

HAYDAR BERKÖZ

İKİNCİ ERGENEKON

ŞEHİT VE GAZİLERİN,
KANLARIYLA YAZDIKLARI
GERÇEK ÖLÜM DESTANLARI

1919 - 1922

CİLT: 1

HAYDAR BERICOZ

İKİNCİ ERGENEKON

ŞEHİT VE GAZİLERİN,
KANLARIYLA YAZDIKLARI
GERÇEK ÖLÜM DESTANLARI

1919 □ 1922

CİLT: 1

TEVZİ YERLERİ : Remzi Kitabevi — İstanbul

Hatipoğlu Yayınevi — Eskişehir

**Haydar Berköz, Lise caddesi: 4/4
Eskişehir**

Fiatı 10 Liradır

Haydar BERKÖZ

İKİNCİ ERGENEKON

1919 — 1922

CİLT: I

YENİ MATBAA

İstanbul — 1965

İKİNCİ ERGENEKON

ÖNSÖZ

Kurtuluş Savaşını konu olarak ele alan bu eser, 4 ciltlik bir bütündür:

- a) İnönü'lerden önce,
- b) İnönü'ler (I. ve II.)
- c) Sakarya,
- d) Büyük Zafer.

Adını, Kurtuluş Savaşının belkemiğinden alan bu eser, bir hayal yaratması değildir; o günlerin, san'at süzgecinden geçmiş hâtıraların toplamıdır; vatani kurtarmak için o harikulade yıllarda Türk Milletinin yarattığı kahramanlıkların hâtıraları; katlandığı binbir yoksullukla, çektiği benzersiz sefalet ve ıstırapların hâtıraları..

Türk Kurtuluş Savaşı Mucizesi, benim ruhumdan böylece sahifelere aksetti. İkinci Ergenekon'u yazarken, olayların gerçek tarihî akışını izlemeğe bilhassa dikkat ve itina gösterdim. 1940 tanberi, konuyla ilgili olarak okuduğum, ve faydalandığım eserlerin adları, ilgili ciltlerin sonlarına eklenmiştir. Millî Mücâdelenin ruh parıltılarını, asıl renkleriyle, biraz bile olsa sizlere gösterebilmek için, o günleri yaşamış olan —savaşlara girsin, ya da girmesin— pek çok gazi, dul, yetim, öksüz vatandaşla konuştum; onlarla sık sık o günleri andım. Onların ruhları, savaş alanlarında vatan toprağına karışıp vatanîlaşmış olanların hâtıraiariyle hâlâ yanıyordu.

Eskişehir'in Kırka Köyü'ndeki gazilerden başka —Onların çoğı hâlen sağdırlar— nice Hasan Dayılar, Ahmet Amca

lar, Şevkiye Bacılar, Satı Nineler, Muhtar Hüseyin Ağalar, Nuriye Hanımlar, Gelemem Osman Dedeler, Hâcercikler, Dudu Kadınlar, Yetim Aliler dinledim ki, o kutsal günleri anarken, âdeta bir başka âlemin insanı gibiydiler. (Bana bu gezilerimde elinden gelen hiçbir yardımı esirgemiyen ve benimle birlikte köy köy, sırasında savaş alanlarının yüksek dağ ve tepelerine kadar dolaşan Eskişehir Vali Muavini Sayın Osman Gümrükçüoğlu'na, burada ne kadar teşekkür etsem azdır.) Onlar, şimdi, nice savaş alanlarının bağrırlarında, fakat en çok Sakarya'da; bir mezardan bile nasipleri ol mıyarak yatanları anarken, yine İstiklâl yıllarının o mert havasını teneffüs ediyor gibiydiler.

Türk insanının her devir için taptaze karakteri: Vecd ve îman...

Kurtuluş Savaşı'nı bu iki kelimeyle özetlemek te mümkündür.

•

İkinci Ergenekon'da, Millî Mücâdeleye katılmış olan her Türk şehir, kasaba ve köyü, kendi varlığından bir parça bulacaktır; nasıl ki, her gerçek vatanseverin de kendi ruhundan bir parça bulacağı gibi...

Türk Millî Savaş Ruhunu, bu eserle, o günleri yaşamamış olan Cumhuriyet sonrası nesillerinin —biraz da olsa— gönüllerinde ışıktandırabîrsem ne mutlu bana...

Haydar Berköz

Evlât Sevgisi mi, Vatan Sevgisi mi?

Prolog

I

«Kıyılmaz iken öpmeğe tenin»
«Şimdi ne haldedir nâzik bedenin»
«Andıkça gülşende gonca denenin»
«Yansın ânım ile, kül olsun güller»
«Akif Paşa: (Torununa) Mersiye»

ÖLÜMDEN SONRA DA SÜREN SEFALET

Islak, bulutlu bir sonbahar günüydü.

Bu esere doküman toplamak için gittiğim Manisa'nın kıyı mahallelerinden birinde, öğleden sonra ağır ağır yürüyordum. Maksadım, öğleden önce, Sakarya ve İnönü'nde evlâtlarını şehit veren iki ananın anlattıkları acı hâtıraların etkisinden biraz sıyrılmak; onların evlât aşkıyla buğulu hâtıralarından bunalan ruhumu biraz serinletebilmek; aynı zamanda, tarihi eserlerin bolca olduğu o taraflarda bir inceleme yapmaktı.

Gökyüzü yağmur bulutlarıyla kaplıydı.

Belki bunun etkisinin de katılmasıyla olacak, içimdeki sıkıntı bir türlü dağılmıyordu.

Bir ara önüme, kerpiç duvarları yer yer yıkılmış küçük, harap bir kabristan çıktı.

Elimde olmyarak durakladım; bir müddet karşıdan kabristana baktım.

İnsanın içindeki kötü ihtirasları gemleyen mübarek bir yerdi burası...

Mezarlıktan üç ulu servi, nefti ihtişam içinde yükseliyordu.

Yıkık duvarların üstünden, azametle serpilmişti mübarek ağaçlar...

Mezarlıkla, servi, birbirinden ayrılmıyan iki uhrevî dosttur.

Mezarlığın yanlarıyla, gerisindeki duvarları tamamen yıkılmış ön tarafmdakiler oldukça sağlam kalabilmişti.

Bu duvarlarda, kaim demirden parmaklıklı iki küçük pencere vardı. Bir kanadı kopuk, eski, ahşap kapı, ardına kadar açıktı.

Pencerelerle, yıkık duvarların üstünden ve kapıdan, kitabeler görünüyordu: Kırılmış, devrilmiş, ya da yana yatmış kavuklu, sarıklı, fesli, baş tarafları yıldız biçimli kitabeler...

Burasının çok eski, belki de Saruhanoğulları zamanından kalma bir mezarlık olduğu belliydi.

Kitabelere karşı ötedenberi merakım fazladır; bunları okumak, benim için ayrı bir zevk, hattâ heyecan kaynağıdır.

15 20 dakika da olsa, kitabeleri görmek için mezarlığa doğru yürüdüm; ahşap kapıdan içeri girdim; sola uzayan patikadan yavaş yavaş yürümeğe başladım.

Kabristan haraptı; baştan başa ot ve çalılarla kaplıydı; kitabeler gibi, lâhitlerden de bâzıları tamamen yıkılmış; bâzılarının kitabeleri orta yerinden ya da dip tarafından kırılmıştı.

Bizde sefaletin ölümden sonra bile sürüp gittiğini gösteren hazin görünüşlerdi bunlar...

KİTÂBE

Mezarlığın sağ bölümüne düşen kitabelerden bâzıları, karşıdan oldukça düzgün görünüyordu.

Toprağa yatık olanlarla uğraşıp zaman kaybetmektense, gidip onlardan birkaçını incelemeğe karar verdim.

Bunların çoğu ta'likle, iki üçü rik'ayla yazılmıştı; yüzyılların üstüste yığılan yosun ve kurumuş çamur kalıntıları, kelimelerin çoğunu okunmaz hale sokmuştu.

Sağda solda, daha iyi yazılı kitabeler ararken, 15 20 m.

«Biricik Feriha'sı...»
 «Henüz onbeş yaşında»
 «Bir melek idi, zâir»
 «Kerem eyle, kan ağlayan»
 «Babanın sûziş i firakına»
 «Hürmeten bir Fâtiha'cık»
 «İhsan eyle, zâir...»

«Fi 12 Recep sene 1272 (1856)

Taşın bağırında, talihsiz baba, inliyordu sanki...

Tüylerim diken diken olmuştu, yağmurdan kaçarken doluya tutulmuştum.

Genç kızın ruhuna Fatiha okuyarak, mâtemzede babamın dileğini yerine getirdim; sonra olduğum yere çömeldim; gözlerimi kapadım; ruhumla başbaşa kaldım.

İlk yapıldığı zamanlar çok süslü olduğu anlaşılan mermer kitabeyle lahit, şimdi ne hale gelmişti; zaman, ne insafsız tahribat yapmıştı üzerinde...

Ya genç kız...

Bir tomurcuk gibi hayata açılırken, lahdin derinliklerinde toprak olan genç kız...

Sönen şafak renkli tebessümleri, billur kahkahaları, bin naz ve niyaz içinde neş'e dolu emelleriyle genç kız...

Kendimi tutamadım; inler gibi mırıldandım; gözlerim ıslanmıştı:

— Feriha, Feriha'cık!..

Karşımda onu görür gibiydim:

Uzun boyluydu, boynu inceydi, sırtında pembe bulûzu vardı, iri, kara gözleri ışıklı, zeki bakışlıydı, uzun parmaklarının tırnakları ojesizdi, uzatılmamıştı, ağır tavırlı, tatlı, saf bakışlıydı, ince sesi kulaklarımda titriyordu.

Fakat realite...

Dört yanımlı kaplıyan ulvî sükût... Binbir hayat velvelesi içinde, yılların eriyip giden akışından sonra, her şeyi yine aslına döndüren çetin realite. Her şeyin kendisinde karar kıldığı mutlak sükût... Bütün didinmelerin, bütün hayat gürültülerinin ötesinde, ezeldenberi hükmünü yürüten felsefi zaman...

Arasına saçlarımı, yüzümü ılık temaslarla okşıyan hafif lodos esiyor, servilerin, uzaktan geliyor hissini veren uğultuları, mersiye acılığıyla ruhuma doluyordu. Çok mahzun, çok üzgündüm.

V U S L A T

Feriha'nın Makberine derin derin bakarken, bir ara, bir ıslak çehre, gözlerimin önünde canlandı: Mis kokulu, pırıl pırıl evlâdını şu makberin derinliklerinde yitiren Hilmi paşa...

Solgun, ıslak yüzü, aklaşmış sakal ve bıyıklarıyla kaplıydı. İrice, siyah gözleri, ağlamaktan kızarmıştı.

Ve işte, uzaklardan gelen tayfı...

Bir nur hâlesi içinde yaklaşıyor, yaklaşıyor, sonra süzülüyor, önümdeki harap lâhde giriyor; lahdin içi genişliyor, genişliyor, renkli nurlarla doluyor; iki firkatzede ruh, ağla şarak birbirlerine sarılıyorlar...

«— Babacığım!..»

«— Evlâdım!..»

Feryatları, o an, yalnız benim ruhumu değil, toprağı bile titretiyor...

Evlât Sevgisiyle Vatan Sevgisinden Hangisi Ağır Basar?

Ağır ağır ayağa kalktım.

Islak gözlerim, önümdeki lâhitte ve toprakta çiviliydi.

Toprak... Simsiyahtı şimdi bu toprak; karanlık toprak...

Pantheisme'in potasında erimiş gibiydim.

Kur'anın, uzak maveralardan akseden ebedî sesi ruhumu doldurmuştu. İner gibi mırıldandım:

«— Allah, insan ruhunun en derin sevgisini evlâdın üstüne vermiş!.. Feriha, Feriha'cık!.. Ve zavallı Hilmi Paşa!..»

Sesim servi uğultularında erirken, yüzüme damlıyan tek tük yağmur damlaları, sanki o an, firkatzede babanın semadan dökülen taze gözyaşlarıydı.

Ve Kurtuluş Savaşı, böyle nice cihandeğer —kız, erkek— evlâtların hayatları pahasına yeşermiş, gelişmiş; millet bugünkü mutluluğuna, ancak onların vatan topraklarında ve tanışan vücutları pahasına ulaşabilmişti.

Vatan Sevgisi Aşk Halini Alırsa..

Prolog

II

«Türk vatanının bir karış»
«toprağı için, bütün»
«millet, yekvücut ola»
«rak ayağa kalkar!...»
«Kemal Atatürk»

ŞİFASIZ HASTALIK

Üsteğmen Cevat, 1909 yılında Harbiye'yi bitirmiş, bu tarihten sonra yapılan savaşların hepsine —subay namzedi olarak— katılmıştı.

Hâlen sağ ve İstanbul'da ikamet eden esaret arkadaşı Lütfü Bey, onun yaman, gözüpek bir subay olduğunu söylüyor; sırasında süngü savaşlarına girmekten bile çekinmezmiş; bu yüzden, birkaç kez, tehlikeli yaralar almış.

1915 yılında katıldığı Kanal Savaşı'nda, bu taşkın cesaretinin kurbanı olmuş; başarısızlık belirince, Gazze'den Birüssebü'e doğru gerileyen erlerini durdurmak için geriden bir çevirme hareketi yapmak istenken, bu sefer kendisi, yolunu şaşırmış; İngiliz sömürge erlerinin arasına düşmüş; kısa bir vuruşmadan sonra esir edilmiş.

Arkadaşı Teğmen Lûtfü'nün anlattığına göre, Hindistan'da Bombay Şehri dolaylarındaki «Ganj Esirler Kampı»nda geçirdiği birkaç aylık esirlik hayatı, ona en ağır azap olmuştu. Orada günden güne vücuttan düşmüş; inziva hayatını sever olmuş; ;bu iptilâsı gitgide artarak nihayet bütün za

manlarını yalnız başına geçirmeğe başlamıştı; yiyip içmekten bile kesilmişti.

Ruhan hasta olduğu muhakkaktı.

Kendisini muayene eden —Arkadaşının ısrarlı takip ve ricalariyle yapılabiliyordu bu muayene— hastahane doktorunun koyduğu teşhis «verem» di.

Bu muayeneden sonra —hastalığın başkalarına bulaşmaması için— ayrı bir odaya yatırılmıştı; fakat kendisine verilen ilâçların hiçbir faydasını görmüyor; günden güne vücuttan düşüyordu.

Basık bir evin, ahşap, tek pencereci bir odasında yatıyordu; loş, viran bir odaydı burası...

Duvarlar, epeydir badana edilmediğinden kirlenmiş; yağmur sularının çizgileriyle, duman ve toz kalıntıları; zu duvarların rengini değiştirmişti.

İçerisini kaplıyan sıcak hava, bir yandan ilâç kokusu; bir yandan, yakındaki mutfaktan gelen yemek kokusuyla çekilmez hale gelmişti.

Üsteğmen Cevat, bu ağır havalı odada, bir demir karyolanın üzerinde yatıyordu; altında ince bir yatak serili, üzerinde ince bir beylik örtülüydü.

Çok zayıflamıştı: Burnu, elmacık kemikleri sivrilmiş; avurtları çökmüş; geniş alnı, derin çizgilerle kaplanmıştı; diliyle sık sık, beyazlaşmış dudaklarını ıslatıyordu; saçlarının dörtte üçü ağarmıştı; etrafları koyu mor çürüklerle kaplı iri, siyah gözleri, yuvarlak yüzünde iki oyuk gibi görünüyordu.

Üsteğmen Cevat, umutsuz bekleyişlerle geçen —hastalığı sebebiyle serbest bırakılacağını sanmıştı— birkaç haftadan sonra büsbütün vücuttan düşmüş; yüzüne ölüm sarılığı, dalgınlığı, halsizliği çökmüştü.

Bana bu olayı anlatan arkadaşı Teğmen Lütfü, —birlikte esir düşmüşlerdir— o zamanlar başucunda bulunuyordu; onu sık sık dolaşan ve her fırsatta hatırını soran, çatra patra konuştuğu bozuk Türkçe'siyle hastayı teselliye çalışan ihtiyar hemşirenin de çok vefalı, merhametli bir insan olduğunu söylüyor Teğmen Lütfü...

Anlattığına göre, bir gün öğleye doğru, hemşire odadan çıkınca, hasta, dalgın dalgın etrafına bakılmış; kendi kendine

bir şeyler mırıldanmıştı; arkadaşı o sırada karyolanın sol gerisinde oturduğundan hasta, onu farketmemişti; odada kimsenin bulunmamasına sevinmiş gibi bir hali vardı; etrafındakilerin varlığından sıkıntı, belki azap bile duyduğu, bu haliyle belli oluyordu.

' Yarı açık gözlerini kapayınca, arkadaşı, onun halini daha yakından inceleme imkânına ermişti:

İnce dudakları kurumuştı; ateşi fazlacaya benziyordu; bir deri, bir kemik gibi görünen ince kollarını battaniyeden dışarıya çıkarmış; serinlik ihtiyacıyla öne doğru uzatmıştı; onu karşıdan, böyle gözleri kapalı görenler, «uyuyor» sanıyorlardı ama; kaç gündüz ve gece vardı ki —arkadaşı bunun farkındaydı— bir dakika bile canı geçmemişti; sık sık iniltisi, derin nefes alışları, mırıldanmaları —gece bekçisinin de söylediği gibi— bunun açık belirtileriydi; arkadaşı öyle sezmışti ki, o, kendisine soru sorulmasını istemediği için —durumu da bunu gösteriyordu— böyle gözleri kapalı yatıyor; kendisini etrafındakilere karşı «uyuyor» gösteriyordu.

Hemşire dışarı çıkınca —odada yalnız kaldığını sanan— hasta Teğmen, kemikleşmiş, titrek ellerini biraz yukarıya doğru kaldırmış; derin bir sesle, inler gibi mırıldanmıştı:

«— Kurtar beni, Rabbim!..»

Sesi titriyor; siyah göz çukurlarında nemler belirliyordu; bu etkiyle gözlerini yarı yarıya açmıştı.

Ruhundaki yaranın yaman olduğu belliydi.

Arkadaşının anlattığına göre, bir müddet kendi kendine göğüs geçirmiş; sonra, yarı açık gözleri kendiliğinden kapanmış; o haldeyken, nefes kadar zayıf sesiyle, dua okur gibi hep aynı kelimeyi sayıklamağa başlamıştı; hep vatan, vatan...

Belki 15 20 kez, bu kelimeyi tekrarlamıştı.

İçini yakıp kavuran ateşi böylece söndürmeğe çalıştığı —karyolanın gerisindeki bir hasır iskemlede oturan— arkadaşının idrâkinden kaçmamıştı.

Doktor ona «verem» teşhisini koymuştu ama; —arkadaşının dediği gibi— o «verem» değildi; düpedüz «daüssıla» ya (nostalgie, vatan hasreti) hastalığına tutulmuştu; fakat —kendisi de dahil— kimse bunun, şimdiye kadar farkına varmamıştı.

ATEŞTEN GÖMLEK

Akşam yaklaşmıştı.

Hasta Üsteğmenin yattığı karyolanın az ilerisindeki küçük pencereden içeriye vuran akşam güneşinin ışınları, badanasız duvarlarla, kirli tavanda titriyor; odadaki eşya ve insanlar, bu hüznün dekoru içinde sanki yanıyordu.

Üsteğmen Cevat, gene, hasretini çektiği diyarların özlemine dalmıştı. Ruhundaki «vatan» fikri (idée fixe . sabit fikir) kendisini —son günlerde— hep bu rüyalar âlemine sürüklüyordu. Kapalı gözlerinin önünde, vatanında geçirdiği eski günler vardı; nefes gibi sesiyle mırıldandığı kelimeler kızıyla ilgiliydi; arkadaşı Teğmen Lütfü'nün de yakından tanıdığı kızı Naciye'yle...

Çift örgülü lepiska saçları beline kadar uzanan 9 10 yaşlarında zayıf bir çocuktu bu; parlak siyah gözlü, solgun benizli, narin bir yavrucaktı.

Üsteğmen, kurumuş kollarını öne doğru uzatıyor; karyolasında göğüs geçirirken mırıldanıyordu:

« —Babacığım, babacığım!..»

Bunlar, kızının, onun ruhunda yankısını bulan o anki yakarılarıydı.

Hayalindeki çocuk, ruhunun bütün iştîyâkiyle kollarını açıyor; babasına sarılıyor; onu öpüyor, öpüyordu:

Sonra kulaklarında uğultular... Evinden ayrıldığı son gecedeki lodos fırtınası...

İki yanlarına çırpınırcasma sallanan kavak, söğüt, erik ve çınar ağaçları, kasabadan şehre uzanan bozuk kaldırımli şosenin iki kıyısında, kendisini son kez uğurlıyan sevgili dostlarıydı...

Ve sevgili kancığı... Şimdi nefes gibi sesiyle adını andığı Mediha'cığı... Siyah gözlerinin bütün hüznüyle, şimdi kendisine bakan o mübarek kadın...

Boynu incelmış; bakışları derin ve bulanık...

Kulaklarında ince bir kadın sesi...

Hastanın kendi kendine mırıldandığı kelimelere arkadaşı bütün dikkatiyle kulak veriyor ve anlıyor ki, bu sefer, onun ruhunda yankısını bulan, evinden ayrıldığı son gece kansı

nın söyledikleri —Teğmen Lütfü beraberinde olduğundan— onun da duyduğu sözlerdir:

«— Git Cevat, hemen Allah vücut sağlığı versin; ne yapalım, bu da geçer; herkesin başında bu!.. Ben bir asker karışım; milletin bu gününde her çileye göğüs germek, boynunun borcu!.. Sen bizi düşünme, güle güle git!..»

Hastanın sıkıntılı hali, —üzerine eğilerek, elindeki beyaz mendille onun alınındaki terleri silen— arkadaşının idrâkinden kaçmamıştı; ona sükûnet tavsiye etti; faydası olmadı.

Hastanın gözleri büyümüş; rengi büsbütün sararmıştı.

Ağlıyabilse belki rahatlıyacaktı; buna muvaffak olamadığı için, sıkıntısı artıyor; zaman zaman içi daralıyor; bunalıyor; böyle zamanlarda kendisini ölecekmiş gibi sanıyordu; ama ölmek istemiyordu; yaşamak, daima yaşamak isteğinden deydirdi; ruhundaki yaşamak iradesi, her canlıdaki gibi dipdiydi.

Bu sırada odaya dönen ak saçlı, zayıf, uzun boylu, mavi gözlü, ince uzun boyunlu İngiliz hemşire, onun bu halini görünce kaşlarını çatmış; İngilizce, üzgün bir sesle:

«— Ah, dedi; bunu yapmayın; bu olmamalı; heyecan yasak size; mümkün olduğu kadar kendinizi rahat bulundurun, rica ederim!..»

Kalbi fazla çarpıntıya da^ranıklı olmadığından, heyecan kendisine yasak edilmişti.

İngiliz hemşire, 'bu sözlerini, çatra patra bildiği Türkçe siyle de tekrarlayınca, hasta Üsteğmen, bir şey diyemeden, ıslak gözleriyle bir müddet kadına bakmış; sonra gözlerini kapamış; öylece kalmıştı.

10 15 dakika sonra gözlerini açtığı zaman, arkadaşının üzerine eğilmiş görünce, nefes gibi sesiyle ona dert yandı: Hayal gücü, alev alev yanan eski hâtıralardaydı; kendisini kurtaramıyordu bu hâtıralardan... Ateşten gömlekti bunlar...

Hiçbir şey istemiyordu; yalnız vatani; neredeydi Cennet vatani?... Haniydi Söğütlük?... Hani o günlerde, kızıyla koşmaca oynadığı bahçeciği?... Hani karıcığının içinde çamaşır yıkadığı yuğnak?... Avludaki erik ağacı... Bahar günlerinde hızla esen lodos, fırtınaları... Sokak kapısının önündeki ihtiyar asma... Naciye'sinin minimini arabacı...

Kendisini oralara götürmesi için yalvarıyordu arkadaşına; sesi artık nefes halinde çıkıyordu.

Ah o topraklar... O topraklara ölmeden bir kavuşsaydı, yalnız öpüp koklamıyaeaktı onları... O topraklara, yalnız secde de etmiyecekti; yiyecekti o toprakları... İşte böyle, dışlerini kenefcleye kenetleye yiyecekti o toprakları...

Şimdi kalbi ne kadar çırpmsa, eli kolu ne kadar hareket etse, gözleri ne kadar görse faydasızdı; ;böyle yaşamak neye yarardı?...

iyice anlamıştı ki, kalbini dağlıyanlar, ateşten birer hayaldi hep; birer uzak rüya hasretli hâtıralardı...

Oh, bunların azabı, ruhunun değil; kemiklerini bile yakıyordu; ateşte kalmış gibi yakıyordu her yanlarını bu azap...

Ellerine esir düştüğü bu insanlar, merhamet etmeliydiler kendisine; ruhundaki acı, hiç bir teselliye kabul etmiyordu artık... Rüyaları uzadıkça, çektiği acı da katın katına artıyordu...

Şimdi tek arzusu, yollarda öleceği filân düşünülmeden vatanına götürülmesi; son nefesini orada, o topraklar üzerinde vermesiydi...

NOSTALJİ RÜYASI

O gün gece yarısına doğru —5/Mayıs/1915 Çarşamba— hasta komaya girer gibi olmuştu.

Nefes alış kesik ve hırıltılıydı; sıkıntısından üzerindeki beyliği ayakucuna doğru atmıştı.

Arkadaşı o gece —Hemşireyle birlikte— başucundan ayrılmamıştı.

Hasta, arasıra kendi kendine, nefes gibi sesiyle bazı kelimeler sayıklamıştı: Karısının, kızının adlarını, anasını, babasını, çok sevdiği Güllü Nine'yi ve doğduğu köyle ilgili daha bazı isimleri...

Arasıra sık nefes alarak göğsünü şişiriyor; 8 10 saniye öylece kaldıktan sonra havayı boşaltıyor; bunun ardından yine sayıklamalar başlıyordu.

Demir karyolanın başucunda dikilen arkadaşı Teğmen

Lütfü, elindeki küçük havluyu salhyarak ona serinlik vermeğe çalışıyordu; çok üzgündü; ama onu kurtarmak için elinde bir imkân yoktu.

Bir ara, durumu doktora haber vermek için dışarıya çık-
• mıştı.

Doktorla beraber, az sonra odaya döndüğü zaman, onu dalgın bulmuştu; hafif hafif inliyordu; dudakları hafif şişmiş; daha beyazlaşmış; kurumuştı; dudaklarının uçlarında köpükler vardı.

Kâbus geçiriyordu gene...

Sayıkladığı tek tuk kelimelere kulak vermişti; hep vatanıyla ilgiliydi; bulanık muhayyilesinin yine vatanına yöneldiği belliydi; kara sevdasına tutulduğu o diyarda, bir akşam rüyası görüyordu:

Ruhu, arkadaşı Teğmen Lütfü'nün de yakından bildiği Kayacak Köyü'ndeydi; Çankırı dolaylarında yeşil bir Türk köyü...

Hasta orada doğmuş; çocukluğunun bir kısmını, arkadaşıyla orada geçirmişti; Teğmen Lütfü, hastanın ağzından—sağlık günlerinde— kaç kez özlemine dinlemişti bu köjrün...

Şimdi sayıkladığı tek tük kelimelere göre, orada bir akşam zamanını yaşıyordu; arkadaşına daha önceleri birkaç kez anlattığı dekordu bu:

Sakin bir akşam zamanı... Hava sıcak... Güneş batmak üzere... Ufuklarda en küçük bulut izi bile görünmüyor... Yorgun tabiat, akşam ışınlarının son buseleriyle sarhoş sanki...

Zaman zaman uğultulu titrejşler... Koyunların uzaklardan gelen tozlu çan sesleri...

Sağlık günlerinde, hastanın en özlediği şeylerden biri de köyünün evleriydi; şimdi muhayyilesinde titreyen dekor...

Arkadaşı onun üzerine eğilmiş; ancak dudak krorrtıla riyle tekrarıyabildiği bazı kelimeleri bütün dikkatiyle izliyordu:

Yeşil yapraklı dut, erik, çınar ağaçlarının arasında gizlenmiş gibi duran sundurman, tek ya da iki katlı evlere can atıyordu şimdi...

Soldaki taş oluklu eski çeşmede ihtiyarlar, abdest alıyorlardı.

Karsıdaki yeşil vâdi ile «İkiztepeler», tabaka tabaka yükselen toz bulutlarının ortasında kaybolmuş gibiydi.

Ara sıra, hastanın kulaklarında titreyen şakrak gülüşler, koyunların çan seslerine karışıyordu; bunlar, köyün dışında^ ki «Erenler Kuyusu» ndan akşam suyunu çekerek, sırtlarmdaki testi ya da ellerindeki bakraç ve kovalarla evlerine dönen kimisi şalvarlı, kimisi yeldirmeli, başları sarılı köylü kızlarıdır...

Hastanın eşi de bunlardan biriydi zaten...

Hâtıralar ve olaylar birbirine karışıyor ve bir ara, hastanın kulaklarında, ince bir kadın sesi titremeğe başlıyor...

İnce bir ses ve karısının türküsü...

Mahzun Üsteğmene, vatanın selâmını ulaştıran uzak, titrek nağmeler:

«Bu **kara** yazıyı kendim yazmadım...»

Hasta, derin iç çekişle: «Ah!..» diyor; gerisini getiremiyor. ..

Anadolu'nun, o hasret diyarının dağlarından, yeşil yaylalarından hastanın ruhuna esen çiçek kokulu hâtıralar, bütün varlığını sarmıştır...

Kendi şiş, köpüklü dudaklarında da kesik kesik aynı nakarat:

«Alnıma yazılmış bu **kara** yazı...»

Ve taze bir çocuk sesi:

«— Babacığım; gel babacığım!..»

Davudi, güzel sesli bir hafızın, uzak inilti halinde okuduğu Kur'an ı Kerîm...

Sonra yine koyunların çan sesleri ve titreyen aynı kadın feryadı:

«Kader böyleymiş ağlarım zarı...»

Üsteğmenin iri, kara gözlerinde damlalar titreşiyordu. Bu sırada doktor, ona yeniden bazı iğneler yaptı.

Karşıdaki yeşil vâdi ile «İkiztepelere», tabaka tabaka yükselen toz bulutlarının ortasında kaybolmuş gibiydi.

Ara sıra, hastanın kulaklarında titreyen şakrak gülüşler, koyunların çan seslerine karışıyordu; bunlar, köyün dışındaki «Erenler Kuyusu»ndan akşam suyunu çekerek, sırtlarındaki testi ya da ellerindeki bakraç ve kovalarla evlerine dönen kimisi şalvarlı, kimisi yeldirmeli, başları sarılı köylü kızlarıdır...

Hastanın eşi de bunlardan biriydi zaten...

Hâtıralar ve olaylar birbirine karışıyor ve bir ara, hastanın kulaklarında, ince bir kadın sesi titremeğe başlıyor...

İnce bir ses ve karısının türküsü...

Mahzun Üsteğmene, vatanın selâmını ulaştıran uzak, titrek nağmeler:

«Bu kara yazıyı kendim yazmadım...»

Hasta, derin iç çekişle: «Ah!..» diyor; gerisini getiremiyor...

Anadolu'nun, o hasret diyarının dağlarından, yeşil yaylalarından hastanın ruhuna esen çiçek kokulu hâtıralar, bütün varlığını sarmıştır...

Kendi şis, köpüklü dudaklarında da kesik kesik aynı nakarat:

«Alnıma yazılmış bu kara yazı...»

Ve taze bir çocuk sesi:

«— Babacığım; gel babacığım!..»

Davudi, güzel sesli bir hafızın, uzak inilti halinde okuduğu Kur'an ı Kerim...

Sonra yine koyunların çan sesleri ve titreyen aynı kadın feryadı:

«Kader böyleymiş ağlarım zarı...»

Üsteğmenin iri, kara gözlerinde damlalar titreşiyordu. Bu sırada doktor, ona yeniden bazı iğneler yaptı.

Karyolasının sol başucumda dikilen Teğmen Lütfü, için için ağlıyor; elindeki kolonyalı pamukla onun alnını, yanaklarını, saçlarını sıvazlıyor; burnuna limon kolonyası koklatıyor; gözlerinde biriken damlalar, birbiri arkasına göğsüne dökülüyordu.

Üsteğmen Cevat, bütün bunlardan habersizdi; kesik hırıltılarla nefes alıyor; göğsü zaman zaman fazlaca yükselip alçalıyor; sivrilmiş burnunun en belirli organ olarak görüldüğü zayıf, çökük avurtlu yüzünde, soğuk ter damlaları kabarıyor; hafif hafif inliyor; şişkin dudaklarının uçlarındaki köpükler daha çoğalıyordu.

ŞUURLA, ŞUURALTI BİRBİRİNE KARIŞINCA

Bir saat sonra, durumu daha kötüleşmiş; ateşi daha artmış, komaya girmişti.

Ara sıra, rüzgâra tutulmuş söğüt yaprakları gibi titriyor • —can çektiği belliydi— bir ara hafif tebessüm eder gibi oluyor; titriyor; sonra yine dalıp gidiyordu.

Dudaklarından başka, bu sefer yüzü de yer yer şişmişti; bu şişlikler, elmacık kemikleriyle, boğazının iki yanında daha çoktu.

Şimdi daha toplu gibi görünen yuvarlak renksiz yüzü, acayip durumdaydı.

İngiliz hemşire MelwiPle, Teğmen Lütfü, ellerindeki kolonüalı pamuklarla, vire yüzünü, vücudunu oğuyorlardı.

Hastanın şuuruyla, şuuraltı, birbirine karışmıştı: artık **hep**, özlediği diyor ve insanlarla birlikteydi.

Yine aynen böyle bir odada yatarken kapı açılıyor: bir ihtiyar adam, sapsarı benziyle odadan içeri giriyor, babası...

Emekli öğretmen olan babacığı Hâlis Azmi Efendi...

Elinde bir küçük çanta var...

«— Cevat'ım!...»

Arkadaşı Teğmen Lütfü, yerinden kalkarak misafire doğru yürüyor, ona:

«— Aman, diyor; yavaş konuş amca; uyanmasın, yeni daldı; buyur, hoş geldin; yanında bir insan görünce ıstırabı artıyor; buyur, otur şu iskemleyle!..»

Karyolanın başueuna geliyorlar; Cevat, babasına atılmak, sarılmak istiyor; fakat yerinden kıpırdıyamıyor...

«— Cevat'ım, evlâdım!..»

«— Baba, yanıyorum ben!..»

Hastanın ruhundan kopan bu feryat, dudaklarından sessiz kıpırtı halinde dökülüyor.

İhtiyar adam, oğlunun yüzünü, saçlarını okşuyor; içli, ihtiyar sesiyle:

«—Oğlum, diyor; sana geldim; seni dolaşmağa!..»

«— Baba!..»

Hastanın alnından süzülen ter damlaları yastığa işlemiştir. Teğmen Lütfü, elindeki mendille vire onun alnını siliyor; yanaklarını sıvazlıyordu.

Hastanın yüzüne hafif kan gelerek pembeleşmişti; göğsü zaman zaman yükselip iniyordu.

Muhayyilesindeki «idée fixe sabit fikir» dekoru geliyordu:

«— Baba, sen Anadolu'dan mı geldin?...»

«— Evet yavrum...»

«— O hava, o su, bahçedeki erik ağacı, Söğütlük, Naciye!..»

«— Gün doğmadan neler doğar evlâdım!..»

«— Beni götür baba; oraya götür!..»

«— Elbet götüreceğim; zâten onun için geldim!.. Naciye'yle, Medina, bizi karşılayacaklar; kurbanlar keseceğiz!.. Bak sana neler getirdim!..»

Yerde duran küçük çantayı işaret ediyor:

«— Hepsi bunda...»

Çantayı açıyor; içinden çıkardığı bir mukavva kutunun kapağını kaldırıyor:

«— Bak evlâdım...»

Üsteğmen, bir an kutuya hayretle bakıyor; içindekilerin ne olduğunu ilk ağızda anılamamıştır; idrâki işlemeğe başlayınca gözleri büyüyor; derin derin inliyor:

«— Ver baba!..»

İhtiyar babası, içinde vatanın taşı, toprağı bulunan mukavva kutuyu oğluna uzatıyor:

«— Al evlâdım!..»

Üsteğmen, kutuyu bir hamlede babasının elinden kaparcasına alıyor; ona sarılıyor; göğsüne bastırıyor; öpüyor, **öpüyor...**

Bir ara, sağ elinin parmaklariyle, kutunun içindeki toprakları, taşları kavırıyor; hızla ağzına tıkıyor; dişleri birbirine kenetleniyor; boğuk boğuk:

«— Yiyeceğim baba, diyor; yiyeceğim bu toprakları, taşları!..»

İhtiyar babası, çantanın içinden, içi su dolu büyükçe bir şişe çıkarıyor; ona uzatıyor:

«— Bak evlâdım!..» diyor.

Üsteğmen, yengeçleşen parmaklariyle şişeyi de kavırıyor; ağzındaki mantarı çıkarıyor; vatanının suyunu derin derin kokluyor; ağzındaki mukavva kutuya boşaltıp bu sefer, sudan yudum yudum içmeğe başlıyor...

Ruhu genişlemiş; sükûnete ermiş gibidir.

İhtiyar babası, çantadan bir küçük şişe daha çıkarıyor; oğluna uzatıyor; ağzındaki mantarı çıkarmıyor:

«— Evlâdım, diyor; bunda vatanın havası var!..»

Üsteğmene, o an öyle geliyor ki, bütün oda, bütün dünya mis kokularına, Cennet kokularına garkolmuştur...

Üçüncü şişeyi de babasından alıyor; kapıldığı şiddetli **heyecanın etkisinden** elleri titreyerek mantarı çıkarıyor; **şişenin ağzım**, burnuna tutuyor; derin derin kokluyor; sonra yine mantarı şişenin ağzına sokuyor.

Sakin, umutlu bir sesle:

«— Ferahladım baba, diyor; ben kurtulacağım değil mi?»

«— Elbette evlâdım!..»

«— Vatanın hasreti çok acı baba; yandım ben günlerden beri; yandım bu gurbet memleketinde baba; beni sen kurtardın!..»

Ruhundan kopan bu feryat, büzülmüş dudaklarından, ancak sessiz bir açılıp kapanma halinde, dökülmüştü.

Nefes alıp veriş sık ve düzensizdi.

Buhranın etkisiyle avuçlarını yumuyor; yüzünü buruşturuyor; zaman zaman içini çekerek nefes alıyordu. Şişkin, sapsarı **yüzü**, acayip görünüşteydi; ara sıra ellerini öne doğru uzatarak **bir** şeyleri tutmak istiyordu.

Teğmen Lütfü, onun başucundaki sandalyeye oturmuştu; vire ağılıyordu.

Dışarda kasvetli hava vardı.

Üsteğmenin şiş ve köpüklü dudakları bazan hafifçe aralanıyor; bir şeyler söylemek istiyor; belki de konuşmak için değil; böyle daha rahat nefes aldığı için dudaklarını aralıyordu.

Gözleri karanlıktı; burnu daha sivrilmiş; avurtları iyice çökmüş; derin çizgilerin doldurduğu geniş alnı, ağır ve dağınık saçlarla çevrelenmişti. Ateşi fazlaydı, sık sık ürperiyor; titriyordu.

VATAN KARA SEVDASINDAKİ KUDRET

Bedbaht adam, o gece sabaha karşı —hasretine kavuşa madan— son nefesini vermişti.

Onun hâtıralarını sık sık ağılıyarak bana anlatan arkadaş, bir de fotoğrafını gösterdi; baktım; karyolasında yatan çok zayıf, âdeta iskeleti andıran bir erkek resmi...

Ölümünden 4 gün önce çekilmiş.

Fotoğrafını dudaklarıma götürdüm; derin derin öptüm,

Ruhuna Fatihalarımızı okuduktan sonra, mavi gözlü, yüzü buruş buruş olmuş ihtiyar Teğmen —74 yaşındaydı— baştan başa ağarmış ve bir tutam kalmış saçlarını sağ eliyle sıvazlarken, ağır ağır mırıldandı:

«— Vatan sevdasının ne yaman olduğunu, dedi; ben, Cevat merhumda gördüm!.. Ne aşk, ne ayrılık, ne ölüm acısı benziyor buna; bence hepsi zayıf kalır bu acının yanında!. Ancak çekenler bilir bunun ne olduğunu!.. Allah, kimsenin başına vermesin!.. Aradan 38 yıl geçti; —Bana 1953 te anlatmıştı bu olayı— Cevat merhumun hali, hâlâ gözlerimin önünden gitmiyor!..»

Zaten Mehmet Akif merhum da «İstiklâl Şiiri» nde, aynı gerçeği haykırmamış mıydı:

**«Câm, cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ»
«Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda»**

Ve Kurtuluş Savaşında son vatan toprağı, hep bu aşkta eriyip toprağı düşenlerin kan ya da canları pahasına kazanılmamış mıydı?

Öyle bir vatan toprağıydı ki bu, uğrunda can verenlerin sayısını —en eskiden, en yeni yüzyıla kadar— yine İstiklâl Şiiri, en veciz şekilde dile getiriyordu:

«Şühedâ fışkıracak, toprağı sıksan şühedâ!..»

İKİNCİ KRGENEKON

(İnönü'lerden Önce)

RUKİYE

1919 yılı Mayısının ılık bir günüydü.

Rukiye, elindeki çantasıyla, konağın Bebek Koyu'na bakan çift kanatlı, geniş kapısı önüne geldiği zaman, epey yorgun görünüyordu. Yuvarlak, dolgun yüzü, belirli şekilde sararmıştı.

Üç ayak merdiveni ağır ağır çıktı; kapının solundaki elektrik ziline düğmesine bir iki defa dokundu.

Okulda, beden eğitimi olduğu günler, kendisini —bugünkü gibi— daima fazlaca yorgun hisseder; eve de çoğunlukla neş'esiz gelirdi.

Kapının açılmasını beklerken, sol koltuğundaki çantasını sağ eline aldı; kapının mermer eşiğine dayadığı dağ dizinin üzerine koydu; aklı, canını pek sıkılmış olan. öğleden sonraki münakaşaya kayd.

İçerde beliren ayak sesleri kapıya doğru yaklaşırken, yüzünü buruşturdu; başını salladı; ince sesiyle, kendi kendine:

«— Herkes kendi havasında!.. Diye mırıldandı, «Kimse-nin düşman boyunduruğunu filân düşündüğü yok..»

Boş geçen 4. derste, okulun rengârenk çiçek tarhlariyle süslü teneffüs bahçesinde arkadaşlarıyla dolaşırken, aralarında hafiften başlayan tartışma, birden hararetlenmiş; sonra şiddetlenmiş; bu yüzden aralarında sert atışmalar bue olmuştu.

Tartışma konusu, günlük olaylarla ilgiliydi: Aşk mı, yoksa milliyet duygusu mu üstündü?

Kendisi son tezi savunmuş; fakat çoğunluk, aşkçılarda kalmıştı.

Kapıyı kendisine açan ihtiyar emektar Hacı Anıca'ya, soru mânasında başını salladı; içeriye girerken:

«— Ne haber?» dedi.

Muhatabı kırçıl sakallı, çakır gözlü, mazlum tabiatlı görünen, orta boylu, zayıf, yaşlıca bir Sivas'lıydı; sırtında, eskimiş, havları dökülmüş bir siyah elbise vardı; boynunu hafifçe sola büktü:

«— Eyilik hanımefendi» dedi, «Ne olsun?»

Genç kız, evin içindeki misafirlerden haberi varmış gibi, tabii bir tonla sordu:

«— Kimler var içerde?...»

İhtiyar Sivas'lı ağır ağır mırıldandı:

«— Gene o geçen günkü İngilizler... Hanımefendiyle salonda konuşurlar...»

Rukiye, elindeki çantasıyla, koridorun ucuna doğru yürüdü, soldaki odanın kapısını açtı, içeriye girdi.

Burası, misafirlerin bulunduğu konforlu odaya bitişik olduğu için, konuşulanlar hafiften duyuluyordu.

Elindeki maroken çantayı, ortada duran, üzeri koyu kırmızı kadife örtülü, geniş masanın üzerine bıraktı; soldaki bir maroken koltuğa oturdu; bitişik odada konuşulanları dinlemeğe başladı.

On yedi yaşlarında, orta boylu, balık etinde, düzgün endamlı bir kızdı. Bebek'teki Amerikan Kolejine devam ediyordu; bu sene son sınıftaydı. Siyah saçlarıyla, iri siyah gözleri, beyaz cildi, kendisine müstesna bir güzellik veriyordu. Göğsü, bacakları, baldırları dolgun ve mütenasıpti. Otururken genel olarak kaşları çatık görünüyordu.

Sol kolundaki altın saatine baktı: 18,10 du.

Yandaki odadan en çok annesinin sesi geliyordu. Tercüman vasıtasıyla, içerdeki misafirlerle İngilizce konuşuyordu. Odada birkaç kişi olmalıydılar. Kendi kendine: «Acaba o yüzbaşı da var mı?» diye düşündü. Kumandan Benet denilen o keskin zamparadan hiç hazzetmiyordu; kanısınca genç kız düşmanı hayasızın biriydi o... Şimdiye kadar yediği bütün haltları biliyordu; kendisini de ağına düşürmek emelindey

di; ama buna bir türlü muvaffak olamıyordu. Öylesine pişkin herifti ki, o kadar surata, tafraya rağmen, yine de her fırsatta kendisine sataşmaktan geri durmuyordu. Hele şu birkaç gündenberi, canını iyiden iyiye sıkmağa başlamıştı yine; ama sırasını bekliyordu; herkesin içinde, adamakıllı bozacaktı bu herifi; hattâ daha ileri gidip tokatlıyacaktı bile... Dur bakalım, sırası vardı.

Düşüncelerinden sıyrılıp tekrar konuşmalara kulak kabbarttı: Hep dans figürleri, kokteyl partileri, Çırcır, Hünnkâr suyu, Taşdelen piknikleri...

Arabm derdi kırmızı pabuçtu.

«_ HÜRRİYETSİZ İNSAN HAYSİYETSİZDİR!...»

Genç kız, akşam güneşi vuran soldaki pencerenin kadife perdesini, iki tarafından çekerek kapattı; oda loşlaşmca, başını koltuğunu gerisine verdi; siyah, gür saçlarına örttüğü ipek, şeffaf başörtüsünü, hafif bir el harekiyle başından çıkardı; masamın üzerine attı; kolalı, beyaz okul yaka siyle, sırtındaki siyah, ince, ipek kumaştan yapılma, önleri düğmeli, vücuduna tıpatıp uyan mantosunu çıkarmadı.. Göğsü epeyce kabarıktı. Ayakalarındaki rugan iskarpinleri çıkarıp terlik giymek aklına geldiyse de vazgeçti; uzun bu; şimdük cam böylece durmak istiyordu.

Kendi kendine: «Of!..» çekti; içinde, sebebini bilmediği bir tuhaf sıkıntı vardı. Annesi, eve sık sık gelen bu İngilizlere fazlaca iltifat ettiği için, hem ona, hem bu adamlara kızıyordu; ama en çok. bu şımarık, bu yüz­süz İngilizlere içlerli yordu;; son günlerde çok şımarmışlardı; karşılarındakiler de onları daha çok şımartmak için ellerinden geleni yapmaktan geri durmuyorlardı: bale annesiyle, babası... Kanısınca ikisi 'de zayıf ruhlu insandılar. Babası vakaa eeneralı ama. Jurnal lariyle padişahın gözüne girdiği için lütfen, iltimasla general olmuştu. Mevki düşkünü, yaltaklanmayı seven bir adamdı. Kendinden küçükler canını sıktılar mı arslan kesilir, kendinden büyükler bunu yaptılar mı el oğusturur, onların bütün kabahatlerini hoş görüldü. Kendi babasıydı ama, «Ulvi

Paşa» denildi mi, herkesin aklına «bir numaralı saray adamı» geliyordu.

Sonra annesi... İşte içerde, İngilizlerden çok yine o gülüp duruyordu. Ne lüzum vardı, bu kadar yaltaklanmağa bu heriflere?.. Ne kötülük yapabilirlerdi sanki ona?.. Gülünecek ne vardı bu kadar?..

Ah ne olurdu, anesinin şu gösterişçiliği, şu müsrifliği ile, babasının, şu heriflerin karşısında el oğuşturmaları, yaltaklanmaları olmasaydı...

Sanki bu İngiliz subayları, bu eve, babalarının hayrına mı geliyorlardı ki? Gayeleri malûmdu.

Zâten pek çok sultan konakları, son aylarda, bu düşman subaylarının meyhane ve dans salonları haline gelmişti. Şimdi içerde oturan ve annesiyle karşılıklı gülüşen, o Benet denilen yüzbaşı, kaç defa yaltaklanmış, sıkıştırmıştı kendisini... Aynı hareketleri belki anesine de... Ama neyse, şimdi bunları düşünmeğe lüzum yoktu.

Okul arkadaşları tuhaf düşünceli insandılar; hepsi, ailelerinin düşüncelerini öne sürmüşlerdi. «Aşk olunca \ her şey geriler» diyor; başka bir şey demiyorlardı. Aşk ama, haysiyetsiz aşk...

Kendisi de seviyordu üsteğmeni, ona âşıktı, iyi biliyordu ki, üsteğmen de kendisini aynı aşkla seviyordu, kendisine ne güzel söylemişti:

«— Hürriyetsiz insan, haysiyetsizdir, Rukiye... Onun için, bugün bizim hepimizi haysiyetsiz olarak kabullenmek lâzım...»

"Öyle ya, önce hürriyet lâzımdı bir insana... Felsefe dersinde okuduğu «Libre Arbitre» bunu açık belirtiyor; «Hürriyet eğilimi, insanın doğuşunda vardır» diyordu. Bir esirin, bir hayvandan ne farkı vardı? Ama şu Mütareke, hürriyet mi bırakmıştı millette... Şehirdeki herkes, her şey. galip devletler subaylarının oyuncağı, olmuştu. Bu koca şehir, ne zavallı durumdaydı şimdi... Neydi o denizin hali?...

Yerinden kalktı; sağdaki pencerenin —sokak tarafında olduğu için daima örtülü duran— perdesini hafifçe araladı; kuşbakışı görünen Bebek Koyuna baktı; maksadı denizi görmektir; bu deniz bile esirdi bu adamların elinde... Dün yine

görmüştü Köprüye indiği zaman savaş gemileri, sıra sıra kaplanmışlardı Galata önünden, tâ Çengelköyü'ne kadar olan bölümü...

İŞGAL

Annesi bu sırada yaman bir kahkaha daha atınca, büsbütün sinirlendi; kaşları temelli çatıldı; perdeyi kapattı; yerine oturdu; dişlerini sıktı; başını salladı... Nasıl gülebiliyordu bu kadın bu derece keyifle?.. Karşısındaki hısını değil, akrabası değildi; alt tarafı, kendi çıkarı, için bu eve gelmiş bir kopuk İngiliz subayıydı. Yanındakiler de öyleydi. O halde, bu keyif kahkahasının mânası neydi İngiliz ve Fransız subaylarının hepsi, keyiflerine düşkün, maddeci ah-lâksızlardı. İlk gelişleri ne azametliydi şehre onların... Hele o Fransız generalinin gelişi... Neydi onun adı?... Evet, Franchet D'Esperey (Franse Despöre)... Anne ve babası ile birlikte, o günlerde, Ferit Paşanın (Damat) Baltalimanm daki yalısında verilen ziyafete gittikleri zaman, orada görmüştü bu mağrur adamı... Palabıyıklı, orta boylu bir adamdı. Başındaki, kırmızı üzerine sırma şeritli general kaske tiyle, sırtındaki general üniforması pek gösterişliydi. Pek az konuşuyor; arasıra, lütfen dinler gibi, başını konuşanlara çeviriyordu.

Babası, bu mağrur adamın karşısında ne kadar küçülmüş, ona daima tebessüm etmiş, arasıra söylediği Fransızca sözleri —sanki anlarmış gibi— tasdik etmiş; ne kadar yaltaklanmak lazımsa, o kadar yaltaklanmaktan geri durmamıştı; hiç düşünmemişti ki, kendisini bu kadar küçük gören bu Türk generaline, bu mağrur Fransızın hangi fenalığı, ya da iyiliği dokunabilirdi?

Halbuki, o yaltaklandıkça beriki kabarmış, karşısındaki ne metelik bile vermemişti.

Rukiye'nin kanısınca, insan, haysiyetini düşünmeliydi her yerde, her şeyden önce... İnsan, cahil general olunca, kuvvetlinin karşısında işte böyle boyun kırardı; şâirin dediği gibi: «İsıramadığı eli öperdi.»

Kendisi zerre kadar kıymet vermemişti bu adama... Ama

o Mareşal Franchet D'Esperey'ymiş; Fransa'nın Doğu Orduları Başkomutanıymış; ne olursa olsun; önce ilmini, bilgisini, mevkiini hazmedip alçak gönüllü olması lâzımdı; kısacası insanlığı öğrenmesi lâzımdı.

Balkan'lardan, Selanik üzerinden, ordusuyla birlikte İstanbul'a saldırmıştı bu adam... Suriye'den, İngilizlerin Mareşal Allenby komutasındaki orduları bir yandan da Irak'tan Hazer denizi kıyılarından general Thomson komutalarındaki İngiliz orduları yürüyünce, iki kıskanç boğuvermişti İstanbul'la, Anadolu'yu... Elbette boğardı; boğulanlar, boğanların karşısında böyle hâlâ daha kahkahalar attıktan sonra, elbette boğarlardı. Zâten insan, annesi gibi vurdum duymaz, babası gibi mevki düşkünü, zevk düşkünü olunca mesele yoktu; o zaman bütün felâketler saadet olur; gelen ağam, giden paşam mantığı, insana ortalığı tozpembe gösterir, üzölmek için ortada onu kalmazdı. İnsan gamsız olunca, onlar gibi et tutardı; bunun aksi olanlarsa kan ağlarlar, kan kusarlardı; hele Kuzey Anadolu'daki Rum Pontus, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki Ermeni vahşeti karşısında...

AMİRAL GALTHROP'LA, AMET

İki kıskacın boğduğu o muazzam Osmanlı Ordularından bugün elde kalan bir hiçti. Bütün Trakya Yunanistan'ın pençesine düşmüştü. On binlerce asker kaçığı doldurmuştu Anadolu'yu... Bunların perişan durumlarını, Anadolu'daki çi burkan sefaletlerini, her gün kulaktan kulağa dolasan dedikodulardan öğreniyor; günlük gazetelerde sı kısık okuyup duruyordu. İşin kötüsü, bu asker kaçakları, Anadolu'da eşkıyalığa da başlamışlardı. Yakında İstanbul'da da başarlardı bu işe... Çoğu gitmiş, azı kalmıştı. Bu gemiler limanda Azrail gibi durduktan sonra, her kötölük olurdu bu şehirde... Sarayın ve padişahın tepesinde asılı Damokles kılıcıydı bunlar...

Gemilerin geliş tarihlerini iyi hatırlıyordu; o gün. tesadüfen İstanbul'a inmişti; evi Fındıklı'da olan samimî bir ar kadaşını ziyaret için Galata'da bulunmuştu; 13/Kasım/1913 Çarşamba günüydü; galiba saat: 11,00 sıralarıydı. Birbirine paralel beş sıra halinde limana girmişlerdi gemiler... **Sayla**

r: irili ufaklı 167 kadardı. Bunların 16 sı savaş gemisi, 12 si zırhlı kruvazör, 52 si muhrip, 11 i denizaltı, geri kalan yarıdımıcıydı; esir bir şehrin, esir bir ulusun ne kıymeti olurdu onların yanında... Galiptiler; sanki kan dökerek almışlardı bu şehri... Geleceklerini hükmete haber bile vermemişlerdi.

Kendisi gemileri görünce, arkadaşının ziyaretini sonraya bırakıp kalabalığın arasına karışmıştı. Bunların 97 si İngiltere'ye, Fransa'ya, 10 u İtalya'ya, Averof adlı ağır zırhlı kruvazör de Yunanistan'a aitti; öyle yazmıştı gazeteler sonradan...

Denizi gören bütün apartmanların, evlerin, mağazaların balkon ve pencereleri, tıklım tıklım halkla doluvermişti; çünkü bayram vardı; Türklerden başkasının bayramı... Koca şehir, kısa zamanda, çeşit çeşit bayraklarla donatılmıştı; ama Türk Bayrağı hiçbir yerde görünmüyordu; hele arkadaşını ziyaretten sonra Beyoğluna çıktığı zaman, gördüğü manzaradan şaşakalmıştı; bütün binalar rengârek İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan bayraklarıyla süslenmişti; caddeler, yeni elbiselerini giyinmiş kadın, erkek, çocuk, azınlıklarla doluydu. Azınlıkların ağızları kulaklarına varıyordu; hepsinin yüzleri sevinçten kızarmıştı; gözleri mes'ut bakışlıydı; çünkü Türkler can çekiyorlardı artık...

Duyduğuna göre, bütün gemiler, İngiliz Amirali Galthrop'la, Fransız Amirali Amet'nin komutalarındaydılar Dal mabahçe, Beşiktaş, Beylerbeyi, Tophane, Selimiye, önlerini boydan boya kaplamışlardı.

Amirallerin ikisini de, geldiklerinden birkaç gün sonra Ferit Paşanın (Damat) yalısında görmüştü. Babasını çok seven Ferit Paşa, amirallerin şereflerine verdiği mükellef ziyafetten kendilerini uzak tutmamıştı.

Süslü püslü, armalı, sırmalı elbiselerin içinde, ne kasıyorlardı kendilerini amiraller... Galthrop'u, Amet'ye göre, hâin bakışlı bulmuştu; iyi niyet yoktu o adamda... Bir de sıkılmadan yalan söylüyordu; Ferit Paşayla konuşmalarına kulak misafiri olmuştu; Galthrop, tercüman ruma, İngilizce aynen şöyle demişti:

«— Bizim gemilerin İstanbul'a gelişleri, şehri işgal için değildir. Bunu kendisine bilhassa belirtiniz. Bizim derdimiz,

Bolşevk Rusya'yıdır. Odesa üzerinden Kırım'la Sivastopol'a yapacağımız çıkarma için geldik buraya... İstanbul'u kendimize deniz üssü olarak kullanacağız.»

İyi ama, iki amiral gemisiyle, öteki büyük zırhlı kruvazörler, ne diye Dolmabahçe Sarayının önüne demirlemişler; koca koca toplarını padişahın sarayına çevirmişlerdi: Sultan Vabdettin'in tepesinde, sıkılı birer yumruk değil raiydiler bunlar?... Bu hareketleri, düpedüz, padişahla sarayı ve hükümeti tehdit değil miydi?...

Sonra arkadan gelen o Yunan gemilerine ne demeliydi? Averof adlı zırhlı kruvazörle birlikte, bütün Yunan Deniz kuvvetlerinin ne işi vardı limanda?...

Bu adamlar, akılları sıra enayi kandırıyorlardı galiba... Yalandı Galthrop'un sözleri; baştan aşağıya, tepeden tırnağa yalandı; düpedüz işgal etmişlerdi şehri...

Ama bunları babasına anlatsa, derhal te'vil. kaçamak, İngilizleri methe hazırdı... Hani «Peki» deyiverse, kendisini şu aşağılık, ahlâksız İngiliz yüzbaşısına hemen nikâhlardı: bunu gayet iyi biliyordu.

İSTANBUL İŞGAL EDİLİNCE...

Gemiler geldikten sonra şehir, çeşitli kılıktaki binlerce deniz' eriyile dolmuştu. 1500 İngiliz, 540 Fransız, 470 İtalyan, gerisi de Yunan denizcileriydi, hepsi üç binden fazlaydı. Bunlar her sabah, temiz kılıkîariyle şehre çıkıyorlar; öğleden sonra, hele akşam üstü, ortalığı sarhoş nâralariyle, sarhoş yalpalarıyle kasıp kavuruyorlardı.

Hele dün, Köprü üzerinde şahit olduğu maskaralıklarını kat'iyyen unutamıyacaktı. Güya edep, terbiye dairesinde şehri gezmeğe çıkmışlardı ama, ne yaptıklarını biliyorlardı; ne söylediklerini... Hepsinde yaka bir tarafta, paça bir taraftaydı. Kol kola girmişler, biteviye sağa sola yalpa vuruyor, geleni geçeni tedirgin ediyorlardı; hepsi zilzurna sarhoştular; «Duzika» adını verdikleri rakı, canlarına okumuştı. İşin **ga**ribi, onları şehirde düzene sokmakla görevli olan inzibat su-bay ve erleri de onlardan farksızdılar; İngilizce ayıp ayıp lâf lar söylüyorlar; sağa sola yalpa vurarak yürüyorlardı. Ruki

"r. onların bu hallerine, elinde olmıyarak gülmekten kendini alamamıştı; hancı sarhoş, yolcu sarhoştı; güya inzibattılar artta, zilzuma olup bir kısmı yerlere bile yatmışlardı. Gelen geçen kadınlara, kızlara lâf atıyorlar, müslüman halkın kendilerinden büsbütün nefretine sebep oluyorlardı. «Türklerin artık hükmü kalmadı; İstanbul'da hâkim biziz!» diye yayvan yayvan bağırışmaktan utanmıyorlardı.

Kepazelik, şımarıklık hususunda, azınlık halkı da onlardan aşağı kalmıyordu. Limana Yunan gemileri geldiği gün, yerli ramların yaptıkları taşkınlık, unutulur şey değildi. Fâtih'in denize atını sürmesi gibi, bazı sarhoş palikaryalar, neredeyse o gün, denizden yürüyerek bu gemilere gideceklerdi; o kadar heyecanlı, keyifli ve neş'liydiler. O gece, Beyoğlunda ki Yunan Kulübünde yapılan kabul resminde. Yunan Amiralî Kakoldi ramlara ateşin bir nutuk çekmişti: «Sizlere anavatanın selâmiyle, Partenon'dan bir zeytin dalı getirdiğimden hem ben, hem subay ve erlerim çok müftehirim, Yunan hükümeti size Yunan bayrağı yolladı!»

Şimdi her gün bu azınlıklar, sabahdan akşama kadar; kadın, erkek, çoluk çocuk, akın akın bu gemileri ziyaret ediyorlar; laterna sesleri, «zito» naraları bitip tükenmiyordu.

Sevgilisi üstegmen, nasıl içlerlemezdi bunlara... Yerden göğe kadar haklıydı adam... Kendisi de onunla aynı düşünce-deydi.

YERLİ AZINLIKLARI S İLÂLANDIRIYORLAR

İşte yine annesi kakhahayı salmıştı, bu kadarı fazlaydı, doğrusu... Aklı başında bir insan için, gülünecek durum mu vardı ortada... Türklerin boyuna canına okuyorlardı herifler... Bu para canlısı kadının elinden bu konak gidiverirse, o zaman çabuk akli basma gelirdi; iyi gülerdi o zaman... Şimdi daha düşman darbesi yememişti de durumu oyuncak sanıyordu. Gelen şımarık sarhoşlar, en güzel sultan, nazır, general konaklarını zorla alıp içine yerleşiveriyorlardı. Ev sahibi isterse padişah olsun, kıymeti yoktu. İşin garibi, evdeki noksan konfor eşyalarını bile ev sahibine zorla aldırıyorlardı. Hele bir aksilik yapsın, hapis hazırdı. Sadrâzam Ferit

Paşanın Konağına bile el atmışlardı. Hani ya, İstanbul'u deniz üssü olarak kullanmağa gelmişlerdi. Ne amiralinde, ne erinde utanma arlanma vardı bu heriflerin...

Annesi gülüyordu ama, düşman uyumuyor; bir yandan keyfini yaparken, bir yandan kendi gemisini yürütüyordu.

Dünkü buluşmalarında, sevgilisi Üsteğmen Rıfat'ın kendisine söylediği: «İngiliz ve Fransız deniz subaylarının, şehirdeki azınlık halkına, el altından silâh dağıtmaları» işi, asıl üzerinde durulması gereken önemli konuydu. Çok canını sıkmıştı bu haber... Kafasını kurcalayıp duruyordu hâlâ daha... Bundan maksatları neydi bunların?... Hakikaten Rıfat'ın dediği gibi, şehrin idaresini bir baskınla ellerine geçirmek miydi?...

Kendisince bunun böyle olduğu muhakkaktı. Şayet, silâh vermekle başka bir gaye güdüyorlarsa, o halde Türklerin silâh taşımalarını niçin şiddet kullanarak önlemeğe çalışıyorlardı?.. Türklerin silâh taşıma yasağı, kendi hükmündeki doğruluğa delil sayılamaz mıydı?

Halkın silâhsız bırakılmaları kötü şeydi. Bu yüzden şehirde saldırganlık olayları eksik değildi; bilhassa Fâtih ve Aksaray'daki yangın yerlerinde... İngiliz inzibatlariyle işbirliği yapan azınlık elebaşları (yerli rumlar) bu yangın yerlerinde, hemen her gece bir hâdise çıkarıyorlar; ya önceden kin besledikleri günahsızın birini katlediyorlar: ya da koca siyle, babasiyie giden bir kadın veya kızcağızı gemilerine kacıpıp ırzına geçiriyorlardı. Bu çeşit havadisleri gazetelerde her gün okuyordu.

Hele o Senegal arapları yok mu, o alçak herifler... Tenha yerlerde yakaladıkları kızların hemen bellerine sarılıyorlar; göğüslerini kavlıyorlar; öpmek isterken yanaklarını ısıyorlar; bağırma, yalvarmaya aldırış bile etmiyorlardı; bazı küçük çocukları kesip yedikleri, iğneli fıçıya atıp kanını içtikleri bile söyleniyordu ama, bu herifler yamyam olmadıklarına göre, bu tevatüre pek inanmıyordu.

**«— BU BAYRAĞI ARTIK GÖKYÜZÜNDEKİLER KADAR
UZAKTAN GÖRECEKSİNİZ!..»**

Rukiye bu düşünceler içindeyken kapı açıldı; içeriye elindeki zarfla Orta hizmetçisi Şerif ağa girdi; elindeki zarfı Rukiye'ye uzattı:

— «Buyur küçük hanını...» dedi; «Şimdi getirdiler **Rahmi Paşa** Yalısından... Hanımfendiye verilecekmış...»

Şerif Ağa, genç kızın cevabını beklemeden dışarı çıktı.

Rukiye, zarfın üzerine baktı; bir davetiyeydi; açıp içindeki yazıyı okudu: Bu gece, paşanın, Arnavutköyü'ndeki tarihî yalısında yapılacak danslı toplantıya davet ediliyorlardı.

Zarfı hiddetle masanın üzerine fırlattı. Bıkmıştı artık bu toplantılardan; bu içki, dans, rezalet, maskaralık davetlelerinden...

Bunlardaki maksat belliydi. Ulvi Paşanın kızı olacağına, namuslu bir esnafın, haddini ve şerefini bilen bir memurun, bir kâtibin kızı olsaydı keşke... Bu yapmacık nezaketlerden, onun şehvet kokan içki toplantılarından tiksiniyordu. İçerden sesi gelen şu tercüman yok mu, öyle canını sıkıyordu ki... Hem sırtıkan, hem küstahtı çok... Adı Panayot muydu, neydi herifin...

Tercümanların hepsi zaten ya İngiliz, ya Fransız subayı elbisesi giyiyorlardı; aşağı kurtarmıyordu; bir matahtılar sanki...

Acaba İstanbul halkı —kanısınca halkın yüzde doksanı namusluydu; asıl, sarayla, padişahın etrafındaki sultan, damat, nazır, general v.s. gibi yüksek tabaka— tarihin hangi devrinde, yabancılara karşı, bu günlerdeki kadar duygusuz, vatansız görünmüştü; hiç zannetmiyordu; kaç yıldır tarih okuyordu; daima savaşlardan, ölümden bahsediyordu tarih... Ölmesini bilen insanlar ve milfetlerse, elbette hakarete uğramazlardı. Şimdiye kadar Osmanlılardan kırabilir kaç milyon insan, yani kendi vatandaşları savaş alanlarında ölmüşlerdi; ama sonuç ne olmuştu? Çok acıydı bu. Bu sefer durum tersine dönmüştü. Tâ Viyana'lara kadar askerî sefer yapıp bunca masraflara, sıkıntılara girmeğe ne lüzum vardı sanki... Budapeşte'ye, Viyana'ya gideceklerine, memlekette rönesans

yapsalar, Ümanizm'i yaysalar, Anadolu'ya, medeniyeti birkaç yüzyıl önce getirseler; Avrupa'yı istilâ emeklerini Anadolu'ya harcasalar daha iyi olmaz mıydı? Bugünkü felâketler hiç gelir miydi o zaman milletin başına... Geçenlerde, annesiyle birlikte, Beyoğlundaki Yunan Elçiliğinin önünden geçtikleri sırada uğradıkları hakaret, başlarına gelir miydi hiç o zaman...

Elçiliğin ikinci kat pencerelerinden, belki on metre uzunluğundaki Yunan Bayrağı, kaldırıma yarım metre kalıncaya kadar şarkıtılmıştı. Elçiliğin etrafı, kadın, erkek, çocuk, bir yığın yerli rumla ve Yunan deniz erleriyle dolmuştu. Yunan Deniz Kuvvetlerine yeni gemilerin katılması şerefine toplanmışlardı orada.. Ne fena küfrediyorlardı Türklerle; ağza. alınır lâflar değildi. Annesiyle yürürlerken, elçilik kapısının önünde, iri kıyım bir İngiliz subayı ile konuşan kıranta bir yerli rum, sarhoş sesiyle avaz avaz bağıırıyordu: «Ayasofya'yı kilise yapacaklardı; Müslüman minarelerine çan takacaklardı!..» Öyle de iftihar duyuyordu ki bunları söyleyen... Hele ellerindeki yırtık Türk Bayrağını bir kat daha yırtarken: «Bunu artık gökyüzündeki kadar uzaktan görecekler!..» Deyişleri...

Şehrin çeşitli semtlerinde bunların azgınlıkları, sırasında işgal kuvvetlerininkini bile gölgede bırakıyordu: Sokaklarda erkeklerin feslerini, kadınların peçelerini yırtıyorlar; biraz yan bakan erkekleri bir temiz dövüyorlar; hattâ bıçaklıyorlar; halk bunlara bir şey yapamıyor; gazetelerse, İngiliz ve Fransız sansürü altında olduklarından, olayları realiteye uygun yazamıyorlardı.

Oturduğu koltukta sağ dirseğini koltuğun kıyısına, sağ yanağını avucunun içine dayadı; hafifçe mırıldandı:

«— Elbet yaparlar, bizde bu duygusuzluk varken, elbette yaparlar; evlerimizi da alırlar, konukseverliğimizi de başımıza çarparlar!.. Benim ne işim vardı Fransız generalinin karşılanışında?!.. Ama gel babama anlat!..»

O gün kendisini, Sirkeci İstasyonundaki törene zorla götürmüştü babası.. Caka satacaktı, gösteriş yapacaktı oradaki nazırlara generallere karşı... Kendisine, oradaki İngiliz subaylarıyla İngilizce konuşmasını sıkı sıkıya tembih et

r işti. Bundaki maksadı belliydi; ah, keşke girmeseydi şu koleje: İngilizce öğrenmeseydi; gözü kör olsaydı şu kolejin... Bütün üzüntüleri, hep bu kolejin kendisine sağladığı lisan bilgisiyle, aydın batı terbiyesinden doğuyordu.

O gün, Sirkeci İstasyonuna gittikleri zaman, kalabalığı görünce şaşırılmıştı; iğne atılsa yere düşmezdi. İstasyondan, Beyoğlundaki Fransız Sefarethanesine kadar bütün cadde-ler, iki taraflı dizilmiş, süngülü Fransız askerleriyle doluydu. Generale yapılacak bir suikastten korktukları için, bu sıkı tertibatı almışlardı. Fransız askerlerinin arasında kalın dudaklı, vahşî bakışlı Senegal arapları da vardı. Bu askerlerin gerisinde, şapkalı, fesli, kalpaklı, kasketli bir yığın halk... Millete seyir olsun da başka şey istemezdi. Her kafadan bir ses çıkıyordu.

İçi dışı, çeşit çeşit, fakat daha çok Fransız bayraklarıyla süslü istasyonda, yine bayraklarla süslü olarak gelen tren-den Franchet D'Esperey, azametle inmişti. Omuzlarında gri renkli, sık ipek pelerini vardı. Kendisini karşılamaya gelen İtilâf Devletleri ^general ve amiralîleriyle —içlerinde Sadrâzam Tevfik Paşanın da bulunduğu— Osmanlı devlet adam-larının —bu arada babasıyla, kendisinin de— azametle elle-rini sıkmış, sonra beyaz atına binmişti.

Herkese tepeden bakıyor; küçük dağları ben yarattım diyordu. Rukiye'nin kanısınca câhil adamdı demek, bilgin insan gururlu olmazdı.

Bindiği iri, beyaz atın dizginlerini, Madagaskarlı iki arap eri tutuyordu; bunların ikisi de kaim dudaklı, uzun boylu, iri yarıydılar; tüfeklerinin kayışlarını, yandan omuz-larına geçirmişlerdi.

FRANSIZ MAREŞALİNİN AYAKLARI ALTINA GERİLEN TÜRK GURURU..

Mareşal, istasyondan çıkarken, kapıya yakın duran Os-manlı bandosu selâm havası çalmağa başlamış ve asıl facia işte o sırada kopmuştu: Bando gürültüsünden Mareşalin atı ürkerek şaha kalkmış; azametli Mareşal düşecek gibi olmuş; hayvan, gemini tutan ve kendisini zapta çalışan Madagas

kar'lı erleri bile sürüklemiş; bu ürkme olayından hiddetlenen Mareşal Pranchet D'Esperey, sağ elindeki gümüş kamçıyı bandoya doğru savurarak hakaretle bağırıyordu:

«— Sessez de faire de bruit (Susun)!.. Çâ suffit (Yeter)!..»

Tercümanın karşıdan bağırması üzerine, bandonun komutanı, verdiği emirle bandoyu susturmuş ve o zaman Mareşal Pranchet D'Esperey, kendisini karşılamaya gelen Osmanlı devlet adamlarına aynı asabi, tiz ve hakaretli sesiyle Fransızca emretmişti:

«— Bana çabuk ikametgâh bulun!.. Dolmabahçe Sarayını istiyorum!.. Sonucu bizim sefarethaneye telefonla bildirin!..»

Bu sözler beygirin gerisinde bulunan bir Rum tercüman tarafından Türkçeye çevrildiği zaman, Sadrâzam Tevfik Paşa, da dahil, kimse sesini çıkaramamış ve Pranchet D'Esperey. Sirkeci İstasyonundan, azınlık halkının yaygaralı sevinç gösterileri arasında, biteviye sağ elini sallayıp azametle selâm vererek çıkmış; caddeleri hıncahınc dolduran şapkalı, kasketli, fesli, kalpaklı halkı da aynı şekilde selâm uyarak, Beyoğlundaki Fransız Sefarethanesine gitmişti.

«— SENİN AKLIN ERMEZ BÖYLE ŞEYLERE!..»

Rukiye, babasıyla birlikte, kalabalığın arasına karışarak, az sonra istasyondan ayrılmıştı. Babası, Beyoğluna çıkmaları lüzumunu belirtiyordu. Ona uymak zorunda bulunan genç kız, sesini çıkaramamıştı; istasyonun dışında kendilerini beklemekte olan paytona binmişler; baba,, kız, Beyoğluna gitmek üzere Köprüye doğru hareket etmişlerdi.

Rukiye, Karaköy'e yaklaştıkları zaman babasına sormuştu:

«— Beyoğlunda ne yapacağız paşa baba?..»

«— Fransız Sefarethanesine gideceğiz.»

«— Niçin?»

«— Mareşal hazretlerine, hususî olarak «Hoş geldin» dememiz gerekmez mi?»

«— Bece hiç lüzum yok!..»

«— Senin akim ermez böyle şeylere!.. Mareşal Hazretlerinin yanında ve yakınında bir dakika görünmem, bana çok önemli sonuçlar vaadedebilir!»

Bunu doğru bulmayan Rukiye, arabada somurtarak gitmişti. Babasının —son zamanlarda sık sık tekerrür eden— böyle tuhaf arzu ve hallerine canı sıkılıyorsa da, küçüklüğündenberi aldığı terbiye icabı, sesini çıkaramıyor; üzüntüsü gönlünde kabarıp kalıyordu; halini çok defa babasına jestleriyle anlatmak istiyordu ama, Ulvi Paşa, oralı bile olmuyordu; «değerli sonuçlar» tahayyül ettiği böyle önemli ziyaretler için, kızının içinde bocaladığı psikolojik duruma dikkat edecek basirete mâlik değildi; kızının üzüntüsünü farketse bile, bunu o saat anlamamazlıktan gelmesi ilek yapacağı işti.

FRANSIZ MAREŞALİNİN LÛZTFU

İstiklâl Caddesi, Panayır yeri gibi, her milletin renk renk bayraklarıyla süslenmişti; sanki bir Avrupa şehrinin ana caddelerinden birisiydi burası... Ne acıydı ki, cicili bicili bunca bayrağın arasmda, bir tek Türk Bayrağı yoktu; onu asmağa kimse tenezzül etmemişti.

Rukiye, bu hali farkedince derin derin içini çekmekten kendini alamamış; hâlâ daha zalim Fransız generaline hulûs çakma fırsatı arayan babasına hem kızarak, hem acıyarak bakmış; hele sefrethaneye kabul edilmiyerek eve dönerlerken için için ağlamıştı; kanısınca, küçük düşmek bu kadar olurdu; sefarethane kapıcısı kendilerini alenen koğmuştu kapıdan...

Gazetelerde sonradan okuduğuna göre, mağrur Mareşal, o gün hiçbir Osmanlı devlet adjımını huzuruna kabul etmemiş; hep İtilâf Devletleri komutanlarıyîe konuşmuş; kendisine İngiliz Generali Wiñson'un delaletiyle yapılan ricayı lütfen kabul ederek, padişahın ikamet ettiği Dolmabahçe Sarayını istemekten —şimdilik— vazgeçmiş; bunun üzerine kendisine, Osmanlı Ordularının Kaçak Başkomutanı Enver Paşanın eşi Naciye Sultanın konağı —binek otomobiliyle birlikte— tahsis edilmişti.

İstasyondaki olayları hatırlarken Rukiye, şimdi hile hid-detini yenemiyordu. Hele Fransızın hakaretli emriyle bando susturulduğu zaman yerin dibine geçtiğini hissetmiş, gayri ihtiyarî dudaklarını ısırılmış, kalbi hızlı hızlı çarpmağa başlamış, siyah ipek mantosunun içinde titreyip durmuştu.

Gel gelelim babası —bu olayların karşısında asıl üzülmesi gereken babası— o kadar gamsız, o kadar vurdum duymaz görünüyordu ki...

Onun bu halini farkedince Rukiye, sık sık başını çevirip yüzüne bakmış; bu haliyle ona: «Ne olur, benim yarım kadar da sen üzülsün baba!..» demek istemiş; bir Osmanlı generali olduğu halde, onda hiçbir keder, asabiyet belirtisi görmeyince büsbütün kendi kendini yemişti.

Paytonla eve dönerlerken, babasıyla hiç konuşmamış; onun kendisine sorduğu soruları «Evet», ya da «Hayır» la geçiştirmiş; kendi kendine, bu derece vurdum duymaz insanların elinde kalan Osmanlı İmparatorluğunun can çekişmesinin tabîi olduğunu, tamamen yıkılmasının da uzun sürmeyeceğini düşünmüştü. Kanısınca, bu imparatorluk, şimdiden bile yıkılmış sayılabilirdi; durum meydandaydı; fakat asıl acı olan taraf, bu imparatorluğun yıkılması değil; yıkılırken kendi halkının da dünya insanlık topluluğundan kovulmasına sebep olmasıydı. Şu günlerde «Türk» demek —galip işgal erleriyle, azınlık halkı indinde— uzun kulaklı hayvandan farksız yaratık demektir.

Rukiye'nin tutulduğu bir taraf ta, bütün düşman kinlerinin İstanbul'la, Anadolu'da açığa vurulmasıydı. Son aylarda şehirde şahit olduğu olaylarla, Anadolu'da, galiplerin Türklere yaptıkları çeşitli zulümler, Avrupa'nın acaba hangi milletine, hangi devlet adamlarına şimdiye kadar reva görülmüştü; hiç hatırlamıyordu; çünkü İngilizce gazeteleri muntazaman okuyordu.

İSTİKLÂL CADDESİNİN HALİ

Annesi Esma Sultan yanına geldiği zaman düşüncelerinden sıyrıldı. Annesi neşeliydi; elinde bir sigara vardı.

Tombul, orta boylu, çakır gözlü, kalın, kırmızı dudaklı,

elmacık kemiklerinin biraz yaygınlaştırdığı ablak yüzlü, saçları permanantlı, ayaklarında yüksek topuklu rugan iskarpin bulunan otuz beşlik bir kadındı; fakat o kadar göstermiyordu. Yüzü hafif pembemsiydi. Ancak heyecanlandığı zamanlar annesinin bu rengi bağladığını Ruklye iyi bilirdi. Kızma:

«— Gelsene odaya,» dedi.

«— Kim var?»

«— Kumandan Benet'le arkadaşı... O uzun boylu yüzbaşı...»

«— Gene o herifler demek?...»

«— Seni bekliyorlar.»

Masanın üzerindeki davetiyeyi görünce aldı; dikkatle okudu. Rastıklı kaşları yukarıya doğru çekilmişti; yüzü hafif güleçti; memnun görünüyordu.

Rukiye. onun ısrarı karşısında, canının sıkıldığını anlatan bir mimikle yüzünü buruşturdu; başını pencereden yana çevirdi; üzgün bir sesle:

«— Gelmiyeceğim ben» dedi, «Onların ne maksatla beni beklediklerini bilmiyor değilim!..»

«— Olmaz kızım, seni bekliyorlar!»

«— Ne yapacaklar beni?»

Esmâ Sultanın rengi atmıştı. Elindeki yanık sigarayı, az ötesindeki masanın üzerinde duran kül tablasında söndürdü. Rukiye'nin ısrarını doğru bulmadığını anlatmak için sık sık başını sallıyordu.

Tekrar kızının yanma geldi; onun inadını bildiği için hafiften aldı:

«— İş çıkaracaksın» dedi; «Senin kendilerini küçük gördüğünü sezerlerse, başımıza iş açar bu adamlar!.. Babanı ekmeğinden edersin vallahi!.. Adamın yüreğine iner!.. Kızdırmağa gelmiyeceğini pekâlâ bilirsin bu adamları!..»

Rukiye, bir müddet annesini cevap vermedi; hafif sağa dönerek başını koltuğun gerisine dayadı; bacak bacak üstüne attı. Canının sıkıkm olduğu belliydi.

Annesi, üzgün üzgün biteviye ona bakıyordu. Yüzündeki pembelik daha artmıştı. Mutlaka gelmesi için tekrar, yalvarırcasına ısrar edince, genç kız, oturduğu koltukta kımıl

dadı, ayağa kalktı, bıkkın, üzgün bir sesle:

«— Gidelim!» dedi. «Beni zorla bu adamların kucağına atmak istiyorsun» der gibi bir hali vardı.

Annesi önden, o arkasından, misafirlerin bulunduğu odaya girdiler.

Kumandan Benetie, arkadaşı ve Rum tercüman, bacak bacak üstüne atmışlar; maroken koltuklarda karşılıklı oturuyorlardı; Rukiye'yi görünce hafif tebessüm ederek ayağa kalktılar; genç kızın elini sıktılar; onunla İngilizce birkaç beylik cümle konuştular; tekrar yerlerine oturdular; Rukiye annesinin yanındaki koltuğa oturdu.

Kumandan Benet, orta boylu, pembe yüzlü, sarışın bir adamdı; otuz beş yaşlarında kadardı; ayaklarında parlak rugan çizmeler vardı; bıyıkları ince kesilmiş; saçları düzgün taranmıştı; balıketinde, yakışıklı bir gençti; sağ elindeki piposundan, odayı tatlı bir kokuya bulayan duman helezonları yükseliyordu.

Yanındaki İngiliz, daha yaşlı, güler yüzlü, sarışın, dolgun şimali, mavi gözlü, uzun boyluydu; onun da ayaklarında rugan çizmeler vardı.

Kumandan Benet bütün dikkatiyle Rukiye'ye bakıyor; o kadar uğraştığı halde elde edemediği genç kıza karşı içinde ihtiras duyuyor; zaman zaman bakışlarını, onun düzgün dolgun baldırlarına kaydırıyor; sonra tekrar başka yere çeviriyordu.

Ateşi zayıflamış olan piposunu daha kuvvetle yakmak için bir kibrit çakarken Rukiye, masanın üzerinde duran İngilizce «Maneherster Guardian Gazetesini aldı; okumağa başladı; İngilizlerle konuşmamak için bu çareye başvurmuştu. Elindeki, on gün önceye ait gazeteydi; konağa gelirken Benet getirmişti.

Rukiye gazeteyle meşgul görünürken Benet, bu gece Rahmi Paşanın, Arnavutköyü'ndeki konağında düzenlediği danslı toplantıyı methetmeğe başladı. Anlattığına göre, naşa, bunun için epey masrafa girmiş, cazı amiral gemisinden sağlamıştı. General Wilson, Amiral Galthrop ve Amet de bu toplantıya geleceklerdi. Büfe zengindi. Bütün büyükler davetliydi. Padişahla, sadrazama da davetiyeler yollanmıştı.

UM Paşa ailesinin bu danslı toplantıya mutlaka gelmeleri gerekiyordu; bu, her zaman ele geçmiyen bir eğlence ve sohbet, fırsatı olacaktı.

Tercüman Rum, onun sözlerini —Esmâ Sultan İngilizce bilmediği için— ballandıra ballandıra Türkçeye çeviriyor; Esmâ Sultan, çoğu yapmacık mânâ taşıyan memnurluk ve hayret ifadeleriyle —jest ve mimikleri pek boldu— dinliyordu.

Rukiye bir ara, tercümanın araya sıkıştırdığı «Rum amiralinin de baloya geleceği, bir kısım içki malzemesinin Averof Zırhlısından sağlandığı» hakkındaki uydurmasyon sözleri duyunca —Bunları Benet söylememişti— elindeki gazeteyi bıraktı; dik dik tercümanın yüzüne baktı: «Neler söylüyorsun; neler uyduruyorsun?...» demek istiyordu; beriki bunu anlamamazlıktan geldi.

Rukiye yine gazetesini okumağa başlayınca, Kumandan Benet, tercüman vasıtasıyla Esmâ Sultana sordu:

«— Tabî bu geceki danslı toplantıya şeref vereceksiniz?»

Esmâ Sultan, tercümana bakarak cevap verdi:

«— Davetiye geldi, memnuniyetle...

Rukiye, bu hususta Kumandan Benet'e bir şey söylemek lüzumunu duymadı; yalnız annesine:

«— Babama danışmadan hemen karar vermenizi doğru bulmuyorum! dedi.»

«— Baban ne der ki?...»

'A— İmkânı mı var?»

Kumandan Benet, tercümana bakarak söylenenleri öğrenmek isterken, Rukiye, İngilizce olarak ona:

«— Toplantıya gidip gitmeme kararı babama aittir!...» dedi.

«— Muhakkak ama, mutlaka gelmelisiniz, çok **eğleneceksiniz**. Bol dans, sürprizler var... Yeni gelen kumandanlarda görürsünüz...»

Rukiye cevap vermedi; yine elindeki gazeteyi okumağa başladı.

BALO HAZIRLIĞI

Genç kız, o akşam, danslı toplantıya gitmemek için, babasına çok ısrar etti ama, faydası olmadı. Ulvi Paşa, onun bu konudaki sözlerini dinlemek bile istemiyordu; daha doğrusu, toplantıya gitmemeği aklına sığdıramıyordu. Ferit Paşanın Yalısında —kurulması tasarlanan İngiliz Türk Dostluk Kulübünün tüzüğünü hazırlamak için toplanan komisyona katılmıştı— akşam üstü birkaç kadeh çakıştırdığından keyifliydi. Ferit Paşayla çok sevişirlerdi; iki eski dosttular. Hattâ Ferit Paşa Sadrâzam olunca, kendisini nazırlığa bile kayırmıştı ama, padişah, onun yerine yakın ahabplarından birini tâyin ettirmişti.

Ulvi Paşa, kızının ısrarlı tekliflerini, biraz da kızarak reddetti. Böyle yarı siyasî mahiyet taşıyan toplantıları —hele içki de olunca— kaçırmak hiç işine gelmezdi; sonunda dedikoduya uğrayıp bir kenara fırlatılmak vardı:

«— Kızım» dedi, «olacak iş mi bu senin teklifin!.. Neden böyle çocukluklar yaparsın bilmem ki!..»

Rukiye üzgün ve sinirliydi. İnce sesiyle cevap verdi:

«— Canım istemiyor baba, başım ağrıyor!..»

«— Bir aspirin al, bir şeyin kalmaz... Düşün ki, padişahımız efendimizin bile bu toplantıya teşrif buyuracakları söyleniyor...»

«— Mutlaka gitmem lazımsa bir şey diyemem...»

«— Padişahımız bile geldikten sonra, sana bana ne demek düşer?...»

Rukiye, önüne bakarak sükût etti.

Ulvi Paşa, yeni diktirdiği mirliva (tümgeneral) üniformasını giyinmişti.

Uzunca boylu, yuvarlak yüzlü, pos ve gür bıyıklı, dolgun vücutlu, dazlak başlı, beyaz tenliydi. İrice siyah gözleriyle; ince, düzgün dudakları, simasına bir tatlılık sağlıyordu.

Birisi kırmızı şeritle, öteki üçü iğnelerle elbisesinin göğsüne tutturulmuş madalyaları pırıl pırıldı. Bunlardan birini Sultan Reşat vermişti kendisine... Madalyaların ikisi altın, ikisi gümüştü. Üçünün kıyıları güneş ışınlarını taklit eder şekilde tırtıllı, birisi salıp şeklindeydi.

Belindeki, generallere mahsus sırma kemerle, pantolonunun iki yanındaki, parlak kırmızı çuhadan geniş general zırhları göz alıcıydı.

Kendisi altmışına yakın olmakla beraber, yeni, renkli elbisesinin içindeki görünüşü daha az yaşlı olduğu hissini veriyordu.

Yan ve arkasında biraz saç kalmış dazlak başına geçirdiği kırmızı parlak tüylü fesi, alın ve yanaklardaki derin buruşuklukların kapladığı yuvarlak, dolgunca yüzüne uyuydu.

Yukarı katın salonunda, bir yandan kızıyle konuşup, bir yandan, yeni aldığı rugan iskarpinlerini giydikten sonra alt kattaki salona indi; oradaki koltuğa oturdu; bacak bacak üstüne attı; bir sigara yaktı; yeni elbiselerini giyinmekle meşgul bulunan kızıyle karısını beklemeğe başladı.

Esmâ Sultan —epeydenberi yukarı katta olmasına rağmen— tuvaletini tamamlayıp bir türlü aşağıya inemiyordu. Pudra, ruj kutuları, pompei kolonyası şişesi, yatak odasındaki yuvarlak masanın üzerinde açık duruyordu. Sırtında, ağır bir Hint kumaşından döpiyes robu vardı. Boyalı saçlarını, bir topuzla ensesinin üzerinde toplamıştı. Küçük çakır gözleri, bol makyajlı ve pudralı yüzünde, iki billur parçası gibi parlıyor; süslenmesini tamamlamak için acele adımlarla odadan odaya gittikçe elbise ve saçlardaki pompei kokusu etrafa yayılıyordu.

Rukiye, annesi gibi uzun boylu süslenmeğe lüzum görmedi. Sırtındaki lâcivert etekliğinin üzerine, lâcivert bluzunu giydi; siyah gür saçlarını, hafif briyantınle taradı; yüzüne pudra filân sürmedi; ellerine beyaz eldivenlerini geçirdi; yeni aldığı yüksek topuklu sıvan iskarpinlerini giydi; az sonra o da aşağı salona indi; babasının yanındaki bir kana peye oturdu.

Kıyafeti kendisine yakışmıştı.

Ulvi Paşa ona, iftihar sezilen mütebessim bir sima ile derin derin baktı; fakat bir şey söylemedi.

DANS SALONUNDA

Kendilerini toplantıya götürecek olan payton, saat 20,30 da kapının önüne geldi. İri, doru kadanaların çektiği parlak, siyah renkli yeni bir paytondu bu...

Arabacı palabıyıklı, uzun boylu, çakır gözlü bir Sivaslıydı. Ayaklarında uzun konçlu çizmeleri, sırtında kalın, yeşilimsi renkli, omuzları devşirmeli arabacı elbisesi vardı.

Ulvi Paşayla, eşi ve kızı, arabanın arka koltuğuna yan yana oturdular.

Araba hareket ettikten sonra Ulvi Paşayla, Esma Sultan (günlük olaylarla ilgili olarak) biteviye konuştular; Rukiye onlara karışmadı.

Yirmi dakika sonra, Arnavutköyü'ndeki yalının, iki yanını asma fenerlerle süslü, yaldızlı bahçe kapışma ulaştıkları zaman, gerilerinden birkaç araba daha geliyordu.

Payton, bahçenin yaldızlı demir kapısından ağır ağır geçti; otuz metre ötedeki asıl kapının önünde durdu.

Ev sahibi Rahmi Paşayla, eşi Hacer Sultan, iki kanatlı geniş, ceviz kapının önündeki mermer sahanlıkta, kendilerini hararetle samimiyetle karşıladılar. Kısa boylu, tıknaz vücutlu, gür palabıyıklı, ablak yüzlü, şahin burunlu bir zat olan Rahmi Paşa neş'eliydi; kalın sesiyle ve çok samimî bif tavrıyla:

«— Hoş geldiniz», dedi «Buyurun, şeref bahşettiniz, teşrifinizi bekliyorduk zaten!..»

Misafirler arabadan indikten sonra el sıkıştılar; misafirler önden, ev sahipleri onların peşinden salona doğru yürüdüler.

Rahmi Paşa oldukça sarhoştı. Fazlaca kaçırdığı Bilecik Rakısının etkisiyle, yüzü, belli derecede kızarmıştı; çakır gözleri mahmur mahmur bakıyordu.

Salona birlikte girdiler; Rahmi Paşayla eşi, onlara yerlerini gösterdikten sonra, yeni gelenleri karşılamak için dışarıya çıktılar.

Doğu stilinde inşa edilen salon, duvarlara asılı Boğaziçi manzaraları ve Osmanlı padişahlarının portreleriyle süslüydü.

Tavan, Osmanlı tahta oymacılığının nefis örnekleriyle kaplıydı. İnsanın bunlara baktıkça bakacağı geliyordu.

Tavana yanyana asılı üç büyük kristl avize, pek bol ışıklarla donatılmıştı.

Üçüncü Selim Devrinden kaldığı anlaşılan doğu stilin deki geniş, yayvan minderler, o zamanki durum ve düzenle riyle muhafaza edilmiş, yalnız üzerlerine (yine doğu stilinde) yeni, ipek örtüler örtülmüştü.

Salonu baştan başa kaplıyan tahta döşemelerin üzerindeki geniş halı kaldırılmış; tahta zemin üzerine hafif sabim sürülmek suretiyle dans pisti yapılmıştı.

İçeride 70 80 kişi vardı. Hepsi yeni, şık elbiselerini giyinmişler; tuvaletlerine itina göstermişlerdi. Kolonya kokuları, salona girince insanın burnunu alıyordu.

Misafirlerin seçkin ailelerden oldukları belliydi. Kimisi minderlere, kimisi koltuklara oturmuşlardı. Kılık-lariyle, simalarına bakılırsa, bunlardan bir kısmının İngiliz, Fransız, Rum oldukları anlaşılıyordu.

Galip devletlerin gözde amiral ve generalleri, giriş kapısının on beş metre kadar karşısında, ayrı bir grup teşkil etmişlerdi: Fransız Generali Charpy, İngiliz Generali Wilson, İtalyan Generali Monbelli. Amiral Galthrop, Fransız Amiral Amet...

Üzeri kıymetli, kaim, ateş renkli ipek kadifeyle örtülü yuvarlak masanın etrafına dizili maroken koltuklarda oturuyorlar; pipo, puro, ya da sigara içiyorlar; arasıra yandaki odada bulunan büfeye gidip geliyorlardı.

Türk misafirlerin çoğunu Ulvi Paşa tanıyordu; bunların kimisi nazır, kimisi milletvekili, kimisi müsteşar, genel müdür, danıştay, sayıştay başkan ya da üyeleriydiler.

Gittikçe koyulaşan sigara dumanlarının kapladığı salonda Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rumca konuşmalar birbirine karışıyordu.

Salonun sol köşesinde bulunan beş kişilik caz orkestrası, kısa aralıklarla oynak dans havaları çalıyordu; Fokstrot, çarlston, arasıra da tango. vals...

Ulvi Paşayla, karısı, kızı; orkestranın karşısına düşen

doğru stilindeki minderin, kapıdan yana olan bölümüne yan yana oturdular.

Esmâ Sultan, her zamanki gibi hafif güleçti; bunun sebebi, salona girerken duyduğu sıkılganlıktı; yerine oturduktan sonra da süren bu psikolojiyi doğuran âmil, kendisinde, belirli derecede aşâğılık duygusunun bulunmasıydı.

Ulvi Paşa, dikkatli bakışlarla etrafını süzüyor; sağ uzağımdaki bir koltukta oturan Kumandan Benet'in, kendi üzerinde toplanan haris bakışlarını sezen Rukiye ise, önüne bakıyordu.

YÜZBAŞI BENET

Orkestra, romantik bir tangoya başlarken Benet, yanındaki uzun boylu, gözlüklü. y^yîa. ayaküstü bir şey konuştuktan sonra Rukiye'nin önüne geldi; hafif reverans yaptı.

Ayaklarımdaki rügan çizmeleri bol ışıktâ parlıyordu; çehresi her zamankinden daha pembeydi; sarhoş olduğu, hafif kanlı, süzgün bakışlarından belliydi.

Ulvi Paşanın hararetli, çok mültefit:

«— Buyur Kumandan!..»

Teklifine aldırmış etmeden Rukiye'ye İngilizce:

«— Bir dans» dedi, «Bu romantik dekorda, romantik müzikle her halde hoşunuza gider...»

Rukiye, oturduğu minderin köşesinden babasına baktı; Ulvi Paşa İngilizce bilmediğı ve kafası tutkun olduğu için, Rukiye'nin bakışındaki mânâyı kavıyamamıştı; İngilizin, baygın gözlerle Rukiye'ye bakarak dikildiğini görünce durumu anladı; kızma, tasvîp mânâsında başını salladı; bu izin üzerine Rukiye ayağı kalktı; o önden, Kumandan Benet gerisinden, ortadaki piste doğru yürüdüler, dansetmekte olan on, onbeş çiftin arasına karıştılar.

Kavalyelerin çoğı yabancı subaylardı.

Bunların kollarındaki genç kız ve kadınların yüzde doksanı ise, Saray mensubu, güzel ve zarîf tuvaletli sultan, ya da sultan kızlarıydı.

Kumandan Benet iyi dansediyor; fakat ondan daha iyi

lanseden Rukiye, İngilizin kolları arasında gayet rahatlıkla, hareket ediyordu.

Pistteki kalabalık artınca, dansın nezaheti kayboldu, sarhoş subaylar, damları olan genç, güzel sultanlara sım-sıkı denecek şekilde sarıldılar; üzerlerine haddinden fazla eğildiler; sanki kalabalıktan bunu yapıyorlarmış gibi bir durum takınarak danslarına devam ettiler. Kollarındaki kadın ve kızları, şehvetli şekilde sıkıştırdıkları belliydi; bunların başında Kumandan Benet geliyordu. Sımsıkı denecek şekilde belinden kavradığı genç Rukiye'yi, bir ara, kendine doğru çekti; Rukiye, onun rakı kokan nefesini burnunda hissetti. Yüzbaşı bununla da yetinmedi; başını, genç kızın gür, siyah saçlarına doğru eğdi; Rukiye bunu da hissetti.

İyice sarhoş olan İngiliz, bazı figürlerde, Rukiye'yi göğsünün üzerine sert sert çekiyor; ya da kendisi onun dolgun göğsü üzerine abanıyordu.

Rukiye kızarmıştı. Yüzbaşının bu sarkıntılıklarına karşılık verecek durumda değildi; bunu çok arzu ediyor; zaman zaman İngilizin kollarından sıyrılmak, ona şiddetli tokat aşketaek hırsıyla yanıp tutuşuyordu; ama babasının tembihlerini hatırlıyarak sabrediyordu; o zaman ne toplantının tadı tuzu kalacak; ne de "babasının yüzüne bakabilecekti, ingiliz, üzerine abandıkça, kendisini geriye çekmekle yetiniyordu. İngilizden çok, kendi anne ve babasına kızıyordu; kanısınca o idraksizler, kendisini bu çirkefin tam içine atmışlardı.

Ulvi Paşayla, Esmâ Sultan, Benet'in yaptıklarının farkında değildiler; tersine, kızlarının böyle maruf bir İngilizle, ustaca dansettiği için memnun oluyorlar; bundan şeref payı çıkarıyorlardı.

Ulvi Paşa, arasıra yandaki büfeye gidiyor; orada ev sahibinden başka birkaç sivil ve general arkadaşıyla birlikte : cŞerefe, şerefe!..» diye Bilecik, ya da Dimitrikopulo rakısını susuz içiyorlar; Esmâ Sultansa, kızını iftiharla seyrediyor; yanına gelen orta yaşlı, yüzünü kireç sürer gibi pudralamış bir başka sultan hanımla, yeni diktireceği son moda bir rop üzerine konuşuyordu.

Dans bittikten sonra Rukiye, İngilizin kollarından sıyrıldı; onun yüzüne bile bakmadan yerine doğru yürüdü; gerisinden gelen Benet'in hararetli teşekkürlerine cevap vermek lüzumunu duymadı; bir daha bu herifle dansa kalkmağa —kim ne derse desin— ahdetmişti.

KAFALAR TÜTSÜLENDİKÇE...

Dans partileri, kafalar tütsülendikçe daha sık tekrarlanıyor; hararetli konuşmalar, ince kadın ve genç kız kahkahaları sık sık duyuluyordu.

Salonu kesif sigara dumanı kaplamıştı; herkes hayatından memnun olduğu için bundan şikâyet eden yoktu.

Rukiye, Benet'ten sonra birkaç İngiliz subayı ile daha dansetmek zorunda kaldı; annesi, İngilizlere ters muamele etmemesi için, başının etini yiyip duruyordu. Bu subaylar, kendisine, Benet'vari bir harekette bulunmadılar.

PADIŞAH GELİYOR

Saat 22,00 sıralarında salonda bir kaynaşma oldu; ağızdan ağıza dolaşan haber, padişahla, sadrâzamın gelmekte olduklarını bildiriyordu.

Ulvi Paşa ile Esmâ Sultan, bunu duyunca yerlerinden kalktılar; Rukiye onların peşini takip etti; devlet erkânıyla, generallerin peşisıra kapıya doğru yürüdüler.

Orkestra, padişahla sadrâzamın gelişleri şerefine selâm marşı çalmağa başlamıştı. Oynak nağmeli olan bu marş, İskoç havasını andırıyordu.

Az sonra kafiye göründü. En önden padişah Sultan Vahdettin, uzun boyu ile, ağır ağır yürüyerek geliyordu. Eeli hafif kamburdu.

Onun gerisinde Sadrâzam damat Ferit Paşa ile, Kiraz Hamdi Paşa, Sait Molla, Peyam ı Sabah Gazetesi Başyazarı Ali Kemal vardı. Yaver subaylar otomobilde kalmışlardı.

Toplantıdaki hükümet ricaliyle, generaller ve aileleri, salonun, geniş koridora açılan yarısı buzlu camlı dış kapısının önünde, iki sıra halinde dizilmişlerdi.

Küçük, siyah gözleriyle etrafına ürkek ürkek bakınarak yürüyen padişah, kendisine karşıcı çıkanların önüne gelince durdu. Sırtında, hâki renkli Osmanlı mareşali elbisesi, ayaklarında rugan iskarpinleri vardı. Göğsü altın, gümüş, çeşit çeşit madalya ve nişanlarla doluydu. Belindeki sırma kemer, bol ışıktaki ıslıl ıslıl parlıyor; omuzlarındaki sırmalı apoletlerle, pantolonunun yanlarındaki geniş, kırmızı zırhlar dikkati çekiyordu.

Başındaki parlak tüylü fesi hafif sağa eğilmişti; elindeki kehribar teşbihini çekiyordu.

Karşıcılar, o durunca —kadın, erkek— ellerinde sarıldılar; bir yandan:

«— Padişahım çok yaşa!..»

Diye bağırsarak alkışlıyorlar; bir yandan (bâzan teker reker, bâzan karışık halde) iki büküm eğilerek ellerini öpüyorlardı.

Pâdişâh mütebessimdi; bu gösterinin hoşuna gittiği beliydi.

Zaman zaman şiddetlenen inceli kalmılı bağırtılarla, alkışlar, koridoru dolduruyordu.

Sultan Vahdettin'in peşinden gelen Sadrâzam damat Ferit Paşa, uzun boylu, geniş göğüslü, asık suratlı, muhteris bakan siyah gözlü, mütehakkim tavırlı bir insandı. Sarkık gerdanı dikkati çekiyordu. Sırtında düz siyah bir elbise vardı. Başındaki parlak siyah tiftikten kalpağı hafif sola eğilmişti. Etrafındakiler! dikkatle inceliyordu; bakışları —Vahdettin'inkine göre— daha cesaretli ve metindi.

Padişah salona doğru yürüyünce, o da onun peşini takip etti. Geniş adımlarla yürürken sık sık Vahdettin'in hizasına geliyor, sonra geriliyordu.

ŞEREF MEVKİİ

Padişah salondan içeri girince, bu sefer bağır tısız, fakat koridordakinden daha kuvvetli alkış koptu; caz orkestrası selâ marşını tekrarladı; Vahdettin gene tebessüm etti; hayatından memnun görünüyordu.

Osmanlı devlet adamlarıyla, eşleri; devletin en büyük

adamına bu sevgi gösterisinde bulunurken, yabancı general ve amiraller kıllarını bile kıpırdatmıyorlar; oturdukları yerde, karşıdan dik dik Sultana bakıyorlardı.

Vahdettin, salonda üç dört adım ilerleyince durdu, etrafına bakındı.

Bu sırada yanma, ev sahibi Rahmi Paşa yaklaştı; ellerini birbirine bağladı; hafifçe eğildi; nâzik ve mütebessim bir çehreyle:

«— Efendimiz»; dedi şeref mevkii, İngiliz generallerinin yanında hazırlandı; teşrif i şahanelerini istirham ederim...»

Vahdettin, cevap vermedi; «Peki» mânasında başını salladı; yabancı generallerin yanına doğru yöneldi. Onlardan uzak tutulmamasına memnun olmuştu. Ruhunda çöreklenmiş olan «garip korkusu» ile, esmâyi üzerine sıçratmamak endişesi, bu duygusunda başlıca sebebi.

Ağır ağır onlara doğru yürümeğe başladı.

Maiyetindekiler — Sadrâzamı biraz gerisinden tâkibe ederek — peşisıra geliyorlardı.

Üzerinde resmî üniforması bulunan Kiraz Hamdı Paşa, kirazı andıran ablak, kırmızıca yüzlü, orta boylu, tıknaz bir adamdı. Sadrâzamanın solundan yürüyordu.

Ötekiler, siyah renk elbiseyle, rugan iskirpin giymişlerdi; başlarında fesleri vardı.

PADİŞAHTA «NEFES DARLIĞI VAR»

Osmanlı Pâhîşahı ile Sadrâzamı yanlarına gelince, yabancı general ve amir İler, ayağa kalktılar; kendi dillerince: «Buyurun» dediler; padişahla yanındakilerin ellerini sıkıtlar yanlarındaki boş koltuklara — Pâdişâha, kendi ortalarındaki koltuğu vermişlerdi — yeni gelenler oturunca, onlar da eski yerlerine oturdular; tercüman vasıtasıyla hatırlarını sordular; sonra pipolarını tüttürdüler; bacak bacak üstüne atarak, kâh İngilizce, kâh Fransızca, hararetli konuşmalarına devam ettiler. Pâdişâhı hiç umursamadıkları apaçık belli oluyordu.

Salonda sigara ve pipo dumanı fazla olduğundan, Vahdettin, yerine oturduktan az sonra öksürmeğe başladı. Ök

sürükleri süreliydi. Balgam söktürünceye kadar üst üste öksürdüğünden göğsü küçülüyor; yüzü kızarıyor; gözleri yaşıyordu; kendisine nefes darlığı vardı.

Ferit Paşa'nın hatırlatması üzerine. Rahmi Paşa, pence-
relerin üzerlerindeki küçük hava camlarından birkaçını aç
tırdı; bu tedbire, içerdeki duman azalmca, Vahdettin'in
öksürükleri hafifledi; ceketinin sol üst cebindeki bir küçük
kutudan çıkarıp içtiği hap ta kendisine iyi geldi.

İNGİLİZ BAŞKOMUTANI WILSON

Orkestra, yine güzel bir tangoya başlayınca, dans merak-
lıları ortadaki pistte toplanmağa başladılar. Rukiye, Benet'
in dans teklifini, başının ağrıdığı öne sürerek reddetti.

Benet bir şey demedi; başını birkaç defa: «Biliyorum ne
demek istediğini» mânasında salladı; az ötede oturan bir
başka genç sultanı dansa kaldırdı.

Birkaç dakika dans edenleri seyreden General Wilson,
biraz, yanındaki Rum tercüman vasıtasıyla pâdişâha sordu:

«— Nasıldır ekselans Anadolu'nun son durumu, genel
olarak?...»

Padişah, bu soruya yekden ne cevap vereseğini bilemedi;
elindeki kehribar teşbihini acele şakırdatarak çekti; sadrâ-
zamının yüzüne baktı; bir iki yutkundu, durumu, imtihanda
zor duruma düşmüş öğrenciyi andırıyordu.

Masadakilerin bakışları üzerine toplanmıştı.

Mırıldanır gibi, ağır ağır konuşmağa başladı:

«— Anadolu'da son durum karışıktır sayın general...
Mustafa Kemal Paşa'yı bu hali düzeltmesi için gönderdim
Anadolu'ya... Kendisini eskiden tanırım... Güvenilir bir ge-
neraldır...»

General Wilson, yüzünü buruşturup acı acı tebessüm
ederek:

«— Zannetmem ekselans, dedi, büsbütün karıştırmasın
da!..»

«— Kendisine itimadım vardır!»

«— Belki!..»

«— Osmanlı Devleti için, İngiltere'nin himâyesi esastır;

başka çare yok. Devletin şimdiki malî durumu ve kaynakları meydanda... Düyun u Umumiyenin beş yüz milyon altın lira borcu vğrdır devletinez... Bu borcumuzla, zaten himayenize girmiş durumdayız... İstiklâl filân, bunlar boş lâf... Nerde istiklâl, bu borç varken... İmparatorluğu parçalayıp satmadan, bu borcu nasıl ödeyeceğim ben bilmem!..»

Küçük, siyah gözlerini sık sık kırıpıştırarak elindeki kehribar teşbihe baktı ve sükût etti; başı bir müddet önüne eğik kaldı; başka söyleyecek söz bulamıyor gibi bir hali vardı.

Bu sırada Ferit Paşa, kalın sesiyle İngilizce, ağır ağır konuşarak:

«— Biz, dedi, aslında bir tarım memleketiyiz zaten... Avrupa'nın büyük devletleriye, hepsi ağır sanayi memleketleri... Biz uyumuşuz, onlar yürümüşler... Ham madde bizden, medeniyetin mamul maddesi onlardan... İki âlem arasında, bizim aleyhimize bu kadar belli bir üstünlük varken, hürriyet, istiklâl kelimelerini ağza almak serseriliktir... Biz daima devletinize muhtacız: ben başkasını bilmem... Bâzı budalaların düşünceleri beni ilgilendirmez... Zahirî bir istiklâlden bahsetmek aptallıktır... Bizim üzerimizde İngiltere'nin himayesi zâten mevcut...»

General Wilson'la arkadaşları, bütün dikkatleriyle Ferit Paşaya bakıyorlar; onun, kalın sesiyle ağır ağır söylediği sözleri belirli hayret içinde dinliyorlardı. En yüksek hükümet makamına yükselmiş bir devlet adamının, kendi milleti aleyhine bu derece pervasız hüküm yürütmesi tuhaflarına gitmişti.

General Wilson, duyduklarından memnun bir tavırla, gözlerini padişaha çevirdi; Vahdettin, biteviye teşbih çekeerek önüne baktığından, göz göze gelemediler.

Ferit. Paşa bir sigara yakarken, Wilson, padişaha:

«— Boğazlar, dedi, torpillerden temizlendi; bilmem ek-selanslarının bilgileri var mı? Mondros Mütarekesi gereğince, bunun yapılması lâzımdı zaten...»

Vahdettin, ağır ağır mırıldandı:

«— Evet, biliyorum.»

«— Bizim gemilerin hepsi serbest geçecek Boğazlardan... Tabîî İtilâf devletlerinin gemileri... Mütareke gereğince, top

ların teslim alınma işi ilerliyor... Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarındaki eski istihkâmlardaki topların hepsi... Bu topların kamaları çıkarılıyor...»

Padişahla yanındakiler, hikâye dinliyorlarmış gibi hissizdiler. Ahf eşin Keçisi gibi başlarını sallıyarak, mütebessim çehreyle, Wilson'un sözlerini tasdik ediyorlar; bir yandan da önlerine getirilen kahvelerini yu dumluy orı ardı.

Wilson, onlara bakarak konuşmasına devam etti; Rum tercüman, sözlerini kelimesi kelimesine Türkçe'ye çeviriyordu:

«— Osmanlı savaş gemilerinin hepsine el koymuştuk; bunların çoğu hurda... Demiryollarınızla, haberleşme vasıtalarınız, kontrolümüz altına girdikten sonra, sanıyorum İd es-kisinden iyi çalışıyor... Biz bu hususta Fransız Hükümetiyle tamamen mutabıkız...»

Padişah Vahdettin, tasvip mânasında başını salladı: yüzü hafif güleşt; zayıf bir sesle mırıldandı:

«— Evet, şimdi daha iyidir generalim...»

Bu sırada Ferit Paşa tekrar söze karıştı; konuşmuş olmak için konuşuyor gibi bir hali vardı:

«— Suriye ve Filistin'le, Arabistan'daki ordularımız, en yakın İtilâf Devletleri komutanlarına teslim oldular; erlerin terhisleri uzun sürdü... Trablusgarp'la, Bingazi'de hâlâ savaşı sersemle, ateşi kesmelerini tekrar bildirdik; İtalyanlara teslim olacaklar...»

Cesur ve babacanmış gibi bir tavırla bu sözleri söylerken, dilinin ucuna gelen küfrü zor tuttu; Trablusgarp ve Bingazi savaşçılarına tutulduğu belliydi.

Wilson, dikkatle dinlediği onun sözleri tamamlanınca:

«— Peki, dedi, Adana, Urfa, Maraş ve Antep'teki kuvvetlerin durumu nedir?»

«— Onlara, İç Anadolu'ya doğru geri çekilmelerini, Harbiye Nâzın birkaç gün önce tekrar emretti.»

«— İyi.»

Bu sırada, Kiraz Hamdi Paşa, göğsünü şişirerek, söyli yeceklerinden övünge bir tavırla konuşmağa başladı:

«— Biz, dedi, gereğini yapıyoruz, sayın general... Anadolu'yu mutlaka uyandıracamız... Efendimizin buyurdular!

İngiliz himayesini istemiyenlerin kafası ezilecek... Her köy, kendi komşusu olan köyü, bu gaye için kandırarak... Bu dostluğa teşvik edecek... Bunun için ayrı ayrı postalar kurduk... Patrikhane de bize yardım ediyor... Her köy, mutlaka bu dostluğa katılacak... Böylece, İngiliz dostluğu, bir kar topu gibi gittikçe gelişerek bütün Anadolu'ya dalbudak salacak yakında...»

«— Mükemmel!..»

Padişah, genel olarak konuşmaktan hoşlanmaz görünüyor. Sait Molla'yla. Ali Kemal'se, bütün dikkatleriyle konuşulanları dinliyorlardı.

Aradaki birkaç saniyelik sükûttan faydalanan Sait Molla söze karıştı:

«— Biz, dedi, Anadolu'daki bütün belediye başkanlarına birer tel çektik geçen gün... İngilizleri Sevenler Kurumunun kurulduğu hakkında... (Cebinden bir kâğıt çıkardı) Tel şu: (Okumağa başladı) «İstanbul'da, İngilizleri Sevenler Kurumu kurulmuştur. Bütün köylerinizle birlikte, bu kuruma katılmanızı rica ederim. Bu suretle İngiltere Hükümetinden, milletimize gerekli yardımını esirgememesi istenecektir.»

Wilson, bu telgrafı, gülerek dinledi; elindeki pipodan bir nefes çekerken, yayvan bir sesle:

«— İyi, dedi, çok güzel, yerinde bir uyarma...»

Sait Molla, kumlan bu hayırlı kurula (!) bütün devlet erkânının katıldıklarını söylediği zaman, İngiliz generalinin keyfi bir kat daha arttı; Padişahla, sadrâzam. Dahiliye Nâzın Ali Kemal; Hürriyet, ve İtilâf Partisi kodamanlarından Adil ve Mehmet Ali beyler başta geliyorlardı.

Mollanın bu müjdesinden sonra, yabancı amiral ve generaller ayağa kalktılar; ağır ağır yürüyerek büfenin bulunduğu odaya gittiler; padişahla sadrâzamı ve yanındakiler, yerlerinde kaldılar.

BENET NEREYE GİDEBİLİRDİ?

Kumandan Benet, epey sarhoş olmuştu.

Gözüne kestirdiği genç ve güzel sultanlarla, nazır ve general kızlarını rahat bırakmıyor; her dansa mutlaka bunlardan biriyle kalkıyordu.

İçtiği kokteylin etkisiyle, yüzündeki pembelik daha artmış; süzgün bakan mavi gözlerine kadar yayılmıştı.

Yürürken, ya da dansederken ara sıra sendeliyor; kollarındaki genç kızların üzerine yıkılacak gibi oluyor; onların ayaklarına basıyor; ingilizce özür dileyerek dansına devam ediyordu.

Rukiye'yi, ilk danstan sonra, iki kere daha dansa kaldırmak istediye de genç kız, bunların ikisini de rahatsızlığını bahane ederek reddetti.

Benet, buna nezaketsizce karşılık vermedi ama, Rukiye'yi bir müddet sonra başka subayın kollarında görünce, içerlediğini belirtmekten geri durmadı; mavi gözlerinin, genç kız üzerinde toplanan çatık, hiddetli bakışı, tehdit eder şekildediydi. Gururunun zedelendiği, bu yüzden kızdığı belliydi; onun kızması ise, mutlaka intikam alması demekti.

İngilizin sert bakışları; içkinin etkisiyle bumu ve kulakları haddinden fazla kızarmış olan Ulvi Paşanın gözünden kaçmamıştı. Kızma, kaş göz işaretleriyle karşıdan, bundan böyle İngiliz yüzbaşısının dans tekliflerini reddetmemesini anlatmak istediye de, Rukiye, bunları anlamamazlıktan geldi.

Benet bir ara, yarım saat kadar ortadan kayboldu; tekrar geldiği zaman yüzü gülüyor; yanındaki koltuklarda oturan arkadaşlarıyla neş'eli neş'eli konuşuyordu.

BALO DAĞILIYOR

Toplantı saat 23,30 a kadar sürdü; ondan sonra misafirler, yavaş yavaş dağılmağa başladılar.

Önce padişahla yanındakiler, yabancı generallerden müsaade istiyerek ayağa kalktılar; generaller onları, ellerini sıkarak uğurlamakla yetindiler.

Toplantıdaki devlet ve hükümet büyükleriyle, eşlerinin alkışları arasında, padişahla sadrâzamı ve yanındakiler, dış kapıya doğru ağır ağır yürüdüler. '

Vahdettin, sağ elini başındaki fesine doğru götürerek alkışçılara selâm veriyor; başını sık sık sallıyarak onlara memnunluğunu belirtiyor; iri vücudu, sarkık gerdanı asık

süratiyle Ferit Paşa, onun sol gerisinden gidiyordu.

Dış kapının önünde, ev sahibi Rahmi Paşayla, eşi, padişahın elini öptüler; onların iki büklüm tazim rükûları arasında, Vahdettin'le yanındakiler, siyah renkli, sık bir saray otomobiline bindiler; önünde küçük bir Türk bayrağı asılı olan bu otomobil, kendilerini İstanbul yönüne doğru hızla uzaklaştırdı.

On dakika sonra, yabancı general ve amiraller, en çok olarak Osmanlı devlet adamlarıyla, aileleri, toplantı salonundan ayrıldılar; dış kapının önünde ev sahibi generalle, eşine veda ettiler; kendi otomobil ya da paytonlanna binip çeşitli yönlerle doğru uzaklaştılar.

GENÇ KIZIN ISTIRABI

Rukiye, babası ve annesiyle birlikte, kendi paytonlarma bindiği zaman üzgün görünüyordu. İngiliz yüzbaşısı Be net'in kendisine, salondan çıkarken küfreder gibi mıdılda narak hain hain **bakması, canını sıkımsı.**

Arabada oturduğu yerde hiç konuşmuyor; içinden hep ağlamak isteği geliyordu. Aslında İngiliz yüzbaşısından hiç korkmadığı, onu umursamadığı, icabında ona hakaret edebilecek kudreti kendinde bulduğu halde, şimdi kendisini kaptırdığı bu hüznün sebebini anlayamıyordu: Yüzbaşı Be net'in şehvet kokan saygısız tavırlarından mı; yoksa., danslı toplantının ana fikri olarak kabul ettiği Osmanlı zavallılığına karşı duyduğu teessürden mi; yoksa, koskoca bir Osmanlı padişahının, yabancı generaller karşısındaki âciz durumunu —dans pistinde yakınından geçerken— görünce duyduğu ürpertiden mi üzgün olmuştu; kesin idrâke sahip değildi; yalnız, yabancıları eğlendirmek için millî ve şahsî izzeti nefsinı fena zedeleyen balom.su bir toplantıda bulunduğunu biliyordu.

Annesiyle babası, keyifliyidiler.

Esma Sultan, danslı toplantıda kilerin tuvaletleri, büyüklerin halleri, neşenin tam ve bol olduğu hakkında, koca siyle yavan yavan konuşuyor; rakıyı fazlaca kaçırın Ulvi Paşa, karısının sorduğu sorulara cevaplar verirken dili dolanı

yorsa da şuura yerinde olduğundan ne söylediğini biliyor; olayları birbirine karıştırmıyordu.

«_ VUR KAMÇIYI, NE DURUYORSUN!..»

Araba, Arnavutköy'e yaklaştığı zaman,, sağ yandan birkaç keskin nâra, arkasından ardarda patlıyan tabanca sesleri, arabadakileri, bir anda heyecana verdi; onlar kendilerini toparlarken, ellerinde küçük tabancalar, öteki ellerinde elektrik lâmbaları bulunan üç kişi, koşarak arabanın önüne geçtiler; içlerinden ikisi beygirlerin dizginlerine asıldı; arabayı durdurdu; ellerindeki elektrik fenerlerinin ışınlarını araba dakilere tuttular.

Arabacı Ramazan, vire yürümek isteyen terli beygirlerin gemlerini kasıyor; hayvanları zorlukla Raptedebiliyordu.

Gece haydutlarının, sarhoş Rum gençleri oldukları konuşmalarından belliydi.

Kısa boylu, dar alınlı, geniş, kısa boyunlu, kaim dudaklı birisi, arabanın basamağına basarak Rukiye'ye sokuldu; bozuk bir Türkçeyle, emredercesine sert sert, arabadan aşağı inmesini bağırdı.

Ulvi Paşa, arabanın sağ köşesine sinmiş susuyordu.

Bu delikanlı, Rukiye'yi sağ bacağından tutup aşağıya çekmek istedi.

Esmâ Sultan bunu görünce, telâşlı, acındırmak isteyen gürültücü, yaygaracı bir sesle, sarhoşlara yalvarmağa başladı.

Kalın dudaklı Rum, kendisine mukabele edilmediğini görünce büsbütün cesaretlenerek, arabanın içine doğru uzandı; eliyle Rukiye'nin kolunu yakaladı; onu aşağıya çekmek istedi; bu sırada genç kız, arabanın içinde birden ayağa fırladı; karşısındakinin suratına bir anda, sağ ayağındaki rügan iskarpinle, şiddetli bir tekme indirdi; sesinin bütün kuvvetiyle arabacıya bağırdı:

«— Çek arabayı, vur kamçıyı, ne duruyorsun!..»

Gözleri **büyümüş;** 'yüzü sararmış; elleri belirli şekilde titremeğe başlamıştı. Boğuşmayı göze almış durumu vardı.

Tekmeyi suratına yiyen Rum, acı acı bağırarak yere yu

varlanırken, şaşkınlık anı geçiren arabacı, birkaç saniyede kendini toparladı; genç kızın dediğini aynen yaptı; birkaç kamçı şaklamasını müteakip araba, gecenin karanlığı içinde ok gibi ileri fırladı; dörtnala kalkan beygirler, arabayı uçurur gibi götürmeğe başladılar.

Sarhoş saldırganlardan birisi, zaten Rukiye'nin tekme siyle yere yıkılmıştı; öteki ikisi, ellerindeki tabancalarla arabanın peşinden gelmek istedilerse de yetişemediler; geriden sıktıkları birkaç kurşun, arabanın üstünden vızlıyarak geçerken, patlama gürültüleri, beygirlerin şosedede çıkardıkları nal seslerine karışarak boğuk yankılarla etrafa yayıldı; geriden birkaç el daha silâh atıldıktan sonra etraf sâkinledi.

RUKİYE'NİN O GECEKİ HALİ

Dörtnala kalkan beygirler, Arnavutköy Bebek arasındaki şosedede, arabayı uçurur gibi götürüyorlardı.

Ulvi Paşanın sarhoşluğundan eser kalmamıştı.

Esmâ Sultan, ağlıyarak Rukiye'ye sarılmıştı.

Araba az sonra, kapısının iki yanındaki demir sütunların üzerinde sokak fenerlerinin yandığı konağın bahçe kapısı önünde durunca, Ulvi Paşa, birkaç defa öksürdü. Kendisini suçlu gören, fakat bu suçunu itiraf edemediği için bir garip psikolojide bocalayan insanın, yalancı, kalles ruhunu belirten öksürüktü bu...

Koşarak gelen uşak Dârendeli Veli Ağa, demir kanatları gıcırdatarak kapıyı açtı; araba, iki yanı çeşitli renkteki çiçek tarhlarıyla süslü çakıl yoldan geçti; asıl binanın önüne geldi.

Önden Ulvi Paşa, peşinden Esmâ Sultanla, Rukiye indiler.

Ulvi Paşa, ağır ağır yürüyerek oturma odasına yöneldi; Rukiye'ye de gelmesini söylediyse de, genç kız babasından özür diledi; yatıp dinlenmeğe ihtiyacı olduğunu söyledi.

Yukarı kattaki odasına girince, kapıyı kapatıp kilitledi; kendisini karyolasına attı; bir müddet derin derin inledi; aşağı kattaki oturma odasında karşılıklı konuşan annesiyle, babasının, sesini duymamaları için, hıçkırıklarını yorganda

boğarak uzun uzun ağladı; belki on beş dakika gözyaşları dinmedi.

Üstü gelen kötü tecelliler, âsâbmı iyice bozmuştu.

Sevdiklerine ve millî benliğine kıskanç olan ruhu, bu ağlama sonucunda biraz sâkinleyince soyundu; odanın sol köşesinde kurulu ceviz karyolasındaki yatağına girdi; geç vakitlere kadar uyuyamadı; karyolasında döndü durdu.

Bir ara kalktı, «Acaba uykuya faydası olur mu?» diye dolaptan, Yakup Kadri Beyin «Bir Serencam» adlı hikâye kitabını aldı; yarım saat kadar okudu; faydası olmadı. Sarhoş rumların küstahlıkları aklına geldikçe okuduklarından bir şey anlamıyor; bâzan bir cümleyi, bir paragrafı, üç kere, dört kere okuduğu oluyordu.

İstanbul ne hallere düşmüştü böyle; ne olmuştu bu şehre?... Ne maskaralıktı şu şahidi olduğu olaylar... Dağ başında mı kalmışlardı?

Mâruz kaldıkları bu baskın maskaralığının, Kumandan Benet'ten geldiğini sezer gibi oluyordu. Buna kesinlikle hükmederek, o herife mutlaka; hakarete bulunacak; zâten rezil bir adam olarak tanıdığı 6 alçak İngilizle yapmıyacağmı bı rakmıyacaktı. Kararı kesindi; kafasını pek kızdırırsa, tokat lıyacaktı bile o sersem İngiliz'i... kendisinin, babası gibi, bu sersemlerden korkusu yoktu. İnsan, hayatında bir kere öl-meliydi; annesiyle babası gibi, böyle her gün değil...

Ancak sabaha karşı dalabildi; o da, birden bine kadar sayması sayesinde...

Başındaki saçları, sıvazlar şekilde hafif hafif kaşması da faydalı olmuştu.

ÜSTEĞMEN RİFAT

Üsteğmen Rıfat, Rukiye'yle, geçen yıldanberi sevişiyor-du.

1917 Eteminin sonlarına doğru, Irak Cephesinde yara-lanıp, altı ay hava değişimi izniyle İstanbul'a geldiği zaman onu tanıdı. Bunda, evlerinin yakın olması ve dayısının

eşiyle iyi tanışan Rukiye'nin, sık sık, Meliha Teyzesini ziyarete gelmesi önemli rol oynamıştı.

Rifat, çoğunlukla evde oturur; gezmeği pek sevmezdi.

Rukiye gelip gittikçe onunla tanıştırılmış; genç kıza zaman zaman askerlikten, girdiği hücumlardan söz açmağa başlamış; şahidi olduğu kahramanlık olaylarını anlatmış, ruh ve ahlâk yapılan birbirine uyduğu için, aralarındaki samimiyet, kısa zamanda sevgiye çevrilmiş; bu bağlantı, gün geçtikçe artmıştı.

Rifat, babasıyla birlikte, dayısının Bebek'teki köşkünde ikamet ediyordu. Annesi ölmüştü. Kız kardeşine karşı derin sevgi besleyen dayısı (küçük yaştayken anne ve babaları, birbiri arkasına, tifodan ölmüştü) şimdi kız kardeşinin bütün sevgisini, yeğeni Rifat'la, ihtiyar eniştesinin üzerinde toplamıştı.

Rifat'ın babası, Kapalıçarşıda esnaftı; yetmişine yakın ihtiyar adamdı; sabah çıkar; akşam eve gelirdi.

Rifat'ı okutan dayısıydı.

Hükümet indinde hatırı sayılan bir milletvekiliydi. Bir kez Evkaf Nazırlığı da yapmıştı. Nlvi Paşa'yla çok eskiden tanışmışlardı.

Rifat, Rukiye'yle bâzan her gün, bâzan günaşırı, Bebek Sırtlarında, Baltaliman'da ya da Arnavutköy taraflarında buluşurdu.

Tenhâda karşılaştıkları zaman, ikisinin de yüaünde güller açar; uzun zaman birlikte gezerlerdi. Bâzan İstanbul'a indikleri de olurdu.

İlerde kurmayı özledikleri yuvanın temelini, böylece şimdiden atmışlardı.

«— SELAM VER; HEY; KÖR MÜSÜN?..»

Danslı toplantıda Rukiye'nin başına gelen olayın ertesi günü, akşam üzeri Rifat, (bir gün önceki buluşmalarında kararlaştırmışlardı), Bebek sırtlarında Rukiye'yle gene buluşacaktı.

O saate kadar vakit geçirmek için, yalının, Boğaziçine

bakarı camlı balkonundaki geniş tahta koltuğa oturdu; kendi kendine hülyalara daldı.

Ruh yapısı bakımından hayalperest olduğundan, hassasiyet ve asabiyeti fazlacaydı; olaylar karşısında, çok kez Ru üye kadar soğukkanlı olamadığını kendisi de kabui ediyordu. Zaten onu Rukiye'ye bağlayan kuvvetli bağ, genç kızın güzelliğinden çok, bu ruhî metanetiydi:

«— Erkek olsaydın, diyordu, cephede iyi kurşun atardık düşmana seninle yanyana Rukiye'm...»

«— Sıkışırsam o da kurtulmaz elimden evelallah...»

Rıfat'ın sırtında, açık renk, kruvaze düğmeli elbisesi vardı.

Bir aydariberi, sokağa hep bu elbisesiyle çıkıyordu.

Bebek'e ilk geldiği zamanlar, birkaç defa resmî elbiseyle şehre inmiş; fakat birçok belâlar, peşinden ayrılmamıştı. Bunların en önemlisi, kendisinden küçük rütbeli düşman subaylarına, hattâ astsubaylarına selâm verme zorunluğunun, ruhunda yarattığı sert tepkiydi. Bu zorunluğu —bütün Türk subaylarına şâmil olmak üzere— şehirdeki İtilâf Donanmaları Başkomutanı koymuştu. Hele bir selâm verilmesin, limandaki yabancı savaş gemilerinden şehre yayılan astsubay ve subaylar, Türk subaylarının yüzlerine karşı avaz avaz:

«— Selâm ver, hey, kör müsün?!..»

Diye haykırıyorlar; bâzıları yumruklarını sıkıp, büyümüş gözleriyle Türk subayların üzerine dövecekmiş gibi yürüyüp küfretmekten bile eskinmiyorlardı.

Esarettten İstanbul'a döndüğünün üçüncü günü, bunlardan biri, selâm vermeden yanından geçtiği esmer, kısa boylu bir melez, kendisine:

«— Sen esirsin, biz galibiz teres selâm vereceksin, mecursun buna!..»

Diye öyle bir bağırmıştı ki, az daha başmı belâyaya soku-yordu.

Rıfat, sırtındaki üniformanın ıstırabını o gün fazlasiyle hissetmiş; bu olaydan sonra, artık bir daha resmî kılıkla şehirde dolaşmamağa yemin etmişti.

Boğaziçi'nin berrak mavi sularına ve arasına aşağı yüka

rı gidip gelen yolcu ve yük vapurlarına bakarken, gözlerinin önünde hep Rukiye vardı. Onda, gün geçtikçe yeni güzellikler keşfediyordu; kendisi için ideal bir eş olacaktı bu genç kız...

İstanbul'un içinde düştüğü ya da zorla düşürüldüğü 'son durumdan ikisi de üzgündü. Dört yıldan beri milyonlarca insanın çektiği bunca ıstırap, sefalet, katlandıkları bunca felâket ve cefa, bu günler için miydi hep?...

Kendisi bir subaydı; bu bakımdan, üzülmemekte yerden göğe kadar hakkı vardı; olayların içindeydi; Rukiye'nin de aynı reaksiyonu göstermesi, kendisini genç kıza bağliyan elmas bağlardan biriydi.

Rukiye, kendisini fazla bekletmedi. O, karşıdan, sırtındaki siyah mantosu, başında şeffaf, gül renkli başörtüsü, elindeki çantasıyla ağır ağır gelirken, Rifat, köşkten ayrıldı; kasabamn dışına doğru yürüdü; ahşap köprünün üzerine gelince durdu; orada buluştular. Etrafta kimseler görünmüyordu. Karşı tepedeki her zamanki yerlerine doğru, yan yana, ağır ağır yürümeğe başladılar.

Rukiye üzgün görünüyordu. Rifat bunun sebebini sordu. Genç kız, Kumandan Benet'le aralarında geçen son olayı anlattı; hele toplantıdan sonra, arabayla eve dönerlerken uğradıkları saldırganlık olayını anlatırken kendini tutamadı; birkaç kez göğüs geçirerek ağladı. Bütün kabahati babasında buluyordu.

Annesi, kanısınca, derin düşünemiyen, gelgeç, hafif meşrep, korkak huylu bir eğlence kadınıydı; fakat babası, ailenin başkanı olması sıfatıyla, olayların akışına hâkim olmak durumunda bulunuyordu; ama maalesef bu görevini o, hele şu son haftalarda hiç yapmıyordu ya da yapmak istemiyordu. İngilizlere hoş görünmezsem belki beni generallikten atırırlar endişesi, bu duruma düşürüyordu onu belki de...

Rifat, Rukiye'nin anlattıklarını can kulağıyla dinliyordu.

Genç kıza: «Toplantıya gitmekle büyük hatâ işlediğini, belki şerefsizce dedikodulara da hedef olduğunu» söyleyecek ve ondan «Bir daha böyle toplantılara gitmemesini» isteyecekti; ama Ulvi Paşanın ters kanıda olması belini büküyordu:

«— Rukiye, dedi; üzülme, ne yapalım, olmuş bir kere... Kumandan Benet'in ne namussuz olduğu herkesçe bilinen gerçek... Onun derdi dini, genç, toy Türk kızlarını avlarsak... Kaç tanesinin kanma girdi şimdiye kadar, hepsi belli Tanların... Hiç gitmeseydin iyiydi ama; olmuş artık...»

«— Gitmemek için çok direttim ama babama meram anlatamadım ki!..»

Koyun, Boğaza bakan yamacındaki bir ulu çamın altına oturdular,

Rukiye, sık sık dün geceki olaya dönüyor; Kumandan Benet'e duyduğu kin ve hiddeti tekrarlıyor; bundan bir garip ezâ duyan Rifat'sa, bu konu üzerinde daha fazla durmak için, sözü sık sık başka yönlerle çeviriyordu.

Bir ara genç kıza, kendisini çok tedirgin eden —Rukiye de aynı kanıdaydı— sokak olaylarından ve savaş anılarından söz açtı; çoğunlukla kan ve ölüm olayları üzerinde durdu. Bunları anlatırken kendisinde bir garip ferahlık hissediyordu.

Rifat'ın anlattıklarını dikkatle, hattâ bâzan yüzüne bakakâîrarak dinleyen genç kız, başını, onun omuzuna dayamış; sağ eliyle belini sarmıştı; olaylar birbirini izledikçe, ilgi ve heyecanı büsbütün artıyor; zaman zaman, gözyaşlarını bile . "utamıyor; elindeki beyaz mendille gözlerini kuruluyordu; oysa ki, Rifat'ın kendisine anlattıkları, olayların ancak özetiydi; fazla kan; gözyaşı ayrıntılarına girmiyordu.

1914 Yılı, zâten bütün dünya için uğursuz gelmişti. Savaş başladığı zaman. Ekim/1914 Ayının sonlarıydı; iyi hatırlıyordu; hiç kimse, kan ve ateş yangınlarının sonu ne olacak diye düşünmüyordu.

Şu insanlar, çok tuhaf yaratıklardı vesselam.

O zamanlar kendisi, öğretmen okulunun son sınıfında bulunuyordu.

Gerek Avrupa'da, gerekse İstanbul'da, devlet adamlarının kâh hükümet balkonlarından, kâh top arabalarının üzerinden çektikleri nutukları dinleyenler, heyecandan coşuyorlardı.

Nutuklar, hep savaş ve milliyet konuları üzerinde çeki

liyordu. Nasyonalizm'le, militarizm, en tehlikeli ifratlariyle milletlerde canlanmıştı. Hepsinde nasyonal militarist dünya görüşü hakimdi. Bunu da körükleyen Almanya'ydı; bilhassa Kayzer Vilhelm...

«— Bol bol adam öldürün; şehirleri mahvedin; ocakları söndürün; işte size bol bol fırsat!..»

Demek istiyorlardı devlet adamları...

Osmanlı İmparatorluğu, Almanya'yla gizlice ittifak etmişti (2 Ağustos 1914); bunun adma «Üçlü İttifak» deniliyordu; Triomvira; «Almanya, Avusturya Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu».

Yahudi asıllı Amiral Şoson'un komutasındaki Goben ve Breslav «Midilli, Yavuz» gemilerinin, Rus limanlarını bombardımanı (29 Ekim 1914) bu gizli ittifakı aleniyete çıkarmıştı; derviş ruhlu padişah Sultan Reşat, imparatorluğun dört yanında Cihâd ı Ekber (bütün dünya müslümanların İtilâf Devletlerine karşı ayaklanmaları lüzumunu) ilân etmişti; ama dinleyen kim?...

Yakın felâketi kendilerine gösterip, devletin tarafsız kalmasını isteyen İngiliz Büyükelçisi, üç sergüzeştçiye —Enver, Talât ve Cemal Paşalara— lâf anlatamamıştı.

Genel seferberlik ilân edilince, millet artık ateşin içine atılmıştı.

Savaş gittikçe şiddetini arttırıyor; savaş alanları, gün geçtikçe genişliyordu. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa, Asya, Afrika'da; İngiliz, Fransız, İtalyan, Rus, Romen, Karadağ, Sırp v.s. devletlerle ve daha çok, büyük devletlerin sömürge brdulariyle boğuşmaktaydı.

Mehmetçiklerin cephe boylarında yarattıkları kahramanlık şehnameleri birbirini izliyordu; fakat cephe gerilerindekilerin hırsızlıkları, idaresizlikleri ordu düzenini hızla zedeliyor; askerî birlikler arasında bulaşıcı hastalıklar, açlık, sefalet, korkunç hâilelerle birbirini kovalamaya başlıyor...

Hele yersiz hücum ermlerinin yarattığı facialar... Hele Kafkas'ta olanlar... Rus hücumu karşısında, 1914 kışında, Aühükber dağlarından, Pasinler'e doğru gerileyen Üçüncü

> . v.r. —kendisi de bu ordudaydı— yollarda çektiği o ya
:s:ırap ve yoksulluk...

Pâeianın bütün sorumluluğu, Başkomutan Vekili Enver
?,,; ır^n boynuna dolandırıyor; kendisini Türk Napolyonu

Napolyon büyük adammış gibi— sanan bu adam, et
r.iakileri, hücumun geri bırakılması hakkındaki makul
ilerini dinlememiş; o karakışta askeri hücumu kaldır
£ suretiyle boşu boşuna kırdırmıştı; akli fikri, devamlı
• aslarla batıdaki Alman Cephesinden, mümkün olduğu
: fazla düşman kuvvetinin Türk ordusunun üzerine
"ekteydi. Almanlara yaranacak; şan şeref kazanacaktı,
er ne olursa olsun, onu düşünen yoktu.

Zaten Almanlar Anadolu'ya Türkiye demiyorlar; (Eri
• snd Enveristan) diyorlardı; Enver Paşayı, bu derece
:e:in sahibi, hâkimi, diktatörü bellemişlerdi.

HİDDETLİ BAŞKOMUTAN

Enver Paşa, Alman İmparatoru Kayzer Vilhelm'in tav
Tsiyle, Ruslara sert bir hücum tasavvurundaydı.

Bu niyetle, 14/Aralık/1914 Pazartesi günü, Üçüncü Ordu
Verkezinin bulunduğu Köprüköy'e gelmişti.

Burası, Erzurum'un Pasinler (Hasankale) ilçesinin do
rusunda bulunuyordu.

Paşa, Köprüköy'de, Üçüncü Ordu birliklerini acele tef
3 etmiş Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'ya, hazırlıklarım
ezelden tamamlayıp Ruslara hücumu geçmesini emretmişti.
>rsa ki, bu sert karakışta bunun zamanı mıydı?

Hasan İzzet Paşa, taze, dinç yüzlü, kır ve gür sakallı bir
ihtiyardı; saçları, sakallarından çok ağarmıştı.

Kışm şiddetini öne sürerek, maceraperesti bu çüğmca
işünceinden vazgeçirmek istemişti; Rifat, bunu sonradan
ctğrenmişti:

«— Paşam, malûm u devletleri mevsim kış... Görüyorsu
nuz, bölgenin rakımı yüksek... Hava sert... Her yan kar için
de... Bu şartlar altında, bu hücum, başarı sağlayamaz... On
rırJerce vatan evlâdına, bu kış kıyamette yazık olur... Bu

işi, ilkbahara bırakalım... Zaten Rusların da kıpırdadıkları yok...»

Başkomutan Vekili, hoşuna gitmiyen bu haklı sözler karşısında kaşlarını çatmış; sert bir sesle, tecrübeli ordu komutanını çocuk gibi azarlamış ve son sözünü söylemişti:

«— Bu hücum mutlaka yapılacak ve mutlaka başarı sağlıyacak, anlıyor musun? Şu andan itibaren seni komutanlıktan azlediyorum; sen, halden anlamaz bir insansın!.. Üçüncü Ordu Komutanı benim artık!..»

Hasan İzzet Paşa ne diyebilir; tam bir Alman kuklası kesilen bu muhteris diktatörün karşısında, başka hangi haklı düşüncesini öne sürebilirdi ki... Rifat iyi biliyordu ki, İstanbul'da, hiç bir devlet işine karışmayan, âciz, derviş ruhlu padişah V. Mehmed Reşad, bir kukladan başka bir şey değildi; devletin bütün hüküm ve nüfuzu üç kişinin elindeydi; fakat hepsinden çok bu atak, bu genç generalin... (O zaman 33 yaşındaydı.)

ÇILGINCA KARAR

Arkadaşlarının Rifat'a anlattıklarına göre, Enver Paşada «hücum hırsı» hastalık halindeymiş; her fırsatta inançla tekrarlarını:

«— Başarının sırrı hücumdadır!..»

O gün, Üçüncü Ordu birliklerine bir «günlük emir» çıkartıyor; 9., 10. ve Onbirinci Kolordulara, Ruslara hücum emrini veriyor.

Rifat, bu emri okumuştı:

«Askerler;

Hepinizi ziyaret ettim; çoğunun ayaklarınızda çarık, sırtlarınızda kaput ve palto olmadığını gördüm; lâkin karşınızdaki düşman (Rus Ordusu), sizden korkuyor. Yakın zamanda Kafkasya'ya gireceğiz; orada her çeşit nimete kavuşacaksınız. Bütün islâm âleminin ümidi, sizin hizmet ve başarınıza kalmıştır.»

«Başkomutan V.»

«Enver»

Çılginca bir karardı bu...

Tümgeneral Galip Paşa komutasındaki Onbirinci Kolordu, 21 Aralık 1914 Pazartesi Günü Ar as Irmağının doğusuna seçiyor; ertesi gün, Tümgeneral İhsan Paşa Komutasındaki Dokuzuncu ve Kur. Albay, damat Hafız Hakkı Bey komutasındaki 10, Kolordular hücumla geçiyorlar; tüm 3. ordu.

Savaşan er sayısı yüz bin kişi...

Alay, tümen ve kolordular arasında ne telsiz, ne telli telgraf ve telefon bağlantısı var; haberleşmeler, ancak «irtibat dirlikleri» yle sağlanabiliyor; bunlar da kar ve fırtınanın adetinden çoğu kez yollarda donup kalıyorlar; ya da yolların şaşırarak başka semtlere gidiyorlar...

Başkomutan V. Enver Paşa (Korgeneral di ve gayet mağrur tavırlıydı) kendi kurmay kuruluyla —Aralarında Alman Kur. subayları çoğunlukta— Dokuzuncu Kolordu Karar .ahıyla birlikte gidiyor; hepsi kaim kürklere sarınmışlar...

Aceleci ve hiddetli karakteri sahip olan Başkomutan¹ V., sık sık, ordunun ön hatlarına kadar sokuluyor; öncü birlik .erinin aralarına girerek alaylara, taburlara —bilhassa topçulara— bizzat emirler veriyor; zaten bozuk olan savaş durumu ve düzeninin büsbütün karma karışık olmasına sebep : ..yor.

Savaş alanının hiçbir yerinde ne çeşme, ne dere, ne başka bir su pınarı var. Su ihtiyacı, karları eritmek suretiyle giderilebiliyor; erler, karları ağızlarında eriterek bu ihtiyaçlarını gidermeğe çalışıyorlar; karavanalarda özel olarak eritilen kar sularını, yük ve binek hayvanları bir türlü içemiyor

Hava, zehir gibi ayaz; sıfırın altında belki 25 30 derece. Kar, bora, tipi, göz açtırmıyacak kadar şiddetli...

On birinci Kolordu, bütün güçlüklerle, açıklara, ısıraplara göğüs gererek Allahüekber Dağlarının yüksek rakımlı (300 m.) beyaz doruklarını aşabiliyorsa da, sol kanattan ilerliyen Dokuzuncu Kolordu, o bölgedeki kar fırtınasının pek şiddetli olması yüzünden aynı hızı gösteremiyor; bu ~izden, bütün Üçüncü Ordu için korkunç bir felâket devri başlıyor.

Allahüekber Dağlarının karlı yüksekliklerinde yalnız ka

lan On birinci Kolordu, Rusların yaptıkları şiddetli süvari ve piyade hücumlarına dayanamıyarak gerilemek zorunda kalıyor; Sarıkamış'a saldıran Dokuzuncu Kolorduysa, bir yandan tipinin, bir yandan sürekli Rus hücumlarının etkisiyle çok daha kötü duruma düşüyor; iki yanından süresiz hücum eden mükemmel teçhizatlı, karnı tok ve gayet iyi giydirilmiş Rus süvari ve piyade birlikleri, bu kolorduyu çember içine alacak şekilde, gerilerine doğru sarkmağa başlıyorlar...

Türk komutanları, o derece zorluk ve yokluklar içinde bocalıyorlar ki, ellerine verilen savaş haritalarında, içinde askerî harekâtın yapıldığı arazi hakkında —o zaman Rus işgali altındaydı— en küçük bir bilgi bile yok; ancak millî sınırlara kadar olan bölüm gösteriliyor; ondan sonrası hak getire...

Bunlardan bir tanesi de Rifat'm elindeydi onu hâlâ daha bir hâtıra olarak saklıyordu.

KORKUNÇ FACİALAR

Ocak/1915 ayı, Üçüncü Türk ordusuna ölüm ayı olmak istidadmdaydı.

Sarıkamış'tan Erzurum'a uzanan bembeyaz sıradağların doruk, vâdi ve yamaçlarından, Mehmetçikler, bora ve tipiye göğüs gererek gerilemeğe çalışıyorlardı; yol tekti; topların her çeşidini çeken kadanalarla, makineli tüfek beygirleri, bu tek yoldan —uzun kafileler halinde— Erzurum'a çekilmeğe çabalıyorlar; piyade, istihkâm, muhabere vb. gibi yaya birlikler, karlara bata çıka, tipiden boğulanlar karların içine yıkıla yıkıla, dere dümdüz gidiyorlardı.

Soğuğun şiddetinden, subaylarla erlerden çoğunun yüzleri, elleri morarmış; kararmış; korkunç hal almıştı. Erlerin ellerindeki mavzerlerin mekanizmaları bile soğuğun şiddetinden buz içindeydi. Ağır, hafif bütün toplarla, makineli tüfeklerin, nişan durumuna getirilmek için üzerinde döndürüldükleri kızak yuvalarmdaki yağlar bile buz tutmuştu; nam-luları ne ileri, ne geri, ne sağa, ne sola hareket ettirebiliyor; nişangâh düzenleyip düşmana ateş mümkün olamıyordu.

• Nakliye, topçu, istihkâm ve piyade birlikleri, bölgede sıkça olan ormanlık arazide, diz boyu karlara bata çıka geriliyorlardı.

Bâzı alay ve tümen komutanları, donmamak için, yeni kesilmiş koyun postlarını, donuk kanlariyle birlikte sırtlarına vurmak zorunda kalmışlardı.

Bir yandan düşman ateşi —Ruslar, bu birliklerinin peşlerini izliyorlardı— bir yandan bora, tipi; erlerle, bunların yedeklerinde giden topçu ve makineli beygirlerinin —bilhas- sa inişli arazide— karların içine yuvarlanmalarına sebep oluyordu. Bel noktalarına karşı bulunan yamaçlarda, boğucu tipi, bunların büsbütün canlarına okuyor; güçsüzlükten sık sık duraklamak zorunda kalıyorlar; tipinin boğduğu ya da soğğun mosmor dondurduğu er, subay ve taşıt hayvanları, karların içine yıkılıp kalıyorlardı; bu öldürücü karakışta hepsi açtılar; kendilerini besliyecek ne geri menzil teşkilâtı kalmıştı; ne bir başka kurum... İaşeyle görevli birlikler darmadağınktı; kimi tümüyle donmuş; kimi çok gerilerde kalmış; kimi yönünü şaşırarak Rusların eline esir düşmüştü.

Ordunun gıda durumu o derece kötüydü ki, tümen ve kolordu komutanları büe açtılar; bulabilenler, çamur renkli kuru köy ekmeklerini kemire kemire midelerini avutmağa çabalıyorlar; tümen ve kolorduların iaşe subayları, yiyecek bir şeyler bulabilmek için —binbir tehlikeyi göze alarak— vire civar köylere dağılıyorlar; zâten kendileri aç olan Erzurum köylülerinden bulabildikleri arpa, bulgur, buğday, patates gibi gıdaları sırtlariyle karargâhlara getiriyorlar; —kolordu komutanları dahil— sağ kalabilen herkes, bunları su- da pişirerek yiyordu; aksi takdirde^ açlıktan ölüm hazırды; işte bu açlık; er, subay, general, taşıt hayvanı, hepsinin soğğa karşı mukavemetlerini kırıyor; ihtiyaçları olan kalori- nin pek azmi —kuru ekmek bulabilirlerse— labildiklerin den, vücut hararetleri çabucak tükeniyor; bu yüzden, don- ma olayları birbirini izliyordu.

Bu badirede hayatta kalabilen aç er ve subaylardan çoğunun elleri, kulakları, kiminin yüzleri donuktu; mosmor kesilmişti; bunlar etrafta sersem sersem (Rifat'm dediği gibi)

hayaletler halinde dolaşıyorlar; birlikleriyle birlikte zarzor yürümeğe çalışıyorlar; aç hayvanlar, etrafta bolca olan çam yapraklarını yemediklerinden, ayaklarıyla kolları eşeliyerek bulabildikleri ot ve çalılar ve fırsat buldukça da birbirlerinin kuyruk ve yelelerindeki kılları kemiriyorlardı.

Aç askerlerin içinde, ellerine geçirdikleri eski çarıkları, hattâ hayvan kemiklerini kemirenler vardı.

Bâzı Mehmetçikler, bu kemikleri, iki taşın arasında öğütüp yiyorlar; az sonra da hastalanıp karların içinde kıvrana kıvrana can veriyorlardı.

Yollarda kısa zamanda, asker ve sivillerden —bulaşıcı hastalık, donma ve açlık olaylarının etkisiyle— ölenlerin sayısı yirmi beş bine yükselmişti. Bunlar, çiğnene çiğnene kaskatı olmuş kaygan karlarla kaplı yol ve patikaların iki yanına yükselen kar kümelerinin içine itiliveriyorlardı; binlerce donuk er ve sivil cesedi, inişli çıkışlı, kilometrelerce uzayıp giden ormanlık arazide yarı çıplak, perişan uzanıyor; bir bölümünü kurtlar, kartallar, akbabalar, sırtlanlar parçalayıp yiyor; bu yaman yolculuğa dayanamıyarak yollarda güçsüzlükten pes edenlerle, dizanteri, tetanos gibi bulaşıcı hastalıklara yakalananlar —şayet peşlerinden hayırsever sıhhiye erleri geliyorsa, onların sırt, beygir ya da sedyelerinde— en yakındaki köylere götürülüp oralarda kendi hallerine bırakılıyorlar; bunlar yatırıldıkları soğuk köy odalarında aç tâsır, ilâcsız, doktorsuz, kendi kendilerine (köylerin hemen hemen hepsi boştu; halk, Rus ve Ermeni korkusundan perişan halde gerilere kaçışıyordu) inliyor; ah ediyor; ağlıyor; ana, evlât, çağrışıyordu.

Hastası, sağlamı, generali, eri, bütün Üçüncü Ordu birlikleri, bir zorba muhterisin inadı yüzünden, öyle korkunç taksiratın pençesine bırakılmışlardı ki, çektiklerini, insan romanlarda okusa, gene inanmakta zorluk çekerdi.

Kesinlikle bu kanıdaydı Rifat...

Anlattıklarını, vire için için ağlıyarak dinliyen Rukiye'ye dediği gibi: «Türkü, «Burası Muş'tur; havası hoştur; giden gelmiyor; acap ne iştir?» diyordu ama; asıl Muş, Erzurum'du, Erzurum; Q karlı Erzurum dolaylarıydı!.. Yirmi se

>iz günün içinde yüz bin Türk Mehmetçliğini yutuveren, yüz bin Türk ocağını bir hamlede söndürüveren, geride kimbilir kaç yüz bin anayı, babayı, dul, yetimi, öksüzü ebedî hicran acılarına boğan o karlı Erzurum dağlarıydı!..»

GÖÇMENLERİN TAKSİRATI

Rifat'lı dertli eden bir başka konu da göçmenlerin hal-leriydi. Kendi dertlerine çare bulmaktan âciz askerî birlik-lerin peşisıra, ağıya inleye gelen bu zavallıların ardı arka-sı kesilmiyordu. Kadın, erkek, çoluk çocuk, on binlerce si-vil halk... Hastası, yaralı, genci ihtiyarı, ordunun peşisıra, vire gerilere doğru kaçmağa çabalıyorlardı. Rus korkusun-dan, fakat daha çok, Ermeni canavarlığından kaçıyorlardı; fakat nereye?.. Orasını hiçbiri bilmiyordu. Sonu gelmeyen insan akını, Doğudan Orta Anadolu'ya doğru akıyor... Erzu-rum'la dolaylarındaki köyler bomboş... Erzurum'un seksen bin nüfusundan ancak birkaç bin insan var... Halkın kulak-tan kulağa duydukları gerçekler korkunçtu: Bitlis, Muş, Van ermenileri, bu şehirler halkını asıp kesmektedirler; hele Van'da, halkı yediden yetmiş, balta, nacak, kasatura ve Ka-malarla parçalamışlar; parçalamaktan bıkip usandıkları yüzlercesini, kayıklarla Van Gölünün ortasına götürüp buz-lu sulara atmışlardır.

Göçmenlerden bâzıları, eşya yüklü beygir, merkep \3 arabalarını önlerine katmışlar...

Sırtlarındaki çamaşırları zayıf bâzı yoksul kadınlarla, bunların çocukları, o kadar üşüyorlar ki, morlaşmış; kan oturarak siyahlaşmış, hissizi eşmiş parmaklarını yumamı-yorlar; bunların kulakları, burunları, yüzleri, ayakları da ay-nı durumda... Elele tutuşmuşlar; sırtlarındaki yükleriyle, hem yürüyorlar; hem soğuğun şiddetinden çeneleri birbiri-ne vurarak acı acı ağlaşıyorlar...

Bâzıları, soğuğun şiddetini azaltmak için (ya kendi sırt-larında taşıdıkları, ya da araba, beygir, merkep, esterler üze-rindeki denklerinden çıkardıkları) yorgan, kilim, battaniye gibi kaim şeylere sarınmışlar; öylece yürüyorlar; güçleri tü-kenerek karların içine yıkılıp kalanlar, kucaklarındaki kü

çük çocukları, gerilerinden gelen göçmenlere uzatıyorlar; yakınları yitik olan bu yavrucakları, beraberlerinde kaçırmaları için onlara yalvarıyorlar:

«—Gurtarm bu yetimi; Mevlânâ'nım aşkına; ermenilere goman bu yetimi!..»

«— Bûbasresker buncağzm; benden gayrı kimseciği gal madı; Moskof keser bunu!.. Gurtarm, din gardaşları, goman bu garibi!..»

«— Oy Ali'm, Ali'm!.. Yoh dermanım gayrı Ali'm!.. Ümmeti Muhammed, Ali'mi gurtarm!.. Dinini, Peygamberini seven Ali'mi gurtarsm!.. Oy Ali'm!..»

Herkes kendi başının derdinde olduğundan, bunların seslerini duyan bulunmuyor; kalabalık uzaklaşıyor; bir müddet sonra yalnız başlarına kalan bu zavallılar, kucaklarında ki torun, evlât ya da yeğenleriyle birlikte, tipinin savruntuları içinde, karlara gömülüp kalıyorlar...

«— HER TOPLUM LAYIĞINI BULUYOR!..»

Daha gerilerden, artçı savaşları vere vere gerileyen birliklerin halleriyse, büsbütün kötüydü; bu zehir ayazda, Allahüekber Dağlarının karlı doruklarında, vire savaşmak zorundaydı onlar; hem de yağlı yemek yüzüne hasret olarak, bir kuru ekmekle; sırasında onu da bulamıyarak...

İradesiz Sultan Reşat Meşrutiyetinin sivrilttiği Enver Paşa belâsının bahtsız kurbanlarıydı bütün bunlar...

Rifat'm bu hükmünü dinlerken, Rukiye, derin derin göğüs geçirmiş; zayıf sesiyle mırıldanmıştı:

«— Haklısın Rifat, her toplum, lâyük olduğu idareyi buluyor!..»

ZAVALLI 29. TÜMEN

Rifat, kadrosunda bulunduğu Dokuzuncu Kolordunun hazin sonucunu anlatırken kendisini tutamamış; gözlerinden yanaklarına yaşlar süzülerek sözlerine devam etmişti:

Sarıkamış dolaylarında girdiği Rus çemberinden sıyrılmak için, kolordusu çok çabalamışsa da muvaffak olama

mış; bir yandan açlık, ve hastalık, bir yandan soğuk, bir yandan sürekli savaşların etkisiyle, kolordunun er, subay sayısı birkaç yüz kişiye kadar düşmüş; bunlar da, başlarındaki kolordu ve sağ kalabilen bir tümen komutanıyla birlikte (29. Tüm. K. Alb. Arif «Baytm»), Ruslara esir olmak zorunda kalmışlardı.

Hasankale'ye (Pasinler'e) ulaşabilen Onuncu ve On birinci Kolorduların er ve subay sayıları da, Dokuzuncu Kolordununkinden fazla değildi.

Bir ay önce, ileri harekâtın başladığı sıralarda, er sayıları on bin küsur kişi olan tümenlerde, şimdi, 200 300 kişi —onlar da yaralı bereli— ya vardı; ya yoktu...

Ateş kuvveti olarak ta birer, ikişer topla, birkaç makinelî tüfek ancak kalabilmişti.

Yürek burkan bu faciaların karşısında Türk Başkomutanı, hâlâ taş kadar duygusuz: «İlle hücum!..» hastalığında, keçi kadar inatçıydı. Üstüste verdiği emirlerde, vire Ruslara hücum edilmesinde ayak direyordu. Öyle akılsızca, öyle çılgınca emirler veriyordu ki, bu adamın, Türk Orduları Başkomutanı değil; ancak bir sadist, ya da kendi milletine can düşmanı kesilmiş bir sapık olduğuna inanmak gerekiyordu.

ZAFER TELGRAFI

Sarıkamış felâketiyle, bütün Doğu Anadolu, Ruslara açılıyordu.

Üçüncü Ordunun tamamen mahvolduğu bu hengâmenin sonucunda (25/Ocak/1915 Pazartesi Günü), 33 yaşındaki Başkomutan Vekili, Erzurum'dan İstanbul'a çektiği telgrapta şöyle diyordu:

(Şifredir) Sadârete (Başbakanlığa)
İstanbul

«Üçüncü Ordunun 23/Aralık/1915 Çarşamba günü başladığı askerî harekât, Rus Ordusunun kesin yenilgisiyle sonuçlanmadıysa da, onu iyiden iyiye sarstı; sınırlarımızın dı

şma çıkarmağa ve Rus arazisinin bir bölümünü istilâya el-verdi.»

«Bir aydır süren savaşlar sonucunda epey yorulan Üçüncü Kolordu Komutanı damat Albay Hafız Hakkı Beyi, kendi emriyle generalliğe terfi ettirmişti) bırakarak yarın İstanbul'a hareket ediyorum.»

«Bütün bu olayların ve hareketimin gizli tutulmasını bilhassa istirham ederim.»

«Başkomutan V.»

«Enver»

Rifat, şuna inanmıştı ki, İttihat ve Terakki Partisinin üç diktatörü, milleti bu Cihan Savaşının içine atmakla, çok ağır manevî sorumluluk yüklenmişlerdi.

Hem onlardan, hem, onları başıboş bırakarak gerekli kontrolü yapmıyan padişahla, nazırlarından ve bütün milletvekillerinden, bunun hesabı sorulmalıydı; ama onlar, savaş felâketle sonuçlanınca, bu hesaplaşmadan korkmuşlar, Enver olanı Rusya'ya, Talât olanı Berlin'e, Cemal olanı Afganistan'a savuşup gitmişlerdi; lâkin «ah» yerde kalmazdı; Allah, ergeç onların da, onlara hesap sormıyan —pâdişâh Sultan Reşat zâten ölmüştü— nazırlarla, milletvekillerinin de, başlarının belâlarını mutlaka verirdi.

EDREMİTLİ YÜZBAŞININ ANLATTIĞI KORKUNÇ OLAYLAR

Kafkas olaylarının ikinci bölümüyse, büsbütün faciaydı.

Bu, sonraki olayları, Rifat'a, arkadaşı Edremitli Yüzbaşı Mustafa anlatmıştı:

Tortum dolaylarında, Ruslarla, karların üzerinde yapılan süngü savaşında yaralananlar, cephe boyundaki ilk tedavilerinden sonra, yola çıkarılmışlardı. ¹

Yüzbaşı Mustafa da bunların arasındaydı.

Kasığındaki süngü yarası 5 cm. kadar derindi. Epey kan kaybetmişti. Bu yüzden pek bitkindi.

Sıhhiye erlerinin, merhem sürmek için sabah akşam sarıgıları çözüp açtıkları yaranın, huni şeklindeki ağzında biri

ken siyah kan pıhtılarını gördükçe, âsâbı büsbütün bozuluyor; bu yüzden ateşi sık sık yükseliyordu.

Yarası, Tortum Asker Hastahanesinde son kez bir sıhiye onbaşısı tarafından sarılmış; Hasankale'ye (Pasinler'e) hareket üzere olan bir kağının içine yatırılmıştı.

Hava sıfırın altında belki otuz derece soğuktu; günlerden beri ardı arkası kesiîmiyen müthiş tipi, kimseye göz açtırmıyordu; yolculuğa çıkılacak zaman değildi ama; yukarıdan verilen emir, bunun yapılmasını gerektiriyordu.

Üzerine örtülen iki beylikle bir kaput, havanın soğuğuna karşı hafif geliyor; yüzbaşı Mustafa, yattığı yerde titreyip duruyordu; öleceğine kanaat getirmişti; tipi sertleştikçe, çeneleri büsbütün birbirine vuruyor; inliyor, kelime i şahadet getiriyordu.

ODUN TOMRUKLARI GİBİ İSTİF EDİLMİŞ CESETLER

İçinde yattığı kağrı, öteki kağrı kabileleriyle birlikte, Deveboynu Geçidini aştıktan sonra bir köye ulaşmış; yüzbaşı Mustafa, orada, yattığı kağrıdan başını kaldırıp etrafı ma bakınmak istemiş; fakat gördüğü facianın korkunçluğu karşısında, elinde olmıyarak irkilip kalmıştı; kağrının karşısındaki açık kapıdan görünen geniş avlu, baştan başa Mehmetçik cesetleriyle doluydu; avlu duvarlarının dibinden, sokak kapısına kadar üstüste, odun tomrukları gibi istif edilmiş yüzlerce cesetler...

Hepsi soğuktan ölmüştü bunların...

Bir bölümünün başlarında kabalak bulunmakla beraber, çoğu başıkabaktı.

Bâzıları kaputlu, bâzıları ceketli, ya da mintanlı, çoğu enine boyuna cesetlerdi.

Bir mezardan bile nasipleri olmıyan bahtsız Anadolu evlâtlarıydı bunlar...

Defnedilmeleri de, havanın açılmasına, dondan kaskatı olmuş toprağın yumuşamasına bağlıydı.

MEHMETÇİK KİMDİR?

Rifat, o zaman bunları dinlerken gözleri yaşara yaşara iman etmişti ki, dünyanın hiç bir askeri, tarihinin hiç bir devrinde, Mehmetçiğin bu savaşta çektiği yoksulluk ve sefaletlere katlanarak savaşabilmek faziletini gösterememişti ve gösteremezdi de...

SONRAKİ FACİALAR ZİNCİRİ

Ve Çanakkale. .. Yıl 1915...

18/Mart/1915 Perşembe günü, Boğazı zorlayan İngiliz, Fransız donanmaları... 18 büyük zırhlı, birçok muhrip (destroyer), denizaltı...

Boğazın Anadolu ve Rumeli kıyılarındaki 106 Türk topuna karşılık, 506 düşman ağır topu...

Maksatları Çanakkale Boğazını aşırıp Başkent İstanbul'u zaptetmek...

Fakat aldıkları sonuç sıfır...

Altı büyük düşman zırhlı kruvazörünü, bu savaşta Türk topları ya batırmış; ya saf dışı etmiştir.

Öbür yandan Seddülbahir, Arıburnu, Kabatepe, Kumka le, Anafartalar, Kocaçimentepe, Conkbayırı, Kanlısirt, Kirte, Alçıtepe, Kireçtepe, Kanlıtepe, Arslantepe bölgelerinde, 25 Nisan/1915 ten 8/Ocak/1916 ya kadar süren ve Batı ile Doğu kültürlerini birleştirerek hazmetmiş seçkin Türk subay ve erlerini yere seren müthiş savaş:..

İngiliz Fransız Orduları, kandan, toprakları kızılışan Çanakkale'de barmamamışlardı; o tepelerde «toprak döşenip taş yasdanan» Mehmetçiler, hiç korkusuz ölmüşlerdi. Verdiğimiz kayıplar çok ağır olmakla beraber, vatan kurtulmuştu.

FACİANIN FACİASI

YÜ 1916...

Almanların Batı cephesindeki yükünü hafifletmek kaygısı, Osmanlı sergerdelerinin başlıca ülküleri olmakta de

~am etmektedir; Kayzer Vilhelm II, kendilerini buna zorla ~f.ktadır.

Enver Paşanın sebep olduğu Sarıkamış fâciasmdan son 1 bu yıl da, Bahriye Nâzın ve Suriye ile Filistin'deki Dördüncü Ordunun Komutanı Cemal Paşa harekete geçmiştir: Zr;rindeki ordunun bir bölümüyle Sîna Yarımadasındaki TLa Çölünü aşip Süveyş Kanalına ulaşacak; Kanalı da geçerd: Mısır'ı İngilizlerden zaptedecek...

Hazırlanan plân, tamamen hayâlî... O kadar ki, bunun gerçekleştirilebilmesi için en küçük bir imkân ve ihtimal bile mevcut değil... Plânı hazırlayıp Cemal Paşaya veren Alman kurmayları, bunun uğrunda can verip kan akıtacakların Türk askerleri olduğunu düşünerek, alabildiğine oportünist, insafsız, gaddar hareket etmişlerdir.

Realiteyle âdeta alay edercesine hazırlanan bu Alman taktiğine göre, Süveyş kanalına kadar sokulmağa çalışacak olan Türk askerleri, oradaki sedleri toprakla yıkacak; bu sayede kanala kumlar dolacak; İngilizlerin savaş gemileri kanalda işliyemeyecek; Mehmetçikler kanaldan karşıya geçince, Müslüman Mısırlılar, Hıristiyan İngilizlere isyan edecekler; bu suretle Mısır, kolayca fethediliverecek... Ama Müslüman Mısırlılarda, değil top tüfek çakı bile bırakmış mıydı ki İngilizler...

Kanala hücum plânı, değil bir ordu komutanının, acaba alelade bir insanın bile bel bağlayamayacağı derecede sudan hazırlanmış bir budala mantığı; fecî, hesapsız maceralar toplamıydı.

Kalbinde zerre miktar millet sevgisi olan bir ordu komutanı, emrindeki vatan evlâtlarını, böyle hesapsız kitapsız, muhayyel sergüzeşte atmaz, kendi de atılamazdı.

DÜŞMAN UYUMUYOR

10. ve 25. Tümenlerden seçilen 25,000 Mehmetçik, bu görevi yapmak için, Sîna Yarımadasındaki Tih Çölüne sürülüyor...

Kanala ulaşmak için bu çölde 300 kilometre yaya cebrî

de...

20 gün sürekli yürüyüşten sonra kanala ulaşabiliyorlar; ama durumu öğrenmiş olan İngiliz Komutanı General Maxwell de, gerekli savunma tedbirlerini almakta gecikmiyor: Kanal boyuna 35,000 İngiliz erini yerleştiriyor; İngiliz ve Fransız zırhlı kruvazörlerini, zırhlı trenlerini ve hava kuvvetlerini de bu bölgede topluyor.

Ayrıca, Mısır'daki İngiliz ordusunun sayısını da —seçkin sömürge erlerinden takviyeler alarak— 150,000 ere çıkarıyor.

Böylece Mısır'da, Süveyş Kanalı boyundaki İngiliz kuvvetlerinin genel sayısı 185,000 kişiyi ve çok üstün ateş kuvvetini buluyor.

Buna karşılık 25,000 Türk Mehmetçığı ve mavzer, makineli tüfek ve piyade topuna dayanan derme çatma ateş âletleri...

KUMLARA GÖMÜLEN MEHMETÇİKLER

17/18 Şubat 1916 salı gecesi, sırtladıkları ağır tombazlarla —çelik kayıklardır; ya su üzerinde yanyana getirilerek köprü kurmakta, ya da insan taşımakta kullanılır— kanala yaklaşmağa çalışan Mehmetçikleri, önce, kanal boyundaki İngiliz ordu köpekleri, karşılıyor, canavarcasına havlayışlarla, İngiliz nöbetçilerine haber veriyor...

Akabinde, İngiliz projektörlerinin şiddetli ışıkları, Mehmetçiklerin üzerine çevriliyor; bir yandan alarm düdükləri öterken, bir yandan gökyüzünde aydınlatma fişekleri, raketter patlamağa başlıyor; her yan gündüz gibi aydınlanıyor; pek az sonra da, kanaldaki bütün İngiliz ve Fransız zırhlı lariyle, zırhlı trenlerinin topları, makineli tüfekleri (sıralarındaki tombazları taşıyan) Türk erlerinin üzerine makas ateşine başlıyor...

Cehennemi bir an...

Düşmanın ateş sağnağı —yeni birlikler, birbirlerinin peşinden silâh ya da top başı ettiklerinden— dakikadan dakikaya artıyor...

Cemal Paşayla, onun akıl hocaları «Herkesi kör; âlemi sersem» sanmışlardı ama; realitenin sillesi, acıydı.

Dört yandan ölüm yağıyordu, günlerce binbir ıstıraba katlanarak Tih Çölünde yaya yol tepmiş olan Mehmetçiklerin üzerine...

Esir ya da şehit olmaktan kurtulup tombazları Süveyş kanalına kadar götürebilen ve üzerlerine yağan ateş yağmuru altında onlara binip karşı kıyıya geçebilen ancak 600 Mehmetçiktir; az sonra onlar da, düşmanın yaptığı kuvvetli karşı hücumlarla ya esir ediliyor; ya da şehit...

İşte binlerce seçkin Türk evlâdım kumlara gömen Birinci Kanal Hâilesi...

İKİNCİ ÇILGINLIK

Beş ay sonra —gene Almanların zoriyle— Cemal Paşa ikinci kanal macerasına girişiyor. Osmanlı ordusunda görevli Alman kurmayları, Batıdaki Alman ordusunun yükünü hafifletmek için, Mehmetçikleri su gibi harcamakta zerrece tereddüt etmemektedirler.

Tih Çölüne bu sefer on bin Mehmetçik sürülüyor...

Bu hücumun sonucu da birincinin aynı...

Binlerce şehit, yaralı, sakat Mehmetçik...

ARAP KALLEŞLİĞİ

Yıl 1916...

Irak cephesinde KütürAmâre İngilizlerden zaptedilmiş oradaki Altıncı İngiliz Hint tümenine komuta eden General Towshend esir edilmiştir; fakat öte yandan, Kafkas Cephesindeki Rus Ordusu, bir çığ gibi Anadolu'nun içerlerine doğru ilerlemektedir.

Birbiri arkasından Erzurum, Bitlis, Muş, Trabzon, Bayburt, Gümüşhane, Erzincan, Rusların eline geçiyor. Yüz binlerce insan göç yollarına dökülmüştür.

Öbür taraftan Mekke Emîri Hüseyin, Osmanlı Devletine

isyan bayrağını kaldırıyor; oğulları Faysal (Eski Irak Kralı) ve Abdullah (Eski Ürdün Kralı) ile birlikte...

Nankör babayla, nankör oğulları, İngilizlerle birlik hareket ediyorlar ve Müslüman oldukları halde, Müslüman Türk Ordularını geriden vurmakta tereddüt etmiyorlar...

İslâm Birliği Ülküsünün ne boş hayal olduğunu, İttihat ve Terakki kodamanları da acı acı anlamağa başlıyorlar.

DAHA SONRASI

Yıl 1917...

Osmanlı İmparatorluğu, savaştığı bütün cephelerde kötü durumda...

Irak Cephesinde Bağdad, Filistin cephesinde Gazze'yle, Kudüs; İngilizlere geçiyor...

Bütün Filistin, akşama sabaha, elden çıkmak üzeredir. Sıra Suriye'de...

KOYUNLAR GİBİ KESİLEN MEHMETÇİKLER

Yıl 1918...

Suriye Cephesinde İngilizler, devamlı basan sağlamaktadırlar...

Şam'la, Halep'i, kısa aralıklarla zaptediyorlar.'

İsyancı Müslüman Araplar, Müslüman Mehmetçikleri, geriden vurmakta zerrece tereddüt etmiyorlar; hele dağınık yakaladıklarım (dîn kardeşliğine filân bakmadan) koyun boğazlar gibi kesiyorlar; avuçlarında sakırdayan İngiliz altını —Türk askerlerini korkutup sindireceği vehmiyle— kendilerinden bunu istemektedir.

İngilizlerin, Suriye'de Mareşal Allenbi, Irak'ta Mareşal Karsel, Hazar kıyılarındaki Mareşal Tomson komutalanndaki ordulan, Anadolu'yu işgal için emir beklemektedirler.

ÖLÜM MEKTUPLARI

O uğursuz savaş yılları, cephe gerisindeki sivil halka da az acı çektirmemişti; hele Harbiye Nezaretinden, şehit ailelerine yollanan o kara mektuplar...

Rifat, bunlardan birkaçını görmüştü; altlarında «Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver» imzası vardı.

Şehit yakınlarını perişan eden bu uğursuz mektuplar, bir kısım ana, babalan yataklara bile sermişti. Kendisi, bu duruma düşmüş kaç aile tanıyordu ki, hâlâ kendilerine gele-memişlerdi.

Ama ne çare ki, çekilen bunca çilelerin sonu, artık bir «hiç »le bitmişti. Balkan'lardan Pransızlann, Doğudan İngilizlerin kısı kacına giren Osmanlı İmparatorluğu, ta sonunda yere serilmişti. Mondros mütarekesi, bir daha belini doğrul tamaması için (şimdiki durum bunu gösteriyordu) onun kolunu kanadını kırmakla meşguldü. Şimdiye kadar İtilâf Devletleri, 1876 Türk topuu tahrip etmişler; 340,000 tüfek, 2682 makineli tüfek müsadere etmişlerdi; geriye zâten ne kalıyordu?

RİFATTN GÖNÜLDEN DİLEĞİ

Birkaç gün sonra, aynı tahta köprü üzerinde tekrar buluştular.

Rukiye'nin, araya da olsa, danslı toplantıları hâlâ terk edememiş olması (babası buna imkân vermiyordu) Rifat'ı üzen esaslı konuydu. Bebek koyunun batı sırtlarına doğru giderlerken, Rukiye'ye bu endişesini açtı:

«— Çok üzülüyorum, dedi; bu danslar iyi şeyler değil Rukiye; hiç gitmeseniz çok daha iyi; ama mesele babanda... Onu bu toplantı hevesinden vazgeçirtsen, iyi olacak...»

«— Söyledim, lâf dinlemiyor, fazla ileri gidemem ki!..»

Tepenin yamacındaki ulu çanım dibine gittiler. Geçen gün de oturdukları yerdi burası...

Bu sefer sırtlarını denize çevirdiler; yüzlerini tepenin yamacına vererek oturdular; fakat rahat edemediler; az sonra denizi yine karşılarına aldılar.

Hava sakindi.

Ufukta toplanmış, bir bölümü esmer bulutların uçları, güneş ışınlarının etkisiyle karşıdan yaldızlanmış gibi görünüyordu. Deniz masmaviydi.

On dakika sonra, az ötelerindeki araba yolunda beliren iki Osmanlı zaptiyesi (polis) üç İngiliz inzibat eri, karşıdan kendilerine dik dik baktılar; Rifat ta bakışlarını bunların üzerinde topladı; bu suretle, gizli ve gayri meşru hareket etmediğini, yanındaki kızın, kendisiyle gezip dolaşmasında sakınca olmadığını, kendilerinden çekinmediğini anlatmak istiyordu.

Emniyet görevlileri uzaklaşırken, karşı denizde bir düşman destroyeri belirdi; son hızla geliyordu; suları köpükler içinde yararak Karadeniz'e doğru uzaklaştı.

Rif ayla, Rukiye, bu gemiye dikkatle bakakaldılar; bir sahil kasabasının önünden bu kadar hızla ve bu derece pervasızca geçmesini hayretle izlediler.

Rifat kendini tutamadı:

«— Küstah bunlar, dedi; ne lüzum var bu kadar sür'a le!.. Yine kimbilir, kaç sandal, kayık sahile vuracak!. Kim bilir kaç fakir zarar görecek?...»

«— Geçen gün de böyle olduydu ya...»

«— Ama kime dert anlatırsın!..»

Rifat'ın iyice canı sıkılmıştı. Bütün bu olayları, düşman galiplerin milelti hiçe saymaları noktasında topluyordu.

Önüne bakarak asabiyetle mırıldandı:

«— İnsan savaşta yenilip te, milletin haysiyetsiz düşüğünü görmektense, ölmeli daha iyi!.. Hürriyetsiz milletin, hayvandan farkı'yok!.. Allah belâsını versin, milleti bu savaşa sokup bu hale düşürenlerin!.. Şimdi hepsi vatan dışında bu komitecilerin!.. Devlet idaresi kim, bunlar kim!. Ama Makyavelli doğru söylemiş; her millet, lâıyk olduğu idareyi buluyor!..»

Hızla geçen bu gemi, Rukiye'nin aklına, Yavuz'la, Midilli'yi getirmişti; Rifat'a bu gemilerin son durumlarını sordu; genç teğmen cevap vermedi; bir müddet öüne bakarak sustu; soma başını kaldırdı; bakışları karşı ufukların üzerinde gezindi; güneş batmak üzereydi; son kızılıklar, denizin mavi sularında, kızılımsı ürpertilerle titriyordu; birden:

«— Rukiye, dedi, sana bir teklifim var...»

Genç kız, başını kaldırdı; ona baktı; parlak siyah gözlerinde hayret ifadesi vardı; Rifat devam etti:

«— Sana bu teklifi, bugün mutlaka yapmalıyım. Kaç gündendenberi aklımdan geçiyor zâten... Aramızdaki bağı ebe dîleştermeliyiz biz... Evlenmemizin doğru olacağı kanısında-
yım...»

Rukiye önüne baktı; Rifat teklifim tekrarladı:

«— Ne dersin, doğru olmaz mı?»

Genç kız, hafif bir sesle mırıldandı:

«^ Babam belimi büküyor... Sonra okulum var...»

«— Ne derse desin baban... İki gönül bir olduktan sonra, babana haltetmek düşer... Okulu da zarurî bırakırsın!. Öğreneceğin kadar öğrendin İngilizcenî... Bunlar mazeret değil; asıl senin «eh» demen lâzım bana...»

«— Benim, kendi kendime hüküm verebilecek durumda olmadığımı takdir edersin.»

«— Orası öyle ama; bu iş daha fazla uzayıp gitmemeli; ne olacaksa olmalı...»

«— Orası muhakkak... Ben de bunu çok düşündüm; babam belimi büküyor... Onun gözü yükseklerde; Saray mensubu filân arıyor... Gözüne kestirdikleri de varmış; ben ancak bir sultan zadeyle evlenebilirin:"sim; bunu birkaç defa anneme söylemiş... O da bana açtı; hiç sesimi çıkarmadım.»

«— Her yiğitin kalbinde bir arslan yatar... Sen babanı bırak; benimle aynı düşüncede misin; bana onu söyle?...»

Rukiye, parlak, siyah gözlerinin bütün sevimliliğiyle ona baktı; sakın bir sesle mırıldandı:

«— Evet...»

«— O halde mesele yok . Simdi ben. durumdan dayımı haberdar edeceğim; zâten o bir şevler sezmiş gibi... Dayımı babana yollayıp seni isteteceğim; ne dersin?...»

«— Peki...»

«— Doğrusu da bu... Şimdi ben, dayımın eşref saatini bekliyeceğim; bâzı akşamlar Meclis i Mebusandan keyifli geliyor; inşallah, onunla bu akşam konuşma fırsatını bulurum. ...»

O GECEKİ PSİKOLOJİLERİ

Rukiye, o gece, bu sözlerin tesirinden kurtulamadı.

Rifat'ı seviyordu. Bu, gelip geçici kelebek aşkı değildi.

Onunla hayatını birleştirmeyi, kaç zamandanberi kendisi de düşünüp duruyordu; ama zamanın nezaketiyle babasmm durumu belini büküyordu.

Rifat'ı, mümkün olsa her zaman görmek, hep onunla beraber bulunmak ruhunun derin arzusuydu. Onu kıskanıyordu da; fakat teğmenin, şimdiye kadar kendisindeki kıskançlığı depreştirecek hiçbir harekette bulunmamış olması, bu endişesini gideriyordu.

Onunla birlikte bulunduğu zamanlar kendisini mes'ut, hafif hissediyor; bütün varlığını derin sevinç hissi kaplıyordu.

Tek endişesi, ondan herhangi bir sebeple uzunca zaman ayrı kalmasıydı. Bu durumun kendisini çok üzeceğini, daha düşünürken duyduğu ürpertiden hissediyordu; ruhu bu duyguda olmakla beraber aklı bunu doğru bulmuyordu.

Bâzan kendi kendisine şöyle diyordu:

«— Ben Rifat diyorum, Rifat işitiyorum ama, Rifat asker... Burada devamlı kalabilir mi?... Onun askerliğini hesaba katmıyorum çok zaman... Bakarsın yarın bir emir gelir; apartopar bir yere yollanabilir; ya da yeni bir savaş çıkar; oraya gidebilir... O zaman ne olacak?... Onun için, aramızdaki bağı ebedîleştirmek en doğrusu... Ama babam; ah şu babam... Ben onu da atlatmasımı bilirim... Hele bir müddet daha geçsin...»

İngiliz Yüzbaşı Benet'e ve ondan cür'et alarak edepsizliklerini arttıran öteki İngiliz subaylarına karşı gösterdiği metanetin kaynağı da ruhundaki bu sevgiydi: «Teğmen Rifat'ın sevgilisi bunların karşısında alçalmamalı; gerektiğinde bunlara hadlerini bildirmeli» derken, ruhunun cesaretle dolduğunu hissediyordu.

Şuna kesinlikle inanmıştı ki, Teğmen Rifat'ın sevgilisi Rukiye'nin yanında, Ulvi Paşanın Kızı Rukiye, âciz ve sönük kalıyordu. Üsteğmen Rifat da Rukiye'ye karşı beslediği sevgide samimî ve sâdıktı. Önceleri onun hakkında:

«— Adam sende; Ulvi Paşanın kızı değil bu. Bunlara güvenilmez; kimbilir' kaç el değiştirdi bana gelinceye kadar; ne gizli dalavereleri vardır kimbilir?...»

Diye dudak bükmüş; şüphe ve istihfafla hüküm yürütmüştü.

Bu yüzden, aralarında samimiyet başlamadan önce, onun hareketlerini, ailevî durumunu, el altından dikkatle incelemiş; fakat Rukiye'yi, gizli şeylerden nefret eden temiz ruhlu bir genç kız olarak tanıyınca, ona bütün kalbiyle bağlanmıştı. Şimdi her buluşma, aralarındaki sevgiyi perçinliyordu.

Kendisi, bu sevgiden hiçbir haz gayesi gütmüyordu; Rukiye'nin de kendisi gibi düşündüğünde şüphesi yoktu. Kesin olarak biliyordu ki, onun bu aşktan beklediği tek sonuç «bir aile yuvası kurmak» tır; fakat bu arzusunu şimdiye kadar (genç kızlığı sebebiyle) kendisine açamadığı iyi bildiği için, ona evlenme teklifini yapmıştı.

Rifat'ın, Rukiye'yi kendisine ideal bir eş olarak görmeindeki başka sebep te (görevi icabı evinden ayrılacağı zamanlar) gözünün geride kalmıyacağına inancıydı. Güzelliğinden çok, genç kızın ahlâkında keşfettiği bu ciddiyet, Rifat'm hoşuna gidiyordu; çünkü havaî tabiatlı bir kız değildi; bunu çok denemişti; tek kusuru, kızınca kolay kolay affetmiyen bir inatçı olmasıydı; Rifat bunu da hoş görüyordu; kanısınca .ondaki metin karakterin bir icabıydı bu da...

RIFAT'I EVLENMEYE ZORLAYAN SEBEPLER

Rukiye'nin iri, siyah gözlerine; beyaz tenine ayrı bir sevimlilik sağlayan yuvarlak, dolgun yüzüne bakarken, tek tutulduğu nokta, babası Ulvi Paşayla, annesi Esmâ Sultan hakkında duyduğu çirkin dedikodulardı. Rifat, bunların etkisinde kalarak, anayla babanın ikisini de, genç kızla ters karakterde yaratılmış iki yabancı yaratık olarak görüyordu. Ulvi Paşa, çıkarma çok düşkün, zevkçi bir şimdiki zaman insanıydı. Karısı Esmâ Sultansa, bir başka âlemde; yesin, içsin, gülsün, eğlensin başka bir şey aramazdı; genç erkeklerden hoşlandığı hakkında bir dedikodu da vardı; ama iyice tahkik edememişti.

Ulvi Paşanm yeni bir hünerini, geçen gün, arkadaşı, villâ komşuları Nâzım Cemal'den duyunca, onlardan büsbütün sıtkı sıyrılmıştı. Arkadaşı, paşanm bir pokerist olduğunu ve bunun tiryakisi bulunduğunu söylemişti.

Rifat, bunu duyunca, bir müddet (hiç konuşmadan) tu

tulmuş kalmış; Nazım Cemal'e ne diyeceğini bilememişti; canını iyice sıkıştı bu haber...

Esmâ Sultanınsa, yakışıklı, genç İngiliz subayfarma kur yapmak istediği, fakat bunlardan yüz bulamadığı, gene Rifat'ın bildiği gizli gerçeklerdendi.

Gündüzün, Rukiye'yle birlikte çam ağacının altmda otururken, kendi kendine hep bunları^ düşünmüş; onu, içinde bulunduğu şimdiki —muhtemel tehlikelerle dolu— kötülük yuvasından ayırıp koparmak için evlenme teklifinde bulunmuştu; bunda muvaffak olabileceğini sanmıyordu; önünde zorlu engeller vardı; bunların en önemlisi dayısıyla, Ulvi Paşaydı; belki de daha ilk ağızda dayısı, kendisine ters cevap verecekti; çünkü kendisinin bildiği gizli hakikatleri, muhakak ki dayısı da biliyordu; haydi dayısını razı ettiğini farzetse bile, Ulvi Paşa, yok kızımın okulu var; yok damadım sul tanzâde olacak; yok paşazade olacak diye mutlaka bir aksilik çıkaracak; işi inada dökecekti; onun karakterinde olan insanların, her şeyi mevki ve parayla ölçtüklerini, Rifat iyi biliyordu.

Bununla beraber, durum menfi tecelli etse bile, buna karşı gerekli tedbir ve çareleri düşünmek kararındaydı.

O gece, Rukiye de, Rifat ta, hep ters ihtimalleri düşünmek yüzünden sabaha kadar doğru dürüst uyuyamadılar; sabahleyin ikisinin de gözleri hafif kanlıydı.

ULVİ PAŞA TEKLİFİ REDDEDİYOR

Rifat'm Dayısı İstanbul Milletvekili Rahim beyin, birkaç gün sonra, Ulvi Paşaya iki genci birleştirmek için yaptığı teklif müsbet sonuç vermedi; daha önceden Rukiye'nin tahmin ettiği gibi, babası, teklifi nazikâne bir inatla reddetti. Milletvekili Rahim Bey'e verdiği cevap, oldukça azametkârneydi: Kızı bir sultan zadeyi; kolejde okuyor; bir İngiliz kadar İngilizce biliyordu; onu bir sultan zadeyle evlendirmek isterdi; esasen talipleri de vardı; ama Rukiye'nin okulu yüzünden onları cevaplandırmıyordu. Rahim Beyefendi'ye suret i mahsusada hürmet ve sevgi beslemekle beraber, bu arzusu ¹

mı maalesef yerine getiremeyecekti; buna kendisi «Peki» demiş olsa bile, kızı razı olmayacaktı; haydi onun razı olduğunu kabul etse bile, bir üsteğemenle, kendi soylu kızının kafa banştarabileceğini hiç akli kesmiyordu.

Bu cevap ve bu cevabın yarattığı hayal kırıklığı, hem Rifat'ın dayısını, hem de Rukiye'yle, Rifat'ı epey üzdü; ama ellerinden bir şey gelmedi.

İki genç, buluşmalarına yine sık sık devam etmekle beraber, ortalık duruluncaya kadar, bir müddet evlenme konusu üzerinde durmamağa karar verdiler; bunu, anne ve babasını gücendirmemeği şiddetle arzu eden Rukiye istemişti.

RİFATTN ANÎ KARARI

Böylece aradan aylar geçti.

Siyasî ve askerî durum (İstanbul'la birlikte) bütün memlekette, gün geçtikçe kötüleşiyordu.

İzmir'i yunanlılar işgal etmiş; İstanbul'a daha bir çok yabancı deniz erleri getirilmiş; Anadolu'da yer yer Kuvayı milüye cepheleri kurulmakla beraber, Batı Anadolu'nun bir çok kesimleri Yunan askerî birliklerince işgal edilmiş; Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da hem İstanbul Hükûmeti'ne hem bütün düşmanlara karşı isyan bayrağını kaldırmıştı. Memleketin genel durumu, karmakarışık; bir kaynaşmadır gidiyordu.

Rifat,, Rukiye'yle sürdürdüğü sevgi buluşmalarını, son zamanlarda sıklaştırmıştı; hemen hemen her gün birbirlerini görmeden olamıyorlardı.

Hık havalı, lodoslu bir sonbahar günü, akşamüzeri buluştukları zaman, ikisi de neş'eliydi. Rifat bir sigara yakarken, Rukiye onun koluna girdi; Bebek Koyu'nun Batı Sırtlarına doğru, ağır ağır yürümeğe başladılar.

Hafif dalgalı denizin tatlı mavi rengi göz alıcıydı. Etraftaki yeşillik, denizin bu maviliğini birkat. daha güzelleştiriyordu.

Rukiye, ince sesiyle tane tane konuşarak:

«— Demindenberi bir şey dersin diye bekledim ama, dedi, sesin çıkmadı.»

«— Hayrola?...

«— Senden özür dileyecektim.»

«— Niçin?»

«— Randevuma biraz geç geldim; seni beklettim.»

Rifat hafif mütebessimdi:

«— Yok zararı, dedi, bunun da tadı ayrı...»

Kıyıları, aralarında renkli kır çiçeklerinin boy verdiği çeşitli otlarla kaplı dar patikadan, karşı sırta doğru yürümeğe başladılar; sol yandaki yamacın altına düşen genişçe, yaygın göğdeli çınarın altına gittiler; Doğu yöne doğru vurmuş olan gölgeliğe oturdular.

Az ötelerinde, taştan yapılma büyükçe bir çeşme vardı; eski yapıydı; taş yalaktan taşan sularla çeşmenin etfarı çamur; bu çamurda, çeşitli otlarla, san, pembe renkleri üstün kır çiçekleri boy vermişti.

Rifat fesini çıkardı; önündeki yeşilliğin üzerine koydu; solunda uzanan bir ayırığın kökünü çıkardı; parmakları arasında onunla oynamağa başladı. Kendi kendine bir şeyler düşündüğü belliydi; nitekim az sonra, konuşma, evlenme konusu üzerinde toplanınca, Rifat, düşüncesini dışa vurdu:

«— Şu danslar, dedi, çok canımı sıkıyor Rukiye; gitmeni istemiyorum bu danslara... Korkuyorum başına bir hal gelmesin... her yerde dedikodu konusu bu sultan balolan... Ne fındaklar dönüyor bile bilsen... Ah o babanın inadı... Sultan zadeler, kendilerini yüksekte görüyorlar; biz onların iç yüzlerini, onlardan iyi bilenlerdeniz... Nasılsa Rukiye, bu kadar dikenin içinde serpilmiş bir gül fidanı... Bâzan, zalimden âlim doğuyor işte...»

Rukiye, ona cevap vermek üzereyken vazgeçti; gözleri, dalgın bakışlarla, hafif dalgalı denizin maviliğine kaydı: Rifat'a hak verirken, Tevfik Fikret'in meşhur şiirini hatırlamıştı; bu şiirin İngilizcesini de biliyordu.

Rifat, önündeki bir çiğdemi köküyle birlikte topraktan çıkand; bu sefer onunla oynamağa başladı; zihnen fazlaca meşgul bulunduğu zamanlar böyle bir şeyle oynamak âdetiydi.

Birara:

«— Rikiye, dedi, sana bir şey söyleyeceğim, ama önce bana, üzülmeyeceğine kesin söz vermelisin.»

Genç kız, başını ona çevirdi, merak ve hayret beliren bir sesle:

«— Hayrola Rifat, dedi, nedir söyleyeceğin?...»

Rifat, elindeki kökten bir parça daha kopardı; ağır ağır konuşarak:

«— Eğer üzülüyorum dersen, ben bu kararımдан cayarım, dedi; dilim varmıyor söylemeğe ama, saklamanın mânası yok; galiba yol görünüyor bana...

Rukiye, birden ürperir gibi oldu, gözleri hafif büyüdü; kaşları hafif çatıldı:

«— Nereye?...

«— Anadolu'ya...»

«— Ya!...»

Genç kızın rengi uçmuştu, dudakları hafif titriyordu; sanki elektrik cereyanı kendisini çarpmış gibiydi. Göğsünde tuhaf bir sızı hissetti.

Demin Rifat kendisine: «Bir şey söyleyeceğim» deyine bunun, birlikte bir başka yere kaçma teklifi olacağını sanmış; aklına bu çeşit hareket uygun gelmediği için, kendisini bunun heyecanına kaptırmıştı.

İri, siyah gözlerinin derin buğusuyla genç adama baktı. Bu bakışlarda, ruhunun bütün duygusu okunuyordu.

Önüne sarkmış siyah tül başörtüsünü sağ eliyle geriye çekti; saçlarını düzeltti; zayıf bir sesle:

«— Niçin , dedi, neden icabetti bu?...»

Rifat, üzgünce bir tavırla ağır ağır cevap verirken önüne bakıyordu:

«— Görüyorsun, buradan hayır yok!..»

«— Orası öyle ama!..»

«— Arkadaşlar gidiyorlar, deniz yolundan kaçmak fikrindeyim ben de...»

Rukiye, başı önüne eğik, cevap vermeden bir müddet sükût etti. Rifat'tan ayrılış, hem de aylardanberi düşünüp düşünüp bir türlü alışamadığı, bir türlü tabîî karşılayamadığı ayrılış, artık gerçek oluyordu demek...

Ya onu bir daha hiç görenmezse... Çünkü Anadolu'da savaş vardı; bir daha hiç gelmezse...

Zaman zaman, ruhunu kemirmiş olan bu tuzak endişesi, yakında gerçek olacaktı demek...

Kaç geceler karyolasında bir sağa, bir sola dönerek kurduğu genç kızlık hayallerinin birden yıkıldığını hissetti; Rifat'tan başka bir erkekle evlenmemeğe yemin etmişti; ondan başkasını içi almıyordu; gözü görmüyordu başka bir erkeği..

Aylardan beri ruhunu tatlı ürpertilerle dolduran bir uzak rüyası gözlerinin önünde canlandı. Gözleri sızlamağa başlamıştı; ne acıydı bu an bu rüya... Rifat'ın, işte şimdi yanında oturan, fakat yakında gidecek olan sevgili Rifat'ının kollarındaki telli duvaklı hali... Ne acıydı bunu, şimdi yeniden hissetmek...

O mes'ut geceyi, Rifat'ın kolunda, kendini dünyanın en mes'ut genç kızsı hissederek dolaşacağı, dansedeceği o mes'ut geceyi yitiriyordu demek... Onlar hayal oluyordu artık demek... O gidince ne yapacaktı? Rifat'sız İstanbul, ne tuhaf bir şehir olacaktı...

Kendini, daha şimdiden, bu koca şehri kaplıyan kötülük ve düşmanlıkların ortasında yapayalnız kalmış hissetti. Kendisi için hem teselli, hem hâmi, hem sevgili, elhâsıl her şey olan Rifat gidince kiminle dertleşecek; kiminle ruhunun ıstırap ve sevgisini paylaşacaktı? ,

Birkaç dakika ikisi de konuşmadılar; önlerine, ya da denize bakarak sustular; Rifat, elindeki çiğdem köküyle oynamasına devam etti.

Ayrılık konusu, ruhlarındaki sevgiyi acı ile perçinlemişti.

Bir ara Rukiye, bulduğu bir çâreyle ferahladı; geniş nefes aldı.

Aklına geleni birden Rifat'a söylemedi; bunun muhtemel sonuçlarını hesapladı; başarı tarafı ağır basınca:

«— Rifat, dedi, ben de seninle gelsem!..»

«— Nereye, Anadolu'ya mı?»

«— Evet.»

«— Olur mu?»

«— Niçin olmasın?»

«— Etrafın halini bilmiyor gibi konuşma Rukiye!.. Eşkıyaları unutuyorsun galiba!.. Allah göstermesin bunlar!...»

Gerisini getiremeden yutkundu; genç kıza bakarak:

«— Görüyorsun, diyerek devam etti; etraf it, kopukla dolu... Dağ başlarmda ben seni nasıl korurum bu haşerelere karşı... Bunlar namussuz... Senin için ölürüm; ama gayesiz ölüm olur bu...»

Genç kız, sevgilisinin bu endişesini yerinde buldu; eşkıya endişesi, demin kendisinin aklına gelmemişti. Öyle bir zamandı ki, İstanbul'un biraz ötesinde bile, eşkıyadan bol bir şey yoktu. Bunların çoğu asker kaçaklarıydı. Birinci Cihan Savaşı sonunda aç bırakılan, ya da bakımsızlık içinde hastalık ve sefaletle terkedilen bu sahipsiz erler, şimdi, işin kolayını eşkıyalıkta bulmuşlardı. Memleketin genel durumu da buna çok müsaitti; ortada hükümet kuvveti diye bir şey kalmamıştı:

«— Ne zaman gideceksin?» dedi.

«— Henüz karar vermedim; belki haftaya filân...»

Rukiye'nin ince, düzgün dudakları gene ürperdi; gözleri gene sızladı; ama yaşlanmadı; denize çevrili bakışları aynı yerde çivili kaldı.

Artık Rifat'm yüzüne bakamıyordu; içinde bulunduğu üzgün, çekingen, ümitsiz psikoloji buna imkân vermiyordu. Ruhunun bütün safiyeti, bütün derinliği, önündeki otlara çevrili siyah, dalgın bakışlarında toplanmıştı:

«— Ne tuhaf, dedi, sen millî orduya gideceksin; Anadolu'da, asıl düşmanlarla vuruşacaksın, öyle değil mi?.. »

«— Evet ama, bunun tuhafılık neresinde?»

Rukiye, aynı dalgın, üzgün haliyle devam etti:

«— Burada, babam da Hilâfet Ordusunda vazife görecektir. ...»

«— Yaa!.. Hilâfet ordusunda ha!.. Bunu söylememiştin bana!..»

«— Seni üzmemek için söylemediydim; şimdi senin Ana> dolu yolculuğu çıkınca, aklıma geldi... Onun başlarından biri oldu babam... Bol para alıyor... Ferik (Korgeneral) olacakmış yalanda...»

Rifat, hayret ve asabiyet belirten bir ses tonuyla, başını öne doğru sallıyarak mırıldandı:

«— Ya!.. Vay Ulvi Paşa vay!..»

«— Ben de onun kızı, senin düşmanın...»

«— Olur mu hiç?...»

«— Oluyor işte... Sonuç buna varmaz mı?»

Genç adam, kolunu onun beline doğru uzattı; belini hafifçe sardı; genç kız bundan sakınmadı; başını Rifat'm göğsüne doğru eğdi; Rifat onun kolonya kokan saçlarını kokladı; düzgün taralı yumuşak siyah saçlarını hafifçe elleriyle taradı, Rukiye, başını Rifat'm göğsüne dayadı; gözlerini; kapadı; bir müddet hiç kımıldamadan öylece kaldı.

Ruhu titrekti; başı, genç adamın kalbinde yakındı; onun varlığıyla kendi varlığı sarmaş dolaş olmuştu; onun kalb atışlarını hafiften duyuyordu. Mümkün olsa da başını bu göğsünden hiç ayırmasa... Bunu ne candan arzuluyordu şimdi... Duygulu, idealist ruhu, Rifat'a o kadar alışmıştı ki... Bundan sonra bütü erkekler, kendisine hep Rifat'm haliyle, Rifat'm varlığına bürünerek, onun aynasından görüneceklerdi. Hattâ şu deniz, şu tepeler, şu yol, şu çeşme bile...

Acaba bir daha buralara, gelebilecek miydi?

Hıçkırma hıçkırma ağlardı o zaman...

Şimdi oturduğu şu çınar, o zaman kendisine ne acı, ne kalbi burkan bir hâtıra parçası olarak görünürdü.

İçinden ağlamak duygusu kabarıyordu; dişini sıktı; bu arzusunu evde giderecekti; yalnız göğsünü kaphyan acı geçmiyordu; bunun sebebini biliyordu; şimdi sabredemezse, içindeki sızı büsbütün artardı.

Başını Rifat'm göğsünden kaldırdı; derin derin genç adama baktı; bu bakışlar genç adamı büyülüyordu.

Rukiye'nin içinden gelen şiddetli bir arzu vardı: Başını tekrar genç adamın gösüne dayamak... Buna, irâdesini kullanarak mukavemet etti; titrek bir sesle:

«— Ben sensiz!., yapayalnız kalacağım ama!..»

Dedi, gerisini getiremedi; titreyen dudaklarını ısırarak sustu.

«— Sen istemezsen gitmem dedim ya RuMye'm!...»

«— Hayır, onu demek istemedim; gitme demek isteme

dirn!.. Git, askersin!.. Gitmen lâzım ama!.. Aklım sana ait diyor; ruhum gitme diyor!..»

Güneş batmıştı.

Ağacın altından kalktılar; ağır ağır kasabaya doğru yürümeğe başladılar. Rukiye, Rifat'ın koluna girdi; zaman zaman bu kola vücudunun ağırlığını veriyordu; kendisi bunun farkında değildi; aklında hep Rifat'ın gitmesi... Ruhunda hep bu duygunun acısı... Şimdi eve gidip, odasında yalnız kalınca...

«— Rifat, dedi, bu kararından hem üzülüyorum; hem teselli buluyorum. Bilmem neden; yaltaklanmaları hoş görmediğimden herhalde... Annem, babam bile olsa... Bu da yaratılış her halde... Şimdi sen, bu yaltaklanmalar muhitinden kurtulacaksın; ama ben!..

Bir kötü ihtimalden ona söz açmak üzereyken, bundan hemen vazgeçti ve sustu. Rifat bunu sezmişti; ona birşey demeden koltuğunda kolunu sertçe sıktı; bu hareketiyle ona: «Sus, onu söyleme!..» demek istiyordu.

Kasabaya girerlerken birbirlerinden üzgün ayrıldılar.

İHTİYAR BABA

İhtiyar baba, saat: 10,00 a doğru banliyö treninden inmiş; Erenköy'ün dışına doğru uzanan bozuk kaldırımlı eski yolda, ağır ağır yürümeğe başlamıştı.

Maliye Nezâreti erkânından bir tanıdığını —cuma tatilinden faydalanarak— ziyarete gidiyordu. Bu semtteki babadan kalma eski villâsında ikamet eden bu tanıdığından, dün telefonla saat 11,0 için randevu almıştı; birikmiş emekli aylıklarının ödenmesi için bu zatın yardımını rica edecekti; ondan vaad almış olsa bile, bunun iyi bir sonuca bağlanacağından ümitli değildi; çünkü kendisi gibi daha nice emekli; dul ve yetimler, aylardariberi maaş bekleşip duruyorlardı.

İhtiyar baba, hep önüne bakarak yürüyordu.

Orta boylu, beyaz sakallı, iri siyah gözlü, sevimli bir ihtiyardı. Yaşının geçkin olmasına rağmen, vücudu dinç ve sını

hatli görünüyor; çatık kaşlariyle, bunların arasındaki derin iki çizgi, zihnen fazlaca meşgul bulunduğunu belirtiyordu.

Başındaki parlak kırmızı tüylü, gür püsküllü fesi, hafif öne eğilmişti. Sağ elindeki bastonu, muttarit hareketlerle adımlarını destekliyordu.

Birkaç aydanberi zihnini kurcahyan konulardan en önemlileri çektiği şiddetli para sıkıntısıyla, —aksi gibi, oğlu yüz-başı İhsan da esarettten henüz dönmüştü—şehirdeki azınlıkların taşkınlıkları ve limanda demirli duran yabancı savaş gemilerine karşı duyduğu nefretti. Bu yüzden, aylardan beri bütün rahatı kaçırmıştı. Şimdi yürürken bile zihnini tır malıyan konu gene buydu; hele o İngiliz deniz erlerinin azınlıkları...

Kanısınca, başa gelen felâket büyüktü; ama aldırış eden kimdi?

Hükümet denilen «zavallılar topluluğu», kanısınca, İngiliz kudreti karşısında kirpi kadar ürkek ve korkaktı; milletse, ne yapacağını bilmiyen bir şaşkın mustarıpler, gözyaşlılıar toplumuydu.

Kendisinin en çok üzüldüğü husus, elde, kurtuluş için güvenilebilecek hiçbir kuvvetin kalmamış olmasıydı.

Sonuç ne olacaktı bu gidişle?...

«— AÇIM BEN AĞA BUBA!...»

Dalgın yürürken, yolun sağma düşen hendeğin gerisindeki yeşilimsi düzlükten gelen hasta bir ses ilgisini çekti:

«— Ağa buba!..» '

İhtiyar, dalgın başını kaldırdı; sesin geldiği yöne baktı.

Kendisine seslenen bir askerdı. Yol boyunca uzayan hendeğin az gerisine otujmtış dinleniyordu. Başındaki kaba-lağı kaşlarına kadar inmişti; sırtında, birkaç yeri yırtık, eski bir er elbisesi, ayaklarında, çamurlu, patlak çarıkları vardı. Baldırlarına doladığı dolakları çamur içinde kalmıştı. Onda can izi yok gibiydi.

Sarışınca sakallarının kapladığı yuvarlak, çökük avurtlu yüzünden, gözleri derinlerden bakan kireç benizli bir zavallıydı bu...

«— Ben garip düştüm Ağa Buba!..»

Kaim, titrek bir ses.. Bir dilenci ifadesiyle beş on para beküyen derin, mavi bakışlar...

Erin hali, ihtiyar Baba'yı pençelemişt; sordu:

«— Hasta mısın evlâdım?»

«— Dermanım yok..»

«— Ne zamandanberi buradasın?»

«— Te, iki saat oldu geleli!..»

«— Ya!.. Nereden geliyordun?»

Bu soru, eri birkaç kez yutkundurdu. Ruhundaki ıstıra-bı aksettiren bakışları, ihtiyar babanın üzerinde dikili kaldı.

Kalınca, zayıf sesiyle ağır ağır cevap verdi:

«— Orasını sorma heç Ağa Buba!.. Teee, çok öteden!.. Yemen'den!..»

İhtiyar Baba, erin ağzından çıkan son kelimeyi duyunca irkiîr gibi oldu; merhamet, hayret duyguları, yüzündeki derin çizgilerde titreşiyordu.

Gurbettede erin yanında duran kirli bir torbaya bakarak:

«— Evlât, dedi, memleketin neresi?»

«— Galeköv... Kırkkilise'nin...»

«— Ya!..»

Düşkün er, başından geçenleri anlatmağa devam etti:

«— Açım ben Ağa Buba!.. Aha sabahberi bi lokma girmedi kursağıma!.. O Sancarlı Köyünde gamımı doyurdular dı bi, Mevlâm ırâzı olsun!.. Urdan bu yana arama bi şey!.. Galagaldım bu yanlarda!..»

«— Yürüyemiyor musun.?»

«— Dermanım yok!.. Dişimi sıktım buraya varıncaya kaan!. Bakalım bi gayret daha deyip duruyom; ille velâkin nafile!.. Keyfi girdiydim ben, senin ağnayacağm!.. Zorum garmmdandı!.. Eyileşemeden taburcu ettiler!.. Nidecen, hem şerilerlen beraber, yayan yollara düştüm hasta hasta!.. Tek memlekete varabilir miyim umudu!.. O goca seherde, gara pampuruna tıktılar hepiciğimizi!.. İki gün beriye kaan ulaştık,. Velâkin aha urda bırağıvirdiler hepiciğimizi: «Haydin,

gayrik başınızın çaresine bakın!..» Dediler!..»

«— Ya!..»

«— Böyle işte... Suratıma bakan olmuyor Ağa Buba sabahberi!.. Ni dimezsın, beni aha o eşkıya erlerden sanırlar allâlem!.. Nirde be Ağa Buba, ben Müslüman adamım!..»

İhtiyar Baba, ürkek bir sesle sordu:

«— Çoluk çocuğun var mı senin?»

Bu soru, hasta erin yarasını deşmeğe kâfi geldi. Çoluk çocuk... Yemen ellerindenberi, onu diyar diyar koşturan zâten bu hicran değil miydi?

Soruyu duyunca irkilir gibi oldu; zayıf yüzü buğulandı; çökük avurtları, çukura batmış mavi gözleri acı ile kırıştı; bütün sefalet, yoksulluk ve ıstırap yıllarına karşı metin kalabilen gözleri, dolu dolu oldu.

Sakallı yanaklarına süzülen birkaç damlayı elinin tersiyle silerken:

«— Olma mı heç Ağa Buba, dedi, olma mı hele?...»

İhtiyar Baba, onun kalınca, zayıf, fazla üzgün sesini dinlerken, hıçkırmamak için kendini zor tuttu. Erin hali ruhunu sızlatmıştı. İhtiyar simasında beliren ıstırap çizgileri, ruhundaki' acının kesin izleriydi. Buğulanmış gözlerini, hasta erin üzerinden saniyelerce ayıramadı; onun düşkün, aç haline bakarken:

«— Elvâdım, dedi, bu gece benim misafirim ol sen... Mübarek arife akşamı bu akşam... Ben seni memleketine de yollarım sevabıma... Burada bekle beni.... İlerdeki köşke kadar gidip döneceğim birazdan...»

Hasta er, yaşlı gözlerinin bütün minnetiyle ona baktı:

«— Ömrüne bereket Ağa Buba!.. Beklerim ben buracıktaki seni!..»

İhtiyar, başka bir söz söylemeden ağır ağır yürümeğe başladı.

ÜÇ MİLYONA YAKIN VATAN EVLÂDİ YERLERE SERİLMİŞTİ!

Hasta erin taşıdığı mâna, ihtiyar babayı derinden yaralamıştı.

Yürürken kendi kendine düşünüyordu:

Bu gördüğü ve bunun gibi olan daha nice yüzbinlerce Mehmetçik, ziyan edilen, israf edilen vatan evlâtlarıydı hep... Bu soluk benizli, halsiz, aç asker, bizzat Anadolu'nun, bizzat Türk Milletinin kendisiydi.

Şimdi galip devletlerin ayakları altına serilmiş inliyordu bu koca mület... 2,850,000 silâhlı evlâdından 560,000 i hayatta klabilmişti; bunların arasında sakatlar da dahildi, orduları, bütün savaş cephelerinde zırzıbdıktı. Elinden zorla alman silâhlara, galip devletlerin İstanbul'daki depolarına yerleştirilmişti.

Kalbleri vatansız kalmanın acısıyla kavrulan bir kısım Türk subaylarının kaçırabildikleri silâhlar, vakıa, Anadolu'da — Eskişehir'le, Kütahya, Ankara ve Doğu illerinden bir kısmındaki— depolarda kalmıştı ama; bunlar azdı, yetersizdi; asıl işe yarayacak top ve makineli tüfeklerin kamaları —Mondros mütârekesi gereğince— İngiliz ve Fransızlar tarafından sökülüp İstanbul'a götürülmüştü. Devletin dış borçları savaştan önce 161 milyon altınken, şimdi 454 milyon altın liraya yükselmişti. Görmüş olduğu er gibi daha nice; Mısır'dan, Filistin'den, Yemen'den, Suriye'den, Arabistan'dan, Hindistan'daki İngiliz esir kamplarından, Irak'tan, Kafkasya'dan Anadolu'ya yaya geliyorlardı. Sayılan yarım milyona yakındı bunlann... Hepsi yorgun, aç, meteliğe muhtaçtı; üstleri başları bit içindeydi.

Ana vatana dönüp te iş bulamıyan bazıları aç kalıyorlar; «Aç ayı oynamaz» atasözü gereğince, bu gibiler, selâmeti eşkıyalıkla buluyorlardı. Anadolu, şimdi, kimisi asker, kimisi sivil olan bu eşkıyalarla kaynıyordu. İstanbul da dâhil, bütün şehirlerin dışlan, bunların hükmündeydi. Bu yüzden, karayoluyla seyahat etmek —yakın illere bile— imkânsız gibi bir şeydi; bunlann her yönde kolları vardı. Yolcu geleceğini casuslarından haber almıca, yol boylarına pusu kurup yollan kesiyorlar; silâh zoriyle durdurdukları yolcuları, işneden ipliğe soyuyorlardı.

Köy ve kasabalara da —Bâzan Bandırma gibi büyük şehirlere bile— rahat vermiyorlardı; sık sık baskınlar yapıyor

lar; ellerine geçirdikleri kıymetli eşyalarla, yiyecekleri alıp götürüyorlardı. Altta kalanın canı çıksm.

Evvelki akşam, Binbaşı Rızamın kahvede anlattığına göre, Çerkeş Ethem adlı bir eşkıya, İzmir Valisinin oğlunu Bornavadaki okulundan çıkıp vali konağına gelirken güpe gündüz kaçırmış, dağa kaldırmıştı.

İzmir gibi bir yerde işlenen bu eşkıyalık olayı, Anadolu'daki devlet ve hükümet zavallılığına tipik örnekti.

Çerkeş Ethem'in maksadı, validen bol fidye koparmaktı; nitekim Rahmi Beye: «Sevgili oğluna sağ salim kavuşmak istikorsa derhal elli bin altını göndermesini, aksi halde çocuğunun öldürüleceğini» bildirmişti ama, valide ne gezer bu kadar para...

Araya İzmir'in yerli rumları girmişler; valiye yaranmak için aralarında topladıkları (50,000 altın lirayı) Çerkeş Et hem'e yollamışlar; böylece çocuğu kurtarmışlardı ama; bu sefer vali, Rumlara medyun kalmıştı.

Yine bu yerli eşkıyalardan bir grup, Bandırma'yı basmışlardı hatırında kaldığına göre; binbaşı Rıza öyle demişti kendisine...

Hükümet binasını sarmışlar; malmüdürlüğü kasasında ki altmış bin lirayı alıp savışmuşlardı. Malmüdüre, isterse bu parayı vermesindi; o zaman lâımı cimi yok, derhal temize...

OSMANLI DEVLETİNE KARŞI SERT DAVRANMA LARINDAKİ HİKMET NEYDİ?

İhtiyar Baha'nın canını sıkkan bir başka yön de, İtilâf Devletlerinin (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) Mütâreke-den sonra, Türklere karşı bu kadar sert davranmalarındaki manasızlıktı. Bu memlekettekileri Hotanto sanıyorlardı herhalde... Niçin aynı sertliği Almanya'ya, Avusturya'ya göste remiyorlardı?...

Osmanlı Devleti, vakıa savaşa girmekle, hele Çanakkale zaferini kazanmakla, Mütârekeyi en az iki yıl öteye attırmıştı İtilâf Devletlerine ama; bu bir suç değildi ki... Hükümet bir kere savaşa girdikten sonra, erler elbette ki cephe

boyalarında kahramanca çarpışacaklar; boyunlarının borcunu ödeyeceklerdi. 1917 yılı sonunda Çarlık Rusyası yıkılmış sa, Rus Milleti açlığa, sefalet, silâhsızlığa mahkûm kalarak Bolşevikliğe yönelmişse, bunun intikamını Türklerden mi almak lâzımdı?

İhtiyar Baba, düşman devletlerin psikolojilerini biliyordu: Onlar, savaşın uzama işiyle, Bolşevikliğin doğmasındaki kerameti, Osmanlı Devletinin savaş alanlarındaki direnmesinde buluyorlardı. Zaferi kazandıktan sonra da, işte şimdi, öç ülküsüyle, milleti bol bol eziyorlardı.

Vatanın dört yanındaki işgal tutumlarına bakılırsa, milleti, dünya insan topluluğundan dışta tutmağa karar vermiş gibiydiler.

Anavatanı aralarında paylaşmaları, Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurmağa çabalamaları, İzmir dolaylarını Yunanlılara peşkeş çekmeleri, hep bu kinin meyveleriydi.

İZMİR'İN İŞGAL

İhtiyar Baba, İzmir'i hatırlayınca, Binbaşı Rıza'nım (Anadolu İhtilâline candan bağlı bir M. M. grubu subayıydı; gizli teşkilâtta, çalışıyordu) kendisine bir müddet önce anlattığı, bu şehrin işgali olayını düşündü: Müthişti bu...

Yüklendiği gizli görev icabı, İzmir olaylarının içinde bulunan Binbaşı Rıza, o gün, Divanyolu'ndaki kahvehanede, İzmir'de gördüklerini anlatırken ne üzgün konuşmuştu.

İşgal Kuvvetleri Komutanı Kurmay Albay Zafiropulos, daha iki gün önceden, 13 Mayıs 1919 salı günü, birliklerine yayınladığı günlük emrinde şöyle demişti: «Anadolu'da, Türklerin boyunduruk esareti altında inliyen kardeşlerimizi kurtarmağa gidiyoruz; heyecanımız yerindedir. Anadolu'ya çıkmca, Müslümanlarla karşılaşacaksınız. Bunlara karşı, hiç bir hareket değişikliği yapmayın; sert hareketlerde bulunmayın; Anadolu'da kurcağımız Yunan İdaresi altında, onlar da, Rumlar gibi kardeşlerimiz olacaklardır.»

VENİZELÜSUN MESAJI

Binbaşı Rıza, işgal günü, İzmir'de sivil kılıklı olduğundan ve açığözlük yapıp başına bir şapka geçirdiğinden düşman dayağı yememişti ama; gördüğü facialar yüreğine oturmuştu. Binbaşı ağlıyordu o gün gördüklerini anlatırken... O kadar üzgündü.

14 Mayıs 1919 Çarşamba günü Metropolis Kilisesinde yapılan Yunan mitingine, başına bir şapka geçirip gitmişti.

İzmir Metropolidi Hristostomos'la, rum ileri gelenleri, kiliseyi hıncahınç doldurmuşlardı.

Birkaç gün önce şehre gelen Yunan temsilcisi, Deniz Albayı Mavridis, Venizelos'un, Atina'dan İzmir Rumlarına yol-ladığı şu mesajı okumuştı:

«Yüzyıllardanberi beklediğimiz emelimiz (Megalo İdea) gerçekleşmiştir.» Yunanistan, İtilâf Devletleri tarafından, asayişi sağlamak için İzmir işgaline davet olunmuştur. Bu karar, Paris Barış Konferansını idare edenlerin (Klemanso, Vilson, Loyd Corç, Orlando) vicdanlarından doğmuştur. İzmir'in Yunanistan'a ilhaki mânasını taşıdığını, Anadolu millettaşlarım elbette takdir edeceklerdir. Kendilerinin yarın (15 Mayıs 1919 Perşembe) duyacakları sevincin ne kadar yerinde olduğunu takdir ediyorum.»

İŞGAL KONVOYU İZMİR'E GİRERKEN

Anadolu'da mevcut binden fazla Rum okulunda görevli Yunanlı Rum öğretmen ve papasların, 600 yıldanberi yaptıkları sürekli telkinlerle, Anadolu rumlarında yarattıkları ezeli inanç, çiçeklenmişti artık...

Binbaşı Rıza'ya göre bu inanç: «Günün birinde, Anadolu Rumlarını, Türk boyunduruğundan kurtarıp istiklâle kavuşturacak olan Yunan savaş gemilerinin mutlaka İzmir ufuklarında görüneceği inancıydı.

15 Mayıs 1919 Perşembe sabahı, ilk Yunan işgal birlikleri İzmir rıhtımına ayak basmca, yerli rumlar, bu hayallerinin gerçekleştiği vehmine kapılmışlardı.

İşgal askerleri, İzmir limanına, İngiliz, Fransız, Yunan savaş gemilerinin himayesindeki şileplerle getirilmişler; konvoy limana girerken (daha önceleri gelerek açıkta demirlemiş olan, İtilâf Devletlerine ait) birkaç savaş gemisinin top atışlarıyla selâmlanmış; bu top gümbürtülerine, limandaki yolcu ve yük gemilerinin sürekli düdük sesleri katılmıştı.

İstanbul'daki Osmanlı Hükümetiyle, İzmir valisi Kam-bur İzzet bey ve 17. Kor. K Ali Nâdir Paşa, bu haksız ve şerefsiz durum karşısında Harbiye Nâzın Şâkir Paşa, halka: «sükûnet ve sabır» tavsiye etmekle, (ısıramadığm eli öp) demek istiyordu.

Konvoyun Komutam, İngiltere'nin Akdeniz filosu Komutanı Koramiral Galthrop'tu. Binbaşı Rıza bunu, sözüne güvendiği resmî görevli bir tanıdığından öğrenmişti.

İngiliz Başbakanı Lloyd George (Loid Corç), bunun böyle olmasını arzulamış ve o gün İngiliz Parlâmentosunda, yenik ve yaralı Türk ulusu aleyhine ateş püsküren bir nutuk çekerek, bütün heyecaniyle avaz avaz haykırmıştı:

— Bir asırdanberi can çekişen Hasta Adam ölmüştür!.. Yunan Hükümeti, bu işgalle, Anadolu'daki son süprüntüleri süpürmeğe gidiyor!.. Türkler, saldırganlıktan başka hiçbir meziyetleri olmıyan vahşî bir toplumdur!.. İtilâf Devletleri, bu vahşî milletin perişan topraklarında, medeniyeti yeniden kurmak hak ve görevine daima sahiptir!.. Amerikalıların, Kızılдерili vahşilere davramşlarındaki meşruluğa benzer bu!..

İzmir'e çıkan Yunan Ordusu, Türkleri medenileştirecek güç ve kabiliyettedir!..

Ben, yüksek heyetinize kesinlikle arzederim ki, Türkler, bundan böyle, bağımsız yaşıyamazlar!.. Buna liyakat ve kabiliyetleri yoktur!..

YUNANLI DOSTLARIMIZ (!) NE DİYORLARDI?

Şehri işgale gelen kuvvetler Lârisa (Tesalya'daki Yenişehir'in Yunanca adıdır) Tümeniydi.

Yunan erleri arasında, onlar gibi silâhlanmış, süngülü İngiliz ve Fransız erleri de vardı.

Yunan Başbakanı Giritli Venizelos'a göre, Lârisa Tüme

ni, yalnız İzmir vilâyetinin değil; bütün Anadolu'nun bile işgaline yeter de artardı bile...

Bunda zerrece şüphesi yoktu.

Bunu Yunan Parlâmentosunda heyecan ve iftiharla söylerken ilâve ediyordu:

«— Türk Milleti dediğiniz nedir? Tarihe gömdük onu; ben artık böyle bur millet tanımıyorum!.. Anadolu'ya çıkan Yunan Ordusunun karşısında, bir millet yok; ancak Türk adını alan çürümüş, kokmuş bir insan kütlesi var!..»

Ve Yunanlı yazar Moskopulos da onu destekliyordu:

«— Tarih hükmünü vermiştir: Türk denilen barbar sürünün, bundan böyle, Avrupada yeri yoktur; hattâ insanlık camiasında da yeri yoktur; cetlerinin yaşadıkları barbaris tana, Asya'ya gitmelidir bu sürü!.. Anadolu'ya çıkan Yunan ordusu, bu ülküyü tez vakitte gerçekleştirecektir; bunda kat iyyen şüphem yoktur!..»

«— GÜNEŞTE TÜRK OLDUĞUNU BİLSEM!..»

Dünya milletlerinin yenik ve yaralı Türk Milleti hakkındaki davranışları yürekler açışıydı; bunun kökü derinlerde idi; Rönesans ve Ümanizmaya ayık uyduramadan yapılan militarist Osmanlı genişleme siyasetinin tabîî sonucuydu bu. 14. Yüzyıldanberi canı yananlar, şimdi kesin intikam çabası içindeydiler.

Birden parlaması, 17. Yüzyıldaki Viyana Bozgunundan (1683) sonra başlıyordu bu düşmanlığın... İhtiyar Baba, bunu iyi biliyordu.

Batıda canı yanmış olan milletler, bu bozgunundan sonra gemi azaıya almışlar; 18. Yüzyılda Büyük Petro'dan sonra (1672 — 1725), Rus Çarıçesi İkinci Katerina'da (1729—1796) en azgın şiddetini bulan bu düşmanlık, daha o zamanlardan hızla bütün Balkanlara yayılmıştı; ihtiyar Baba, bu konuda kesin hükme sahipti.

İkinci Katerina, Deli Petro'nun vasiyetini gerçekleştirmek ülküsündeydi: Askerî kudretinin çok zayıfladığını iyi bildiği Osmanlı İmparatorluğunu tasfiye ederek Boğazları ve İstanbul'u zaptedecek; Ayasofyaya çan taktıracak, İstanbul

da, Rusya'ya bağılı Bizans Çarlığı kuracak küçük yaşımdan beri Yunanlı papasların elinde tam bir Ortodoks olarak yetişen torununu, bu Çarlığın başına geçirecek; sonra, ikinci hedef olarak ta Akdeniz'e inecekti. İhtiyar Baba, ahlaksız tanıdığı Katerina'nın, milletine yaptığı hizmetleri takdir ediyordu.

Kendini tamamen bu ölküye veren İkinci Katerina, Alman asıllı olmasına rağmen, Üçüncü Petro'yla (1728—1762) evlendikten sonra, bir kez bile Almanca konuşmamış; din • siz olmasına rağmen, sırf Rus emperyalizmini maskeleyerek için Ortodoks mezhebine girmiş, Osmanlı İmparatorluğunu hızla yıprandırmak için Balkan milletlerini el altından silâhlandırmış; istiklâl sevdasına düşürmüştü.

Osmanlı İmparatorluğu vatandaşları hakkında, şöyle di-yordu:

«— Şu dünyayı aydınlatan güneşte Türk olduğunu bilsem, emin olunuz, gözlerimi karanlığa alıştırırım!..» İhtiyar Baba, nefret ve kinin bu derecesini anlamıyordu.

«— Türklerle birlik olup bizimle savaşanlara merhamet etmek deliliktir!..»

19. Yüzyılın başlarıyla, ök çeyrek bölümünde, Osmanlı İmparatorluğunun bütün devlet görevlerindeki beirli aczi, Rusları büsbütün azdırmış; bir yandan da Yunanlıları —gene Rusların teşvikiyle— istiklâl ısevdasına düşürmüştür. Ruslarla olan savaşların sürekliliği, Tepedelendi Ali Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanları, zaten fırsat kollayan Yunanlılara, ümit veren kesin belirtilerdi.

1798 de Yunan Şairi Tesalya'lı Righas (Bugün Atina'da Akademi, Üniversite ve Millî Kitaplık Sitesinin önünde, beyaz mermerden muhteşem bir heykeli dikilidir) yazdığı «Yunan Marseyezi» nde', Yunanlılara şöyle haykırıyordu:

«Haydi kalkın Elen çocukları»

«Şeref, şan günü gelmiştir»

«Ulu eedadınıza lâyı»

«Evlâtlar olduğunuzu gösterin»

«Elen çocukları, silâha sarılın»

«Türklerin pis ve menfur kanı»
 «Ayaklarınızın altında seller gibi aksın»
 «Doğu'dan Batı'ya, Güney'den Kuzey'ye»
 «Bütün Elen evlâtları, uyanın»
 «Vatan için hepimiz aynı duyguyu taşıyoruz»
 «Bulgarlar, Sırplar, Arnavutlar»
 «OniM Adalılar, Anadolulu, ya da»
 «Yunanistanlı Yunanlılar»
 «Hepimiz aynı saldırıyla kılıç kuşanalım»
 «Hürriyeti, istiklâli fethedelim!..»

İhtiyar Baba, bu şiiri, şimdi adını hatırlıyamadığı bir kitapta okuduğu zaman, derin derin düşünceye dalmıştı. İyi biliyordu ki, 19. Yüzyılda, Fransız Romancısı Viktor Hügo ile, İngiliz şairi Lord Bayrın, Türk düşmanlığının bayraktarı idiler. 18. ve 19. Yüzyıllarda, Batılı büyüklerin her fırsatta Türk varlığına balgam kusarcasma yazdıkları şiir, makale, fıkra ve hikâyeler, şimdi kesin meyvelerini veriyor; Osmanlılığı imha maskesi altında, bu düşmanlık, milletin tüm varlığına yöneltiliyordu. İşin bu asıl ve en önemli yönünden —ne yazık ki— ne pâdişâhın, ne sadrâzamının, ne de kabine üyelerinin haberleri vardı. İhtiyar Baba, bilgisizliğin doğurduğu bu ilgisizliğe çok tutuluyordu. 19. Yüzyılın ünlü Fransız Tarihçisi Albert Vandal'm (1853 — 1911) otuz yıl önce kustduğu balgamları, şimdi Yunanlılar, bütün vatan yüzeyine sıva yacaklardı; ihtiyar baba, bu gerçeğin farkındaydı. Vandal'm tarihinde okuduğu hüküm şuydu:

«Türkler, şimdiki durumlarıyla, Avrupa'nın başına belâdırlar! Bunlar, zorla ıslâh edilmeli, yola getirilmelidir, ancak o zaman medenî olabilirler! Bu yapılmadığı takdirde, vahşî sürüler halinde, tehlikeli bir kuvvet olarak Avrupa'nın doğu güneyinde kalacaklardır!..»

Öte yandan, gene Fransız tarihçisi «René Pinon» da hakkımızda şöyle diyordu: «Hasta Adam (Osmanlı İmparatorluğu), bu savaşa (I. Cihan Savaşını kastediyor) katılmakla, esasen kendi kendine intihar etmiştir. Kol ve gücüyle çalışmaktan başka bir meziyeti olmıyan bu milletin, artık yalnız Avrupa'da değil; Anadolu'da bile yapacak bir işi kalmamış

tır. Bunlar, insanlığın başına belâ, olmak için geldikleri Türkistan Sahralarına, Asya ortalarına dönüp gitmelidirler!..»

Gene Fransız Tarihçisi «B. Bareilles» de şu kanıdaydı : «Avrupa'nın baş belâsı olan Türkler, devlet olarak derhal ortadan kaldırılmalıdırlar. İstanbul, Türklerden başka herhangi bir devletin (İtalyan, Arap, Rus, Yunan, Fransız, v.b.) malı olabilir; fakat bundan böyle kat'iyyen Türklerin mah olmamalıdır. Bu temizleme işi gerçek olduğu gün, Anadolu dan dağılmış olan binlerce Ermeni, Suriyeli, Rum, Süryani, derhal Anadolu'ya dönecekler, eski topraklarını elde edeceklerdir!..»

Bugünlerde, İngiltere Bahriye Nâzın Vinston Çörçil, Parlâmentoda en ateşli nutuklarından birini verirken hakkımızda şunları söylüyordu: «Yunanlılar, Doğu Akdeniz'de, geleceğin milletidirler; verimli ve çalışkan olup, Türk barbarlığı karşısında, Hıristiyan medeniyetini temsil ederler. Büyük Yunanistan, İngiliz İmparatorluğu için, değer biçilmez bir kazanç olacaktır. Onlar, her yönden bizim daima dostlarımızdırlar; vatanları, Uzak Doğuya giden yollarımız üzerinde doğal denizaltı üslerimizdir!..»

Bütün bu hükümlerden kuvvet alan ünlü Fransız Başbakanı Klemanso'nun (1841 — 1931)), İzmir'in işgalinden az önce Fransız Parlâmentosunda söylediklerini, Binbaşı Rıza, İhtiyar Babaya olduğu gibi bildirmişti: «Avrupa, Asya ve Afrika'da, Türkler daima sefalet öncüsü olmuşlar; daima zehir saçmışlar; zaptettikleri her yere, şimdiye kadar felâket ve ıstırap götürmüşler; savaşta kazandıkları servetleri, barışta geliştirip üretmek kudret ve kabiliyetini kat'iyyen gösterememişlerdir!..»

ZİTO NARALARI ARASINDA...

Binbaşı Rıza'nın anlattığına göre, Yunan işgal kuvvetleri İzmir limanına —İngüiz ve Fransız torpidolarından başka —Averof, Lemnos ve Leon adlı Yunan savaş gemilerinin himayedindeki 12 Yunan şilebiyle getirilmişler ve saat 8,25 te, Birinci Kordon rıhtımına önce Patris şilebi yanaşmış işgal askerleri —çoğunluk kısa etekli Bizonlardaydı— ilk olarak bu gemiden şehre çıkmağa başlamışlardı.

Asker yüklü öteki şilepler, rıhtımın öbür yanlarına yanaşmağa çalışıyorlardı.

Bütün rıhtım' boyu —başlarmda İzmir ve Efes Metropo litleriyle, papaslar, keşişler, İzmir Papas Okulu Öğrencileri, diyakoslar, yamakları (başlarmda uzun, siyah, kepleri, sırtlarında bol yenli uzun, geniş cüppeleri vardı) olduğu halde; kadın, erkek, çoluk çocukla dolup taşmıştı; o kadar ki, iğne atılsa yere düşmezdi; onbinlerce yüzleri güleş, mutlu azınlık...

Hepsi yeni, temiz elbiselerini giyinmişlerdi; çoğunun ellerinde irili ufaklı Yunan bayraklarıyla, çiçek buketleri vardı; göğüslerine, Yunan bayrağını sembolize eden mavi beyaz kordelâlı rozetler takmışlardı. (Çiçekleri, sonradan Yunan işgal erleri, omuzlarındaki mavzerlerin namlularına takmışlardır).

İşgal şerefine günlerdenberi geceli gündüzlü açık tutulan Rum meyhanelerinde kafayı çeken sarhoş palikaryalar Kordonboyuna dökülmüşler; gazinolarda vire marşlar çalan laternalarla, gramofonların önünde hora tepiyorlar; savurdıkları: «Zito!... Zitoooo!...» naraları ortalığı tutuyor; zaman zaman gramofonlarla, laternalarda Yunan Millî Marşı çalınmağa başlanınca, kalabalık bir ağızdan ona katılıyordu.

Rıhtım Cddesi'ne — gemiden çıkacak Tümen Komutanıyla, maiyetindeki yüksek rütbeli subaylara cemile olmak üzere — halılar sermişlerdi; uğultular halinde yükselen «Vi ve La Grece!...», «Zito Grece!... Zito Hellas!...», Zito Venizelos!...», «Zito Hristostomos!...» haykırıışları, İzmir semâla-rını kaplarken, Müslüman Türk mahallelerindeki 'minarelerde Salalar veriliyor; camilerde biriken Müslüman Türk İzmirli, Tekbir getiriyor; Sala Tentücînâ Duasını okuyorlardı.

DENİZE SIKILAN KURŞUNLAR...

İşgal Komutanı Topçu Kurmay Albayı Zafiropulos'un, karaya çıkmağa hazır olduğu haberi rıhtımdakilere ulaştırılınca, kalabalığın en önünde dikilen Başpapas Hristostomos, elindeki gümüş âsâsiyle, Patris Gemisinin çıkış merdivenine

doğru yürümüş, merdiven başında, gerisindeki papaslarla birlikte Lâtince bir dua okumuş; bitirince, boynunun iki yanından gösüne inen gümüş zincirin ucunda asılı pırıl pırıl haçı öpmüş; sonra elindeki gümüş âsâyı, yanındaki bir papa vermiş; siyah cüppesinin iç cebinden bir tabanca çıkar mışç sevinç ve gurur alâmeti olarak denize doğru üç el ateş etmiş; dua mırıldanarak tabancasını cebine sokmuş; asasını eline almış; merdiven basamaklarını çıkmağı başlamıştı.

Hristostomos'un peşinden, tüllere bürünmüş, 15 — 16 yaşlarında fevkalâde güzel bir Rum kızı, içinde tuzla ekmek bulunan bir altın tepsiyi iki eliyle tutmuş olduğu halde ağır ağır gidiyordu; altın tepsideki tuz ekmek (Yunan geleneği gereğince) Tümen Komutanına sunacaktı.

Kızın gerisinde, bol kara cüppeli, başları uzun yuvarlak kepli papaslar kafilesi vardı.

Peri kızı, merdiveni çıkınca, Başpapasla birlikte, geminin mükellef salonuna girmiş; orada dikilen Komutana, elindeki tepside bulunanları ikram etmiş; komutan, tuz elemekten bir lokma almış; sonra Başpapasla birlikte salondan çıkmışlar; komutan, güvertede dizilen papaslarla, keşişlerin ellerini sıkmış; bunu takiben, Başpapasla birlikte, geminin merdiveninden inmeğe başlamışlar; peşlerini subaylar, erler, takip etmişlerdi.

Karaya ayak basan Kurmay Albay Zafiropulis, İzmir hoalkına yayınladığı işgal beyannamesinde şöyle diyordu: «Biz, üç bin yıldanberi bu topraklara bağlıyız; şimdi bu ülkümüz gerçekleşmiştir. Bütün İzmirliileri, Yunan bayrağım selâma ve vereceğim emirleri ifâya davet ediyorum, kimse nin kılma zarar gelmiyecektir.»

ÖYLE BİR BAYRAM HEYECANIYDI Kİ...

Vapur sür'atle boşalıyor; karaya çıkan Tümen Komuta niyle, subay ve erlerini —aralarında kısa pileli Efzonlar çoğunluktaydılar— rıhtım boyunu dolduran Rum, Ermeni azınlık, çılgın sevinç feryatlarıyla alkışlıyor; askerî bandomlar oynak nağmeli zafer marşları çalıyor; güzelliklerine Binbaş Rızanın da hayran kaldığı körpe Rum kızları— kendi

lerdne çok yakışan beyaz t llerden yapılma tuvaletler giyin mislerdi—  nlerinden geçen birlik komutanlarına  i ek buketleri sunuyorlar; subaylar, kızların reveranslarına mukabele ederek buketleri tebessümle alıyorlar; derin derin koklayıp  p yorlar; limanda demirli ya da rıhtıma bağlı gemilerin düdükleri, kalınlı inceli Ortodoks ve Katolik kiliselerinin çanları hızlı hızlı çalmıyor; siyah geniş cüppeli Rum ve Ermeni papaslarıyla, metropolitler, ruhna  heyetler, Rum okulları öğrencileri, koro halinde il h ler okuyorlar: Bizans  ı olan (Rum Bizans İmparatorluğunu İstanbul'da yeniden ihya  lk s ndeydi) Efes Metropoliti Nikovolos, (Kartal armalı Bizans Bayrakları hazırlatıp  hrin muhtelif yerlerine astırmı tı) heyecanından —Bütün olanları Hz. İsa'nın kendilerine lütfettiği mucize olarak kabul ediyordu— kendini tutamayıp ağlıyor, Enosis i olan (Yunanistan'a yeni sömürgeler katıp sınırlarını genişletmek  lk s ndeydi) İzmir Metropoliti Hristostomos, (Bu papas ta on binlerce irili ufaklı Yunan bayrağı hazırlatıp, bir yandan Rumlara dağıttırmı , bir yandan,  hrin en gözde yerlerine astırmı tı) sık sık: Zito!..» diye bağırıyor; bu ikisiyle birlikte bütün ruhan ler, önlerinden —hepsini iriyarı, yakışıklı Efzon erlerinin taşıdıkları— Yunan bayrakları geçirilirken dize gelip bayraktarları durduruyorlar; geniş bayrakları ağla arak  p yorlar; bu işi yaparken, davud  sesleriyle vire Lâtince dualar, İnc 'den parçalar okuyorlardı.

Öyle bir bayram heyecanıydı ki, Binbaşı Rıza, bunları gördükçe, yüzyıllardan beri bu zavallı milletin, bağrmda ne sülükler, ne engerek yıılanları beslediğini —hem de kendisinden çok daha iyi hayat şartları içinde onları fakir bağrına, kendi  ze evlâtları gibi bastığını— d   ne d   ne kahrolmu ; gözlerinden —etrafındaki Rumların sevinç ya ı sandıkları— acı ıstırap ya ları bo anmı tı.

Öyle nank re bayramdı ki bu, ihtiyaç İzmir, tarihinin hiçbir döneminde bunun bir e ini görmemişti.

Piyade ve deniz erleri, zaman zaman co up, kendilerini ba ları üzerinde taşıyan, üzerlerine vire çiçekler yağdıran sevinç sarho u halkın önünden tebessüm ederek ne 'e,  etarret içinde geçiyorlardı.

Rum ve Ermeni azınlıklar, beşyüz yıllık ayrılıktan sonra, İzmir tekrar eski sahibine kavuştuğu için çok mes'uttular. Binbaşı Rıza, yüzde yüz bu kanıdaydı.

«— AKŞAMA SİZLERDEN BİRER TÜRK KAFASI
BEKLİYORUZ!..»

Gemi tamamen boşalınca, erler (şehri fiilen işgale başlamadan önce) rıhtım boyunda, sekizerli manga kolları halinde toplanmışlar; mavzerlerini omuzlarına dayamışlar; Başpapaz Hristostomos (yüksek rütbeli komutanlarla birlikte), dört yanı renkli çiçek ve halılarla süslü bir kürsüye çıkmış; oradan, Efzonlara bir hitabe çekmişti. Binbaşı, bütün dikkatiyle ona bakıyordu. Papaz, heyecanlı ve mes'uttu; coşkun, gür sesiyle:

«— Aziz, Kahraman Elen çocukları», diye haykırarak nutkuna başlamıştı: «Bugün, eski ecdat topraklarını yeniden fethediyorsunuz; yüzyıllardanberi beslediğimiz en büyük ül-kümüzü bugün siz gerçekleştiriyorsunuz! İzmir'in tarafınızdan işgali, İsa'nın büyük mucizesidir; Hristiyanlık âlemi, bu gün, bu mucizeyi takdis etmektedir! Ben de, bir bardak Türk kanı içerek ecdadımızın intikamını alacağım! Kışla ve Hükümet konaklamadaki şerefsiz Türk Bayraklarını cesaret ve îmanla indirip, yerlerine şanlı Yunan Bayraklarını çekiniz; bunu yaptığınız anda, Allah'ın azizleri arasına katılacaksınız. Bütün günahlarınız sevap sayılacaktır! Bugün, Anadolu'daki bütün din adamlarımız; Allah'tan bu mes'ut günü dileyen bütün Hristiyanlık dünyası, sizi takdis etmektedir! Kahraman Elen Evlâtları, Anadolu bizimdir ve ebediyete kadar bizim kalacaktır! Zaferiniz kutlu ve mutlu olsun; milletimizi yüzyıllarca esaret altında inleyen barbar Türkler, sizin elinizde can vereceklerdir; onları, şanlı tarihimizin sabiteleri arasına ebediyen gömünüz; ileri evlâtlarım; zafer sizindir!..»

Nutuk biter bitmez ortalıkta kopan şiddetli sevinç gös^terileri arasmda, Efzon birlikleri —öteki gemülerden çıkacak olanlara yer açmak için— iki kola ayrılmışlar; bir kol Hükümet binasını —Binbaşı Rıza, bu kolun peşine takılmıştı— öteki kol Askerî Kışlayı işgal etmek üzere ilerlemeğe başlamışlardı.

Her kolun başında, uzun serenlere asılı büyük boy Yunan Bayraklarını taşıyan Efzon erleri gidiyorlardı.

Bunların peşinden, gösterişli atlara binmiş, sık üniformalı birlik subayları, manga manga erler ilerliyorlar; iki yanlarıyla, gerilerinden kalınlı incele seslerle vire:

«— İzmir sokaklarını Türk kanıyla boyamak için peşinizden geliyoruz!..»

«— Mahvedeceğiz barbarları!..»

Nidaları arasında, kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu, bir bölümü sarhoş Rumlar geliyorlar; bâzı Rum kadınları, ince sesleriyle cıglık cıglık:

«—Akşama sizlerden birer Türk kafası bekliyoruz!..»

Diye bağışıyorlardı.

Binbaşı Dimitri Miçola'nın komutasında ilerleyen süngülü Efzon taburu, şimdiki Saat Kulesini siper alarak —Yerli Türk halkının hücum ihtimalinden çekindikleri için bu tedbire başvurmuşlardı— Hükümet Konağına doğru ilerliyordu.

Bir ara, önlerine çıkan polis komiseri Giritli Sabri Bey'i hiç sebep yokken, taşkınlık şevkiyle, birbiri peşinden savurdıkları kurşunlarla şehit ettiler; halbuki İşgal Komutanı, sabahleyin yayınladığı bildiride, kimseye zarar gelmeyeceğini kesinlikle vaadetmişti.

Bu feci olay, —daha Sabri Bey, kanlar içinde kaldırımın üzerinde can çekişirken— ortalığın birden karışmasına sebep oldu; Polis Komiserinin yerlere serili kanlı cesedini gören Türk mücâhitleri, birden gazaba geldiler —Zaten sabah tanberi gördükleri haysiyet kırıcı taşkınlıklar yüzünden ifrit kesilmişlerdi; her an Rum Yunan topluluğunun üzerine saldırmak için fırsat ve imkân kollayıp duruyorlardı— eUerin deki parabellum, nagant, bomba v.s.lerle Efzonlar'ın üzerine ateşe başladılar; asker, sivil karışıklılar; önlerinde Piyade Üsteğmeni Germencikli İbrahim Bey'le (İkinci İnönü Meydan Savaşında şehit düşmüştür) Hukuk u Beşer Gazetesi'nin sahibi Recep ve oğlu Hasan Tahsin Beyler bulunuyorlardı.

Binbaşı Rıza da, hemen bunların arama katılmak üze

reyken, yüklendiği görev, kendisini geride durmağa zorlamıştı.

Efzon tabur, bu ani Türk saldırısı karşısında, derhal savaşı düzenine girmiş; ağır makineli tüfekleri katırların sırtlarından sür'atle indirmişler; köşe başlarıyla, caddenin ya da kaldırımlarında mevzi tutup, fedâîlerin üzerine ateşe başlamışlardı. İlk ağızda Hasan Tahsin Beyle, birkaç arkadaşını şehit etmişler; fakat o civardaki Park ve Askerî Kırathanelerden, ellerindeki tabancalarla başka Türk delikanlılarının —bilhassa Giritliler çoğunluktaydılar— işe karışmaları üzerine, Hükümet Meydanı, kısa zamanda savaş yerine dönmüştü.

Ağır ya da hafif yaralanarak yerlerde kıvranıp inleyen, bağırarak ağlayan, imdat yalvaran Efzonların sesleri; patladıkça ortalığı deprem olurcsına sarsan bomba, ağır makineli, mızrak, tabanca gürültülerine karışıyordu.

Kısa zamanda kötü duruma sokulan Efzon taburunda panik belirtileri başlayınca, Binbaşı Miçola, kalın sesiyle acı acı:

«— Opispo pedia!.. (Kaçın çocuklar)»

Diye haykırmış; bu nidayı duyan Efzonlar ateşi kesmişler; gerisin geriye, topukları enselerini dövercesine Birinci Kordon'a doğru kaçışmağa başlamışlardı.

Onbeş kadar yaralı ve ölü arkadaşlarını, kaldırarak taşları üzerinde, oldukları gibi bırakmışlardı; bunların arasında, elindeki bayrakla cansız yere serilen Tabur Bayraktan da bulunuyordu.

YERLERE SERİLEN TÜRK BAYRAKLARI...

Binbaşı Miçola'nın taburu, yarım saat sonra, geriden aldığı er ve ateş takviyeleriyle —birkaç hafif piyade topu da beraberlerindeydi— tekrar Hükümete doğru ilerlemeğe başlamıştı.

Erler bu sefer çok hiddetli ve şiddetliydi; hele yerli Rumlar, onlardan da azgındılar; deminki hücumu yapan Türklerin —yaralı ve ölülerini sırtlarına vuran Türkler sür'

atle uzaklaşmışlardı; karmakarışık seslerle avaz avaz haykırmışlar; en ağır küfürler birbirini kovalıyor; kaza önlerine çıkan başları fesli, bir şeyden habersiz İzmir'li Türklerin üzerine saldırıyorlar; söz ve hareketle mukavemet gösterenleri derhal süngülüyorlar; İzmirli kadınların peçelerini yırtıyorlar; cinsiyet farkı gözetmeden hepsini tekme, tokat ,yumrukla doğuyorlar; kadın ve kızları, saçlarından çekip yerlerde sürüklüyorlar; acı acı yükselen feryat ve çığlıklara, kasden havaya sıktıkları kurşunların gürültüleri karşıyordu.

Aynı hız ve şiddetle hareket eden bir başka kol, Askerî Kışlayı dört yanından kuşatmış, Kışla serenindeki Türk Bayrağını küfürlerle indirip, yerine Yunan Bayrağını çekmişler; Türk Bayrağını ayaklarının altında çiğnerlerken, Kolordu Komutanı Nadir Paşa'mn eline, bir süpürge sığınm ucuna beyaz bez geçirerek yaptıkları «teslim» bayrağını vermişler, paşayı, elindeki bu bayrakla, kışlanın balkonundan «Zito Venizlezol, zito!..» diye bağırmağa başlamışlardı.

Kışlanın karşısındaki köşe başlarına kurdukları makinelî tüfekleri, zaman zaman binanın duvarlarına ateş yağdırıyor; er, subay, general, hepsini şakşuk dövüyorlar; yerlerde sürüklüyorlar; üzerlerindeki yüzükğ madalya, para cüzdanı, dolmakalem, saat gibi eşyalarını gasbediyorlar; hükümet binasını işgal edenler de, vali ile, daire müdür ve memurlarına aynı hakaretti işlemleri yapıyorlar; etrafa dağılan bir bölüm Efonlar, Türk evlerini basıyorlar; kendilerine karşı gelmek isteyenleri Alsancak semtindeki bir sokakta bulunan «insan mezbahasına» götürüp ktır ktır kesiyorlar, ya da oldukları yerde kurşunla, süngüyle öldürüyorlar; evlerdeki eşyaları, kap kapanın elinde kalırcasına yağmalıyorlar; kıyorlar, parçalıyorlardı.

Bu çapulcu güruh, önlerine çıkan İzmir Askerlik Dairesi Başkam Albay Süleyman Fethi, Dr. Yarbay Şükrü ve Kolağası (kıdemli yüzbaşı) Necati Beylere:

«— Zito Venizelos!.. Zito Hristostomos!.. Zito Zafiropu los!..»

Diye bağırmağını emretmişler; onlar bunu cesaret ve hiddetle reddedip, bütün kuvvetleriyle:

«— Ohi, ahi!... Kato Venizelos, Hristostomos, Zafiropu los!..»

Diye haykırmca, üçünü de göğüs ve sırtlarından süngü leyip yere serivermişlerdi.

Binbaşı Rıza Miçola'nın taburu ikinci defa hükümete doğru saldırırken oradan uzaklaştığı için, faciaları yakından görememiş; ikamet ettiği hana (Kemer Semtmdeydi) kadar ulaşan uğultuları duymuş; faciaların tafsilatını ertesi gün bir arkadaşından öğrenmişti.

Kanısınca, bu, Öyle bir hengâmeydi ki, medeniyet maskesi altında, yamyam vahşetini de geçen canavarlıkların kat merelisi işleniyordu.

HAKARETLER GİTTİKÇE ARTIYOR!

Hükümet binasını işgal eden Miçola Efzon taburunun erleri, vali Kambur İzzet beyle, darie müdür, memur, kâtip ve hademelerinin feslerini alıp yerlere çarpmışlar; çiğnemişler, hepsinin yüzlerine tükürmüşler; hırsları biraz yatışınca, tümünü binadan dışarı çıkarmışlar, Saat kulesinin karşısında, önde Vali Kambur İzzet beyle, Mektupçu olduğu halde ikişer ikişer sıraya dizmişler, «teslim» mânasında, ellerini çıplak başlarının üzerine koydurarak, hapsedilecekleri yerlere doğru götürmeğe başlamışlardı.

Kafile, birkaç sokak ötede, kışladan getirilenlerle birleşince, Efzonlar, sıraları yeniden düzenlemişlerdi.

Subaylar, memur esirlerin yanında, pek perişan haldeydiler. Hepsinin üniformaları yırtık, apoletleri kopuk, başları açıktı; çoğunun yüzleri gözleri, üstleri başları, yedikleri dipçik ve tekmelerin etkisiyle kan, tükürük içinde kalmıştı; için için ağlıyorlardı; üzerlerindeki saat, yüzük, para çantası, çakmak, sigara tabakası, yeniceyse kundura ve elbiseleri zorla alınmıştı; bu yüzden yalınayak, ya da donla dolaşan fanlar vardı.

Elinde hâlâ süpürge singından yapılma teslim bayrağı taşıyan Tümgeneral Nadir Paşayı, Vali üe birlikte, kafilenin önüne geçirmişler, kafileleri ardarda, Birinci Kordon boyu caddesine doğru yürütmeğe başlamışlardı.

Yanlarında, birkaç metre aralıklarla süngülü Efzon muhafızlar gidiyor; onların yanı sıra, subay ve memurlara türlü hakaretlerle, haykıran, küfreden, yüzlerine tüküren, sık sık tekme savuran elleri tabancalı, kamalı, sopalı kadın, erkek Rum kalabalığı yürüyordu. Hepsinin yüzleri kızarmış, gözleri, intikam ve şirretlik hırsıyla parlamıştı; sık sık:

«— Kahrolsun barbarlar!.. Kahrolsun Patrik Grigoryos'u asanlar!..»

«— Vurun, gebertin hepsini!.. Bunların kanını dökmek sevap!...»

Diye bağrışıyorlar, memur ve subay esirleri sık sık:

«— Zito Venizelos!..»

Diye bağırıyorlar; buna tahammül edemeyip —yorgunluk ya da şiddetli dayanın etkisiyle— bayılıverenleri, tekme leye tekmeleye caddenin kıyısına yuvarlıyorlar; emredileni bağırmyanlarıysa, süngüleyip öldürüyorlardı.

Kafileler, Birinci Kordon boyundaki konakların önüne —İzmir'in önemli mevkii olan bu cadde boyunca uzanan evlerde yabancılar ikamet ediyorlardı; Başpapas Hristostomos ile, Tümen komutanı Zafiropulos, yüksek rütbeli subaylar, bütün papaslar, keşişler ve azgın yerli ramlar, Hristostomosun kasde nhazırlattığı bu iskandal geçit resmini seyretmek için bu cadde boyuna dizilmişler; esir Türklerin halini görmek için evlerin balkon, pencere ve teraslarına yığılan yabancılarla birlikte, kafilelerin gelmelerini bekliyorlardı— yaklaşınca bir uğultu başladı, arkasından küfür, hakaret, tekme, dipçik, tükrük, çürük yumurta yağmuru...

Başpapasla, yabancıların, Yunan Rum subay ve erlerin önlerinden geçit resmi yaparcasına ^geçirilen kafilelerin önünde, yine elindeki süpürge sopasıyla Tümgeneral Ali Nadir Paşa Vali ile yanyana gidiyordu. İkisinin de üstleri başları toz, toprak, tükrük içindeydi.

Kafileler Kordon boyuna girince, Rum Yunan rezaleti büsbütün artmıştı; Rum kadınları, ince çığlıklarla:

«— Yuha, yuha!..»

Diye bağrışıyorlar; ellerine geçirdikleri taş, kiremit, tuğla, demir parçalarını esirlerin üzerine fırlatıyorlar; bazı Rum kadınları, ellerindeki tabancalarla üzerlerine ateş ediyorlar;

esirlerin acı çığlıklarla kan içinde yere serilmelerini; şeytanî tebessümle, haz içinde seyrediyorlar; bazı palikaryalar daha ileri gidiyorlar; önceden kin besledikleri subay ve memur esirlerin üzerine, ellerindeki kalın odun, demir ya da zincir parçalarıyla saldırıyorlar (Tarihî gerçektir) başlarına vura vura, canhıraş çığlıklar içinde onları yere seriyorlar; kızdıkları kimseler can çekişirken, ellerindeki demir ya da odunlarla vura vura kafataslarını parçalıyorlar; Kordon boyunun iri kaldırım taşları, bu şehitlerin al kanlarına bulanıyordu.

Bu ve buna benzer vahşetlerle 36 subayımızı şehit etmişler; 27 sini de ağır yaralamışlardı.

Bütün bu faciaları kimse, namuslu bir harekette bulunarak önlemiyordu.

Binbaşı Rıza, arkadaşı Yzb. Nuri'den bu olayları dinledikçe, o gün kahrolmuştu.

Rum azınlıklarla, Yunan erlerinin taşkınlıkları, bir ara, o dereceyi btilmişti ki, bunlar, Hükümet binasının bitişiğindeki İzmir Sultanisini Lisesini) bile basmışlar; işgal komutanı albayın sabahleyin yayınladığı beyannamesindeki vadedine inanarak okula gelen öğretmen ve öğrencilerden kendilerine direnmek isteyen bir bölümünü kamçı ve dipçiklerle bayıltmçaya kadar dövmüşler; sonra bunları, kanlan aka aka, rıhtımdaki Patris şilebine götürmüşler; hayvan naklinde kullanılan alt ambarlara tıkmışlar; orada üç gün (memur esirlerle birlikte) tek peksimet vererek hapsedmişlerdi. (15 Mayıs 1919 perşembe 18 Mayıs 1919 Pazar)

GÜNLERCE AÇ, SUSUZ HAPSEDİLİYORLAR

Binbir hakaret içinde, yabancıların kâh merhametli, kâh küçümseyen bakışları önünde, tahkir edile edile, Birinci Kordon boyun caddesinden geçirilen subay ve memurlardan bir bölümü, o civardaki zahire borsasına, bir bölümü un depolarına, bir bölümü, boş Rum dükkânlarına hapsedilmişler; bir bölümü de (öğrencilere yapıldığı gibi) rıhtıma kıçtan kıçtan rampa etmiş olan Patris şilebinin hayvan konulan ön ambarlarıyla, Leon muhribinin alt katma tıkılmışlar; gübre, sidik kokuları içinde, oralarda üç gün aç susuz bırakılmış

lar; ne bayılanların iniltileri, ne sağlamların yaivarmalan para etmişti.

36 SAATTE 2000 ŞEHİT

Başka müthiş facialar da, olay gününün gecesı, mahpusların evlerinde geçmişti.

Yerli Rumlarla işbirliği eden Yunan muçuları, (esir subay ve memurların ev ve aile durumlarını, yerli Rumlar iyi biliyorlardı) etrafa dağılmışlar; vakit ilerleyip haydutluk için uygun zaman gelince, mahpusların evlerine saldırıya geçmişlerdi: Kapıları çalıyorlar, açılmazsa kırarak içeriye giriyorlar, mahpusların eş, çocuk ve akrabalarını, «Para!.. Para..» nâralariyle tekme, tokat dövüyorlar, kurşun, süngü tehdidiyle kadmlarm(küçük ve erkek çocuklarına varıncaya kadar) ırzlarına geçiyorlar; kendilerine karşı koymak isteyenleri, ya evlerd öldürüyorlar; ya da Alsancak semtindeki bir evde hazırladıkları «insan mezbahası» na götürüyorlar; avludaki çukurların önüne yanyana yatırıp, salhanede koyun boğazlar gibi kesiyorlardı.

Bastıkları evlerin, kısa zamanda altını üstüne getirmişler; yenice çamaşırlara varıncaya kadar pek çok ev eşyalarını gasbetmişlerdi.

Binbaşı Rıza'nım, ağıly ağıly İhtiyar Babaya anlattığı gibi, bunları görüp, ya da duyup ta kahrolmamak mümkün müydü?

Yunan Başbakanı Giritli Venizelos'un «Anadolu'ya medeniyet getireceklerini» haykırdığı Grek medenîleri (!) tarih kadar eski Türk yurdu Anadolu'ya ilk adımlarını böyle atmışlardı işte...

Osmanlı padişahı Vahdettin'in, «üzerlerine zinhar kurşun sıkılmamasını» ısrarla emrettiği Grekler, yirminci yüzyılda Neron ve Engizisyon canavarlıklarını, bahtsız Anadolu'da böyle hortlatmışlardı işte...

Bu canavarlar, yirminci yüzyıl Grek Medeniyetinin, böyle ömek medenîleriydi (!) işte...

16 Mayıs 1919 cuma günü akşamına kadar 36 saat aralıksız süren bu vahşet saldırılarında; İzmirle, banliyösünde 2000 masum Türkü şehit etmişlerdi.

«İLK ÖCÜN TAMAMLANMASI İÇİN

Çapulcular, vahşet görevlerini tamamlamak istercesine hırsla, İzmir çarşılarına da saldırmışlar; dükkânların kapılarını kırarak içlerine girmişler; ellerine geçirdikleri bütün mal ve parayı yağmalamışlar; beraberlerinde götitremediklerini sokaklara saçmışlardı.

Sıra hükümet binasına gelince, hep birlikte oraya yönelmişler; böylece yüzyıllardanberi özledikleri «İlk Öç» terinin tam ohnasını sağlamışlardı.

Dairelerdeki yazı masalarının çekmecelerini, ellerindeki kasatura ve varyozlarla kırmışlar; buralardan çıkardıkları evrak, dosya ve defterlerin bir bölümünü yakmışlar, bir bölümünü yırtmışlar; geri kalanlarını ayaklarının altına alıp parça parça etmişler; kısa zamanda binanın altını üstüne getirmişlerdi.

Maliye Dairesinin kasaları tamtakırdı; kalın varyozlarla kırdıkları kasalardan çıkardıkları bütün paraları kıpmışlardı.

Vali İzzet Beyin Makam odasındaki maroken koltukları bile zedelemişler; kasaturalariyle bu koltukların marokenlerini kesmişler; satmak üzere ceplerine doldurmuşlar; telefon makinelerinin hepsini yere çarpıp kırmışlar, kırılmıyanları varyozlarla parçalamışlardı.

HELE POLİSLERİN TAKSİRATI

Hele şehirdeki Türk zaptiye (polis) ve jandarmalarının başlarına gelirler...

Bunlar, işgal kuvvetlerinin (imha maksadı güden) en ağır zulümlerine hedef olmuşlardı: Pek çoğu geceleyin sün gülenerek, ya da zincir, urgan veya halatlarla boyunlarından birbirine bağlanıp, bacaklarına ağır taşlar asılarak, Kordon boyu rıhtımının az ilerisinden (ağızları bezlerle tıkalı olduğu için bağırıyorlardı) denize atılmışlar, feci şekilde şehit edilmişlerdi.

İşgalden 15 20 gün sonraya kadar bunların cesetleri, ikişer üçer denizden çıkarılmıştı; hepsinin cesetlerini balıklar değil etmişlerdi; tanınmıyacak haldeydiler.

RUM GÖNÜLLÜLER

Durum biraz yatıştıktan sonra, (Binbaşı Rıza'nın anlattığına göre) düşman komutanları, kendilerine asker olmak için başvuran yerli Rum (ve bazı Ermeni gençlerinin) dileklerini kabul etmişler; onlara Yunan askerinin üniformasını giydirmişler; ellerine mavzer, kasatura, kurşun vererek kendi saflarına savaşçı er olarak almışlardı.

İşgal günleriyle, ondan sonraki zamanlarda, geceleri şehirde makineli tüfeklerle köşe başlarında bekliyenler, cadde ve sokaklarda devamlı devriye gezenler, Kordon boyunda nöbet tutanlar, hep bu İzmirli yerli Rum askerleriydi.

Bunlardan (sonraları İzmir tümerinin kurulmasını mümkün kılan) pek büyük bölümü, Yunan Ordusuyla birlikte İç Anadolu'ya gitmişler; İnönü, Kütahya, Eskişehir, Sakarya, Dumlupınar savaşlarında eriyerek bir daha geri dönmemişlerdi.

YURTLARINDAN EDİLEN YÜZBİN GÖÇMEN

Yunan başbakanı, İzmir'e, Epir Genel Valisi Stergiya dis'i fevkalâde temsilci olarak yollamıştı; yardımcısı, Drama şehrinin Türk valisi Naipzadeydi.

Binbaşı Rıza, bunların ikisini de görmüştü.

İşgal ordusu, şehrin iyice bozulan emniyet düzenini kısa zamanda yoluna koyduktan sonra ileri yürüyüşe geçmiş, Urla, Çeşme, Seydiköy, Tire, Ödemiş ve 27 Mayıs 1919 salı gününü Aydm'ı, öte yandan da Menemen ve Manisa'yı (26 Mayıs 1919 pazartesi), kısa aralıklarla, ve sühâh patlatmadan işgal etmişti.

Bu ileri yürüyüş sıralarında, yerli Rum kadınları, cephaneye ve yiyecekleri sırtlarında taşımak ya da araba ve beygirleri vermek suretiyle Yunan ordusuna yardım ediyorlardı.

26 Mayıs 1919 pazartesi günü öğleye doğru Manisaya giren 5. Alay K. Kur. Yarbay Çakalos, (Mevki komutanıyla mutasarrıfın, ihanete varan gevşeklikleri yüzünden) 48,000 mavzer, 88 top ve milyonlarca mermi ele geçirmişti.

İşgal Komutam Albay Saphiropulos, İzmir'e ayak bastığı gün, yabancı gazetecilere verdiği demeçte:

— İşgalimiz, demişti, muvakkat zaman içindir ve İzmir ile dolaylarına aittir...

Aradan bir ay bile geçmeden bunun yalan ve oyalayıcı bir vaad olduğu anlaşılmış; Yunan ihtirası, bir yandan Aydm'nı geçip Nazilli'ye, öte yandan Manisa'yı aşırıp Akhisar'la, Ayvalık'a kadar uzanmıştı.

Paris'te bulunan Yunan Başbakanı (İzmir fevkalâde temsilcisi Stergiyadis aracılığıyla) İşgal Komutanına yolladığı şifreli tel emirlerinde «şehirdeki yerli ramları hızla silâhlendirmesini. İtalyanlarla tartışma çıkarmamağa dikkat ederek işgal alanını, mümkün olan çabuklukla genişletmesini» istiyordu.

Bu ısrarlı emirlere uyularak yapılan ileri hareketlerde (sayıları otuz bini aşan düşman erleri) geçtikleri yerlerdeki Türk halkına yapmadık kepezelik bırakmıyorlardı.

Rumlarla, Ermeniler, bunların zulüm ve işkence ortaklarıydılar.

Ayrıca, o dolaylarda görevli Rum ve Ermeni idare âmirleri de, bunları, ellerindeki bütün imkânlarıyla destekliyorlardı. Örneğin: Aydın, Alaşehir hâkimleriyle, Afyonkarahisar mutasarrıfı (Valisi) Rumdu; Muğla hâkimi Ermeniydi.

İşgal birlikleri, Aydm şehri ile, dolaylarındaki 70 köyü yakıp yıkmışlardı. 40,000 nüfuslu mamur Aydm'm dörtte üçü yanıktı; şehir duma niçindeydi; Tire de yanıyordu; düşmanın Neronvarî zulümleriyle kahrolan halkı perişandı, açtı, sefil-di, çoğu göçmen olmuşlardı, yalınayak denecek halde, aç tâ sır etrafa dağılmışlardı, kimisi civardaki dağlara kaçmıştı, kimisi yakın illerde, Orta Anadolu yollarımdaydı.

Nasırkaçmasınlar, yüzlerce yıllık ana baba ocağını nasıl terketmesinlerdi ki, düşman yalnız cana, mala değil; milleti imha etmeğe geldiklerini anlatır şekilde, kadın ve kızlara da saldırıyorlar; ellerine düşenlerin (ırzlarına geçe geçe) canlarını çıkarıyorlar; hâlâ ölmeyenleri (heveslerini alıp bıktıklarından) süngülüyorlardı.

İzmir'den Manisa'ya, Aydm'a ve Ayvalık'a kadar uzayan işgal bölgelerinde, bir ayın içinde yüz bini aşkın insan (tari

hî gerçektir) yerinden yurdundan olmuş, can ve namusunu Yunan'dan korumak için göç yollarına, hicran yollarına dö külmüştü. Bu yollar, yarı kan, yarı gözyaşı damlalarıyla ıslanmış, ıslanmış, belki de çamur olmuştu.

Göçmenlerin 60,000 kadarı Aydın bölgesinden, 40,000 kadarı Menemen ve Manisa dolaylamadandı.

«— VATANIN EMRİNİ YAPANLAR HER YERDE AZİZ VE MÜBAREK OLURLAR OĞLUM!...»

İzmir'in haksız ve fecî işgali, bütün vatanda derin acı yaratmıştı.

Medeniyet adına işlenen faciaları, İzmir Müdafaa i Hukuk u Osmaniye Cemiyeti şiddetle protesto etmiş; İstanbul'daki yabancı general ve devlet adamlarıyla, tüm devlet başkanlarına ve memleket aydınlarına genel bir bildiri yollamıştı; bu bildiri şu cümlelerle son buluyordu; Binbaşı Rıza, bunları okuyunca ağlamıştı:

«Avrupa, eğer onbir milyon Türkün idam ve imhasına karar vermişse, milletimiz buna boyun eğmeyecek, vatani uğrunda kahramanca çarpışarak ölecektir; tarih, bütün bir milletin, varlığını korumak için nasıl öldüğüne şahit olacaktır. Bir karış toprağımızın bile Yunanistan'a ilhakını reddediyoruz. Yurdumuzu bütün varlığımızla savunacağız. Vilson Prensiplerinin 12. maddesi gereğince «Türklerle meskûn memleketlerin bir bütün halinde kalması» lüzumunda, kesinlikle ısrar ediyoruz.»

Ödemiş kaymakamı Bekir Sami bey, İzmir valisine çektiği 29 Mayıs 1919 tarihli telde şöyle diyordu: «Ödemiş Kuveyi Müliyesindeki yeni vazifeme başladım. Müslümanlık âlemine son vazifemi yapıyorum. Aziz vatanım, necip milletim, bizleri değil bahtsız Türk Milletini Yunanlılara feda edenleri lanetlesin!.. Artık kalem değil, silâh konuşuyor!..

Denizli Mutasarrıfı (Valisi) Faik Bey (Öztfak merhum) Dahüye Nezâretine çektiği telde şöyle diyordu; Binbaşı Rıza, bunların hepsini görüp okumuştı:

«Bütün Denizli halkı heyecan içindedir; milletin haklarını savunmağa kararlıdır. İzmir faciaları, herkeste derin

nefret uyandırmıştır. Devlet ve milletin haklarını savunmak için halk, her çeşit fedakârlığa hazırdır. Yunanlıların esaret boyunduruğuna girmemek ve değerli İzmirimizi onların elinde bırakmamak azmini, büyük, küçük, ayrımsız herkeste müşahede ediyorum. Halk, vatanın yabancılar elinde bırakılmasına kat'iyyen razı değildir; bu uğurda hayatlarını feda edeceklerdir.»

İstanbul'da, matem alâmeti olarak, Türklere ait bütün eğlence yerleriyle, okulları, mağazalar ve kurumlar, üç gün müddetle kapatılmış; şehirdeki tüm Türk bayrakları yarıya indirilmişti.

Çeşitli semtlerde halk, sık sık protesto mitingleri yapıy>rdu.

Örneğin: Üsküdar'da Doğancılar Meydanında, binlerce Müslüman Türk kadınının katılmalarıyla yapılan mitingte, sadrâzamla, İtilâf Devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerine şu tel çekilmişti:

«Yunanistan'ın esaretine girmeğe asla tahammülümüz yoktur. Şimdiye kadar pek çok akan Türk kam yetmiyorsa, çocuklarımızdan sağ kalanların kanları da, vatan uğruna feda olsun!..»

Öte yandan Trakya ile, Anadolu'dan, İzmir Redd i İlhakına telgraflar yağıyordu:

«Türk Müslüman kaniyle yoğrulmuş bedbaht İzmir'in, hak, adalet ve Vilson prensiplerine aykırı olarak işgalini, bütün varlığımızla protesto ederiz. Bizi İzmir'e görürünüz, biz vatan uğrunda öleceğiz! Eğer Avrupa, bizim bu haklı feryadımızı duymazsa, kendi kuvvetimizle vatanımızı kurtarmak hususunda izimliyiz!..»

Harbiye Nâzın Şevket Turgut Paşa da derin mustarıpler arasındaydı.

İzmir faciası yüzünden dağılmış olan askeri birlikleri toplaması için, Kurmay Albay Bekir Sami beyi, Anadolu'ya 56. Tümen Komutanı olarak tâyin etmişti.

Bekir Sami bey kendisine vedaa geldiği zaman, Paşa, masasının çekmecesinden, içinde bin lira bulunan bir zarfı çıkarıp Albaya (ilk masrafları karşılaması için) verirken, ağlar bir sesle:

— Haydi oğlum, vatan neyi emrediyorsa onu yap; vatanın emrini yapanlar, her yerde aziz ve mübarek olurlar; sen de aziz ve mübarek ol oğlum!.. Demiş, sonra kendini tutamamış, acı acı ağlamıştı.

BATILI BÜYÜKLERDEN BİRKAÇININ NEDAMETİ

Binbaşının, İhtiyar Babaya anlattığına göre, Avrupa milletlerinin çoğunluğu aleyhimize olmakla beraber, ıstırabımızı paylaşanlar da yok değildi. Bunu kendisine Halide Hanım (Merhum Adıvar) söylemişti.

Örneğin: (Halide Hanımın anlattığına göre) The Near East «Yakın Doğu» adlı İngiliz gazetesi şunları yazıyordu:

«Rumlar ve Ermeniler, nankör ve samimiyetten yoksundurlar. Türk ise cesur ve namuskârdır. İşte bu meziyetler, Türklerin 16. Yüzyıldaki azametlerini meydana getirmiştir. Fakat bugün bu meziyetleri, kendilerinden meşru olmıyan şekilde istifade edilmesinden başka bir şeye yaramamaktadır. Rumlar İzmir'de hırsızlık ve çapulculukla beraber, Türkleri katliâm ettiler; binlerce müdafaasız ve kimseye zararı dokunmıyan Müslüman öldürdüler!..»

İngiliz İmparatorluğu Genelkurmay Başkanı Sir Henri Wilson şunları söylemişti:

«Bütün bu yapılanlar (Yunanlıların İzmir'e çıkmaları) deliliktir, fenadır!..»

İngiliz İmparatorluğu Dışişleri Nâzın Lord Gürson şu kanıdaydı:

«İzmir'in Yunanlılar tarafından istilâsına meydan vermek, yaptığımız hatâların en büyüğüdür!..»

İhtiyar Baba, Binbaşının bu açıklamasını dinlerken kendini tutamamış, acı acı bağırmıştır:

— İyi ama be evlâdım, Yunan belâsını Anadolu'nun başına sardıran, kendisiyle, Başbakanı Loid Corç değil mi?

Büyük Fransız yazarlarından Klod Farer'le, Piyer Loti de, Türklerin her bakımdan üstün niteliMerini belirtiyorlar, dünyanın stratejik, sosyal ve ekonomik dengesi için, kuvvetli bir Türkiyenin zarurî olduğu tezini savunuyorlardı.

KÖY VE KASABALARA KIZARLARSA...

Anadolu'nun belki bütün tarihi boyunca, en kara alın yazısıydı bu başına gelenler...

Düşman askerleri, o kadar mağrur, insafsız ve zalimdirler ki, en korkunç zulümleri bile (kasapvarî bir vahşetle) işlerken gözlerini kırpıyorlardı.

Kızdıkları köy ve kasabalar olunca, oralandaki halkı sa-vaş esiri olarak kabulleniyorlar; kısa zamanda yurtlarından sürgüne uğrattıyorlar; süngülü efzonların muhafazası altında (çoluk çocuk uzun göçmen kabileleri halinde) başka köy ve kasabalara götürülürken, çoğunu yollarda kurşuna diziyorlar; bir bölümünü tekme, tokat, dipçikle başlarına, yüzlerine, göğüslerine', sırtlarına vura vura şehit ediyorlar; yolculuğa dayanamayan ihtiyar ve malûlleri, yol boylarındaki bataklıklara atıyorlardı. Binbaşı Rıza, bunlardan nicesini İzmir Manisa arasında görmüştü.

MENEMEN KATLİÂMI

Ur-la'dan İzmir'e kadar uzayan 60 kimlik bölgedeki bütün Türkleri bu şekilde perişan etmişler; mallarını çalmışlar; harmanlarını, toprak ürünlerini, (sırf onları aç bırakmak için) yakmışlar; Aydın bölgesindeki incir ürünlerinin tümüne el koymuşlar; halkın elinden zorla aldıkları incirlerin bir bölümünü kendi askerlerine dağıtmışlar, bir bölümünü de satılmak için Yunanistan'a, ya da 12 Adalardaki rumlara yollamışlardı.

Bütün bu zulümlere karşılık, Türk halkından bekledikleri tek şey, kesin itaatti. ^

Bunun tersine hareket eden köy ve kasabalar olunca, halkını bazan katliâma da uğrattıyorlardı.

Örneğin, Menemen kasabasında 17 Haziran 1919 salı günü bu yüzden yaptıkları müthiş katliâmda 1200 masum vatandaş (yediden yetmişe) kurşun süngü ve dipçiklerle, canhıraş çılgınlıklar içinde şehit etmişlerdi.

Bunu yapanlar, Bergama'ya saldıran Kuvayı Milliye birliklerinin önünden perişan halde kaçanlardı; Bergama yenil

gisinin öcünü, Menemen halkından almışlardı; İlçe Kaymakamı Kemal beyle, daire müdür ve memurları da şehitler arasındaydılar.

Bu medenî (!) canavarlıklarını gizlemek için (o sırada bir İtalyan kurulu, Yunan zulümlerini incelemek için İzmir'e gelmişti) şehitlerin cesetlerini, çabucak açtıkları çukurlara, birbiri üstüne atarak gömmüşlerdi.

PATRİKHANEYLE VENİZELOS'UN PLÂNLARI

Bütün bu kahredici olayların karşısında, İstanbul hükümeti, dut yemiş bülbül durumundaydı:

— Bizi ısırmayan yılan bin yaşasın!..

Diyorlar, tam istiklâl istemenin şiddetle aleyhinde bulunuyorlardı.

İhtiyar Babanın kanısınca, baştakUerin bu tutumları, şerefsizliğin, haysiyetsizliğin ibret verici örneği idi.

Binbaşının kızarak anlattığına göre, padişah, Anadolu'ya, şehzade Abdürrahim Efendinin başkanlığında 19 kişilik bir nasihat kurulu yollamıştı. Şehzade, her uğradıkları şehir ve kasabalarda, halka şunları söylüyordu:

— Padişahımızın selâmı var... Milletın saadet ve selâmeti için gece gündüz çalışıyor...» Mütareke şartlarına uymak, millet ve memleketin selâmeti bakımından şarttır» diyor... Hıristiyan vatandaşlarımızla iyi geçinmenizi, iş güçlerinizle uğraşmanızı rica buyuruyor...

Bu telkinler, halktaki mücadele azminin sönmesine ve mütevekkil bir zihniyetin belirmesine sebep oluyordu.

Nitekim, baştakilerin bu korkaklığı yüzünden. İngilizler, İstanbul'daki Meclis i Meb'usanı basmışlar, cesur konuşmalarıyla tanınmış milletvekillerinden beşini tevkif edip Malta Adasına sürmüşler, ondan sonra da Meclis i Meb'usan, 18 Mart 1920 tarihinde, İngilizlerin saldırısını, manevî varlığına indirilmiş ağır darbe kabul ederek kendi kendisini feshetmişti.

Hele, padişahla sadrâzammm (Şûrayı Saltanat) adıyla düzenledikleri maskara toplantıda alman karar...

Aklına bu Şûra geldikçe, İhtiyar Baba, büsbütün üzgün oluyordu.

Padişahın başkanlığında yapılan toplantıda, sadrâzam, kabine üyeleri, seçkin aydınlar bulunmuşlar, şu karâra varmışlardı: «Türkiye, bundan böyle büyük devletlerden birinin kanadı altına sığınmadıkça yaşayamaz...»

Bu karar, gerek başkentte (İstanbul'da), gerekse Anadolu'da halkın zihnini tamamen altüst etmiş, kararı verenler, devletin kalbur üstü kişileri olduklarından, herkeste, Mustafa Kemal paşaya ve Kuvayı Milliye'ye karşı haklı ve derin şüphe, tereddüt, uyandırmıştı.

İngilizlerle, Fransızların gayeleri de, zaten, milletin ve ordunun önce istiklâl azmiyle, savaş ruhunu boğmak, sonra da bütün vatan yüzeyim ele geçirmek değil miydi?

İhtiyar Babanın kanısınca, padişahla sadrâzamanın man- da ya da himaye (bir büyük devletin kanadı altına girme) istemeleri, İngilizlere yaranmak içindi; daha doğrusu, onlardan korktuklarımdandı; İngiliz propagandası, bunların kafalarına iyice işlemişti. Kurnaz İngilizler, bu sayede millî varlıkta ayrılık yaratmak, milleti bölmek, ümitsizliğe düşürmek istemişler ve bunda muvaffak olmuşlardı.

Öte yandan, Fener'deki Rum Patrikhanesi de «Megalo İdea» yı (büyük ülküyü, Batı Anadolu'nun Yunan sömürgesi olması ülküsünü) millete zorla kabul ettirmek için, çeşitli bölgelerde, yerli rumlardan çeteler kuruyordu.

(Batı Anadolu'da 15 başpiskoposluk, 565 kilise, 652 Rum okulu vardı; bu okullarda yüz bine yakın Rum çocuğu, Türk düşmanı azgın papasların eğitimleriyle yetiştiriliyorlardı.) Bu rakamları, Binbaşı Rıza, kesinlikle bildirmişti.

Patrikhane, kurduğu çetelere, bol para gönderiyor (Bu paralar, İstanbul'daki zengin rumların bağışlarından sağlanıyordu) çeteler, bilhassa Karadeniz kıyılarında, Kuveyi Milliye'cilerle kıyasıya vuruşurken, Patrikhane, lüzum gördüğü önemli şehirlerde mitingler düzenlettiriyor; bu mitinglerde, Türkler aleyhine çok ağır küfürlerle karışık coşkun «Megalo İdea, Enosis» nutukları çekiliyordu.

Patrikhane, bütün bunlarla, şunları gerçekleştirmek istiyordu:

a) Karadeniz illerinde bağımsız bir Pontus Rum İmpa

ratorluğu kurmak.. Sonra bu imparatorluğu Yunanistan'a bağlamak (Enosis).

Tüm Kuzey Anadolu kıyılarındaki şehir, kasaba ve köyler, bu bakımdan, Rum çetelerinin sürekli saldırılarına maruzdular. Çeteler, Yunanistandan Yunan gemileriyle yollanan her çeşit silâhlarla donatılıyorlardı.

Ayrıca, İngilizlerin bu bölgeye soktukları her çeşit silâh ve malzeme de ramlara verildiği gibi, Bolşevik ihtilâli yüzünden Doğu ve Kuzey Anadolu'dan çeküen Rus ordusunun bıraktığı pek fazla sayıdaki silâh ta tümüyle bunların eline geçmişti.

İstanbul, İzmir ve Yunanistan'dan özel surette yollanan papaslarla, Yunan subayları, bu çeteleri teşkilâtlandırıyorlardı.

Samsun Metropolitidi Eftimos'la, Baş rahip Platon Matoz, çeteleri vire kıskırtan azgın birer Pontus elebaşısıydılar.

Ayrıca, yine Patrikhanenin gösterdiği lüzum üzerine, (Anadolu'daki Rum azınlığını hızla çoğaltmak için) Güney ve Batı Rusya ile, Kafkasyadaki ramlar, kalabalık kabileler halinde vire Anadolu'ya göç ediyorlardı.

b) Batı Anadolu'yu tamamen Yunan Sömürgesi haline, getirmek...

c) Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistanla, Gürcistan kurulmasını sağlamak...

Venizelos'un, Ermenistan istemekten maksadı, Ermenilerden soma, Anadolu Rumlarının da istiklâllerin sağlamak içindi.

Tasarladığı (Batı Anadolu Türklerini imha) plânı şöyleydi:

«Batı Anadolu'da kurulacak Rum devletiyle, Orta Anadolu'da kurulacak Türk devleti arasında karşılıklı halk mübadelesi yapılacak; bu suretle, Batı Anadolu'da yaşayan milyonlarca Türkün ellerindeki geniş ve verimü topraklar, yok pahasına Rumlara bırakılacak; Orta Anadolu yaylasının verimsiz topraklarında yerleşmek zorunda bırakılacak milyonlarca Türk, orada sefalet ve perişanlığa mahkûm olacaklar; Batının verimli topraklarında refaha kavuşacak olan Rumlara el açmak durumuna düşeceklerdi.»

İhtiyar Baba, bütün bu mel'unane niyetleri iyi biliyordu; M. M. Grupunda çalışan Binbaşı Rıza, bu hususta kendisine sık sık bilgi veriyordu.

«— YA İSTİKLÂL YA ÖLÜM!...»

Halktaki düşünceler de çeşitliydi; genellikle millet çoğunluğu savaştan bıkkın ve yılgın görünüyordu.

Bâzı bölgelerde mahallî kurtuluş kurumları kurulmuştu. Bunlar, yalnız o bölgeler için kurtuluş çarelerini aramakla meşguldüler.

Halktaki fikir ayrılıkları, aslında, İngiliz propagandasının eseri idi. İhtiyar Baba (okuduğu gazetelerle, konuştuğu aydın kişilerin kanılarına göre) halktaki yaygın düşüncüyü şöyle özetliyordu:

«Tam bağımsızlık, Orta Anadolu'daki birkaç vilâyete verilecek; bu ne mâna ifade eder? Halbuki İngiliz himayesi, ya da Amerikan manda idaresi (bu devletlerin kanadı altına sığınmak, sağlanırsa., bütün vatanın bağımsızlığı kurtarılmış olacak, elbette ki bu daha iyi...»

Fakat kimse, bu bağımsızlığın, bu milletlerin kanatları altına girmekle olacağını düşünmüyordu.

İzmir'in işgali, bu bakımdan millete kamçı vazifesini görmüştü.

Binbaşı Rıza bu kanıdaydı; bu olay, aklı eren herkese, Mondros Mütarekesinin, galip devletlerce iyi niyetle uygulanmıyacağı apaçık gösteriyordu. Gerçek hürriyet isteniyorsa, mutlaka silâh sarılmak lâzımdı; başka çare yoktu. Dört yönden düşmanların amansız akınlarına uğrıyan vatanın kurtarılması için, parolanın tek olması gerekiyordu; o da Mustafa Kemal • Paşanın dediği gibi:

— Ya istiklâl, ya ölüm!., dü.

Bugünkü durumda, Anadolu'da sağlanması gereken en önemli konu, millî birlikti, bunsuz hiçbir şey başarmak mümkün değildi. İstanbul hükûmetiyse, bu birliği bozmak için elinden geleni yapıyor; böylece düşmanların ekmeğine (hem budalalığından, hem ahlâksızlığından) yağ sürüp duruyordu.

Mustafa Kemal Paşa, memlekette millî birliği sağlamak için uğraşıp duruyordu.

Birliğin kurulması bakımından «Amasya Kararları» çok önemliydi; ihtiyar Baba, bu kararların önemlilerini Binbaşı Rıza'dan öğrenmişti (22 Haziran 1919).

- a)' Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir; İstanbul hükümeti, sorumluluğunu kavramış değildir.
- b) Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve karar kuracaktır.
- e) Sivas'ta 10 Temmuz 1919 Perşembe günü milî bir kongre toplanmalıdır; bunun için her vilâyetten, halkın inananı kazanmış üç üye seçilecektir.
- d) Yüksek rütbeli komutanlar, İstanbul Hükümetinin emrini umursayıp yerlerini bırakmıyacaklardır.

İhtiyar Babaya göre, bunlar, ciddi önemli kararlardı. Binbaşı Rıza, Mustafa Kemal Paşayı yalandan tanıyordu. Çanakkale'deyken onun tümeninde üsteğmen olarak çalışmıştı. Binbaşıya göre, Mustafa Kemal Paşa, milleti uyardırma işine Erzurum gibi en uzak vilâyetten başlamakla iyi etmişti; bu suretle, milletteki dağınıklığı (Ya istiklâl, ya ölüm!..) ülküsü etrafmda birleştirmek istiyordu.

Amasya mülakatından sonra, Binbaşı, onun, Tasvir i Ef-kâr gazetesinde bir demecini okumuştı; aşağı yukarı şöyle diyordu: «Bizim istediğimiz tek şey, bugüne kadar kakkmdan yoksun yaşatılan, varlığı önemsenmiyen milletimizin hayata, refaha müstahak bir kuvvet olduğunu (İstanbul hüümetiyle birlikte) bütün dünya hükümetlerine anlatmaktır. Dünya, ya milletimizin hayatına hürmet edip, onun birlik ve istiklâlini tasdik edecek, ya da son topraklarımızı, son insanlarımızın kanlarıyla suladıktan sonra, bütün bir milletin cesedi üstünde merdud istilâ hırsını tatmin zorunda kalacaktır. Biz, I. Cihan Savaşı yemlgimizin pahasını çok ağır ödedik; elimizden köyler, vilâyetler değil, ülkeler alındı; fakat son lokmasını da ağzından kapmak için, bir milletin hayatına kıymak, canice bir harekettir. Öldürölmek istenen bir adamın, kendini son nefesine kadar cesaretle, mertlikle savunması ise, tabî ve zarurîdir.»

Erzurum Kongresindeki nutkunda şöyle demişti; bunu İhtiyar Baba, birkaç kişiden daha duymuştu:

— Doğu Anadolu'da, hiçbir zaman Ermenistan Devleti kurulmayacaktır. Buna asla fırsat ve imkân vermiyeceğiz, fakat bunun için, Batı Anadolu'da da hiçbir şekilde Yunan Sömürge İdaresi kurulmamalıdır. Kuzey ve Güney Anadolu için de durum aynıdır... O halde, gerçek kurtuluş arıyorsak, vatanın bütün yönlerindeki vatandaşların tek ülküde, istiklâl ülküsünde birleşmeleri zarurîdir; çünkü vatan bir bütündür.

İhtiyar Baba, Mustafa Kemal Paşanın bu sözlerini doğru ve yerinde buluyordu.

Bu zatın adını, kendisi, Çanakkale Savaşları sırasında duymuştu. Emrinde çalışmış subay ve erlerce iyi tanınan bir şahsiyetti. İttihat ve Terakki Partisinin kuruluşundaki hizmetlerinden başka, Balkan, Çanakkale, Filistin ve Irak cep-helerinde de millete büyük hizmetleri dokunmuştu. Bu cep-helerde onunla birlikte savaşan subay ve erler, kendisini yakından tanıyorlardı; bilhassa eski askerler (başta Binbaşı Rıza) havârisiydiler; fakat 1919 ve 1920 Anadolu'sunun göz yaşlı, kötümser ruhu, onu henüz yaşlı kirpiklerin arasından görüyordu; herkesçe bilinmiyen bir şahsiyetti henüz.. Haklı dâva peşinde (ölümü göze alarak) koştuğu ve dâvasına inandığı kesindi; sık sık tekrarladığı:

— Ya istiklâl, ya ölüm!..

Parolası, bu kötü günlerde, ay yıldızlı kubbeye ümit şim şekliyle parıldıyordu. İleri düşünceli samimî ruhlar, her fırsattan faydalanarak Anadolu'ya, onun istiklâl bayrağının altına koşuyorlardı; düşman galiplerle, düşman padişahın sinsî iftiralarına kananlar da, ayrı ve önemli bir grup teşkil ediyorlardı; millet böylece ikiye bölünüyordu.

İhtiyar Baha'nın kanısınca, Mustafa Kemal Paşa (milletin bugünkü ümitsiz durumunda) gönüllere su serpmeye çalışan hayat kılavuzuydu; fakat ne çare ki, padişahla etrafındakiler, bunun farkında değildiler, hepsi ona yılan gözüyle bakıyorlar, onu Anadolu'dan koparma için her çareye başvuruyorlardı; çünkü ondan korkuyorlardı.

MUSTAFA KEMAL VE VAHDETTİN

Binbaşı Rıza'nın anlattığına göre —padişahın ısrarlariy, le— Harbiye Nâzın Şevket Turgut Paşa ona şöyle bir telgraf çekmişti:

«Maiyet i âlinizdeki istimbotlardan biriyle hemen İstanbul'a geliniz.»

Fakat Mustafa Kemal'in ölkü arkadaşlarından olan şimdiki Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa (Merhum Orgeneral Cevat Çobanlı), ona yolladığı şifreli telde, işin içyüzünü açıklamış; bu davetin, İngilizlerin lüzum göstermeleri üzerine yapıldığını bildirmişti.

İhtiyar Baba, işlerin içyüzünü biliyordu; üzüntüsü de bu yüzden fazlaydı.

Dâhiliye Nâzın Ali Kemal de. geçen gün, bütün Anadolu valilerine, Kuvayı Milliye aleyhinde bir genelge yollamıştı; bu genelgenin bir kopyasını Binbaşı Rıza İhtiyar Babaya göstermişti:

«Düşman işgallerinden Anadolu halkı ne kadar üzgün bulunursa bulunsun, Yunan işgali ne kadar gaddarane ve haksız olursa olsun, karşı konulhıyacaktır. Hükümet, şimdiki durumda ne Yunanlılarla, ne de öteki devletlerle savaşabilecek halde değı'dir. Anadolu'da savunma imkânları hazırlanmağa çalışanları bundan menediniz; haklarında insafsız davranımız; bunlar bizim eski düşmanlarımızdır. Hükümetin siyasetinden ayrılmak memlekete ihanettir; bu gibilerden mutlaka hesap sorulacaktır.»

Bu genelgeden üç gün sonra, Ali Kemal, valilere yolladığı ikinci bir genelgede:

«İstanbul'daki İngiliz fevkalâde mümessilinin gösterdiği lüzum üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Ordu Müfettişliği görevinden azledilmiştir. Kendisinin yakalanıp İstanbul'a getirtilmesi, Harbiye Nezâretine ait bir iştir. Nazırlığımın size kesin emri, bu sıfatsız kişiyile, artık hiçbir resmî işleme girişmemeniz ve onun devlet ve hükümet işleriyle ilgili hiçbir.arzusunu yerine getirmemenizdir» diyordu.

Binbaşı Rıza'nın dediğı gibi, İstanbul hükümetinin gözünde, Mustafa Kemal Paşa da, ona inanmış olanlar da kır

pik bıyıklı birer eşkıya, birer haydut, birer vatan hâiniydiler; ama İngiliz yumruğu kafalarına indikçe, onlar da hakikatî yavaş yavaş idrâk etmeğe başlayacaklardı.

İhtiyar Baba, İstanbul'un iktidar hırslı padişahını «düşman uşağı», «ısıramadığı eli open kimse» olarak kabul ediyordu.

Onun karşısındaki «millet ihtiraslı» Mustafa Kemal ise, apayrı yolun insanıydı; padişahla ikisi, ölüm, ya da hayat yollarının iki kutbuydular; bu artık belli olmuştu. Biri «ben» için milyonlarca insanı ve vatani fedaya derhal hazırdı; o, önce «can» diyordu.

Ötekisiyse, milletin şeref ve istiklâlî uğruna «ben» i hiçe sayıyor; «ben» den başkalarını da, yine vatan için ölüme çağırıyordu. Padişaha göre, millî iman ve irade enerjisiydi o... Kendisini Anadolu'dan koparmak için İstanbul hükümetinin yaptığı baskılar karşısında nihayet generallikten istifa zorunda kalmıştı (9 Temmuz 1919) Şimdi alelade bir vatandaş olarak millî ihtilâlin başındaydı.

Binbaşı Rıza'nın, her fırsatta İhtiyar Babaya anlattığına göre, Paşamın azmi harikuladeydi; çalışkanlığı ise, ondan da harikulade...

Hakikaten, İhtiyar Baba da tasdik ediyordu ki Nietzsche'nin (Nîçe'nin) «su homme» (üst adam) dediği tipti bu zat...

Doğu illerini parçalayarak bir Ermenistan kurmak fikrini güdenlere karşı koymak için topladığı Erzurum Kongresi, başlı basma bir başarıydı.

Memleketteki millî kurumların hepsini birleştirerek bir elden idare işini düzenleme için Sivas'ta topladığı kongre, ikinci büyük başarısı olmuştu.

Sivas Kongresinde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk u Milliye Cemiyeti Heyeti temsiliyesi, şimdi, geceli gündüzlü çalışıyor; teşkilâtını günden güne genişletiyordu. Bütün güçlülere rağmen, vali, kaymakam, kolordu ve tümen komutanları ile haberleşmeler muntazaman sağlanabiliyordu. Bundan Binbaşı Rıza da memnundu.

İhtiyar Baba, şuna kesin olarak inanmıştı ki, Allahın

Türk Milletine emaneti henüz beşikte olmakla beraber, kuv ve maneviye üstündü.

Yaşlı gözlerle için için yanan millî ruh, şimdi, Mustafa Kemal Paşanın sert iradesinde, yaralı arslan heybetiyle şah ianmıştı. Düşman orduları, milletin her karış toprağında, istiklâl ruhunun sert pençesiyle boğuşmak zorunda kalıyorlardı.

Paşanın, çok geceler uykuyu bile unutarak, plânlar, tel-graflar, paftalar başında sabahladığını kaç defa duymuştu; öteki komutanlar görevleri icabı memleketin çeşitli bölgelerinde bulunduklarından, şimdi Ankara'da her iş ona bakıyordu.

Batı Anadolu'da Aydın, Denizli, Manisa, Balıkesir bölgelerinde yer yer kurulan mahallî savaş cepheleri günden güne g^iîşliyordu.

İstiklâl Ordusunun'çekirdeği, henüz gelişebilme hamlesi içindeydi.

Binbaşının anlattığına göre, Kuvayi Milliye, sayı ve donatım eksiklerini gidermek için, insan gücünün üstünde çalıştığı gibi, her çareye de başvuruyordu. Nacak, kama, kürek, balta, kazma, çifte, karadağ, nagant tabancaları, odun, sopa, mavzer, kılıç v.s... Elinden gasbedilen istiklâline zorla kavuşabilmek için ölüm âletlerinden ne bulursa yakalıyor; ya ölmek, ya öldürmek amacıyla düşmanların karşısına dikiliyordu.

Kuvayi Milliye... İhtiyar Babanın kanısınca, köylüsü, şehirlisi, generali, eri, çocuğu, kadını, genci, ihtiyarı, tek vücuttu; tuttuğunu koparan, çarptığını mahveden, bu arada kendisi de bol kan akıtıp can harcayan bir ölüm kasırgasıydı; düşmanlarla, esir kaydı olmaksızın, kıyasıya vuruşan fedailer, serdengeçtiler, dalkılıçlar, koçyiğitler topluluğuydu.

Antep, Maraş, Urfa, Adana, Aydın, Denizli, Balıkesir, Manisa, Salihli, Alaşehir, Uşak, Gediz bölgeleri, bunların kahramanlık hârikalariyle çalkanıyordu; Rıza, kendisine, öyle yana yakılan anlatıyordu ki bunlara ait olayları...

TÜRK VARLIĞINA KİM DÜŞMAN DEĞİLDİ Kİ..

Fakat öte yandan, vatansız padişahla, dış düşmanlar da boş durmuyorlardı; Batı'da Yunanlılarla, İtalyanlar, güneyde İtlyan ve Fransızlarla, İngilizler, Doğuda Ermeniler; Kuzeyde Pontusçu Rumlarla birlikte yine İngilizlerle, Fransızlar, bütün vatan yüzeyini ateş çemberi içine almışlardı.

Ayrıca, İçin hainlerinden kuvvet alan bir kısım kötü propaganda, kör ve cahil muhitlerde, biteviye Kuvayi Milliye'nin kuyusunu kazıyordu.

Din ve padişah sevgisiyle maskelenmiş sinsi dedikodularla, iç fesatçıların altın vaadli tuzağına düşen bâzı vatansız dindaşlar, Kuvayi Milliye'ye karşı yeşil bayrağı öne sürüyorlar; genlerindeki cahil, yobaz sürüyü kışkırtıyorlar; Allah için savaşılan millî ruha, yine Allanın adını anarak kurşun sıkmaktan haya etmiyorlardı.

Din, siyasete karıştırılmıştı çünkü...

İhtiyar Baba, 1912 Balkan Savaşında bunun ne acı örneklerini görmüştü.

Dış düşmanlar, mükemmel ordularıyla cepheden, iç düşmanlar; dindar maskeli, dinsiz, sinsi yardakçılarıyla, Kuvayi Müliye'yi geriden vurmağa çalışıyorlardı.

Bütün düşmanlık dünyasının ortasında yapayalnız kalan Kuvayi Milliye'nin, Allahtan başka müttetiki yoktu ve padişahla, sadrâzam, en büyük düşmanıydılar.

Rusların, bu en zayıf zamanda, her fırsattan faydalanaarak tekrarladıkları Bolşeviklik propagandaları da bir başka belâydı.

Samsun dolaylarında beliren Pontusçuluk ülkü ve hareketleri de, millî bünyeyi kemiren vahşin ve korkunç bir başka belâydı.

KIRPIK BIYIKLI KEMALCİLERİ ÖLDÜRMEK FARZDIR!

İhtiyar Baba, dostunun villâsına yaklaşırken derin derin içini çekti:

Bir yandan kan ve gözyaşlarıyla sulanan yaralı vatan, bir

yandan yer yer kahpe haykırışlarla őrperiyor ve kendisi, şimdi bu sesleri duyar gibi oluyordu:

«• Zito EllasL» (Yaşa Yunanistan)

«— Veyl mađlůplara!..»

«— Kopsi kefali!.. (Başınızı keseceğiz) Tek durazaksiniz, yoksam karişmam!..»

«— Okzo pis Tőrkl!..» (Defol..... »

«— Zito Venizelos!.. Vahşi Tőrkleri, bezin ordu medeni leştirezek vre!..»

«— Dizezeđiz beřini bir sůngőye Kemalistlerin!..»

«— Anadolu bizim vre!. Mal asıl sabisine geçti köpoğlu pis Tőrkl!..»

«— Leşini köpeklere yedirezeğiz Kemal'in!..»

• Ve işteki fesatçılardan telkinlerine kanandaların etrafa saçtıkları zehirler:

«— Yonanın eskerine ni hor bakın, ni gurşun sıkın!.. Sakın ha!..»

«— Neden?»

«— Padişahımız efendimiz fetva çıkarttı; onlar gāvur değel; milleti, millīci pezevenklerin elinden gurtarmağa gelirler!.. Gahrolsun, Guvayı milliyeci dinsizler!..»

«— Vay anassım yavu mel!..»

«— Yőnana gurşun sıktınız mı, neuzubillāh kāfir oldunuz gitti!..»

«— Padişahımızın emrini diğnemeyen, kāfirin ta kendisidir!..»

«— Kemalçileri gőrdőđőnőz yerde gebertin; gahrolsun dinsizler!..»

«— Kör testereyleylen kesin boğazlarını dinsiz vurguncuların!.. Asıl gāvur Yonan değel, onlar!..»

«— Padişahımız efendimiz, Yonanlılara garşı savaşılma sma razı değildir;» «Yonanlılar bizim dostumuzdur» buyuruyor efendimiz hazretleri!.. Padişahımızın bu emirlerine uy mayıp Yonanlılara silāh çeken Mőslőman değil, kāfirdir!.. Başımda Kur'an, gőđsőmde iman, elimde ferman!.. Yonanlı dostlarımıza gurşun sıkarak gırpık bıyıklı Mustafa Kemal'çileri gebertmek farzdır!..»

Hele bu sonuncusu... Bu, Anzavur Ahmet (Paşa) hāini...

İhtiyar Baha, ona öyle diş bileyordu ki... Çünkü o, Balıkesir'in Gönen İlçesinde, kendisine nasihat eden ve Kuvayı Milliyenin ne olduğunu anlatmak isteyen Müftü Şevket Efendiyle; Müdafaa i Hukuk Başkam Hasan, Mihal zâde Mehmet ve Rami Beyleri, hükümet binasının önündeki incir ağacının dallarına yanyana astırmıştı; böyle hâindi o... Kendisiyle arslanca vuruşan 174. Alay Komutanı Yarbay Rahmi Beyle, yüzbaşı Hayri Beyi ve diğer subayları da, kahpece şehit etmişti. (Mezarları Gönen'dedir.)

İHTİYAR BABA HASTA ERİ BULAMIYOR

İhtiyar Baba —biraz gecikmekle beraber— bir saat sonra, tekrar ağacın yanına geldiği zaman, hasta eri orada bulamadı: Nemli toprakta beliren ayak izleri şoseye çıkıyor; sonra kayboluyordu.

Etrafına bakındı; ondan hiçbir belirti göremedi.

Bir askerî vasıtanın onu şehirdeki hastahanelerden birine ulaştırabileceğini düşündü; evine dönmek için yoluna devam etti.

KUVAYI İNZİBATİYE

Bebek'in Kuzey Sırtlamadaki Koruluk'a doğru ağır ağır yürürlerken, Rukiye son zamanlarda âdet ettiği üzere yine Rifat'ın koluna girmişti.

Akşam üzeri, okul dönüşü, onu, koltuğunda taşıdığı siyah maroken okul çantasıyla İskele boyunda beklerken çok sıkılmış; zamanında randevusuna gelmeyip geç kaldığı için epey kızmıştı ama; yüzünü görünce hepsini unutmuştu.

Sırtında, mavi kumaştan döpiyes gayet ağır bir elbise, ayaklarında her zamanki ipek siyah çoraplarıyla, rugan iskarpinleri vardı. Basma, kendisine çok yakışan siyah tül baş örtüsünü örtmüştü.

Kasabanın içinden, Rifat önde, o, yüz metre kadar gerisinde, ağır ağır yürüyerek geçtiler.

Tahta köprüünün ötesinde, kasabadan uzaklaştıkları için Rifat durdu; genç kız, sür'atle yürüyerek onun yanına geldi;

derhal koluna girdi; yarı ciddî, yarı samimî, fakat ruhunun bütün sâfiyetiyle:

«— Yarım saat beklettin beni iskele boyunda, dedi; bir tanıdık görecektiyim diye ödüm patladı; dedikodudan korkarım; tam üç defa gittim geldim iskeleye... Hele sonuncusunda, seni gene göremeyince öyle fena oldum ki gittin diye... Hemen kurt düştü içime...»

Tertemiz ruhunun en güzel belirtilerini taşıyan parlak siyah gözlerinin bütün samamiyetiyle, genç adama bakarak konuşuyor; bâzan ona daha çok sokuluyor; içinden gelen, fakat idrâk edemediği önsezinin etkisiyle konuşuyordu.

Rifat, dalgın bir sesle cevap verdi:

«— Kusura bakma canım, bâzan oluyor böyle aksilikler işte... Bizim¹ Yüzbaşı Lûtfullah çıkageldi öğleden sonra... Benim esaret arkadaşı... Fakat babacan, lâfı uzattıkça uzattır; akli fikri Anadolu'ya kaçabilmekte... Plân üstüne plân... Ben ^ m e m böyle çok plânı...»

«Yahu, dedim, üstüne düşme bu kadar çok... Sakınan göze çöp batır...» Fakat kime söylersin... M. M. Gurupuyla anlaşmış; bugün onlardan izin mazbatasını...»

«— Ne izni bu?»

«^• «—Anadolu'ya girme izni...»

«—Ya, bu da izinle demek?»

«— Evet, önüne geleni sokmamaları zâten en doğrusu.. Bu arada seni de söyledim; beraberimde götürsem, orada evlendirirsiniz bizi,» dedim, ciddiye almadı; daha doğrusu inanmadı; «Canım matrak geçmek istiyor galiba?» dedi; ben de fazla uzatmadım. Sana daha önce de söyledim ya, yaş düşünce bu seninki... Ben sırf senin hatırın için açtım bunu...»

Rukiye, bu sözleri bütün dikkatiyle dinlemişti. Eski düşüncesi üzerinde durmadı:

«— Peki,» dedi; sonra ürkek ve üzgün bir tavırla sordu; «Sizin hareket ne zaman?»

«— Daha zamanı belli değil; ben sana haber veririm; ama belki görüşmeden de gidiveririz ha; her şey hazır; bu işler pek belli olmaz... Dayı Mesut'un iyi ahabıdır Lûtfullah; fakat biz deniz yolundan gitmek kararındayız...»

Rukiye, çekingen ve üzgün sesiyle, mırıldanır gibi konuştu:

«— Demek bir daha görüşmemek te var?..»

«— Belli olmaz...»

Genç kız, birlikte yürüdükleri, iki yanı ebegümeci, çimen, çiğdem, ayırık v.s. ile kaplı patikanın sol kıyısında boy vermiş narin çam ağacmdan ince, uzun bir dal kopardı; sivri yapraklardan birkaçını parmaklarının arasında ezdi; parmaklarından hafifçe etrafa yayılan çam kokusunu derin derin kokladı; içini çekti.

Önüne bakarak yürürken aklı hep Rifat'la meşguldü; gözleri hafif nemlenmişti.

Bir müddet böylece yürüdüler.

Koruluğun sol yanındaki yamacın üzerini boydan boya kaplamış olan parlak yeşil, gür çimenlerin üzerine gelince durdular. Rifat, cebinden çıkardığı mavi renkli büyükçe mendilini bunların üzerine yaydı; yan yana oturdular.

Rifat, bir. «Oh» çekerken:

«— Yorulduk değil mi?»

Dedi, Rukiye cevap vermedi; konuşmak istemez görünüyordu. Oturduğu yerde, sağ kolunu, Rifat'm koltuğundan çıkarmamıştı. Sevgilisi, bilhassa Rifat'm ayrılacağını duyduğu —bir haftadanberi— ihtirasa doğru gidiyordu. Ömründe ilk defa seven bütün genç kızlarda olduğu gibi, kendisini tamamen ona kaptırmıştı. Benliğini saran bir ateş çemberi, varlık fakmtelerini kaplamış; onu, bu çemberin içinden çıkamaz; başka birşey düşünemez hale getirmişti. Kendisine öyle geliyordu M, Rifat giderse bütün hayat gayesini kaybedecek; her yan bomboş kalacak, kimsede gülüp oynamaya takat kalmayacak; şimdi üzerinde oturduğu bu çimenler, daha öteki çınar ve çam ağaçları bile yapayalnız, boyunları bükük kalacaklar; o zaman kendisi, bu dert ortaklarını görmek için, arasına yine buralara gelecek; bu yeşil çimenlerin üzerine, şu karşıdaki çınar ağacının altına, eskiden olduğu gibi oturacak; oralardan bu yeşil bayıra, daah ötedeki ağaçlara, çeşmeye bakarak, onlara, şimdi bu güzel, bu ilahî yüzünü gördükleri Rifat'ını soracak; onlarla bu günleri, bu hâtıraları anacaktı.

Rengi sararmış; gözleri kızarmıştı.

Genç adamın Anadolu'ya gitme işi ortaya çıktığından beri iştihası belirli şekilde azaldığından, son zamanlarda biraz vücuttan düşmüş; gözlerinin altında hafif morluk belirmişti.

Oturduğu yerde, hissi hülyalarının içinde bocalarken, içinden zapta muktedir olamadığı bir heyecan dalgası kopardı; dolgun göğsü, derin bir şehikle yükseliverdi:

«— Rifat!..»

Dedi, fakat gerisini getiremedi; kendisinde konuşma gücü kalmamıştı.

Rifat, onun saçlarını okşadı; burnunu, onun, lavanta kokan saçlarına yaklaştıırken, genç kız, aynı derin ve şişkin sesiyle:

«— Sen gidersen; dedi, ben artık!.. Bir yere çıkmam!..»

Rifat, onun saçlarını koklarken, yüzünü onun yüzüne yrulaştırdı. Dolgun yanaklarındaki saf genç kızlık kokusunu derin derin kokladı; ruhunun bütün ateşi ile, onun gözlerini içine bakarak:

«— Üzülme, dedi, eğer istemiyorsa gitmem!.. Şayet gitsem bile, mektuplarım seni yalnız bırakmaz!.. Bizi ancak ölüm ayırabilir birbirimizden bundan sonra!..»

Genç kızın üzgün olduğunu hissettiği için, konuşmayı bir başka oknuya çevirmek ihtiyacı duydu:

«— Nasıl dedi, babandan bir şeyler öğrenebildin mi?»

Rukiye, cebinden çıkardığı beyaz bir mendille gözlerini kuruladı:

«— Hilâfet Ordusu işini mi?»

«— Evet.»

«— Öğrendim.»

«— Nasılmış, hakikat mı duyduklarım?»

«— Evet. Kuvayı Milliye adını taşıyan eşkiyaları öldürmek için kurmuşlar bu orduyu... Devletin zabıta kuvvetlerine yardımcı olacakmış... Yegâne silâhlı kuvveti bu imiş devletin...»

Genç kız, konuşma başka konuya çevrilince canlanır gibi oldu; ince, tatlı sesiyle izahat vermeğe başladı:

«— İngilizler, Düyun u Umumiye'den üç milyon altın li

ra veriyorlarmış bu orduya... Ayrıca, İstanbul'daki cephane depolarından top, tüfek, bomba filân da gönderiyorlarmış... Dün akşam, Başkomutan bizdeydi; padişahın yaverlerinden Süleyman Şefik Paşa, Korgeneral...»

«— Demek Yâverân ı Hazret i Şehriyârî'den bu Şefik Paşa?...»

«— Evet... Akşam yemeğine bizde kaldı; annem, onun çok sevdiği mantar yahnisini pişirtti Aşçı Lâtif Amca'ya... Babamın eski dostlarından bu Şefik Paşa... Benimle de ilgilendi, okulumu, bu yıl hangi sınıfta olduğumu, koleji bitirince nereye gireceğimi sordu; ben de: «Hiçbir yere!» dedim., r Hûâfet Ordusu hakkında benim yanımda konuştular; be., Times (Taymz) gazetesiyile meşgulumuşum gibi göründüm onlara... Komutanlar filân belli olmuş .. Süleyman Şefik Paşa, ordu öncülerinin konak yerlerini tesbit için İzmit'e gidip gelmiş... Adliye Köyü varmış orda; onun önlerinde kurmuş kendi karargâhım...»

«— Ya!..»

«— Evet, fakat iş güç yok diyor paşa... Poker oynamakla vakit geçiriyormuş orada... Babama da kurmayında görev vermiş...»

«— Ya!.. Olur şey değil!..»

' «— Ayrıca, İngiliz ve Yunan subayları filân da varmış kurmay heyetinde...»

Rifat, zapta muktedir olamadığı sinirli bir sesle, onun sözünü kesti:

«— Görüyor musun Rukiye, olur mu bu?...»

«— Bir şey denilmez ki babam... Bağlanmış bir kere onlara... Daha birkaç geenral varmış görev alan... Hatırımında kaldığına göre: Suphi, Kara Sait ve Nemrut Mustafa... Yazdıldım ben bunları yatmağa çıkmca...»

. Cebinden bir küçük kâğıt parçası çıkardı; ondan okudu:

«— Kurmay Albaylardan Refik, Yanyalı Tâbir, Hayrettin... Topçu Komutam Senâî Bey...»

«— Aferin, iyi tutmuşsun hafızanda... Bunların hepsini tanırım, hele Senâî Bey'il»

«— Alay komutanlarına ayda 150 lira, tabur komutanlarına 100 lira, yüzbaşılara da 90 lira aylık verilecekmış...»

«— Peki, er durumu nasılmış?»

«— İstanbul Valisi, bütün mahalle muhtarlarına bir bildiri yollamış bu Hilâfet Ordusu'na asker toplamaları için; yardımlarım istemiş hepsinin... Yerli Rum, Ermeni, İngiliz, Fransız, Yunan, kim olursa olsun asker olabilirmiş... Yeter ki Mustafa Kemal Paşa'nım ve Kuvayi Milliye'nin aleyhinde olsunlar kâfiymiş...»

«— Vay canına!..»

«— Ankara'daki Kuvayi Milliyecilerin aleyhinde olan herkes...»

«— Yâni bize düşman olanlar!..»

«— Evet, hepsi bu ordudan sayılıyor; hattâ Yunan Ordusu'na bile bu adı vermişler...»

«— Halife ordusu demek, Yunan ordusu da?...»

«— Evet.»

«— Peki, sonra?»

Rukiye, elindeki kâğıda bakarak anlatmasına devam ettir

«— Taburlarda er sayısı 856 şar kişi olacakmış... Harbiye Nezareti binasının önünde (bugünkü İstanbul Üniversitesi Rektörlük binasıdır) ağaçsız alan var ya...»

«—Evet.»

«— İşte orada portatif çadırlar kurmuşlar; her gün mahallelerden ücretli asker olmak için müracaat edenleri orada topluyorlarmış...»

«— Ücret ne kadar?»

«T— Şimdilik günde bir liraymış. Süleyman Şefik Paşa bunun iki lira da olabileceğini söylüyordu; ayrıca erlere başarı ikramiyeleri de verilecekmış... Yeni yazılan ücretli erlere, hâlis İngiliz kumaşından yepyeni elbise dağıtıyorlar mı; ama babam tenkit etti bunu; elbise verilmesine pek taraftar değil... Hal ve tavırları külhanbeyi olduklarını gösteriyor diyordu...»

«— Kimlerin, bu askerlerin mi?»

«— Evet, işsiz güçsüz takımımın, sırf para kazanmak, ya da maceraya atılmak için bu orduya doldukları kanısında babam... Anadolu'daki KemaPeileri mahvedeceklerini söylüyorlar ama; diyor babam; bunun kolay olacağım sanıyor

lar; halbuki hiç de öyle değil, bir defa, askerlik kolay bir meslek değil diyor...»

«— Doğru söylüyor...»

«— Bunlarmsa, askerlikle hiç ilgileri yokmuş...»

«— Öyle, mamafih bu akşam gider görürüm ben onları... Sonra Eukiye?»

«— Geçen gün bu askerler, sadrâzâmın huzurunda bir geçit resmi yapmışlar... Başkomutan Süleyman Şefik Paşa pek beğenmiş yürüyüşlerini...»

«— Mesele yok öyleyse...»

«— Babam da fena değildi diyor... Alay sancakları filân, her şeyleri varmış; hattâ alay sancaklarına törenle, padişahın hediye ettiği nişanlar, o geçit töreninde takılmış...»

«— Törende kimler varmış; padişah gelmiş mi?»

«— Hayır.»

«— Peki, sonra?»

«— Sadrâzam Ferit Paşa bulunmuş onun yerine... Tabî bütün kabine üyeleri, General Harrington, Şarpi, Amiral Ame, Galtrop, işgal kuvvetlerinin şehirdeki yüksek rütbeli subaylar, kor diplomatik varmış... Sadrâzam Paşa, padişah adına alayları teftiş etmiş; peşinde dört tane Osmanlı generali varmış; öyle azametli yürüyormuş ki, methede ede bitiremiyor Şefik Paşa... Kendisi de peşindeymiş o gün sadrâzâmın... Teftiştten sonra, askerlere bir nutuk vermiş...»

«— Ferit Paşa ha?..»

«— Evet, ben nutku, babamın hazırladığı rapordan okudum...»

«— Ne diye baban hazırlıyor raporu?»

«— Şefik Paşa söylemiş; raporun başında öyle yazılıydı; babam da o gün oradaymış ya...»

«— Peki, neler demiş sadrâzam?»

«— Kuvayı Milliye'nin aleyhinde bulunmuş... Ordumun sayısı şimdilik belki fazla değil ama; değeri üstündür demiş... Bu dinç ordunun temeli, padişah sevgisine dayanıyormuş... «Ey kahraman erler, sizler, elbette ki padişahımızın uğrunda bütün varınızı yoğunuzu fedadan çekinmiyecek siz» demiş...»

«— Lâfla peynir gemisi yürüse!.. Başka?»

«— Adınızı, yarınki tarih şerefle yazacak demiş...»

«— Yazsın bakalım!..»

«— Kahramanlıklarını, gelecek kuşaklar şükranla anı-
caklarmış bu erlerin... Kuşakların ebedî övünme sebebi ola-
caklarmış... Daha birsürü yave... Ha, onu unutuyordum, nu-
tuktan sonra, subay ve erler, üç kez: «Padişahım çok yaşa!..»
diye bağırılmışlar; babam almış raporuna bunu da...»

«— Bağırırsınlar bakalım... Aferin Rukiye, önemli nokta-
ları öğrenmişsin... Bizim Cemal'e söylerim ben; bunları ile-
tir bu akşam Ankara'ya...»

«— Cemal de kim?»

«— Bizim telgrafçı arkadaş, Anadoluhisan Telgrafhane
sindeki gizli telden her gece Ankara'yla muhabere eder...
Evelallah, Paşaya bu gece ulaştırır senin anlattıklarım...»

«— Ha, şunu da söylediler: Bolu, Gerede, Biga bölgele-
rindeki isyanlar gelişince, Süleyman Şefik Paşa, hemen ha-
rekete geçecekmiş; isyancılarla birlikte Ankaraya hücum ede-
cekmiş...»

«— Vay canına!..»

«— İstanbul Eskişehir demiryolundan sarkacaklarmış
Ankara'ya...»

«— İyi, bunu da iletelim bu akşam Paşaya...»

«— Mustafa Kemal Paşaya mı?»

Ü— Evet...»

Rifat, cebinden bir küçük defter çıkardı; Rukiye'nin an-
lattıklarından önemli bulduklarını kısa notlar halinde bu
deftere yazdı; işini bitirince, başını Rukiye'nin saçlarına doğ-
ru eğdi; sağ kolunu onun beline doladı; genç kızı kendine
doğru çekti; Rukiye, uslu bir çocuk kadar uysaldı; siyah
iri gözlerinin, sevgi dolu dalgın bakışlarıyla Rifat'a bakıyor-
du; başını genç adamın omuzuna dayadı; Rifat, onun saçla-
rını, sonra yanaklarını kokladı; genç kız, belirli şekilde ürpe-
riyordu; rengi solmuştu. Rifat, onu dudaklarından ihtirarla
öpmek üzereyken vazgeçti; Rukiye'nin heyecanlı, masum du-
rumu, kendisini bundan alıkoymuştu; selâmeti gitmekte bul-
du; heyecandan şişkin sesiyle:

«— Gidelim mi Rukiye artık? dedi. Fazla geç kalırsak, seninkiler yine huylanırlar belki...»

Genç kız, önüne bakarak, nefes gibi bir sesle cevap verdi:

«— Sen bilirsin!..»

Artık tamamen benimsediği genç adam ne derse onu aynen yapabilecek bir psikolojinin içinde bulunuyordu.

Ağır ağır ayağa kalktılar; gene Rifat'ın koluna girdi; Koruluktan, bu günkü gazinonun bulunduğu yere doğru inmeğe başladılar. Gayet ağır yürüyorlardı.

Güneş batmak üzereydi; hava sakindi; denizin maviliği bütün güzelliğiyle karşıdan kendilerine gülüyor; akşam *güneşinin* kızıl ışıkları, yer yer, denizin mavi yüzünde titriyordu.

Rukiye, —kendisini rahat hissettiği Rifat'm koltuğunda— bu maviliğe bakarak yürürken, yine içine çöken eski endişesini dışa vurdu:

«— Kimbilir, belki son görüşmemiz olabilir bu!..»

Rifat, hissiyatını onda nsakladı; tabîî bir sesle:

«— Hayır, dedi, kesin olan bir şey yok ki daha...»

«— Belki!..»

RUKİYE'NİN PİŞMANLIĞI

Rukiye, Rifaftan ayrılıp eve gelince, kimseye görünmeden doğruca kendi odasına çıktı; sırtındaki elbiseyi çıkarmadan karyolasının üzerine uzandı; gözlerini kapadı; bir müddet öylece kaldı.

Rifat'm kulundayken geçirdiği dakikalar, yeniden, bütün aynntıları ile gözlerinin önünde canlanmıştı. Onun yüzü, kendi yanaklarına değdikçe ne kadar titremişti; şimdi bile, o anlarda ruhunda duyduklarını hatırladıkça vücudu ürperi yordu; fakat bütün bunlarla beraber, ruhunda, kendisini rahatsız eden bir acı vardı; tuhaf bir acıydı bu; bunu, zaman ilerledikçe daha açık bir şuurla idrak ediyordu: Halife Ordusu hakkında Rifat'a söylediklerinden şimdi pişman olmuştu; çünkü o sözleriyle babasını fitediğine kanaat getiriyordu. Şimdiki kanısınca, hem ayıp, hem günahı bu yaptığı;

kendisini besleyip büyüten bir insanın aleyhinde bulunmuştu; ne acı ye ne tuhaftı bu...

Ama Rifat'ın yamndayken, başka türlü hareket de elinden gelmiyordu ki... Eğer o isteseydi, bu gece yine yeni havadisler öğrenir; yarın ya da öbürgün buluştukları zaman yine onları Rifat'a bildirir; ondan sonra da, şimdiki gibi yine pişman olur; kendi kendine ağlardı.

Odasının güney penceresinden görünen Boğaz'a ve onun siyah sularına bakarak, ince sesiyle, acı acı mırıldandı:

«— Neden böyle yapıyorum; niçin hareketlerimde ölçülü olamıyorum?...»

Sorunun cevabını, az sonra yine kendisi verdi; gözlerinde toplanan iri damlalar, yanaklarından göğsüne dökülürken, tâ ruhundan kopan ıslak, derin sesiyle:

«— Seviyorum, dedi. Onu çok seviyorum; çok seviyorum!..»

Yüzünü elleriyle kapadı; hıçkırığa hıçkırığa ağlamağa başladı.

Onun adını anarken bile ruhu ürperiyordu; genç adam uğruna, bu dünyada katlanamayacağı hiçbir fedakârlık olmadığını kanaat getiriyordu.

YÜZBAŞI İHSAN

İhtiyar Baha'nın oğlu Yüzbaşı İhsan, arkadaşlarından, i;viTx? dönmek için güçlükle izin alabilmişti.

Yola çıktığı zaman hava kararmıştı; akşam ezanı okunduğundan —Bayram gecesini olması dolayısıyla— minarelerde ışıklar yanıyordu.

Arkadaşları, mutlaka akşam yemeğini de kendileriyle birlikte yemesini istemişler; bu suretle, Anadolu'ya kaçma durumunu etrafıca inceleyip kesin kararını verdikten sonra evine dönmesinde ısrar etmişlerdi.

Bunda bir bakıma haklıydılar; çünkü kendileri iki güne kadar Anadolu'ya kaçacaklardı. Tahkikat evrakları, M.M. grupunun izin mazbatasını, kaçış plânını her şey hazırlanmıştı.

Bilhassa Yüzbaşı Lûtfullah'la, Üsteğmen Rifat, İhsan'ı kandırmak için çabalayanların basındaydılar; onunla, ikisi

de esaret arkadaşıydılar; esaretten Anadolu'ya da birlikte dönmüşlerdi; yalnız Van'da hastalanan İhsân'm İstanbul'a dönüşü gecikmişti. Ona, önüne çıkan bu fırsattan faydalanmasını, İstanbul'dan hayır kalmadığını, bir daha böyle bir imkâna kavuşabümesinin çok güç olacağını ısrarla tekrarladılarsa da faydası olmadı. Yüzbaşı, evdeki babasıyla, karısına danışmadan kesin kararını veremeyeceğini, biraâs, sabırlı olmaları lüzumunu tekrarlıyordu. Bunda haklıydı. Çünkü üç yıl ayrılıktan sonra, çoluk çocuğuna kavuşalı daha on gün bue olmamıştı; onların iznini almadan «Peki» deyi vermediği vicdanı kabul etmiyordu.

BAYRAM GECESİ

Sokağa çıktığı zaman etraf tenhaydı. Çoğunluk evlerine çekilmişti..

Evine kestirme yollardan kolaylıkla gidebilmek için ara sokaklara saptı; hızlı yürüyordu.

Bir köşebaşmdaki elektrik direğinin dibinde durdu. Kollundaki saate baktı: 18,20 idi.

Elektrik ışığı, vücudunu ve yüzünü, oldukça net belli edebiliyordu: 37 38 yaşlarında, orta boylu, zayıfca bir adamdı. Sırtında gri renkli, ütülü elbisesi vardı; başındaki fesi hafif sağa eğilmişti, yuvarlak, zayıf yüzünü dolduran iri, siyah gözleri ışıklıydı. Sağ yanağımdaki büyükçe bir ben, ilk bakışta belli oluyordu. Renksiz dudakları, az karıncaydı; burnu düzgün ve büyükçeydi, gür siyah bıyıklarının uçları hafifçe tıraş edilmişti.

Genel görünüşüyle yüzü kibar ve güzeldi.

Yine eskisi gibi hızlı hızlı yürümeğe başladı. Bu âdetiydi; yolda yavaş yürüyemezdi.

Evine geç kaldığı için üzgündü; karısından çok, kızı Nermin'i düşünüyordu; çünkü birkaç kez şahit olmuştu ki, akşamları eve biraz gecikmiş, yavruca, pencerenin önünden ayrılmıyor; sağda solda yolunu gözleyip duruyordu.

Çocuğun bu endişesini haklı buluyordu. Çünkü şehirdeki İngiliz ve Fransız denizcileriyle, Rum ve Ermeni azınlıkların çıkardıkları kepezelikler dizboyuydu; facia ve felâketler

le dolu gün ve geceler birbirini kovaladıkça, çocuk elbet üzüldü.

Çarşıkapı'dan geçerken köşebaşmdaki bakkala uğradı; kızma iki çukolata aldı; yine hızlı adımlarla yoluna devam, etti.

Birara gözleri, önüne çıkan küçük bir mescit minâresin deki pırıl pırıl ışıklara takılınca bayramı hatırladı; kendi kendine, kalınca sesiyle mırıldandı:

«— Eyvah, yahu bayram gecesi idi sahi bu gece!..»

Üzüntüsü daha da arttı. Böyle mübarek gecede, evdeki leri, sofraya başında bekletmeği —Babası, kendisi gelmedikçe sofraya oturmuyordu— hiç doğru bulmuyordu.

Sultan Mahmut Türbesi civarındaki genişçe»bir cadde-den yüz metre kadar ilerledikten sonra dar bir sokağa saptı.

Sokağın başındaki direğin ucunda yanan elektrik lâmbası, sağı solu farketmeğe imkân veriyordu. Hepsî ahşap ve yüksekçe olan evlerin üst katları, birbirlerine karşılıklı selâma durmuş gibiydiler. Beyaz perdeleri inik bazı pencerelerden dışarıya, gazyağı lâmbalarının zayıf ışıkları vuruyor; limanda demirli yabancı savaş gemilerinin —karanlığın çökmesiyle birlikte— İstanbul semalarında, her akşamki gibi yine çaprazlama zikzaklar dokumağa başlıyan ışıldak huzmeleri, biteviye parlayıp sönüyordu.

«— PİS TÜRK, HAYVAN!..»

Yüzbaşı, sokağın ortasına gelince, akşamın karanlığı içinde paytak, kalın bir haykırış yükseldi:

«— Esto vre Türkü, zito, zito Yorgi, zito Anastas!..»

Bu alkol kokulu paytak nâra, söyleniş tarzına göre, bir Yunanlı hançeresinden fışkırıyordu.

Bunlara ötedenberi içermekte olan Yüzbaşı, nefretle mırıldanmaktan kendini alamadı:

«— Serseri güruhu gene!..»

Şehrin caddelerinde gece gündüz dolaşan İngiliz tank lariyle, silâhlı devriyelerin bunlara sağladığı, güven hissi, her birini, mütârekedenberi azılı birer Türk düşmanı yapmıştı; hele son zamanlarda o kadar azmış; o kadar çekilmez ha

le gelmişlerdi ki, başında fes, ya da kalpak bulunan Türklerden birisi yanlarından geçerken yüzlerine biraz dik baksa, ya da hızla öksürse, derhal üzerlerine almıyorlar; o saat hâdise çıkarmaktan çekinmiyorlardı; tekme, tokat, yumruk ve mümkün olursa tabanca, bıçak...

Tabii, güvendikleri dayanak İngiliz inzibitlarıyla, İngiliz dostu Osmanlı zaptiye (polis) Heri olunca mesele kalmıyordu.

Yüzbaşı, akşam vakti belki başım belâya girer diye geri dönmeği düşündüyse de sonradan vazgeçti; bu hareketi izzet i nefesine yediremediği gibi, yol da uzamış olacaktı.

Tekrar ağır ağır yürümeğe başladı. Onlar sarkıntılık yapsalar bile aldırmıyacak; yanlarından geçip gidiverecekti.

Pekaz sonra, şımarık, sarhoş güruh, sokağın başında belirmişti; dört beş kişiydiler. Uzaktan farkettiğine göre kol kola girmişlerdi. Bâzan birbirlerinin omuzlarına vurarak sağa sola yalpa yapıyorlar; yüksek sesle Rumca bağırıyorlar; kahkaha atıyorlardı. Çek sarhoş oldukları belliydi.

Durumun nasıl belireceğini henüz kestirememekle beraber, Yüzbaşı, pantolonunun arka cebinden çıkardığı tabancasını, ceketinin yan cebine soktuç bir yandan da içinde «ya sabır» çekmeğe başladı.

Caddeyi takip etmediğine pişman olmuştu.

Onlara yaklaşınca adımlarını daha sıklaştırdı; maksadı biran önce yanlarından sıyrılmaktı; fakat buna imkân olmadı; tam yaniaarından geçerken, başındaki fesi farkedene orta yaşlı, beli kuşaklı, bacaklarından şalvar biçimi bir pontolon bulunan insan azmanı bir rum, üzerine yöneldi; ona şiddetli bir dirsek vurdu; sonra kalın pazılı kolunu hızla havaya kaldırdı; yanmdakilerin kalmımlı inceli kahkahaları arasında, Yüzbaşımın başına kuvvetli bir yumruk indirdi.

Biran afallıyan Yüzbaşı, sağ kolunu siper olarak Ruma doğru kaldırıdıysa da beynine ikinci yumruğun inmesini önli yemedi; başındaki feci, iki metre ötedeki çamurlu suların içine yuvarlandı.

İnsan azmanı Rum —yaptığı yetmemiş gibi— iri, kanlı gözlerini açarak Yüzbaşımın üzerine doğru yürüdü; ablak, etli yüzü büsbütün kızarmış; hiddetten çeneleri birbirine ke

netlenmiş; uçları yukarı doğru kıvrık palabıyıkları, üst dudağını büsbütün örtmüştü.

Alkol kokan ağzındaki tükrükleri «Tuh!...» nidasiyle Tüzbaşı'nın yüzüne doğru fırlatırken, gayzı büsbütün arttı; sert, kaim bir sesle haykırdı:

«— Pis Türk, Hayvan!..»

Bütün kabahat, Yüzbaşının başındaki feste ve onun Türk oluşunun, bu fes delaletiyle, sarhoş Rum tarafından anlaşılmış olmasmdaydı.

Saldırgan Rumun arkadaşları, Yüzbaşının yere yuvarlanan fesini, kaldırımın çamurlu sularında tekmeliyorlar; salyalı kakhahalarla gülüşüyorlardı.

Yüzbaşı, basma inen sert yumrukların etkisiyle adamakıllı sersemlemiş; birkaç adım geriliyerek sokak duvarına yaslanmıştı; başı dönüyordu.

Sekiz on saniye bu halde kaldı; sonra derhal kendini topladı; sinirleri yay gibi gergindi. Çeneleri birbirine kenetlenmişti; gözlerini açarak üzerine eğilmiş olan iri Rum'un sol gerisine sıçradı; hız aldı, sonra vücudunun bütün kuvvetni sağ koluna verip, karşısmdakinin çenesine, yanlamadan şiddetli bir yumruk indirdi.

Belki yüz kilodan fazla olan azman Rum, hiç beklemediği bu yumruğu yeyince, birden geriledi; kış üstü yere yıkıldı; kaldırımdaki çamurlu suların üzerine yuvarlandı.

Çenesiyle karışık ağzına rastlıyan yumruğun etkisiyle üst dudağı yarılmış; iki dişi kırılmıştı. Ağzından akan kanlar, kakırımın çamurlu taşlarını kızıla boyuyor; yuvarlandığı yerde, ellerini kaldırırma çarparak; ezgin, acı bir sesle:

«— Panayamo, PanayamoL.»

Diye inliyordu. Sarhoşluğu büsbütün artmıştı.

Onun bu hali, demindenberi fesi tekmelemekle oynasan öteki arkadaşlarını harekete getirdi. İçlerinden biri, kaba küfür savurarak, kırmızı kuşağının arasından uzun bir kama sıyırdı; fakat ondan daha atik davranan Yüzbaşı da cebindeki tabancayı çıkarmakta gecikmedi.

Kamalı Rum, sağ elinde tuttuğu geniş yüzlü uzun, keskin kamayı hızla havaya, kaldırdı; İhsan'm üzerine saldırıp onu neresine rastlarsa orasından bıçaklamak üzereyken,

sert bir tabanca sesi sokağı sarstı ve ânında «omuz kemiği parçalanan kamalı Rum, acı bir iniltiyle bu omuzunu kavradı; birkaç adım geri geri gitti; sırt üstü yere yuvarlandı; çektiği müthiş acının tesiriyle derin derin inlerken baygın düştü.

Bu sırada bir üçüncüsü, gürültüden faydalanarak yavaşça Yüzbaşı'nın gerisine sokuldu; elindeki sivri uçlu sustalı çakıyı onun sırtına saplamak istediye de, Yüzbaşı hızla geriye dönünce bunu başaramadı; havaya kaldırdığı çakıyı onun koluna saplayabildi; fakat bu sırada Yüzbaşı'nın tekrar patlıyan tabancası bu Rum'u da yere serdi.

Pabucu pahalı gören dördüncü Rum, arkadaşlarını o halde bıraktı; tabana kuvvet, sokağın öbür ucuna doğru var hızıyla koşmağa abşladı; Yüzbaşı onun gerisinden ateş etmedi.

İki saat önce yağmur yağdığı için her taraf ıslaktı; kaldırımdaki çamurlu sular kana bulanmıştı.

Sokağın iki yanındaki evlerde ışıklar tamamen söndürülmüş hepsi karanlığa gömülmüştü.

Bazı pencere ve kafeslerden, karanlıkta kadın, erkek başlan uzanıyor; telâşlı fısıltılar, birbirine karışıyordu. Bu arada, yakınlardan bekçi ve zaptiye (polis) lerin düdük sesleri gelmeğe başlamıştı.

Yüzbaşı İhsan, bunların hiçbirine dikkat edebilecek halde değildi. Elindeki tabancaşıyla dikildiği yerde —biri ölü, ikisi baygın yeralının az solunda duruyordu— biteviye titriyor; yaralı kolundan parmaklarına doğru kan damlaları süzülüyordu. Gözleri yana doğru kaymıştı; yüzü sapsanydı; gözlerindeki beyzlık besbelliydi.

Bu sırada, iki katlı, basık bir evin kapısından gecelik entarisiyle sokağa fırlayan beyaz sakallı, uzun boylu, başı takeli, zayıf bir adam, ona doğru koştu; telâşlı bir fısıltıyla, nefes nefese:

«— Evlâdım, dedi. Kaç buralardan, durma, zaptiyeler (polisler) gelmeden hemen kaç; İngiliz inzibatları yakalarlarsa asarlar seni!..»

Ancak bu ihtar, Yüzbaşı'nın aklını basma getirdi; içinde bulunduğu tehlikeyi gözlerinin önünde canlandırabilirdi; bu

adamın dediği gibi, İngiliz inzibatlarınm eline düşerse, sorgusuz sualsiz, o saat kurşuna dizileceği muhakkaktı.

Yakın ölümü bir an karşısında görür gibi olunca, hızla geri döndü; hâlâ elinde tutmakta olduğu tabancasını cebine soktu; sokağın öbür ucuna doğru koşmağa başladı; az sonra köşeyi döndü; gözden kayboldu.

«— BU GÜNLER İÇİN Mİ ÖLDÜK ÖLDÜK DİRİLDİK'...»

Gece bulutlu ve ıslaktı.

Limandaki İngiliz ve Fransız savaş gemülerinin ışıltak ziyaretleri, karanlık gökyüzünde devamlı zikzaklarla parlayıp kayboluyor; zaman zaman kuvvetlenen lodos rüzgârının serpinti halinde etrafa savurduğu yağmur damlaları, evlerin pencere camlarına çarpıyor; arasına uzaklırdn gökgürültüleri geliyordu.

10 15 dakikadanberi evinde olan Yüzbaşı, artık uzaklaşmak üzere bulunuyordu. Kolundaki yarayı —Oldukça derindi; çakının sivri ucu kemiğe kadar dayanmıştı— karısı Le man ilaçlayıp sarmıştı. İngiliz inzibatlarının eve yapmaları muhtemel bir baskınına karşı, geceyi, arkadaşlarından birinin evinde geçirecekti.

Karısı, kızı ve ihtiyar babasıyla birlikte, alt kattaki oturma odasından çıktılar; sofayı geçip sokak kapısına doğru yürüdüler; dördü de üzgündü.

Yüzbaşı, karısının elindeki küçük çantayı —içinde tentürdiyot, pamuk ve sargıbeziyle, bir kat temiz çamaşır vardı— almak üzereyken vazgeçti; önce babasına, sonra karısına baktı; onlara, akşam üzeri kendisine yapılan ısrarlı kaçım tekliflerinden söz etmek istiyordu.

Le T^an, onda bir hareket olmayınca, elindeki çantayı yere bıraktı.

28 30 yaşlarında, orta boylu, zayıfça bir kadındı. Geniş alnı geriye kaygın, alt dudağı, üstteğine göre biraz daha dolgundu. Düzgün taranmış uzun, kumral saçları omuzundan beline doğru sarkıyordu. Yeşil gözleri dalgınca bakışlıydı. Beyaz cildi, az kalınca dudakları, düzgün burnu, yüzüne mahzun bir zariflik sağlıyordu.

Elinde tuttuğu fesi kocasına uzattı:

«— Giymiyecek misin?» dedi.

Yüzbaşı fesi aldı, konuşmak isterken, boğazına gelen gıcık buna mâni oldu.

Karısının tuttuğu pardesüyü giyerken yatsı ezanı okunmağa başladı; müezzinin, yakındaki minareden gelen davu-di sesi gür ve ahenkliydi.

Yüzbaşı, diklidiği yerde —babası gibi— kendi kendine Kelime i Şahadet getirdi; elleriyle yüzünü sıvazladı.

İsm i Celâl, ruhundaki acıyı biraz yatıştırmıştı; kendi kendine mırıldandı:

«— Allah büyüktür!..»

Fakat bu sırada ezan seslerine, uzaktan uzağa bando gü rültüleriyle karışık uğultu halindeki bağırtılar katılmağa başlayınca, Yüzbaşı'mn eski hiddeti yine üzerine geldi; kaş-ları çatıldı; bütün dikkati, bu gürültülü yaygaraların üze-rinde toplandı.

Zaman zaman bando sesleri, bu yaygaraların arasında kayboluyor; derinden yalnız davul gümbürtüleri duyuluyor-du.

Müslümanların bayram gecesine hiç yaraşmayan bu gü rültülerdeki alay mânasını Yüzbaşı sezmişti. Kendi kendine dişlerini sıkarak mırıldandı:

«— Utanmak lâzım, haya lâzım, saygı, feraset!.. Ama ne gezer bu namussuzlarda öyle şey!.. Bu kahrolasılarda ne işi işi var utanmanın, sıkılmanın!..»

Yaygaracılar, zaman zaman bir ağızdan, çılgınca bağırı şıyorlar; müslümanların din ve inanışlarıyla alay etmek için kasden yatsı ezanı zamanım beklemişe benziyorlardı. Çeşit-li yönlerden gelen ezan sesleri, bu karmakarışık uğultulu yaygaraların arasında kayboluyordu.

İhsan, ikindiye doğru tramvayla Köprüden geçerken, rıhtımda gördüğü, yeni gelmiş savaş gemilerini hatırladı ve bu tedaişi, üzüntüsünün daha artmasına sebep oldu: Demek, o gemilerden rıhtıma çıkarlarken gördüğü Senegalli arap-larla, Yeni Zelanda'lı vahşilerin şerefine yapılıyordu bu çılgınlık.. Onlara hakaret, küstahlık, maskaralık örnekleri veriliyordu demek...

Kendisi gibi ayakta dikilen karısıyla, babasına bakarak: «— Duyuyor musunuz?» dedi.

İhtiyar babası önüne bakıyordu; cevap vermedi.

Leman, duygularım saklamağa çalıştığı ince sesiyle:

«— Herhalde gene asker çıktı karaya, ondan bağınsıyor lar... Bitip tükenmiyor ki ardı arkası...»

Yüzbaşı, acı bir sesle, inler gibi:

«— Dinle, dedi, dinleyin bu sesleri; baba, anlıyorsun ya bu bağırtıların mânasını; insan mağlûp olunca, her şey oluyor!.. Demin üzüldünüz benim yaralanmama; yara asıl bu; evlât yaralanmış; koca yaralanmış; hiç bu yaranm yanında!..»

On iki yıldanberi askerdi.

Hemen hemen bütün savaş cephelerinde bulunmuş; Balkan Savaşı'yle, Çanakkale ve Kafkas'ta, birkaç kez kıl sıyırtarak ölümden kurtulmuştu. Vücudunda ona yakın sün-gü ve kurşun yarası vardı.

Savaş cephelerinde çektiği üzüntüler, şimdi, bütün acıklıklariyle ruhunda dile gelmişlerdi; uzak geçmiş, ruhunda uğulduyordu.

Kısık, mustarip bir sesle devam etti:

«— Bu günler için mi öldük öldük dirildik!.. Ne Yemen'i kaldı; ne Irak'ı, ne Kafkas'ı, ne Çanakkale'si kaldı!..»

Güçsüzlüğün verdiği yeisle, ellerini iki yanma salladı.

Daha dün denecek kadar yakın bir geçmişte, Irak'ta ne ıstıraplar çekmişti; ama Allah, bu vücudunu demirden yaratmıştı da dayanmıştı o acılara...

Türk Ordusu, İngilizlerin Allenbey ordusunun sürekli saldırıları karşısında gerilerken, bölüğüyle artçı görevindeydi. *'ınınin öteki alay, tabur ve bölükleriyle beraber, canla başla düşmana saldırıyorlar; böylece, ordu büyük kısmının, mümkün olduğu kadar az kayıpla Şam bölgesine gerilemesini sağlamak için zaman kazanmak istiyorlardı.

Bölüğünün başında, böylece canını dişine takarak çok çetin ârtçuşavaşları verirken, bir ara, kötü bir talihsizlik sonucu, İngilizlere esir düşmüş; sonra bir kolayını bularak kaçmış; fakat boyuna gerüeyen Türk ordugâhını bulmak için çölde dört beş gün aç susuz, durmadan yürümüş; çok kereler yürürken uyumuş; hattâ rüya görmüştü.

Nihayet, Irak Çölü'nde, artık yürüyemez hale gelince —yakalayacakları Türk Mehmetçiklerini soyamak için eşkiyalığa çıkmış olan— müslüman arapların eline esir düşmüştü, daha doğrusu, kendisini yalnız ve bitkin görünce, önce üzerindeki parayı almak; sonra da —pek çok yaralı aç, takatsiz Mehmetçiğe yaptıkları gibi kendisini de 3'atırıp boğazından kesmek için esir etmişlerdi.

Günlerce aralıksız yol yürümekten, ayaklarındaki postalları (asker kundurası) parçalanmış; çorapları erimiş; yalınayak yürümekten —birkaç gün sonra— ayaklarının taban derileri olduğu gibi kalkmış; tabanları cılk kan içinde kalmıştı.

J

O kadar açtı ki, içi bayılıyor; açlıktan nefesi kokuyor; sık sık gözleri kararıyordu. Boynu uzamış; avurtları iyice içeri çökmüş, gözleri siyah hâlelerin çevirdiği göz çukurlarında derine batmıştı.

Bütün bu bitkinliğine rağmen, üç müslüman arap, kendisini yere yatırıp boğazına harbeyi (iki yanı keskin süngü) sayamışlar; din kardeşliğine zerre miktar aldırış etmeden:

«— Altm, altın!..»

Diye bağrışarak, cildinin birazını bile kesmişlerdi.

Ölüm, kendisi için artık el ile tutulacak kadar yakındı; üzerinde para namına hiçbir şey yoktu.

Kendisini kesmek isteyen arabm altından, bir ara, can havliyle:

<(— Altın, altın var!..»

Diye bağrarak fırlayıp ayağa kalkmış; sırtındaki —toz toprağa belenmiş, yırtıp, perişan— elbiselerini soyunmuş; parası olmadığına karşısındakileri bu suretle inandırmış; fakat bu sefer de müslüman araplar, bütün elbiselerini alıp gitmişler; kendisini çölde çırılçıplak bırakmışlardı. Öldürmediklerine şükrediyordu; kimbilir, belki de kendisini, öldürülmeğe değer görmedikleri için öldürmemişlerdi.

Kızgın çölde; donsuz, gömleksiz, tekrar yollara düşmüş; kumların üzerine yorgunluktan baygın düşüp serilince ye kadar yürümüşü.

Günlerce ne ekmek, ne yemek, ne de su...

Sık sık kanayan çıbanlı ayak tabanlarına artık basamaz

hale gelince, birkaç gün de dizleri üzerinde emekliyerek yürümüşü.

Hayat bu, insan kolay kolay ölemiyordu.

Kum çölünde, bir ara önüne, üzerine çekirgelerin üşüş-tüğü siyah bir su birikintisi çıkmış; kendisi, bu kara suyla, ancak çatlak dudaklarını ıslatabilmişti; çünkü o kadar pis kokuyordu ki bu su, daha ilk yudumu alır almaz böğürmeğe başlamış; bu böğürtüler bir türlü kesilmemiş; sonuçta kendisini kumların üzerine baygın düşürmüştü.

Hele geceleri çektikleri...

Çıplak ve aç vücudunu ısıtmak için, soğuk çöl gecelerinde boğazına kadar kumlara gömülerek uyumağa çalıştığı; fakat, soğuktan dişleri birbirine vurarak uyuyamadığı o fecî geceler...

Tam onyedi gün, bu sözde müslüman memleketinde, ağzına ne bir lokma ekmek girmişti, ne de bir tas su!..

Nihayet Erbil civarındaki Huneyre kasabasında Türk ordugâhını bulmuş; bu suretle kendi can ve kan kardeşlerinin şefkatli âğuşuna sığınarak hayatını kurtarabilmişti.

YÜZBAŞI AĞLIYOR!

Leman heyecanlıydı:

«— Hepsi gelir geçer İhsan, dedi. Sen fazla vakit geçirme de git; korkuyorum İhsan, İngilizlerden, geliverirler diye!..»

Üzgün yüzbaşı, karısının sözlerini duymamıştı bile; çünkü kaçmak onu ilgilendirmiyordu artık...

Ruhu inler gibi:

«— Dinle, dedi, dinle bu sesleri; ölüm salası bu milletin bu sesler; hani bir insan öldü mü minarede salâ verilir; işte şimdi milletin salası veriliyor!..»

Leman tekrar yalvardı:

X «— İhsan'cığım, ne olur, vakit geçirme daha fazla; belki geliverirler!..»

Yüzbaşı, etkisinde bulunduğu sabit fikrin (idée fixe) gittikçe daralan çemberinden sıyrılıp, içinde bulunduğu sim

diki durumun tehlikelerini idrâk edebilecek halde değildi; sayıklar gibi devam etti:

«— Dört yılda, milyonlarca evlâdını bu günler için mi şehit verdi bu millet!.. Öyle değil mi Baba?... Topraktakilere ne cevap verecek şimdiki esirler, yâni bizler?...»

Biteviye önüne bakan ihtiyar baba, oğluna cevap veremedi.

Yüzbaşı, daha da yaklaşmış olan bando gürültülerini dinlerken, birden yumruklarını sıktı; üzgün gözlerle karışma baktı; sonra bakışlarını babasına çevirdi; ağır ve acılı bir sesle:

«— Kurumadı daha, dedi, çünkü şehitlerin kanlı gömlekleri, kurumadı daha!... Hele bir Hasan vardı benim bölüğümde, Edremitli!.. Ama kaç bin Hasan, Ali, Mehmet!.. Hele Çanakkale'dekiler, Kafkas'takiler; nasıl, can verdiler ben bilirim; geberemedim de kaldım bu günlere!..»

Aczin verdiği hüznle omuzları çökük, başı önüne eğikti.

Yakındaki Divanyolu Caddesinden geçmekte olan bandonun ve kalabalığı ngürültüsü, şimdi daha net duyuluyordu.

Bunların etkisiyle ıstırapı daha artan Yüzbaşı:

«— Susun, diye inledi; yeter artık, yeter!..»

Sesi titreyerek derinleşti; dikildiği yerde göğüs geçir-meğe başladı.

İhtiyar baba, ruhunun bütün şefkatiyle oğluna bakıyordu; onun da iri, siyah gözleri kızarmıştı; şişkin, titrek sesle:

«— Evlâdım, dedi, geçer hepsi, biter, üzme kendini!....

Dikildiği yerde geri döndü; odasına gitmek için merdivene doğru yürüdü; basamakları ağır ağır çıkmaya başladı; ayakta durmaya gücü kalmamıştı. Dikildiği yerde üzgün üzgün kocasına bakan Leman, sapsarı kesilmişti; boynu hafifçe sağa doğru büküktü.

Şimdiye kadar on iki yıldır ne kocasının, ne de kaynatasının bu geceki gibi hissi durumlarını görmediği için, onların şimdiki halleri birden fenasına gidivermişti.

İhtiyar baba, merdiven basamaklarını çıkarken, Leman

yüzünü elleriyle kapadı: derin hıçkırıklarla ağlamağa başladı.

Dokuz on yaşlarında, uzun lepiska saçlı, zayıf, sarı benizli bir çocuk olan Nermin, babasının bacaklarına sarılmış; ince sesiyle yalvarıyordu:

«— Babacığım, babacığım!..»

Gerisini getiremiyor; bu sözleriyle ona, üzülmemesini, ağlamamasını anlatmak istiyordu.

Gecenin ıslak karanlığı içinde, azınlık halkının yaygarası, oynak bir marş çalan bandonun nağmelerine karışıyordu.

«— Zito, zito Venizelos, hurra, hurra!..»

«— Zito Ellas, zito, zito!.. Hurra, hurra, hurra!..»

«— Artin, bağır be, hurra, hurra!..»

«— Bilirsin seferberlikte yaptıklarını...»

«— Nasıl bilmem be, yüz ermeniye bir kalp metelik yerine komadıldır; nasıl bilmem! hurra, hurra!..»

«— Hey gidi hey, o çamlar bardak oldu; şimdi sıra bizde zo!..»

«— Bağırın be, yüreklerine otursun; kafalarını kıracak İngiliz tankları hepsinin; hurra, hurra!..»

«— Türklerin beli doğrulmaz gayri; zo battılar, battılar batağın içine!..»

«— Kokinomilo. sürün Kızılalma'ya barbarları!..»

«— Ayasofya bizim vre Kavakin; sindi mal, asıl sabisine gesti; çan takazağiz Ayasofya'ya, zangoç hazır!..»

«— Sabahgülyan be, gitsinler Asya'ya; geldikleri yere; zahi vahşi bunlar!..»

«— Rum ve Ermeni Patrikleri, yaptılar muracat bugün!»

«— Kime be?»

«— İşgal komutanına burdaki; Anadolu'nun bütününü işgal etsinler diye!..»

«— Vay canına, yaşaşınlar be, hurra, hurra!..»

«— Yeşilini çıkarın barbarların, haydim, hurra, hurra, hurra!..»

İhsan, bunları duydukça, az sonra, deminki hissî durumundan tamamen sıyrıldı; şiddetli bir sinir buhranına tutuldu. Rengi sapsarı kesilmişti; dikildiği yerde biteviye titriyordu; gözleri büyümüştü.

Sert bir hamleyle kapıya doğru yürümek istedi; niyeti

sokağa fırlamaktı; ne olursa olsun bu nankörlerin karşısına dikilecek; onlardan önüne çıkana, tabancasındaki son kurşuna kadar gebertecek; sonra geri kalanların tekme, yumruk, tokatla kafasını, gözünü yaracak; sesinin bütün kuvvetiyle millet şerefini haykıracaktı. Bunu o an yapabilecek psiko-lojideydi.

Leman, kocasının gergin yüzünden, keskin bakışlarından bunu sezmişti.

Kendi acısını unutarak onun önüne dikildi; koluna sarıldı.

Yüzbaşı, biteviye kapıya doğru yürümek istiyordu. Kendisine mâni olmak isteyen karısıyla kızını da, bu etkiyle yere düşürdü; birkaç metre de beraberinde sürükledi.

Leman, düştüğü yerde onun ayaklarına, Nermin de ayağa kalkarak ellerine sarılmışlardı; acı acı yalvarıyorlar; Nermin'in çığlıkları, annesininkini bastırıyordu:

«— Yapma îhsan'cığım, kıyma kendine; öldürürler seni; kendine acımazsan bâri bize acı; İnsancığım, yapma, yapma!..»

«— Babacığım; gitme, gitme; babacığım, bize acı, gitme!..»

Yalvara yakara, onu zorla zaptedip yatıştırabildiler; pervasız haykırırlar da bu arada yavaş yavaş uzaklaştı; kayboldu.

KESİN KARAR

Bu olaylar sırasında ihtiyar baba, yukarı katın sofasında bulunuyordu. Aşağı kata inmek için —torunuyla, gelininin acı feryatlarını duyunca— odasından heyecanla koşarak çıkmış; fakat inmeğe imkân ve fırsat bulamadan —gücü tükenmişti— merdiven sahanlığının solundaki pencereye yaslanıp kalmıştı. Orada heyecanından titreyip duruyordu; yüreği kalkmıştı; dakikalardanberi ruhunu kavrayıp kavuran heyecanın etkisiyle dudakları kurumuştı. Hafif köpüklü ağzında, dilini güçlükle oynatabiliyordu. Elinden gelse aşağı kata inecekti; fakat bütün gayretine rağmen, güçsüzlüğünden buna imkân bulamıyordu; o kadar ki, Leman'la Nermin*'

in sesleri bile sanki kilometrelerce uzaktan geliyormuş gibi duyuyordu.

Böylece dakikalar geçti; neden sonra, kendine gelebildi. Her zamanki yaşlı, titrek sesiyle, kendi kendine, sayıklar gibi mırıldandı:

«— Evlâdım, İhsan'ım!..»

Aklında, İngiliz inzibatlarının, ya da Osmanlı zaptiyele-
rinin (polis) evi basmaları ihtimali, evlâdının yakalanıp kur-
şuna dizilmesi felâketi...

Bir ara kendini zorladı; bütün kuvvetini ayaklarına ver-
di; zarzor aşağı kata indi; merdivenin son basamağında dur-
du. İlk sözü, yer odanın mavi boyalı, küçük ahşap kapısı
önünde dikilmekte olan oğluna kaçmasını hatırlatmak oldu.

Yüzbaşı, kızı Nermin'i kucağına almış; sağ avucuyla,
çocuğun ince yüzündeki yaşlan siliyordu.

Sakin bir sesle babasını tasdik etti:

, «— Ben, derhal kaçmak zorundayım baba; bunu bili-
yorum. ..»

İhtiyar baba, ağır ağır ve zorlukla konuştuğu anlaşılın
bir sesle:

«— Bekleme evlâdım, dedi, çabuk ol, gelmeden zaptiye-
ler!..»

Oda kapısının sağında dikilmekte olan Leman söze ka-
rıştı:

«— Temiz çamaşır koydum çantaya İhsan; bir kat...
Tentürdiyotla, pamuk paketi de içinde; lâzım olursa diye
koydum...»

Yüzbaşı, kucağındaki çocuğu yere indirdi; ağır ağır ko-
nuşarak kesin kararını bildirdi:

«— Şimdi Kasımpaşa'ya giderim. Nafize Hala'nın evine;
birkaç gün sonra daha uzaklara, AnadoPuya...»

Bu ânî karar, ihtiyar babayı da, Leman'la, Nermin'i de
birden şaşırttı. Bunu hiç akıllarına bile getirmemişlerdi.

İhtiyar baba, hiç konuşmadan bir müddet oğluna baka
kaldı. Ruhunun acısı, süzgün, derin bakışlarından okunuyor-
du.

İhsan sakindi. Önüne bakarak tok bir sesle kararını tek-
rarladı:

«— Ben mutlaka oraya gitmeliyim!..»

Leman, elinde tutmakta olduğu çantayı yere bırakmış; bir kocasına, bir babasına bakıyordu; ne söylemek gerektiğinde müteredditti.

Yüzbaşı, birkaç saniye sonra tekrar mırıldandı:

«— Benim yerim orası!..»

Kesin kararını vermiş insanların iradeli sesiyle konuşuyordu.

Kanısınca, değil mi ki, boyunduruk vardı bu şehirde, o halde bir zindandan farkı yoktu. Onun için kaçmak zorunda bulunduğunu hissediyordu. Ne yapsa, ne etse, ruhundaki acıya başka şifa bulamıyordu; hele son kepezelikten sonra, vicdanı kendisine bu şehirde daha fazla kalma hakkını bütünü kapıyordu artık...

İhtiyar Baba, dikildiği yerde kendi kendine mırıldandı:

«— Mukadderat!..»

İhsan, bu kelimeyi duyunca, başını kaldırıp babasına baktı.

İşte kendisi de en çok buna yanıyordu ya...

Daha on gün önce, şu kapıdan ne tatlı ümitlerle girmişti. Karısının, ihtiyar babasının, evlâdının şefkatleri arasında, yorgun başını, uzun savaş yularının acılarını dindirebilecekti; fakat heyhat!.. Binbir ümitle girdiği bu yuvadan, şimdi ne hazin bir sonuçla kaçıp gidecekti; hele bir esir gibi, bir hırsız gibi kaçmak...

Bakışları, kızının üzerinde toplanınca, birden içi burkuluverdi; bütün göğsünü kaplıyan derin sızı, boğazına doğru yükselmeğe başladı:

«Zayıftı yavrucak; hele kendisi geldiğinden beri, son günlerde daha da zayıflamıştı... Kimbilir, ayrılırken... Gidip de gelmemek, gelip de bulmamak da vardı bu işde...»

Az daha, zaaf mı dışa vuracaktı; cebinden mendilini çıkardı; yüzünü siliyormuş gibi yaptı; dişlerini sıktı; bu suretle ruhunun zaafını boğunca, mendilini cebine soktu; hafifçe silkinir gibi yaptı; yüzündeki çizgiler yine sertleşti; kaşları yine çatıldı; dudaklarının arasından bir anda yine eski hüküm döküldü:

Ruhunun sesini duyar gibi konuşuyordu:

«— Sen, yüzbaşı İhsan, madem ki, insansın; hem insanın erkek cinsindensin; hem de askersin; o halde uç oraya; hür insanların yanına; hürriyet ülkesine... Orada Türklerin yüzüne tükürmek yok; orada azınlıklar, kafana yumruk vurup fesini çamurlara yuvarlayamayacaklar; «Eşek Türk, pis Trük» deyip yüzüne tüküm diyecekler; Türk fesi giydirdikleri merkepleri, lâterinayla oynak havalar çalarak sokaklarda dolaştıramıyacaklar; orada, bu şehirdeki gibi, İtilâf Devletlerinin en küçük rütbeli subay ve astsubaylarma bile selâm vermek zorunda bırakılmıyacaksın; buna karşılık, şu sevdiğin insanlardan uzak kalacaksın; fakat düşün bir kere, hangisi iyi? Bu şehirde kalıp başın önünde esir yaşamak mı; yoksa; bütün acılara göğüs gererek Anadolu'ya gidip vuruşmak mı? Bu milletin seni adam etmek için vaktiyle yedirdiği ekmeklerin hakkını ödeyip, başın yukarda, şeref ve namusla vuruşmak mı?..»

Çantasını sağ eline aldı:

«— Baba, dedi. Senin gelmene lüzum yok; zâten bir faydan dokunmaz bana... Her ihtimale karşı, sen yalnız bırakma bunları... Şimdi Kasımpaşa'ya giderim ben... Yarın fırsat bulursan bir uğra; hem bana havadis getirirsin... Bakalım bu akşam böyle geçsin; Allah'a ısmarladık...»

EVDEKİLERİN O GECEKİ HALİ

Yüzbaşı gittikten sonra ihtiyar baba, yukarı kattaki odasında, bir müddet kendi kendine, hafif mırıltılarla Kur'ân ı Kerîm ve bazı dualar okudu, sonra aşağı kata inmek, yerodaki torunuyla, gelinini dolaşmak lüzumunu hissetti; hem onları teselli etmek; hem bir müddet yanlarında oturmak düşüncesiyle aşağı kata indi:

«— Ne yapıyorsunuz bakalım?...»

Diyerek onların odasına girdi. Yarım saat kadar yanlarında oturdu.

Birbirleriyle pe kaz konuştular; üçü de üzgün ruh hâle tindeydiler.

Leman, oda kapısının yanındaki bir küçük şilteye otur

muştı; elindeki iğne iplikle, kocasının —yaralandığı zaman sustalı çakının yırttığı— gömleğini yamıyordu.

Nermin, kırk santim kadar yükseklikteki minderin, ocaktan yana olan kısmının dibindeki yuvarlak şilteye oturmuş; başım, minderin üzerinde birbirine kavuştuğu kollarının üzerine koymuştu. Oturduğu yerden, dalgın dalgın annesine bakıyordu.

İhtiyar Baba, köşe penceresinin önündeki yuvarlak şilteye diz çökmüştü; elindeki kehribar teşbihini çekiyordu.

Birkaç kez talihten, mukadderattan söz açarak gelmini teselliye çalıştı; takdirde yazılan, tedbirde bozulmaz, felsefesini ona açıkladı; cüz'î ve külli' iradelerden demvurdu; üzülmünün boş olduğunu, takdire boyun bükmenin en doğru hareket olduğunu anlattı.

Leman, hiç konuşmadan onu dinliyordu.

Böylece yarım saat kadar geçtikten sonra, ihtiyar baba, yatsı namazını kılmak için yukarı kattaki odasına çıktı; namazını tamamladıktan sonra da artık aşağıya inmedi; orada kendi düşünceleriyle başbaşa kaldı.

Akşam üzeri kesilmiş; fakat yarım saat önce tekrar başlamış olan lodos fırtınası, bazan camlan bile sarsan kuvvetli uğultularla esiyor; bazan da rüzgârın savurduğu küçük yağmur damlalan, hırçın vuruşlarla camlara çarpıyor; çerçevelerin dibine süzülüyordu.

İhtiyar baba, namazını kıldıktan sonra, konsolun üzerindeki idare lâmbasının fitilini biraz daha kıstı; odada zaten pek az olan ışığı büsbütün azalttı; etraf belli belirsiz farkedilir oldu.

Minderin sol köşesine büzülür gibi oturdu.

Fazla ışığa tahammülü yoktu bu gece... Ruhu ezgindi.

Göğsünde bir sızı vardı; göğsünün derinliğinde, kalbini saran bir sızı...

On günde doyamamıştı ona; gitmesini istemiyordu; ihtiyardı; giderse bir daha onu ya görecek, ya görmeyecekti; ihtiyar hayatının tek dikili ağacıydı o, kimesesi yoktu ondan başka...

«ÖNSEZİ!...»

Uzunca bir zaman sonra canlanır gibi olunca, ağır ağır ayağa kalktı; böyle bir gecede aşağı odadaki evlâtlarını yalnız bıraktığına üzülmüş, pişman olmuştu.

Odasından çıktı; merdiven basamaklarını ağır ağır indi; aşağı kata ulaşınca, sofadaki iki camlı, küçük pencereden onların oturduğu odaya baktı:

Akşamdanberi uğraştığı dikişini bırakmış olan Leman, sokak tarafındaki köşe minderine oturmuş; kollarını birbirine çaprazlama bağlamış; sırtıyla başını, sokak penceresinin solundaki köşe duvarına dayamıştı; gözleri kapalıydı; minderin baca tarafına doğru uzanarak yatmış olan Nermin, baskım onun dizine koymuş uyuyordu.

Hallerini sakın görünce, onlara bir şey demeden geri döndü; merdiven basamaklarını ağır ağır çıktı; gene odasına girdi; kapıyı kapadı; her zamanki köşesine oturdu.

Onların haline yüreği sızlamıştı; öyle ya, belki yarın, belki öbürgün, kadın kocasını, evlât babasını yitirecekti. Bu, öyle bir gidişti ki, geriye dönebilmek ihtimali...

Hem anayla, evlât, kimbilir, belki de bir Önzezinin sıkıntısı içindeydiler. Halleri bunu göstermiyor muydu? Hele Leman'cığım o sapsarı benzi...

Nermin, ne de olsa bir çocuktı; fakat kadıncığın hali...

«— Önzezi!..»

Bu düşünce onu yine köşesinde büzülmeğe sevketti:

«— Önzezi!..»

Tüyleri ürpermişti; o zaman hali ne olurdu?

Mindere sırtüstü uzandı; göğsündeki düğmeleri çözdü; derin nefes aldı.

Nefes durumu az sonra normalleşince, ağır ağır doğruldu; göğsündeki düğmeleri ilikledi; köşe duvarına yaslandı; başını pencerenin camına dayadı.

Aklı vatan yüzeyine kaymıştı; Anadolu'ya...

Uzaklarda, kendisi gibi olan kimbilir nice insanlar vardı; şu camın gerisindeki fırtınalı, karanlık ufukların ötesinde... Nice babalar, dullar, yetimler, öksüzler...

Anadolu'nun, ufukları kararmış şehir, kasaba ve köyle

rindeydiler onlar... İşgal kuvvetlerinin binbir zulmü içinde çırpınıp duruyorlardı oralarda...

Bir yanda, dört yıllık kıyasıya savaşın vatan yüzeyine serdiği milyonlarca hasta, sakat, ya da şehit asker...

Öte yanda, Mondros Mütarekesinden sonra başlayan işgal ve şimdi başlıyan hakikî esirlik devrinin milyonlarca göz yaşlı insanı... Savaştan bıkmış, bezgin inşam...

Halbuki bunlar, 1914 Savaşına ne yüce ümitlerle katılmışlardı. Bütün bu sakatlar, bu hastalar, şimdi başı boş bırakılmış, bir kısmı dilenen, bir kısmı eşkıyalık yapan, bir kısmı sürünen bütün bu aç askerler...

O GÜN SULTANAHMET'TE GÖRDÜKLERİ

Demindenberi uğultulu yankılar halinde ruhunu dağıyan evlât ve vatan kaygılı mistik duygular, bütün varlığını sarmıştı; suuraltında, şimdi öç duygusu hakimdi; yaralı bir kuş gibi çırpman muhayyilesinde, şimdi, aylarca önceki bir heyecan titriyordu: Sultanahmet Meydanı'nda yapılan mitingin, vatan aşkıyle yanan o lekesiz, o saf heyecanı...

23.Mayis.1919 Cuma günüydü. Öğleden sonra saat 14,00 sıraları...

Gözlerinin önünde, iğne atılsa yere düşmeyecek derecede halkla dolu olan Sultanahmet Meydanı...

Çeşitli camilerde kıldıkları Cuma namazlarından çıkanlarla, şehrin çeşitli semtlerinden gelen kadınlı erkekli, gençli, ihtiyarlı kalabalık, burasını hıncahınç doldurmuştu; o kadar ki, koca meydandan başka, Ayasofya ve Sultanahmet Camilerinin irili ufaklı bütün kubbeleriyle, saçakları da insanlarla dolmuştu; şöyle böyle en az ikiyüz bin kişi vardı etrafta...

Halk o kadar birbirine sıkışmıştı ki, kimse yerinden kıpırdayamıyordu.

Camilerden, tramvay caddesine kadar her yanda çarşaf, fes, kalpak, kabalak, sarık kalabalığı...

Halkın pek çoğunda gözler yaşlı; vire de için için ağılanlar pek çok...

İhtiyar baba, Ayasofya camii ile karşı karşıya olan Adli

ye Nezareti binasının önünde dikiliyor; elinde, bu sabah, İstanbul'daki yüksek tahsil gençlerinin dağıttıkları miting beyannamesi; onu okuyor:

«Müslümanlar:

Memleketimizin mukadderatı hakkında son kararınızı vermek için, bugün, Cuma namazından sonra Sultanahmet Meydanı'na geliniz; Türk başkentinden yükselecek sese katılınız. Bugün, dünya mületlerinden yaşama hakkımızı talep edeceğiz. Medenî varhğımızı isbata koşunuz; mağazalarınızı, dükkânlarımızı kapatınız; her türlü işinizi gücünüzü bırakınız; dinî ve millî borcunuzu ödemek farzdır.»

İhtiyar baba, Adliye Nezareti binasının önünden, karışındaki mustarip kalabalığa bakarken, kendi kendine bir kere daha îma nediyor ki, milletin başına ne kadar büyük felâket gelirse gelsin, millî ruh ölmüyor...

Şimdi oturduğu yerde, o günü tekrar yaşarken, tüylerinin diken diken olduğunu hissediyordu.

Bütün göğüslerde, miting komitesinin dağıttığı küçük rozetler asılıydı; bu rozetlerde: «Smyrne restera Turque» (İzmir Türk kalacaktır) yazılıydı.

Sultanahmet câmiinin sol yanında, ellerinde iri harflerle yazılı dövizler bulunan okullu genç kızlar dikliyorlardı. Bunların hepsi çarşafı ve başörtülü idiler. Ellerindeki dövizlerde: «Yaşamak isteriz!», «Türkler ölmez ve öldürülemez!» cümleleri yazılıydı. —'

Bu öğrenci kızların gerisinde, büyük kalabalık halinde dikilen —hepsi çarşafı, başörtülü, ya da peçeli— kadın ve kızların arasında ağlıyanlar bilhassa çoktu.

öbür yanda, mitingin düzen ve asayişiyile ilgili görevliler dikiliyorlardı: Fransız Binbaşısı Scaldi ile, Polis Yedinci Şube Müdürü Halil Nedim Bey ve yanlarında birkaç sivil...

Daha gerilerinde, Fransız ve İngiliz inzibat subayları... Scaldi'yle, yanındakiler, bir daire teşkil ederek dikildikleri yerde, karşılıklı konuşuyorlardı.

Hava rüzgârlıydı.

Sultanahmet ve Ayasofya minareleriyle, civardaki başka camilerin minarelerinden uzun, siyah Türk bayrakları sarkıyordu. Bunlar, bu kara günün matem sembolleriydi.

Rüzgâr estikçe, iki yana biteviye siyah siyah çırpınıyordu bu bayraklar...

Koca meydanı dolduran kadın, erkek, çoluk çocuk herkes, ıslak, şişkin seslerle, bir derin vecit uğultusu halinde «Tekbir» getiriyordu:

«— Allah ü Ekber, Allah ü EkberL.»

Yüzbinlere göğüsten semaya yükselen inceli kalmalı bir derin uğultuydu bu... Yenilmemişken, yenilgeye uğratılmış, mustarip millet ruhunun ürpertileriydi.

Bu arada, cami minarelerinden yükselen «Salâ» sesleri tekbir uğultularına karışıyor; bunlar, halkın heyecanım büsbütün körüklüyordu.

Sultanahmet ve Ayasofya minâreleriyle, civardaki minarelerin şerefelerinde güzel, tiz sesli müezzinler, (beheri üçer şerefeli olan Sultanahmet minârelerindeki sıra usulüyle, tek şerefeli minarelerdeki de devamlı tekrarla) biteviye «salâ» veriyorlardı. Belki yirmiden fazla müezzin birden...

Tekbir uğultuları arasından bu «Salâ» sesleri, birer keskin feryat halinde duyuluyordu:

«— Essalât ü vesselâm ü aleyke yâ Resulallah!..»

Bu arada, dörderli filolar halinde İngiliz ve Fransız tayyareleri, şiddetli gürültülerle Sultanahmet ve Ayasofya minarelerinin arasından geçiyorlar; maksatları, halkı korkutmak; fakat aldırış eden kim...

Sultanahmet camiinin önüne, üzeri, bu karar günün matem sembolü olan siyah bir çuhayla örtülü bir hitabet kürsüsü yerleştirilmişti, önünde, Vilson prensiplerinin onikinci maddesini temsil eden bir yazı vardı; bir levhayla çerçevelenmiş ita'lik yazı: «Bir toprak üzerinde yaşayan insanlar, kendi düşünce ve isteklerine göre bir idâde şekli kabul edeceklerdir.»

Tahta kürsünün önünde, siyah çarşafli, siyah başörtülü Halide Edip Hanım dikiliyordu; buğday benizli, orta boylu, iri gözlü, dolgun burunlu, vatanına gönülden bağlı bir Türk kadını...

Sultanahmet ve Ayasofya minarelerine bakarak kalınca tiz sesiyle bağırıyordu:

«— Kardeşler, Vatandaşlar...»

Sesini, kalabalığa duyurabilmek için bütün kuvvetiyle kükrüyor:

«— Türkler ve müslümanlar, en kara günlerini yaşıyorlar; yediyüz yılın şerefli, göğe yükselen minareleri, Osmanlı Tarihinin yeni fâciasını seyrediyor... Bu meydanlardan çok zaman alay halinde geçmiş olan büyük atalarımızın ruhuna hitâbediyorum; başımı, bu görünmeyen, bu yenilmez ruhlarla kaldırıyorum ki: «Ben, İslâmiyetin bedbaht bir kızıyım ve bu günün talihsiz, fakat aynı derecede kahraman anasıyım!..»

Yüzyıllardanberi o kadar çok kan akıtmışsındır ki, bu kan, bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve boldur; o kan, bizim görevimizi tâyin etti.

Kardeşler, Evlâtlar;

Size, dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz: Avrupalı İtilâf Devletlerinin tecavüz siyaseti —bazan hıyanetle ve daima haksız olarak— Türkiye'ye çevrilmiştir. Eğre ayda ve yıldızlarda da Türklerle, Müslüman bulunduğunu söyleseler, oralara da istilâ orduları gönderirlerdi. Nihayet «ay» parçalamak için ellerine fırsat geçmiştir. Bu kararlarına karşı, bizi tutacak hiçbir batılı kudret yoktur] Onlar, yenilenlerin parçalanması hükmünü vermişlerdir.

Türklerle «günahkâr» diyen bu kimselerin kendileri o kadar günahkârdırlar ki, Okyanusun suları onları temizli yemez.

Bir gün gelecektir kî. daha büyük bir mahkeme, milletleri tabîî haklarından mahrum bırakanları mahkûm, edecektir. O mahkeme bugün bizim aleyhimize olan devletlerin fertlerinden kurulacaktır; çünkü her ferdin içinde ezeli bir hak duygusu vardır.

Kardeşler, Evlâtlar,

Beni dinleyiniz, hükümetler düşmanımın, milletler dostumuz ve kalbimizdeki haklı isyan, kuvvetimizdir! Allah'a ve milletimizin ebedî ve ilâhî hakkına hıyanet etmeyecektir! Şimdi yemin ediniz ve benimle tekrar ediniz: Milletimizin ilâhî hakkı ilân olunacağı güne kadar kalbimizde hakkı ilân olunacağı güne kadar kalbimizde heyecanımız kalacak, ek silmiyecektir! Yediyüz senelik tarihe ağlıyan bu minareler al

tında yemin ediyoruz, Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmiyeceğiz!..

Yüzbinlerce göğüsten yükselen ıslak haykırışlar, gök gürlemesini andıran kuvvetli uğultu halinde meydana doluyor:

«— Yemin ediyoruz!....

Halide Edip Hanım'dan sonra kürsüye Hamdullah Suphi Bey çıkıyor...

Otuzbeş yaşlarında, orta boylu, enerjik bir sima... Haykırıyor:

«— Arkadaşlar;

İzmir, efeleriyle, zeybekleriyle, kadmlariyle, ihtiyarlarıyla, ecdattan miras kalan paslı, eski silâhlarıyla, tarihimizin kendisine emanet ettiği şeref ve namus borcunu yerine getiriyor; düşmanın önünde kükreymiş; dikilmiş, düşmanı ileri bırakmıyor; bütün dünyaya haykırıyor; «Anadolu bizindir,» biz, bütün millet fertlerini birbirine bağlayan binlerce can, kan ve dil bağlarından başka, bir de felâket ve îman bağıyla birbirimize bağlandık ve yemin ettik: «Trakya, İstanbul, Anadolu'muzun Türk birliği parçalanamaz ve parçalanamayacaktır!..»

Ve kürsüde Nakiye Hanım...

Orta boylu, otuz yaşlarında, tıknaz vücutlu, coşkun ruhlu bir Türk anası... Kükrüyor:

«— Ey, altıyüz yıllık şerefli tarihi mefahirle dolu vatan-daşlarım; ey en büyük bir imparatorluğun bugün camileri önünde toplanan genç, ihtiyar, kadın ve çocuklar;

Bugün, büyük bir millî felâket karşısında, azim ve îman dolu Türk kadınlığının bir ferdi sıfatiyle huzurunuzda geliyor...

Efendiler;

Size, memleketin bir kadını sıfatiyle hitabediyorum: Fâtih'in, Yavuz Sehm'in, Kanunî Süleyman'ın mezarlarını, ecdadının ebedî âbideleri olan camileri, türbeleri bırakıp kaçacak içinizde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum, çıkmayacaksınız, bırakmayacaksınız, biz de, daima sizinle beraber olacağız; yanınızdan ayrılmıyacağız. Hayatından çok sevdiği oğlunu vatan yoluna kurban eden Türk kadınlarının,

İstanbul için kendi bayatlarını feda edeceklerine elbette inanırsınız. Bunu, bugün, bütün Avrupa işitsin. Hiçbir yerde gözümüz yok; ancak, atalarımızın yurdunu istiyoruz. Hakkı göz önüne almalı; Türklerin oturdukları topraklarda yaşamalarına karar vermelidir.

CAN KARDEŞİ, ŞAN KARDEŞİ, KAN KARDEŞİ,
VATAN KARDEŞİYDİLER...

Mitingin heyecaniyle zâten coşmuş olan halkla öğrenciler, bu hitabelerden sonra, kendilerine haykıran bir başka sese uyarak, Divanyolu'ndan Beyazıt Meydanına doğru yürüyüşe geçiyorlar.

Harbiyeli, Tıbbiyeli, Mülkiyeli, Hukuklu, İlâhiyatlı ve Üniversitenin diğer bütün şubelerinde okuyan gençlerle, genç subaylar...

Ve peşleri sıra da başka gençler... Kalabalık saflar halinde ilerliyorlar.

Çoğunda gözler kızarık, yumruklar sıkıh...

Ne Fransız bombası, ne İngiliz makineli tüfeği, tankı, topu, tayyaresi...

Gençler, Beyazıt Meydanına doğru sel gibi akıyorlar...

İhtiyar baba da geriden geriye peşlerini takibediyor.

Gürültü yok; yalnız ayak sesleri...

Bazı gençler: «Vatanım!.. Vatanım!..» diye inlerken kaldırımın üzerine baygın düşüyorlar; arkadaşları, bunları kıyıya çekiyorlar; çeşitli tedbirlerle ayıltmağa çalışıyorlar,..

Kalabalığın önüne geçerek kendilerini durdurmak isteyen İngiliz inzibatlarıyla, Osmanlı zaptiyeleri, gerilemek zorunda kalıyorlar; yanlara çekiliyorlar; aksi takdirde ezileceklerdir; kalabalığın bu hususta hiç şakası yok...

Nihayet ilk hedefe ulaşıyorlar; Harbiye Nezaretine...

Fakat demir kapılar sımsıkı kapalı... Kapıları zorluyorlar...

Maksatları, oradan gerideki Bekirağa bölüğüne (hapis-hanedir) geçmek; İngilizlerin oraya hapsedtikleri vatansever Türk hapislerini kurtarmak...

Durumu kavrıyan Fransız muhafızlar, derhal bu hapishanenin etraf mı kendi tanklariyle çeviriyorlar...

Öğrenciler, Harbiye Nezaretinden geçemeyip de, ara sokaklardan dolaşarak Bekirağa bölüğü Hapishanesine ulaşınca, orada tanklarla karşılaşılıyorlar ve bu tanklar gençlerin etrafındaki çemberi gittikçe daraltıyorlar...

Tankların üzerine çıkmış olan parlak üniformalı Fransız subayları, gençlere sık sık Fransızca haykınıyorlar: «Derhal dağılın!..» diyorlar. «Aksi halde üzerinize ateş açacağız!»

Bu sırada karşıda, padişaha benzer biri görünüyor. Üzerindeki general elbisesiyle, burnunun üzerindeki çerçevesiz altın gözlükleriyle tıpkı Padişah Vahdettin...

Halk ve öğrenciler arasında:

«— Padişah, gelmiş, işte karşıda!..»

Sözleri heyecanla dolaşılıyor; halbuki bu zat, Harbiye Nâzın Şevket Turgut Paşa'dır...

Gençlerin arama sokuluyor ve Fransız tank subayları gibi o da, dağılmalanm bağınncı, kalabalığın heyecanı gevşiyor:

«— Padişahımız emretti!»

Diyerek, halk ve öğrenciler —bu arada İhtiyar Baba da— yavaş yavaş hapishaneyle, Harbiye Nezaretinin etrafından uzaklaşmağa başlıyorlar.

FAKAT SONUÇ

İhtiyar Baba, şimdi bu karanlık odada, sakın sakın düşünürken, kendisinin de o gün gençlerle aynı ruh halinde olduğunu daha iyi anlıyordu. Kütle psikolojisi bambaşka bir aşk, bambaşka bir heyecan kaynağıydı vesselam...

Kanısınca, pek çoklarının «Öldü» sandıklan Türk millî vicdanı, o gün, bütün tehlikelere rağmen kükremesini bilmiş; medenî sömürgeciliğin kanlı mantığına ilk yumruğunu sıkabilmişti; hele yüzbinlerce göğüsten yükselen:

«— Hürriyet isteriz!.. İstiklâl isteriz!..»

Uğultuları, birara, İstanbul'un esir ufuklarını, âdeta isyan kaynamasıyla tutuşturmuştu, ama gelgelelim sonuç ne olmuştu? Kuru protestodan başka ne yapılabilmişti?..

İhtiyar Baba, işte bunu düşündükçe üzgün oluyordu; çünkü ortada beliren tek hakikat, siyasal durum kadar, askerî durumun da gün geçtikçe kötüleşmesiydi; bilhassa Anadolu'da...

BOZKURT

Gece epey ilerlemişti.

Uzaktan uzağa gökgürültüleri geliyor; bazan yakınlarda çakan şimşek parıltıları odayı aydınlatıyordu.

İhtiyar Baba, oturduğu yerde başını, önündeki pencerenin camına dayadı; elindeki kehribar teşbihi hafif şakırtılarla çekmeğe başladı.

Karanlık gökyüzünde, limandaki düşman gemilerinin ısıldak ziyaları, birbirine paralel geniş çizgiler halinde zikzak dokuyor; konsolun üzerindeki saat, hafif tiktaklarla işliyor; idare lâmbası, zayıf, titrek ışıklarla yanıyordu.

Gözlerinin önünde, şimdi küçük bir Türk köyü vardı; sekiz on gün önce, Uşak taraflarında düşman işgaline uğramış zavalılık bir köy...

Bu köyün başına gelenleri, kendisine gündüzün, Çar şıkapı'daki Camlı Kahve'de, eski dostu Şair Süleyman Nazif Bey anlatmıştı; o da bunları, M.M. Gurupu'nda çalışan bir yüzbaşidan duymuştu; hatırında kaldığına göre, Yüzbaşı Manastırlı Cemal'di bu zâtın adı...

Büyük hatibin, içi yana yana kendisine anlattığına göre, düşman askerleri kahretmişti bu masum köyü ve köylüleri... Tıpkı vatanın dört günü gibi...

Bir kişi kendilerine silâh atıp kaçtı diye, sekiz on evi yakmış; yedi kişiyi —üç erkek, iki çocuk, iki ihtiyar kadın— süngülemiş; dört kişi —ki bunların dördü de ihtiyar ve Dömeke'yle Balkan Savaşma ve Çanakkale'yle, Kanal Seferine katılmışlar; yıllarca süren esaret hayatından sonra köyllerine henüz dönmüşlerdi— kazıklarla sırtlarından toprağa çakmış; oniki kişiyi de, kaçanı bulup getirmeleri için, dipçik ve süngüyle döverek ölüm halinde yaralamıştı.

Bunlardan, yedikleri düşman dayacağının şiddetiyle altılarını kirletenlerin fecî durumları ve birkaç saat sonra inliye

inliye ölen iki günahsızın vücutlarını kaplıyan mosmor çürükler, defin işiyle uğraşanları acı acı ağlatmış; fakat bu sefer onlar da, neden ağladılar diye, dipçiklerle, eşek sudan gelinceye kadar dövölmüşler; en ağır küfürlerle, ömürlerinde duymadıkları şekilde tahkir edilmişlerdi.

Gözyaşlı dostunun da dediği gibi, bir vakitler «Ey Gaziler» türküsüyle, savaş boylarına ne yiğit erler, delikanlılar yollamıştı bu köy; fakat şimdi...

İhtiyar Baba, bu köyün halini düşünürken, bütün vatan yüzeyini görür gibi oluyordu.

Gözlerinin önünde, bir matem âbidesi gibi yükselmiş küçük minare, onun dibinde ahşap, basık cami ve sağda solda tek katlı, viran, kerpiç evler...

Burası daha dün, neş'eli kahkahaların, düğün, sevda türkülerinin çınladığı bir şen diyardı; fakat bugün...

Üzgün ruh hali kendisine sıkıntı verdiği için, göğsündeki yeleğin, onun arkasından frenk gömleğinin bütün düğmelerini çözdü; derin derin nefes aldı.

Lodos fırtınası, dışarda zaman zaman uğulduyordu.

Gecenin ıssız yalnızlığı içinde yükselmeğe başhyan bir keskin nida, kalbini pençeliyor. Kendisine çok tesir eden bu şiiri, olayı anlatırken, gözleri sulana sulana Süleyman Nazif Bey okumuştı:

«Bu ıssız âşiyânlar, bir zaman gayet muazzezdi»
 «Şu kurbağalar seksen vadide, ceylânlar koşup gezdi»
 «Şu coşmuş ağılayan ırmak, ne handan gölgeler sezdi»
 «Fakat bir bâd ı nekbet, ansızın hep kırdı; hep ezdi» (1)

Bâd ı nekbet...

Evet, ne can, ne mal, ne de ırz tanıyan Yunan boyunduruğu... Türk vatandaşlarının hürriyet, Türk Milletinin istiklâl yokluğu... Millet fertlerinin, boyunlarına tasma vurulmuş köpek haline getirilmeleri...

İstirabı haddinden fazla artan İhtiyar Baba, çerçeveyi güçlükle kaldırdı; pencereyi açtı; yüzünü, dışarısının karanlık, uğultulu damlarına doğru uzattı; derin derin nefes aldı.

Çektiği ruh acısı içini bunaltmıştı; gözleri kararır gibi oluyordu; dışarısının taze havasından şifa beklerken, keskin nida, bu sefer mersiye mâtemiyle yeniden ruhuna doldu; sanki vücudunun bütün zerreleri bir koroydu; gittikçe artan uğultulu bir şiddetle bu mersiyei okuyordu:

«Vefasız yurt, öz evlâdın için olsun vefâ yok mu?»

«Neden kalbin kararmış; bin ocaktan bir ziya yok mu?»

«Bütün yokluk mu her yer; bâri bir «Yok» der sedâ yok mu?» (1)

Gecenin bile ürperdiğini hissetti; çerçeveyi indirdi; başım duvara dayadı; sık sık nefes almağa başladı.

Benzi kireç kesilmişti; kalbi hızla çarpıyordu.

Aklında hep, Horzumlu Köyü'ndeki olay ve kulaklarında Horzumlu'ların sesi... Onların taksiratı, şimdi, ruhunu kızgın demir gibi dağlıyordu. Kulaklardaki uğultular, fırtınalı bir yüce ormanın uğultusu gibiydi; rüzgâra tutularak suya eğilmiş kamışların figanı gibi iniltili seslerdi; bütün Anadolu, bütün Türk Milleti dile gelmişti sanki...

«— Kara gün, kara gün!.. Yıllar yılı kahrolduk evlât, ba-ba, koca acısıyla!.. Şimdi de vatan acısı; esaret, işgal acısı!.. Kamçı, süngü ve dipçikle bize kadar gelen ölüm; yıllar yılı hâlâ bitmeyen ölüm!..

Hani, sırtlarını sıvazlayıp uğurladıklarımız; hani «Ey Gaziler Türküsü» ile gidenler ve bir daha geri dönmeyenler; hani o ümit bağları!..»

Ve 1912 denberi süregelen sekiz savaş yılının kahrettiği felâketzedelerin hıçkırıkları... Savaş yıllarının binbir yokluk ve acıları içinde zehir bağliyan ruhların devamlı uğultusu:

«— İmdat, kavrulan beldelerin matemine imdat!.. Kimdir şu gelenler; elimiz kolumuz bağliyen, şu ufuklardan tozlan kaldırıp, bize hâlâ ölüm haykıranlar!.. Canavarlar uluyor: «Zito Venizelos, zito Eilas!.. Kopsi kefali!.. Veyl mağ-lûplara!..

Yok mu Allah için imdada koşan; yok mu halimize rahmeden?!..

Medet, merhamet ey âlemlerin Allah'ı!..»

İhtiyar Baba, köşesinde kaskatı kalmıştı; bütün vücudu ürpertiler içindeydi; ıslak gözlerinin akı, haddinden fazla dışarı fırlamıştı; sık sık nefes alıyordu; dudaklarının uçlarında hafif köpükler belirmişti; kuruyan ağzında, dilini zorlukla oynatabiliyordu.

Ruhunu dolduran boğuk sesler, gittikçe artan bir şiddetle devam ediyordu:

«— Bir süre bağıryanık Anadolu vatansızları mı olduk? Vatan, vatan!..

Hani eski günler; hani o günlerdeki inci şehirler?... Hani İzmir, hani İstanbul, Bursa, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, Aydın, Denizli, Antalya, Konya, Adana, Antep, Maraş!.. Hani mehterlerle «Allah Allah» çağrışarak düşmanları kahredenler?... Hani «serdengeçti»ler, «koçyiğitler», «Dalkılıçlar», «Uyvar Önünde Bir Türk gibi»ler?...

Bitti mi; bitti mi artık her şey?...

Yok mu Allah için imdada koşan; yok mu halimize rahmeden?...

Medet, merhamet, ey âlemlerin Allah'ı!..»

Bu sırada, rüzgârın ısıkları arasında, harabezâra, uzun boylu, beli kambur, ak saçlı, ak sakallı, yalınayak bir ihtiyar yaklaşıyor...

Titrek adımlarla yürüyor...

Üstü başı eskipüskü... Kırışıklarla dolu ihtiyar yüzü, ölüm sarılığında...

Koronun uğultusu, şimdi, bir şifa ümidiyle ona yönelmiştir:

«— Bizi kurtar!..»

Ak saçlı Türk Tarihi, gözlerini silmektedir; Anadolu yalvarıyor:

«— Kurtar bizi, rahmet halimize!..»

Çocuklar korusu soruyor:

«— Babam nerede?»

Analar, babalar korusu soruyor:

«— Oğlum nerede?»

Kadınlar korusu soruyor:

«— Kocam nerede?»

Çanakkale, Yemen, Galiçya, Irak, Filistin, Makedonya, Hicaz ve Kafkas'ın göklere taşan ıstırabı...

Ak saçlı Tarih, önüne bakmaktadır.

Gözleri ağlamaktan kızarmış; sakallan hâlâ ıslak... Durgun ve derin bakışları, katılasıya çektiği acım ürpertileri içinde...

Az sonra, başını kaldırıyor; ıslak gözleriyle derin derin etrafındaki hasta benizli, her yanları kan içinde, yalınayak insanlara bakıyor; sonra, gün görmüş insanların sakın mela-li içinde ağır ağır konuşmağa başlıyor:

«— Onlar artık hiç, hiç dönmeyecekler!..»

O an, feryatlar sağnağı, birden ortalığı kaplayıveriyor; bir kanşık uğultu...

«—Baba, baba!.. Babacığım!....

«— Memet, Memet!.. Oğlum, evlâdım, Memet'im!..»

«— Kocam, yetimlerim!..»

Birkaç dakika sesler kısık ve derin kalbler sancılı, göğüsler tıkanık kalıyor...

Sonra ansızın bir semavî ses duyuluyor; İhtiyar babanın ruhunda uğuldıyan tiz ve gür bir erkek sesi; gönüllere ulvî heyecanlar sağlıyan bir uzak nida:

«— Türk Milleti!..»

Derinden derine gökgürültüleri geliyor; arasıra şimşekler çakıyor ve İhtiyar Baba, diken diken olmuş vücudiy le, oturduğu yerde biraz kımıldanırken, bu kayıp nida yine duyuluyor:

«— Ey mübarek millet, sil gözyaşlarını!.. Ergenekon ruhu, tekrar sana geliyor; Bozkurt, karanhklan parçalıyor; Ötügen Ormanında tekrar şafak sökmek üzere!.. O günün fikri ebedîdir; Türk Milleti, o güne, o güne!..»

İhtiyar Baba, sanki önünde bir tayf varmış ta, onu tutmak istiyormuş gibi, ellerini öne doğru uzatmıştı; çok heyecanlı bir hali vardı.

Derin bir sesle, sayıklar gibi mırıldandı:

«— Ergenekon, Ergenekon!..»

Sarı saçlı, mavi gözlü, güneşe benzer, ışıklı bir insanın hayali, gözlerinin önünde yandı, söndü; onu ancak birkaç saniye görebildi.

Demindenberi sesini duyduğu hayal biteviye:
«— O güne, o güne!., Türk Milleti o güne!..» diyordu.

POLİSLER EVİ BASIYOR

Duvara kaykıp kalmış olan İhtiyar Baba, bu sırada, sokak kapısına sert sert vurulduğunu farkedince, birden irkil di; kapı, karışık bağırtılarla hem vuruluyor; hem tekmeleniyordu.

Daldığı rüya âleminde uyanan İhtiyar Baba, bir lâhza şaşkın etrafına bakındı; sonra yerinden kalktı; konsolun önüne gitti; idare lâmbasının fitilini biraz yükseltti; odadaki ışıklar artınca saate baktı; gecenin birine gelmişti.

Bu sırada, sokak kapısı tekrar tekmelenirken, merdiveni çıkan telâşlı ayak seslerim duydu; idare lâmbasını eline aldı; dışarı çıkmak için kapıya doğru yürüdü.

Kapıyı açtığı sırada, eşikte Leman'la karşılaştı. Genç kadının beti benzi kül kesilmişti; nefes nefeseydi; heyecanının fazlalığından gözleri yan yanya büyüyüp beyazlaşmıştı.

İhtiyann kollarına atıldı:

«— Babacığım, polisler!..» diyebilirdi.

Göğsü inip kalkıyordu; ihtiyarı omuzlanndan tuttu:

«— Aman!.. İhsan'm gelmediğini!., söyleyelim!.. Babacığım!..»

İhtiyar Baba, ona bir şey demeden elindeki idare lâmbasıyla odadan dışarı çıktı; Leman da peşini takibetti.

Merdiven sahanhğınm Önünde, saç baş dağmık, kordudan tirtir titreyen Nermin'i görünce durdu; birkaç kelimeyle çocuğu teselli etmek istedi; fakat bu sırada sokak kapısının tekrar sert bağırtılarla tekmelenmeğe başlaması üzerine bundan vazgeçti; çocuğa birşey söylemeden merdivene yürüdü; basamakları sür'atle inmeğe başladı.

Dışarda fırtınayla kanşık yağmur yağıyor; çok uzaklardan borazan sesleri geliyordu. Işıkdak ziyaları artık kaybolmuştu.

TOKATLANAN İHTİYAR

Yüzbaşı, o gece, İhtiyar Halasının Kasımpaşa'daki evine tehlikesizce ulaşabilmişti. Hala oğul, o geceyi (pek az uykudan sonra) sabaha kadar karşılıklı dertleşmekle geçirdiler; üç dört defa kahve içtiler.

Sabahleyin erkenden ziyaretine gelen kayınbiraderi Ali, gece kendisi gittikten sonra evde geçen olayları, Yüzbaşıya ayrıntılarıyla anlattı:

«Gece yarısından sonra, İngiliz inzibatlariyle, Osmanlı zaptiyeleri evi basmışlar; ağızlarından söz kapabilmek için Leman'la, İhtiyar Baha'yı epey zorlamışlardı. Hattâ İngilizler:

«— Doğru söylemiyorsun teres!..»

Diyerek İhtiyar Baha'ya iki de tokat atmışlardı; ellerinde Yüzbaşı'nın gece Rum palikaryalariyle boğuşurken sokakta düşürdüğü bir mektup vardı; evi de bu mektuptaki adresten bulmuşlardı.

Bütün zorlamalarına rağmen, evdekilerden işe yarar bir cevap alamamışlardı:

«— İhsan eve hiç uğramadı; biz de akşamdanberi meraklıyız!.. Böyle bir mektuptan haberimiz yok; bize inanmazsanız evi arayın!..»

İngiliz inzibatlariyle, Osmanlı zaptiyeleri, söylenenlerin hiçbirine kanmadıkları gibi, evin her yanını, iğneden ipliğe kadar aramaktan geri durmamışlardı.

Bir saat kadar süren bu aramadan sonra bir şey bulamayınca, defolup gitmişlerdi ama; evdekilerin üçü de korkudan öleyazmışlardı; hele Leman'cık...»

YÜZBAŞININ KAÇMA HAZIRLIĞI

Yüzbaşı bu izahatı soğukkanlılıkla dinlemişti.

Kayınbiraderi sözlerini bitirince, kaşları çatık bir halde sert sert:

«— Peki, peki!..»

Dedi; çok sevdiği ihtiyar babacığının, kendisi yüzünden dayak yemesine içlerlemişti; içinden, zâlimlere küfür yağırdırıyordu.

Az sonra ayağa kalktı; konsolun önüne gitti; çekmece-
nin gözünden bir küçük kâğıtla, bir kurşun kalem çıkardı
konsolun mermer tablası üzerinde, kendisine bir gece önce
kaçma teklifinde bulunmuş olan arkadaşları Yüzbaşı Lûtfu-
lah ile, üsteğmen Rifat'a kısa bir mektup yazarak başından
geçenleri anlattı; kendisinin de birlikte kaçmağa karar ver-
diğini, Anadolu'ya ne zaman ve hangi vasıtayla kaçabilecek-
lerini, M.M.Gurubu'ndan kendisi için izin kâğıdı alınıp alı-
namayacağını sordu; sona haşiye halinde, ne olur ne olmaz,
polislerin ev civarında pusu kurmaları ihtimaline karşı, kaf-
iyen ziyaretine gelmemelerini yazdı ve zarfı, kayınbiraderi
Ali'ye verdi; hem birkaç gazete alması, hem mektubu yeri-
ne götürüp bir cevap getirmesi ricasiyle yola çıkardı.

Ali, önce yüzbaşı Lûtfullah'm evine uğrıyacak; mektubu
ona verecek; sonra mümkün olursa üsteğmen Rifafı görme-
ğe çalışacak; buna imkân elvermezse, Rifaf ı durumdan Yüz-
başı Lûtfullah haberdar edecekti.

Ali gittikten yarım saat kadar sonra İhtiyar Baba geldi;
gece baskınını bütün ayrımtıları ile o da anlattı; yalnız İngi-
lizlerden dayak yediğini söylemedi; İhsan da o tarafa hiç do-
kunmadı.

Baba oğul, öğleye kadar karşılıklı konuştular.

İskele câmiî'nin minaresinde öğle ezanı okunurken İh-
tiyar Baba, abdestini aldı; namazını kılmak üzere camiye git-
ti. Oradan Divanyolu'na inecek; fırsat bulursa ikindiye, ya
da akşama doğru yine gelecekti.

CEVAP MÜSBETTİ

Ali'nin dönüşü biraz geç oldu.

Her zamanki âdeti üzere, yine epey kafayı çekmiş, sar
hoşluktan gözleri kızarmış; odaya girer girmez keskin rakı
kokuğu ortalığı kaplamıştı.

Elinde tuttuğu Vakit, İleri, İkdam, Tanin, Tevhid i Ef-
kâr gazetelerini eniştesine uzattı: Cebinden Yüzbaşı Lûtfu-
llah'ın mektubunu çıkardı:

«— Buyur enişte...» dedi.

Ne içkiden, ne de sarhoşluktan hazzeden İhsan, kayınbi

raderinin uzattığı gazetelerle zarfı, canı sıkkın bir tavırla aldı; gazeteleri masanın üzerine attı; zarfı açtı; içinden çıkan kâğıdı dikkatle okumağa başladı:.

Cevap müsbetti.

Özet olarak, yarın akşam saat dokuzla on arasında, Tarabya'daki Hacı'nın kahvesinde bulunması bildiriliyor; uğradığı felâketten dolayı katiyen üzülmemesi; bu çeşit olayların son zamanlarda sık sık olageldiği; milletin şeref ve haysiyetiyle alay eden Rumları yaralayıp gebertmekle çok iyi ettiği; eğer onların hakaretlerini hazmetseydi o zaman üzülmemesinin yerinde olacağı belirtiliyordu.

Kaçış plâniyle, elbiseler hazırdı; M.M. Gurubu'nun, kendisiyle ilgüi izin kâğıdı da yarma kadar tamam olacaktı. Yarın gece, Tarabya'da Balıkçı Ali'nin —Mektubunda Hacı dediği zat buydu— Kahvesindeki arka odada —Hacı Ah bura, da yatıp kalkıyordu— üç arkadaş Laz kılığına girecekler; ilerdeki koyda demirli bulunan yelkenliye binerek Karadeniz'e açılacaklardı. Gemiciler de hazırdı; zâten bunlar —içlerinden birisi kahveci Hacı Ali'nin büyük kardeşiydi— kendileriyle birlikte Anadolu'ya kaçacak olan Giresun ve Trabzonlu minicilerdi.

Yüzbaşı, zarfı katlayıp cebine soktu; memnun görünüyordu: Yüzünde hafif bir tebessüm belirmişti.

Ali'ye oturmasını söylediyse de, o hâl'de balık alış verişi yapacağını bahane ederek oturmadı; akşam üzeri tekrar geleceğini söyleyerek Hâl'e gitti; Yüzbaşı, onun, ağzı kızdığı zaman boş durmayacağını, tekrar meyhaneye gideceğini anlamakta gecikmemişti; bu sebepten, oturması için fazla ısrar etmedi; yalnız, o giderken:

«— Bak Ali, dedi, yıkılcaya kadar zıkkımlanmak yok ha, keyif sırası değil; görüyorsun halimizi!»

«— Yok be enişte, inanolsun üzüntümden içiyorum; çok koydu bana akşamki İngilizlerin rezilliği; efendi babanın tokat, yediği aklıma gelmiyor mu, kahroluyorum Allah inandırсын!.. Lûtfullah Efendi'yle konuştuk; hani benim de akıldan geçer seninle birlikte Anadolu'ya kaçmak!..»

O GECE HALİC'E BAKARKEN...

Yüzbaşı, akşama kadar, kâh gazeteleri, kâh Yakup Kadri'nin bir Serencam romanını okumakla vakit geçirdi; —Bu romanı, yukarı odanın rafındaki eski kitapları karıştırırken ele geçirmişti—.

Gazetelerde, dün akşam Rumlarla arasında geçen olaya dair oldukça geniş tafsîlât vardı.

İkdam Gazetesi'nde, «düşürdüğü mektuptan İhsan adlı olduğu anlaşılan kaatilin izi üzerinde bulunulduğunu, akşam sabah, ele geçirileceği» yazılıydı.

Yüzbaşı, bu havadisi acı bir tebessümle okudu.

Akşam yemeğini, İhtiyar Hala ile karşılıklı yedikten sonra, bir müddet konuştular; kahve içtiler. Söz verdikleri halde ne İhtiyar Baba'nın, ne de Ali'nin gelmemiş olmaları, Yüzbaşıyla halasını üzdü ama, bunu hayra yorarak üzerinde fazla durmadılar.

Yatsı ezanı okunduktan sonra, İhtiyar Hala namaza hazırlanırken, Yüzbaşı, yukarı kattaki misafir odasına çıktı; Halic'e bakan pencerenin önündeki mindere oturdu; mehtabın donuk ışıklarla yıkamağa çalıştığı Halic'e bakarak, yorgun sinirlerinin titreşimlerini dinlemeğe başladı.

Bayram gecesiydi.

Karşı sahil, bu gece her zamankinden fazla ışıklıydı.

Limandaki düşman savaş gemilerinin İstanbul semalarında devamlı zikzaklar dokuyan projektör ışıkları da pek fazlaydı.

Karşı sahildeki birçok evlerin bir ya da birkaç penceresinden bol ışıklar dışarıya vuruyordu. Bayram diye, kimbi lir ne telâş vardı bu evlerde...

Ayrıca Eyüp'ten Köprü'ye doğru, birçok küçük minareyle, Sultan Selim, Fâtih, Beyazıt, Ayasofya, Yenicami ve Sultanahmet gibi büyük cami minarelerinin pırıltılı şerefeleri, ışıktan sırma kemerlerdi sanki...

Hele Süleymaniye'yle, Sultanahmet ve Yenicami minarelerinin, donuk ay ışıkları altında, gökyüzüne doğru üst üste birkaç kademe halinde yükselen bol ışıklı şerefeleri...

Karşıdan ne ilâhî görünüşleri vardı bunların... Semaya

yükselmiş nurdan bir merdivenin basamaklarıydı sanki bunlar; ya da Halic'in durgun sularında akisler yaratan cicili bicili ışık demetleri...

Şehrin semalarını kaplıyan projektör ışıkları, bir ara fevkalâde arttı; herhalde düşmanın savaş gemileri de bayram şerefine aşka gelmişlerdi. Dibi dar, ucu geniş cetveller halinde zikzak dokuyan bu ışık huzmelerinin bazan onbeşi yirmisi birden, birbirine karışarak gökyüzünü dolduruyordu.

Yüzbaşı, Şüleymaniye, Fâtih ve Sultanahmet minareleri arasında ustalıkla düzenlenmiş ta'lik yazılı mahyalara bakalmıştı. Ay ışıklı gökyüzünde birer ilâhî nur ihtişamıyla parlıyan «İyd i Saâdiniz mübarek olsun», «Padişahım çok yaşa», «Şefaât Yâ Resullallah» ve «Lâilâhe İllallah, Muhammed ün Resulallah» ibareleri...

Arasıra küçük Haliç vapurları, karşıdan birer ışık demeti halinde Köprü'ye ya da Eyüb'e doğru akıp gidiyordu.

Ve bunların peşisıra, Halic'in minik dalgalarında oynayan ay ışıklarının gümüş ürpertileri...

Sanki heyecanlı bir ruhun titrek akisleriydi bunlar...

Ve zaman zaman ortalığı kaplıyan keskin düdük sesleri ve perde perde uzaklaşan yankılar...

Yüzbaşımın gözleri, çok kereler, Köprü Divanyolu yönünde çivili kalıyordu; Eyüpsultan Mezarlığından, Cibali'ye, Beyazıt'a ve daha ötelere doğru uzayan pırıltılı ışık tufanında...

Suya, titrek siluetlerle vuruyordu bu ışıklar... Donuk ay ışıklarına karışarak... Sanki kendisine göz kırıyorlardı; sanki sık sık açılıp kapanan yaşlı gözlerdi bunlar...

Kendi kendine üzgün bir sesle mırıldandı:

«— Bayram gecesi!..»

Kendisi için ne acı bir bayram gecesiydi bu...

Başım cama dayadı; yine o yöne bakarken tahassürle titredi; bu, İstanbul'daki son gecesiydi; bir daha, kimbilir, ya gelecek, ya gelececekti bu şehre.

İçi burkudur gibi oldu; tahassürle mırıldandı:

«— Yarın akşam!...»

Hissîleşmişti.

Karşı kıyıdaki titrek ışıkların üstünde bir çocuk hayali görür gibi oluyordu; uzun saçlı, solgun benizli, narin bir yavrucaktı o...

O an bir Haliç vapurunun sessizlik içinde uzayan keskin düdük sesi, sanki kızının iniltisiymiş gibi ruhuna işledi; boynunu bükük bir yavrucaktı çünkü o... Yıllarca baba hasreti çekmiş; yıllarca için için yanmış bir yavrucaktı o...

Sayıklar gibi konuştu:

«— Benim canım, hayatım, Nermin'im!..»

Ah, bir kuş olup oralara uçabilseydi; işte şu karşıki pırlıtlı yamaçların gerisine, fakat önce onların hangisini bağrına basacak; önce onların hangisini kalbine, kalbinin içine kadar sokacaktı?

«— Yarın akşam!..»

Yine böyle bir gece... On gün önse, esaretten yuvasına döndüğü ilk kavuşma gecesi...

O gece de, uzak yıldızların göz kırptığı karanlık gökyüzü, bu geceki gibi yine projektör ışıklarıyla doluydu.

Evdeki sevinç feryatlarımn uzun zaman arkası kesüme mişti; en çok Nermin'in sesi duyuluyordu; durup durup babasına sarılıyor; İhtiyar Baha'yla, Leman, onu tebessümle seyreliyorlardı; hepsi sonsuz neş'e içindeydiler.

Saat on iki, yarım ve bir olduğu halde, kimsenin aklına uyku gelmiyordu. \

Saat iki sıralarında nihayet yatabilmişlerdi.

Bir saat sonra, evde herkes artık uyuduğu halde, o, alt kattaki odada, yattığı yer yatağında bir türlü uyuyamıyor; biteviye uyku taklidi yapıyordu; çünkü yanmda yatmakta olan genç kadın, hareketsiz duruşuna baarak onun uyuduğunu sanmış; yorganı hafifçe yana iterek yatağa oturmuş; konsolun üzerindeki idare lâmbasından etrafa yayılan zayıf ışıkların altında, uyuyor sandığı kocasını seyre dalmıştı.

Genç kadın dalgındı. Kolay mı, kaç yılın hasreti vardı içlerinde...

Yüzbaşı büyülenmiş gibiydi; genç kadını ürkütmemek için nefes almaktan bile çekinircesine uyku taklidi yapıyor; böylece, yıllardanberi özlediği bu saniyelerin bahtıyarlığım kendisi de yudum yudum içiyordu. Ilık nefesler, yumuşak

saçlar, yorgun adamın yıllardır kan ve ölüm içinde uğrulmuş tunç yüzünü okuyordu.

İşte, bu bayram gecesinde, şimdi, kalbinde hicranlı duygular titrerken, o kadının hayaliyle başbaşaydı. Dudaklarından dökülen kelimeler, onu sonsuz bir aşkla sevdiğini fısıldıyordu.

Uzaklarda ışıklar biteviye göz kırıyor; zaman zaman Eyüp tarafına, ya da Köprü'ye gidip gelen vapurlar ve keskin düdük feryatları...

Sonra, ak saçlı, müşfik bir ihtiyar...

Kendisi için en sonunda düşman dayağı da yiyen cefakâr bir ihtiyarcık... İçinden ağlıyan, içinden seven bir baba... Yaygaradan hazetmeyen bir derin ruh...

Karşı sahildeki ışıklara dalan gözleri, odanın siyah derinliğine çevrildi. Saat, tik taklarla konsolun üzerinde işliyor; kendisini sevgililerinden ayıracak olan hüznü an, bu muttarit tik taklarla biteviye yaklaşıyordu.

SABAH EZANI OKUNURKEN...

Sabaha karşı uyandığı zaman şafak sökmek üzereydi.

Yorganı üzerinden yana attı; çevik bir hareketle yatağından kalktı; pijamasiyle gidip pencerenin önündeki mindere oturdu.

Şerefelerinde hâlâ ışıkların ynmakta olduğu minarelerle, derin uykuya gömülmüş görünen evler, sabah namazına hazırlanmkata olan camiler ve daha ötelerdeki sisli ufuklar geceden sıyrılmak üzereydiler. Sabahın durgunluğu içinde, uzaktan yakından, kalmalı inceli horoz sesleri duyuluyordu.

Havada tatlı bir serinlik vardı.

Bir kibrit çaktı; konsolun üzerindeki saate baktı; dört buçuğa geliyordu.

Az sonra sabah ezanı okunmağa başlayınca, oturduğu yerde diz çöktü; Kelime i Şahadet getirdi.

Kanısınca, bir insanın olgunlaşabilmesi için taassupsuz din kuvveti, başlıca şarttı, bilhassa Allah sevgisi...

Savaşlarda öyle erler tanımişti ki, îmanlarının yüceliğinden aldıkları kudretle, ölümün üzerine gözlerini kırpmadan

gitaışler ve şehit düşmüşlerdi. Bunların ellerinde küçük En'am ı Şerifler vardı; her hücumdan önce hep bunları okuyorlar; yüzlerine gözlerine sürüyorlar; az sonra yüzde doksan dokuz öceklerini bildikleri halde, yine de kendilerini kafiye korkuya kaptırmıyorlar; Kelime i Şahadet getirerek ölümün üzerine gidiyorlardı.

Onlara bu eşsiz ruh kuvvetini veren kaynaklar, Allah ve vatan aşklarıydı. Ellerindeki kutsal kitapla, kalblerindeki kudret kaynakları kayboluverdiği anda, onlar da ruh kuvveti diye bir şey kalmazdı.

Hele Çanakka'lede, Kocaçimentepe Savaşlarında bir olaya şahit olmuştu ki, ömrü boyunca unutabilmesine imkân yoktu.

O gün hava çok sıcaktı. (13 Ağustos 1915, Cuma)

Sol omuzundaki kurşun yarası henüz iyileşerek hasta haneden yeni çıktığı için —tebdilhavayı reddettiğinden— biraz dinlensin düşüncesiyle, kendisi, (cesareti sebebiyle derin sevgisini kazandığı Kolordu Komutam Esat Paşa'nın emriyle) bir levazım tabura emrine verilmişti.

Bu taburun komutanı Seyitgazili Binbaşı Necmettin Bey'di.

Tabur, Kocaçimentepe dolaylarında görevliydi; tamamen iyi oluncaya kadar, bir müddet bu taburda kalacaktı.

O gün, işte bu taburda görevi başındayken şahidi olduğu olay, bir îman şaheseri idi kanısınca...

Öğleye yakın nizamiyenin (Türk piyadesinin), Anzaklara (İngilizlerin Avustralyalı ve Yeni Zelandalı birliklerden kurdukları yaman savaşan bir kolorduya), o zamana kadar görülmemiş şiddetteki karşı hücumu başlamıştı.

İki taraf da, birbirlerinin üzerine tonlarla obüs, şarapnel, bomba, tüfek ve ağır makineli tüfek mermileri yağıdırıyor; bunların patlarken çıkardıkları müthiş gürültülerle, yaralananların inilti ve feryatları ortalığı tutuyor; etrafı kapayan toz duman arasında gayet keskin hissedilen barut kokusu, insanın genzini tıkıyor; ağır mermiler düşük patladıkça havaya yükselen toz, toprak bulutları arasında, hazan canlı insanlar acı feryatlar savurarak havaya, çoğu kez de par

çalanmış insan cesetleri etrafa savruluyordu. Her yan ana baba günündeydi.

Kendisi, iki yanı tepelerle çevrili Üç Numaralı Vadi'nin 50 metre kadar uzağındaki susuz bir derenin içinde bulunuyordu. Gürültüler, bulunduğu tilkiyuğuna —bir çeşit sığınaktır— nisbeten az geliyorsa da, yakınlarla düşen ağır top mermilerinin patlamaları esnasında, toprak deprem oluyormuş gibi şiddetle sarsılıyordu. Bu sarsıntı anlarında ayakta dikilmeğe imkân yoktu; hele insan dışarda olursa, patlama anında beliren müthiş hava basıncıyla derhal ya yere çarpılıyor; ya havaya savruluyor; yerdeyse bile, üstündeki urlaları parçalanıyordu.

Dere içindeki tilkiyuğunda, kolordu karargâhından yazdırılan çok önemli bir emri, telefonla alıp bir kâğıda not etmekle meşgul bulunduğundan, etrafındaki olaylarla ilgilenmiyordu.

Üç dört dakika sonra, bu çok önemli işini bitirince —mermi isabetiyle tahrip edilen tümen erzak anbarının durumuyla ilgiliydi— emri, tabur komutanının gösterdiği lüzum üzerine, tümen levazım komutanına götürmek üzere tilkiyuğundan çıktı; yamndaki tam teçhizatı dört muhafız erle birlikte, vâdi boyundan, karşı yamaca doğru yürümeğe başladı.

Açık arazide, ateş âletlerinin büsbütün şiddetlenen —sanki yer yerinden oynuyordu— sürekli gürültülerinden ayakta dikilmek imkânı yoktu.

Kendini, yanındakilerle birlikte yere attı; kulaklarını, kulak zarlarının patlamaması için avuçlarının içiyle tıkadı.

Sık sık, tıpkı deprem oluyormuş gibi toprağı sarsarak patlıyan ağır top mermilerinin, hele birkaç yüz metre ötede ki asıl savaş alanında yarattığı hava basıncı, büsbütün şiddetliydi; mermiler kimin yakınında patlarsa —yaralanmasa bile— bu basınç, bu gibilerin ya elbiselerini parçalıyor; ya da kendilerini bir an içinde havaya savuruyordu.

Sanki bu savaş değil; o an kopan kıyametti.

Şimdi numaralarını hatırlıyamadığı iki nizamiye (piyade) tümeninin hücumla kalkmaları yüzünden durumunu tehlikede gören Anzak Kolordusu, elindeki bütün ateş kuvveti

ni —donanmanın da yardımıyla— harekete getirdiğinden, ateş âletleri yalnız insanları değil; taşı toprağı hile yakıyordu.

Sürüne sürüne yollarına devam ettiler.

İngiliz ağır şarapnel mermilerinin, birkaç saniyede bir yakınlarda patlıyarak etrafa saçtıkları misketler (çelik parçaları) sağ ve sollarından kurşun hızıyla (vmıltı, ısıklık, çığlık çıkararak) geçiyor; bunlar, ayakta, ya da çömelmiş halde yakaladıklarının o an kolunu, bacağını, kafasını kırıyor; koparıyor; karnını, göğsünü deşiyor; kan içinde, bu gibileri yere seriyordu.

Asıl kıyasıya ve vahşî savaş, kendisinin dört beşyüz metre ilerisindeki Kocaçimentepe yamaçlarında oluyordu. Orada, iki taraf piyadeleri en vahşî kinle birbirlerine girmişlerdi. Avustralya yerlileri, ellerindeki geniş yüzlü keskin satırlarla Mehmetçiklere saldırıyorlar; Mehmetçikler onlara, ellerindeki uzun, keskin süngülerle karşı koyuyorlar; etrafta biteviye uğuldayan: «Hurra hurra, Allah Allah» naraları, bombardıman gürültülerine karışıyordu.

BARSAKLARI SAÇILAN ER

Teğmen İhsan, sunine sürüne ilerliyerek, ateş alanından sıyrılıp sağ yamaca geldiği sırada, 15 20 metre uzağında yere yuvarlanmış ağır yaralı bir levazım eri dikkatini çekmişti. Henüz canlı olan bu er, iki yanma kıvranarak elleriyle karnını bastıyor; kaim, gür sesiyle acı acı inliyor; arasına bağıyor; fakat ne dediği gürültüden anlaşılmıyordu.

Orta, yaşlı, uzun boylu, kara gözlü, zayıf, yırtık urbalı, göğüs bağı açık, palabıyıklı, esmer bir erdi bu...

Hücum başlamadan az önce, elindeki su testisiyle gelirken, yamaçta, bir misketin kamına isabetiye yere yuvarlanmıştı. Yattığı yerde, kamından dışarıya sarkmış olan barsaklarını, elleriyle toplayıp kamına sokmak istiyor; fakat güneşten iyice kızmış olan toprağa belenen barsaklâрім, çektiği müthiş sancıdan dolayı tamamen karnına sokamadığı için onları avuçlanm içinde tutuyor; o vaziyette iki yanma sal

lanarak kıvranıp duruyordu. Yattığı yer, kuruyup siyahlaşmış kan pıhtıları içindeydi; vire de kanı akıyordu.

Yüzbaşı, raporu, savaş alanının 400 metre ters yönündeki bir sığmakta bulunan levazım komutanına teslim etmiş, yine çabucak kendi görev yerine dönmüştü.

Yolda gelirken, gözleri yerde hâlâ kıvranıp duran o ağır yaralı levazun erinin üzerinde çiviliydi ama; öyle bir zamandı ki, sıhhiyelerden başka hiç kimsenin, o an, yaralıyla meşgul olmasına imkân yoktu; hayatî önem taşıyan hücum sebebiyle herkes, kendi görevinin başında bulunuyordu.

HER YANDA KAN VE ÖLÜM

Savaş gittikçe kızışıyor; kuvvetleri üç tümene yükselen Türk piyadeleri —İngiliz Başkomutanı General Hamilton'un sonradan verdiği beyanatta da dediği gibi— Anzak Kolordusuna, kovanlarından boşanan an sürüleri gibi saldırıyorlardı.

Önleri boydan boya helezon şeklinde kıvrılmış dikenli telörgüleriyle çevrili İngiliz boy siperlerinin önü, Türk Mehmetçiklerinin cesetleriyle dolmuştu. Bunların hepsi genç, dinç, enine boyunaydılar; bir kısmı, ellerindeki süngülü mavzerleriyle telörgüleri aşmışlar; fakat siperlerin önünde kat kat yükselen kum torbalarının dibinde mevzilenen düşman ağır makinelipleri, bunları orak gibi biçmiş; hepsi üstüste yığılıp kalmışlardı.

Güneşten iyice kızmış olan toprak, bir boydan bir boya, bunların artık siyah pıhtılar halini alan kanlariyle kaplıydı; cesetlerden bir kısmı da telörgülerinin üzerinde asılı kalmıştı; bunlar, İngiliz siperleri önündeki telörgülerini aşmak isterken vurulup kalanlardı.

TÜRK SALDIRISI TEKRARLANIYOR

Gerideki Türk ağır topçusunun, hücum eden piyadeyi destekleyen bombardımanı gittikçe artıyordu; ama İngilizler de bunâ daha üstün şiddetle karşılık veriyorlar; kendi siperlerindekiilerden başka, denizdeki ağır zırhlı kruvazörleri

de yardıma çağırdıklarından, bunların ağır topları (30,5 ve 38 cm) olanca şiddetleriyle bu kara bombardımanına katılıyor; kara torpilleri, çeşitli yönlerden Türk piyadelerinin üzerine vınıldıyan müthiş hızlarla geliyor; birden toprağı sarsıp altüst eden gürültülerle patlıyor; etrafı kaplıyan toz duman arasında bağırtı, inilti, küfür, feryat birbirine karışıyordu.

Türk Nizamiye (piyade) erleri, düşmanın pek şiddetlenen bu ateş saldırısı karşısında, bir ara, toprağa sinmek zorunda kaldılar; mevzi tuttular; fakat az sonra Ordu Komutani Alman Generali Liman Fon Sanders'in lüzum göstermesi üzerine kolordudan gelen kesin emirle, sindikleri yerlerden tekrar hücumla kalktılar; «Allah, Allah!..» nâralarıyla, bu sefer, öyle bir şiddetle Anzak Kolordusuna saldırdılar ki, sanki gökler gürledi; gerideki Türk ağır topçusu, bu sefer ateş gücünün tümünü düşman siperleri üzerinde topladı; bu arada bir ağır mermi, İngiliz generali Baldwin'le, kurmay kurulunun bulunduğu sığmağa rastladı; bu sığmağı yıktı; generalle birlikte bütün kurmay kurulu ezilerek öldü; bir ayrı bölgede bulunan General Koper de yine bu bombardımandan savrulan bir misketle göğsünden ağır surette yaralandı; koma halinde sargı yerine götürüldü.

«Allah Allah» uğultuları, düşmanın iç hatlarına doğru, çok sert yankılarla uzaklaşıyordu.

YARALI ERDEKİ İMAN KUDRETİ

Bir ara, Türk cephesinin geri hatları boyunca bir kaynaşma oluyor; sevinç haykırıışları, bir anda yükselen uğultular halinde birbirine karışıyor; çünkü Anzak Kolordusu, Türk tümenlerinin pek müthiş saldırılarına dayanamıyarak Koca çimentepe'den gerilemeğe başlamıştır; bazı yönlerde bu gerileyiş bozgun halini alıyor...

Türk piyadeleri, az sonra, Kocaçimentepe'yi üçüncü kez zaptediyorlar ve tepenin doruğuna alay bayraklarından birini dikeyyorlar...

İhsan'ın, ertesi gün bir tesadüf eseri gördüğü bu bayrak, hakikaten kanlara bulanmış; bu yüzden rengi pek fazla ko

yulaşmıştı; bir yüzünde altın yaldızla kelime i şahadet, öteki yüzünden «Fetih sûresi» nüvilk âyeti yazılıydı.

Bayrağı tepenin doruğunda dalgalanırken gören İhsan' la, gerideki levazım ve ikmal subay ye erleri, sevinçlerinden havaya zıplamışlar; bulundukları yerlerde şükür secdesine kapanmışlar, başları birkaç kez «Allahü Ekber» nidâlarıyla toprağa inip kalkmıştı.

Bu arada fırsattan faydalanmak isteyen Teğmen İhsan, yanma birkaç levazım eri almış; deminki ağır yaralı erin imdadına koşmuştu; onu karga tulumbayla kaldırıp sargı yerine götüreceklerdi; ama bu mümkün olamamıştı; çünkü daha yarı yoldayken karşıdan görmüşlerdi ki, o er de, tıpkı kendileri gibi, Kocaçimentepe'nin zaptından duyduğu şükranı Cenab ı Hakka ifade için harekete gelmişti; uzandığı yerden ağır ağır doğrulmuş; yerlerde sürünen bir kısım barsaklarını sağ eliyle avuçlayıp kamının içine sokmuş; barsaklarının tekrar dökülmesine mâni olmak için, sağ eli karnının üzerinde olduğu halde, sol elini öne uzatmış; secdeye varmak istemişti; ama buna muvaffak olamamış, sancılar içinde derin derin inlerken yüzükoyun yere kapanmış ve o haldeyken —kendileri henüz yanına vardıkları sırada— ruhunu teslim etmişti.

İhsan, şimdi ne zaman aklına gelse, bu fedakâr erin ruhuna mutlaka bir Fatiha okuyordu.

YÜZBAŞI EVİNDE ^

Sabah kahvaltısından sonra, İhtiyar Halaya veda ederek evden ayrıldı; önce tramvayla Beyazita gitti; Harbiye Nezâretinin arka taraflarında oturan arkadaşı Yüzbaşı Lûtfullahm evine uğradı; ondan, İstanbul'dan kaçış plânı ve kendi durumu hakkında yeni havadisler aldı; arkadaşının eniştesi, polis müdürlüğünde komiserdi ve Yüzbaşının başına gelen olaydan da haberi vardı.

Gerekli bilgileri aldıktan sonra, gece saat 21,00 de Tarabyada buluşmak vaadiyle arkadaşından ayrıldı; oradan doğruca Divanyoluna indi; köşe başındaki mescidin avlusunda gizlenerek sokağın تنها bir zamanını kolladı; bu fırsatı bulunca kendini evine attı.

Sayılı saatlerini artık sevgililerinin yanında geçirmek kararındaydı; bundan böyle İngiliz inzibatları eve baskın yapıp kendisini yakalasalar da vız gelirdi; bu uğurda her şeyi gözüne almıştı.

GELİP GEÇEN SEVİNÇ

Evdekiler, hiç ummadıkları bir zamanda onu karşılarında da görüverince, birden sevindilerse de bu pek az sürdü; birkaç dakika sonra çehreler yine eski gamlı halini aldı.

Leman, kocasının yol hazırlığıyla meşguldü; onun, gecenin yıkayıp hazırladığı iç çamaşırlarım, alt kattaki odada ütülüyordu; İhtiyar Baba da oradaydı; sokağa bakan pencerenin önündeki mindere diz çökmüş, elindeki kehribar teşbihini çekiyordu. Oğlunun bu ansızın gelişinden —İngilizlerin onun peşini takip ederek eve bir baskın yapmaları ihtimalini düşünerek— ilk anlarda heyecanlanmışsa da, az sonra sakinleşmiş; sonucu Cenabı Hakkın takdirine bırakmıştı.

BİR DAMLA ŞİFA

Akşama kadar, bir yandan yol hazırlığıyla, bir yandan dertleşmekle vakit geçirdiler.

Karanlık bastıktan sonra İhtiyar Baba abdestini aldı; namazını kılmak için yukarı kattaki odasına çıktı; ibadetini tamamladıktan sonra aşağıya inmedi; bahçeye bakan pencerenin önündeki mindere oturdu; kendi kendine düşünceye daldı:

Bu gece sese tahammülü yoktu; ezgin ruhu, yalnızlık, sessizlik istiyordu. Kaç saattir alt kattaki odada, evlâdının yanında nasıl zorlukla konuştuğunu, ona sakin görünmek için nasıl sıkmtı çektiğini bir kendisi, bir de Allahı bilirdi. İhtiyarlığından mıdır, yoksa sinirlerinin zayıf düştüğünden midir, sakin olamıyordu bir türlü; serin kanla karşılayamıyordu oğlunun ayrılışını...

Bu yüzden, demin kendi kendine kızmış; sinirli sinirli mırıldanarak:

«—,Çürük sinirli kel kafa!..»

Diye ak saçlı basma, hafiften bir yumruk bile mdirmişti.

Oğlu giderken —şimdiyedek daima hâkim olduğu— iradesinin zaafa uğrayıvermesinden korkuyor; «Ya o giderken ağlarsam; zaten üzgün olan evlâdımı büsbütün mahzun ederek yolcu edersem» diye endişeleniyordu; evdeküerin hiç biri, şimdiye kadar onun yüzünde gözyaşı görmemişlerdi.

Evlâdını, giderken kapının arkasında uğurhyabilirse ne âlâ; fazlasına kendinde güç bulamıyordu bu gece...

Minderin köşesine büzülür gibi oturmuş; başını önüne eğmişti. Ruhundaki zaafı, kimselere sezdirmeden yine kendisi boğmağa çalışıyordu.

Titrek, nefes gibi bir sesle, çektiği acıyı dışa vurdu:

«— Allah, insan ruhunun en derin sevgisini evlâdın üstüne vermiş!..»

Kanısınca bir ilâhî veri (donnee) ydi bu... Ve bütün aşklar gibi, bunun da tarif ve ifadesine imkân yoktu. Bımunla Cenab ı Hak, Mikrokozmos denilen madde âleminde insan hayatının devamını sağlıyordu; vatan ve aile sevgileriyle —ana, baba, kardeş, torun, eş v.s.— hukukun her çeşidi de yine bu gaye için vardı; yâni Makrokozmos, Mikrokozmos'un —yâni insanın— imkânı oluyor; yaratılması ve yaşaması tamamen fazilet gayeli olan insan ise, ruhiyle bağlı bulunduğu hâlik'mda karar kılıyordu.

Sıkıntılı zamanlarında daima yaptığı gibi, yine pencereyi açtı; başını dışarıya uzattı; taze havayı bol bol, derin derin koklayarak nefes aldı.

Bol oksijenin etkisiyle düşüncelerinde bir berraklık belirlince, realiteye doğru yöneldi; ne lüzum vardı bütün bu üzüntülere; ne olmuştu sanki; evlâdını bir kahpe evinde mi bıçaklamışlardı; yoksa faydasız ve ülküsüz bir ölüm mü vardı ortada?... Kirpiliğe lüzum yoktu; göğüs germesi lâzımdı ıstıraba, ayağa kalkmalıydı.

Ağır ağır mırıldandı:

«— Bir damla şifâ!..»

Başını gene pencereden dışarıya uzattı; ışıldak huzmelerinin biteviye zikzak dokuduğu, yıldızlarla dolu semaya baktı. Bulutsuz gökyüzü ne kadar da azametliydi. Yanlış olduğunu bile bile, eski bir inancın etkisiyle:

«— Orada, dedi, işte orada en büyük şifâ!..»

Başım tekrar içeriye çekti; vücudunu duvara yasladı; başımı avuçlarının içine aldı.

Kulakları saatteydi; hayat, bu muttarit tıkırtılarla «karrar kılacağı yere doğru» ne mükemmel akıp gidiyordu; fakat her zaman kendisinde bir ninni etkisi bırakan bu tik taklan bu gece istemiyordu; ruhundaki bütün sıkıntıların kaynağı, dündenberi biteviye yaklaşan bu zaman bölümlerinde değil miydi? Ama bu kadar romantik düşünmenin bir hastalık olduğunun da farkındaydı; kendisini bu derece hisse vermesi yakışıksın bir hareketti; çünkü oğlunun mesleği askerlikti; bu millet, onu yıllarca, böyle kara günlerde imdadına koşsun diye besleyip yetiştirmişti; şimdi ise, milletin bu en kara gününde, oğlunun silâha sarılması kadar tabîî ne olabilirdi; o halde bunda üzülecek ne vardı?

Bunları düşünürken, gözlerinin önünde, maddesiz bir çengel belirdi; karşı köşede, karanlıkta parlıyordu; sanki gökyüzünden sarkıtılmış bir şifâ, bir ümit ışıyordu bu...

Ruhunun derinliklerinden gelen bir uğultuyu duyar gibi oldu; gözlerini kapadı; bu uğultuya kulak verdi; bütün zerrileri, bütün varlığı, uzak bir koro halinde kendisine hitap ediyordu:

«— Neden, niçin, nasıl? İşte hepsi bunlarda... Bak gökyüzünün ana fikrine... Bırak evlâdın fikre koşsun... Koyunlar belki ona acır... Bırak matem de koyunların nasibi olsun... Sen vaktiyle devlet idaresinde söz sahibi olmuş bir insansın.. (Devlet Şûrası üyeliğinden emekliye ayrılmıştı) Hani Nûçe' (Nietzsche) nin «sur homme» (üst adam) ı... Hak şöyle, ferah sonuca ulaş...

Dinle, şimdi aşağı kattaki odada konuşmalar var... Şu dakikada onlar, aklın değil; hissin insanları... Kalk ayağa, metin ol... Sen okumuş, düşünür bir insansın; onların yanına git; onlara gayret, kuvvet aşıla, evlâdını güler yüzle uğurla; her cefâyı göze alarak giden bu mert askere hayır dualar et; geride kalacak kadınla, çocuğu da bağrına bas; bu, en büyük sevaptır...»

YÜZBAŞI EVİNDEN AYRILIYOR

Aşağı kattaki odada çamaşırlar, bohçalar dağınık durmaktadır.

Kapının solunda, yüklüğün önündeki mavi işlemeli pamuk şilteye oturmuş olan Leman, ütilediği çamaşırları orta boy bir valize yerleştirmekle meşgul... Hep önüne bakıyor; yüzünde hafif sarılık var...

İhsan, onun karşısında, sokağı gören pencerelerin önündeki minderde oturmaktadır; sırrında kahverengi elbisesi var...

Dizinde oturan kızım ara sıra öpüyor; hoplatmak için koltuklarından tutup yukarıya kaldırmak istiyor:

«— Aman hanımefendi, on gün sonra buradayım dedim ya; bir haftadan üç gün fazla; öyle değil mi?... Fakat Nermin hanımefendi, lütfen başınızı kaldırınız, rica ederim...»

Diyerek ona takıyor; pek durgun görünen çocuğu, böylelikle neşelendirmeğe çalıştığı besbelli...

İhtiyar Baba, hâlâ yukarda... Geliniyle, oğlu, onu orada dua ve niyazla meşgul biliyorlar...

Leman, valizi hazırlayıp yüklüğün önüne koyarken, yüzbaşı sordu:

«— Tamam mı Leman?»

Genç kadın, suç işlemiş insanlar gibi hep önüne bakıyordu; cansız bir sesle cevap verdi:

«— Hazırladım İhsan!..»

Kelimelerin söyleniş tarzı, yüzün taşıdığı ifade, yüzbaşısının idrâkinden kaçmamıştı. Kadındaki bu halin tek sebebini, kendisinin Anadolu'ya kaçma düşüncesinde buluyor; bu sebepten karısını teselli çaresi arıyordu; önce talihten söz açtı:

«— Kim ne derse desin Leman, dedi; kaderin önüne geçilmiyor; Allah ne yazdı ise o oluyor!..»

«— Muhakkak...»

. «— Bunca yıl sizden ayrı kaldım; tam kavuştum; rahat edecektim; on gün bile dinlenemedim; işte yine cephe yolu!. Fakat emin ol, ben kendimi düşünmüyorum; sizi düşünüyorum, üçünüzün hah!.. Yine kimsesiz, yine parasız bırakıyorum diye içim içime sığmıyor bir türlü!..»

Genç kadın, zayıf, üzgünce bir sesle mırıldandı:

«— Üzülme İhsan, ne yapalım, Allah bunu da yazmış; hepsi geçer!..»

«— Ağabeyin, benim yanıma gelsinler diyordu; olmazsa öyle yapın; babamın tekaüt aylığıyla, benim maaştan hayır yok görüyorsunuz...»

Leman, yeşil gözlerinin bütün dikkatiyle ona bakıyordu. Kocasının sözlerinden daha çok üzülmüş gibi bir hali vardı. Bütün fedakârlıklara hazır bulunduğunu anlatan bir meta-netle cevap verdi:

«— Bunları hiç düşünme İhsan; hemen Allah vücut sağlığı versin, gerisi kolay... Ben yine dikiş dikerim; gergef işlerim; olmazsa çamaşır yıkarım; tahta silerim; geçinir gideriz...»

Yüzbaşı, kalbini kemiren endişeyi açıkladı:

«— O kadar zor durumdayım ki Leman, dündenberi çektiğim acıyı bilmezsin; fakat kalamadım, kalamıyorum bir türlü; vicdanını elvermiyor bu iş!..»

Leman, oturmakta olduğu şiltenin üzerinden kalktı; yük-lüğün az berisindeki hasır iskemlelerden birine oturdu; sinirli hareketlerle baş parmağını oğuşturdu; saçlarını düzeltti; hâlâ babasının dizinde oturan kızı Nermin'e baktı:

«— Bizi hiç düşünme İhsan, dedi; Allah kerîm; hamdol sun elim ayağım tutuyor; ara sıra ağabeyim de kollar, geçinir gideriz inşallah... Seni Irak Cephesindeyken ben nelere katlanmadım... Geri dönmeseysin gene didinecektim; ham dolsun, sağ salım döndün; zannettim ki çektiklerimiz sona erdi; ama ne yapalım, Cenabı Hak bunu da yazmış; bir hikmet var elbet bunda da...»

Sustu; daha bir şeyler söylemek istiyor; fakat tereddüt ediyor gibi bir hali vardı.

Karşidan, başını babasının göğsüne dayamış, uyuyor gibi duran kızma baktı; sonra ona:

«— Haydi kızım, bir bardak su getir de içeyim...»

Diyerek dışarı yolladı; çocuğun yokluğundan faydalana-rak:

«— Ben nasıl olsa dişimi sıkarım ama, dedi; ille bunca-ğıza yanıyor içim; kaç yıldır seni sayıkladı Allah inandır-sın,

rüyalarında bile!.. Ben böyle içli çocuk görmedim; hele Bağdat'tan yolladığın o son mektuptan, sonra!.. Hani araplara esir düştüğünü yazıyordun!.. Babam gelecek; benim de babam var diye uçunduydu âdeta; haftalarca yolunu gözledi; sana geldiğin zaman verdiği o mendili hediye aidiydi o sıralar!..»

Göğsü birden yükseldi; kısık bir sesle, yaralı kuş gibi feryat etti:

«— Korkuyorum avutamazsam diye!..»

Cebinden çıkardığı bir küçük, beyaz mendille, acele acele gözlerini kuruladı.

Az sonra Nemin, getirdiği bir bardak suyu annesine verdi.

Leman suyu içerken çocuk, babasının yanına gitti; yine onun dizine oturdu, gür saçlı başını, babasının göğsüne dayadı; öylece kaldı.

Yüzbaşı, kucağındaki kızının saçlarını sıvazlıyor; ara sıra eğilip onu yanaklarından öpüyor...

Leman, kızma karşı sakın ve metin görünmek için tabiye yakın bir ses tonuyla:

«— İhsan, dedi, ne yapalım, herkesin başında bu; âlemlerle gelen düğün bayram ...Ben bir asker karışıyım; milletin bugününde her çileye göğüs girmek boynumun borcu... Güle güle git; senin millet aşkı bizim yüzümüzden zayıflamasın... Elim ayağım tuttukça ben çalışırım; aç açık kalmayız evelallah...»

Yüzbaşı, bu sözleri belirli bir heyecan içinde dinlemişti.

Gözlerini bir müddet karısının üzerinden ayıramadı; ruhunun bütün minneti ile ona bakıyordu.

Sakince bir sesle mırıldandı:

«— Beni ferahlattı nLeman!..»

Ne kadar kendini tutmağa çalışsa da buna muvaffak olamıyan genç kadın, hafifçe kızarık gözlerinde yeniden birikmeğe başlayan yaşları sağ eliyle kuruladı; sakın, titrek bir edayla sözlerine devam etti:*

«— Mademki askersin; vicdanının emrini yerine getir... Allah büyük; bu günlerin de bir sevinci olacak elbet...»

Kırmızı, kalınca dudakları titriyordu.

Yüzbaşı, sakince bir sesle cevap verdi:

«— İnşaallah...»

Karısına bir şeyler sormak istediği duramundan belli-ydi; genç kadın buna fırsat bırakmadan:

«— İhsan, dedi; senden bir ricam var...»

Sonra kocasının cevap vermesini beklemeden, sağ elinin ortanca parmağındaki bir altın yüzüğü çıkardı; ona uzattı:

«— Al bunu, dedi; yanında bulunsun...»

Yüzbaşı merakla sordu:

«— Ne olacak bu?»

«— Gideceğin yer gurbet; seni oralarda kimseler tanı-maz; belki para bulamazsın; sefil kalırsın!.. Bu yüzük, rah-metli annemin hâtırası!.. Yanında bulunsun da sıkıntılı za-manında satarsın!.. Bizden uzaklarda sefalet, sıkıntı çekme!»

Bu sözler, yüzbaşını bir tuhaf etmişti. Yüzünde beliren tahassüs izlerinde, ruhundaki elemle hayranlığın ifadeleri vardı.

Genç kadının yüzüğü uzatan parmaklarını, sağ eliyle ge-riye iterek:

«— Hayır, dedi; lüzum yok; sen bilmezsin askerliği... Ben Anadolu'da ne aç kalırım, ne açık... Gitmediğim, bilme-diğim yer mi?...»

Kadın, yeşil gözlerinin bütün samimiyetiyle kocasına ba-karak yalvardı:

«— Ne olur, beni kırma; biz burada nasıl olsa geçinir gideriz ama; seninki öyle değil...»

«— Bana inan Leman; sen bilmezsin Anadolu'yu, aç kal-mam ben orada; birimizde olduktan sonra hepimize yeter... Bu hâtıra mademki annenin; gene sende kalsın...»

«— Ne olur, alıver!..»

«— Lüzum yok ki...»

Leman, yüzüğü tekrar parmağına takarken, İhsan, ko-lundaki saatine baktı; hareket zamanı yaklaşıyordu; Tarab yaya gidecek olan son Boğaziçi vapuru, elli dakikaya kadar Köprüden kalkmış olacaktı.

En zor anlarda bulunduğunu anladı; karısına baktı:

«— Vakit geliyor, dedi; artık yavaş yavaş gitmeliyim...»

Çocuğu kucağından indirdi; ayağa kalkarken cebinden mendilini çıkardı; burnunu siliyormuş gibi yaptı.

Onunla birlikte ayağa kalkan Leman, duvardaki askıda asılı duran paltosunu getirdi; giymesine yardım etti; askıdaki fesi aldı; elinde tuttu.

Nermin babasına sarılmış; yüzünü onun, önü açık donran paltosuyla kapamış; zayıf, titrek sesiyle için için ağlıyordu:

«— Babacığım, gitme, anne, annel!..»

Şıfatsız kadından imdat bekliyor; yüzbaşının önüne geçmesini, onu yolundan alıkoymasını, evden dışarı çıkarmamasını yalvarıyor...

Yüzbaşı dayanamadı; eğildi; rüzgâra tutulmuş söğüt yaprağı gibi titreyen kızını tekrar kucağına aldı; yanaklarından öptü; saçlarını okşadı; titrek sesiyle, teselli yolu birkaç cümle mırıldanabildi:

«— Kaç gün var şurada kızım!.. Anneni üzme e mi!.. En çok yirmi gün sonra!.. Geleceğim ben gene ya!.. Canım, ruhum!..»

Çocuk, bunların hiç birini duymuyor; babasına sarılmış, bir büyük insan ıstırabıyla için için ağlıyordu.

İhtiyar Baba ile de ayrışı üzücü olan Yüzbaşı, o gece, belirli zamanda Tarabya'ya ulaşmış ve gece yarısı, arka daşlarıyla birlikte, motorlu ve büyükçe bir yelkenliye bine rek Karadeniz'e açılmıştı.

TEHLİKELİ YOLCULUK

Yolculuk epey tehlikeli geçti.

Gökyüzü zifirî karanlıktı; hava fırtınalıydı.

Gece yansından sonra gemi, Karadeniz'de bütün gücüyle yol almağa başladığı sırada, dalgalar daha azdı; gemiyi zaman, ceviz kabuğu gibi sallıyordu bu azgın dalgalar...

Bifat, arkadaşlarıyla birlikte, daracık kaptan kamarasın dayda.

Kendine mahsus ağır, berbat bir kokusu vardı bu kamaranın...

Rifat, buradan dışarıya çıkamıyordu; çünkü kendisini fena halde deniz tutuyordu; sık sık, ciğerleri kopuyormuş gibi böğürüyordu; böyle böğürtü zamanlarında midesinin ağ

zina geldiğini hissediyordu. Zâten ağzı acıydı; nlikesinde gı-da diye bir şey yoktu; böğürdükçe boyuna safra geliyordu ağzından...

Kamaradaki kaptan yatağının karşısına uzatılmış uzunca bir tahta peykede yatıyor; oturuyor; bâzan ayağa kalkmak isterken tekrar böğürüyordu.

Durumu nisbeten iyice olan yüzbaşı İhsan, ara sıra dışarı çıkıp dümendeki İlyas Reise (kaptandı) yardım edebiliyordu; yüzbaşı Lûtfullah ta pek o kadar denizden şikâyetçi değildi; kaptandan başka gemideki beş tayfanın gerektikçe yardımlarına yetişebiliyorlardı.

İçlerinde en berbatı Rifat'tı.

Böğürmeden kurtulduğu zamanlar Rukiye'yi düşünebiliyordu.

Ondan çok üzgün ayrılmıştı; hele bu gece yarısının ilk saatlerinde gemiye binip te hareket ettiği zamanlar, kendisine büsbütün dokunmuştu bu ayrılış... Gözlerinin önünde hep Rukiye vardı; o kadar ki, hattâ böğürürken bile, o sıkıntı arasında yine onu görür gibi oluyordu.

Ağzım burnunu sildikten sonra kendi kendine mırılda-nıyordu:

«— Canına yandığımın ama tavus kuyruğu çıkarttı bana bu hava be... Ah Rukiye, yanımda ol da gör halimi... Ama gözümün önünden gitmiyor ki hayalin; demek iyice abayı yakmışım ben sana da, farkında değilmişim... Kalbimdeki sevgi köklü, hem çok köklü, öyle rıyasız bir sevgi ki bu, hayırlısı Allahtan...»

Evvelki gün akşam üzere, onunla Bebek koruluğunda son defa buluştukları zaman epey konuşmuşlardı. Rukiye, bu sefer kendisine, her zamankinden daha zarif, daha güzel görünmüştü; lâcivert pileli etekliğiyle, ceket ve beyaz gömleği kendisine çok yakışmıştı.

Rifat'ın kanısınca, bir insanın kendisine yakışacak şekilde giyinebilmesi önemli bir hünerdi ve her kula nasip olmazdı.

Ona, kesin olarak: «Bu gece hareket edeceğim» dememişti; ama Rukiye, kendisinin halinden, bunun böyle olacağını sezmişti; zeki kızdı:

«— Dilin varmıyor ama; ben anlıyorum; Allah bilir bir daha ne zaman buluşabileceğimizi!..»

Deyişini bir türlü unutamıyordu.

Koruluktaki eski çınarın altında bir saatten fazla oturmuşlar; çoğu zaman havaiyattan konuşmuşlardı; Rukiye'nin arasına içini çekmesi dikkatinden kaçmamıştı; onu ,üzgün görmüştü; kesin bir şey bilmediği halde, sırf bir ayrılış ihtimalinden üzüntü duyuyordu. Genç kızlardaki ilk aşkın kudretini bilirdi; kendilerini birden kaptırıverirler; bu yüzden çoğunun başına —bir namussuzuna rastlarlarsa— biribir felâket gelirdi; genç kız aşkında riya olmazdı.

Rukiye'nin üzüntüsüne, kendi hesabına memnun olmakla beraber, ruhunda, onunkinin aynı olarak beliren karşı üzüntüyü bir türlü atamamıştı; hâlâ daha da atamıyordu; hâlâ aklında fikrinde hep o vardı.

«— İKİSİ DE ATEŞ; VATAN VE SEN!..»

Ayrılacakları sıra, genç kız kendisine, içinde bir şey saklı olan kapalı bir zarf vermiş; bunu şimdi değil; ancak kendisinden ayrılıp villâya döndüğü zaman açmasını ısrarla rica etmişti. Rifat, onun dediğini aynen yapmış; evde zarfın içinden bir tutam siyah saçla, genç kızın bir boy fotoğrafı çıkınca, onun gösterdiği vefâ ve sadaket gözlerini sulandırmış; canlı hâtıralarını, içi burkula burkula uzun zaman koklamış, dakikalarca öpmüştü. Şimdi, Allah nasip eder de karaya ayak basabilirse, ilk işi —Rukiye'de birkaç tanesi mevcut olmakla beraber— yeni bir fotoğrafını çektirip ona yollamak olacaktı. Zâten o, kendisinden daha önce almış olduğu bir boy fotoğrafıyla, iki portreyi, dikeceği bir mahfazanın içinde ve daima göğsünün üzerinde sakhyacağını söylemişti kendisine...

Rifat, bu hususta onun kadar romantik düşünmemekle beraber, herhangi bir aksi iddiada bulunmamış; o sözünü bitirince:

«— Ben de, demişti; senin gibi yapacağım; iki fotoğrafın var yanımda; daima benimle beraber olacaksın demektir; hattâ mümkün olsa da kalbimin içinde muhafaza edebilsem fotoğraflarını!..»

Yanyana oturdukları süre içinde, kendilerini üzen yolculuk hakkında fazla bir şey konuşmamışlar; Rifat, söz konusunu sık sık genel siyasî ve askerî durum üzerine getirmiş; daha çok Ulvi Paşanın gittikçe artan Kuvayi İnzibatiye çalışmalarından konuşmuşlardı. Rukiye, babasının bu halinden memnun değildi:

«— İnanamıyorum, demişti; ben o babanın kızı mıyım? Aramızdaki duygu ve düşünce ayrılıklarını bir bilsen Rifat, bir bilsen... Onun siyah dediğine, ben daima beyaz diyorum.»

Rifat'a, Anadolu'ya ulaştıktan sonra, her istediğini kendisine rahatça yazabümesi için güvenilir bir adres vermişti; bu, bir kız arkadaşına ait posta kutusunun numarasıydı; bu arkadaşının babası, sadrâzâmın sır kâtibiydi; ikisi de Amerikan Kollejinde okuyorlardı; çok samimiydiler.

Anadolu'ya ulaşınca, Rifat ta kendi adresini ilk mektubunda Rukiye'ye bildirecekti.

Rukiye, babasıyla, Süleyman Şefik Paşanın Kuvayi İnzibatiye çalışmaları hakkında, kendisine her mektubunda muntazaman bilgi vereceğini söylemişti. Bu ordunun (Hilâfet Ordusunun), milletin bağına saplanmak istenen bir padişah hançeri olduğunu artık iyiden iyiye anlamıştı; babasını, gerekirse, ele vermekten bile çekinmiyecekti; özel bir mektupla, Ankara'dakilere, bunların bütün mePanetlerini açıklamak kararındaydı.

«— Ne olursa olsun...» demişti.

Rifat'tan da Anadolu'daki genel durum hakkında muassal haberler bekliyordu.

Koruluğun birkaç yüz metre güneyine düşen sık bir böğürtlen kümesinin yanından geçerlerken —yüz metre ötede kasaba şosesine çıkacaklar ve birbirlerinden ayrılacaklardı— genç kız duraklamış; yüzünü Rifat'a çevirip derin derin bakmış; bir ara —kendisini o kadar sıkmasına rağmen— göz yaşlarını tutamamıştı. Bir şeyler söylemek istiyor; soma vaz geçiyor; uçuk benzinde büsbütün büyüyen iri, siyah gözlerinin dalgın bakışları, genç adamın üzerinde çivili duruyordu.

Rifat onu omuzlarından tutmuştu; heyecanlıydı, acele acele konuşmuş:

«— İstemezsen gitmem, demişti; sen istersen giderim!..»

Rukiye ona cevap vermemiştir. Ağlayışı yaygaralı değildi. Derinden seven bir genç kızın sakın gözyaşlarıydı bunlar; iri damlalar, birbirini kovalayarak göğsüne dökülüyordu.

İşte bu sırada Rukiye, şimdiye kadar hiç yapmadığını yapmış; birden genç adamın boynuna sanlrnoş; onu derin derin koklamış; sonra başını göğsüne dayamış; belki bir dakika öylece kalmıştı.

Göğsü kesik kesik yükseliyor; ince, şişkin sesiyle:

«— Git ama, diyordu; Rifat, biliyorum ben, gideceksin; belki çok yakında gideceksin; ikisi de ateş: Vatan ve sen!..»

Gerisini getiremiyor; derin şehikler nefesini tıkıyordu.

Rifat, onun düzgün taralı siyah saçlarına buseler kondurmuş; sonra onu birden kucaklamış; kollarının arasına almış; ytizünün her yanma defalarca öpmüştü.

Şimdi, o buselerin ateşini zaman zaman ruhunda duyuyor; böyle anlarında gözlerini kapıyarak dakikalarca sessiz ve hareketsiz kalıyordu.

GENÇ KIZIN ISTIRABI

Genç kız, o geceyi hiç uyumadan geçirmişti.

Rıfat'ı bir iki günün içinde gidecek sanmıştı ama; o daha o gece, belli saatte, arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'u terk etmişti.

Rukiye, ertesi gün, villânın önünden geçerken, balkon ve pencerelerde genç adamı beyhude yere aradı durdu; «Belki rastlarım» ümidiyle, iskele boyunda yarım saatten fazla dolaştı; bir arkadaşını bekliyormuş gibi, koltuğundaki okul çantasıyla, caddede bir aşağı bir yukarı gitti geldi; yine kimseyi göremeyince, ümidini tamamen kaybetti; halsiz adımlarla, önüne baka baka yorgun, hasta bir halde evin yolunu tuttu; konağa varınca, kimseyle konuşmadan kendisini yukarı kattaki odasına attı; sırtındaki lâcivert elbisesiyle karyolasına kapandı; yüzünü yastığa gömdü; öylece kaldı; belki on beş, yirmi dakika...

Zaman zaman, yastıkta boğulan ince, derin sesiyle, kendi kendine:

«—Gitti, gitti, o yok artık, gitti!..» diye sayıklıyordu.

Vücudunda haddinden fazla yorgunluk hissediyordu; göğsünde, bir türlü geçmiyen bir ağrı vardı; kalbi mi, göğsü mü ağrıyor, farkında değildi; ağlamak istiyordu; buna da muvaffak olamıyordu.

İçinden, sık sık, ne olursa olsun onun peşinden gitmek; yalmayak, koşa koşa gitmek, nefes nefese ona yetişmek; yine koluna asılmak; ona: «Rıfat'ım!..» diye sarılmak; boynuna sarılmak; başını onun göğsüne dayamak arzusu uyanıyordu. Ah, o zaman ne kadar, ne kadar mesut hissedecekti kendisini..

Yanıyordu içi şimdi; bir kor parçası vardı göğsünde; bu ateş, dağılıyordu vücudunu; o gitmişti; savaşa gitmişti; bir daha ya gelecek, ya da...

Kapısına aşçıyı göndererek kendisini akşam yemeği için sofraya çağıran annesine kızdı; ne istiyorlardı kendisinden? Yanıyordu her yanları; yemek yiyecek hal mi vardı kendisinde?... Bu acı öldürecekti kendisini... İçini yakıp kavuran bu ateşle, nasıl yemek yiyebilirdi?

Kapısına üstüste vuran aşcının seslenmelerine bir saman cevap vermedi; neden sonra, bir cevap vermek, böylece aşçıyı başından savmak lüzumunu idrâk edince, yastığın üzerinden başını kaldırdı; kapıya doğru, kuvvetlice bir sesle, tane tane mırıldandı:

«— Dersim çok, diyebildi; sonra gelir, yerim!..»

Aşçı gidince, yüzükoyun uzandığı karyolasından kalktı; sırtındaki elbiseyi çıkarmadan pencerenin önündeki maroken koltuğa oturdu; orada uzun zaman Bebek denizini kaplıyan karanlıklara bakarak, Rifat'm hayaliyle haşhaşa kaldı.

Arasıra, nefes gibi sesiyle, kendi kendine, ateşli bir has-tanın sayıklamasını andırır şekilde mırıldanıyordu:

«— Gitti; o yok artık; gitti!.. Bu simsiyah deniz, onun icm siyah bu gece... Benim ruhum gibi siyah deniz!.. Bir da-ya ya gelir, ya gelmez; savaş bu; ya gelir, ya gelmez!.. Bütün saadetim, bütün neş'em, hayatım, ruhum, her şeyim, her şeyim gitti artık!..»

SUBAYLAR İNEBOLU'DA

Fırtınalı denizle üç gün süren devamlı didişmelerden sonra, yolcular nihayet bir gece yarısı İnebolu'ya ulaşabildiler.

Rifat'tan başka, İhsan'la, Lûtfullah ta, geminin devamlı sakıntısından ve bir şey yiyememekten, son günlerde epey rahatsız olmuşlardı; onların da ara sıra tavuskuyruğu çıkar-dıkları oluyordu; 'denizciliğin ne zor bir meslek olduğuna üçü de kanaat getirmişlerdi; bunu sık sık mırıldanıp duruyorlardı.

Hava fırtınalı olduğundan gemi, İnebolu'nun uzun, tahta iskelesine zorlukla yanaşabildi.

İskelenin başında, ortasında ve ucunda üç gazyağı feneri, tahta direklerin ucunda, zayıf ışıklarla yanıyordu.

Yolcular iskeleye ayak basınca, karşılarında süngülü Mehmetçikleri buldular. Erler, deniz kıyısında devriye dolaşırken, fenerlerin ışığında, karşıdan gemiyi görünce, apar topar iskeleye koşmuşlar; gemidekilerin sabotajcı, ya da casus olmaları ihtimaline karşı, dördü de, omuzlarındaki süngülü mavzerlerini ellerine almışlardı.

Geminin çımacısı, kalın bir halatla, gemiyi baş tarafından iskeledeki babalardan birine bağlarken, erler yaklaştılar; üçü biraz geride kaldı; içlerinden çavuş olduğu anlaşılan, yolculara doğru yürüdü; ceketinin sağ kolunda üstüste kırmızı iki şerit dikiliydi; kısa boylu, tıknazca, kara gözlü, kaim dudaklı bir erdi.

İskeleye henüz ayak basan subaylara, sert.bir sesie hüviyet sordu.

Yüzbaşı İhsan, canı sıkkın bir halde:

«— Ne hüviyeti be arslanım, dedi; biz subayız, İstanbul dan geliyoruz; haydi sen bizi Merkez Komutanlığına götür...»

«— Hoş gelmişiniz beğem...»

Erler, Birinci Cihan Savaşında yıllarca savaşmış, yaşlı, tecrübeli olduklarından durumu çabucak kavramışlardı.

Yüzbaşının cevabını duyunca, dördü de tüfeklerini omuzlarına geçirdiler; subaylar sivil oldukları halde, onların karşısında esas vaziyeti aldılar; verilen cevabın doğru oldu

ğunu, kendilerine mahsus seziş kabiliyetleriyle derhal sezmışlerdi.

Subaylar iskeleden geçip karaya ayak basınca derin birer oh çektiler.

Hava bulutluydu; ara sıra şimşek çakıyor; gecenin karanlığı içinde etrafı aydınlatıyordu. Bir saat önce epey yağmur yağacağa benziyordu.

Subayların üçünün de sakalları uzamış; çehreleri açlıktan, yorgunluktan, uykusuzluktan adamakıllı süzülmüştü; hele üsteğmen Rifat, nasıl olup ta o denizin elinden kırtula bildiklerine, hasta olmadan şimdi nasıl ayakta dikilebildik îerine hâlâ şaşıyordu.

Aşırı yorgunluklarına rağmen dinlenmeği düşünmediler. Ölmeden karaya kavuşabilmiş olmalarından psikolojilerine sağladığı sevinç, kendilerini dinçleştirmişti. Süngülü Mehmetçiklerin rehber ligiyle Merkez Komutanlığına gittiler.

Piyade Binbaşısı Şevki Bey —Hem ilçedeki askerî polis teşkilâtının, hem sivil M. M. fedailerinin başıydı— vaktin geç olmasına rağmen yatmamıştı; bir gazyağı lâmbasının aydınlattığı odasındaki masasının başında, günlük dosya ve evraklarla meşguldü.

Subayları gayet iyi karşıladı; tahta masasının üzerindeki yedi numara gazyağı lâmbasını tavandaki yerine astırdı; misafirlere, karşısındaki hasır iskemlelere oturmalarını söyledi; onlara çay ısmarladı.

Yüzbaşı Lûtfullah, İstanbul'daki M. M. Grupundan binbaşı Hüsamettin imzasiyle almış oldukları —Anadolu'ya kabul edilmeleri hakkındaki— izin kâğıdını iç cebinden çıkarıp ona verdi; Binbaşı Şevki Bey, bu kâğıdı iyice inceledikten sonra alt tarafındaki «Anadolu'ya geçmelerinde mahzur yoktur» bölümünü imzaladı; mazbatayı yine Lûtfullah'a verdi; bu suretle, İnebolu'daki resmî işleri tamamlanmış oldu.

Çaylarını içtikten sonra, Binbaşidan, binanın yukarı katındaki yatakhane de birkaç saat uyumak için müsaade rica ettiler; bu arzuları kabul edilince, hep birlikte, yukarı katındaki yatak odasına çıktılar; orada —İstanbul'la, Ankara arasında devamlı olarak gidip gelen çeşitli görevdeki asker yolcular için daima hazır bulundurulmuş olan yapılma ve üzer

lerinde birer beylik örtülü— yer yataklarına uzandılar ve kısa zamanda uyudular.

Deliksiz uykuyla geçirdikleri yağmurlu geceden sonra, sabahleyin renkleri düzeli vermişti.

Öğleye yakın, çarşıdaki berber Emin ustada tıraş olunca, yüzleri daha sıhhatle meydana çıktı.

Karadeniz limanları arasında işleyen İtalyan vapurlariyle, İstanbul'dan İnebolu'ya kaçıp, kendileri gibi Ankara'ya gitmek için ilçede vasıta araştıran daha bazı subaylar vardı: onlarla buluştular; yola çıkma küzere bulunan, üzerleri mavzer ve mermi yüklü —bu cephane ve silâhlar, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız silâh depolarından, M. M. Grupuyla, Albay Kara Vâsıf Beyin Karakol Cemiyeti fedaileri tarafından kaçırılmış ve kayıklarla, kendilerinden birkaç saat önce İnebolu'ya getirilmişti— bir kağıt koluna katıldılar; kâh yaya, kâh arabalarda yolculuk yaparak Ankara'nın yolunu tuttular.

ANKARA'DA TAŞHAN'DA

Kastamonu Çankırı üzerinden Ankara'ya ancak on gün-de ulaşabildiler.

Yollarda eşkıyaların —bilhassa Çalıkakan denilen asker kaçaklarının birleşip kurdukları çetelerin— bol olduğu söyleniyordu; fakat kendilerine bir sataşan olmadı.

Yol emniyeti bakımından memleketin çok kötü durumda olduğu kanısına varmışlardı; bilhassa köylüler bu bu eşkıyalardan yaka silkiyorlardı.

Ankara'ya ulaşınca Taşhana indiler:

Büyük Millet Meclisi olarak kullanılması kararlaştırılmış olan tek katlı taş binanın az ötesindeydi bu han...

Tâyin işlemleri tamamlanıncaya kadar burada kalmak kararma vardılar.

Ankara'nın en büyük birkaç binasından birisi olan bu han, Osmanlı mimarî üslûbunda yapılmış eski bir yapıydı; iki katlıydı; kare şeklindeydi; ortası geniş avluydu; bu da kare biçimiydi; üst kattaki sıra sıra odaların açıldığı geniş hanay, bu avluyu dört yanından çeviriyordu.

Hanayın avlu tarafları, tahta parmaklıklarla çevriliydi;

handaki yolcuların küçük çocukları, bu hanayın dört yanında —bâzan tahta parmaklıklara da at gibi binerek— koşmaca oynuyorlar; hep birden koşuşurlarken hanayın tahta tabanını gürültüyle sarsıyorlardı.

Hanın arnavut kaldırımlı geniş avlusu; yaylı, kağı, posta, tatar, muhacir arabalarıyla, beygirlerle, merkeplerle, öküzlerle dolup taşmıştı; zaman zaman atlar kişiyor; tepmiyor; merkepler —her nedense— çokça anıyor; bunların bâzıları —dişi kokusu aldıkları için— boyunlarını öne uzatıyor; dudaklarını kaldırıp iri dişlerini meydana çıkarıyor; bunun arkasından, birbiri peşine anırtılar başlıyor; bâzan yedi sekiz merkebin birden katıldığı bu orkestra ortalığı velveleye boğuyor; hanm geniş kahvehanesinde yorgunluk kahvelerini içen yolcuların küfretmelerine sebep oluyordu.

Şehirde elektrik tesisatı olmadığından her odaya beş numara gazyağı lâmbası konmuştu.

Hamn bütün odaları müşterilerle dolu bulunduğundan, kendilerine yer bulmak zor oldu. Hanemin güçlükle bulduğu bir karyolah, üç yer yataklı küçük odaya hepsi doldular; içlerinde en yaşlıları olan Yüzbaşı İhsan'a karyolayı verdiler; Yüzbaşı Lûtfullah'la, üsteğmen Rifat, yer yataklarına usandılar; o gün ikindi sonrasından, ertesi günün sabahına kadar rahatsız uyudular; hiç dinlenemediler; tahta kurularıyla, eşek amrtıları buna imkân vermiyordu.

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN KARARGÂHI

Ertesi sabah kahvaltıdan sonra, resmî işlerinin peşine düştüler.

Millî Savunma Bakanlığındaki bir yüzbaşı, tâyin yerlerinin kendilerine yarın, ya da öbür gün açıklanacağını bildirince, fırsattan istifade, şehri gezmeğe çıktılar.

Evlerin çoğu tek katlı ve pek basit yapıydı; yollar, yağmur yağdığı için vıcık çamur içindeydi. Mahallelerde kadınlar, sırtlarında, ya da ellerinde taşıdıkları kova ve testilerle; eski tip künküllü çeşmelerden su taşıyorlardı; şehrin içme suyu tesisatı yoktu.

Ankara'yı, her türlü tahminlerinin tersine gayet sakin

bulmaları, hem hoşlarma, hem tuhaflarına gitmişti; onlar, İstanbul'daki endişe ve telâş Ankara'da da bulacaklarını sanmışlardı; halbuki kimsede ne telâş, ne üzüntü, ne de korku vardı.

Çehreler güleç olmamakla beraber, herkeste vakur ve azimliydi; gözün gördüğü her şey, yoktan var edilmeğe çalışılan ordu için seferber edilmişti; yaygara yok; sessiz vazife vardı.

Mustafa Kemal Paşanın karargâhı, şehrin kuzeyindeki tepelerden birisi üzerine inşa edilmiş taştan bir binaydı; eskiden tarım okulu olarak kullanılmıştı; şehre uzaklığı yaya yirmi dakika kadar çekiyordu; beygir, merkep, ya da yaylı arabalarla gidiliyordu.

Binanın etrafında yüksek ve çokça akasya ağaçları vardı; soldaki vadide bulunan Numune Çiftliği de iyi bir yapıydı.

Karargâh binasının giriş kapısı önünde, gece gündüz, süngülü iki er nöbet tutuyordu.

Binaya loş bir antreden giriliyordu.

Bunun sağ ve solunda, yine loş koridorlar uzanıyor; giriş kapısının karşısında ikinci kat merdiveni bulunuyordu.

Alt katın sağ koridorunda karşılıklı dört oda vardı; bunlardan birisi Mustafa Kemal Paşanın yaveri Hayatî Beyin yazı odası; ötekileri şifre, yatak ve telgraf muhabere odalarıydı.

Telgraf makinelerinden bir kısmı Merkez Postahanesine, bir kısmı D. D. İstasyonuna bağlıydı. Buradan her dakika, memleketin istenilen yerleriyle haberleşmek mümkündü.

Mustafa Kemal Paşa, binanın üst katmda ikamet ediyordu.

Bu katm teşkilâtı da alttakinin tıpkısıydı.

Merdivenden çıkınca karşıya rastlıyan büyükçe bir odayı, Paşa, kabul salonu olarak kullanıyordu. İki tahta kanape, bir koltuk, dört hasır iskemle, bir tahta yazı masası, odanın bütün mefruşatıydı.

1920 Nisanının ilk günleri olmasına rağmen, hava fazla soğuk olduğundan, odanın sol kenarına kurulmuş olan saç soba gürül gürül yanıyordu.

Sağ taraf koridorundaki odalardan birisi, Paşanın Genel kâtibi Recep Beyin (Peker merhum) yatak ve çalışma odası; yanındaki de Doktor Refik (Saydam merhum) a, Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede merhum) Beylerin birlikte kullandıkları yatak odalarıydı.

Doktor Refik (Saydam) Bey, Paşanın yiyip içeceklerini —suikast ihtimaline karşı— dikkatle kontrolden geçirdiği gibi, sıhhi durumuyla da çok yakından ilgileniyordu.

ŞEHİRDEKİ GENEL DURUM

Yüzbaşı İhsan'la arkadaşları, o gün öğleden sonra, bir arkadaşlarını ziyaret için şehirdeki Yirminci Kolordu Karargâhına gittiler.

Bu kolordunun komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşaydı.

Kolorduyu acınacak durumda buldular; bütün kuvveti 150 hasta, sakat erle, 98 katardı.

Hasta erler, sıra sıra yer yataklarının dizildiği hastahane koğuşunu doldurmuşlardı. Katırlarıysa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Eskişehir'de İngilizlerden savaş ganimeti olarak almıştı.

Aradıklarını bulamadıkları için —Denizli Bölgesine git misti—geri döndüler; bu arada bir hakikati daha öğrendiler ki, o da, Ankara'da, Sivas Kongresinde kurulmuş olan «Heyeti Temsiliye» den hiç kimsenin bulunmamasıydı. Bütün yazışmalara «Heyeti Temsiliye nâmına» diye Mustafa Kemal Paşa imza atıyor; Sivas'ta alınmış olan kongre kararlarını yalnız basma yürütüyordu.

Subaylar dikkat ettiler: önlerine çıkan her çeşit güçlükleri yenmek hususunda gerek Mustafa Kemal Paşa, gerekse yüksek rütbeli öteki general ve subaylarla, bütün ordu mensupları —bu arada, şehre yeni gelmiş olan milletvekilleri— eleie vermişlerdi; gösterişsiz ve tabii hayat dekoru içinde, büyük dâvanın çerin imkânsızlıklarını yenmekle meşguldüler; er, subay, cephane, top, tüfek, başka savaş araçları, haberleşmeler v.s...

Yunus Nadi Beyle, Halide Edip Hanım, on gün önce Ana

dolu Ajansını kurmuşlardı. Bu ajansın havadis bültenleri —anavatanla birlikte dünyanın dört yanına— Paşanın karar gâhmdaki telgrafhaneden yayılıyordu. Anadolu'ya ait bültenler, bütün telgraf merkezlerine genel tamım halinde veriliyor; telgrafhanesi olmıyan kasaba ve köylere, bunlar, bu merkezlerden postayla gönderiliyor; oralarda bültenler camilere asılıyordu.

Ajansın dış havadis kaynakları, Antalya yoluyla getirtilebilen «Manchester Guardian», «Times», İngiliz Başbakanı Loid Corc'un düşüncelerini yayınlayan «Daily Chronicle» gibi İngilizce, ya da «Le Temps» gibi Prasızca gazetelerdi. Bültenler, bu gazetelerden, millî ülküye uygun olarak seçilen havadislerle düzenleniyor; zaman zaman, memleketteki önemli iç olaylardan, millî dâva lehine olanlar da bunlara katılıyordu.

Şehirde ayrıca, Yunus Nadi bey tarafından haftada üç gün Hâkimiyet i Milliye Gazetesi çıkarılıyordu, küçük boy bir gazeteydi bu; havadisten çok makale yayınlıyordu.

Yakında açılacak olan B.M.M. ne katılmak için —binbir güçlüğü yenerek— Anadolu'nun dört yanından Ankara'ya gelebilen milletvekilleri 200 kişi kadardı; bunlar şehirde dolaşırlarken, belirli kılıklarıyla —avcı biçimi ceket, golf pantolon, siyah tüylü kalpak— halkın İlgisini üzerlerine çekiyorlardı.

İmam, şeyh, müftü, derviş gibi din adamı olan milletvekilleri, Karaoğlan Çarşısındaki Kuyulu Kahvede, sivil, ya da resmî meslek sahibi olanlar, yine Karaoğlan'daki Merkez Kırathanesinde toplanıyorlardı.

Bunların hepsi —Paşanın müsaade ve tensibiyle— şehrin en iyi binası olan Öğretmen Okulunda ikamet ediyorlar; okulun tahta ranzalarında yatıyorlar; kapkaçaklarını kullanıyorlardı.

Yemek işini, aralarında tabldot kurarak yoluna koymuşlardı.

Şehre İstanbul'dan hiçbir gazete gelmiyordu.

Yüzbaşı İhsan'la, üsteğmen Rifat, Ankara'ya ilk geldikleri gün, bir İstanbul gazetesi bulup havadis almak istemişler; fakat bütün araştırmalarına rağmen müsbet bir sonuca

varamamışlardı; bu iş tesadüfe bağlıydı; ancak İstanbul'dan gelen yolcuların beraberlerinde getirdikleri gazeteleri okumak mümkün olabiliyordu; bunlar da Tanin, İkdam, Vakit, Tevbid i Efkâr, İleri, Akşam vesaireydi.

İstanbul'daki son durum hakkında da, yine bu yolcuların anlattıklarından bir şey öğrenmek mümkün olabiliyordu.

SUBAYLAR ŞEHİRDEN AYRILAMIYORLAR

Yüzbaşı İhsan'la, arkadaşları, verdikleri karara rağmen, Taşhanda ancak bir gece kalabildiler. Yattıkları odadaki tah takurularının azgınlığı, daha ilk gecede başlarına öyle bir püsküllü belâ olmuştu ki, çekilir dert değildi; üçünün de kolları, bacakları, boyunları fiske fiske kabarmıştı; biteviye sif tinip duruyorlardı; bu yetmiyormuş gibi, hana gece gelen giden yolcuların saygısızca bağırtıları, asaplarını büsbütün bozmuş; hele gece yansına yakın ve ondan sonraki saatlerde —hem de yarımşar, ya da birer saat gibi kısa aralıklarla— başlıyan eşek anırtılarının şiddeti, kendilerinin yüksek sele ana, avrat küfretmelerine sebep olmuştu.

Tâyin emirlerini, ne ertesi gün, ne de ondan sonraki günlerde alabilmişlerdi; Bolu, Adapazarı, Biga, Gönen, Bandırma, Konya bölgelerindeki iç isyanların birden şiddetlenmesi dolayısıyla, kendilerini Ankara'dan ayırmamak gerekmişti; Mustafa Kemal Paşayı, yanındaki ülkü arkadaşlarıyla birlikte öldürüp, millî hareketi daha başlangıçtayken boğmak amacını güdüyordu bu isyanlar; şayet ileride bunlar büsbütün gelişir de, şehre herhangi bir baskın yapılırsa, buna karşı —etraftan kâh cebrî yürüyüşle, kâh trenle getirilen birkaç bölük piyade askeriyle birlikte— elde hazır kuvvet bulundurmamak için kendileri şehirden uzaklaştırılmamış; bu yüzden tâyin emirleri gün gün geciktirilmişti.

Bu hayatî zaruret yüzünden iki gece de Meşrutiyet otelinde kaldılar. Zâten Ankara'da Hürriyet ve Meşrutiyet adlı —evden bozma— iki otelden başka yatılacak doğru dürüst yer yoktu; elektrik olmadığından akşamları erkenden yatıyorlar; şehirde lokanta bulunmadığından köftecilerle, kebapçılarda karınlarını doyurabiliyorlardı.

İM gün sonra kendilerini öteki subay arkadaşlarıyla birlikte, Millî Savunmanın emriyle—Yirminci Kolordu K., kendi karargâhına davet etti; orada yatıp kalkmağa başladılar

KOYUN SÜRÜSÜ VE ÇOBAN

Memleketin genel askerî ve siyasî durumu gün geçtikçe kötüleşiyordu. 1920 yılı, Türk Milleti için çok çetin olaylarla dolu bir yıl olacağa benziyordu.

Urfa, Antep, Maraş, Adana, Antalya, Konya, İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, İstanbul, Edirne dolayla riyle, Karadeniz kıyıları yer yer işgal altındaydı. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan Orduları, bu bölgelerdeki sivil halkı savaş esiri sayıyorlar; onlara fino köpekleri kadar bile kıymet vermiyorlardı.

Maraş'ı işgal etmiş olan Fransız tümeninin komutam general Keret, halka yayınladığı beyannamede şöyle diyordu:

«Niçin taşıdığını soruşturmağa bile lüzum görmeksizin, üzerinde tabanca çıkacak bir adam, sorgusuz sualsiz kurşuna dizilecektir. Bir kargaşalık çıktığı takdirde, tarafınızdan öldürülecek, ya da yaralanacak her Fransıza erine karşılık, yerli halktan iki kişi kurşuna dizilecek ve bunlar kur'a ile seçilecektir.»

Mustafa Kemal'in istiklâl bayrağı ve şahlanan millî ruh, (yani Kuvayı Milliye adı verilen gerillâcılar) İzmir yönünden İç Anadolu'ya doğru saldıran Yunan ordusunun karşısına dikilmişti; ama yalnız başına Yunan ordusu bile, Kuvayı Milliyeden çok üstün sayıda ve son sitem asrî donatımlaydı.

Güney Doğu Anadolu'da, Antep, Maraş, Urfa, Adana dolaylarındaki Fransız tümenleriyle, bu şehirlerin yerli halkları arasında kanlı savaşlar oluyordu. İzmir'e çıkan Yunan ordusunun, o bölgedeki yerli rumları silâhlendirmesi gibi Güney Doğudaki Fransızlar da, işgal ettikleri yerlerdeki Ermeni ve Rumları silâhlendiriyorlar; onları Türk halkı aleyhine kullanıyorlar; akim havsalanın alamayacağı en bayağı vahşet ve adiliklerle, silâhsız masum halkı onlara öldürtüyorlardı.

Bu durumu şiddetle protesto eden ünlü Fransız yazarı Piyer Loti, 3 Ağustos 1920 de yazdığı «Kuvvetlerimizin Doğuda Çöküşü» adlı makalesinde şöyle diyordu: «Bu çöküş, ırkımızın tarihinde, siyasetimizin ilk lekesi olacaktır; fakat Fransız vicdam, sonunda zaafını anlayacak ve hu yoldan geri dönecektir! Kilikya, Türk namuskârlılığının koparılmaz parçasıdır!..»

Ve Fransız Parlâmentosunda, Anadolu'daki Kuvayi Mil liyecileri «eşkiyalar, vurguncular» diye niteleyen bir millet-vekiline, Fransız Dışişleri Bakanı M. Briyan, sert bir sesle şu cevabı veriyordu:

«— Saym milletvekili bilmelidir ki, «eşkiya» diye nitelediği Türklere, bizim memlekette vatansever derler. Onlar, yurtları için hayatlarını feda eden insanlardır!..»

Fakat bütün bunlara rağmen, genel askerî durum, boyuna aleyhimize geliyordu.

Güney bölgelerindeki Fransız işgal kuvvetlerinin Genel Komutanı Korgeneral Guro, o bölgeler halkına yayınladığı beyannamede şöyle diyordu:

«Biz buraya, padişahla ittifak ettiğimiz için geldik. Kilikya ile, Doğu Anadolu ve Suriye'yi, padişah, Fransız himayesine bırakmıştır. Herkes, Fransız silâhlarına hürmet edecek ve kendi işi gücüyle meşgul olup başka bir şeye kanşımı yacaktır. Namuslu olanların hepsi, muzaffer Fransız silâhlarının himayesine sığsınlar...»

Biri Güney Doğudan, öteki Batıdan, iki kısaç halinde vatanın kalbine doğru, keskin kin duygusuyla biteviye saldıran Yunanlılarla, Fransızlar, silâhsız sivil halka karşı gösterdikleri vahşette, birbirleriyle âdeta yarış ediyorlardı. Güya Türkleri medenîleştirmek (!) için Anadolu'ya geldiklerini iddia eden bu, sözde medenîler, sırasında, bir tavuğu parasız almak için bir Türk vatandaşını öldürmekten haya etmiyorlardı!.

Bütün bu faciaların karşısında tamamen hareketsiz ve vurdumduymaz kalan Osmanlı padişahı Vahdettin'in mantığı, facianın faciasıydı:

«— İngilizler değil İstanbul'u, isterlerse yarın Ankara'yı

da alabilirler. Bir millet var, koyun sürüsü; bir çoban lâzım, o da ben!..»

Düşman ordularının üstün donatımlı ateş ve sayı seline karşı, Kuvayi Milliye gerillâcıları, çok zayıf kalıyorlardı. Çoğu yalınayak, bası kabaktı; tüfekleri derme çatmaydı; sekiz on çeşit tüfek vardı ellerinde... Kurşunları da yetersiz sayıdaydı; bu yüzden, düşmana tesirli olamamakla beraber, yine de vuruşmaktan geri durmuyorlardı: Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp), Süvari Yarbayı Çolak İbrahim, Kılıç Ali, Çerkez Ethem, Kurmay Yarbaya Nâzım (Şehit), Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami, Yörük Ali Efe, Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem, Gökçen Efe, Danışmentli İsmail Efe, Postlı Mestan Efe, Ödemiş Jandarma Komutanı Yzb. Tâhir, Demirci Efe, Sarı Efe, Albay Hacı Arif, Yarbaya Mahmut (Şehit), bu millî kuvvetlere komuta edenlerden birkaçıydılar.

Bütün cephelerden devamlı olarak kötü haberler geliyordu; bilhasa Türk varlığını bir kaşık suda boğmak isteyen kudurmuş Yunan selinin, Batı Anadolu'dan Eskişehir Ankara yönüne doğru, gün gün ilerlediği duyuluyordu.

İÇ İSYANLAR

Biga, Bandırma, Bolu, İzmit, Adapazarı, Konya, Beypazarı, Yozgat, Tokat, Çorum ve dolaylarındaki isyancılar, ayrı birer kuduz baş belâlarıydılar. Bunlar, bir yandan şeyhülislâmın çıkardığı idam fetvalarından, bir yanda, padişahla, sadrâzamının yayınladıkları demeç ve bildirilerden, (Daîma Kuvayi Milliye düşmanlığını telkin ediyorlardı) Mustafa Kemal Paşayla, bütün Kuvayi Milliyecileri, birer padişah haini —ki cezası mutlaka ölümdü—, en azılı birer din düşmanı —bunun da cezası mutlaka ölümdü— olarak bellemişlerdi; isyancıların nazarında Türk milleti yoktu; Muhammed ümmeti vardı; hepsi, Kuvayi Milliyecilerin derhal yakalanarak, tırnaklarını sökmek, derilerini yüzmek, kazığa oturtmak gibi, Orta zamana yakışan işkencelerle öldürülmeleri gerektiği inancındaydılar; kör taasupları yüzünden en koyu birer dinsiz yobaz kesilmişlerdi; Müslümanlığın kesinlikle

yasakladığı insan öldürmek, onlarca, su içmek kadar kolay •dı; ana vatani biteviye işgal eden dış düşmanlara —Kuvayi Milliye düşmanlığında kendileriyle birleştiklerinden dolayı— kurşun atılmamasını istiyorlardı; dünyayı, öküzün boynuzu üstünde duruyor sanacak kadar cahildiler ve padişah Vahdettin, bu cahil teb'asını, Kuvayi Milliye düşmanlığına adamakıllı inandırmıştı.

Aşağı yukarı otuz beş il ve ilçede —tabîî köyleriyle birlikte— başhyan bu isyanlar, Kurtuluş Savaşının, dış düşmanlardan daha azgın, daha dinsiz, daha vahşî düşmanıydılar: dış düşmanlara, göğüs gerdikleri için, Mustafa Kemal Paşayla, Kuvayi Milliyecilere dış gıcırdatıyorlar; onların gerisinden:

«— Padişah hainleri, namussuzlar, dinsizler, vatansızlar!..»

Nâralariyle kurşun sıkılmaktan haya etmiyorlardı; Kuvayi Milliyecilerle, esas askerî birlikler de, rastladıkları yerlerde bunlara göz açtırmıyorlar; köylüseler köylerini basıyorlar; yakaladıklarını kurşuna diziyorlar; ya da ağaçlara asıyorlar; şehirliyseler bir bir yakalayıp kim vurduya yolluyorlardı.

Tam bir kardeş kavgasıydı bu...

Ve bu durumun tek sebebi —vatan, bayrak, din, can ve kan kardeşi oldukları halde— asî tarafın henüz doğru yolu görememiş olmasıydı.

Dış düşman, ana vatanda kendilerine karşı başhyan Kemalizm İhtilâlinin kof bir ayaklanma; alelade bir çapulcu isyanından başka bir şey olmadığı; millet çoğunluğunu kafiye temsil etmediğini; işte asıl bu iç isyanlarla hem millete, hem Avrupa ile, Amerika'ya ispatlamağa çalışıyorlardı. Onun için, isyancıları mutlaka tepelemek, Millî Hareketin gelişebilmesi için bir hayat memet işi olmuştu.

Bir kısım İngiliz gazeteleri, Anadolu'daki gibi hızla gelişmiş bir millî ayaklanmanın Cihan Tarihinde henüz mevcut bulunmadığını yazıyorlardı ama; asıl İngiliz hükümeti, bütün gücüyle Millî Hareketi yıkmak amacındaydı. Sürekli propagandalarla, Türk milletinin Kemalizm ihtilâline taraftar ol

madiğini belirtmek istiyor; buna delil olarak ta, birbirini takip eden iç isyanları, şeyhülislâm fetvalarım, Kuvayi Milli yeye can düşmanı olan Hilâfet Ordusunu gösteriyordu.

DİN, DEVLET İŞLERİNE KARIŞTIRILINCA...

İç fesatçıların başı, Sadrâzam damat Ferit Paşaydı.

Bu adam, sanki bir hükümet başkanı değil; İngilizlerin elinde bir oyuncak; onların Anadolu'daki maksat ve arzularını gerçekleştirmek için istedikleri gibi kullandıkları bir kukla; bir eşkiya çetesi başkanıydı. Bütün mei'ânetler, hep onun baş mm altından çıkıyordu. Onun emriyle, Düyunu U mumiye kasalarından milyonlarca altın lira almıyor; bu parayla Kuvayi inzibatiye ordusu (Hilâfet Ordusu) kuruluyor; yine onun teşvikiyle, bir kısım hocalar «Taali i İslâm Cemiyeti» adlı bir birlik kuruyorlar; bu birlik üyeleri, Kuvayi Milliyecilerin katledilmeleri hakkında fetvalar çıkarıyorlar; Anzavur'u, Millî Hareketi boğması için Anadolu'ya yolluyorlar; aynı ülkü için Bolu, Biga, Konya, İzmit, Adapazarı ve Yozgat isyanlarını hazırlıyorlardı.

Damat Ferit'in kabinesinde Şeyhülislâm olan «Durrî zade Esseyid Abdullah» adlı yobaz, Taali i İslâm Cemiyetinin bir numaralı adamıydı.

Efendilerinden aldığı emir üzerine, bu adamın çıkardığı son fetva Mustafa Kemal Paşanın da, bütün Kuvayi Milliyecilerin de idam hükmüydü.

Bu fetva, İngiliz ve Yunan tayyareleriyle Anadolu'nun en ücra köy, kasaba ve şehirlerine kadar atılmış; hattâ Hint müslümanlarma (Pakistan'a) bile yollanmıştı.

Fetvâye göre «Mustafa Kemal Paşa'yla, onun ülkü arkadaşları ve bütün Kuvayimilliyeciler, pâdişâh ve dolayısıyla halifeye isyan eden birer dinsiz (Çünkü pâdişâh» zıllûllaâh ı fiFâlem: «Allah'ın yer yüzündeki gölgesi ve peygamberin vekiliydi; bu bakımdan bütün müslümanların dinî lideri sıfatım taşıyordu) halkı fitneye düşürmek isteyen birer eşkiya, birer hapishane kaçkını, birer vatan hainidirler; bu sebepten, derhal yakalanıp öldürülmeleri her müslümanın boynuna farzdır; kesik başlarını getirene mükâfat verilecektir; bu

tün müslümanlann —tâ Hint müslümanlarma «Pakistan'a» varıncaya kadar— Anadolu eşkıyalarını tepelemek için pâ dişah ı Alempenah ve Halife i Müslimîn Vahdettin Hazretlerinin etrafmda birleşmeleri vaciptir; bundan kaçınanlar dinsizdir; hâindir; Anadolu eşkıyalarıyle yapılacak savaşlarda padişah tarafında olup ta ölenler şehit, kalanlar gazidir.»

Padişah Vahdettin'in, bu fetvaya paralel olarak yayınladığı beyannamelerse, halkın zihnini büsbütün bulandıran birer herzenâmeydiler; bu beyannamelerde; Kuvayi Milliyecilerin derhal yakalanıp asılmaları isteniyor; bu suretle, halkta, bu biricik kurtarıcı kuvvete karşı olan genel şüphe büsbütün arttınılıyordu.

Sadrâzam damat Ferit'in sık sık gazetecilere verdiği, ya da broşür halinde yayınladığı beyanlarıysa hepsinden ağırdı:

«Kuvayi müliyecî adlı hapishane kaçkını namussuzları mahvedeceğim; bunlar, Osmanlı İmparatorluğunun başını gövdesinden ayırmak isteyen mel'unlardır; menfaat hırsları gözlerini bürümüş; yalancı milliyet dâvasıyla, şahsi ihtirasları uğruna milleti ve vatani feda eden şerefsizlerdir; kahrolsunlar!..»

Ey Âlenvî İslâm, uyanınız; bu namussuzları elbirliğiyle kahrediniz; yakaladığınız yerde derhal asınız; ocoklarına incir ağacı dikiniz!..»

ASIL SUÇLULAR

İsyancıların alt tabakası, aslında ne vatan hainiydi; ne de düşmanlarla işbirliği etmişti; ancak bunlar, ötedenberi aldıkları İskolâstik terbiye icabı, Türk Rönesansı henüz yapılmamıştı padişaha körü körüne itaat eden, onun saltanatına taassup derecesinde bağlı olan kara câhil (fanatik ve fatalist) vatandaşlardı; pâdişâhı, Allanın yeryüzündeki gölgesi kabul edecek kadar câhil dindaşlardı.

Köylerdeki halkın yüzde üçü, şehirdekilerin yüzde onu okuma yazma biliyordu; bu yüzden, asıl menfaat sahiplerinin kötülüklerine kolayca âlet oluyorlardı. İktidardaki Hürriyet ve İtilâf Partisinin İttihaç düşmanlığı da bir başka se

bepti; bunlar Millîci subay ve erleri, halka İttihatçı olarak tanıtılıyordu.

Halkı zorla isyana kıskırtanlar aslında, padişahın ve sarayın altınlariyle semirmiş kimselerdi. Kimisi, padişahın bir emirle rütbe verdiği general (mirliva, ferik, birinci ferik, müşir) kimi padişah sülâlesinin damadı, kimi şamdancıbaşı, kimi tüfekçibaşı, kimi esvapçibaşı, seccadecibaşı v.s.

Bunlar, İstanbul'daki konaklarında, sarayın altınlariyle refah içinde yaşarken, isyancıları, kendi çıkarları uğruna maşa olarak kullanıyorlardı; onların ileri gelenlerinin ellerine birer fetva, birer padişah fermanı tutuşturuyorlar; kiminin boyunlarına —Anzavur'a olduğu gibi— birer Kur'am Kerim asıyorlar; gerekirse bu zorbalara valilikle birlikte generallik rütbesi vermekten bile çekinmiyorlar; —yine Anzavur'a olduğu gibi— ondan sonra sırtlarını sıvazlıyorlar:

«— Haydi, diyorlardı; pâdişâhımız efendimizin bütün ümidi sizde; görelim sizi; gidin Anadolu'ya, Kuvayi Milliye'nin aleyhine ayaklandırın milleti; köylerden kuvvet toplayın; ille bu dinsizleri yok edin!..»

Bu suretle, bu saray adamları, kendi şahsî menfaatleri uğruna milleti ikiye bölüyorlar; düşmanların ekmeğine yağ ¹ sürmüş oluyorlardı.

BOLU MUTASARRIFI OSMAN KADRI

İşte, isyan elebaşüarmdan Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri'nin, kendi vilâyeti halkına yayınladığı beyanname... Bunların bütün psikolojilerini gösteren tipik bir örnek:

«Ey padişah dostları, ey hakikî müslümanlar;

Moskoflar, 400 yıldanberi bizim din ve devlet düşmanı mızdır.

Son zamanlarda bunların arasından çıkmış olan bir kısım eşkıya:

«— Vatani kurtaracağız!..»

Diye, Anadolu'nun siz namuslu halkım kandırmağa çalışıyorlar.

Kuvayi Milliyeci, ya da Mustafa Kemalei adım alan bu hainler, aslında birer Bolşeviktir. Dinimize ve devletimizin

kanunlarına uymayan âdetlere kapılmışlar ve padişahımız efendimize karşı hayâsızca isyan bayrağını çekmişlerdir, siz yurtsuz haydutlar tarafından yağma edilmesi, bölüşülmesi demektir. Bunların inancına göre, hiç kimsenin nikâhlı karısı olmayacak; piç olarak doğacak çocuklar, iki yaşma kadar anlarının kucağında bırakılacak; ondan sonra alınıp genelevlerde beslenecek, oralarda anasız, babasız yetiştirilecekler...

Ey Müslümanlar;

Aranızda bu âdete uyarak malını, karısını, çocuklarını feda edecek kimse var mı? Rusya'da olduğu gibi, sokak ortalarında hayvanlar gibi çiftleşip yaşıyacak Müslüman var mı? Bu serseri hayatı hangi namuslu Müslüman, hangi namuslu insan, hangi namuslu vicdan kabul eder?

Ancak memleketimizde son aylarda «Kuvayi Milliyeci» adı altında türeyen bazı serseri subay güruhu kabul eder; çünkü bunlar vatansız, dinsiz birer Bolşeviktir; ötedenberi haydutluğa, soygunculuğa alışmışlardır; bunlar hapisane kaçkınlardır; seferberlik yıllarında vurgun vurmuşlar; rahat yaşamayı, hovardalık yapmayı, içki içip kepezelik çıkarmayı âdet edinmişlerdir; bunlar, milletin ezildiğini, mahvolduğunu, köylerin harap, kadınların dul, çocukların yetim kaldığını isterler; ülküleri, her ne ad ile olursa olsun, vurgunculuklarını sürdürmektir. Devletimizin kanunlarını ve padişahımızın fermanlarını tanımak işlerine gelmiyor: «Vatanı kurtaracağız!..» diye bütün Anadolu'yu kasıp kavuruyorlar; «Padişahımız esirdir; onu kurtaracağız!..» diye halktan zorla para ve asker topluyorlar.

Bunlar, bir yıldanberi Anadolu'da yakmadık köy, öldürmedik adam, yapmadık cinayet ve kepezelik bırakmadılar: «Yunanlıları İzmir'den çıkaracağız!..» dediler; tersine, memlekette Yunan işgalinin büsbütün genişlemesine sebep oldular: «Barış şartlarını hafiflettireceğiz!..» dediler; tersine, daha ço kağırlaşmasma sebep oldular.

Bu hainlere kanmayın. Size: «Kardeşiniziz!..» diyerek köylerinizi suyuyorlar; sizi zorla asker yapıp hem din kardeşlerinize, hem pâdişâh efendimizin hükûmetine karşı silâh kullanmağa zorluyorlar.

Bu hal, hükümetimize karşı isyandır.

Hükümetimiz, şayet ortaya attığı Kuvayımillîye belâsını bastırmağa muvaffak olamazsa, o zaman başımıza binbir felâket yağacaktır. Bunlar, Yunan Ordus'un daha ilerlemeğe zorlayacaklar; bu orduya milleti büsbütün mahvettirecekler; şimdiye kadar dökülen kanların kardeş kanı olduğunu bizim gibi düşünmiyeceklerdir.

Ey Ahali, Ey Müslümanlar;

Düşman, rahmet okumaz. Bütün bu halleri düşünün; içyüzleri, kendi hareketleriyle gözlerinizin önünde belli olan bu canilere, bu haydutlara aldanmayın; son pişmanlık fayda vermez.

İstanbul'a yakın olan yerlerin halkı, bu cânüere yardımda bulunmaz; çünkü buların gece gündüz içkiyle, kadınla, oğlanla vakit geçerdiklerini bilirler. Bu haydutlar, kendi rezilliklerinden haberi olmıyan siz uzak yerler halkını aldatıp asker toplamağa çalışıyorlar.

Pâdişahımızın kuvvetleri, üç yönden bunları tepelemek için harekete geçtiler; bunları, Cenâb ı Hak"km yardımıyle, kısa zamanda yere serecekleri kesindir»

Garp Cephesi birliklerinden kaçan ve Çalıkakan denilen bozguncu ruhlu erler de, iç isyanları körüklemekte önemli rol oynuyorlardı.

Bunlar, bir yandan, gözlerine kestirdikleri bölgelerde eşkıyalık yaparken, bir yandan da, uğradıkları köylerin câhil halkına:

«— Pâdişâhımız, biz cepheleyken tayyareyle mektup attırdı; bizimle vuruşmağa gelen Yunan gâvuru değilmiş; dinsiz Kuvayımillîyecileri tepelemeğe gelen Müslüman askeri varmış karşımızda; bundan ötürü, subaylar bize tezkere verdiler; Haydin, gidin memleketlerinize, dediler; gelenlere sakın kurşun filân atayım demeyin ha; günaha sokarsınız başınızı!..»

Diyorlar; böylece zâten kime inanacağında mütereddit bulunan câhil halkı büsbütün şaşkına çeviriyorlardı.

ANZAVUR AHMET

Sadrâzam damat Ferit'in, Kuvayi Milliye'te en önemli kötülüğü, Anzavur Ahmet belâsını çıkarması olmuştu.

Jandarma binbaşılığından emekli olan bu adam Bigahy dı; daha önce İzmit mutasarrıflığında bulunmuştu; ata ve biniciliğe çok meraklıydı. Okuma yazmayı —imzasını atacak kadar bile— bilmezdi; alaydan yetişmeydi; sadrâzaman, kendisine verdiği kesin emre göre, Biga, Bandırma, Manyas, Balya bölgelerindeki Kuvayi Milliyecilerin kökünü kazıya caktı; padişahla sadrâzamanın (bütün varlığıyla kendilerine bağlı olduğunu büdikleri) bu cahil sergerdeden istedikleri yegâne hizmet buydu.

Bu önemli görevinde başarı sağlaması için, İstanbul hükümeti kendisine mirlivalık (tümgenerallik) payesi verdiği gibi, Balıkesir Mutasarrıflığına da tâyin etmişti.

Anzavur, İstanbul'dan ayrılıp görev bölgesine ulaşınca, hemen işe koyuldu; bölgede kendisi gibi sergerdelik yapan Manyaslı Şah İsmail ve Davut çeteleri de kendisine katılmışlardı. 1 Ekim 1919 çarşamba günü Biga'da halka verdiği nutukta şöyle diyordu:

«— Padişahımız efendimiz, Yunan ordusu ile savaşılma sına razı değildir; Yunanlılar bizim dostumuzdur; padişahımızın emir ve arzularına aykırı olarak Yunan ordusuna silâh çekmek, neuzübillah kâfir olmaktır; bu isyandır; böyle lerinin boynunu derhal vuracağım. Millici çeteler İttihat ve Terakki eşkıyalarıdır; bunları terbiye edeceğim. Artık askerlik filân kalmamıştır; askerler evlerine gitmelidirler. Kuvayi Milliye adına para toplıyanlardan bu paraların hesabım soracağım...

Bir yandan da 150 lira aylık ücretle asker toplamağa başlamıştı.

Bu para, o devirde, devlet ordusunda yıllarca kan ve ömür harcamış gazi subaylara bile verilmiyor.

Anzavur, her gittiği şehir, kasaba ve köylerde, halka nutuklar çekiyor; kendisine taraftar hocalara, camilerde vaazlar verdiriyor; bunların tesirinde kalan câhil halk, Minicilere karşı büsbütün düşman kesiliyordu. ,

Görev aldığı bölgede yeşermiş olan Millî Hareketi silâh kuvvetiyle bastırmak için parası boldu; iki heybe dolusu altın —saray vermişti— ermindeydi; elinde, Şeyhülislâm Dürri zâde Esseyid Abdullah Efendinin malûm fetvâsiyle, pâdişâhın malûm fermanı vardı; silâh ve cephaneyse, İstanbul'dan su gibi akıyordu.

Yanma, istediği subayları tâyin ettirmişti: İngiliz ve Yunan kurmay subaylarından başka, kendi kurmay başkam, emir subayları, alay, tabur, bölük ve takım komutanları, levazım ve topçu subayları v.s.

Bunların hepsi macera düşkünü olmakla beraber; melanetinde işine yarıyorlardı. Bölgenin azılı şerirlerinden Pomak Gâvur İmam da kendisiyle birlik hareket ediyordu.

Kuvayi Maliyecilere taraftarlıklarını duyduğu köy ve kasabalara sık sık baskınlar yapıyor; yakaladığı Millîcileri, tırnaklarını söktürerek, kazıklarla yere çaktırmak, ya da ağaç dallarına astırarak idam ettiriyordu.

İngilizlerin, Çanakkale Boğazındaki Akbaş Cephaneliğini boşaltarak oradaki silâhları AnadoTuya kaçırmağa çalışan Edremit Kaymakamı Hamdi Beyi de Yenice İlçesinin Emin oba köyünde ellerini arkasına organla bağlayarak, binbir hakaretle yaya olarak Biga'ya getirmiş, bir değirmende binbir işkenceyle şehit etmiş; cesedini bir atın gerisine bağlatıp yollarda sürükletmiş; parçalatmış, sonra Biga Belediye bahçesinin ortasına attırmış, böylece binbir güçlükler yenilerek Akbaş deposundan kaçırılan cephaneler Kuvayi Miîliyenin değil; onun eline geçmişti.

Kuvayi Milliyyeye en büyük kötülüğü, bu hareketi olmuştu; mavzer, makineli tüfek, top ve kurşun bakımından fevkalâde darda bulunan Anadolu Millîcileri, o günlerde bu cephanelere bir nefes hava kadar muhtaç bulunuyorlardı.

Bu olaydan sonra Anzavur, Biga halkına yayınladığı beyannameye şöyle başlıyordu:

« Allah'ın lûtfuyla, Hamdi Bey denilen alçağın size yaptığı zulümleri üzerinizden kaldırdım.»

Bu girişten sonra, her cümlede Allah, Muhammet sevgisi öne sürülerek söylenmiş bir yığın sözler ve sonda da, bir muzaffer komutan edalı dinî imza:

«Kuvayı Muhammediye Komutanı Mirliya (Tümgeneral) Ahmet Anzavur»

Devrinin sayılı canavarlarından olan böyle bir dinsizin ağzında, din ulularının kutsal adları ne hazin düşüyordu.

Hâlâ ümmet devrini yaşıyan Osmanlı Türkiyesi'nde, din duygusunun ne kadar zavallı, ne kadar değersiz olduğunu gösteren ne ibrete değer bir yazıydı bu...

Mayıs 1921 tarihinde, Biga Karabiga şosesi üzerinde, Kuvayı Milliye fedailerinden Çingene Ali Çetesinin —esmerliğinden dolayı Ali Efe, halk arasında böyle çağrılıyordu— kurduğu pusuya —maiyetindekülerle birlikte— düşüp hepsinin öldürüldüğü ve kendi kafasının kesildiği zaman —günlerce Biga'da ibret olmak üzere halka teşhir edilmişti— hak yerini bulmuş oluyordu.

Söndürdüğü yüzlerce aile ocağının âbı, böylece onu da ta sonunda —hem de başsız ceset halinde— yere sermişti.

YZB. İHSANA GERİLLÂCI GÖREVİ VERİLİYOR

Yüzbaşı İhsanla, arkadaşlarının tâyin emirleri, ancak on gün soma kendilerine bildirilebildi: şiddetli ihtiyaç dolaşısıyla üçü. de Garp Cephesi emrine verilmişlerdi.

Ankara'ya geldiklerinin on birinci gününde —Resmî elbiselerini daha geldiklerinin ertesi günü giymişlerdi— trenle Bilecik'e hareket ettiler; oradan herkes kendi bölgesine ayrıldı.

Cphe Komutanı Ali Fuat Paşa, Yüzbaşı Lûtfullah'ı 61. tümene, üsteğmen Rifat'ı 24. tümene, yüzbaşı İhsan'ı ise, tümenlerle ilgisi bulunmayan bir başka göreve tâyin etmişti: Yüzbaşı, Manisa bölgesinde, birbirleriyle geçinemiyen bir kısım çetelerin düzen altına alınmaları işini deneyecekti. Yüklendiği iş, ötekilerinkinden çok daha ağır ve tehlikeliydi. Kendisine verilen emre göre, bütün kudret ve maharetini göstererek çetelerin arasında işbirliği sağlamağa çalışacak; bu kuvvetlerin dağınıklığından kurtarılıp düşmana daha tesirli bir kütle haline getirilmelerinin mümkün olup olmayacağı deneyecekti.

Garp Cephesi karargâhının önemli erkânından olan bir

eski esirlik arkadaşı, kendisini tercihen hu işe seçtirmişti; onun becerikli, çalışkan ve insanları çabucak kendine bağlı yan bir karaktere malik bulunduğunu biliyordu. Yarbayın maksadı, aslında aynı ülkü için düşmanlarla vuruşan çetelerin birleştirilmeleri düşüncesinin onlarca nasü karşılanacağını anlamaktı.

O günün şartlarına göre, bu görev çok zor ve hattâ imkânsızdı; ama, Yüzbaşı, hayatı pahasına da olsa, kendisine verilen bu görevi kabulde zerre miktar duraksamadı.

İSYANCILARIN VAHŞETİ

İsyan ateşlerinin bütün Batı Anadolu'ya yayılmak istidadını gösterdiği bu kara günlerde, Ankara, hummalı bir çalışma havası içindeydi. Bir yandan B.M.M. nin açılması için çalışılırken, bir yandan da kadro halindeki tümenlerin subay, er ve cepheane yetersizliklerinin giderilmesine gayret ediliyor; bu arada, isyancılardan kafasını kırmak için, eldeki imkânlarla sağlanması mümkün tedbirlerin hepsi alınıyordu.

İsyancılara karşı gönderilecek millî kuvvetlerin toplanma, beslenme, talim terbiye, sevk ve idare işleriyle, Genel Kurmay Başkanı Kurmay Albay İsmet bey (İnönü) meşgul oluyor; bu yüzden gece gündüz çalışıyordu.

Karargâhı Ziraat okulundaydı; cimdî salonundaki bürosunda, 'kurmay binbaşı Salih (rahmetli Salih Omurtak, Orgeneral) ve İstanbul'dan kaçarak gelmiş olan Jandarma subayı Kemal beylerle birlikte çalışıyordu.

Kemal bey, uzun boylu, narin yapılı, kibar tavırlı bir zattı.

İsmet Bey, âsileri bir an önce tepeleyip isyan ateşlerini söndürmek için, gerekli bütün tedbirleri alırken, Mustafa Kemal Paşa da B.M.M. ni en kısa zamanda açmak için çalışıyordu; Ankara, her gün sayıları artan rûnetvekilleriyle dolmuştu; Ankara'lı marangozların hazırladıkları başkanlık kürsüsü, B.M.M. binasındaki yerine konmuştu ama; isyan ateşleri, sarfedilen bütün gayretlere rağmen söndürülüyor; tersine günebegün genişliyordu; Bolu, Düzce, Hendek

Gerede'den başka, şimdi, Ankara'nın Beypazarı ilçesi de is' yana katılmıştı,

Âsiler, ellerine geçirdikleri bütün şehir ve kasabalardaki hükümet memurlarını hapsediyorlardı; nazarlarında, bütün tıraşlı, frenk gömlekli olanlar kafirdi.

KUvayi Müliye düşmanlığı hususunda, bilhassa cahil köylüler azgındılar. Bunlar, isyan elebaşlarının elinde birer zulüm âleti, birer cellât gibiydiler. Elleri düşen Kuvayi Milliyecilere —er ve subay— en korkunç zulümleri yapmaktan kafiye çekinmiyorlar ve bunu «sevap» sayıyorlardı.

Genel olarak işkence usulleri şöyleydi:

«Millîci» damgasını vurarak «kâfir, padişah haini» suçuyla yakaladıkları subay ve erleri, sorgu suale lüzum görmeden, uçları demirli kırbaçlarla bayıltmaya kadar dövüyorlar; el ve ayak tırnaklarını kerpetenle söküyorlar; sırf kahretmek için onları çıplak soyuyorlar; rastgele tekme, tokat savurarak kollarını geriden organla bağlıyorlar, azgın bir beygirin arkasına geçiriyorlar; kollarının bağlı olduğu urganın ucunu, bir ilimle bu beygirin eğrine ilştiriyorlar; azgın beygirin üzerindeki adam, hayvanı kırbaçlayınca... Gerisi malûm...

Bu kara câhil köylüler, hakikî vatanseverlere —Yunana rahmen okuturcasına— bu zulümleri reva görmekle —tıpkı orta zaman zâlimlerinde olduğu gibi— vicdan borçlarını yerine getirdiklerine inanıyorlardı; çünkü Müslüman görünmelerine rağmen, içine gömüldükleri simsiyah, dinsiz cehalet, onların gözlerini perdelemiş: müslümanlıklarını mahvetmişti.

KORKUNÇ GERÇEKLER

Bolu Devlet hastahanesinde ağır yaralı olarak yatan teğmen Abdülkadir'le, arkadaşlarına yaptıkları —vicdanları ebediyen sızlatacak derecede— müthişti.

Bu subay ve erler, 32. Piyade alayındandılar.

Bir bölümü, Anzavur'la yapılan vuruşmalarda; bir bölümü cadde ve sokaklardan geçerken, Kuvayi Milliyecilere diş bileyen halk tarafından kasden atılan kurşunlarla yaralan

mişlardı. Genç teğmen Abdülkadir'le üç arkadaşını, yaralı olmalarına rağmen çıırılçıplak soyarak Bolu sokaklarında dolaştırmışlar, sonra 10 — 15 bıçak darbesiyle daha yaralayıp Belediyenin önüne atmışlardı. Ertesi gün şafak sökerken henüz ölmemiş olan teğmen Abdülkadir'le arkadaşlarını, hastahane doktoru hallerine acıyıp hastaneye kaldırmış, fakat köylüler, bu kâfir subayların (!) hâlâ padişahın hasta hanesinde yatmakta olduklarını öğrenince kükremişler; ellerine geçirdikleri kama, balta, nacak ve sopalarla hastahane neye hücum etmişler; bâzısı karyolada, bâzısı yer yataklarında, ateşler içinde yatan subay ve erleri, bacaklarından sürüye sürüye hastahane kapısının önüne çıkarmışlar; orada, üzerlerindeki para, yüzük, saat vesairelerini aldıktan sonra, bir lasının kafalarını taşlarla ezmişler; bir kısmını, boğazlarına urgan geçirip sokaklarda sürümüşler; sonra sokak kaldırımları üzerinde boğazlarından koyun gibi kesmişlerdi; çünkü din siyasete karışmıştı ve asıl katil, bu canavarlarla birlikte, İstanbul hükümetiydi.

Genç teğmen Abdülkadir'i şehit eden yobazlar, Bolu sokaklarında avaz avaz haykıyorlardı:

— İşte şeyhülislâm fetvasının hükmü yerine geldi!..

ANKARA'NIN KORKULU GÜNLERİ

24 Tümen, bunları yola getirmek için Nisan 1920 ortalarına doğru Hendek ilçesi dolaylarına geldi; çok kalabalık olan âsilerle savaşa başladı.

Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Beydi.

Zayıfça vücutlu, kara gözlü, kara kaşlı, babacan tavırlı bir insandı.

İsyancılar bu tümene karşı gerekli kalleş düzeni almakta gecikmediler; içlerinden sesi gür olanları Hendek minarelerine çıkardılar; bunlar kart fakat gür sesleriyle, her on dakikada bir, minarelerden 24. Tümen erlerine haykırmağa başladılar; bu bağırtilar, bütün savaş alanını kaplıyordu:

«— Ey asker kardeşlerimiz, ey din kardeşlerimiz, bize nasıl kıyacaksınız? Bizimle nasıl vuruşabilirsiniz; şeriat isteyen bizlerin kanına nasıl gireceksiniz?...»

Bu naralardan çok şey ümit ediyorlardı; hattâ tümeni kendi taraflarına çekecekleri kamsmda olanlar bile vardı; kalabalıktılar; sayıları biteviye kabarıyordu; yedi bin kişiyi bulmuştu; ellerine geçen şehir ve kasabalardaki hapishaneleri boşaltıyorlar; serbest kalan hırsız, katil, ırz düşmanı ve eşkıyalara silâh verip kendi saflarına alıyorlardı.

Bunların böyle bir çığ gibi gittikçe büyüyüp çoğalmaları yüzünden, Ankara, korkulu rüyalar görmeğe başlamıştı; bil-hassa Mustafa Kemal Paşanın durumu çok zorlaşmıştı. B.M. M. nin toplanmak üzere olduğu bu günlerde gelişen olaylar, hiç te iyiye alâmet değildi; genel psikoloji çok gergindi; çeşitli illerden seçilerek Ankara'ya henüz gelmiş olan milletvekillerinden bir kısmının kuvve i mâneviyeleri adamakıllı sarsıktı; içlerinde şehri terketmeğe düşünenler bile vardı ve bunu Paşaya söylemekten çekinmiyorlardı.

ANKARA, İSYANCILARIN ELİNE GEÇMEK ÜZERE

Ertesi günler, durum o kadar vahim ve gergin bir hal aldı ki, Ankara'nın her an isyancıların eline geçip Millî Hareketin tamamen boğulması tehlikesi belirdi; Ankara'nın 28 km. ötesindeki Kızılcahamam'a kadar sokulmuşlardı.

Din i İslâmı, Millîci kâfirlerin (!) elinden kurtarmak için — Kamlarmca Kuvayimilliyeciler İslâmiyeti batıp milleti Komünist yapacaklar; sonra memleketi terkedip Fren-gistan'a kaçacaklardı; bunların böyle düşünmelerine sebep, İstanbul Hükümetinin, sürekli ve gayet zararlı propagandaları sonucuydu — din fedaîleri gibi hareket ediyorlardı; sayılan onbini aşmıştı; kendilerine nasihat etmek isteyen Nalihan Kaymakamım baltayla parçalamışlardı.

Ankara'ya yolladıkları fedâüeri Mustafa Kemal Paşa'yla, ülkü arkadaşlarını öldüreceklerdi— Paşa'mn Karargâhına kadar sokulmağa muvaffak oldularsa da, tabanca ya da kamayla Paşa'ya suikasta imkân bulamadılar; ancak Karargâhın Karabaş adlı muhafız köpeğini zehirleyip öldürdüler; Karargâhla şehir arasındaki telgraf ve telefon tellerini kestiler; Paşa'yla ülkü arkadaşlanm, kurşun ya da bıçakla

katletmek için fırsat kollamağa başladılar (Tarih: 20/Ni 1920).

Ankara'nın kapılarında, asıl büyük isyancı kuvvetleri* vuruşan Süvari Yarbayı Bozoyüklü Çolak İbrahim Bey, yaladığı habercilerle, Paşa'dan vire takviye kuvvetleri istiyordu; 350 kişilik müfrezesi, biteviye Tekbir getirerek saldırırsu bu azgın kalabalığın karşısında zayıf kalmıştı.

Batı Anadolu'da Yunanlılarla savaşıan Kuvayımilîye enliklerinden —çok acele yollanması kaydıyla— istemiş öldüğü imdat kuvvetleri henüz şehre ulaşamamış olduklarından, Paşa'nın elindeki tek yedek kuvvet, Kılıç Ali Bey'in yetmiş kişilik Antepli Mücâhitler Müfrezesiydi. Mecburen bu kurveti gönderdi.

Kızılcahamam bölgesinde, kardeş kardeşle —hem de c: en buhranlı dönemde — öylesine kin ve vahşetle boğuşuyordu ki, faciayı görüp de kahrolmamak mümkün değildi.

Bu arada, Batı Anadolu'dan Yunan Ordusu da, biteviye Ankara'ya doğru ilerliyordu.

Ankara'nın isyancılar eline düşmesi ihtimaline karşı: Mustafa Kemal Paşa, gerekli bütün tedbirleri almıştı:

a) Batı'daki Yunan tümenlerinin karşısından —Ne acı bir haldi— verdiği tel emriyle ayırtarak acele Ankara'ya gönderilmelerini istediğı Kuvayımilîye süvarileri yoldaydılar.

(Bunlardan ilk olarak Denizli Bölgesinden gelen 120 kişilik bir süvari kafilesi, ancak bu akşam (20/Nisan/1920 Salı) şehre ulaşabilmişti. Komutanları Süvari Üsteğmeni Şerif (Güralp) Bey'di. Süvarilerin kimisi atlı, kimisi yaya, kimisi silâhlı, kimisi silâhsız ve hepsi fevkalâde yorgundular. Kendilerini Ankara'nın kapılarında karşılayan Vali Vekili Yahya Galip Bey, sevincinden Müfreze Komutanı Şerif Bey'in boyuna sarılmış; ağlar gibi bağırmıştı: «Ya Rabbî, sana şükürler olsun; bu günleri gösterdin!»

b) Paşa, Ankara'ya yapılacak herhangi bir saldırıya karşı, Genel Karargâhının bulunduğu Ziraat Okulunun etrafındaki tepelerde, boydan boya tahkimat yaptırmış; elindeki bütün asker ve subayları, bu siperlere yerleştirmişti. Kendisi de müteakip günlerde —İstanbul'dan henüz gelmiş olan İs

met (İnönü) Beyle birlikte— bilhassa geceleri sık sık bu tahkimata gitmiş; siperlerde, gece (gündüz, ellerindeki tüfeklerle, isyancıların saldırılarını bekleyen er ve subayların durumlarını yakından kontrol etmişti.

c) Gerektiğinde, şehirdeki milletvekillerinin —çoğu henüz gelmişlerdi— Sivas'a ya da Kayseri'ye gidebilmelerini sağlamak için, Ziraat Okulu'nun etrafındaki akasya ağaçlarının altlarıyla, ahırlara— hemen harekete hazır durumda yeteri kadar binek atı getirmişti.

d) Şehir şayet, ânî bir baskınla isyancıların eline geçerse, ne kendisi, ne ülkü arkadaşları kat'iyyen teslim olmıya caklar; öldürebildikleri kadar yobazı yere serdikten sonra, kurşunları tükenince, yanlarında daima bulundurdıkları şiddetli zehirlerle hayatlarına son vereceklerdi.

Bütün bunlarla beraber, Mustafa Kemal Paşa, daima ümitli, neş'eli ve son derece soğukkanlıydı. Şimdiki durumu kötü bulmakla beraber, bunun sürekli ve kötü sonuçlu olabileceğine gerçekten inanmış değildi. Etrafındaki heyecanlılara sık sık:

«— Sabredin, diyordu; çoğu gitti, azı kaldı; yakında her şey düzelecek; Ankara'yı terketmek, şimdilik bahis konusu olamaz.»

İzmir, Aydın, Manisa, Denizli bölgelerindeki Yunan tümenlerindeki Yunan tümenlerinin, Türk Millî varlığına yönelttikleri kin ve gayız küfürleri; isyan bölgelerinden yükselen dış gıcırtilarına karışıyordu. Dış düşmanlarla, onlardan çok daha zâlim ve gaddar olan iç düşmanlar, tek ülküde birleşmişlerdi: Millet ve Vatam kurtarıp diriltecek olan Türk Ordusu'nu, daha doğmadan mahvetmek...

NASİHAT KURULU

Dış düşmanlarla vuruşacak savaşıncıların mumla arandığı bu en kara günlerde, vatandaşın vatandaşla —en azılı iki düşmancasma— vuruşması, çok hazin ve acı bir gerçektir.

Beyhude yere ve biteviye kan dökülmesi, Mustafa Kemal Paşa'yı üzüyor; bu yıkıcı duruma bir çâre düşünüp duruyordu.

Yakın ölkü arkadaşlarıyla, Ziraat Okulu'ndaki Karargâhında bir toplantı yaptı; durumu enine boyuna tarôşB lar; bunun sonucunda, isyan bölgesine bir nasihat heyeti yollamağa karar verdiler; bu hey'ette Trabzon Milletveüt Kurmay Binbaşî Husrev, Rize Milletvekili Osman, Bolu 11 letvekili Dr. Şökrü, İzmit Milletvekili Fuat Bey'ler bulura* caklardı.

Görevleri, isyan bölgelerinde, din perdesialtında, pâ± şah tuzaklariyle gözleri karartılmış olan isyancüara nasir_s_r etmek; onlara doğru yolu göstermek; lâfla yola gelmedikler, takdirde zora başvurmaktı; Osman ve Şökrü Beyler, isyai bölgesinde hatırı sayılan ailelere mensuptular; köylülerde; faydalanarak gönüllü birlikleri kurabilirlerdi; tarih: 20/N> san/1920...

Nasihat Kurulu Üyeleri, mümkün olan sür'atle hazırlık larmı tamamladılar ve maiyetlerinde, bir teğmen komu:s smda 18 süvari bulunduğ u halde, Ankara'dan hareket ettiler

İlk uğrayacakları yer Gerede olacaktı.

Hepsinin sırtlarında, avcı biçimi, külot pantolonlu el-biseleri, başlarında kalpakları, göğüslerinde, meşin mahfaza içinde dürbünleri, arka ceplerinin üzerinde, bel kayışmr asılı tabancaları vardı.

Ertesi gün ikindiye doğru —Gerede'ye onbeş dakika uzaklıkta bulunan— Köprübaşî mevkiine yaklaştıkları zaman, durmak zorunda kaldılar; karşılarına düşen kasaba varoşlarında büyük insan kalabalığı görmüşlerdi; arasıra uzaktan top gümbürtüleri geliyordu; bu hale bir mâna ve rememişlerdi.

Göğüslerindeki dürbünlerini gözlerine dayadılar; heps: bütün dikkatleriyle, karşıdan bu kalabalığ a baktılar: Kasaba dış sokaklarının açıldığı geniş meydan, tıkabasa halkla dolmuştu; karmakarışık kılıkta bir yığındı bu; birbirleriyle konuşma tarz ve şekillerine bakılırsa, her kafadan bir ses çıkıyordu.

Durumu öğrenmeleri için, maiyetlerindeki birlikten İM süvariye kasabaya yolladılar; onların peşisıra, kendileri de mütehayyir ve dalgın, atlarının üzerinde ağır ağır kasabaya doğru ilerlemeğ e başladılar.

«— İN AŞAĞI MELTJN, BOLŞEVİK ENİĞİ! »

Kalabalığa 300 metre yaklaştıkları sırada, birden üzerlerine kurşunlar yağmağa başladı; nişan alınmadan gelişigüzel atıldıklarından, sağlarından, sollarından vızılıtilarla, ıslık sesleriyle geçiyordu bu kurşunlar...

Hızlı atlarından inip kendilerini yere attılar; arka cepeleri üzerindeki tabancalarını ellerine aldılar.

Bu sırada, kalabalığın arasından kaim, sert bir nâra yükseldi; iki bacağım gererek kalabalığın önünde dikilen orta boylu, sarıklı, zayıf, kara sakallı bir hoca, kollarını hiddet ve şiddetle iki yana savurarak avaz avaz haykırıyor; sesi ortalığı tutuyordu:

— Sokulman bu yakaya, pâdişâh düşmanı, kırpık bıyıklı kâfirler, Moskof dinsizi Bolşevikler, Müslümanı Müslümana kırdırman, ni işiniz vâ hurda, dinsiz soysuzlar!..

Kurul üyeleri, buna ağlamak mı, gülmek mi gerektiğinde mütereddit kaldılar.

Kendilerine bağırın hoca, az sonra (ellerinde bayrak taşıyan iki kişi ile) kalabalıktan ayrıldı, yanlarına doğru yürümeğe başladı.

Ellerini kollarım hızlı hızlı sallayarak acele adımlarla geliyor; sırtındaki siyah sof cübbesinin etekleri, gerisinde kabarıyordu.

Onlar yürürken, peşlerine başkaları da katıldı, sayılan onbeş yirmi kişiyi buldu.

(Atlının Kör Ali Hoca olduğunu sonradan öğrendikleri bu adam, 31 Mart İrtica Olayının elebaşılannandı.)

Üyeler i>u sırada, sindikleri yerlerden kalktılar, yine at>lanna bindiler.

Onlara yaklaşıncâ hiddeti büsbütün artan Hocanın gözleri adamakıllı büyümüştü; sanki korkunç canavarların karışındaymış gibi, gözlerini üyelere (bilhassa Trabzon Milletvekili Husrev Bey'e) dikmişti.

(Kurul üyelerinin sırtlamadaki avcı biçimi elbiseler, kendilerinin dinsiz Millîciler oldukları hakkında, Hocayla maiyetindekilerin inançlarını perçmlemişti).

Kör Ali Hoca, durumundan başkan olduğuna hükmet

tiği Kur. Binbaşı Husrev (Gerede) Bey'in yanına yürüdü; yumruklan sıkıbydı; Husrev Bey'i, ayağından çekerek atından düşürmek isterken avaz avaz haykırdı:

— İn aşşağı.mePun, Bolşevik eniği!...

Yuvalarından fırlamış küçük kara gözleri, kırlaşmış sakal ve bıyıklarının kapladığı kireç renkji yüzünde çipil çipü bakıyordu; hiddetinden sakallannın bile titrediği belli oluyordu.

Maiyetindekilerin bir bölümü, o Husrev Bey'le meşgulken, hayretle kendilerine bakışan erlerin üzerine yumuldular; niavzerlerini kavrayıp aldılar; ikişerle kolda, kasabaya doğru götürmeğe başladılar.

Bu sırada, Ali Hoca'yla, dört beş kişi, Husrev Bey'in üzerine çullandılar; apartopar atından aşağı çektiler; tekme, tokat (binbir küfür arasında) tartaklamağa başladılar.

Başına taş ve tekmelerle vuruyorlar; onun bağırmasına zerrece aldırmadan yüzüne tükürüyorlar; ilçe yönünden koşuşarak gelen sekiz on kişiyle birlikte, fırsatı ganimet bilenler, atlarm eyerlerine asılı küçük valit ve heybeleri parçalıyorlar; içlerinden çıkardıkları eşyaları yağmıyorlardı.

Husrev Bey, kendini savunmak isterken, ağzı bumu kan içinde kalarak yere yıkılmıştı; vire inliyordu; upuzun serilip kaldığı yerde, can çekişiyor gibi bir hali vardı.

Arkadaşları (neye uğradıklarını anlayamadıklarından) atlarının üzerinden hayretle ona bakıyorlardı.

Bu sırada, kalabalığın içinden, ak saçlı, ak sakallı, beli hafif kambur orta boylu, mavi gözlü bir ihtiyar sıyrıldı; kollarını açıp heyecanla Husrev Bey'in üzerine atıldı; onu kucaklayıp kendisini ona siper etti; kalabalığa karşı uzattığı sağ elini, mütekallis hareketlerle oynatarak acı acı bağırmağa başladı; sesi kalabalığın gürültüsüne harışıyor; ne dediği anlaşılmıyordu; onun bu beklenmeyen hareketi karşısında, kalabalığın hiddeti tavsar gibi olunca tekrar bağırıldı:

«— Gıyman bu adama Ümmeti Muhammet; bana bağışlan Ümmeti Muhammet; bu güzel adamı nasıl öldürürsünüz? Allah aşkına beni öldürün; ömriimün sonuna geldim; ille buncağıza gıyman; gıyman bu adama!...»

İhtiyar adam, kendi vücudunu siper ettiği Husrev Bey'in üzerinden ayrılmıyordu.

Onun bu durumu karşısında, Husrev Bey'i bırakmak zorunda kalan isyancılar, geriye yöneldiler; bu sefer Bolu Milletvekili Dr. Şükrü, İzmit Milletvekili Fuat ve Rize Milletvekili Osman Beylere saldırmağa başladılar, beygirlerinden indirip yere yıktılar; üzerlerine tekme, tokat, yumruk, tükürük, taş yağdırmağa başladılar; kısa zamanda bunların da ağızlarını, burunlarını kan içinde bıraktılar; birkaçı karın ve göğüslerine inen tekmelerin şiddetinden yere serilmişler; derin derin iniliyorlardı.

Sırtlarındaki elbiseleri yırtılmış; üstleri başları, kanla karışık toz toprağa bulanmıştı.

PRANGA MAHKÛMLARI

İsyancılar, din düşmanı belledikleri Minicilerden yeter" derecede intikamlarını aldıktan sonra, onların ellerini, kollarını kasabadan sırf bu iş için çağırdıkları jandarmaların yardımıyla —birbirlerine, zincirlerle bağladılar; — bu zincirleri, kasabadan gelen jandarmalar beraberlerinde getirmişlerdi — Kör Ali Hoca bir bölümü yerlerde kan içinde inleyerek yatan, bir bölümü oturan Kurul Üyelerinin canına okumak için acele ediyordu; hakaretâmiz bir tavırla, dudaklarını büktü; acı acı onları süzdü; sonra kaim, sert sesiyle :

«— Ayağa kalkın dinsizler, diye gürledi; pâdişâh hayman!...»

Pranga mahkûmları, zarzor dikilebildiler; etraflarını çeviren süngülü jandarmalarla birlikte, Gerede'ye doğru yola çıkarıldılar.

İki yanlan sıra biteviye küfrederek, yüzlerine tükürerek :

«— Bunlar pâdişâh eskerine gürşun sıkarlar ha, gidinin Bolşevikleri, Moskof enikleri!...»

«— Yüreklerinde Mevlâ nuru galmamış!»

«— Pâdişâhımızın emirlerine karşı gelirsiniz ha; derinizi yüzeriz alimallah!..»

Haykırışları arasında kalabalık yürüyordu.

Kurul Üyeleri, zincirlerini şakırdatta şakırdatta Gerede'-ye girince, bu sefer halkın hücurniyle karşılaştılar; genci, ihtiyarı, kadını, erkeği, çoluğu çocuğu; ellerindeki kamalarla, taşlarla, sopalarla üzerlerine aılmak istiyorlar; yüzlerine balgam, tükürük, çürük yumurta, t çamur yağıdırıyorlar; ellerindeki kamaları sallıyan bâzıları; «Sizi bunlarla keseceğiz!...» Demek istiyorlar; süngülü jandarmaların mâni olmaları yüzünden yanlarına sokulamıyorlardı.

Kadınlar, erkeklerden çok azgındılar:

«— Dinsizler, donguz Moskoflar!..»

«— Namkör körolasıcılar, gahrolun!..»

«— Gözünüze dizinize dursun, padişahımızın nimetleri!..»

İnce sesleriyle avaz avaz haykır işiyorlardı. Elleri fırsat geçse, belki onlar bile Kurul Üyelerim keserlerdi.

DR. FUAT (UMAY MERHUM) IN CELÂDETİ

Pranga mahkûmları (!) belediye binasına götürüldüler; boş bir odaya hapsedildiler.

Binanın önüne, kadınlı, erkekli, çocuklu bir yığın halk toplanmıştı; her kafadan bir ses çıkıyordu; çoğunluk, milletvekillerinin Belediye meydanında linç edilmeleri arzusundaydı; onların kendilerine teslimini bağışıyorlardı.

Binbaşı Hüsrev beyin durumu kötüydü: Odanın tahta zemini üzerine uzanmış; biteviye inliyordu; yaralarından boşanan kanlar, tahta döşemelerin üzerinde pıhtılaşmıştı. İki dişi kırıktı; üst dudağı yarılmış; gözleri mosmor şişmiş; sırtında, kan içinde kalan ceketle golf pantolonu parça parça denecek hale gelmişti; alınının iki yanıla, sağ yanağmdaki ve boynundaki derin taş yaralarından sızan kanlar bir türlü dinmiyordu. İstırabı fazlaydı; sık sık bayılıyor; uzandığı yerde:

«— Su, su, bir yudum su, su!..»

Diye, sayıklar gibi inliyordu.

Durumu biraz iyice olan Fuat bey, kapının dışında diki-len süngülü jandarmaya onun. durumunu anlattı; üzgün, muz tarip bir sesle:

«— Evlâdım, dedi; belediye, ya da hükümet doktorlarından birini çağırırız bize; görüyorsun halimizi; yaralarımızı sarsın; sevaptır evlâdım!..»

Jandarma eri, bir şey demeden uzaklaştı; ricayı kabul etmişti; üzgün görünüyordu; hallerine acımişti.

On dakika sonra, yaşlı, orta boylu, tıknazca, başı kalpaklı bir doktor, elindeki ilâç çantasıyla, nefes nefese belediye binasının önüne geldi ama; bu sefer dışardaki halk, onu içeriye bırakmadı; doktora karşı, karma karışık haykırıyordu; naralar arasında Kör Mi Hocanmki baskındı:

«— Kâfirlerin kafası kırılacak, anladın mı; kafası kırılacak bu dinsizlerin; biz burayay ara deşmeğe geldik; yara kapamağa değil; anladın mı? Sen de onlardansan haber ver, bilelim!.. Kâfirlerin aksın pis kanları; yarayı kapamak yok; deşmek var; anlıyor musun dohtur bey!..»

Dışarda bu gürültüler olurken, birden Kurul Üyelerinin oda kapısı açıldı; gözleri dört dönmüş halde içeriye dalan bir sarıklı hoca, sandalyede oturan Dr. Fuat Beyin üzerine saldırdı; yakasından tuttu; hızla sarstı; yere düşürmek istedi; doktorun çevikliği yüzünden buna muvaffak olamayınca büsbütün kızdı; kart sesiyle avaz avaz haykırdı:

«— Sandalye neyine senin, kalk oradan hayın; yerde oturmak neyine yetmez!..»

Doktor Fuat'ın saçları dikilmiş; irice mavi gözleri bütün beyazlığıyla açılmıştı. Üzerinde oturduğu sandalyede kasden bacak bacak üstüne attı; sinirli bir sesle hocanın suratına haykırdı:

«— İnmiyorum, senin adın ne?...»

Hoca, küstah bir tavırla ve aynı sert, dik sesiyle cevap verdi:

«— Benim adımdan sana ne?...»

«— Görürsün sen gününü, hele biraz bekle!..»

«— Hah hah hah, tuzlayayım kokma e mi?.. Senin leşini yere sereceklerdi ya, duat et sen hocaya; dua et Kör Ali'ye; dua et ona!..»

ŞERİATIN İSTEĞİ

Dışardaki kalabalık artıyor; gürültüleri bütün kasabayı kaplıyordu. Kurul Üyelerini linç etmekten —hocaların emri üzerine— vazgeçen kalabalık, şimdi, onların kasaba hapishanesine hapsedilmelerini istiyordu.

Kör Ali Hoca, bir ara, belediye binasının geniş taş merdiveni üzerine çıktı; avaz avaz haykırarak buna mâni oldu:

«— Ey Ümmet i Muhammed, şeriat verecek, bu din düşmanlarının cezasını!.. Siz ellemen, birağın bize, sabırlı olun hele; Allahım seven, dokanmasın bunlara!..»

Bu haykırıştan sonra, Kör Ali Hoca, Kurul Üyelerinin yanına geldi; iki elinin yumruklarıyla birlikte dişleri de sıkı lıydı.

Sekiz on saniye, bütün kin ve gayziyle milletvekillerine baktı; sonra sert bir nâra attı; hiddetinden bir gözünü yarı yarıya kapamıştı. Padişah sevgisi ile dolup taşan benliğinden yükselen yaman bir meydan okuma haykırışydı bu; «canınıza okumamız yakın artık,» demek istiyordu.

Bunun akabinde, peşindeki sekiz on kişiye emretti:

«— Kaldırın bunları!..»

Enerini arkasına bağladı; büyüyen gözlerinin hiddetli bakışlarıyla milletvekillerini süzmeğe başladı. Siyah sakallarla kaplı suratında, küçük kara gözleri fıldır fıldır dönüyordu.

İkisi, tahta döşemelerin üzerine kan içinde yatan, birisi sandalyede oturan, öteki ikisi ayakta dikilen milletvekillerinde bir hareket görmeyince, istihfafkâr bir sesle çıkıştı:

«— Bakıp durman suratıma öküz gibi!..»

Onlardan ikisinin, halsizlikten kıpırdıyamamakta olduklarını görünce, tekrar bağırdı:

«— Duruyorlar hâlâ!..»

Vücutları yaralı ve halsiz olanlar, arkadaşlarının yardımıyla, inleye inleye ayağa kalktılar; hepsinin bileklerine yine zincirler vuruldu; Ali Hocayla, yanındakilerin muhafazasında belediyeden çıkarıldılar; yeni mahpeslerine doğru yola dizildiler, arka arkaya yürüyorlardı.

Bir bölümü topallıyor; bir bölümü kambur gidiyordu; bu sonuncular fazlaca tartaklanan milletvekilleri idi. İçlerinde en bitkin olanı Kurmay binbaşı Hüsrev (Gerede) beydi; iki arkadaşı koltuklarına girmişlerdi; biteviye inliyor; ancak topallıya topallıya, pek güçlükle yürüyebiliyordu.

Meydanı dolduran kalabalığın kindar bakışları, üzerlerinde toplanmıştı; bu kalabalığın arasından, bileklerindeki zincirleri şakırdatarak şakırdatarak geçirildiler; peşlerinden gelen ve biteviye homurdanan kalabalıkla birlikte, kasabanın yüksekçe bir yerinde bulunan demir pencere, loş, tahta döşemeli bir odaya götürüldüler; oraya hapsedildiler.

Şeriatın isteği buydu.

Odanın pencere demirlerinden bâzıları kırık; kasabalım bütünüyle, köylere uzanan yolların hepsi buradan görünüyor.

Kasabanın bütün sokakları, Kurul Üyelerinin bir an önce defterlerini dürmek isteyen halkla kaynıyordu. Köylerden kasabaya uzanan tozlu araba yolları, yolcu kafileleriyle doluydu; bunların kimi beygirlere, kimi merkeplere, kimi esterlere binmiş; kimi de yaya yürüyen mavzerli, kamalı köylülerdi; kasabaya, «pâdişâh düşmanlarının hallerini, ne biçim adam olduklarını» görmeğe geliyorlardı.

7 15 yaşları arasında gösteren çocuklar bile —ailelerinin etkileriyle— ellerinde kaim sopalar, Kurul Üyelerinin hapsedildikleri odanın yan ve yakınındaki yol boylarına dikilmişler; «dinsiz kâfirleri döğmek» suratlarını kan içinde bırakmak; bir iki dişlerini kırmak için hücumla hazırlanmışlar; ellerindeki sopaların uçlarına «kâfirlerin» canlarını iyice acıtsın diye, sıra sıra uzun çiviler çakmışlardı.

Dini siyasete karıştıran padişah fermanlarıyla, şeyhülislâm fetvaları, bu bölgede tam meyvesini vermiş; kardeşi kardeşe —ta sonunda— aman bilmez birer can düşmanı yapmıştı; asıl düşmanlar unutulmuştu artık...

İngiliz, Fransız ve Yunanlılar, bu durumdan ne kadar memnun olsalar; vatani elinden gitmek üzere olan bir millet fertlerinin bu budalalıklarına ne kadar hayret, etseler hakları vardı.

DİVİTÇİ EŞREF HOCANIN NUTKU

Kasabadaki aydın vatanseverler, duydukları derin acıdan kahroluyorlar; evlerinin dört duvarı arasında, gözyaşı dökmekten başka bir şey yapamıyorlardı; zâten bu kapkara bu hayâsızlık, vatansızlık, dinsizlik cehalet selini, hangi kuvvetleriyle önleyip durdurabilirlerdi ki...

İnsan ruhunu bırakan acı olaylar birbirini izliyordu.

Sonraki yıllarda başarılan Atatürk inkılâplarının ne derin, bir millî ihtiyaca cevap verdiğini ispatlıyan facialar zinciri henüz tamamlanmamış, herbiri riyasız birer vatansever olan Kurul Üyelerinin taksiratları henüz son bulmamıştı!

Silâhlı, kamalı köylü kabileleri kasabaya girdikçe, kendilerini yol başlarında bekliyen hususî kılavuzlar karşılıyorlar, önlerine düşüyorlar; onları önce Kurul Üyelerinin mahpus tutuldukları odanın önüne getiriyorlar; orada her kafadan bir ses çıkarcasına avaz avaz:

«— Kahrolsun Kuvayımilliye!..»

«— Kemal'e! zındıklara ölüm!..»

«— Dinimiz batacak bu namussuzların elinde!..»

«— Satır hepsine, satır; ecelleri yakın hepsinin!..»

«— Ensesinden keseceğiz hepsinin!..»

Diye haykırışırken, Kurul Üyeleri, odaya dolan isyancı zorbaların zoruyla pencerenin önüne, bunların karşısına çıkarılıyorlar; kendilerine, aleyhlerindeki gösterileri alkışlamaları emrediliyor; «âmin» demeleri için zorlanıyorlar; hat-tâ tekmeleniyorlardı bile...

Zaman zaman, Divitçi Eşref Hoca, oda kapısının önündeki birkaç ayak taş merdivenin üzerine çıkıyor; oradan, yumruklarını sıkarak kalabalığa avaz avaz haykırıyordu:

«— Ey Ümmetvi Muhammed, ey din gardaşları,

«Biz, dini gurtarmak için aha bu isyan bayrağım çektik; hiçbir guvvet,' durduramaz bizi!.. Hedefimiz Angara!.. Guva yımilliyecilerin hepsini, topunu, boyunlarından kör testereyle keseceğiz; Mustafa Kemal hayınıni yakalayıp ipe çekeceğiz; dinsizler mencilisinin (B.M.M.) önünde asacağız; göre ceğsiniz din gardaşları!.. Gahrolsun dinsizler, yerin dibine

batsın böyleleri!.. Padişahımızın emri olmadan nasıl asker toplarlarmış bakalım!.

Ve azgın naralar, homurtular:

«— Gahrolsunlar, gahrolsunlar!..»

Divitçi Eşref Hoca, hitabesine, aynı coşkunlukla devam ediyordu:

«— Şindiye dek, başımızın bütün belâları, aha bu frenk mettabından (okulundan, yani devletin resmî okullarından) çıkanlardan geldi!. Moskofu da, dinsizi de, padişah hayanı aralarında imanı yokların!.. Ümmet i Muhammed, bundan gayri yağma yok; göz açtırmıyacağız bu frenklere; medrese iş basma geçecek, memleketin başka türlü düzeleceği yok din gardaşlan!.. Düzalmaz zati!.. Medrese işi ele alsın hele bir görün siz, memleket nasıl güllük gülüstanlık olurmuş!»

TELLÂLIN BİLDİRDİĞİ ACI GERÇEK: 24. TÜMEN KOMUTANI ŞEHİT EDİLİYOR

Üç gün sonra bir öğle vakti, bir tellâlin ortalığı kaplayan kalın, sert haykırışı, Kurul Üyelerinin akıllarını başlarından aldı:

«— Ey millet, gulak verin; ey Ümmet i Muhammed, Gu vayımiliyecî kâfirler gahroluyor... Şeriata garşı gelenler cezalarını buluyor... 24. Nizamiye (piyade) Tümeni Gomutanı Yarbay Mahmut bey, bugün öldürüldü... Şeriat fedaileri, Bolu Düzce yolunda, 24. Tümeni mâfettiller; perişan ettiler... Dört top, dört ağır makineli tüfek ele geçti... Bütün subaylar yesir... Duyan duymayana habar virsin ha, unutman ha..»

Tellâl, her köşebaşmda durarak sert bağirtısına yeniden başlıyordu.

O kadar kahra, dayağa rağmen karamsarlığa düşmemiş olan Kurul Üyeleri, bu haberi duyunca sapsarı kesildiler; ağozları kurudu; bir müddet hiç konuşmadılar; odanın loş duvar diplerinde acı acı gözyaşı döktüler. Bu ggzyaşlarmda, kendi ıstıraplarından çok, memleketin geleceğine karşı duydukları ümitsizlik acısı hâkimdi; bütün vatan yüzeyini kaplamak istidadım gösteren isyan ateşlerini söndürecek kuvvetlerin en güvenileni, en başta geleniydi Mahmut beyin Tü

meni... Dolayısıyla, kendilerinin de en belli başlı kurtuluş ümitleriydi.

Mahmut Beyin 24. Tümeni, Kuvayı İnzibatiye (Hilafet Ordusu) yla işbirliği yapan isyancıların bir kahpeliğine kurban gitmişti.

Olay, 22 Nisan 1920 perşembe günü, Bolu Düzce şosesi üzerindeki Nuhveren Boğazında olmuştu; bu boğazdaki savaşta şehit edilmişti Yarbay...

Savaşın kızgın zamanında —isyancılarla işbirliği yapmış olan— Kuvayı İnzibatiye erleri, sindikleri siperlerden teslim işaretini çekmişler; bu işaret, siperlerden yükseltilen ve uçlarına beyaz bezler asılan mavzerlerdi.

Mahmut Bey, bunlara kanarak tümenine ateşi kestirmiş; düşmanın bu hareketinin bir kahpelik olabileceğini kendisine hatırlatan ve bunda şiddetle ısrar eden subay arkadaşlarını dinlememiş; âsilerle konuşup onlara nasihat etmek için siperinden çıkmış; fakat işte o anda, göğüs bağı açık, gözleri dört dönmüş bir Abaza, elindeki mavzeri ona çevirerek teslim olmasını bağırmış, durumu kavrayan Yarbay, yarım-daki yaverinin filintasıyla Abazaya ateş etmişse de vuramamış, bu sırada birden üzerine yağdırılan kurşunlarla vücudu delik deşik edilmiş; kanlar içinde siperin tabanına cansız yıkılmış; kanlı başı, yaverinin dizinde olduğu halde, iki dakikanın içinde ruhunu teslim etmişti.

Başsız kalan tümenine, üç yönden, naralar atarak saldırıya kalkan isyancılar, erleri kısa zamanda paniğe uğratmışlar; Kurmay Başkanı Binbaşı Sami Beyi (Filozof Sami adıyla anılırdı) Komutanın yaverini, bâzı alay ve tabur komutanlarıyla erlerden bir kısmım, makineli tüfek ateşleriyle biçmişler; erlerin bir bölümü, her şeylerini olduğu gibi bırakıp etrafa kaçışmışlar; bu arada, tümenin bütün topları, tüfekleri ve makineli tüfekleriyle, kaçmayıp sonuna kadar dayanan er ve subayları âsilerin eline esir düşmüşlerdi.

(Şimdiye kadar padişahın emirlerine karşı gelerek dinsiz düştükleri için) Düzceh hocalar, esir erlere imanlarını yeniletmişler, köylerine gittiklerinde, —şimdiyedek, padişah haymlarıyla birlik olduklarından, eşleri de kendilerinden boş düştükleri için— orada yeniden nikâh kıydırmalarını

tembih etmişler; bundan sonra, bütün esir erleri terhis edip köylerini Kuvayımillîye aleyhine ayaklandırmaları şartıyla—memleketlerine göndermişler; subaylannsa hepsini tevkif etmişlerdi. Bunların arasında Üsteğmen Rifat ta vardı.

(Nuhveren Boğazındaki bir hendeğe atılan Yarbey Mahmut Beyin şehit cesedi, orada günlerce kurtlara, kuşlara yem olmuş ve ancak Kuvayımillîye Düzceyi zaptedince top-rağa verilebilmişti.)

İSTANBUL'A İLETİLEN MUTLU (!) HABER

Bu beklenmedik durum, isyancıların kuvvei mânevîyele rini birdenbire dağlar gibi kabartmıştı.

İsyan elebaşları, Düzce telgrafhanesinden hemen o gün durumu, makine başında padişahla, sadrâzama bildirdiler.

Mes'ut zafer (!) Saray muhitinde bayram havası yarattı; bütün çehreleri tebessüm kapladı; bâzılarının çürük, paslı dişleri bile meydana çıktı.

Bir Yunan, ya da İngiliz tümeni aynı sonuca düşürülmüş olsaydı, bunlar muhakkak ki yana yakıla hayıflanacaklardı, şimdiki durumları onu gösteriyordu.

Ertesi gün İstanbul'daki Hürriyet ve İtilâfçı gazeteler (başta Alemdar ve Peyam ı Sabah) büyük manşetlerle bu haberi halka bildirdiler.

Muhelif basın, Kuvayırnilliyecilere yine ateş püskürmeğe başlamıştı. Bunların başında Ali Kemal geliyordu.

Sevincinden kanatlamp uçacak hale gelen Ferit Paşa (damat) heyecanından o gece hiç uyumadı.

Ertesi gün, durumu yerinde incelemek için —padişah Vahdettin arzu etmişti— Ertuğrul Yatı ile İzmit'e hareket etti. Yanına oğlu Sultanzâde Sami Beyler, muhalif basm mensuplarından beş altı kişiyi aldı; bunların arasında Peyam ı Sabah Başyazarı Ali Kemal ile, Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Sait Molla da vardı.

İzmit iskelesinde halkın coşkun sevgi gösterileriyle karşılandı.

İskeleden doğruca telgrafhaneye gitti; isyan elebaşla

riyle, telgraf makinesi başında konuştu: 24. Tümeni imha etmekle büyük zafer kazanmış olan Kuvayı İnzibatiye kahramanlarına (!) Zât ı şahanenin selâmını bildirdi; bu zaferi sağlıyan bütün kahraman subayların birer derece terfi ettirileceklerini, er aylıklarına da aynı zannı yapılabileceğini müjdeledi; hepsinin alınlarından öptüğünü bildirdi.

Memnunluğu, yüzünden eksilmiyen tebessümden —somurtkan adamdı— apaçık belli oluyordu.

Durumdan, Adapazarı halkım haberdar etmesi için —peşinden el oğuşturarak tıpkı fino köpeği gibi dolaşan— İzmit Mutasarrıfı İbrahim Beyi oraya gönderdi.

Otomobille hareket eden Mutasarrıf, Adapazarı'na varınca, Belediye meydamında, halka coşkun bir nutuk çekti; böyle şeylere bayılırdı; 24. Tümeni nasıl imha edildiğini; alman esirleri, savaş ganimelerini bütün tafsilâtiyle anlattı; Zât ı şahanenin bu büyük zaferden duyduğu sevinci, Adapazarı'lılara olan selâm ve güvenini belirtti; 150 lira aylık ücretle, Kuvayı İnzibatiye ordusuna yeniden gönüllü er kaydına başladı; o bölgedeki macera meraklılarıyla, işsiz güçsüz serseriler, eşkıyalık yapan asker kaçakları (Çalıkakanlar) Kuvayı Milliyeci kâfirlerle (!) vuruşmak üzere gönüllü yazılmağa başladılar.

Öte yandan, durumdaki nezaketi takdir eden Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, toplayabildiği kuvvetlerle, acele isyan bölgesine gelmiş; Geyve Boğazını tutmuştu.

PRANGA MAHKÛMLARI DÜZCE YOLUNDA...

24. Tümenin başına gelen felâket, Ankara'da sinirleri büsbütün germiş; bir kısım milletvekillerini kötü düşüncelere salmıştı; bunların arasında, Kurtuluş Savaşının başarıla çağmdan ümidini yitirenler bile vardı; o derece karamsarlığa kaptırılmışlardı kendilerini...

Nasihât Kurulu Üyeleriye, kurtuluş ümidini artık tamamen kaybetmişe benziyorlardı; otura otura yorulduklarından, odanın tahta tabanları üzerine uzanmışlar; kurbanlık koyunlar gibi, öldürülecekleri zamanı bekliyerek vakit geçiyorlardı.

Zaferin (!) ertesi günü, sabahleyin erken erken odaya giren birkaç kişi girdi; aralarında Divitçi Eşref Hoca da vardı.

Kurul Üyelerini —soğuktan titreşerek uzandıkları tahta döşemelerin üzerinden— ayaklariyle dürtükliyerek kaldırdılar; milletvekilleri idam hükmünü beklerken, odaya gelenler, kendilerine, Düzce'ye götürüleceklerini bildirdiler; orada (mahpus bulunan 24. Tümen subaylariyle birlikte) haklarındaki kesin karar verilecekti.

Ne diyebilirlerdi? Çaresiz, boyun büktüler. Takdir neyse o olacaktı.

Odaya dolan jandarmalarla, şeriat kahramanlarının çömezleri, milletvekillerinin ellerine yine eskisi gibi kelepçe; boyunlarına, birbirine bağlı zincir vurdular; kâh dürtükleyerek, kâh tahkir ederek hepsini, üstü açık bir yaylı arabaya doldurdular; arabamn iki yanında, beygirlerin üzerinde giden ve tepeden tırnağa silâhlı bulunan sekiz on çetenin muhafazasında yola çıkardılar.

Yüz kilometre süren zahmetli ve yorucu bir yolculuktan sonra Düzce'ye ulaşınca, kendülerini kasaba hapishanesine tıktılar.

Burası (yirmi gün önce, içindeki bütün hapislerin isyan-cılara katıldığı) tek katlı, pis, rutubetli bir yapıydı.

Bu berbat yerde ancak birkaç saat bırakıldılar; Hürriyet ve İtilâf Partisi Düzce Başkanlığından verilen acele bir emirle, boyunlanndaki zincirleri şakırdta şakırdta, yine eski muhafızların muhafazasında hapishaneden çıkarıldılar; parti binasına götürüldüler; yukarı kattaki odalardan birine hapsedildiler.

24. Tümenenden esir alınmış subaylar da bu binanın bir başka odasmda mahpustular; üsteğmen Rifat ta aralann daydı.

O akşam, İstanbul'dan Düzce'ye —zafer dolayısıyla— acele gelen Hürriyet ve İtilâf Partisinin Düzce Başkanı Sefer Bey, kendüeriyle konuşmak istedi; maksadı, onları korkutarak kendi saflarına çekmekti.

Nasihat Kurulu Üyeleriyle, 24. Tümenenden esir edilen subayları, ikinci kattaki bir odada topladı; yekden, sert bir

sesle, gözleri yuvalarından fırlamış hiddetli tavrıyla, yüzlerine karşı:

«— Nankörler, hainler!.. Mustafa Kemal'i ikinci padişah yapacaktınız değil mi?»

Diye haykırdı; şahdamarları kabarmış; yüzü kan hücu miyle kızarmış; bu kızarıklık, yeşil gözlerine varıncaya kadar bulaşmıştı.

Aynı sert sesiyle avaz avaz bağırarak hakaretlerine devam etli:

«— Millet karası, alınlarınızı kapkara yapmış!.. Yazıklar olsun topunuza... Haram olsun, yediğiniz padişah ekmekleri!.. Siz böyle mi olmalıydınız?.. Kiminiz doktor, kiminiz subay, kiminiz bilmem ne!.. Yazık, çok yazık!..»

Nasihat Kurulu Üyelerinden Bolu Milletvekili Doktor Fuat Bey, eskiden tanıdığı ve birkaç defa aile fertlerini tedavi ettiği bu adamın hakaretlerine dayanamadı; birden yerinden fırladı; hiddetinden gözleri dört dönmüştü; Sefer Beyin üzerine yürüyerek, yüzüne karşı, bütün kuvvetiyle:

«— Kardeş katili sensin, senin gibiler!..»

Diye haykırdı; Doktor, her şeyi gözüne almış görünüyordu; hiddetinden eli ayağı titriyordu; yüzü, kan hücumuyla pembeleşmişti.

Muhatabı, onun hiç ümit etmediği bu halinden afalla mıştı.

Doktor, aynı pervasız, hiddetli sesiyle devanı etti:

•«— Kardeş kanı döken asıl sizsiniz zalimler!.. Hareketlerinize, İngilizin, Yunanın ekmeğine yağ sürdüğünüzün bile farkında değilsiniz, cahil herifler!..»

Odadakiler, doktorun bu anî feveranını bütün dikkatle riyle izliyorlardı.

Parti Başkanı, ilk şaşkınlık ânından çabucak kurtuldu. Yumrukları sıkılı olduğu halde, doktorun üzerine doğru yürüdü:

«—Haddini bil!..»

Diye bağırды. Doktor Fuat, aynı sert, hiddetli sesiyle homurdandı:

«— Biz haddini bilen insanlarız; asıl siz bilin haddinizi!»

«— Anam avratım olsun, Kuvayımilliyeci diye bir kişi

bırakırsak!. Seni eskiden tanımasam, şimdi boynunu vurdururum!.. Ocağına incir ağacı dikeceğiz hergele minicilerin!. Yakında göreceksiniz siz gününüzü!.. Nah yaz (Sağ elinin şahadet parmağıyla duvarı çiziyormuş gibi yaptı) yakında gireceğiz Ankara'ya; Mustafa Kemal'i yakalayıp ipe çekeceğiz!.. Padişahımız efendimizin emirleri mutlaka yerine gelecek!..»

İKİNCİ KARA HABER: YARBAY ARİF BEY DE ŞEHİT EDİLİYOR

Ertesi sabah ikinci bir kara haber, Nasihat Kurulu Üyelerini büsbütün mateme boğdu. (12 Mayıs 1920 Çarşamba).

Gür ve meş'um sesli, patlak gözlü, beli kuşaklı, pantolon yerine şalvar giymiş bir tellâl, tıpkı Gerede'deki gibi avaz avaz haykırıyordu:

«— Ey ahali, şeriat kahramanları, dün, padişah hayını Yarbay Hacı Arif'i öldürdüler... Üç yüz kişilik süvari kuvvetini dağıttılar; bunların çoğunu yesir aldılar; teslim olmayanların boynunu vurdular... Topları, tüfekleri ele geçirdiler... Habannız olsun; duyan duymayana habar virsin ha...»

Kurul Üyeleri, Yarbay Arif Beyi yakmdan tanıyorlardı. Şeyh Eşref, I. ve II. Bozkır, Mudurnu, Beypazarı, Nallıhan, Bolu dolaylarında, âsilerle sürekli mücadele halindeydi. 20 gün önce, 300 seçkin süvarisiyle, Bolu bölgesine gitmek üzere Ankara'dan geçmişti. Bu buhranlı ölüm dirim günlerinde, onun tığ gibi süvarilerini Ankara'da görenler, «Maşallah» demekten kendilerini alamamışlardı; kendisi de güzel yüzlü, geniş omuzlu, palabıyıklı, bir fedaî efeyi andıran kahraman bir zattı.

Nasihat Kurulu Üyelerinin ümitsizliklerini bir kat daha arttıran bu acı haberin aslı, ertesi gün anlaşıldı:

Arif Bey, isyancıları tepelemek için Bolu bölgesinden, Ankara'nın 28 kilometre yakınındaki Kızılcahamam dolaylarına gelmiş; evvelki gece çadırında uyurken, belirsiz kişiler taralıdan atılan kurşunlarla yatağında şehit edilmiş; bu olaydan sonra birliğine, gece karanlığında dört yönden sal

dıran isyancılar, seçkin süvarilerinin bir kısmını şehit, bir kısmını esir etmişler...

Belliydi ki, bu suikast çok önceden hazırlanmıştı.

Damat Ferit'in Hilâfet Ordusu, bu suretle, Kuvayımilli yecilere ikinci büyük darbelerini indirmiş oluyorlardı.

SON OLAYLARIN İSTANBUL VE ANKARA'DAKİ YANKILARI

Bu son durum, İstanbul Hükümetini büsbütün sevince boğmuştu; sadrâzamla, padişah, ellerinden gelse, karşılıklı çiftetelli oynayacaklardı. Vahdettin mutlu saydığı bu zaferi sağlayan sergerdelerden on altısını altın madalyalarla taltif etti.

Kamlarmca, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği Millî Hareket, artık can çekişiyordu: Kuvayımilliye, bundan böyle bir kıymet ifâde etmezdi; şeriatla Hilâfet, Mustafa Kemal'e yapacaklarını biliyorlardı; hele bir ele geçindi.

İsyan bölgelerindeki âsî kuvvetlerin kuve i mâneviye leri, bu son olayla temelli artmış; sayıları onbeş binin üstüne yükselmışti.

Ankara'da bu son haber bomba etkisi yaptı; sinirleri büsbütün gerdi. Genel durum, çok ciddî ve rahim olarak mütalâa ediliyor; Mustafa Kemal'le, yakın birkaç arkadaşından başka herkes, Kuvayı Müliyenin sonu geldiğine hükmediyordu.

YA HEP YA HİÇ SAVAŞI

İki düşman (ve kardeş) kütle, birkaç gün sonra (23/ Mayıs/1920 Pazar) Geyve Boğazında, öğle vakti, şiddetli bir ölüm kalım savaşıma tutuştular.

Bunun böyle olmasını Sadrâzam Ferit Paşa istemişti; maksadı, Kuvayı Milliye'nin defterini dürmektir.

(Mustafa Kemal Paşa da, Ali Fuat Paşa'ya çektiği telde, «isyancıların sonunun alınmasını» istiyordu.)

Millet mukadderatının bahis konusu olduğu bu savaşta, iki taraf ta bütün varını yoğunu ortaya döktü; çünkü Geyve

Boğazı da isyancıların eline geçerse, Bilecik Eskişehir yolu, kendiliğinden onlara açılmış olacaktı.

Garp Cephesi Komutanı Tümgeneral Ali Fuat Paşa, bu önemli savaşın Başkomutanlığını yüklenmek üzere (maiyetindeki bir süvari bölüğüyle) acele isyan bölgesine gelmişti. Karargâhı Yürük Köyü'nde idi; savaşı oradan idare ediyordu. Kurmay Başkanı Saffet (Arıkan merhum) la, İzmit Milletvekili Fuat (Carım) kendisine daimî yardımcıydılar.

İsyancılara göre altıda bir denecek kadar zayıf er ve ateş kuvvetine sahip bulunan Kuvayı Milliye, iki ayrı yönden hücumla geçmişti:

a) Adapazarı'na doğru hücum eden tahminen bin kişilik süvari koluna, Çerkez Etbem'le, Süvari Yarbayı Çolak İbrahim komuta ediyorlardı;

b) Sapanca yönüne saldıran 1600 kişilik karma kuvvette, Rauf Efe, Yüzbaşı Dayı Mes'ut, Sarı Efe Çeteleriyle, Eskişehir'in Albayrak, Konya'nın Arnavut, İznik ve Bursa'nın Millî Müfrezeleri vardı.

c) Aydın dolaylarından, maiyetindeki zeybek ve piyade birlikleriyle acele yetişen Kur. Alb. Refet (Bele merhum) Bey'in emrinde, Demirci Efe Zeybekleriyle, piyadelerden kurulu bin kişiye yakın kuvvet bulunuyordu.

d) Onbirinci Tüm. K. Arif Bey'in iki taburluk piyade siyle, Albay Osman ve Binbaşı Nâzım (merhumların) aynı kuvvetteki 24. Tüm. birlikleri de Refet Bey'in komutasını daydılar.

Artık asıl düşmanlar unutulmuş; Batı Anadolu'dan mümkün olan hızla çekilen piyade ve süvari kuvvetleri, asıl düşmanlardan çok daha azgın ve vahşî olan iç düşmanların karşısına dikilmişti.

Geyve Boğazı'nın Doğu Kuzeyine düşen Çaybaşı mevkii ile, bunun güneyindeki kayalık ve fundalık sırtlarda, iki taraf kuvvetleri arasındaki boğuşmalar şiddetli ve amansızdı.

Kuvayı İnzibatiye, kendisini çember içine alma taktiğini uygulayan Kuvayı Milliye hücumlarına, sayı ve ateş üstünlüğüyle karşı koyuyor; Süleyman Şefik Paşanın (Padişah Hâlife Ordusu, yani Kuvayı İnzibatiye Başkomutanıydı) Genel

Karargâhındaki İngiliz, Yunan kurmay subayları, savaşı, başarıyla sonuçlandırmak için harıl harıl çalışıyorlar; savaşla ilgili bütün emirler hep onlardan çıkıyordu.

Düşman tarafın sayı ve ateş üstünlüğü, Kuvayı Milliye komutanlarına, savaş plânlarını tam uygulama imkânlarını bırakmıyordu.

İki taraftan da epey ölü ve yaralı vardı.

Durumu (piyade bir İlklerinin yıpranmağa başlamaları bakımından) tehlikeli bulan Ah PuatPaşa, Çerkez Ethem' den yardım istemek zorunda kaldı.

Zaman uzadıkça, Sapanca yönüne saldıran kuvvetler fazla kayıp vermeğe başlamışlardı.

Ethem Bey, yardım emrini alınca, kendi savaş bölgesini Çolak İbrahim, Sarı Efe, Dayı Mes'ut, Rauf Efe müfrezelerine bıraktı; bizzat, komuta ettiği 600 dinç ve savaş tecrübele- ri fazla süvari kuvvetiyle, dörtmala yardıma koştu; emrin- deki maharetli süvarilerle derhal savaşa katıldı.

İki taraf kuvvetleri: «Allah Allah!..» nâralarıyla, birbir- lerine müthiş kinle saldırıyor; yaralananların bağırtı ve iml tileri, küfürleri, at kişnemeleri, top ve ağır makineli tüfek gürültüleri birbirine karışıyordu.

Üç saat arasız sürüp giden savaş, bu son müdahale üze- rine millî kuvvetler lehine değişmeğe başladı.

Süvariler iki yarlardan —ağır ve hafif makineli tüfekle- rin ateş yardımıyla— yalın kılıç hücum ediyorlar; önlerine çıkam derhal biçiyorlardı.

Esir almak yoktu; ya hep, ya hiç...

Kuvayı İnzibatîyenin ücretli askerleri, bir yandan piya- delerin, öbür yandan Çerkez Ethem süvarilerinin çok çetin bir hal alan makineli tüfek, kılıç, mızrak ve süngü saldırıla- rına fazla dayanamadılar, bir ara, savaşmak ya da gerilemek arasında bocalıyor gibi gölündüler; ateş yaylımları seyredti; bağırtıları birbirine karıştı; borazanlanmn sık çaldıkları hü- cum boraları, aralarındaki karışıklığın kesin belirtisiydi.

Bu sırada, Kuvayı Milliye'nin gerideki topçu bataryaları —en son mermülerini sarf ederek— üzerlerine sürekli bom- bardımana başlayınca büsbütün şaşırdılar; (Bu bombardı- mana Ali Fuat (Cebesoy) Paşa lüzum görmüştü); yanların

da, ya da yalanlarında patlayan şarapnel mermilerinden etrafa savrulan sivri ve keskin çelik parçaları (misketler), ücretli askerlerin bir kısmını yaralıyor; bunların bağırtıları, etrafmdaküerin kuvvei mâneviyelerini bozuyor; mermi patlamalarının yarattığı hava basıncı, bir kısmını iyice sipere sindiriyor; bir kısmının üzerindeki elbiseyi parçalıyor; ya da havaya fırlatıp sonra yere çarpıyordu.

Sırf para kazanmak için savaşılan Halife Ordusu birlikleri, bir an geldi ki mavzer ve makineli ateşini tamamen kes-tiler; aralarındaki bağırtılar daha arttı; sonra birden çözüldüler; toplarını, makinelilerini olduğu gibi bıraktılar; can havliyle acı acı bağırtarak gerilere doğru kaçışmağa başladılar.

Kuvayi Milliye süvarileriyle, genlerindeki piyadeler, ellerindeki kanlı kılıç, mızrak ve süngülerle bunların peşine düştüler; paniği daha arttırmak için, peşlerinden biteviye naralar savurarak at koşturuyor; koşuşuyor; yetiştiklerini kılıç, mızrak ve süngülerle yere seriyorlardı. Bütün o dolay, beygir kışnemeleriyle, öldürülmek üzere olanların canhıraş çığklariyle ve durmadan kılıç, mızrak savuranların —geriden gelen piyade erlerine iş kalmıyordu— çok sert ve keskin nâralariyle dolmuştu; arasına bunlara makineli tüfek ta-kırtıları da karışıyordu.

Kuvayı Müliye süvarileri, Sapanca Gölü kıyılarına kadar ücretli askerlerin peşini bırakmadılar; çoğunu kılıçtan geçirdiler; bir kısmını esir aldılar; gerilerinden gelen süngülü piyadelerin muhafazasında gerilere şevkettiler.

Vatan, pek önemli bir badireden böylelikle kurtulmuş oldu.

İSYANCILARIN SONU

Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet Beyin (İnönü) isyancılar hakkındaki emri şuydu: «Düzce'ye silâh kuvvetiyle girilmehdir. Başı istiyen isyancılar samimî değildirler. İstanbul'dan ve İngilizlerden yardım gelir ümidiyle vakit kazanmak istiyorlar. Şehit edilen subay ve erlerimizin hesabını soracağız. Memurlarla, subaylardan, hainliği görülenler

ve halkı iğfal edenler asla affedilnnyeceMerdir.»

Çerkez Ethem, emrindeki süvarilerle dörttnala Adapazarı'na yöneldi; şehri mukavemetsiz ele geçirdi; ilk işi, isyanla ilgili olanların hepsini yakalatıp tevkif ettirmek oldu.

Bu olaylar o kadar hızla gelişti ki, isyan elebaşılarının hiçbirisi kaçmağa bile vakit ve fırsat bulamadılar.

Bunların hemen o gün muhakemelerine başlandı ve ertesi gün sabaha karşı Belediye meydanında yanyana kurulan 23 sehpa da hepsi idam edildiler.

Çerkez Ethem, aynı hızla Düzce ve Hendek'e yöneldi; buralarını da savaşız ele geçirdikten sonra, ayırdığı bir birliği Gerede'ye gönderdi; orasını da zaptetti.

Daha birkaç gün önceye kadar bu bölgeyi kasıp kavuran «Şeriat» diye haykıran isyancılar, şimdi kaçacak delik arıyorlardı; her yan süt limandı.

Çerkez Ethem, Düzce'de mahpus bulunan Nasihat Kurulu Üyeleriyle, 24. Tümen den esir edilen subayları derhal serbest bıraktı; Bolu bölgesinde (Gerede Düzce Hendek) yakalattığı yetmişe yakın isyan elebaşısının muhakemelerini yapmak üzere —24. Tümen subaylarıyla, Kurul Üyelerinden— askerî mahkemeler kurdu; bunları hemen işe başlattı.

Birkaç günün içinde, olay yerlerinde yapılan soruşturmalar dan sonra, —aralarında Kör Ali ve Divitçi Eşref Hocalarla Çerkez Sefer Koç Bey, Abdolvahap, Kur. Yar. Hayri Bey de olmak üzere— bütün elebaşları askerî mahkemeler idama mahkûm ettiler; yalvarmalar, ağlayıp sızlanmalar para etmedi; suçluların hepsi kararın bildirildiğinin ertesi gün ü sabaha karşı, ilçelerindeki belediye, ya da hükümet meydanlarında kurulan sehpalara, ya da ağaç dallarında asılarak idam edildiler.

Talihin bir garip cilvesiydi bu; ilâhî adalet böylece ve bütün kemali ile tecelli etmiş oluyordu.

YOZGAT FACİASI

Bu olaylardan bir ay kadar sonra Yozgat isyanı patlak verdi.

Bu da Sadrâzam Ferit Paşanın eseri ydi.

İsyan kısa zamanda gelişti.

Yozgat'an gelen çatlak sesler de Bolu'dakilerinin tıpkı sıydı.

İsyancılar, köy ve kasabalara baskınlara başladılar. Bu baskımlardan bir kısmını, çok üstün sayıdaki kuvvetleriyle, o civardaki zayıf askerî birliklere yönelttiler; onları kısa zamanda mağlûp edip zorla kendi saflarına aldılar.

Böylece, kuvvetleri kısa zamanda arttı; Tokat ve Amasya şehirlerini ellerine geçirdiler. Başlarında Yozgat Mutasarrıfı Necip Beyle, Çapanoğullarından Celâl ve Edip vardı. Bunlar Ankara'daki B. M. M. ni tamamlıyorlar: «Böyle bir Meclis, kanuna aykırıdır; padişahımıza karşı isyandır!» diyerek cahil halkı, Millî hükümet aleyhine kışkırtıyorlardı.

Üzerlerine gönderilen zayıf mevcutlu Üçüncü Kolordu bir başarı sağlayamayınca büsbütün sunardılar; o bölgenin Alikıran başkeseni oldular.

Maksatları, Tokat yönünden Kayseri'ye sarmak, oradan Niğde üzerinden Konya'ya inmek; Konya'da kendilerinden örnek alarak henüz baş kaldırmış olan isyancılarla birleşip Ankara üzerine yürümek; B.M.M. ni dağıtıp Mustafa Kemal Paşayı Meclis kapısının önünde asmaktı.

Bunlar, birkaç günün içinde Zile'yle, Boğazlıyan'ı da ellerine geçirince kuvvetleri büsbütün arttı.

. Durumun bu bölgede kısa zamanda, çok ciddîleşmesi üzerine, B.M.M. hükümeti, dört yönden ürerlerine sür'atle millî kuvvetler göndermez rounda kaldı; bunların arasında Albay Refet (Bele merhum) Çerkez Ethem ve Çolak İbrahim Beylerin süvari birlikleri de vardı.

Bölgeye daha önce gitmiş bulunan Kılıç Ali Beyin Antep Mücahitleri ile, Cemil Cahit Beyin (Orgeneral Toydemir) Beşinci Kafkas Tümeni, zaten harekete hazırdılar. Binbaşı Vasfi bey komutasındaki 58. Alay (300 er, 6 makineli tüfek ve 50 süvariyle) yoldaydı.

Kuvayı Milliye çeteleriyle birleşen bu kuvvetler, 23 Haziran 1920 pazar günü akşamı, Yozgat şehrini muhasaraya aldılar; şehre gelen bütün telefon ve telgraf tellerini kesti-ler.

Hava karardıktan sonra, iki taraf arasında çok şiddetli

sokak savaşları başladı. Şehirdeki Ermeni erkekleri de, Çapanoğulları avenesiyle birlikte Kuvayı Milliye'ye saldırıyorlardı.

Millî kuvvetler, şehirde âsilerin barındıkları binaları topa tutuyorlar; şüphelendikleri evleri makineli tüfeklerle tarıyorlar; karşılıklı bombalar savruluyor; yaralananlar m küfürleri, naraları bunların gürültülerine karışıyordu.

Karanlıkta gittikçe vahşileşen bir anaca babaca gecesi-ydi bu...

Şehirde birkaç koldan başlıyan yangın gittikçe genişliyor; dumanlara karışarak siyah gökyüzüne yükselen alevler, bütün şehri tehdit ediyor; şerirlerden çok masumları yere seren facianın dehşetini büsbütün arttırıyordu.

Erkek, kadın, çocuk, hasta, sakat, yaralanan, ya da korkudan çılgına dönen sivil halkın feryat ve figanı yürekler parçalıyordu. Ölümle karşı karşıya bulunan bu binlerce insan, silâhsız ve her türlü savunmadan tamamen yoksundular. İnilti ve çığlıkları gitgide artıyor; şehrin, yangın alevleriyle aydınlanan semasında uzayıp gidiyordu.

Canapoğullannm buna aldırış ettikleri yoktu; eUerinde ki makineli tüfek, mavzer ve bombaların yardımıyla, direnmelerini şiddetle sürdürüyorlardı.

Facia, bütün gece sürdü; ancak sabaha karşı, cephaneleriyle birlikte güçleri de tükenince, Çapanoğulları savaştan vazgeçtiler; şehir dıştan ablukaya alınmış olduğundan kaçamadılar; bir bölümü esir edildi; bir bölümü öldürüldü; sabahleyin güneş doğarken, Kuvayı Milliye şehre tamamen hâkimdi.

Derhal kurulan Divanı Harp, yakalanan isyan elebaşılardan 12 kişiyi sür'atle muhakeme etti; öğleye doğru şehrin orta yerindeki iki ayrı meydanda kurulan sıra sıra sehpalarda bunların sallandıkları görüldü.

Bu arada Çerkez Ethem'le ağabeyleri ve maiyeti, halkı adamakıllı soymuşlar; çuvalar dolusu kâğıt para, altın, gümüş yüzük, küpe, gerdanlık, başlık, inci vesaire gasbetmişlerdi. Nuhveren, İkinci Konya, İkinci Düzce, Birinci ve İkinci Bozkır (Konya), Harput, Koçkiri, Pontus, Şeyh Eşref, Afyonkarahisar, Siirt ve Dersim (Tunceli) isyanları da muhtelif tarihlerde aynı hızla bastırılmışlardı.

Bu en buhranlı günlerde Ankara'da çalışmağa başhyan T. B. M. M., otairumlarını, gerekirse gece gündüz sürdürüyor; iç ve dış düşmanlarla gereği gibi savaşmak için elden gelen bütün çare ve tedbirlere başvuruyor; bunların sağlanması için hiçbir fedâkârlıktan çekinmiyordu; bıçak kemiğe dayanmıştı artık...

Büyük Meclis, 23/Nisan/1920 Cuma günü öğleden sonra açılmıştı.

Yalnız Ankara için değil; bütün Türk âlemi için tarihî bir gündü o gün; çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılıyor; millî birlik sağlanıyordu.

Milletin teşriî ve icarî bütün kuvvetlerini nefsinde toplanan Meclis, vatanın mukadderatına bilfiil sahip ve hâkim durumdaydı; bu bakımdan bir «Kurucu Meclis» karakterini taşıyordu.

Mustafa Kemal Paşa: «Önce Meclis, sonra ordu...» Diyor; bütün kerameti B.M.M. den beklediğini sık sık tekrarlıyordu. Bu düşüncede, lideri olduğu Millî Hareketi (cihan ve millet nazarında) meşruluğa kavuşturmak emeli hâkimdi.

Batının Türkiye'yi ve Türk adını (bir daha dirilmemek üzere) dünya yüzünden silme azmi, bu Meclisin doğmasında başlıca sebebi.

•

17/Şubat/1920 de İstanbul'da «Millî Misâk» ı kabul eden Meclis i Meb'usân'm, 18/Mart/1920 de İngilizler tarafından kapatılması, yeni Meclis'in Ankara'da açılmasını çabuklaştırmıştı.

İstanbul'daki Meb'usân ve Âyân Meclislerine, toptan. (Millî Meclis) demliyordu.

Pâdişah karşı daima taassup derecesinde bağlı olan millet çoğunluğunu (ötedenberi İstanbul'da toplanan Millî Meclis'i, bu sefer Ankara'da toplamakla, Pâdişâh cephe alındığı) düşüncesine saptırıp, Millî Hareket'ten soğutmamak, için, yeni Meclise «Millî» değil; «Millet Meclisi» adı verilmiş;

pâdişâhı kurtafmcaya kadar, muvakkat olarak toplanması, kaydı konmuştu.

Millî Hükümeti kurup hasma geçebilmek için, Mustafa Kemal Paşa, şöyle bir formül bulmuştu:

«Osmanlı Pâdişâhı, aynı zamanda Müslümanların Hali-fesi olduğundan dinî lider durmundadır. Mücâdelemizin ana ülküsü, Saltanat ve Hilâfet Bakanlarının ayrılmalarını hedef günden düşmanlarımıza, millî irâdenin buna elverişli olmadığını göstermek; kutsal makamları, düşmanın esaretinden kurtannaktır.» •

«Bu esase göre, Anadolu'da «geçici» kaydiyle dahi olsa, bir hükümet başkanı tanımak ya da bir «Padişah Kaymakam-lığı» ihdas etmek, hiçbir suretle kabul edilmez.»

«Şu halde başkansız bir hükümet kurmak zorunda-yız...»

Tabii, B. M. M.nin Başkanı, aynı zamanda hükümetin de başkanı olacaktı.

•

O gün hava bulutluydu, şehre hafif yağmur çiseliyordu, Ankara'nın arnavut kaldırımlı cadde ve sokakları çamur içindeydi.

Karaoğlan (Ulus) Meydanındaki tek katlı B.M.M. bina-sının pencereleri, açılış şerefine küçük bayraklarla süslen-mişti; bunlar çapraz asılıydı.

Bina çatışırım üstündeki serende, orta boy Türk Bayrağı dalgalanıyordu.

Meclis Binası'ndan, Hacıbayram Camü'ne uzanan, tah-minen 300m, amavut kaldırımlı, çamurlu yol boyunca, önde 15 20m, aralıkla polis ve jandarmalar dizilmişler, onların gerisinde, omuzlarına asılı süngülü mavzerleriyle piyade er-leri yer almışlardı. Daha geride genç, ihtiyar, kadın ,erkek, çoluk çocuk...

Yol boyunca bütün arsalar, çatılarının tepelerinde varın-caya kadar bütün binalar, pencere önleri, balkonlar; yerli ya-bancı tıklım tıklım insan doluydu. Erkeklerin çoğu camilere gittiğinden, kalabalıktaki çoğunluk kadın ve çocuklardaydı;

mümkün mertebe yeni ve temiz elbiselerini giymişlerdi, çarşıdaki dükkânların tümü kapalıydı.

Namaz vakti yaklaştığından, Ankara'nın 8 10 semtindeki minarelerde müezzinler, cuma salasına başlamışlardı; gâh tiz, gah dâvûdî gür nidalar, Ankara'nın bulutlu semasında sürekli yankılar yaratarak uzaklara kadar yayılıyordu.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul Hükümetinin dinsizlik iddialarına bir cevap olmak üzere, B. M. M.nin açılış dolayısıyla bütün memlekete yayınladığı tel genelgesinde: «kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde, bu genelgenin alındığından itibaren Kur'an ı Kerîm ve Buhârî i Şerif hatimlerine başlanacak; vaaz ve hutbelerde, vatanın kurtulması amacıyla girilen savaşların önem ve kutsallığı, millet fertlerinin ve killerinden vücut bulan B. M. M.nin vereceği vatanî ve millî görevleri ifa etmenin lüzum ve önemi belirtileceke; vaazların bitiminde, hep birlikte, din ve devletimizle vatan ve milletimizin kurtuluş, istiklâl ve selâmeti için dua edilecektir.»

«Camilerden çıkıldıktan sonra, vatanın her yönündeki şehir ve kasabalarda, topluca hükümet binasına gidilerek, B. M. M. nin açılışından dolayı, en büyük mülkiye memurunun şahsında resmî tebrikât yapılacaktır.»

«Her tarafta, cuma namazından önce, münasip surette Mevlût okunacaktır.»

«Genelgenin yayınlanması için her çareye başvurulacaktır; sür'atle en uzak köy ve kasabalarla, askerî birliklere, bütün kurumlara ulaştırılması sağlanacak; ayrıca büyük levhalar yazdırılarak göze çarpacak yerlere asıacak ve mümkünse bastırılacak; halka parasız olarak dağıtılacaktır» diyordu.

MUSTAFA KEMAL PAŞA, HACI BAYRAM CAMİİNDE

Genelge alındıktan sonra, Ankara'da, Vah Yahya Galip Beyin —Hakan adıyla de anılırdı— düzenlediği sıra dahilinde (öteki şehir, kasaba ve köylerde de ilgililerin himmetleriyle) hatimlere başlanmıştı; devamlı olarak her namazdan sonra Kur'an ı Kerîm ve Buhârî i Şerif okunuyordu.

Ankara minarelerinde salalar devam ederken, genç, ihtiyar mü'minler, akın alan camilere gidiyorlardı; Mustafa Kemal Paşanın da geleceğini duydukları için tehacüm bilhassa Hacıbayram Camiine fazlaydı. Daha sabah saatlerinden itibaren bu cami, esasen cemaatle dolup taşmış; yeni gelecek olanlara yer kalmamıştı.

Mihrabın önüne, yüzünü cemaate dönerek diz çökmüş beyaz sakallı, uzunca boylu, tıknazca, siyah gözlü, siyah sof cüppeli ihtiyar imam, davudi ve ahenkli sesiyle, Kur'an ı Kerîmin son âyetlerini okuyordu.

O, hatmini tamamlayınca, arkasından bir başka imam efendi de Buhârî i Şerifin sonunu okuyacak, hatim duaları, B.M.M. açıldıktan sonra, orada yapılacaktı.

On gündenberi Ankara'yı doldurmuş olan golf pantolonlu, bacakları dolaklı, getirli, ya da çizmeli, avcı biçimi ceketli, başları kalpaklı milletvekilleri de halkın ar asandaydılar; onların hepsi —Paşanın arzusu gereğince— Hacıbayram camiine gitmişlerdi, ama yer nerede? Tahminen 1500 kişi alabilen camiye, belki 3000 kişi dolmuştu; halk, yerlerinden kı mıldıyamıyacak kadar ardarda saflar halinde diz çökmüşler; —bunlardan biri kısmı secdeyi birbirlerinin sırtlarına yapmışlardı ki dinen caizdi— bir kısım cemaat, camiin iki kapısından, dışardaki sofalara taşmış; oralar da dolduktan sonra mermer avluya, oradaki mezarların arasına, camiin dört yönündeki ara sokaklara, camiin bitişiğindeki Ogüst mabedinin uygun yerlerine kadar, kilimler yaymak suretiyle diz çökmüşlerdi.

Milletvekilleri de bunların arasmdaydılar.

Ezan okumak üzereyken, Mustafa Kemal Paşayla, ülkü arkadaşları da —sekiz kişiydiler— camiye geldiler; kalabalıktan içeriye giremediler; doğu yönündeki büyük giriş kapısının önünde diküdüer.

Onları gören iki kayyum, kendilerine yer bulmak için cemaatin arasına daldılar; sıkışık safların arasından güçlükle ilerliyerek mihrabın önüne sokuldular; tamdik dört beş kişiye durumu anlattılar; onlar —müezzin mahfilinde oturmaları şartıyla— kendi yerlerini Paşayla, arkadaşlarına verdiler; cemaat saflarının arasından —herkesin derin dik

kat ve alâkası üzerlerinde toplanarak— ardarda ilerleyen Mustafa Kemal'le dört arkadaşı, bu açılan yerlere gidip diz çöktüler; geri kalan üç kişiye, içeride yer bulunamadığı için, onlar, dışardaki cemaat saflarının arasına karıştılar.

Epey zayıf görünen Paşanın omuzlarında gri pelerin, başında siyah, parlak tüylü kalpağı vardı; sırtındaki elbisesi —arkadaşlarmınki gibi— avcı biçimiydi; camiye girerken, arkadaşlarıyla birlikte çıkardığı tozluklu (o devirde iskarpinleri tozdan, pantolonun paçalarını kundura boyasından korumak için ayakkapların üzerine geçirilen çuhadan yapılma mahfaza) iskarpinlerini, giriş kapısının sağ yanında, üzeri üstüste, çeşit çeşit ayakkabılarla dolu, tahtadan yapılma kunduralıkların üzerine koymuştu.

NAMAZ VE HUTBE

Saat 12,10 sıralarında, bütün Ankara minarelerinde Ezanı Muhammedi okunmağa başladı; şehrin seması, belki on dakika bu seslerle inledi.

Ezan bitince, Hacıbayram camiinde namaz başladı.

Mustafa Kemal Paşa, vecd içinde, ilksünneti kıldı.

Başı daima önüne eğikti; ellerini, vücudunu boydan boya örten gri pelerininin altındaki ceketinin önünde, birbirine bağlamıştı.

Sağ ve solundaki yaverleri de —kendisi gibi— huşu içinde rükû ve secdeye varıyorlardı.

Cemaat, ilk sünneti tamamlayınca, müezzinler mahfilin deki müezzinlerden uzun, siyah sakallı, siyah golf cüppeli olanı, Hazret i Peygamberle, Bilâl i Habeşî'ye ve bütün şüheda ruhlarına Salâvatı Şerife ve Fatiha okunmasını bildirdi; bunun sevabını özetledi; sonraâ, hutbeden önce okunması gerekli âyetleri okumağa başladı.

Cemaat, hafif mırıltılarla, Salât getirirken, demin Kur'an okuyan ihtiyar imam —Sünneti minberin önünde kılmıştı— yerinden kalktı; yeşü ipekten atlas örtüsü sağ yana toplanmış olan minber kapısının önünde ellerini'açtı; kendi kendine bir dua okudu; bunu müteakip, minberin merdîvenle

rinden ağır ağır beş altı basamak çıktı; minberin ortasma rastlayan basamaklardan birinin üzerine oturdu.

Bu sırada, müezzinler mabiilindeki müezzinlerden bir başkası ayağa kalkmış; harikulade denecek kadar güzel ve gür sesiyle, iç Ezân ı Muhammedi'yi okumağa başlamıştı.

Camideki bütün mü'minleri bir anda kavnyan bu ses, hepsinin tüylerini diken diken etmiş; hepsini vecd içinde bırakmıştı; ilâhî azamet, ruhlarına dolmuş ve taşmıştı bile...

Hepsi önlerine bakıyorlar; en küçük bir gürültü bile etmeden, huşu içinde, Ezân ı Muhammedîyi dinliyorlardı. İçlerinde göğüs geçirenler çoktu.

Ezandan sonra hutbe başladı.

Minbere çıkmış olan ihtiyar imam, —çok doğulu bir vatanseverdi— hutbeye başladı.

Sesi derindi. Konuyla ilgili âyet ve hadislerden faydalananak, iç ve dış düşmanlara karşı zafer sağlamak için yapılacak savaşların kutsallığından; bu savaşlarda ölenlerin şehit, kalanların gazi olacaklarından; her üyesi, milletin kendi vekili olan B.M.M. nin meşruluğundan; öneminden; bu Meclisin vatandaşlara yükliyeceği vatanî görevleri yerine getirmenin farz ı ayn olduğundan bahsetti; hutbenin duasında, derin bir vecd içinde:

«— Ya Rabbi, milletimize kurtuluş ve hürriyeti nasip et!.. Çok acılar çektik; çok şehitler verdik; bize merhamet et Allahım!..»

Derken ruhu inliyor gibiydi.

Cemaat, derin sessizlik içinde —bâzıları iç çekiyorlardı— önüne bakıyordu; Mustafa Kemal Paşa, dalgın ve düşünceliydi; yanındaki arkadaşları gibi, o da önüne bakıyordu.

TEKBİR

İki rekât cuma farzı kılındıktan sonra, cemaat, hep birlikte tekbir getirmeğe başladı.

Vatanın dört yönündeki savaş cephelerinde, düşmanlarla vuruşurken şehit düşenlerin ruhlarındaydı bu tekbir...

Müezzinler mabiilindeki güzel sesli müezzinler, hep birden, gür sesleriyle cemaate rehber oluyorlar; cemaatin ıslak

korosu, bir derin uğultu halinde, onların tiz seslerini takip ediyordu:

«— Allahü Ekber, Allahü Ekber!..v>

Bu ne ulvî bir andı.

Binlerce göğüsten taşarak bütün mabedi; hattâ bütün Ankara semalarını kaplayan bu ilâhî münacatla, yalnız insanlar değil; yerler, gökler bile ürperiyordu sanki...

Müslümanlığın ezeli fazileti bütün ruhları kaplamıştı. Gönüller bir, düşünceler bir, imanlar birdi, ilâhî ürpertilere gömülen camideki binlerce insan, sanki bir tek kalbdı:

«— Lâ ilahe illâllahü vaîlahü Ekber!..»

Bir ara, tekbir uğultuları arasından sivrilen canhıraş bir çığlık, ortalığı kapladı; kısa aralıklarla bunu bir ikincisi, üçüncüsü, dördüncüsü takip etti.

Tutuldukları şiddetli heyecanın etkisiyle kendilerinden geçen bu vatandaşlar:

«— Allah!.. Allah!..»

Diye uzayan acı feryatlardan sonra baygın düştüler.

Bütün cami, gözyaşına boğulmuştu.

Az sonra, birkaç acı nida, yine birbirini takip etti.

Camiin orta taraflarında hıçkırığa hıçkırığa ağlaşanlar vardı.

B. M. M. NE HAKARET

Saat 13,00 sıralarında namaz son bulunca, cemaat yavaş yavaş camiden çıkmağa başladı.

15 dakika sonra cami boşalmış; kalabalık cemaat, yakındaki sokaklara, Karaoğlan (ulus)a giden yol boyunu doldurmuştu; iğne atılsa yere düşmeyecek kadar kalabalık vardı.

Ankara Valiliği ile, Kolordu Komutanlığının, düzeni sağlamak için önceden aldıkları bütün tedbirlere rağmen, kalabalığın camiden, Meclis binasına düzenle gidebilmesi Önemli bir problem oldu.

Kafüe, camiin önünde, önce yürüyüş düzenine girdi. Bu işle Ankara Vali Vekili Yahya Galip Beyle, (bu zat aslında Ankara defterdarıydı) Polis Müdürü ve subaylar meşgul oluyorlardı. Kortej şu düzeni aldı:

En önde, geniş boy Türk Bayrağı...

Onun gerisinde, Sinop Mületvekili Abdurrahman Hoca

mn —beyaz sarıklı, siyalı cüppeli, uzunca boylu, beyaz sakallı, heybetli bir zattı— başı üzerinde taşıdığı yeşil örtülü bir rahle... Bu rahlenin üzerinde, ipek mahfazalı bir Kur'an ı Kerîmle, kat kat ipek kadifeden bohçalara sanlı Sakal ı Şerif mahfazası...

Onun gerisinde, üzerlerinde çeşitli âyetler yazılı, uzun serenli, yeşil atlastan tarikat bayraklarını taşıyan dervişler... Hacı Bayram Velînin, Mevlânâ Celâletti hRûmî'nin, Buharalı Şeyh Bahaettin Nakşibendî'nin, Şeyh Abdülkadir Geylânî'nin, Hacı Bektaş Velî'nin bayrakları...

Bunlar Bayramî, Mevlevî, Nakşibendî, Kaadirî, Bektaşî tarihlerini remzediyorlardı.

Onların gerisinde, ellerinde neyler, kuddümler, tığlar, teberler bulunan, uzun sakallı, bir bölümü uzun fesli, yeşil sarıklı şeyhler, dervişler, müritler, çömezler ve ilâhî okuyucular...

Daha geride Mustafa Kemal Paşayla, Rauf, Celâletrîn Arif, Bekir Sami, Recep, Yunus Nadi, Rıza Nur beylerle, Paşanın yaverleri Hayatî, Salih ve Muzaffer beyler..

Daha geride sarıklı, fesli kalpaklı, kefiyeli milletvekiliyle, resmî üniformalı subaylar... Onların gerisinde de halk...

Kafile, şöyle böyle yürüyüş düzenine girince, din adamları, koro halinde tekbir getirmeğe başladılar. Neylerle, nısıfeler ve kuddümler, koroya ikinci perdeden refakat ediyorlardı.

Halkın çoğunluğu da koroya katılınca, vecitli uğultular, bütün Ankara semasını —bir yandan da hafif yağmur çiseliyordu— kapladı. Kafile çok ağır tempoyla, yürüyordu.

Düzeni sağlayacak olan kolordu erleriyle, polis ve jandarmalar, kalabalığın arasında erimişler; kaybolmuşlardı.

Mustafa Kemal Paşanın sırtındaki pelerini, yağmur çisentiyle karışık esen hafif rüzgârla, arasına iki yana açılyordu. Elleri, sırtındaki avcı biçimi ceketinin ceplerindeydi. Gözleri biteviye, etrafındaki kalabalığın üzerinde dönüyor; kimseye bir şey sezdirmemeğe çalışarak etrafındakiler inceliyor; kendisine yapılabilecek herhangi bir suikast ihtimaline karşı, ceketinin sağ cebinde bulunan tabancasını, ateşe ha

zır, elinde tutuyordu; kendisi gibi dikkat kesilen yaverlerinin üçü de hemen gerisindeydiler.

LUI: Kalabalık, tekbiri üç kez tekrarladıktan sonra ilâhîlere başladı.

Binlerce Mşinin içinde konuşan kimse yoktu; ilâhî, ney, kuddüm sesleri kalabalığa hâkimdi; sokaklar insan almıyordu; kalabalık yürümüyor; yerinde sayar gibi dalgalanıyor; dalgalana dalgalana gayet ağır ilerliyebiliyordu.

B. M. M' DE

Camiden hareketin ancak kırkırıncı dakikasma doğru, kafiye 300 metre kadar ilerliyerek, güçlükle B.M.M. nin önüne gelebildi.

Binanın kuzey yönüne düşen birkaç basamaklı merdivenin önünde çifte kurbanalr kesilirken, Bursa Mûletvekili Fehmi Hoca, Türkçe duaya başladı.

Gür sesli, siyah sof cüppeli, beyaz yüzlü, kara gözlü bir zatt. Cenâb ı Haktan, vatana, millete ve Büyük Meclise zafer ve saadet dileyen gür sesi, zaman zaman ortalığa kaplı yan «âmin» uğultuları arasında kayboluyor; «âmin» uğultuları dalga dalga etrafa yayılıyor; yankılarla uzaklaşıyordu.

Duadan sonra, Mustafa Kemal Paşayla, yanındaki ülkü arkadaşları ve milletvekilleri, binanın sol yanma düşen birkaç ayak merdiveni çıktılar; küçük kapıdan B.M.M. ne girdiler.

Milletvekilllerinden bir bölümü, uzun, dar koridordan geçip toplantı salonuna girerlerken, Mustafa Kemal Paşa> yanındaki arkadaşlarıyla, binanın dışardaki (halktan yana olan) balkonuna çıktı; oradan halka kısa bir hitabede bulundu; Günün yüceliğini, girişilen hürriyet ve istiklâl dâvasının önemini, açılan yeni Meclisin meşruluğunu, millet hatındaki önemini anlattı.

Hitabesini bitirince, halkın ve askerlerin alkış ve sevinç naraları arasmda ba?kondan ayrıldı; toplantı salonuna gitti.

Salonda yüz yirmiye yakın milletvekili vardı. Burası, aslında Meclis olacak büyüklükte değildi; ama toplantı için şehirde başka uygun bina yoktu.

Başkanlık kürsüsü, Ankaralı marangozlar tarafından, salon kapısının karşısına kurulmuştu; kürsünün arkasındaki duvarda; «İşlerinizde meşveret ediniz» levhası asılıydı.

Kürsünün önüyle, sağ ve solundan, arka arkaya kapıya kadar, Ankara Ukokullanndan getirilen öğrenci sıraları dizilmişti; bunların hepsi siyah boyalıydı. Sıraların arasında, birisi salonun sağında, ötekisi solunda olmak üzere iki soba kuruluyordu; boruları tavana doğru, eğri büğrü yükseliyordu. Tavanda büyük boy bir gazyağı lâmbası asılıydı.

Hacı Bayram Velînin Bayrağı, başkanlık kürsüsünün sağma, sakal ı şerif bohçası da yine aynı kürsünün soluna konmuştu.

Milletvekilleri, sıralarda ikiye, üçer oturuyorlardı. Çeşitli meslek ve kılıktaydılar: Hacı, hoca, general, efendi, bey, ağa, subay, derviş, şeyh, memur, öğretmen, tüccar, avukat, gazeteci...

DUA

Mustafa Kemal Paşa, kürsünün sağma düşen sıralardan en öndekinin önüne gittikten sonra dinî tören başladı ;her kes ayaktaıdı.

Uzunca boylu, beyaz tenli, mavi gözlü, siyah sakallı bir hoca, başkanlık kürsüsünün önüne geçti; gür ve ahenkli sesiyle, Arapça Kur'an ı Kerim ve Buhâî i Şerif hatim dualarına başladı:

Okudu, okudu, zaman zaman, okudukça ağladı; milletvekillerinden bir bölümünü de ağlattı.

Onların sık sık bir ağızdan koro halinde tekrarladıkları «âmin» sesleri, her seferinde, binanın dışına aksediyor; dışardaki halkın da bu duaya katılan «âmin» uğultuları, bütün Ankara semalarını kaplıyordu.

ŞERİF BEYİN AÇIŞ KONUŞMASI

Dualar tamamlanınca, Meclisin en yaşlı üyesi olan Sinop Milletvekili Şerif Bey açış konuşmasını yapmak için ağır ağır kürsüye doğru yürüdü; üç dört ayak tahta merdiveni

çıktı; Mraünün en üst bölümünde bulunan Başkanlık makamındaki eski bir koltuğun önüne geçti.

Yaşlı, beli hafif kambur, pos bıyıklı, saçları başı ağarmış, orta boylu, kara gözlü bir zattı; epey heyecanlı görünüyordu:

«— Sayın arkadaşlar!..»

Diyerek hitabesine başladı; sesindeki ihtiyarlık ve bu önemli, tarihî toplantının verdiği heyecandan doğma titreklik belli oluyordu.

İlk hitaptan sonra birkaç saniye durdu; kollariyle kürsüye yaslandı; daha kuvvetli bir tonla sözlerine devam etti:

«— İstanbul'un işgal olunduğu ve padişahın düşman elinde esir bulunduğu malûmunuzdur.

Bu duruma boyun eğmek, milletimizin yabancı boyunduruğunu kabullenmesi demektir; ancak bizim milletimiz, ezelden beri hür yaşamış bir millettir. Bu sebepten düşman boyunduruğunu şiddetle reddetmiş; derhal milletvekillerini toplamağa başlayarak yüksek meclisinizi vücuda getirmiştir.

Bu yüce Meclisi açarken, başkan sıfatıyla ve Allanın yardımıyla bütün cihana ilân ediyorum ki, milletimiz içte ve dışta tam istiklâlle kendi kaderini bizzat eline almıştır. İstanbul bulumuz ebediyen Türktür ve Türk kalacaktır.

İşgal altında, çeşitli elem ve facialarla maddeten ve manen miha edilmekte olan bütün mazlum vatan topraklarımızın kurtarılmasına muvaffakiyet ihsan buyurmasını Cenabı Haktan yalvarırım!»

TARİHÎ OLAY BÜTÜN DÜNYAYA DUYURULUYOR

İhtiyar başkan, bu kısa hitabesinden sonra, alkışlar arasında kürsüden ağır ağır indi; yerine gitti; oturdu.

Toplantı o gün için son bulmuştu.

Anadolu Ajansı, en küçük ayrıntılarına kadar bütün tören tafsilatını o gün telgrafla hem ana vatana, hem bütün dünyaya yaydı.

Ertesi gün, Büyük Meclis tekrar toplandığı zaman, Başkanlığa 110 oyla Mustafa Kemal Paşayı seçti ve o gün Başkanın, milletvekilleri arasından seçtiği ve Büyük Meclisin ka

bul ettiği üyelerle ilk millî hükümet resmen kuruldu.

Büyük Meclis, teşriî ve icraî bütün kuvvetleri nefsinde topladığı, Meclisin başkanı, aynı zamanda hükümetin de başkam olmuştur.

Mustafa Kemal Paşamın ötedenberi gerçekleşmesine büyük önem verdiği (irade i millîyenin, bilfiil mukadderatı vatana el koymuş tanınması) esas prensibi, artık tüm ulusça benimsenmiş sayılabilir.

«— ALLAHIN LANETİ, HAINLERİN ÜZERİNE OLSUN!..»

Meclis, 25 Nisan 1920 pazar günü yaptığı toplantıda, Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) in kaleme aldığı beyannameyi kabul etti. Bu beyannamenin adı: (B.M.M. nin Memlekete Beyannamesi) idi.

«Anadolu'nun her köşesinden gelen milletvekillerinizin teşkil ettiği B.M.M., olanı biteni dinleyip anladıktan sonra, millete gerçeği söylemeğe lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alman ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler, sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir Vilâyetinin, Aydın'ın, Antalya'nın, Adana'nın, Antep'in, Maraş ve Urfa'nın düşmanlar tarafından işgali üzerine silâha sarılan millettaş ve dindaşlarımızı, size mahvetmek için (Padişah ve Halifeye isyan) sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi, Halife ve Padişahımızı düşman baskısından kurtarmak, Anadolu'nun, şunun bunun elinde parça parça kalmasına mâni olmak, Başkentimiz İstanbul'u gene anavatana bağlamak için çalışıyor.»

«Biz milletvekilleriniz, Cenâb ı Hak ve Resulü Ekremi adına yemin ederiz ki (Padişah ve Halifeye isyan) sözü, bir yalandan ibarettir. Bundan maksat, vatani savunan kuvvetleri, aldatılan Müslümanların elleriyle mahvetmek ve sahipsiz, savunmasız bırakarak elde etmektir.»

«Hind'in, Mısır'ın basma gelen halden, mübarek vatanımızı kurtarmak için, İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalanlara inanmayın. İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'mı, velhasıl vatanın düşman istilâsına uğramış bölümlerini savunanları, din ve milletin şerefi için kan döken

kardeşlerinizi, arkadan size vurdurmak istiyen alçakları dinlemeyin ve onları, Millet Meclisinin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin; tâ ki dini İslâm, son yurdunu kaybetmesin; tâ ki milletimiz köle olmasın. Biz birlik olduğça, düşman, üzerimize gelmiyeceğini resmen ilân etti. Onun candan özlediği, aramızda nifak ve ayrılıktır.»

«Allahm laneti, düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve yardımını, halife ve padişahımızı, millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın!..»

Ayrıca gene Hamdullah Suphi (Tanrıöver) in kaleme aldığı (Padişaha Arıza) da şöyle son buluyordu:

«Kendi hükümetimizin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamak, yabancı esareti pahasına kavuşacağımız huzur ve saadete bin kat yeğdir!..»

KESİN VE KÖKLÜ TEDBİRLER ALINIYOR

27 Mayıs 1920 perşembe günü, Millî Hükümet, İstanbul'daki Osmanlı hükümetine karşı ilk ciddî tedbirini aldı:

Ankara müftüsü Rifat Hoca (Diyanet İşleri Eski Başkanını merhum Rifat Börekçi) ile, Bursa Milletvekillerinden Mustafa ve Şeyh Servet Efendiler, Ankara'ya davet edilen 153 Anadolu müftüsüyle, ortak bir toplantı yaptılar.

Damat Ferit Kabinesinin Şeyhülislâmı Dürrî Zâde Abdullah efendinin Kuvayi Milliye aleyhine çıkarmış olduğu idam fetvasına, bu hocalar, Millî Hükümetin ilk karşı fetvasını hazırladılar.

Büyük önem taşıyan bu fetva, düşmanın silâhına, aynı silâhla karşılandı.

156 imzalı olan fetvada: Vatan ve milleti bugünkü durumundan kurtarmanın farz ı ayn olduğu; bu uğurda savaşanların kat'iyen Komünist, dinsiz, hain olmadıkları; ölenlerin şehit, kalanların gazi oldukları; Kuvayi Milliye'ye karşı düşman tarafını tutarak savaşanların dinsiz, fesatçı, vatansız oldukları; Kuvayi Milliye aleyhine, İstanbul hükümetinin şimdiye kadar çıkardığı bütün fetvaların hükümsüz olduğu yazılıydı.

Yunus Nadi Beyin (Yeni Gün Matbaası) nda on binlerce

nüsha hasılan fetva, Anadolu'nun her yanına, bu arada İstanbul'a da kucak kucak gönderildi.

Ancak bu fetvanın yayınlanmasından sonra, ballan çoğunluğu hanyayı konyayı anlıyabildi, Kuvayı Milliyeyi destekliyen azimkar hamlelerini hakkiyle göstermeğe başlıya bildi.

Bozgunculukları önlemek için birbiri arkasına çıkarılarak derhal yürürlüğe konulan (Hiyanet i Vataniye) (29 Nisan 1920 de çıkarılan bu kanuna göre, B.M.M. ne isyan edenler vatan haini olacaklardı) ile «İstiklâl Mahkemeleri!» ve «Anayasa» Kanunları da (ortalığın kaynaşmak istidadında bulunduğu bu karışık zamanlarda, İstiklâl Mahkemeleri çoğunlukla idam kararları veriyorlardı) bu hamlelerin müsbet yönde işlemelerinde büyük faydalar sağladılar.

YÜZBAŞI İHSAN GERİLLÂCI

»

Yüzbaşı İhsan, kendisine merkez olarak seçtiği kasabaya ulaşınca, hemen çalışmalarına başlamıştı. Bu çalışmalarında, kendisine Garp Cephesince verilen emri esas tutuyordu.

Kasaba halkının bir bölümü, savunmanın aleyhindeydi; bunlar düşmandan iyice yılmışlardı; fırsatım düşürüp arasıra:

— Bilâder efendi, diyorlardı, gâvurla vuruşmak, onu büsbütün kızdırmaktan başka bir şeye yaramaz; bizim başımızı derde goyma AllahasenL.

— Biz siviller gariya benzeriz aha töbe olsun; diğne biyo, ni gelir garı gısmının elinden; hökûmat bi şey yaparsa yapsın aha; illevelâkin, biz savunma mavunma istemeyiz efendi bilâder!.. Zâti bu halınla ni yapsan, ni işlesen bi hayır gelmez benim büdiğim bu aha!..

— Savunma lâfını bilen gonusmamız tehlikeli bizim, aslan gardaş; bu kâfir belâlı töbe olsun!.. Namusu, dini, vatanı hökûmat düşünsün!.. Bizim annımıza ni yazıldıysa, biz onu görürüz efendi gardaş; bizi ısırmayan yılan bin yaşasın!..»

«— Uyur yılanın guyruğuna basma heç sen beni diğner

sen; sizinle beraber, bizi de peruşan eder bu kâfir inan olsun; maf oluruz!..»

«— Sıkıştınız mı, siz Guvayi Milliyeciler çekip giderseniz emme, bizim halımız nice olur; künah bu çoluk çocuğa bilâder; geride galanların derisini yüzer bu gâvur, seni Allah inandırsm gardaş; ni ev bırağır; ni mal mülk; ni doğra madık insan; onun için efendi bilâder, vazgeç siz bu savunmadan gelen; başka yerlere gidin; oralarını savunun; bizim başımız derde girmesin gardaşcağzım!..»

Fakat Yüzbaşı, yaptığı inandırıcı konuşmalarla, böyle düşünenleri kısa zamanda kendi düşüncesine döndürdü; vuruşmanın lüzumunu onlara da —bilhassa Millî Hükümetin çıkardığı son fetvanın pek büyük yardımı olmuştu— kabul ettirdi.

ÇETİN ŞARTLAR

Kasabanın savunması için zâten yirmi gün kadar önce, yerli mücahit delikanlılar tarafından —pek basit ve uydurma da olsa— kurulmuş olan cepheyi daha da kuvvetlendirmek için, önce, yerli halkın yardımına başvurdu; onlara Şey sinan ı Ümmî camiinde bir nutuk çekti; durumu etraflica açıkladı; eski de olsa, bir miktar elbise, ayakkabı, çorap v. s. Ue, bayat ta olsa, ekmek, yufka, zahire; ayrıca kama, balta, çifte v.s. gibi silâhlar sağladı ki, bunların sonraları çok faydasını gördü.

Bir yandan da, düşmanla ayrı birlikler halinde vuruşan komşu çetelerle temasa geçti; onların başlarındaki efe, ya da subaylarla (kendi düşüncesiymiş gibi) birleşmek lüzum ve ihtiyacı hakkında konuştu; dağınıklığın zayıflık yarattığını, düşmanın kendilerinden çok üstün olduğunu, üç grupun bir kumanda altında, bir hat üzerinde toplanmasının, şimdikinden çok daha tesirli bir kuvvet meydana getireceğini bildirdi.

Öte yandan, düşmanın sık sık tekrarladığı baskınlara karşı, gerilerdeki köyleri uyanık bulundurmak istediğinden, onlarla kendisi arasında haber postaları kurdu: Kasabaya uzak köylerin korucu ya da kâhyaları, kasabayla haberleşebilen köylerle aralarında bağlantı kuracaklar; kasabaya ya

kın köylerin korucu ya da kâhyalarıysa, nöbetleşe her gün sabahları mutlaka kasabaya gelip kendisini görecekler; köylerindeki durumu bildirecekler; kendisinden alacakları yeni emir ve haberleri muhtarlara götüreceklerdi.

Bu tedbirlerin epey faydası oldu: Gönüllüler eskisine göre daha çoğaldı; haber postaları da belirli zamanlarda oldukça düzgün işlemeğe başladı; fakat çete başkanlarıyla, bunların kızanları, Yüzbaşının tavsiyelerine aldırış bile etmediler.

Çete başkanı efelerle, onların kızanları —aralarındaki Çahkakanlar müstesna— aslında eşkıyalıktan yetişme insanlardı; kafaları kızdığı zaman —haklı ya da haksız— adam öldürmeyi hiçe sayarlar; hele ordu subaylarından —hepsini İttihatçı saydıklarından— hiç haz etmezlerdi. Disiplin altında savaştan çok, macera ve heyecan peşinde koşmayı arzuadıklarından, düşman birlikleriyle başıboş vuruşmalarını eskisi gibi sürdürdüler; Yüzbaşı da —bütün çabalarına rağmen— onlara kafiye söz dinletemedi.

DAĞINIK KUVVETLER

Böylece aradan iki ay kadar geçti.

Düşman, Aydın ve Salihli Cepheleindeki Kuvayı Milliyecilere, zaman zaman şiddetli hücumlar yapıyordu.

Yüzbaşının Kuvayı Milliye Komutanı olarak bulunduğu kasabanın savunması, iki gündenberi, düşmanla çok amansız bir boğuşma halinde sürüp gidiyordu.

Savunma hattı, kasabanın 200 metre batı güneyindeki Karatepemin yamaçlarından geçiyor; kasabayı içine aldıktan sonra Bozdağ'da son buluyordu.

155 kişi olan gönüllüler, Yüzbaşı İhsan'ın komutasında kuvvetli ve birleşmiş bir kütleydi. Bunlardan çoğu, Birinci Cihan Savaşına katılıp esirlikten, ya da sürekli geri çekilişlerden sonra köylerine henüz dönebilmemiş askerleri ve başlarındaki Yüzbaşılı gibi, onlar da, doğru dürüst dinlenip bir «oh» diyemeden tekrar silâha sarılmışlardı. •

8 10 kilometre güney batıdaki İkizce Alacalı Devcik Tepelerinde birkaç millî birlik daha vardı: Yarısı asker

kaçaklarından, yansı yerli halktan meydana gelmiş Kurmay Yarbay Rasim Bey, Çerkez Tevfik, Bahriye Binbaşısı Aziz Bey Birlikleri...

Ama bu birliklerin aralarında anlaşma ve bağlantı kurulamadığından, birbirlerine yardımları dokunmuyordu.

İKİ ŞEHİR

Düşmanın bu bölgedeki Kuvayı Milliye cephelerini çöktürmek için hücumla geçtiğinin 3. günü akşam üzeri; ortalık biraz sessizleşir gibi olunca Yüzbaşı, biraz dinlenmek istedi; birkaç saattenberi pusuda bulunduğu boy siperinden iki büküm dışarı çıktı; geniş Alaşehir Ovası'na bakan tek tük çamlı, basık tepenin soluna, oradan gerilere doğru uzayan irtibat hendeğine atladı; eğilmiş durumda, tepenin doruğuna doğru 8 10 adım gitti; doruktaki siperin içinde, önüne çıkan büyükçe bir taşın üzerine oturdu, sırtını siperin geri şevine verdi; silâhını omuzuna dayadı; uzaklara doğru bakarak bir «oh» çekti.

Üstü başı perişandı; bir dağ adamı gibi saçı sakalına karışmış, ayaklarındaki çarıkları delinmişti; sağ ayağının tırnağı uzamış olan—başparmağı, yırtık çarığından dışarı fırlamıştı; Birinci Cihan Savaşının sonlarına doğru (1917) ordudan aldığı hâki renkli pantolonunun dizleriyle, sırtındaki ceketin kol ve göğüs bölümleri yer yer erimiş; Artılmıştı; porsumuş kumaş parçaları sarkıyordu.

Çok yorgun olduğu, yüzünden belliydi.

Bir metre kadar derinlik ve genişlikte olan hendeğin içi, yer yer kan lekeleriyle kaplıydı; sağda solda cesetler görünüyordu.

Yüzbaşının bulunduğu yerin 5 6 metre ilersinde iki ceset yatıyordu: Somali Emin'le, Bandırmak Ali'nin kanlı cesetleri...

Emin, alnından girip kafatasım parçalıyan bir kurşun—ya da misketle—yüzükoyun yere yuvarlanmış; iri, mavi gözleri, göz çukurlarından 15 20 cm. dışarı fırlamış; beyni etrafa saçılmış; başından fışkıran kanlar, siperin on ve geri şevlerini boydan boya kana bulamıştı.

Ali'rrinse, ya kurşun, ya da şarapnel (misket) parçasıyla gırtlaklı parçalanmış olmalı ki, eli boğazında, sırtüstü kala kalmıştı; bulunduğu yer, kuruyup çatlamış siyah kan pıhtı-ları içindeydi.

Savaş, iki saattir olanca hızıyla sürüp gitmiş ve ancak on dakika önce tavsamıştı.

Bu süre içinde (166 kişi olan) cephe fedailerinin yedisi şehit düşmüş; 4 ü ağır yaralanmıştı.

Sağ ve sol yönlerden sık sık ateş ve süngü hücumuna geçmiş olan düşmanm kaybı da ağırdı; Kuvayi Milliye cephesini üç yönden, belki 5, 6 kat üstün kuvvetle kuşattığı halde, kesin sonucu bir türlü sağlayamamıştı.

GERİLLÂCILARIN FİZİK VE PSİKOLOJİK DURUMLARI

Yüzbaşı, oturduğu yerden İzmir yönüne doğru baktı; önünde yemyeşil Alaşehir Ovası uzanıyordu.

Sol yanda, dumanlara gömülmüş sıra tepeler halinde Bozdağ...

Sema lekesizdi; güneş batmak üzereydi: hava hâlâ sıcağı; rüzgârın en hafif bir esişi bile hissedilmiyordu.

Etraftaki göcözlere baktı: İlerdeki ahlat ağacının dibinde —Mimiklerine varıncaya kadar bütün tüyleri beyaz, cildi pembe olduğu için Akoğlan diye anılan— İnegöliü Hamza, tepenin boyun bölümündeki boy siperinde, çelimsiz; fakat harikulade cesur bir delikanlı olan Cumaovalı Mehmet, daha ötedeki bir küçük tümseğin gerisinde, uzun boylu, çakır göz-lü, zayıf, beyaz bir delikanlı olan Akhisar'lı Osman, ellerindeki uzun tip, eski dürbünlerle —şüphelendikçe— etrafı gözetliyorlardı.

Geri kalan öteki fedailer, tepeden tâ kasabaya kadar yı-lankavi uzayıp giden siperlerin içine dağılmışlardı; kimisi irtibat hendiğinin (sıçan yolunun), kimisi boy siperinin içinde, onar on beşer metre aralıkla öbek öbek toplanmışlar; kimi yatıyor; kimi oturuyor, dereden tepeden konuşarak dinleniyorlardı.

Yüzbaşının dalgın bakışları, guruba yaklaşan güneşin,, İzmir ufkundaki titrek kıvıllıklarına kaydı.

Uzaklardan, ince tıkırtılar halinde araba tekerleklerinin sesiyle, arasıra kalın, boğuk köpek havlamaları geliyordu.

OVADA uzayıp giden bağlar; karşıda, guruba yaklaşan güneşin kızılıklarmı aksettirerek akan Gediz Irmağı; onun iki kıyısıyla, yeşil bağlardaki «bağ evleri» nin yanlarında görünen ağaçlar ve daha ötelerde hayal meyal farkedilen «Bintepeler», akşamın durgun hüznüne gömülmüşlerdi.

Lidya Krallannm büyük tepeler «tümülüs» şeklindeki anıt kabirleri olan «Bintepelerden» —Yüzbaşıya öyle geliyordu ki— bu akşam vaktinde, buğulu, derin bir inilti yükseliyordu; o muhteşem antik medeniyetten sonra, bugünün, vahşî facialarına ah eden bir iniltiydi bu...

Yüzbaşı, ceketinin sağ koluyla, alnındaki ter damlalarını sildi; tüylü bilekleri, ensesi, boynu, sakallı yüzü, ter ve tozdan rengini değiştirmişti.

Sağ dirseğim dizine dayadı; yorgun başını avueunun içi ile destekledi; bir müddet hiç kıınıldamadan öylece kaldı.

Karşı ovada uzayıp giden, işgal altındaki köy ve kasabaların ısırabına dalmıştı.

Kendi kendine acıile mırıldandı:

«— Hey gidi hey!...»

«Neye çalışıyoruz; ne oluyor» demek istiyordu.

Bu sırada, sol yarımından, kalmli inceli konuşma seslerinin geldiğini duyunca, başını çevirdi; o yöne baktı: Beş altı kişi, hendeğin içinde eğilerek sola doğru yürüyorlardı; bunlar az sonra, Soma'lı Eminle, Bandırma'lı Alinin cesetlerini kargatulumbayla kaldırdılar; aşağı vadideki Sarısu Mezarlığına göturdüler; sonra gene geri döndüler; hendeğin Bozdağa doğru uzayan yönündeki 4 cesedi daha —ikisini aynı şekilde, ikisini de yanlarındaki tek sedyeye üstüste yatırarak— kaldırdılar; yine eğilmiş vaziyette, 2000 metre aşağıdaki Sarısu Mezarlığına göturdüler.

Çetelerden şehit düşenler —içinde bir de evliya mezarı bulunan— bu mezarlığa gömülüyorlardı.

Bir ara, arka arkaya iki silâh gürültüsü, şiddetli yankılarla akşamın ve savaş aralığının sessizliğini sarstıysa da, ne Yüzbaşı, ne emrindeki çeteler buna aldırış ettiler; içlerinde böyle «eşek arısı» vızıltılarına kıymet veren yoktu.

Yalnız Eskişehir'li Ramazan, 8, 10 saniye sonra, iri parmaklı ellerini, kalın dudaklı ağzının iki tarafına siper yaptı; kaim, sert sesiyle, düşmana doğru avaz avaz haykırarak küfretmeğe haşladı.

Bu cevabî notanın mânasını, düşman erleri —Türkçe bilen yerli ramlardan olacaktılar— anlamış olmaklar ki, akabinde birkaç bağırtıyla birlikte, şiddetli makineli tüfek ateşi başladı.

Bu durum, Ramazan'ı büsbütün azdırdı; onun kahkahalarına ötekiler de katıldılar.

Birbiri peşinden siperin ön bölümüne yağın kurşunlar, oradaki toprak yığınlarını kaynatır gibi altüst ediyordu.

Ramazan, kaim sesiyle, kasdî bir kahkaha daha savurdu; ellerini megafon şeklinde yine, kaim dudaklı ağzının iki tarafına dayadı; makineli tüfek siperinden, gürültü patırtı arasında, bütün kuvvetiyle düşman yönüne doğru haykırmağa başladı; yine onları adamakıllı yıkadı.

Siperdeki öteki gönüllüler, onun bu halini karşıdan gülererek seyreliyorlardı.

Hendeğin içinde, kimisi uzun oturmuş; kimisi bağdaş kurmuş; kimisi çömelmişti, dinleniyorlardı; kahvedeymişler gibi, birbirleriyle karşıdan karşıya keyifle konuşuyorlardı; Azrail binde bir bile akıllarında değildi; çoğu, Balkan Harbindenberi (1912) 8, 9 yıldır savaşıyordu; Çanakkale'de, Süveyş Kanalı'nda, Kafkas'ta, Makedonya'da kaç kereler ölmüş ölmüş dirilmiş insanlardı; yıllardanberi ölümü ve ölüm âletlerini göre göre kanıksamışlardı artık. Şimdi hepsi fiziğin esiriydiler; yani rahat bir evin, dişe dokunur yiyeceklerin...

Ödemiş'li İsmail'in, geçen kış nasılsa eline geçirdiği keçeden yapılma bir çoban yağmurluğu vardı. Bunun sağına soluna birer delik açarak kendisine hem palto, hem seyyar döşek yapmıştı; hele çulun, eskiliği yüzünden erimiş sırt kısmına bir meşini iğne iplikle dikiverince, artık bir daha ne yağmur, ne kar...

İşte şimdi bu seyyar döşegini siperin tabanına yaymış; kendisinden başka iki arkadaşı daha, başlarını sağ avuçlarının içine dayayarak çulun üzerine uzunmuşlardı. Hepsinin keyifleri yerindeydi; çeneleri biteviye işliyordu: Ramazan'ın

matraklığı, dudaklarının kalınlığından dolayı ona takılan «Paçadudak» adı, eski geçmişler, gâvurun niyeti, yeni gönüllülerin geç kaldıkları, bu Yunanın çok kallesiz olduğu, fare tıktırtıları... İçlerinde, arasıra gevrek kahkaha atanlar bile vardı.

Yüzbaşı İhsan, oturduğu taşın üzerinden onların kaygısız hallerini görebiliyordu. Kendisi de onlar gibi hayhuy içinde vakit geçirmekle beraber, nedense bu akşam üzerinde durgunluk vardı.

Yan gözle bakarak konuşmalarına kulak kabarttı: .Sesler, hepsinde gamsızdı; dünya umurlarında değildi; kılık kıyafetleriye yandım Allah...

Kimisi çarıklı, kimisi eski asker postallı, kimisi potinli, tulumbacı, kimisi yalınayak...

Bazılarının sırtında, mintan, bazılarında gömlek, ceket, eski yelek...

İçlerinde düzgün kılıklı tek kişi bile yoktu; hele Bozö yüklü Mustafa... Sırtında tek gömlekten başka bir şey yoktu bu fakirin...

Hepsinin sakalları uzamış; bazılarının açık duran gömlek, ya da mintanlarından, göğüslerindeki sert kıllar dışarıya fırlamıştı.

Ellerindeki silâhlar da karmakarışıktı: Mavzer, karadağ, martin ve yedek olarak ta kürek, nacak, balta...

Adam basma günde 15 mermi alıyorlardı; bu mermiler, İstanbul'dan, İtilâf Devletlerinin depolarından kaçırılanlardı.

Yüzbaşının, bu mermilerin sarfı hakkındaki emri kesin-di: Her fedâî, aldığı kurşunları mutlaka doluya atacaktı; onun için sık sık tüfek kullanamıyorlardı; öyle bir zamandı ki, tek kurşunun, tek mavzerin, hele tek insanın pek büyük değeri vardı. Kasaba halkından büyük bir kısmının:

«—'Bu Kuvayi milliye, Yunana karşı koyamaz; bunların kıvıracakları şey değil o; Yunan süpürür bunları!..»

Diye hüküm yürttükleri bir zamanda, bu savunma araçlarının önemi inkâr edilebilir miydi?

Kasaba halkım geç, toplumda bile —bilhassa bazı aydın

kişiler— Kuvayı Milliyeye itimatsızlıkta o kadar ileri gidiyorlardı ki, bu yarı aç, yan çıplak millet fedailerini küçüm-süyorlar:

«— Yunanın karşısında dirense bile bunlar, geride İngilizler var; Yunanı asıl besleyen İngilizler; herifler denizlere hâkim bir kere; yalanda bir çok limanlarımıza asker çıkarırlar; bu üç buçuk Kuvayı Milliyeciyi gene alt ederler!..»

Diyorlardı; kasabada da bu düşüncede olanlar çoktu.

«— GESİ BAĞLARI...»

On dakika kadar sonra güneş batmıştı.

İhsan, başını, siperin ön şevine üst üste koyduğu kollarının üzerine dayadı; dalgın dalgın uzaklara baktı.

Hali, sınıfta kollarını sıramın üzerine koyarak uyuyan bir öğrenciyi andırıyordu.

İzmir yönündeki son kızılıklar, karşıdan bir toz yağmurunu andırır şekilde yeşil ovaya vuruyordu.

Yüzbaşı, geçmiş günleri, geride bıraktıklarını düşünüyordu. Şimdiye kadar onlara üç mektup yolladığı halde, bir tekine karşılık alabilmişti. Cepheye geldiğindenberi kaç ke-reler kıl sıyırtarak ölümün elinden kurtulmuştu; şimdi yaşı-yordu; acaba yarın bu saatte gene sağ olabilecek miydi? 24 saatin içinde 18 şehit ve yaralı verilmişti; yarm bunlardan birinin kendisi olmayacağı kim söyleyebilirdi?

Bu sırada, az ötesinde, tiz bir nağme yükseldi.

Yüzbaşı bunu duyunca, gözlerini araladı; siperin ön şevindeki toprak torbaların gerisinden —kollarının üzerine yasladığı— başını hafifçe yukarıya kaldırdı; sola baktı: Eskişehirli Ramazan, kaim, yanık sesiyle, eski bir Anadolu türküsüne başlamıştı. Bir derin hicran sızmışını terennüm eden nağmeler, akşamın durgunluğunu perde perde titretiyordu:

«Gesi Bağlarımdan üç top gülüm var»

«Hey Allah'tan korkmaz, sana bana ölüm var.»

Yüzbaşının ruhu ürperir gibi oldu; içi burkuldu; bu bir ölüm iniltisi mi; ayrılık feryadı mıydı?

Karısı Leman'm sık sık mırıldandığı bir türküydü bu.

Derin bir sızı göğsünü kapladı.

İşte, daha da berraklaşan üç sevgili hayal, ufukların üstünde titreşiyor... Leman, dikiş dikerken yine bu şarkıyı mırıldanıyor... Yıllarca babasının yolunu gözledikten sonra, onu yitiren sevgili Nermin'eik, annesinin dizinde uyuyor... İhtiyar Baba'ysa, gözlüklerini takmış; minderin bir köşesinde kitap okumakla meşgul...

«Atma garip anam, şu dağların ardına»

«Kimseler yanmasın, anam yansın derdime.»

Yüzbaşı, titreyen dudaklarını ısıırıyordu. Siperin içine oturuverdi; başını dizine dayadı; öylece kaldı.

Türkü; kaim, yanık nağmelerle devam ediyordu.

Hendeğin içinde, kimisi sağ elini ensesine destek yapıp yan yatarak, kimisi sırtını hendeğin geri şevine dayayıp diz çökerek; kimisi bağdaş kurarak oturan erler, türkü bitince, Ramazan'ı takdir yollu mırıldandılar; hepsi tüfeklerini önlerine uzatmışlardı:

«— Yaşsa be Gara Dayı!..»

«— Ülen Paçadudak, yaşsa sen!..»

«— Ağlattın beni Ramazan; canına yandığınım Yonanı; onun yüzünden düştük bu taksirata!..»

Ramazan'ın yanma çömelerek, sırtını siperin geri şevine dayamış; tüfeği omuzuna dayalı, ihtiyarca, çakır gözlü, zayıf, kır saçlı, palabıyıklı, söbü yüzlü bir er, kaim dudaklarını örten palabıyıklarını burarken:

«— Ülen Ramazan, dedi; emmim oğlu, ağşam vakti yarık düştü bu senin türkü!.. Gariplik virdi emmim oğlu, inan olsun bağa!.. Sesin yavuz leni!.. De gidi günler de!.. Galiçya'yı yaşattın bağa be!.. Gâvurun içinde niler çekmedik ülen!.. Başladı mı ağşam vakitleri böyle türküler biyo!.. İçim cız ediverirdi aha Rabbim inandırсын!.. İlle velâkin, bütün iş, şu güneşte aha!.. Heni sabahları eyi; canına yandığımın, uzun gice biriktirdiği şenliği, sabahları erken erken verir sağa!.. Emme ille velâkin, emmim oğlu, ağşama doğru sararmağa başladı mı biyo, bırah yahasmı!.. Sabahki virdiğini silip süpürdükten kelli, adamda gamdan kasavattan gayrı bi şey gomaz mübarek!..»

Birkaç yüz metre ötedeki düşman siperlerinden bu sıra

da, yine sert tüfek patlamaları başlayınca, Ramazan'la birlikte birkaç kişi, homurdanmağa başladılar; bunu bir meydan okuyuşu kabul ederek kızmışlardı.

25 30 metre kadar ötelerindeki Yüzbaşı'mn bu sırada siperin içinde diz üstü dikilip, kum torbalarının gerisinden etrafına dikkatle bakınmağa başladığını görünce seslerini kestiler.

Yüzbaşı, gözcülerden tehlike işareti verilmediğini görünce, tekrar yerine oturdu; cebinden sigara tabakasını çıkardı; kasaba eşrafından ve kendisinin dostlarından Hüseyini Paşa zâde Mustafa Bey, ince gazete kâğıtlarına sardırarak sabahleyin kendisine 20 30 kadar sigara yollamıştı; onlardan bir tanesini yaktı; derin birkaç nefes çekti.

«— NE TÜKENMEZ ÇİLE BU!..»

Bozdağ'm batı yönündeki vadiler, yer yer alacakaranlıklara gömülüyordu.

Yüzbaşı'mn dalgın bakışları, ovadaki köylerin üzerinden, ayrılmıyordu. Akşam kıvıllıklarına karışan dumanlar m altında bunalmış gibi görünen köylerdi bunlar...

Sol yandaysa, alacakaranlığa gömülmeğe başlayan Çakırca, Karalı ve öteki tepeler...

İki kilometre ötede, yeşilliğin ortasından akan Gediz ırmağının sularmda akşamın kıvıllıkları yansiyordu.

Sağ uzaklıktaki Bintepele, sisler arasından hayalmeyal farkediliyordu. Lidya kırallarınm, büyük tepeler şeklindeki anıt kabirleriydi bunlar...

Ve daha güneyde Sart «Sardes» Beldesi...

Her yan, gittikçe koyulaşan dumanlarla örtülüyordu.

Yüzbaşı, derin derin içini çekti. Yorgun vücudu, sessizlik ve hareketsizlik içinde gevşemişti; ama sinirleri titrekti; bunda, akşam vaktinin bünyesine sağladığı hüznün de etkisi vardı.

Karşısındaki işgal beldelerinin hicranlı hâtıraları bu akşam vaktinde dile gelmişler; bir ağıt acılığıyla kendisine hep, geçmişini anıyorlardı.

Kendi kendine mırıldandı:

«— Ne tükenmez çile bul!..»

Gözünün gördüğü şu geniş ova, şu uzak köyler, şu ırmak vaktiyle hep Türk'ündü ve düşmanındı şimdi —binbir çile içinde— kahrettiği nice Fatma kızlar, Ayşe Nineler, Hasan Dayılar, nice dullar, yetimler, öksüzler vardı oralarda; fakat hepsi esir, hepsi boyunduruk altındaydılar; tekme, tokat, kamçı, dipçik, ölüm, hep onlar içindi.

Sonra, şu dağların ardındaki İstanbul ve onlar...

«— Ne çare, dedi; canla başla vuruşuyoruz ama; fayda yok, gözyaşı dinmiyor şu köycüklerin!.. Düşmanı geri süre medikten sonra hepsi boş!..»

Hissi düşünüşünün etkisiyle, kendini kötümserliğe kap-tırmıştı; kanısınca, şimdiye kadar yapılan bütün çarpış-maların vardığı sonuç bir hiçti; çünkü düşman, geldiği yö-ne doğru geriletilemediği gibi, büyük bir zarara da uğratıla mamıştı.

Acaba bunca didinmelerden sonra, geleceğin kaderi na-sıl tecellî edecekti?

«— Çare, dedi; tam kurtuluşun çaresi?»

Ölüm kabuldü; fakat esirliği sinesine çekemiyecekti; bu-na tahammülü yoktu; ölüm, bunun yanımda kendisine daha ehven geliyordu.

«— Atmak lâzım, dedi; işte, birkaç yüz metre ötedeki şu herifleri; toprağa nasıl sinmişler teresler!.. Bunları da, öte-kileri de sürüp çıkarmalı; bunu yapamadıktan sonra hepsi boş; başka türlü ne bize, ne geridekilere hayat hakkı var; iyi ama; hangi topunla, hangi cepanenle atacaksın?»

Ettiği yemini hatırladı.

Bilecik'teki Garp Cephesi karargâhından cepheye hare-ket edeceği gün, 8, 10 arkadaşıyla birlikte Kur'ân ı Kerîm'e el basmıştı:

«— Yükleneceğim görevleri başaramadan bir adım bile geri atmıyacağıma; düşmanı nerede görürsem, gözümü kırıp-madan savaşa atılacağıma; Allah'ım, Kur'ân'ım, vicdanım üzerine vallahi billahi!..»

Bu tedaisi, ruhundaki üzüntüyü biraz hafifletti; düşün-celerine az da olsa serinlik verdi; alnıyla, kaşlarının arasın-daki derin çizgiler kayboldu.

Sakin bir tavırla:

«— Allah büyüktür, dedi; hepsinin çaresi bulunacak inşallah; niçin göğüs geriyoruz bunca yoksulluğa; elbette bir ümidimiz var; yoksa çekilir mi bu dert?.. Benim bildiğim tek şey var: Ya düşmam bu topraklardan sürüp çıkarmak; ya da bu uğurda can vermek, şehit düşmek; işte bu kadar!.. İkisi de benim için mübarek; benim yeminim kadar îmanım da sağlamdır!..»

Yüzbaşının maiyetindeki millet fedaîleri de, ayrımsız, aynı îmanı, aynı heyecanı taşıyorlardı. Zâten kendilerini, şimdiki durumda, çeteci olmağa zorlayan hiçbir hükümet ve kanun kuvveti mevcut olmadığı gibi, ortada sözü geçecek bir hükümet te yoktu. Kendi istekleriyle çeteci olmuşlar; düşmanın ve dolayısıyla ölümün karşısına dikilmişlerdi.

İçlerinden birkaçı müstesna, geri kalanın hepsi câhildi; gerek İhsan'm sık sık yaptığı telkinlerle, gerek kendi selim duygu ve düşüncelerinin etkisiyle, onların da vardıkları sonuç aynıydı:

«— Ya öleceğiz; ya gâvuru yüzgeri ettireceğiz!..»

Çektikleri bütün yoksulluk ve sıkıntılara rağmen, içlerinde kendini karamsarlığa kaptıran yoktu; tersine, zorluklar arttıkça, saldırganlıkları, kendilerine güvenleri, ergeç vatani kurtaracaklarına olan inanları da o nisbette artıyordu; hele üstün düşman kuvvetleri karşısında gerilemek zorunda kaldıkları zaman, bu azim harikulade sertleşiyor; karşı hücumlarda fedaîler, âdeta volkanlar gibi kükrüyorlardı; çünkü hepsi, "yerli rumlardan kurulan Yunan milis taburlarının şehir, kasaba ve köyleri işgal edince ne yaptıklarını görmüş; Yunan dipçiğinin, Yunan kamçısının tadını tatmış ve ta sonunda çoluk 'çocuklarını —işgal altındaki köy ve kasabalarda— yüzüstü bırakıp, her tehlikeyi göze alarak cepheye kaçmışlardı.

Kesin hükümle denilebilir ki, bu yarı çıplak, yarı aç millet fedaîlerinin hiçbirinde ölüm korkusu yok. Sık sık yapılan çarpışmalarda, boğuşmalarda bunum çok örneğini görmek mümkün. Sırası geliyor ki, düşman, bu bir avuç insanı, yerlerinden söküp atabilmek için büyük kuvvetler kullanmak zorunda kalıyor; hattâ çoğu defa, elindeki imkânlar

la, onları bir kaşık suda boğabilecek kudrete sahip bulunduğu halde, hücumla bile cesaret edemiyor...

YÜZBAŞININ KESİN İNANCI

Ova, artık alacakaranlıklara gömülmüştü; Yüzbaşı kendi kendine:

«— İnşallah, dedi; bu yerler gene asıl sahibine kavuşacak; değil mi ki îman var, aşk var, ötesinden korkma!..»

Kanısınca millet çoğunluğu kendilerine inanmıştı. Gıda mı, eşya mı? İşte gerek kasaba merkezinde, gerekse köylerde sivil halktan kurulan iaşe ve nakliye postalan...

Halk, kendisi aç olduğu halde, elindeki'yiyecek ve giyeceğinin çoğunu cepheye gönderiyordu. Bu, kanısınca, fedakârlığın en büyüğüdü.

Sonra İstanbul'dan, İtilâf Devletleri'nin silâh ve cepane depolarından kaçırılan mavzer ve kurşunların bir kısmı —on beş gündenberi— kendilerine yollanıyordu; ama bunlar çeşitli suâhırlarmış; zararı yoktu bunun; gönüllülerin işine yaradığı gibi, köylülere de dağıtılıyordu.

Sonra gönüllü ihtiyacı mı? İşte sağdan, soldan her gün yapılan müracaatlar ve şehitlerle, yaralıların bıraktıkları boşluğu dolduruveren gönüllüler...

Ama Şalgamoğulları kendilerinden şikâyetçiymiş; halkın fedaîlere verdiği yiyecek ve giyeceği verdirmemek için ellerinden geleni yapıyorlarmış; Allah kahrtsindi böyle namus suzlan; zâten bunların vatan haini olduklarını biliyordu; padişah Vahdetin'le, Sadrâzamı Damat Ferit, düpedüz kendileri aleyhine kışkırtıyorlardı bunları; sık sık padişahın postacıları gidip geliyordu yanlarına... Yunanlılar bu bölgeyi ele geçirirlerse, yerli rum, ermeni ve yahudilerle birlikte, Şalgamoğulları'nın da onları sevinçle karşılayıp bir kurtancı gibi bağırmasına basacakları muhakkaktı.

DÜŞMAN GENE HÜCUMA GEÇİYOR

Ertesi sabah güneş henüz doğmuştu.

Gecenin üçündenberi batı yönünü, Çanakkale'nin Recep gözetliyordu.

İri kemikli, palabıyıklı, geniş göğüslü, keskin kara gözlü bir er olan Recep, sabah ezam sıralanana, irtibat hendeğinin (sıçan yolunun) sol ilerisindeki bodur ahlat ağacının üstüne çıkmış; her türlü tehlikeyi gözüne alarak, oradan, elindeki dürbünüyle İzmir yönünü gözetliyordu. Karşıdaki Alacalıtepe'de bir Yunan taburu bulunduğundan, Recep'in bu hareketi tehlikeliydi; düşman kendisini ağacın tepesinde farketse, o ânda keklik gibi avlardı.

Recep'in bu tedbirsizliğinden Yüzbaşınm haberi yoktu.

Fedaîlerin bir kısmı çoktan uyanmışlardı; düşmanda henüz hücum hazırlığı görülmediğinden siperlerin derinlikleri bazan bir metreyi bulan toprak tabanlarında kâh yanya na, kâh tekbaşlarma, kâh ikibüklüm yatıyorlardı.

Havada tatlı bir serinlik vardı.

Birara Recep, bodur ağacın üstünden ,kart sesiyle telâşlı telâşlı bağırdı:

«— Hazır'olun, bi gâvur taburu daha geliyo garşı depe den; Sarıcalıdepe'nin eteğinden bu yana sarktılar!..»

İki saattenberi bu ağacın üstünde gece nöbeti tutan Recep, epeydenberi hareket halinde bulunan bu taburu ancak görebilmişti.

Haber çabucak etrafa yayıldı; sağda solda hâlâ yatmakta olan gönüllüler, düşmana küfür savurarak derhal canlanıver diler.

Yüzbaşî İhsan, irtibat hendeğinin içinden sola koştu; siperin, Sarıcalıtepe'yi gören bölümünde durdu; Recep'e, ağacın tepesinde ne işi olduğunu, çabuk aşağı inip yanma gelmesini bağırdı; sonra elindeki dürbününü Bintepeleler'e çevirdi; ağaçtan inip koşa koşa yanma gelen Recep'le birlikte, hareket halindeki düşman kolunun sayı, top, malzeme durumunu, yürüyüş yönünü tahmine çalıştılar.

Bir insan kalabalığı, kıvrak adımlarla kendilerine doğru geliyordu; tahminen 600 kişi kadardı bunlar; beraberlerinde iki topla, sırtlarına ağır makineli tüfekler yükletilmiş 5 6 katır vardı; ovayla, tepelerin arasından ilerliyorlardı. Bintepeleler'i geçtikten sonra, Bozdağ'm sol yamacındaki ağaçların arasına vurduklarından, görünmeden 5 kilometre ykına kadar sokulabilmişlerdir.

Yüzbaşı, bunların geceleyin gelmeyip te, aydınlıkta, kendilerini belli ede ede ilerlemelerine bir mâna veremedi; bu, olsa olsa, kendilerini hiçe saymak gibi bir mâna ifade ediyordu.

Bulunduğu yerden, siperin öteki ucunda ve sağında toplanmış olan fedailere bağırdı:

«— Silâh basma; herkes eski yerine çabuk!..»

Maiyetinde, yeni gelen gönüllülerle birlikte 163 kişi vardı. Karşıdaki Alacalıtepe'nin yamaçlarında mevzi tutmuş olan düşman kuvvetleri, eğer bu yeni gelenlerle birleşerek hücumla kalkarlarsa, elindeki bu kuvvetle cepheyi savunabilmesi çok çetin ve tehlikeli bir iş olacaktı.

Durumu buhranlı bulmakla beraber, etrafındakilere bir şey sezdirmedi; zâten onların düşmana aldırış ettikleri yoktu. Bulundukları yerlerde mavzerlerini dolduruyorlar; savaş araçlarını biliyorlar; kurşunlarını sayıp muayene ediyorlar; siperin kendi önlerine rastlıyan bölümündeki şevleri, torbalar içindeki toprakları düzeltiyorlar; bu işleri yaparken birbirlerine takılmaktan geri durmuyorlardı:

«— Havız Aga, gâvurun biti ganlandı gine!..»

«— Hay gâvurun Allah belâ...»

«— Tüpürtü vâ mı goca Giritli?...»

«— Sen da o more pedimu!..»

«— Ülen gine sırtı gaşmdı gâvur muçulanm!..»

«— Bağa bak kör avcı, boşa mermi yakmak yok ha!..»

«— More Bursa'lı, sen Küfteci Memedaki'ye süle onu!..»

«— De gidi gahbecikler de, ülen arı gibi çalışıyorsunuz be!»

«— Beri bakın, muçuları alnı gabağmdan zıbartm da, urbaları felen işe yarasın; ağnıyorsunuz ya!..»

«— Di bakayum Veli, ha uzat o küreği bağa!..»

Yüzbaşı, az sonra, maiyetindeki iki süvariye dörtnala, yakın köylere yolladı; onlardan yardım istedi; düşmanın sayı üstünlüğü, —karşı tepede mevzi tutmuş olan taburla— bire dokuz, hattâ onu buluyordu; top ve makineli tüfekse, kendilerinde olmıyan şeylerdi. Bu şartlar altında, elindeki kuvvetlerle, düşmanı durdurabileceğini aklı kesmiyordu.

Kasabadaysa, artık eli silâh tutan kimse kalmamıştı; bütün ümit, köylerden yeni gelecek gönüllülerdeydi.

TIPKI BİR SAVAŞ ALANINDAKİ GİBİ...

Süvarileri, gerekli emirlerle doludizgin yola çıkardıktan sonra, tekrar Recep'in yanma döndü; elindeki dürbünüyle düşmanın hareketlerini kontrole koyuldu.

Yeni gelen kuvvetler, üç kilometreye kadar yaklaşmışlar; savaş düzenine girmişlerdi. Bu kadar uzaktan açılıp yayılmaları, Kuvayı Milliye'den korktuklarına kesin belirtiydi; cephenin sol kanat yönüne doğru iki topu mevzie sokmaları, makineli tüfek katırlarının tepelere doğru kaymaları hücumla geçmek üzere olduklarını belli ediyordu.

Yüzbaşı, bulunduğu yerden bağırarak verdiği ikinci emirle, maiyetindeki keskin nişancıları, siperin önemli bölümlerine dağıttı:

«— Dikkat edin, diye bağırды; bu sefer ateş baskısı fazla olacağı benziyor; köylerden yarım saate kadar takviyelerin ilki yetişir; yardımsız değiliz!.. Göreyim sizi, pisi pisine vurulmayın; gözler, kulaklar daima ilerde olmalı!..»

Sekiz on dakika sonra, düşman topçusunun tanzim ateşi başladı.

Gerideki Gökmentepe'nin dik, yalçın kayalarına ard arda düşen birkaç mermi'nin patlarken çıkardığı gürültü, kulakları sağır edecek şiddetteydi; toprak deprem oluyormuş gibi sarsılıyor; hava basıncı —tesir alanında olup gafil avlananları— yere çarpıyor; birer misket haline gelen sivri, küçük kaya parçalarıyla, patlayıp dağılan şarapnel mermilerinin parçaları, sağdan soldan, siperin üstünden vızlıyarak, vınlıyarak, ıslık çalarak geçiyordu.

Bu deneme atışının devam edeceğini kestiren Yüzbaşı; Recep'i olduğu yerde bıraktı; gönüllülerin son durumlarıyla, düşmanın muhtemel saldırı yönüne karşı alacağı kesin tabiye (taktik) durumunu yerinde incelemek için, siperin geri bölümüne doğru koştu; fakat 8 10 adım atmıştı ki, üstünden hışırtılarla geçeri bir şarapnel mermisi, siperin 20 metre gerisine düştü; şiddetle patladı; toprak zelzele oluyormuş gibi sarsıldı; bir anda havaya yükselen taş, toprak ve demir parçaları, az sonra, yağmur gibi ietrafa yağmağa başladı.

Dötr yan, toz duman ve genizleri tıkayan koyu barut

kokusu içinde kalmıştı; fedaîlerden bir kısmının benizleri, hava basıncı etkisiyle balmumu gibi sararmıştır.

Düşman topçusu, Yüzbaşıyı koşarken görmüş olmaî ki, ondan sonraki mermilerin çoğu, siperle ağacın arasına, hazzan siperin içine, bazan yamaca, boyun noktasına düştü.

İki küometre kadar ötedeki düşman piyadeleri, gönüllülerin bulunduğu bölüme doğru, sağ ve soldan, sıçrayarak ilerlemelerini sürdürüyorlardı.

Yüzbaşı, tekrar cephenin batı yönüne geldi; elindeki dürbünüyle, etraftaki tepelerde makinelitüfek katırlarım araştırdıysa da göremedi.

Makinelitüfeklerin mevzie sokulmuş olduklarına hükmetti; bütün dikkatiyle, bunların yerini bumlağa gayret ettiyse de bir ip ucu elde edemedi.

En büyük endişesi, makinelilerin birden ateşe başlamaları ihtimaliydi ki, bu kendi savunma siperleri için baş kal dırtmıyan bir ateş sağnağı olacaktı.

Birara, etrafındaki gönüllüere baktı: Onlar konuşmadan siperin içinde yanyana oturuyorlardı; mavzeri olan 120 130 kişi, bu mavzerlerin ucuna süngülerini takap omuzlarına dayamışlardı; mavzeri olmıyanlann ellerinde kürekler vardı; savaşa —ötedenberi— kürekle katılıyorlardı bunlar; keskin kürekler, hücumlarda, boyunlarını yarıp başlarım uçurmakta çok iş görüyordu.

Savunma siperlerinde top ve makinelitüfek bulunmadığından, erler, sürekli ateş imkânından naahrumdular. Bazıları önlerine bakarak susuyorlar; bazıları düşmanı uzaktan başlayan şiddetli gümbürtülerine ve kendileri yüzünden yakıtığı cepanelerin israf derecesinde bol olmasına bakarak istihfafla başlarına sallıyorlar; acı acı tebessüm ediyorlardı.

Az sonra, soldan şiddetli makinelitüfek ateşinin başlaması, Yüzbaşıyı telâşlandırdı; o yönden yağmur gibi kurşun yağıyordu.

İllerdeki ağacın dallarından bazıları, soma kütük, kurşunların etkisiyle orta yerinden bölündü; yere yıkıldı.

Boyun bölgesiyle, siperler ve ağaç arasındaki alanda, baş kaldırmağa imkân kalmamıştı.

Düşman piyadeleri, bu şiddetli ateşin himayesinde yata

kalka, arasıra da mangalar halinde sıçrayarak ilerlemelerini sürdürüyorlardı.

Bir ara, bunların ateş menziline girdiklerini gören Yüzbaşı, makineli tüfek gürültüleri arasmdan keskin nişancılara bağırdı:

«— Ramazan, Halil, Recep, İsmail, Musa, Ali!..» Ve daha 15 20 isim... «Nişangâh 500, ateş serbest!..»

Bunlar, boşa kurşun atmıyan gönüllülerdi.

Birkaç saniye sonra, Kuvayi Milliyeciler tarafından da ateş başladı.

500 — 600 metre ileride, ellerindeki süngülü mavzerlerle • —Bunlardan bir kısmı güneş ışınlarıyla parlıyordu— sıçrayarak ilerlemeğe çalışan düşman piyadeleri üzerinde bu yayılım ateş, beklenmedik etki yaptı: Ovakiler daha ilk yayılım ateşte kendilerini toprağa attılar ve âdetâ toprağa yapışiver diler.

Teker teker sıçrayabilenler, gayet hızla birkaç adımdan sonra yere kapanıyorlarsa da, bir avcının tavşan gözetlemesi gibi, fırsat kollayan keskin nişancılar, bunlardan çoğunu, daha dikilir dikilmez avlamakta gecikmiyorlardı.

Zaman geçtikçe Türk tarafındaki nişancıların sayısı artıyordu.

Bir an geldi ki, mavzeri olan fedailerin hepsi ateşe başladılar.

İhsan, siperin ovayı gören bölümündeydi; dürbünü gözlerine dayalı, bütün dikkatiyle, ilerdeki sırtlara bakıyor; etrafı ateş yağmuruyla kasıp kavuran düşman makineliülerinin yerlerini bulmağa çalışıyorsa da —gayet iyi kamufle edilip gizlendiklerinden — bir ipucu elde edemiyordu.

Bütün şüphesi, bir km. kadar ötedeki bir kale yıkıntısı üzerinde toplanıyordu.

Dürbününü, üzerindeki derileri yırtılıp porsumuş olan eski mahfazasına soktu; mavzerini siperin ön şevine dayadı; kale yönüne 5 6 el ateş ettiyse bir faydası olmadı.

Toplar, tüfekler, makineliler, şiddetli gürültülerle etrafı kasıp kavuruyor; Alacalıtepe'dekilerin de hücumâ katılmala riyle çok üstün sayıya yükselen düşman piyadeleri; batı, gü

ney ve kuzey yönlerden biteviye yaklaşıyor; durum, dakikadan dakikaya ciddiyetini arttırıyordu.

Başka ve kalabalık düşman birlikleri de, 15 30 km. sağ ve sol yanlarda vuruşan öteki Kuvayı Milliye çetelerine yüklenmişlerdi; bunların saldırıları da sert ve şiddetliydi.

Düşmanın, batı cephesindeki bütün gerillâcılarını imha etmek istediği anlaşıyordu.

«— EMMİLER, GOŞUN İMDADA!..»

Yüzbaşının yolladığı süvarilerden birisi, altındaki sıska kısrığı dörtünale sürerek (T...) köyüne girmişti.

Burası, normal yürüyüşle cephenin yarım saat doğusunda, şirin manzaralı, ağaçlık, sulak bir köydü.

Nal seslerini duyan köy halkı, camiin önündeki meydana doğru koşuşmağa başladılar; süvariye cephe durumunu soracaklardı; yarım saattenberi uzaktan uzağa yeniden duymağa başladıkları top sesleri «Acaba bizimkiler mi; yoksa kâfir mi bozuldu?» diye kendilerini heyecan içinde bırakmıştı.

Süvari er, Cami meydanına gelince, altındaki sıska kısrığın gemlerini kastı; hayvanı durdurdu.

Eski bir yapı olan bodur minare —meydanın sağ yanında, tuğladan yapılmıydı— dikkati çekiyordu.

Süvari erin altındaki kısrak ter içinde kalmıştı; kaba kaba soluyordu.

Er, camiin solundaki çeşmenin önünde, özengilerin üzerinde dikildi; kısrığın kıpırdamaması için gemi sağ eline alıp iyice kastı.

Halkın soruları birbirini kovalıyorsa da, o bunlara aldırış etmiyordu.

Zayıfça, sarı benizli, keskin çakır gözlü bir adamdı; sağ ayağındaki yırtık çarıktan, baş parmağı dışarı fırlamıştı. Sırtındaki kabalağı sağa doğru kaymıştı; pos bıyıkları epey gürdü; çoktandır tıraş olamadığından sarımsı sakalları yüzünü kaplamıştı.

Köy halkı, sağdan soldan, kadınlı erkekli, telâşla kendisine doğru koşuşurlarken, er, özengilerin üzerinde dikildi;

«— Emmiler, dayılar, ağa búbalar, diye bağırdı; goşun imdada; gâvur sardı eepeyi; çob galabalık bu sefer!.. Sarıçalıya seğırdiyom ben; Yüzbaşı bekleyo aha yardmrmızı; gayri siz, kendi adamlarımız salın öte kövlere ağalar!..»

Hiç vakit kaybetmeden, altındaki kısrığı yine dörtnele kaldırdı; iri kaldırım taşları üzerinde kıvılcımlar çıkaran nal sesleri arasında, güney batıya doğru uzaklaşmağa başladı.

«— ELİ SİLÂH BÜTAN, GOŞSUN BAYRAĞIN ALTINA!..

Kısa zamanda Cami meydanına 30 40 kişi toplanmıştı; daha da durmadan geliyorlardı; bunların arasında yalınayak çocuklarla, kadınlar da vardı ve çoğunluğu bunlar teşkil ediyorlardı.

Muhtar olduğu anlaşılan uzun boylu, sarı benizli, çakır gözlü, yaşlıca bir adam:

«— Asan, üle Asan!..»

Diye bağırdı; camiin önünde dikilen köy korucusunun yanma çağırdı:

«— Çabuk goş; duydun cepenin halını; Çatkılı'lara ilet habarı; Yüzbaşı yardımınızı bekleyo de, hadi goş!..»

Diyerek koracuyu apartopar yola çıkardı.

Onun arkasından Kocadonun Hüseyin adlı çevik, fakat yaşlı bir adamı da yakındaki Mahmutlu'sya koşturdu.

Yine onun emriyle minareye çıkan Köy Kâhyası Hacı Çavuş, oradan ahaliye seslendi:

«— Ümmet?i Muhammed, gâvur geliyo; goşun imdada; dinini, milletini seven silâhmı gapsm; Yüzbaşı imdat bekleyo; goşun ey Ümmeti Muhammed, eli silâh dutan durmasın; Cenabı Mevlânım emrini yerine getirsin, farz ı ayn bu!..»

Yakındaki tepelere kadar yayılan gür nida...

Bu sırada iki davulcuyla, iki zurnacı, ellerindeki davul ve zurnalarla Cami meydanına geldiler; soluk soluğaydılar.

Dördünün de belleri kuşaklıydı; kaba çulaki kumaştan yapılma alelade dikişli ceketlerinin altına şalvar giymişlerdi.

Minarenin dibine yanyana dikildiler; Birinci Cihan Harbinden kalma alışkanlığın etkisiyle —hazerde, ya da sefer

de askere gidenleri «Ey Gaziler» türküsüyle uğurlamak âdet olmuştu— o meşhur türküyü haşladılar.

Yavuz Sultan Selim'in hu buruk türküsü, köyün ufkunda derin yankılı iniltiler yaratmağa başlamıştı:

«Ey gaazüer, yol göründü yine garip serime»
«Dağlar, taşlar dayanamaz benim âh ü zarıma»

Gönülleri vatan aşkıyla yakan ve gözlerden, iri damlalar döktüren hicranlı türküydü bu...

Balkan savaşımdanberi, kaç yıldır vatan semalarında ödağacı gibi kokan türkü...

Davullarla zurnaların inilti ve gümbürtüleri, ta uzaklara kadar yankılarla yayılıyordu.

Bu sırada ihtiyar imamın aklına geldi; camie gitti; minberde duran bayrağı aldı; meydana çıkardı; davulcuların solunda durup bayrağı açtı; serenini dikiltti; ihtiyar olduğundan pek dik tutamıyordu; az sonra, bayrağın serenini, bir delikanlı onun elinden aldı; daha yükseğe kaldırdı.

Muhtar, 10 gün önce kasabadan getirmişti bu bayrağı; bir yüzünde ay yıldız, öteki yüzünde, üstte, altın yaldızla Kelime i Şahadet, onun altında «Fetih Sûresi» nin ilk âyeti yazılıydı.

Köyde yavaş yavaş meydana akın başlamıştı; silâhmı kappan, Cami meydanındaki bayrağın altına geliyordu; kiminin elinde çifte, kiminde martin, kiminde de kürek, nacak, balta, kasatura, eski uzun paslı kılıç... Bâzılarının ellerinde ekmek bıçağı bile vardı.

TÜRK ANASI

Camiin arka taraflarına düşen dar sokaklardan birinden, koşa koşa evine giden orta boylu, mavi gözlü, tıknazca bir delikanlı, nefes nefese, geniş kanatlı bir kapının önünde durdu; kapının çengelini kaldırdığı gibi içeriye daldı; babasından kalma eski martini alacak; Cami meydanına gidecekti; kapının 8 10 metre ötesindeki yer odanın önünde anasını, omuzundaki çifteyle ayakta dikilir görünce, bir an durakla

di; ihtiyar kadın harekete hazır durumdaydı; zayıf, orta boylu, sırtı yeldirmeli, küçük siyah gözlü bir kadındı.

Delikanlı, hayretti bakışlarla bir lâhza anasını süzdü; nefes nefese, hiddetle bağırdı:

«— Bu ne, nire gidiyon?»

İhtiyar kadın, komşu Hatice Nine'den karadağ tabancasını almağa giden kızı Gülsüm'ü beklemektedir; erkeklerin yaptıkları gibi, bâzı kadınlarla birlikte, önceden verdikleri karar gereğince, bu ana kız da düşmanın karşısına dikilecekler; ellerinden geldiği kadar namuslarmı savunacaklar.

Oğlunun hiddetli bağırtısından canı sıkılan ihtiyar ana, sert bir sesle cevap veriyor:

«— Garışma sen bize!..»

«— Garı gısmmm marebede işi ne?...»

«— Bizim elimiz silâh dutar!»

«— Ülen bu ni iş; sen gadınsm; çocuk oyuncağı mı sandın marebeyi; olmaz, çıkar o muzundakını!..»

İhtiyar ana, oğlunun şimdiye kadar hiç görmediği bu sert ihtarından fevkalâde kızmış durumdadır; ateş saçan küçük kara gözleriyle oğluna bakıyor; gür kaşları iyice çatılmıştır; elini kapıya doğru uzatıyor; hiddetten titreyen gür bir sesle bağılıyor:

«— Sen tüfeğini gap yürü!..»

«— Olmaz, çıkar onu; yoksa başımı belâya goma ha!..»

Omuzunda asılı çiftesi, ayaklarındaki çarıkları, sırtındaki yeldirmesi ve başındaki beyaz üslüğüyle, Antik Devirlerin Amazonlarını andıran heybetli ana, omuzundaki çiftelyi indirip eline alıyor; çiftenin kabzasını bütün kuvvetiyle sıkıyor; erkek sesini andıran tiz, ihtiyar sesiyle gürüyor:

«— Ülen, senin gibisinin belâsından ni olur ki?»

Kaba bir atasözü söyleyerek devam ediyor:

«— Get işine akılsız çocuk; belâya goyma başımı; bak sora garışmam; bilirsin Dümbelekçi Cavlak'm başına geleni!..»

Düşmanın köye yaklaşma ihtimali olduğunu duyduğundan beri sinirleri bozuk olan ananın niyeti yüzde yüz kötü; oğlu, biraz daha üstüne varırsa, çiftelyi doğrultup onu vuracak; bu kesin...

Bunu kestiren delikanlı, anasının üstüne dana fazla varamıyor.

Bir an susuyor; soma hızla gidip yerodadan martinim alıyor; sokak kapısmdan çıkarken hiddetle bağıyor:

«— Carım ni isterse onu yap; görürüz biyo, hele tüfekler patlasın!..»

Cami Meydanına doğru hızla uzaklaşıyor; az sonra, elindeki karadağ tabancasıyla komşudan dönen Gülsüm'le, ihtiyar ana da, koşar adımlarla onun peşini takip ediyorlar.

KUVAYI MİLLİYE

Köy nüfusunun aşağı yukarı yansı, ya da yüzde altmışı Cami meydanında toplanmıştır; davullar biteviye gümbür düyor; zurnalar biteviye inliyor ve dikkatle dinlenirse, uzaklardan zaman zaman top sesleri geliyor.

Camiin önünde, bir delikanlının elinde yükselen bayrak, arasıra esen rüzgânın etkisiyle, hafif hafif dalgalanıyor; kendisi uğrunda yeniden kan akıtıp can vermeğe koşanlara, şimdiden nusret dileyen gibi...

Gelenlerin içinde, biraz kabaca erkek çocuklarla, kadınlar ve ihtiyarlar da var; 8 10 kişi, ellerine geçirebildikleri atlara binmişler; bunlar palabıyıklı, sert bakışlı, gösterişli erkekler; eski asker oldukları belli...

Birkaç köylü, sıra sıra kurşunların dizili bulunduğu deriden yapılma fişeklilerini çaprazlama göğüslerini bağlamış* lar...

Geri kalan köylü savaşçıların kurşunları ya pantolon, ceket ceplerinde, ya da bellerine sardıkları kuşakların arasında...

Silâh bulamıyan bir kısım erkekler balta, kama, kürek, nacak, ne bulabildilerse yakalamışlar...

Hepsi heyecanlı...

Çehreler korkunun değil; intikam hırsının sert, kırmızı rengini taşıyor.

Kadın, erkek, çocuk çocuk, hepsi, yüksek sesle, savaş

konusunu konuşuyorlar; kurnisi düşmana karşı duyduğu kurni; kimisi düşman erlerinin girdikleri köy ve kasabalarda yaptıkları sırtlanca zulümleri; kimisi hiç olmazsa bir topla, bir makineh tüfek bulunsaydı çok iyi olacağım; kimisi de eldeki cephanenin az olduğunu; süngüyle, sopa, nacak, küreğin de epey iş göreceğini; düşmanın ödek olduğunu; sıkıyı gördü mü tabanların yağladığım bahis konusu ediyorlar...

Bâzı kadınların ellerinde su testisi, sahan; bardak, sepet, tencere, un torbası filân var; belli ki bunlar, savaşçıların beslenme işlerine bakacaklar.

Cami meydanı gürültü içinde...

«— ŞERİFİM; GURBANIN OLAM!..»

Muhtarın işaretiyle, ihtiyar imam, delikanlının elinden aldığı bayrağı tekrar camie götürürken, minareden salâ sesi yükseldi; bu, Molla Veli'nin gür, yanık sesiydi; Birinci Cihan Savaşının Seferberliğinde, erler köyden ayrılırırken, Molla Veli —kendisi katıldığı Dömeke Savaşında (1898) sağ kolundan çolak kalmıştı— yine böyle salâ vermişti.

Davul ve zurnalar susmuştu.

Din ve vatan heyecanı, salanın etkisiyle ruhları bir kat daha tutuştururken, muhtarın kalın sesi duyuldu:

«— Hey gidi hey, de gidinin Molla Veli'si, yaşa sen!.. Rab bim Uludur; boynumuzun borcu bu gonşular; dikileceğiz bu kâfirin garşisma; boynumuzun borcu bu ümmet i Muhammet!..»

Birkaç dakika sonra salâ bitince, muhtar, sağ elini kasaba yönüne uzattı; heyecandan titreyen kalın, ihtiyar sesiyle:

«— Havdin gonşular, diye bağırıldı; yola çıkmadan önce tekbir getirelim bi, tekbir, şehetlik, gaazilik gaderde yazılı gayri, hadin!..»

Kadın, erkek, gene, ihtiyar, çoluk çocuk hep birden koro halinde tekbir getirmeğe başladılar.

Minaredeki müezzin de buna katılmıştı; kalmalı inceli seslerle, yedisinden yetmişine herkes tekbir getiriyor; ruhlardan konan vecd uğultusu, kalblere doluyor; bazılarının gözlerinden iri damlalar göğüslerine dökülüyordu.

Tekbiri üç defa tekrarladılar; bunun akabinde muhtar:

«— Haydi, diye bağırdı; Ulu Mevlâ bizimledir; yolcu yolunda yakışır; hadin ümmet i Muhammed, boynumuzun borcunu ödeyeceğiz; farz ı ayn bu; Rabbim Taalânın emri; hadin gonşular, vakit geçirmeyelim gayri!..»

Sözlerini tamamlayınca, halinden umulmıyan bir çeviklikle öne atıldı.

Küçük çakır gözleri büyümüş; sarı sakallarının kapladığı yuvarlak yüzü kızarmıştı; filintası omuzunda asılıydı; belindeki hafif kamburluk düzelmiş; tam bir çete başkam tavırım takınmıştı.

«— Haydin, durman!..»

Diye bağırmağa ve koşmağa başladı; şalvarı, gerisinde şişkinlik yapıyordu.

Onun peşi sıra Kuvayı Milliye fedaileri, koşar adımla harekete geçtiler. Kadın, erkek, genç, ihtiyar hepsi, karma karışık; ovaya uzanan kaldırmışız araba yolunda, tozu duman katarak koşuşuyorlardı; arasına birbirlerine çarparak yere yuvarlananlar oluoyrsa da, bunlar üç beş kişi tarafından çiğnendikten sonra, yine kalkıp kafiye yetişıyorlardı.

Ellerindeki davul ve zurnaları camie bırakan davulcu ve zurnacılar da kalabalığa katılmışlardı.

En geriden, ellerinde testi, un torbası, bakraç, sahan, maşrapa filân bulunan işeci kadınlar gidiyorlardı.

TARİHÎ GERÇEKTİR

Köyün takatsiz ihtiyarlariyle, emzikli analar ve genç kızları, yolun kıyısına dizilmişler; kimisi baş örtüsüyle, kimisi mendiliyle, kimisi elinin tersiyle gözlerindeki yaşlan siliyorlar ; birbirine karışan ıslak seslerle, savaşıclara Cenabı Haktan sabır, selâmet, zafer ve sıhhat dileyorlardı:

«— Amanm, sokman gâvuru bu yakaya; bizi doğrar!..»

«— Rabbim Taalâ, yardımcınız inşallah; sağlık selâmetle gidin bi; muştularla dönün inşallah!

«— Gâvurun girdiği yerde mal yağma, ırz beylik!..»

«— Ya gaazi olun, ya şehet; illem sokman kâfiri bu yakaya!..»

«— Memed Emmim, oy Memed Emmim!..»

«— Hazreti Ali Guvatı virsin Rabbim cümlenize!..»

Ve bir ananın gözyaşlı feryadı:

«— Şerifim, gurbamn olam; duam peşinde Şerifim!..»

«— Çiğnetmen bizi ayak altında; keser bizi bu kâfir; sokman bu yakalara kâfiri!..»

«— Dinimiz, ırzımız gayri size galdı!..»

Savaşçılar, belki bir kilometreye yakın hızla yol aldılar; sonra yavaşladılar; yorulmuşlardı; oradan ötesini normal adımlarla yürümeğe başladılar; bâzı gençler, kendilerine ya püan tavsiyelere rağmen, yine sabırsızlık edip hızlı gidiyorlardı.

Bâzı ihtiyarlarla, kadınlar, epey geride kalmışlardı; küçük gruplar halinde geriden, birbirleriyle konuşa konuşa gidiyorlardı.

GERİDEKİLERİN DUASI

Kuvayı Milliye uzaklaştıktan sonra, köyde kalan erkekler —genç, ihtiyar, çocuk— meydanın solundaki çınarın altına düşen taş kitabesi eski çeşmede abdest aldılar; savaşmak için giden akraba, ya da komşularına Cenabı Haktan nusret duası için camie gittiler.

Meydanın sağ yönüne düşen cami; tek katlı, kerpiçten, basık bir ev şeklindeydi; içi loştu; üzerinde yüründükçe gıcırdayan tahta döşemenin yarısı eski kilimlerle, yarısı hasırlarla örtülüydü.

Tavanda, şişesi islenmiş, kulplu, orta boy bir gazyağı lâmbası asılıydı.

Demin köy meydanına çıkarılmış olan bayrak; alelade tahtadan, kaba bir şekilde yapılmış olan minberin en üst parmaklığında, dürülü olarak, mihraba doğru asılı duruyordu.

İhtiyar imam, mihrabın önüne yayılmış bir küçük halının üzerine diz çökmüştü. Beyaz sakallı, çakır gözlü, nur yüzlü bir ihtiyardı. Oturduğu yerde, iki yanma gayet hafif sallanarak, kaim, ahenkli sesiyle, Fetih Sûresinden âyetler okuyordu.

Cemaat, üçer beşer kişilik küçük gruplar halinde gelerek, onun önünde birkaç saf teşkil ettiler.

Cemaatin arkası alınınca, imam, Fetih Sûresini yarıda kesti; hep birlikte tövbe istiğfara başladılar.

Cemaatin korusu, kuvvetlice uğultu halinde imamın sesine uyuyordu.

Üç defa tövbeden sonra, yine üç defa, koro halinde tek-bir getirdüer; onu takiben «sala ten Tüncina» okumağa başladılar.

Kadınlar da ayrı grup halinde, imamın karısı Elif Nine-nin evinde toplanmışlardı. Onun rehberliğinde okuyorlar; duayı her tamamlayışlarında, cephe tarafına doğru nefesler üflüyorlardı.

CEPHEDEKİ DURUM

Yeni gelen düşman taburu, karşı çıplak sırtlarda daha önce mevzi tutmuş olan taburun da yardımıyle, Kuvayı Mil liyecilerin cephesini üç taraftan kuşatmıştı; sağ yandaki bas-kısı daha kuvvetliydi; karşılıklı ateş, olanca şiddetiyle de-vam ediyordu; top mermilerinin kayalara, toprağa, hazan siperin içine düşerek gürültülerle patlayışları, etrafı toz du-mana boğarak şiddetle sarsıyor; Türk siperlerini sürekli ta-rayan makineli tüfek ve mavzer takırtıları —bizim taraftan atılanların da katılmasıyle— ortalığı büsbütün kasıp— kavu-ruyordu.

Arsıra şiddetli haykırışlar duyuluyordu; karşılıklı, şifa-hî meydan okumalar; yazılamıyacak kadar kaba, hiddetli kü-fürler. ..

Türk tarafı bâzan soğukkanlı, bâzan da pek sinirliydi. Gönüllüler «Muçu» adını taktıkları düşman piyadelerinden korkmuyorlar; onlar, ateş kuvvetiyle, meydan okurcasına ağır basıp ta, kendileri buna gereği kadar şiddetle cevap ve-remedikleri için çok sinirleniyorlar; bâzı fedailerin dişleri, bu yüzden, un öğütür gibi gıcır gıcır ötüyordu. Muçuları bir ele geçirseler, didik didik edip, belki zerrelerini havaya savu-racaklardı; hırslarını sık sık küfürden alıyorlardı.

Düşman tarafı daha tedbirli ve ağırbaşlıydı.

Aralarında kısa etekli Efzonların da bulunduğu piyadeler, Türk siperlerine 500 metreye kadar yaklaşmışlardı; fakat hâlâ sürünmeğe devam ediyorlardı; düzgün talim ve terbiye görmüş bir askerî birliğin yapacağı en uygun hareket te buydu zâten...

1200 kişiyi geçen kabarık sayı üstünlükleri sayesinde, bir avuç fedainin defterini dürerken, fazla kayıp vermemeğe çalışıyorlardı. Fevkalâde tedbirli hareket ettikleri muhakkaktı.

KÖYLÜ SAVAŞÇILAR İMDADA YETİŞİYOR

Yüzbaşı İhsan, siperde diz çökmüş; dürbünü gözlerine dayalı; düşman yönünü gözetliyor; canının sıkımsından dışları birbirine iyice kenetlenmiş, çene adaleleri sık sık inip kalkıyor; yerlerini bulmağa çalıştığı düşman makinelerini hakkında hiçbir bilgi elde edememesi üzüntüsünü büsbütün arttıyordu.

Elindeki mavzeriyle, siperin batı yönünden, son bir ümitle, ilerdeki kale kalıntılarındaki çalılıklara ateş ederken, yanna, eğilmiş vaziyette bir köylü yaklaştı; soluk soluğaydı; savaş gürültüleri arasından sesini duyurabilmek için bağıra bağıra:

«— Beğem, dedi; (T...) köylüleri geldi; ni yanı dutalım beğem?»

Bu, (T...) köyünün Muhtarı Mehmet Ağaydı.

Yüzbaşı, başını kaldırdı; iyi tanıdığı muhtarı görünce derin bir nefes aldı; elindeki mavzeriyle siperin içine çömel di; iri, siyah gözleri parlamıştı:

«— Tam zamanında yetiştiniz, diye bağırdı; sol yönü tutun; sola uzanın; o yan zayıf kaldı!..»

Sonra eliyle, ilerdeki Karakaya tümseğini işaret etti:

«— Şu tepenin sağım, solunu tutun!..»

Mehmet Ağa, yine iki büklüm vaziyette:

«— Peki beğem, olur beğem...»

Dedi, hızla uzaklaştı.

Pek az sonra, öteki köylerin muhtarları yetiştiler:

«— Beyim, Sarıçalılılar ni yakayı dutsun?»

«— Beğem, Çatkılı gızanları geldi...»

Bâzıları, cephenin durumuna göre, gidebilecekleri yerleri kendiliklerinden kestiriyorlardı:

«— Mahmutlu, (T...) nin sağ yakasını, aha şu guru dereye uzattı...»

«— Garipler, aha berideki Garagaya Depesinin solundaki düzlüğü duttu...»

Millî kuvvetler, az zamanda, düşmanmkinine denk sayıya yükselmişlerdi.

TIPKI DÜZGÜN ASKERÎ BİRLİKLER GİBİ...

Savaş gittikçe kızışıyor; Kuvayı Müliyecilere takviyelerin geldiğini gören düşman, top ve makineli tüfek ateşlerini daha şiddetlendiriyor; piyadeler yaylım ateşlerle bu hücumu destekliyorlardı.

Köylü savaşçılar korkmadan, şaşırmadan, düzenle hareket ediyorlardı; içlerinde 25 30 u daha önceleri Balkan ve I. Cihan Savaşlarına katılmışlar; çeşitli cephelerde tecrübe görüp onbaşığa, çavuşluğa kadar yükselmişlerdi. Çoğunluk onların rehberliğiyle savaşıyordu; talim ve terbiye görmüş düzgün askerî birlikler gibi, birbirlerini sağa ya da sola kayarken, ya da gerilerken yaylım ateşlerle koruyorlar; zayıflayan tarafları zamanında takviye ediyorlar ve habercilerle va sıtasiyle durumu, dakikası dakikasına Yüzbaşıya bildiriyorlardı.

Geri hizmetler de mükemmeldi:

Her fırsattan faydalanıp vızır vızır sağa sola koşturan görevli kadınlar, yaralıları toplayıp sırtlarıyla, vadideki kasabaya indiriyorlar; bâzıları ellerindeki bakraç ve testilerle yakındaki dere ve kuyulardan savaşçılara su getiriyorlar; bâzıları binbir tehlikeyi göze alarak savaşçılara kasabadan yiyecek ulaştırıyorlar; ya da kendi yaptıkları yiyecekleri onlara dağıtıyorlardı.

Yaman bir gerillâydı bu... Canlariyle, mallariyle, çoluk çocuklariyle savaşanların yarattıkları yaman bir Kuvayı Milliye şahlanması... (aynen cereyan etmiştir).

SAVAŞ ARASINDA YEMEK

Savaş, düşmanım sık sık tekrarladığı ateş baskınlarıyla ikindiye kadar sürdü.

Akşama doğru düşman, zayıf sandığı sol kanat kesiminde süngü hücumuna kalktıysa da başarı sağlayamadı.

Süngü hücumuna kalktıkları yer, Karakaya Tepesinin bir km. batı güneyine düşen Kurudere boyuydu.

Karşılarındaki başıbozukları bir saldırıda korkutup kaçıracaklarını sanmışlardı ama; umdukları gibi olmadı. Tabam kumlu Kuruderenin, dikçe olan iki kıyısında —çalı ve ince meşe ağaçlarıyla kaplıydı— birkaç dakika süren vahşî bir boğuşma oldu. Köylüler, aralarına katılan kasaba halkının da yardımıyla, ellerindeki balta, nacak, kürek, kama ve süngülerle düşmana karşı koydular. Aralarında tek tük kadınlar da vardı: «Allah Allah!..» nidaları çok şiddetliydi; düşman: «Hurra, hurra!..» diye haykırıyordu.

Köylülerden 8 10 kişi yaralandı; 4 kişi şehit düştü; bunlardan ikisi, 1898 de Dömeke'de yine Yunanlılarla vurmuş olan yaşlıca iki köylüydü; Dömeke'de şehit kalan akrabalarının hıncını almak için hırsla öne atılmışlar; bu yüzden süngüyle şehit edilmişlerdi.

Hücumunu söktüremiyen düşman piyadesi, boğuşma yerinde 5 6 ölü bıraktı; yaralıları beraberine aldı; makineli tüfeklerinin himayesinde —çok şiddetli ateş ediyorlardı— gerilemek zorunda kaldı; 400 500 m. gerideki yaygın tepenin iki yamacında mevzi tuttu; tepenin gerisine sür'aüe yerleştirdiği havan toplarıyla, iki kanadından aralıksız ateş eden makineli silahlarının kurşun ve mermi yağmuru sayesinde gerileyişi kayıpsız oldu.

Kuvayı Milliyeciler, düşmanın sürekli topçu ve makineli yağmuruna; mavzer ve martin tüfeklerinin devamlı; av çifteleriyle, eski karadağ ve nagant tabancalarının ara sıra beliren yaylım ateşleriyle karşılık verdiler.

Savaş alanındaki gürültü, kulakları sağır edecek şiddetliydi.

Bir ara, düşmanın ateş baskısı hafifler gibi olunca, sıhiyeciler kadınlar etrafa dağıldılar; yaralıları toplamağa başla

dür; bunlar çok hamarat, çevik; çoğu yaşlı sıhhiyeciydüler; 4 ü de henüz genç kızdı; kendilerini Muhtar Mehmet Ağanın kız kardeşi Asiye Bacı idare ediyor; gidecekleri yönleri o bildiriyordu.

Bir kısım kayalık yerlerle; süngü boğuşması yapılan Kurudere'de —düşmanın topçu ateşi yüzünden— kendi hallerine bırakılan birkaç yaralıyı —ötekileri kaçırmışlardı— sırtlarına aldılar; vadiye indirdiler; oradaki büyük çam ağacının dibine yayılı hasırların üzerinde iki büküm inliyen, kıvranan, bağiran, küfreden öteki yaralıların yanma yatırdılar; yeniden yaralı toplamak için siperlere doğru, yamaçları çıkmağa başladılar.

İhtiyar Sıhhiye Onbaşı Hüseyin Amcayla, kızı, gelini, Veli Dayı adlı bir başka sıhhiye onbaşı ve 4 kadın, yaralıların ilk tedavilerini burada yapıyorlardı: Enlice patiskaları, ya da halktan toplanan başörtülerini yırtıp srgı bezi olarak kullanıyorlar; kasabadaki iki attarm bedava verdikleri koca-karı ilâçlarını bunların üzerine sürüyorlar; fazla kan kaybindan ateşi yükselmiş olan yaralıların baş ve alınlarını sirkeyle oğduktan sonra, üzerine sarımsaklı yoğurt sürüp sarıyorlardı.

Bir saat sonra, işleri biten yaralıları, yine aynı kadınlar, sırtlarına aldılar; kasabaya götürdüler.

Epeydenberi aç olan bir bölük savaşı —bu sırada düşmanın verdiği fırsattan faydalanıp— karınlarını doyurmağa başladılar.

Sağ kanatta, levazım ve iase işlerine bakan kadınlar, 7 kişiydiler; bunlar, ellerinde tuttıkları yiyecek dolu sepetleri, kurşun gelmediği için, Karakaya Tepesinin gerisindeki vadi boyundan taşımışlar; üzerinde savaş yapılan boyun noktasıyla, Karakaya Tepesinin düşmana karşı olan yamacındaki siperlerin dibine kadar getirmişler; yamaç kurşun tuttuğu için, oradan bir türlü yukarıya çıkaramıyorlar; —zaten çıksalar da, savaş sürdüğü için kimse yemek yiyemezdi— bir saattenberi vâdi içinde, «ha şimdi kesilir, ha kesilecek» diye, çarpışmaların hafiflemesini kolluyorlardı.

Bu fırsatın çıktığını görünce, vâdi boyundan giderek ahlat ağacının yanma çıktılar; oradan ellerindeki bakraç ve se

petlerle irtibat hendeğine (sıçan yoluna) atladılar; iki bük-lüm siperlere koşuştular; onları gören gönüllüler başlarına üşüştüler; bulgur pilâviyle, yoğurt ve arpa ekmeğini, bulundukları siperlerde âdeta kapışırmasına aldılar; karınları fevkalâde acıktığı için iştahla atıştırmağa başladılar.

Sol yandakiler de —dummları daha iyi olduğundan— siperlere nöbetçiler bıraktılar; düşman ateşinin tutmadığı, hö-yüğe benzer bir tepenin gerisindeki düzlükte, yanyana oturup genişçe üç daire kurdular; kadınlar m verdikleri yiyecekleri ortalarına aldılar; hep birlikte karınlarını doyurmağa başladılar.

Bir ara, son lokma bulgur pilâvını yutan çakır gözlü, tıknazca bir delikanlı, elindeki tahta kaşığı düşman siperlerine doğru uzattı; kaim sesiyle, meydan okurcasına bağırdı:

«— De üle muçular, beğleyin hele; gamı doydu ya Şerifin; aha töbe olsun bu dağda barmabilerseniz gayri, anam avradım olsun aha; sülâlemin mezerini çiğnetirsem üle size; sülâlem bu kövde gömülü benim!..»

Köyden uzaklaşırken, arkasından ihtiyar anasının:

«— Şerifim, gurbanın olam; duam peşinde Şerifim!..»

Diye dua ettiği keskin çakır gözlü, orta boylu, tıknazca, kalın dudaklı, iri kemikli delikanlıydı bu...

SÜNGÜ BOĞUŞMASI

Kendi erlerinin yemek yemeleri için, düşmanın verdiği ateş arası, 8 10 dakika sonra bitti; makineli tüfekleri yine takırdamağa başladı; Kuvayı Milliyeciler buna, üç yönden küfürlü yaylım ateşle karşılık verdiler.

Doruğu söbüce, yamaçları çam fidanlariyle kaplı Çakır calıtepe'nin gerisinden düşmanm aşırarak attığı havan mermileriyle, Karalıtepe'den direkt (doğrudan doğruya) yaptığı sahra ve piyade toplarının bombardımanı, gittikçe artıyordu.

Sağ yöndeki iki topuyla, bütün makineli tüfeklerini ve bir kısım piyadesini, hızlı kaydırmalarla sol kanadma doğru çekmeğe başladı.

Yüzbaşı İhsan, ahlat ağacının dibindeki siperden, dikkatle yaptığı dürbün gözetlemesinden sonra bunun farkına varmıştı; kanısınca düşman, sol yanda talihini bir kez daha denemek kararındaydı.

Nitekim 10 dakika oralarını kastı kavurdu; kimseye baş kaldırtmadı; topçusunun sık sık savurduğu şarapnel mermileri, çok sert patlıyor; makineli tüfeklerinin ateş yağmuru; siper çukurlarının önündeki —içleri toprak dolu— torbalan parçalıyor; etrafa yayılan toprağı kaynatır şekilde altüst ediyor; bu yüzden Kuvayı Milliyecilerden —çoğunlukla— Eskişehirli Ramazan'dan, ağır küfürler yapıyorlardı.

Kuvayı Milliyeciler, kurşun ve misketlerden (parçalanmış şarapnel mermilerinin etrafa savurduğu sivri, keskin çelik parçalarından) kendilerini sakınmak için toprak çukurlara iyice sinmişlerdi; çukurların önündeki kum torbaları, artık tamamen parçalandıklarından mavzer, martin, ya da tabancalarla düşmana tehlikesiz ve sürekli ateş edebilmeleri güçleşmişti; bununla beraber, her türlü tehlikeyi gözüne alarak, hiddetle «muçlara» kurşun patlatan fedailer çoktu; bunlar, başlarını ancak nişan alacakları zaman hafifçe kaldırmıyorlar sa da, bir kısmı, kendisini korumağa muvaffak olamıyor, alnından, vurularak kâh acı nidalarla, kâh sessiz sadasız siperlerin içine yıkılıyor; bunların baş ve boyunlarından fışkıran kanlar, çukurların içini yer yer kızıla buluyor, zamanla bunlar siyahlaşmış pıhtılar halinde, siperin tabanında kuruyordu.

İki cephe arasındaki mesafe, bâzı yerlerde 300 metreye kadar inmişti.

Karşıda, yamaçları yer yer meşe ve çam ağaçlarıyla kaplı, deve hörgücü gibi yanyana duran Alacalıtepenin önündeki düzlükte sıçrayarak ilerliyen yüzlerce «muçu» vardı; onların az solundaki yüksekçe bir tepeden de bir başka hücum kolu geliyordu.

Bunların hepsi yata kalka ilerliyorlardı.

Ellerindeki uzun süngülü mavzerleri güneş ışınlarıyla parlıyan hâki kapelâlı (kepli) piyadelerle; kısa etekli, ayaklamadaki pabuçlanmn burunlara püsküllü, iyi talim terbiye gördükleri anlaşılan Efzonlar, korkusuz görünüyorlardı; top

suz, makineli tüfeksiz Kuvayı Müliyyeye fazla önem vermedikleri, hareketlerindeki pervasızlıktan belli oluyordu.

Kuvayı Milliye siperlerine yeteri kadar yaklaşmca, uzandıkları yerlerden, ellerindeki bombaları (hızlı ve kuvvetli kol hareketleriyle) Kuvayı Milliye siperlerine doğru atmağa başladılar; bir yandan da, kol ve bacaklarını hareket ettirmek suretiyle, uzandıkları yerlerden sürünerek yanaşmalarına devam ediyorlardı.

, Bombalar, siperlerin önüne, yanma, gerisine, kimi içine düştü; şiddetle patladı; ortalığı sarsan gürültülerle birlikte, taş, toprak, misket parçaları etrafa saçıldı; rastladığı köylü mücahitlerden 5 6 smi daha, kanlar içinde yere serdi; bunların ikisi, birkaç dakika acı acı inleyip kıvrandıktan sonra hareketsiz kaldılar.

İki tarafta da bağırıtı, gürültü büsbütün artmıştı.

Ellerindeki bombaları bitiren düşman erleri, sürüne sürüne, aralarındaki mesafeleri sola doğru açmağa başladılar; bu, hücum belirtisiydi.

Birkaç dakika alan bu işten sonra, aralarında birkaç sert ve şiddetli bağırıtı koptu; bunun peşinden borazanları hücum borusu çalmağa başladılar; belki 8 10 borazandı.

Bir yandan da Efzon ve piyade birlikleri, süngülü mavzerlerini kavrayıp, uzandıkları yerlerden ayağa fırladılar; karma karışık:

«— Hurra, hurra, hurra!..»

Haykırışlariyle, Kuvayı Milliye siperlerine doğru koşuşmağa başladılar.

En önde, kısa eteklerinin kırmaları havalanan Efzon erleri koşuyor; kunduralarının burunlardaki yuvarlak püsküller belli oluyordu.

Gittikçe artan ve yaklaşan: «Hurra, hurra!..» uğultuları ortalığı kaplarken, köylü mücahitlerin gözleri büyümüşü; düşmam yanlarına sokmamak için. yaylım ateşi daha hızlandırdılar; içlerine sindikleri hendeklerde hepsinin kolları süratle işliyor; karma karışık bağırtilarla, mermi gürültüleri birbirine karışıyordu.

Düşmanın hücum birliklerinde vurulanlar fazlaydı; fakat büyük kısım her an yaklaşıyordu; durum ciddi; hü

cum edenler köylüleri siperde yakalarlarsa, süngüyle hepsini kısa zamanda delik deşik edebilirlerdi; bu sebepten Yüzbaşı, içinde bulunduğu siperden, etrafındakilere avaz avaz, ateşin hızlandırılmaması bağıırıyor; kendisi de mavzerini doldurup doldurup ateş ediyordu.

En önde koşuşan Efzonlardan önemli bir kısmı, eteklerinin kırmalarını savura savura siperlere epey yaklaşmışlardı; bir yandan da, karşıdan karşıya, Kuvayı Milliyecilerin üzerine son bombalarını fırlatıyorlardı. —

Aradaki mesafenin daha da azaldığı bir sırada, (T...) köyünün muhtarı Mehmet Ağa, elindeki süngülü mavzeriyle, siperden dışarı fırladı; maksadı, siperde kısıtılıp hiçbir şey yapamadan süngülenmektense, düşmanla, açıkta göğüs göğüse boğuşmaktı.

Kapıldığı şiddetli heyecanın etkisiyle saçları dilrilmiş; san sakallarla kaplı ihtiyar yüzü bembeyaz kesümiş; çakır gözlerinin akı, alnına doğru dışarı fırlamıştı; ağzı belki bir kanş açıktı.

Etrafındaki savaşçılara, mavzeriyle ileriye, kendilerine durmadan bomba savurarak yaklaşanları işaret etti; kaim sesiyle avaz avaz:

«— Kesin atası, diye haykırdı; hücum, Allah Allah; hücum, Allah Allah!..»

Yaşından umulmıyan çeviklikle, düşman birliklerine doğru, tek basma, siperden aşağı koşmağa başladı; önündeki küçük düzlüğü geçti; biteviye İsm i Celâli haykırarak —harikulade bir cesaretle— düşmana karşı, yokuş aşağı inmeğe başladı.

Onun, pek az sonra, ölümle sonuçlanması muhakkak bu feragatli hamlesi, etrafmdakileri harekete getirdi; birkaç saniye sonra, hepsi, ellerindeki savaş araelariyle —kama, nacak, kürek, balta, süngü— yerlerinden fırladılar; Mehmet Ağanınkinin tıpkısı sert nâralan savura savura, onun peşinden, karma kanşık, düşmana doğru koşuşmağa başladılar.

İçlerinde korkarak sinen yoktu; bu hengâmede hepsinde akıl durmuş; sinirleri, hiddetten, yay gibi gerilmişti; kimisinin rengi pancar gibi, kimisinininki kreç beyazıydı; hepsinin

gözleri büyüyerek aklaşmış; çeneleri birbirine kenetlenmişti, sesleri çok hiddetli ve kindardı.

Mehmet Ağanın üzerine bu sırada, düşman erlerinden biri bir bomba savurdu; 7 8 metre sağında, müthiş gürültüyle patlıyan bu bombadan etrafa, (ısıklık ve çığlık sesleri arasında) çelik parçaları savruldu; Mehmet Ağa, daha bomba patlarken —onun atıldığı görmüştü— kendini yere attıysa da, sağ kolunu bir anın içinde delip geçen sivri, uzun bir çelik parçasıyla ağırca yaralanmaktan kurtulamadı; yerde iki büklüm kıvrınmağa başladı; acı acı inlerken, yaralı kolundan boşanan kanlar, ceketinin yeninden toprağa sızıyordu.

Elindeki süngülü mavzeri, birkaç metre öteye fırlamıştı.

Kuvayı Milliye'nin bu cesur hamlesi, düşman birliklerini, bir ara duraklatır gibi olduysa da, gerilerinden gelen elleri tabancalı subayların sert ihtarları üzerine —emre uymayanı derhal vuruyorlardı— tekrar naralar atarak koşuşmağa başladılar.

Artık iki taraftan da ateş sesleri kesülmüştü.

Karakaya Tepesi'nin etrafındaki çalılarla; boyun noktasının yanındaki kayaların arasında, az sonra boğuşma başladı.

Düşman erleri, ellerindeki uzun süngülerle köylüleri süngülemeğe çalışıyorlar; onlarsa sağa sola zikzak dokuyarak bundan kaçınmağa; ellerindeki kesici silâhlarla onları yaralamağa uğraşıyorlardı.

İlk ağızda yaralananların bağırtılan çok keskindi; ortalığa kaplıyordu.

Saniyeler uzadıkça, Kuvayı Milliye ile, düşman erleri arasındaki boğuşmalar büsbütün şiddetleniyor, iki taraf adamakıllı birbirlerine giriyordu.

Bu arada tek tük kadınlar da göze çarpıyordu. Çoğu yaşlı olan bu kadınların gözleri bembeyaz olmuş; yüzleri pancar kesilmişti. Elllerinde büyükçe taşlar vardı; kimisi bu taşları yakın mesafeden bütün kuvvetleriyle düşman erlerine fırlatıyorlar; kimisi, Kuvayı Milliyecileri alt ederek süngülemiş olan bâzı düşman erlerinin başlarına —fırsatını buldukça ge

riden yaklaşp— bu taşları bütün kuvvetleriyle indiriyorlar; avaz avaz:

«— Gahrolun donğuzlar; hücum, Allah Allah!..»

Feryatları arasında onları yere seriyorlar; bu arada kendileri de arasıra süngülenip yere yıkılıyorlardı.

Boğuşma yerinde vuranm, saplıyamn, karşısındakinin boğazına sarılarak onunla birlikte yere yuvarlananın haddi hesabı yoktu. İki taraf ta, çalılarla kayaların arasında birbirleriyle göğüs göğüse boğuşuyorlar; Kuvayı Milliyeciler den bazıları kama, kürek, ya da baltalarını ellerinden kaptırınca, yerden kavradıkları iri taşlarla hücumu geçiriyorlar; Rumca hiddetli küfür, ya da acı feryatlarla, Türkçeleri birbirine karışarak ortalığa kaplıyordu.

Aradan 5 dakikaya yakın zaman geçtiği halde, boğuşma hâlâ sürüp gidiyordu. O bölge, yer yer, yaralılarla, kanlı cesetlerle dolmuştu. İki taraf yaralılarından akan kanlar, pıh talaşmış siyahımsı, çatlak tabakalar halinde toprağı kaplıyordu.

Bir ara durum, Kuvayı Milliye'nin aleyhine döndü. Kara kaya Tepesinin batı yönündeki köylüler paniğe kapılmışlar; bozgun halinde gerilere doğru kaçışmağa başlamışlardı; düş mansa, hücumlarını inatla sürdürüyordu; kesin sonucu alabilmek için, yedeklerini de boğuşma alanına sürmeğe başlamıştı.

Durumda birden beliren ciddîliği gören Yüzbaşı, lâhzada siperden dışarı fırladı.

Demindenberi, heyecanından kaç defa, siperin içinde lâstik top gibi yerinden sıçramış; fakat Kuvayı Milliye'nin kumanda selâmeti bakımından, savaşa fiilen katılmamıştı.

Elindeki süngülü mavzeriyle, boğuşma alanına doğru koşarken, sağ eliyle sağ yanda seyirci durumunda duranlara, boğuşma alanını işaret etti; kaim sesiyle avaz avaz haykırdı:

«— Sola, sola koşun; durmayın; hücum, Allah Allah!..»

O yanlardan bu haykırışı duyanlar siperden dışarı fırladılar; boyun noktasına doğru koşuşmağa başladılar; bunların çoğunu, savaşın ve süngü boğuşmasının ne demek olduğunu bilen fedailer teşkil ediyordu; demindenberi, ne olur

ne olmaz, belki muçular kendi siperlerine de saldırıya geçerler diye yerlerinden ayrılınıarnışlardı.

Az sonra bunlar da savaşa katılınca, göğüs göğüse boğuşmalar yine şiddetlendi.

«— SÜLÂLEMİN MEZERİNİN ÇİĞNLTMEM...»

Durum aleyhteydi; verilen kayıplar ağırdı; buna rağmen düşman ne durdurulabilmiş; ne geri aulabilrnişti; tersine, süngü boğuşması kanatlara doğru genişlemiş; Kuvayı Milli yenin çember içine girmesi gibi büsbütün tehlikeli hal almıştı.

Düşmanın, savaş kurallarına uygun olarak yaptığı kanat kuşatmaları tehlikeliydi; hele sağ ve sol kanat uzaklarından gerileyen köylü savaşçıların üzerine açtığı makineli tüfek ateşi, şiddet ve tesir bakımından onlara göz açtırmıyordu.

Büsbütün çembere girmemek için, Kuvayı Milliyeciler gerilemeğe başladılar. Birbirlerini —hangisi mümkün olursa— "kâh yaylım ateşle, kâh bomba tesiriyle korumağa çalışıyorlar; karma karışık halde geriliyorlardı.

Emri Yüzbaşı vermişti; fakat gerilemeği bir türlü izzeti nefislerine yediremeyen Kuvayı Milliyeciler bundan üzgün ve hiddetliydiler; küfürleri, bağırıtları, gürültüleri ortalığı tutuyordu.

3 km. kadar gerideki (T...) köyü dolaylarında mevzi tutup düşmana karşı direnmek istedilerse de, barınamadılar; arazi açık olduğundan, düşmanm sağ ve sol yanlarla, ortadan açtığı makineli tüfek ateşi kimseye baş'kaldırtmıyordu.

Birbirlerini yaylım ateşle koruyarak, üç yönden, daha gerilere çekilmeğe başladılar. Tepelerle, ovadaki bağların arasından parça parça çekiliyorlardı.

Kasaba da düşmana bırakılacağından —savunma ümidi kalmamıştı— oradaki yaralıları, kadm ve ihtiyarlar sırtlamışlar; gerilerdeki köylere kaçırıyorlardı; çünkü ellerine geçen yaralıları, düşman erleri:

«— Vre mel'un, sen Kemalist ha; deyuz, bise kurşun sıkar hal!..»

Deyip derhal süngülüyorlar; ya da üzerlerine gaz, benzin

döküp yakıyorlar; şehitleri hile beygirlere çiğnetiyorlardı.

Kasabadaki ihtiyar kadınlarla, çoluk çocuğun pek çoğu, ağlaşa bağrışa yollara dökülmüşler; en önden, koltuk, ya da sırtlarındaki torba ,sepet, bohça vesairelerle heyecan içinde ötelere kaçıyorlar; onların bu ürkek durumları, Kuvayı Mmiyecüerin işini büsbütün zorlaştınıyordu.

Büyük kısım, bir müddet sonra, (T...) köyü savunma hatundan epey uzaklaşmıştı; fakat bir kişi, bir bağ evinin önündeki asmanın dibine kazılmış derince boy çukurunu kendisine siper etmiş bir delikanlı, bulunduğu yeri bırakmıyor; oraya mihlanmış gibi, ateşini aralıksız sürdürüyordu.

Tıknazca, orta boylu, keskin gözlü, kalın dudaklı bir delikanlıydı bu... 18 20 yaşlarında kadardı. AyaklarındaM patlak çarıklarından parmakları dışarı fırlamış; yerlerde sü . rünmekten, bacaklardaki eski pantolonuyla, sırtındaki yırtık nıntam büsbütün harap olmuş; boynuna rastlıyan bir misket parçasıyla hafifçe yaralandığından yüzü, göğsü, elleri kan lekelerine bulanmıştı; fakat o, bunun farkında büe değüdi; sindiği yerden, elindeki mavzerini doldurup doldurup düşman erlerine ateş ediyor; başka hiçbir şeyle ilgilenmiyordu.

Kendi köyünün savaş görmüş tecrübeli gönüllüleriyle, bazı akrabaları, ona uzaktan bağırıyorlar:

«— Şerif, birah gayri, yesir düşeceğsin!..»

Delikanlı, elindeki mavzerine kurşun sürerken; tok, hidetli bir sesle:

«— Düşersem düşerim ülen, diye haykırdı; kaçm gahpe döller; aha yol!..»

«— Gelmeyon mu?...»

«— Aha gelmeyom, gelmiyecem, sülâlem bu köyde gömülü benim; ağnadın mı Çavuş Dayı; mezerini çiğnetmem sülâlemin bu muçulara; Şerif sağkana, bu köve giremez bu mu çular; kaçm hepiciğiniz, aha yol!..» (Tarihî realitedir.)

Fazla beklemeğe imkân olmadığı için, onu orada yalnız basma bırakıp uzaklaştılar.

Delikanlı Şerifin başı, boy siperinin ön şevine dayadığı mavzerinin üzerine eğikti; arasına iki yanına, gerisine bakı

narak etrafını kolluyor; bir gözü kapak, her atıştan sonra sağ kolu mavzer mekanizmasını işleterek namluya yeni kurşun sürüyor; ileriye doğru aralıksız ateş ediyordu; boşa kurşun atmıyordu; hele karşısındaki bağm içindeki yıkık duvarın dibine sinmiş olan o kısa etekli Efzonlardan biri baş kaldırayım desin; o saat alnı kabağından kurşunu yiyordu,

Birkaç dakika böylece karşılıklı ateşle geçti.

Bir ara, bağm yol tarafında beliren—delikanlı Şerifin arkasına düşüyordu bu yol—iki düşman piyade eri, ellerindeki uzun süngülü mavzerlerle, üzerine saldırdılar.

Delikanlı Şerif, onları —birkaç yüz metre öteden seslenenlerin ihtarlarıyla— başım gerisine çevirip görünce, ateşini kesti; lâhzada ayağa fırladı; mavzerini namlı bölümünden yakaladı; dipçiğiyle üzerlerine saldırdı.

Gözleri büyüyerek aklaşmış; saçları dikilmişti; yüzü kıpkırmızıydı.

Düşman erlerinden birini, omuzuyla karışık ense köküne indirdiği şiddetli dipçik darbesiyle yere devirdiyse de; çevik hareketle geriye sıçrayan öteki yerli rum, elindeki keskin süngüyü —kaba küfürle birlikte— delikanlının sırtına saplamakta gecikmedi.

Fedakâr delikanlı, canhıraş bir feryat kopardı.

Yerli ramım, bütün kuvvetiyle daldırdığı süngü, göğsünü delerek sırtından dışarı çıkmıştı.

Bir an, kollarım yana açtı; elindeki mavzeri yere düştü; kendisi yüzükoyun yere kapaklandı; ağzından burnundan oluk oluk kan boşanmağa başladı.

Toprağın üzerinde sağa sola çırpınıyor; elleriyle göğsünü kavıyordu; sesi kesilmişti.

Düşman eri, Şerifin sırtındaki süngüsünü, birkaç kez burdu; daha derine sokmak istedi; süngü toprağa işlemişti; bunu farkedene yerli ram, kanlı süngüsünü delikanlının sırtından çıkardı; hızını alamadığı için —gözleri dört dönmüş— süngüyü tekrar delikanlının sırtına, karnına sapladı; dişlerini gıcırdatarak çok kaba küfürler savurdu; fakat bu sırada, delikanlının köylüleri tarafından atılan birkaç mavzer kurşunu, onu da yüzükoyun Şerifin yanına serdi.

ŞEHİTLER DEFNEDİLİYOR

Ertesi gün savaş tavsadı; düşman birlikleri, genlerindeki sahra ve dağ toplarıyla, makineli tüfeklerin himayesinde gerilemeğe başladılar (Başkomutanlıktan, 22 Haziran 1920 Salı günü, bütün cephelerden, Eskişehir yönüne doğru genel hücumla geçileceğine dair emir gelmişti.)

Bu hücumdan önce, gerekli hazırlıklarını yapmak için, eski siperlerine kadar gerilediler; onlar, iyi hazırlanmış, derin ve tehlikesiz olan bu siperlerde istirahat çekilirken, Kuveyt Milliyeciler de, şimdilik tehlikeyi savuşturmuş oldular.

Köylüler, köylere dönmeden önce —ertesini gün erkenden— şehitleri defnettiler. Bunlar için ayrılan iki defin postası, kasaba mezarlığında iki geniş çukur kazmıştı. Bunlardan birine 27, ötekine 33 kişiyi yatırdılar.

Delikanlı Şerifin köylüleri, defininden önce, onun ceplerini aradılar; iki gün önce, köyden cepheye geleceği sırada ihtiyar anasının kendisine verdiği mavi işlemeli büyükçe mendilinden başka bir şeyi yoktu fakirin; on parası bile...

Yer yer kan pıhtılarına bulanmış kalın dudaklı geniş ağız, yarı açıktı. Boydan boya yırtılmış kanlı, pembe mintanından görünen kıllı göğsü, siyahlaşmış kan pıhtılarıyla kaplıydı; göğsündeki geniş süngü yarasının, huni şeklindeki ağzında siyah kan pıhtıları birikmişti.

İnsana, hâlâ bakıyor duygusunu veren keskin, çakır gözleri, eski sağlık günlerindeki gibi açık ve çatıktı.

Kanla toza bulanmış, yer yer yırtık eski pantolonu; patlak çankıllardan fırlamış tozlu ayak parmakları; ondaki mert, fedakâr vatan ruhunun son izleriydi.

Süngü boğuşmasında sağ kolundan yaralandığı için, bir sargı beziyle kolu boynuna asılı olan (T...) köyünün muhtam Mehmet Ağa, mezarların başucundaydı. Cesetler mezarlara yerleştirilirken —öteki köylüler gibi— o da kendini tutamıyor; için için ağlıyordu; gözleri kızarıktı.

Delikanlı Şerifin cesedi, kendi köylüleri tarafından —her ceset, o köyün köylüleri tarafından mezarlara yerleştiriliyor; iki kişi devamlı olarak Kur'an ı Kerîm okuyordu— mezara

mdirilirken, Mehmet ağa, yiğitliğine yakinen şahit olduğu hu delikanlı için acı acı:

— Şerif, di ye bağırdı; delikanlı Şerifim!..

Ötedenberi cesaret ve mertliğine hayran olduğu bu delikanlının, son kahramanlığı gözlerinin önüne geldikçe kendini tutamıyordu. Aynı ıslak sesiyle:

— Anası, dedi, göreydi bi kez, Elif Dudu, bu ganlarıyla göreydi onu bi!..

Kendisi gibi derin teessür içinde bulunan köylülere döndü:

— Okuyun, dedi; bol okuyun fatihayı bol fatiha okuyun!. Bunlar dünyasına doyamadan gitti; evliya bunlar gayri'.. Cennet i Âlâda bunların ruhları; Rabbim Taâlâmın misafiri bunların ruhları!..

Dört köyden 90 100 kişi cephe jedeği bırakıldı; yaralı-lar, iyi bakılmaları için kasabadaki evlere yatırıldılar; geri kalan köylüler, kendi köylerine doğru yola çıktılar.

Dört köyden 90 100 kişi cephe yedeği bırakıldı

BİRİNCİ YUNAN GENEL SALDIRISI BAŞLIYOR

Yunan Başbakam Giritli Venizelos, uzun zamandanberi Paris'te bulunuyor; İtilâf Devletleri nezdinde bütün güç ve imkânlarını harcıyarak vire kuyumuzu kazmağa çalışıyor ve bunda (tecrübeli, zeki ve kandırma kabiliyeti fazla bir siyasî olduğundan) belirli gelişmeler sağlıyordu.

15 Haziran 1920 Salı günü, Paris'ten Atina hükümetine çektiği şifre telde şöyle diyordu: (Türklerin Sevr Barışını reddetmeleri, Yunanistan'ın lehinedir. Biz o zaman onlara, bu banşı zorla kabul ettirmek için Anadolu'da derhal askerî harekete geçeceğiz; bunun sonucunda, Doğu Anadolu'da Pontus Ermenistan Birleşik Devletinin kurulmasını istiyeceğim. Ayrıca, Türklerin İstanbul'dan uzaklaştırılmalarıyla, Yunanistamn İzmir'den Edremit sahillerine kadar yayılmasını sağlamak ta başlıca ülkümdür. Her halde Anadolu'da, büyük devletlerinkine denk bir sömürge bölgesi elde edeceğimi umuyorum. Çanakkale ve İstanbul Boğazları bölgesini de elde edeceğim kamsmdayım. Bütün savaş masraflarının,

1917 deki gibi Türklere yükletilmesin! de sağlayacağım.)

Zaten Anadolu'da gittikçe kök salmağa başlıyan Kuvayı Milliye'yi, kısa zamanda bertaraf etmek, hem Venizelos'un, hem de Yunan Hükümetinin başlıca emelleriydi.

Bunu sağlamak için, 22 Haziran 1920 sah günü Yunan ordusunu, Batı Anadolu'dan İç Anadolu'ya doğru 6 tümenle harekete geçirdiler; üç tümen Akhisar Soma, iki tümen Salihlı Alaşehir, bir tümen de Aydın Cephelerine doğru ilerlemeğe başladılar.

Hepsinin donatımları mükemmel, savaş güçleri çok yüksekti.

Karşılarındaki millî kuvvetlerse, onlara göre, sayıca hem çok az, hem etkili ateş gücünden yoksundular.

İzmir'in işgalindenberi geçen bir yıl içinde Yunanlılar, bu üeri yürüyüş için esaslı hazırlanmışlar; Yunanistan'dan devamlı er ve ateş takviyeleri almışlar; bir yandan da sürekli talim ve manevralar yaparak, bu yöndeki noksanlarını gidermişlerdi. Karşılarındaki Kuvayı Milliye birlikleriyse, bir yandan İstanbul hükümetini haince hareketleri, bir yandan sürekli iç ayaklanmalar, işgaller, parasızlık ve Sovyetlerin yaptıkları dış yardımın yetersizliği yüzünden bu imkânı bulamışlardı.

Düşman ordusunun Akhisar kolu, 30 Haziran 1920 Çarşamba günü, hiç savaşız Balıkesir'e girdi. Bu bölgede bulunan 56. ve 61. Tümenlerimiz, er ve ateş kuvvete bakımından bunlarla savaşılabilecek kudrette olmadıklarından Bursa'ya doğru gerilediler; peşlerini büyük bir sürür, şımarıkça haykırışlar ve çok üstün kuvve i maneviyeye izileyen düşman süvarileri, 2 Temmuz 1920 Cuma günü Kirmasti (Mustafa Kemalpaşa) yla, Karacabey'i de savaşız ele geçirdiler.

56. ve 61. Tümenlerimiz (Albay Kâzım (Özalp) ve Bekir Sami beylerin komutalarındaydılar) Bursa'ya doğru gerilerken, binbir yokluk ve ıstırap tçiride yüzüyorlardı. Peşlerinden inatla ve çok üstün kuvvetlerle gelen düşman süvari ve piyadelerini oyalayarak çekilmeğe zaman kazanmak için, Uluabat Köprüsünü (Bursa Balıkesir şosesi üzerindedir) dinamitle uçurdular; Abulyond Gölü boyundan Bursa'ya yöneldüler.

Aldıkları bu zayıf tedbirler düşmanı durduramadı.

Bursa'mn da, akşama sabaha düşmanın eline geçeceği, kesin gerçek olarak kendini gösteriyordu.

Süvari, istihkâm ve nakliyecileri, Tjluabat Köprüsünü çabucak tamir ettiler; piyade ve süvari alayları, gerileyen iki tümenimizin peşinden —zafer marşları söyleye söyleye, zafer naraları ata ata— Bursa yönüne doğru saldırılarını sürdürdüler.

BURSA'DAKİ DURUM

Bursa'da, düşmanın azgm bir sürü halinde yaklaşmakta olduğunu öğrenen halk çok heyecanlıydı; bir kısmı, daha bu havadis yayılır yayılmaz köylere kaçmışlar; geri kalanlar, şaşkın ve kötümser ruh hali içinde çırpınıp duruyor; tehlike yaklaştıkça halktaki panik artıyor; bir kısmı daha yayan ya pıldak, çoluk çocuğuyla yollara düşüp civar köylere kaçıyor; binecek ya da eşya yükleyecek bir araç bulabilenler —yanlarına en zarurî eşyalarını alıp çoluk çocuklariyle birlikte— daha uzaklara, ya Eskişehir, ya da Yenişehir Bilecik yönüne doğru kaçıyorlardı.

Top sesleri, uzaktan uzağa duyulmağa başlayınca, şehirdeki heyecan büsbütün arttı; hele düşman tayyarelerinin ara sıra üçlü, beşli füolar halinde şehir üzerine gelmeğe başlamaları, bu heyecanı büsbütün körükledi.

Tayyareler, şehir üzerinde pek alçaktan uçuyor; çıkar-dıkları çok sert motor gürültüleri —o zamana kadar böyle bir şey duymamış olan halkı ürkütüp, bilhassa kadınları acı acı ağlatıyor— ortalığı velveleye boğuyor; bunlara ara sıra makineli tüfek takırtıları da karışınca, yer yer yükselen acı çığlıklar birbirini kovalıyordu.

Öte yandan, 2 Temmuz 1920 Cuma sabahı, Mudanya ve Bandırma kıyılarına yanaşan İngiliz torpitoları —Yunan ilerleyişine bir yardım olmak üzere— bu şehirlere asker çıkarmağa başladılar.

Mudanya'daki İngiliz filosunun komutanı, Bursa Vahşi Hacim Muhittin Beye, aynı gün bir ultiatom telgrafı yolladı; bu ultiatomda; şehrin derhal Yunan kuvvetlerine teslim edilmesini, hiçbir şeküde karşı konulmağa kalkışılma

masını, küstah bir ifadeyle emrediyordu.

Vali, bu küstah ültimatoma, aynı gün çok sert ve meydan okurcasına bir telle cevap verdi.

Bursa'da halk, tamamen valiyle birlikti; düşmana —bil-hassa aklı erenler— kafiye eli kolu bağlı teslim olmak istemiyorlar; candan bağlı bulundukları kutsal, yeşil şehirlerini savunmak için, harekete geçmek azmi içinde çırpınıp duruyorlardı; ama imkânsızlık içindeydiler; bir kere ellerinde yeteri kadar silâh ve cephaneleri yoktu; bunu bir sağhyabil seler, o zaman savaş çağındaki pek çok Bursa'lıyı kolaylıkla ve çabucak silahlandırabilecekler; savunmaya elverişli olan Uluabat köprüsü dolaylarında ya da daha berilerde cephe tutup düşmanı şehre sokmıyacaktı. Vuruşmağa gönüllü olanlar silâh arayıp duruyorlardı.

Bunu sağlamak için —Vah Hacim MuMttin Beyin daveti üzerine— şehrin tanınmış kişilerinden 40 — 50 kadarı, Belediye Binasının geniş salonunda bir toplantı yaptılar; kısa bir müdaveleden sonra, elinde silâh ve cephane bulunanların, bunları derhal getirip şehirdeki Müdafaa i Hukuk Cemiyetine teslim etmelerinin sağlanmasını kararlaştırdılar.

Vilâyet, o gün seferber ettiği bütün bekçi ve polislerle, bu kararı mahalle muhtarlarına bildirdi.

Pek çok kişide bir, ya da iki mavzerin bulunabileceği hesap ediliyor; bunlar bir araya gelince, direnme imkânının sağlanacağı düşünülüyordu; ama evdeki hesap çarşıya uymadı: Ertesi gün, halktan ancak 22 kişi —o da çeşitli cinsten olmak üzere— Müdafaa i Hukuk Cemiyetine silâh getirince, bütün savunma imkânlarının suya düştüğünü herkes acı acı anladı.

DÜŞMAN İLERLİYOR

Salihli yönünden ilerliyen iki düşman tümeni, önlerindeki millî kuvvetleri —bu arada Yz. îhsan'm çetelerini de— geriye sürdüler; 24 Haziran 1920 perşembe günü Alaşehir'e girdiler. Karşılarındaki 23. Tümen, elindeki mahdut ateş araçlarına dayanarak direnmek istediye de— düşmanın üstün topçu, makineli tüfek ve tayyare bombardımanları yü

zünden ağır kayıplara uğradığından— bunu başaramadı; Uşak'a doğru, bozgunu andırır şekilde gerilemek zorunda kaldı.

Aydın yönünden ilerleyen bir başka Yunan tümeni de, önüne çıkan bütün millî kuvvetlerle birlikte —kadrosu zayıf olan— 57. tümeni de gerilettili; Nazilli'ye kadar ilerledi.

DÜŞMAN BURSA'YA GİRİYOR

Bursa üzerine yürüyen düşman tümenleri, 8 Temmuz 1920 Perşembe günü, şehrin batı varoşlarındaki Çekirge semtine 5 km. ye kadar sokuldular.

Öğleden sonra Beşevler semtine ulaştılar. Buradaki sırtlarda mevzi tutmuş olan zayıf jandarma birlikleriyle karşılıklı ateş savaşıma tutuştular.

Jandarma birlikleri derme çatmaydı; yanlarında birkaç makineli tüfekten başka ateş âletleri yoktu.

Türkçe bilen yerli Rum askerleri, ağızlarına dayadıkları uzun borulu megafonlarla, sık sık, gür sesle: «Kendilerinin halife ordusu olduklarını, padişahla birlik bulunduklarını, aynı ülkü için Kuvayı Milliyecilerle savaştıklarını, binaenaleyh kendilerinden korkmamalarını, hemen teslim olmalarını, şehre birlikte kardeşçesine girmelerini çağırıyorlarsa da, jandarmalar onların bu sözlerine kanmıyorlardı.

Bu taktiğin sökmediğini gören düşman komutanı, üç yönden, jandarma birliklerinin üzerine şiddetli topçu ve makineli ateşi açtırdı; bunun arkasından piyadesini harekete geçirdi.

Bu üstün ateş ve sayı baskısı karşısında jandarmaların direnmeleri kısa sürdü; bir kısmı, daha mevzilerindeyken düşmanın çemberi içine düşerek esir edildiler; tekme, tokat gerilere götürüldüler; bu hali gören ötekiler, siperlerini terk ettiler; şehir yönüne doğru, bozgun halinde kaçışırken, bir kısmını, gerilerinden ateş eden düşman makineli tüfekleri biçti; kaçabilenlerin peşine düşen Yunan öncü birlikleri, başka bir mukavemetle karşılaşmadan, âdeta ellerini kollarını sallaya sallaya; taşlan, şımarık zafer naraları ata ata şehre girdüler.

Saat 16,00 sıralarıydı.

Şehir varoşlariyle, ana caddeler, kendilerini bekhyen sevinçli Rum, Ermeni, Yahudilerle —kadın, erkek, çoluk çocuk— doluydu.

Şehirdeki kiliselerde —Bursa'nın zaptı şerefine— devamlı çanlar çalmıyor; fabrikalar düdüklerini öttürüyor; Yunan öncülerirrin geçecekleri ana caddelere getirilmiş olan lateralarda biteviye oynak zafer marşları çalmıyor; uçları çalmıyordu; uçları uzun, sivri süngülü mavzerleri ellerinde olduğu halde dağınık yürüyen Yunan piyadelerine, kadın erkek azınlıklar çılginca bağrışarak alkış tutuyorlar, kalınlı inceli, fakat hepsi coşkun, heyecanlı, avaz avaz:

«— Yaşayın aslanlar!..»

«— Varolun Elen kahramanları!..»

«— Hoş geldiniz yiğit kaplanlar!..»

Naraları birbirine karışarak ortalığı tutuyordu.

Düşman öncülerinin önünde, büyük boy bir Yunan Bayrağıyla, bir de Türk Bayrağı —Bunu şehre girerken açılmışlardı— iki Efzon eri tarafından taşınıyordu. Yunanlılar bu hareketleriyle, Bursa halkına, kendilerinin düşman olarak gelmediklerini —akılları sıra— anlatmak istiyorlardı.

Yerli halk, ıstırap ve dehşet içinde evlerine kapanmıştı.

Birkaç minarede, düşmanın şehre girmek üzere olduğu sırada, salâ verilmiş; ondan sonra camiler de kapatılmıştı.

Halktan pek çoğunun gözleri yaşlıydı; hayat ve namus endişesiyle renkleri kül kesilmiş bedbaht türklerdi bunlar; yaikinen biliyorlardı ki, artık can da, mal da, şeref ve namus ta, her şey, her şey, düşmanın lûtfuna kalmıştı.

Felâket, yürekleri parçalayan korkunç felâketti bu...

VATAN ACISI

Bursa işgal edilmişti!

Düşman askerleri, daha o gün, şehirdeki bazı camileri ahır yapmışlar; beygirlerini mihraplara bağlamışlardı.

Bir yanda, milletin mukaddesatına bu en ağır hakaret yapılırken, öte yandan işgal fevkalâde komiseri Praskevopu

los —sonradan başbakan da olmuştur— önceden hazırladığı beyannameyi halka yayınlamıştı.

Bunda; Beş km. batıda savunmaya yeltenen Türk kuvvetlerinde önemli bir kısmının imha; geri kalanların esir edildiklerini; kendilerinin Padişah Vadettin'le birlik olduklarını; dinsiz ve vatansız Kuvayi milliyecilere karşı, Halife Ordusu'yla birlikte savaştıklarını; Bursanın Yunan birlikleri tarafından tamamen işgal edildiğini ilân ediyor; bütün Bursalıları sükûnete ve Yunan idaresine karşı itaate davet ediyordu.

Bursa işgal edilmişti!

600 yıllık Türk Devrinin hâtıraları yerlere serilmişti artık.

Osman Gaazi'denberi uğuldıyan Türk haşmeti, esir şehrin son matem feryatlarıyla yerlere serilmişti.

Gözünün gördüğü herşey, şehirde can çekişen Türk hâkimiyetini derin ürpertilerle tekrar sayıklıyor gibiydi.

Bursa işgal edilmişti!

Canını dişine takarak vatanını kurtarmağa savaşan Türk Milleti için ne kötü bir alın yazısıylı bu... B.M.M. ve Türk Ordusu için ne kara bir gündü bu...

Kulaklarını Bursa topraklarına dayayanlar. Osman Gaazi'den, İkinci Murat'a kadar, bu topraklarda yatan bütün Osmanlı pâdişâhlarının derin iniltilerini duyuyor gibiydiler.

Bursa işgal edilmişti!

Ankara'da bu acı haberi duyan millet vekillerinin hepsi üzgün ve pek çoğu ıslak gözlüydüler.

Meclis'le birlikte bütün vatan yashıydı Bursa gibi dört yanı ecdat hâtıralarıyla dolu bir mübarek ve o derecede kutsal şehrin, yâdellere geçmesinin matemini içindeydi.

Bundan böyle, bu şehir halkının da nasibi kamçı, dipçik, zulüm, hakaret ve ölümdü.

Esir şehrin ruhu, sessiz göz yaşlarıyla inlerken, uzaklarda, zaman zaman hâlâ fertayları duyuluyordu:

«— Yunan girdi şehre!..»

«— Yunan iniyor Emir sultan'a doğru!..»

«— Kaçın, kaçın evlerinize, durmayın!..»

Şehrin varoşlar, kimsi arabalarla, İdmisi beygir, merkep

ester vs. lerle; kimisi de birbirlerinin peşi sıra yürüyerek Yenişehir'e, Bilecik'e, ya da Eskişehir'e doğru uzaklaşan göçmen kaafileriyle doluydu.

Vatanlarından sürülen bağıryan analar, babalar, evlâtlar, nineler, dedelerdi bunlar...

Pek çoğu kan ter içinde kalmıştı. Bir müddet sonra yorgunluktan, açlıktan, susuzluktan, yolların tozları üzerine, ya da yol boylarındaki hendeklere, farlara yıkılıp kalmağa mahkûm gözyaşlı insanlardı onların çoğu...

Hepsinin dilinden eksilmeyen nakarat aynıydı: Bursa, Bursa...

«— Ah memleketim, ah vatanım!..»

«— Yaktın bizi!..»

«— Gitti elden Bursa!..»

«— Geriye baktıkça yanıyor, kavruluyor içim!..»

«— Ah Bursa!..»

Heyhat, artık ne kadar ağlasalar, ne kadar yansalar faydası yoktu; bitmişti artık her şey!..

Felâketti bu; yürekleri parçalıyan en korkunç felâketti bu!..

ŞEHRİN İLK ESARET GECESİ

Ve o gece...

Mahuf ve karanlık, zehir gibi bir gece...

Esir şehrin sokaklarında yabancı insanlar dolaşüyor; yabancı sesler konuşuyor; herbirinde birer hafif makineli tüfek bulunan yabancı devriyeler kol geziyor...

Ve uzaklardan, şehir dışındaki Efozn erlerinin lâterina larla —Bunlar asıl büyük kuvvetlerdi ve yarm şehirden bandolarla geçecekler; gerileyen Türk birliklerinin peşi sıra, İleri yürüyüşlerini Bilecik'le, Eskişehir yönlerine doğru sürdüreceklerdi— şehir içindekilerin. mandolinlerle çaldıkları oynak Yunan millî havaları ve zaman zaman karanlığı yırtan pervasız haykırmalar; (erlerle subayların çoğu sarhoştı):

«— Zito, zito!..» (Yaşa, yaşa)

«— Okzo vre turku!..» (Defol be türk)

«— Mal eski sabisine gezti be; Bursa Yunanistan'ın oldu

artık; yaşasın bizim Venizelos; dünya bir araya gelse, bizi çıkaramaz burdan vre köpoğlu!..»

«— Zito Ellada!..» (Yaşa Yunanistan)

«— Hey be Kosti, burası Yunanistan demek artık; ne işi var burda türklerin; Asya'ya geldikleri yere süreceğiz toponu!..»

«— Turku, kopsi kefali!..» (Türk, başmı keseceğiz.)

«— Yeşilinizi çıkarınız, helem bir hırlayın!..»

Ve mahalle aralarındaki kuyulardan su çeken bâzı kaddın ve erkeklerle, çocuklara hitapları:

«— Bu kuyuları kamnızlan dolduracağız; kanınızı şerbet, etinizi küfte yapacağız köpoğlular; göreceksiniz siz...»

Ayrarı kabaran bâzı delikanlılar, Çekirge'yle, Emirsultan, Yıldırım Beyazıt, Tophane semtlerinin bazı tenha sokaklarında, Yunan muçularma —gözlerine kestirdikçe— sal dınyorlarsa da faydasız...

Bu fedailerin arasında, hapishanelerden kaçmış olanlar da var.

Arasıra kükreyen bu gibi ferdî isyanlara karşı, Yunanlılar, derhal makineli tüfeklerle karşı koydukları gibi, bu fedailerden yakaladıkları evlerini de —Hoşkadem semtinde çok canavarca hareket etmişlerdi— basıyorlar; bu sırada ellerine kim geçerse, aynntısız ya süngülüyorlar; ya yatırıp koyun boğazlar gibi kesiyorlar.

Çaresiz sabır ve sükût!..

Mağlûp Türklerin nasibi sükûtta, sükût; başka çare yoktu; çünkü bir taşkın nida, derhal birkaç günahsızın ölümüne sebep oluyordu.

Bu zehir gecenin bütün acılarına, çoğu Bursalılar, evlerinin dört duvarı arasında dişlerini sıkarak, boyun eğiyorlardı; çünkü biliyorlardı ki artık can da, mal da, namus ta, her şey, düşmanın lûtfuna kalmıştır.

Karanlık gökyüzünde yıldızlar, sanki birer ıslak, titrek nazardı.

Gökten bile matem yağıyordu; matem ve uzak günlerin hasreti... Geçmişin hür günlerindeki şakrak caddelerin, ışıklı tebessümlerin hasreti...

Bazı pervasız Bursalı delikanlıların, ilk zamanlarda çıkardıkları kargaşalıklar, birkaç saat sonra tamamen kesilmişti; bu, tellâllar bağirtılarak şiddetle yasak edilmişti; yakananlar sorgusuz sualsiz kurşuna dizilecekleri gibi, aileleri halkı da sürgüne yollanacaklardı. (Bunun mânası yolda öldürölmek demektir.)

Zâten bundan böyle güröltü çıkarılsa da bir faydası olmazdı ki...

Yunanlıların nazarında Bursalılar aşâğılıktı; sefil kişilerdi artık; hiçbir hak isteğinde bulunmamaları gereken «sefil esirler» di artık...

Kanılannca, şehir halkı mademki esir edilmişlerdi; o halde (bunu alenî söylemeğe henüz cesaret edememekle beraber, kanılannca) onlann hepsi hayvandı artık ve kafalarım kızdırırlarsa, belki hayvana yapılandan bile beter hakarete lâyıık esir kişilerdi artık...

Nitekim bunun ilk belirtileri, hava kararmak üzereyken Türk bayraklarına yapılan hakaretlerle kendini göstermeğe başlamıştı: Şehre girerlerken, muztarip Bursa halkım (ki çoğu, evlerinin dört duvarı arasında acı acı ağlaşıyordu) avlamak için, kendi bayraklarıyla birlikte, latalarının en önünde geçirdikleri Türk bayrağını, şehrin işgalini savaşıız bitirince, ağır küfürleri savurarak yere çarpmışlar; yırtmışlar, parçalamışlar; birkaç resmî binanın serenlerinden (o kargaşalık sıralarında) indirilmeleri nasılsa unutulmuş olan bayraklan(bilhassa Yunan Efzon erleri), sür'atle indirmişler, te hevvürle yere çarpmışlardı.

Efzon erleri, o bayraklara, birer paçavra gibi, kunduralarının tozlarını sümişler; sonra parçalayıp parçalayıp öteye beriye savurmuşlardı.

Bütün bu faciaların karşısında (silâhsız ve hürriyetsiz) Bursalıların nasibi susmaktı; aksi halde süngü, kurşun, ya da en hafifi, Yunanistan'a sürgündü.

Göklere uçan hürriyetin matemiiyle yanıp kavruluyordu esir halk... Zehirleri ancak kalblerine akabiliyordu bu zavalılı halkın...

Bu hengâmede hançereler değil; ancak ruhlar feryat edebiliyordu; nice tarih yıllarında, Sırp Sındığından Varna'lara,

oradan Niğbolu ve Kosova'ya kadar uzayan Osmanlı akınlarının zafer müjdeleriyle coşup çağlamış olan bu eski Osmanlı başkenti, şimdi, içine gömüldüğü simsiyah ümitsizlik gecesinde, göğsünü dövüyor: halkın yüreğinden, acı gözyaşlarıyla kopan hicranlı feryatlar, evlerin dört duvarı arasında boğuluyordu:

O gece, Hoşkadem mahallesindeki Nasuhpaşa hamamının yanma düşen evinde, bir vatansever (1924 te ölen bu mübarek adamın mezarı Emirsultan mezarlığındadır; bana bu olayı, ağlayan yakınları anlattılar,) sabahlara kadar göğsünü yumruklayıp gözyaşı dökmüştü:

«— Ana, ana, vatan anam benim!.. Kaptırdın Bursa'm elinden Hasan: Bursa gitti elden Hasan!.. Bu felâketlerden sonra ben hâlâ yaşıyorum ha!.. Vur kafanı taştan taşa Hasan!.. Kaptırdığın şu vatanın haline bak bir!.. Kundura paçavrası yapılan bayrağını da gördüm ta sonunda!.. Nasıl can çekirdi o Bayrak Düyun u Umurniye'nin önünde; nasıl kan kırmızı yerlere serildi o Bayrak Hasan!.. Vur kafanı taştan taşa Hasan, Ekmekçi Hasan!.. Sersem oluncaya, bayılcaya, geberinceye kadar bu kafam; vur bu esir kafayı taşlara Hasan; Kafkas'ta bir gözü kör olmuş yaralı Hasan!..»

Ve çaresiz kalan her felâketzedenin yaptığı gibi maziyi düşünme...

Bu tedai, şeir halkının ruhundaki acıyı (gözlerinin önünde bütün renkleriyle canlanan eski ihtişam günlerinin etkisiyle) katın katma tutuşturuyor; gecenin boğucu karanlıkları içinde, acı acı inleyip hıçkırımlarına sebep oluyordu:

Hani hürriyet günleri neredeydi? Hani o geçmiş o günlerin türkülü şen kahkahları, düğün, sevda türkîeri, hani bahtiyar Bursa'nın eski günleri neredeydi; o günler?...

O gece, Ulucami'yle, Yıldırım, Emirsultan ve Nalbatoğlu Camilerinde, yatsı ezanı bile yanda kalmıştı; bütün tehlikeleri göze alarak ezan okumak için minarelere çıkan birkaç müezzinin (Bir hücumu uğrıyabileceklerini akıllarına bile getirmemiş olan yaşlı ve çok dindar insanlardı) karanlıkta ilk Allah ü Ekber nidâlarıyla, Türk'ün minareleri de makinelili tüfek takırtılarına hedef olmuştu. Ezan okunurken Yunan erleri, acayip eseslerle bağırarak müezzinleri taklit etmiş

ler, kahkahalarla gülmüşler, arkasından makinelitüfek minarelerin şef elerine çevirmişlerdi.

Sol kolundan yaralanan ihtiyar müzzinlerden birisi, kanlan aka aka, acı iniltilerle minareden aşağıya inmiş; kendini evine zor atabilmişti.

Bu hengamede yalnız vatan değil; yalnız millet değil; din de, îman da esirdi.

Gökten matem değil; zehir yağıyordu, zehir... Vatan ısırâbınm, millet ıstırabının ruhları kavuran zehri... Yalnız Bursa'yı değil; bütün vatan yüzeyini o gece mateme boğan o korkunç zehir...

İŞGAL BİRLİKLERİ ESİR ŞEHİRDEN GEÇERKEN

Ertesi gün bütün Yunanistan'da, Bursa'nın Kemalciler den zaptı şerefine) bayram îlân edilmişti.

O sabah, Atina'yla, öteki şehirlerde çıkan bütün gazeteler, birinci sahifelerinin yarısını kaplıyan büyük manşetlerle, halka bu mutlu(!) haberi bildiriyor; şehirlerdeki (Katolik, Ortodoks) bütün kiliselerde zafer canlan çalmıyordu.

Başta Atina olmak üzere, Yunanistan'ın irili ufaklı kasaba, şehir ve köyleri, bayraklarla, defne dallarıyla, çiçeklerle, zafer taklarıyla süslenmişti. Yürekli gümbürtülerle zafer toplan atılıyor; halkın sevinç nâraları, bandolann çaldıkları oynak zafer marşlarına karışıyordu.

(Kral Aleksandr; son Bizans İmparatoru Onbirinci Konstantin Dragazes'in (İstanbul Muharasasında Fatih'le savaşı büyük imparatorudur) yerine geçerek, Anadolu ve Yunanistan (Bizans) İmparatoru Birinci Aleksandros adını almıştı.)

Yunanistan, böylece yedisinden yetmişine; köyünden, başkentine kadar bayram yaparken, dün gecedenberi Bursa dışında (Çekirge dolaylarında), bekleyen motorize ve atlı Yunan birlikleri de, bu sabahtan itibaren şehirden geçip (İnegöl yönüne doğru gerileyen) Türk ordusunun peşi sıra uzaklaşmağa başlamışlardı.

Birlikler geçerken, Bursa'daki Ortodoks, Katolik kiliselerinin çanları, şehrin semalarında yankılar yaratarak çak

nıyor; birliklerin önlerindeki askerî bandolar, oynak zafer marşları çalıyor; şehirdeki azınlıklara ait fabrikaların düdükleri öttürülüyor; azınlık nallanın kalınh inceli şevk ve neş'e feryatları, bunlara karışıyor; Rum ve Ermeni küşelerinin metropolit ve papaslan, işgal birüMerinin önündeki Yunan bayrakları önlerinden geçirilirken dize geliyorlar; buyandan ağlaşarak bir yandan Rumca, Ermenice dualar okuyarak o bayrakları öpüyorlardı.

Etrafta biteviye uğultu..,

«— 600 yıllık esaretten sonra, Bursa asıl sahibine kavuştu!..» naraları..

En yeni ve en temiz elbiselerini giyinmiş azınlık halkı, işgal birliklerinin geçtikleri caddelerin iki yanındaki kaya kaldırımlarında birikmişler; kasden şehirden geçerek giden birlikleri, sürekli sevinç feryatlarıyla çiçek yağmuruna boğuyorlar; genç Rum ve Ermeni kızlarının ince sesleri, bu gürültülerin arasmda sık sık siyiriliyordu:

«— Zito Aleksandros...»

«— Zito Ellas!..»

«— Haçan varolsun Elen kahramanları; yeşilini çıkardınız Türklerin!..»

«— Kahrolsun pis Türkler!..»

«— Canımız feda yolunuza!..»

Ütülenmiş yeni ve temiz urbalarım giymiş olan Yunan birlikleri, sert ve düzgün adımlarla yürüyorlardı.

En önde borazanlar vardı.

Daha geride, siyah bir atan üzerinde giden generalle, gene atlar üzerindeki kalabalık kurmay subaylar...

Onların peşisıra, manga kolunda yürüyen kısa etekli, kunduralarının uçları püsküllü, başlarındaki kapelâlarmdan sarkan uzun püskülleri göğüslerine kada rinen Efzon erleri.. Mazzerleri omuzlarına dayalı...

Onların gerisinde uzun pantolonlu, düzgün kılıklı piyadeler...

Daha geride, katırların sırtlarına yüMetilmiş ağır ve hafif makineli tüfekler..; Yine katırların çektikleri hafif piyade, obüs, havan ve sahra topları... Işıldaklar, telli ve telsiz telefon ve telgraf cihazları... İri kadanaların çektikleri 10,5

ve 15 cm. çapındaki ağır toplar... Motorize birlikler, 1er, 1er, 1er...

Bunların, bu ateş âletlerinin her biri, şimdiedek kimbi lir kaç Mehmet'in kanına girmişti; kimbilir kaç bin yoksul, aç, yorgun Mehmetçik, bu topların, bu makineli tüfeklerin ateşiyle yerlere serilmişti... Ve kimbüir kaç bin Türk yeti ninin ıstırabıydı bu ateş âletleri...

Fakat çaresiz sabır ve sükût...

O an için mağlûp Türklerin nasibi buydu; Türk canı, o dakika bir sivrisineğinki kadar değersizdi düşmanın gözünde...

Zafer alayının başmda giden general, dikkati çekiyordu. Siyah, iri bir kırsığın üzerine binmişti.

Orta yaşlı, keskin kara gözlü, enine boyuna, yakışıklı bîr adamdı. Çok mağrur ve dediğim dedik görünüşlüydü. Hâ-ki pantolonunun dış kenarlarındaki geniş kırmızı zırhlar, dikkati çekiyordu.

Caddenin sağına, soluna birikerek üzerine çiçekler atan azınlık halkına, atının üzerinden tebessümler dağıtıyordu.

Bursa'daki Türklerin kafasını kıran, Bursa'daki Türk egemenliğine son veren muzaffer komutan gururıyla göğsü şişmiş; omuzlan gerilmişti.

Onun gerisinden, gene atlar üzerinde gelen kalabalık kurmay kurulu da, aşağı yukarı onunla tıpkısı ruh haletin dey diler.

Daha geriden, manga kolunda yürüyen erlerse, sevinçle- rinden, sanki caddenin kaldınmlanm çökerteceklermiş gibi adım atıyorlardı; kunduralannm nalçaları, kaldırım taşları- na o kadar sert çarpıyordu ki, bunun bir gösteriş palavrası rıGuğunu anlamamak için budala olmak lâzımdı; hele yüz- lerdeki şetaret... Erlerin bir çoklarının dişleri görünüyordu.

Generalinden dümen erine kadar, bütün bu asker kala- balığı, şen düşüncelerle âdeta sarhoştı. Bütün dünyada tak iir uyandıran böyle muhteşem bir zafer kazanıp Bursa'yı, Kemalistlerin zulüm ve istibdadından (!) kurtardıktan için iepsi bahtiyardı; kanılarınca, Kemalistler bir kâğıt paçavra s: gibi buruşturulup süprüntü tenekesine atılmışlardı. Bun

darı böyle barış, gün meselesiydi artık... «Aleksandr Bizans'ı» yeniden canlanmış sayılabilirdi; nihayet 10 15 günün içinde hepsi evlerine, karılarına, çocuklarına kavuşmuş olacaktı; bu, öyle bir dönüş olacaktı ki, bütün Yunanistan; haftalarca sürecek zafer bayramlarıyla çalkanacak ve asıl Yunan Milleti, kendisine, Batı Anadolu gibi zengin bir sömürge kazandıran kahrama nevlâtlarının alınlarına, defne dallarından örülmüş çelenkler takacaktı.

OSMAN GAZİNİN TÜRBESİNDEKİ OLAY

Şehrin işgali tamamlanınca, Yunan başbakanı Giritli Venizelos'un oğlu Sofokles Venizelos (yedek subay olarak orduyla birlikte gelmişti) yanına yüksek rütbeli 5 6 subay aldı; Tophane'ye (Bursa'da bir semttir) gitti; Osman Gazinin, orada bulunan türbesini açtırdı; yanındakilerle birlikte türbeye girdi; belindeki parlak palaska kayışına asılı kınından hiddetle sıyırdığı kılıcını, bütün kuvvetiyle sandukaya sapladı; sağ ayağını sert sert sandukaya vurdu; bununla da hırsını yenemedi; sandukanın üzerindeki ipek örtülerle, baş tarafındaki kavuğu, sol eliyle kavradı; hızla yere çarptı (Tarihî eerçektir).

Hırsından gözleri büyümüş; yuvarlak, etli suratı, kan hücumuyla kızarmıştı.

Çok kaba küfürler savuruyor; Osman Gazi'ye meydan okuyan kaim sesi, türbenin taş kubbesinde boğuk yankılar yaratıyordu.

— Kalk teres, çık karşıma, seninle kozlarımızı paylaşalım!...

Elindeki kılıcı tekrar birkaç defa sandukaya saplıyarak, Donkişotvari hakaretlerine devam etti:

— Senden ırkımın intikamını alacağım!.. İşte, kurduğün devleti yıktık, gömülmeyi vasiyet ettiğün sevgili Bursa'nı aldık!.. Asıl sahibine geçti bu şehir!.. Senin türbeni süprüntülük yapacağız köpoğlu köpek!..

Yanındaki yüksek rütbeli subaylar, onun, Türk Millî mukadderatına bu şekilde hücumunu, hele bir ölü Türk ulusunu,, böyle en ağır sözlerle tahkir edişini (milletin savaş az

mini kamçılması bakımından) hiç hoş görmemişlerdi ama; seslerim çıkaramadılar.

Ordu fotoğrafçılarından birisi, elindeki fotoğraf makinesiyle, genç teğmenin yanındaydı; ona, kendisinin sandukayı kılıcıyla dürter durumda bir fotoğraf mı çektiirdi; bunu, hemen o gece çoğalttırdı; gazetelerde yayınlanmak üzere ertesi gün Atina'ya yolladı.

Fotoğrafın altına şunları yazmıştı:

(Ordularımız Bursa'ya girdiler (8 Temmuz 1920 Perşembe) Osmanlı belâsım başımıza açan Osman, görüyorsunuz, ayaklarımın altında zelîl ve hakir yatmaktadır, (Sofokles Venizelos).

VİNTSON ÇÖÇİL'İN SEVİNCİ

öte yandan, bu Yunan zaferi vesilesiyle, İngiliz Avam Kamarasında heyecanlı bir nutuk çeken Bahriye Nâzın Vinton Çörçil şöyle haykınıyordu:

— Yunanistan, Anadolu'da bizim için vuruşuyor; Anadolu'da asayişin sağlanmasını ve Sevr barışının uygulanmasını kolaylaştırmak için ordusunu kullanmıştır. On gün önce girdiği askerî hamleyi, bugün mükemmel başarıyla sonuçlamıştır. Çapulcu Türk kuvvetlerini, on beş gün yerine on günün içinde ezip mahvetmesi de gösteriyor ki, Yunan hükümeti, bir harekete girişeceği zaman, kendi güç ve kaynaklarını çok doğru takdir etmektedir. Yunan Milleti cesurdur; zekidir; mösyö Venizelos gibi büyük devlet adamları yetiştirmek istidadına malik olan bir millettir. Onlar, şimdi Trakya'daki Türk kuvvetlerini de tasfiyeye girişmişlerdir. Anadolu'daki gayretlerini taçlandıran yüksek basanları, Trakya'da da göstereceklerine inancım sonsuzdur!...

MUSTAFA KEMAL PAŞA, BURSA DOLAYLARINDA

Balıkesir'den sonra, Eursa'nın da kısa zamanda düşman eline geçmesi, Ankara'da kötü etki yaratmıştı; B.M.M. muhiti çok üzgündü. Batı Anadolu'nun önemli bir bölümünün bu kadar kolaylıkla işgal edilivermesini, milletvekillerinin hav

salası bir türlü almıyordu; oysa ki bunun böyle olacağı, realist düşünenlerce apaçık hakikatti.

Son işgallerden en çok üzüntü duyan mületvekillerinin başında Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey geliyordu: Bursa'yı savaşız düşmana teslim ederek kaçtıklarını sandığı Vali Hacim Muhittin beyle, askerî komutan (56. Tümen K. Kurmay Albay) Bekir Sami Beyin şiddetle cezalandırılmalarını istiyor; öteki milletvekilleri çoğunlukla kendisini destekliyorlar; ne yapıp yapıp Bursa'nın düşmandan geri alınmasında şiddetle ısrar ediyorlardı.

Bu sırada düşman, Bursa'dan da ilerilere geçmiş; bir alayı ile Bursa Yenişehir, bir alayı ile Bursa Eskişehir şoselerine sarkarak Dimboz Aksu hattına kadar ulaşmıştı.

Bunların karşısında savaşmak isteyen Kuvayı Milliye çeteleriyle, 56. ve Balıkesir'denberi gerileyen Köprülülü Kurmay Albay Kâzım (Özalp) Beyin 61. Tümenleri, düşmanın şiddetli top, makineli tüfek ve tayyare bombardımanları yüzünden ağır kayıplara uğramışlar; erler, kuvvei maneviyele ri sarsık bir halde, artçı savaşları vere vere, devamlı cebrî yürüyüşlerle Eskişehir'e kadar çekilmek zorunda kalmışlardı.

Düşman öncüleri peşlerini bırakmıyordu.

Erlerden çoğunun çarık, kundura ve kurşunları —sürekli yürüyüş ve vuruşmalardan— hemen hemen hiç kalmamış, tümenlerin zaten az olan er sayısı ile, ateş güçleri büsbütün azalmış; günlerce kuru ekmekle yetinerek yol yürüyen erlerin bazan onu bile bulamadıkları olmuştu; bir yandan sivil halk ta kendileriyle birlikte geri çekiliyordu.

Düşman tümenleri, ileri yürüyüşlerini bu hızla sürdürürlerse, Eskişehir'le, Ankara'yı da kısa zamanda zaptetmeleri mümkündü.

Askerî durum, —iç isyanlar aralıksız, yer yer patlak verirken— birden beliren bu müthiş tehlike yüzünden Ankara'da «çok ciddî ve vahim» olarak vasıflandırılıyordu.

Mustafa Kemal Paşa son durumu bizzat yerinde görmek için, Ankara'dan trenle acele Eskişehir'e geldi; oradaki peşan kuvvetleri teftiş ettikten sonra, oto drezinle Bozöyük

İstasyonuna gitti; oradan Ahıdağı bölgesine geçti; bütün millî kuvvetleri gözden geçirdi.

Aldığı intibalar iyi değildi; birlikleri, genel olarak ezgin kötümser bulmuştu.

Paşa, bunların kısa zamanda yeniden düzenlenmesini, başlarındaki komutanlara emrettikten sonra —halktan faydalanacaklardı— acele Ankara'ya döndü; Meclis muMtinde gitgide artan gergin durum da kendisini meşgul ediyordu.

B. M. M. İNDE

Birkaç gün sonra, B.M.M. inde, Bursa'mn işgali sebebiyle olağanüstü bir oturum yapıldı. Bu, daha çok, düşmanı protesto oturumuydu.

Toplantı salonu, çeşitli meslek ve kılıktaki 200 ü aşkın milletvekilleriyle doluydu: Doktor, eczacı, subay, tüccar, din adamı, çiftçi, hâkim, gazeteci, avukat, öğretmen, derviş, telgrafçı, vah, nazır, mahkeme kâtibi, vergi memuru, mühendis, hapishane müdürü v.s.

Kimi sarıklı, kimi fesli, kimi kalpaklı, ya da subay ka balaklıydılar.

Aralarında, entari üstüne ceket çekmiş; başına sarığa benzer bir şeyler sarmış olanlar da vardı.

Bir kısmı, çeşitli vatan semtlerinden kürt, çerkes, tatar, arnavut, boşnak, pomak, gürcü, laz, arap v.s. sıfatlarla gelmekle beraber, Büyük Mecliste, bu saçmalıklar tamamen erimiş, hepsi «Türk» adı altmda, hürriyet ve istiklâl ülküsünün tahakkuku için birleşmişti.

Esas Kuvayı Müliyecî milletvekillerinin kılıkları hepsinden düzgündü: Başlarında siyah, parlak tüylü kalpaklar, sırtlarında avcı biçimi ceketler, onun altında külot pantolonlar...

Mustafa Kemal Paşa da. bu kılıktaydı.

Sayıları 60 kadar olan beyaz sarıklı, siyah cüppeli hoca nnletvekilleririnin arasında, iki kişi dikkati çekiyordu: Kon ya'daki Hazreti Mevlânâ Dergâhı Postnişmi Abdülhalim Çelebi ile, Hacı Bektaş Velî Çelebisi Cemalettin Efendinin uzun fesleri...

Milletvekilleri, siyasî inançlarına göre kısım kısım oturuyorlardı: Başkanlık kürsüsünün karşısına düşen orta sırada kiler tarafsızlar; bunun sağ yanına yerleştirilmiş sıralarda oturanlar muvafıklar (hükümeti destekleyenler), soldakiler de muhaliflerdi (hükümeti tenkit edenler).

Ortadaki sıralarda oturanlar, genel olarak yaşlı başlı, az ve öz konuşan insanlardı.

Bütün milletvekillerinin ruhlarında yanan ateş aynıydı: Bursa'nın işgalini ve Osman Gazi'nin türbesine yapılan hakareti, bütün dünyaya karşı protesto etmek; Bursa'nın zaptıyla, Türk milletinin varlık ve özgünlüğüne vurulan darbenin derin heyecanını, B.M.M. kürsüsünden dünyaya haykırmak..

Meclis kapısının önünde, İsmail Zühtü bey idaresindeki askerî bando, «İzmir», «Plevne», «Barbaros», «Işıklar», «Karadeniz», «Harbiye» marşlarını çalıyordu.

Ankaralı marangozlar tarafından inşa edilen Meclis kürsüsünün üzeri, üç gündenberi, kara bir çuhayla örtülüydü. Bu çuha, bir semboldü: «Mübarek Bursa»nın işgali acısına, B.M.M. nin de katıldığı bununla belli ediliyordu.

Kürsünün sol yanında —23 Nisan 1920 cuma günü yapılan açılış töreninde dikilmiş bulunan— Hacı Bayram Veli'nin bayrağı duruyordu.

Sağ yanda, atlas mahfaza içinde bir Kur'an ı Kerimle; birbiri üzerine kat kat sarılı bohçalar kümesinin en içindeki bir kristal mahfazaya yerleştirilmiş olan Sakal ı Şerif konulmuştu.

Salonda bulunan milletvekillerinin hepsi üzgündü; içlerinde Bursa milletvekillerinden Şeyh Servet Efendiyle, Muhiittin Baha bey de dahil, bir kısmının gözleri adamakıllı ıslak ve kızarıktı.

ŞAHLANAN VATAN HEYECANI

Yoklama yapıldıktan sonra Başkan vekili Dr. Adnan bey (Adıvar merhum), söz isteyenleri tesbit etti; bunlar 10 12 kişi kadardı; hepsi ateşli vatanseverlerdi.

Bu iş bittikten sonra başkan, söz alanların ilkinin kürsüye davet etti.

Tıknazca, orta boylu, geniş alınlı, mavi gözlü bir zat, ağır ağır yürüyerek üzeri siyahlar örtülü kürsünün önüne geldi; kaim, iniltüi bir sesle konuşmağa başladı:

«— Efendiler, benim aziz kardeşlerim, dünle bugün, en acı günlerimiz; tarihimizin en acı günleri oldu; perşembe günü, Bursa'mız yâdellere geçti; kuvvetli düşman ordusu, zaptetti Bursamızı; bizden zorla koparıp aldı; bizi kovdu o ecdat toprağından; şimdi o diyarda düşman var; boyunduruk var!.. Osman Gazi, Orhan Gazi, Murat Hüdavendigâr hep esir!.. Yıldırım Bayezit, Çelebi Sultan Mehmet, Büyük Fatih'in Babası da esir!.. İkinci Murat Han da esir efendiler... Hem ne hakaretlerle esir!.. Bursa'da yatan bu padişahların ruhunu azap içinde bıraktık; en çok Osman Gazi'nin ruhu kan ağlıyor; kan ağlıyor!..»

Bir an sustu; yutkundu; kendini zor tuttuğu belliydi.

Elindeki mendiliyle, burnunu siliyormuş gibi yaptı; aynı iniltili, kaim sesiyle devam etti:

«— Ben ve sizler, ey gözyaşlı kardeşlerim, ne talihsiz insanlarmısınız!.. Ne talihsiz insanlarmışız ki, bu büyük felâketi de gördük!.. Üç gündenberi boynum bükük, kalbim yaralı! Gözlerimden yaş yerine kan dökülüyor!.. Ağla çoban ağla; ovan kalmadı... İnle bülbül inle; yuvan kalmadı!.. (1)

Teessüründen daha fazla konuşamadı; birden iki büküm oldu; hıçkırıklarla sarsılmağa başladı; yerine doğru gitmek isterken takati elvermedi; yürüyemedi; oturdukları sıralarından fırlayan iki arkadaşı onun koltuklarına girdiler; yerine götördüler.

Bu sırada, dışarda, binanın giriş kapısı önünde, İsmail Zühtü beyin idaresindeki asekrî bando, «İzmir Marşı» m çalıyordu.

B. M. M. de kanayan Bursa yarası, bütün ruhları kavramış; yaşaran gözlerden, iniltili göğüslere doğru iri damlalar dökülmeğe başlamıştı.

Vatan acısı, derin sızı halinde, bütün Mecliste hissediliyordu.

Bu sırada, Burdur milletvekili İsmail Suphi (Soysallı

oğlu merhum) kürsüye çıktı; çok heyecanlıydı; gözleri ıslaktı; elindeki heyaz mendiliyle sık sık gözlerini kuruluyordu. Derin ve acılı bir sesle:

«— Arkadaşlar, diyerek söze başladı; «Bizim Millî Kâbe mimiz olan Bursa; ulu ecdadımızın mezarlarını sinesinde barındıran Bursa; beyaz mabetlerimizle süslü Bursa, yeşü Bursa!.. Evvelki gün, düşmanın ayaklan altında ezildi; Yunan'ın ayaklan altında ezildi!.. Evet efendiler, bu ağır facia, bizim intikam ve savaş duygularımızı kuvvetlendirecektir efendiler!.. Biz o pınardan kuvvet alacağız efendiler!.. Yunan'ı bizim üzerimize saldıran kimdir? İstanbul hükümetidir efendiler; İstanbul hükümeti, eline Türk bayrağını vererek Anzavur Ahmet'i bizim üzerimize, «Azılı Haydutlar» dediği, biz bir avuç vatanseverin üzerine yolluyor; saldırtıyor efendiler! Yunan kuvvetleri, ellerinde Türk bayrağı olarak Bursaya giriyorlar; asıl facia buradadır efendiler!..»

«Bir millet, sonuna kadar savaştıkça ve bilhassa böyle Millî Kâbesi yıkıldıkça, ecdadına hakaret edildikçe, kızlarının ırzlarına geçilip kendileri de öldürüldükçe, sonuna kadar savaş için kendisinde kuvvet bulur!..

«Bizim neyimiz kadlı efendüer?... Neyiniz var? Eviniz mi var; çiftlikleriniz mi var; hayvanınız mı var; rahat yaşamak imkânınız mı var?!..

«Efendiler, bizim bir şeyimiz kalmamıştır; bizi dünyaya bağlayan ancak bir kuru candır; onu da sırası gelince, ürküp korkmadan Allaha veririz!..»

«Her yandan bağıralım; Sivaslılara, Kastamonululara, Ankara'hlara, Konyalılara, «İşte, diyelim efendiler; işte düşman budur; düşman ne yapıyor, görünüz ve ona göre hazırlanınız!..»

İsmâü Suphi Bey (Soysallıoğlu merhum), derin hüznü içinde kürsüden indi; yerine gitti.

Mecliste hıçkırıklar birbirini takip ediyor; bazı millet killeri, yüzlerini elleriyle kapayarak acı acı ağlaşıyorlardı.

Bu sırada, gözleri kızarmış olan Hamdullah Suphi bey (Tanrıöver), oturduğu yerden ayağa kalktı; konuşma sırası kendisine gelmişti; heyecanlı adımlarla kürsüye çıktı; kalın, gür sesiyle:

«— Arkadaşlar, dedi; yaramız derindir; bu hem şahsî, hem millî yaradır!.. Bursa elden gitmiştir; fakat Bursa'yı savuştur, vuruşmasız düşmana teslim edenler, hâlâ aramızda, ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşıyorlar!.. Bunlar, bu kişiler, düşmanın karşısından düpedüz kaçmışlardır; kaçaklardır; bunların hadlerini bildirmek lâzımdır; bunlar cezalarım görmelidir; biz ancak o zaman müsterih olur; gönül rahatlığına kavuşabiliriz!..»

Bu sözler, tamamen hissî bir havanın hâkim bulunduğu Meclisin derhal genel tasvibiyle karşılandı:

«— Doğrudur; kahrolsun hainler!..»

«—Ceza lâzım, ceza!..»

«— Allah belâlarını versin böylelerinin!..»

«— Suçlulara hadleri bildirilmelidir!..»

Bağırtılan birbirine karıştı.

Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver), kürsüden inerken, ön taraftaki sıralarda oturmakta olan Mustafa Kemal Paşa ayağa kalktı; başkana söz istediğini bildirdi; sıra kendisinde olan milletvekilinin feragati üzerine konuşmak için kürsüye çıkarken, acelesinden ayağı takıldı; sıranın yanında duran bir iskemleyi devirdi.

Orta boylu, sarı saçlı, mavi gözlü, güneşe benzer ışıklı bir insandı. Zayıftı. Başında kalpak, sırtında, göğsü kapalı avcı biçimi ceket, onun altında külot pantolon, ayaklarında, üzerleri tozluktu rugan iskarpinleri vardı.

Sür'atli adımlarla kürsüye çıktı; tiz, gür bir sesle konuşmağa başladı; salon onun sesiyle birden doldu; bütün gözler onun'üzerine dikildi kaldı:

«— Bursa işgal edilebilir efendiler, diye söze başladı; her kötülük beklenebilir bugün bu düşmandan; bize rahmet okuyacak değil ya; elbet ilerliyecek; bugünkü durumda bundan tabî ne olabilir? Osman Gazi de hakarete uğnyacaktır; hepimiz hakarete uğrıyacağız; fakat bir şeyi yapamıyacak bu düşman, efendiler; bir şeye kudreti yetmiyecek; o da, gırtlığına sarıldığı bu milleti boğamıyacak; boğmak istediği bu milleti boğamıyacak; çünkü bu millet yaşayacak; bu mületi boğacak hiçbir kuvvet yoktur efendiler!..»

Çelikten yay gibi, yerinde duramıyan ateşin tabiatlı, atıl-gan bir insan olduğu belliydi.

Akılların bulutlandığı bir devirde bütün Türk âleminin, bütün Müslümanların, bütün Asya kıtasının rüyasına giren mübarek adam...

Kaşları çatılmıştı; sarışın yüzü, irâdenin en keskin çizgi-leriyle gerilmişti.

Bir an sustu; sonra, yumruğunu sıktı; ruhundan gelen en derin imanla; ümitsizliğin, kötümserliğin karanlık çehresine haykırdı:

«— Efendiler, haksızlığa karşı koyan bir milletle Allah da beraberdir! Ecdat kanlarıyla sulanmış bu mübarek topraklarımızı düşmana vermiyeceğiz; mutlaka zafere ve istik-lâle kavuşacağız; ama bir sene, ama üç sene, ama beş sene; önünde sonunda zafer mutlaka bizimdir!..»

«Bugün düşman ne kadar üerlerse ilerlesin; isyancı Ku vayi inzibatiye ile de birleşsin; hattâ Ankara'yı da alsın; üstümüze ne kadar belâ ve felâket yağarsa yağsın; hiçbir şey, bizi yolumuzdan döndüremeyecektir; bizim imanımızı sarsa mıyacaktır! Türk Milletini dünya yüzünden silip atmak için, Nuh Tufanı kadar harikulade belâ ve hâdiseler lâzımdır! Al laha bir can borcumuz var; ya istiklâlimizi alacağız; yahut yediden yetmiş mahvolacağız; esir yaşamaktansa, uşak yaşamaktansa, şimdiden mahvolalım, yedi kez evlâdır!..»

«Millet meselelerini hisse ve hissi olaylara göre değil; realiteye göre mütalâa etmek lâzımdır!»

«Bazı arkadaşlarım, Bursa'mn geri alınmasını öne sürdüler; Bursa'yı derhal düşmandan geri almamız mümkündür; fakat muhafaza edebilmemiz zordur; hattâ imkânsızdır; çünkü askerî gücümüz henüz buna yetecek durumda değildir; bugün alıp, yarın kuvvetli bir düşman hücumu karşısında geri verecek olduktan sonra, beyhude yere can kaybına sebep olmanın ne mânası kalır? Bugünkü durumda bize lâzım olan Bursa değildir; vatandır ve bütün vatandan düşmanın defolup gitmesidir; sırası, günü geldiğinde bu da olacaktır; ancak gereken şartların gelişmesi ve yerinde, zamanında kullanılması lâzımdır; bu itibarla, bizim heyecan ve aceleyle değil; teenni ve öngörülükle hareket etmekte kazanç

ve hattâ zaruretimiz vardır! Unutulmamak gerektir ki, bugün vatammız, en kuvvetli düşmanlarla çevrilmiştir; Yunan munan; fakat asrî donatıma sahip, muntazam talim ve terbiye görmüş kuvvetli bir ordusu vardır. Maksudımıza ulaşmak için, işte bütün bu zorlukları yenmek durumundayız; buysa, bir Bursa'yı geri almakla elde edilemez!..»

«Bursa Valisi Hacim Muhittin beyle, komutanlara (56. Tümen K. Kurmay Albay Bekir Sami ve Alaşehir K. Kurmay Yarbay Aşir (Atlı) Beyler) suç yüklemeğe hakkımız yoktur; onların, Bursa'nın işgalinde bir suçları yoktur; ne vali, ne komutanlar, Bursa'dan kaçmamışlardır; ben kendi imzomla, Bursa işgal edilmeden önce, onlara emir verdim; (Askerî durumun gerektirdiğini yapın...) dedim. Bunun doğrusu, Bursa'yı terketmektir; askerlik kuralları, bugünkü durumda, onlara suç yüklememize engeldir efendiler; onların yerinde kim olsaydı; ben de olsaydım; sonuç yine bugünkü gibi olacaktı; bizim bugünkü durumumuzda, bu sonucu değiştirmeye maalesef imkân yoktur; yüksek heyetinizi itidal ve sükunete davet ederim!

Sesler, düzgün beyaz dişleriyle, ince dudaklarının arasından ihtirasla fışkırıyordu.

B.M.M., onun sesini duydukça, onun düşüncesine erdikçe, heyecanından sıyrılmış; akl ı selimine kavuşmıştı. Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ve Samsun milletvekili Nafiz Beylerle, arasında sert tartışmalar olmuş ve Nafiz Bey, Paşaya: «Mademki emir verdiniz; Bursa'mn kaybindan siz de sorumlusunuz!..» diye hiddetle bağırıyordu.)

Şimdi, ıslak gözleri minnet bakışlarıyla, demindenberi kapkara kesilen düşünceler, ümit ışıklarıyla doluydu.

Mustafa Kemal Paşa, son cümlesini bitirince kürsüden indi; ön sıradaki yerine oturdu.

Yüzündeki kırmızılık kaybolmamıştı.

Demindenberi, zaman zaman, coşkun naralar ve acı iniltilerle sarsılan Mecliste, şimdi, tazelenen imanın yeni hamleleri gürllemeğe başlamıştı; sevilen, kendisine inanılan faziletli Önder, B. M. M. ni yeniden yaratmış gibiydi; ruhları ürperten coşkun hitabeler birbirini kovalıyordu.

İşte, Erzurum Milletvekili Necati Bey...

Orta boylu, kara gözlü, kara kaşlı genç bir idealist...

Bütün heyecanı ile Meclis kürsüsünden haykırıyor:

— Bu millet, hiçbir vakit esir yaşamamıştır ve hiçbir zaman da esir yaşamıyacaktır; hayır efendim; biz, alçakça sına ölmeyeceğiz; Bursa'ya ve Osman Gazi'ye yapılan hakaretin öcünü alacağız!.. Ben resmi Avrupa'ya değil; ilmî Avrupa'ya, medenî Avrupa'ya, san'atkâr Avrupa'ya hitap ediyorum efendiler!.. Nerede bu medenî Avrupa?.. Şiiriyle, mede niyetiyle hayal ettiğimiz Avrupa nerede?... Ey Avrupa milletleri, eğer bizim idamımıza karar veriyorsanız, bu şekilde, bu kararınızı uygulayamazsınız!.. Bizi öldürmek için, Avustralya Adalarından birkaç milyon vahşî getiriniz; kadınlarımızı evlerinde, çocuklarımızı beşiklerinde öldürünüz; bizi de, namus ve mukaddesatımızı korurken mahvediniz; ondan sonra, başta baş kabristan haline gelecek olan Anadolu'da, istediğiniz milletlere saraylar kurunuz!..

Milletvekillерinin çoğu, heyecanla yerlerinden fırladılar:

— Loid Corc'un pençesinde bu memleket!..

— Papaz hırkasına bürünmüş namussuzlar!..

Ve bir milletvekili avaz avaz haykırıyor:

— Bu bir Salip harbi ve Salip medeniyetidir efendiler!.

— Salip medeniyetinin domuzu!..

— Avrupa denilen bu toplum, bir medeniyet kitlesi değildir; bunlar, sefiller ve sefihler kitlesidir efendüer; buna inanınız!..

Milletvekillерinin çoğunda yumruklar sıkıydı; düşmanla sonuna kadar vuruşacaklarını haykırıyorlardı; ölmek var, dönmek yoktu; hacısı, hocası, feslisi, kalpaklısı, beyi, paşası, efendisi, ağası hep coşmuştu; şiddetli alkış sesleri, haykırışlara karışarak salonu çınlatıyordu; Bursa'nın hemen geri alınmasını istiyorlar; bunun millî gücü arttıracakım, zedelenen millî izzeti nefsi tamir edeceğini, Ali Fuat Paşanın emrindeki Garp Cephesi kuwetlerinin Yenişehir dolaylarında bir cephe kurmağa çalıştığım, adı geçen paşanın bu dâvayı ele almaşım haykırıyorlar; bütün millî kuvvetlerin Bursa bölgesinde toplanmasında şiddetle ayak direyorlardı.

Hatipler birbirlerini izliyorlardı.

Salonda, Meclisin şimdiye kadar pek az şahit olduğu şiddetli bir heyecan fırtınası esmekteydi.

Erzurum Milletvekilinden soma, İzmir milletvekili Necati hey (Rahmetli Millî Eğitim Bakam) kürsüye geldi. Bu da gençti. Kalınca dudaklı, kara gözlü, orta boylu bir zattı.

Yine aynı heyecanlı, gür ses:

«— Zulmün topu var; güllesi var; kal'ası varsa; hakkmda bükülmez kolu; dönmez yüzü vardır!..»

«Efendiler, düşman, dritnotlariyle, vahşetleriyle ü^ımı ze yürüsün; Türkün imanı vardır ve o, imanını Allahmdan almıştır!..»

«Bizim ecdadımız tahkir edilemez; Osman Gaziye küf redilemez; hakaret edilemez; çünkü o, hiçbir millete bunu yapmamıştır!..»

«Biz, zalimlere mutlak haddini bildirmeliyiz; zulmün çanına ot tıkamalıyız; bizim karşımızda zulmün sesi yüksele miyecektir; zulmün sesi yükselemez; hakkın sesi yükselecektir; Hak ebedidir efendiler!..»

Salondakilerde yine aynı coşkun heyecan...

ALBAY İSMET BEY (İNÖNÜ) KÜRSÜDE

Birkaç milletveküinin daha, Bursa'mn mutlaka düşmandan geri alınması üzerinde ısrar eden ve Meclisçe şiddetle alkışlanan hitabelerinden sonra, kürsüye Genel Kurmay Başkan Kurmay Albay İsmet Bey (İnönü) çıktı; Bursa'nın terk edilmesindeki zarureti, geri alınmasının askerî bir değer ifade temeyeceğini; Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'mn, Bursa Valisiyle, komutanları suçlu bulmadığını; cephe, düşman karşısında vuruşan komutanlar hakkında söz söylerken çok dikkatli olmak gerektiğini anlattıktan sonra, sözlerini şöyle bitirdi:

«— Siz bugün niçin Ankara'dasınız? Çünkü İstanbul'dan çizmeyle kovulduk! Pekâlâ bilirsiniz ki, iki yıldanberi, memleketin iç ve dışındaki bütün yılanlar, bizim bütün savunma araçlarımızı, insanlarımızı kemirmişlerdir! Bundan sonra, elimizde kalan son savunma araçlarıyla, kendi hayat ve namusumuzu korumaktan başka çare kalmadığını kabullenmiş

buraya gelmiş ve bu hey'eti kurmuşuz! Sizin ve bizim, millete karşı olan görevimiz, kendisini hayattan, istiklâlden ve her türlü mukaddesattan mahrum bırakmak isteyen, ona idam hükmünü vermiş olan bütün bir zulüm dünyasına karşı, çakıyla, taşla, tırnakla, boğaz boğaza ölünceye kadar vuruşmaktır.»

Birden ortalığı kaplıyan şiddetli alkış seslerine:

«— Yaşa, varol!..»

«— Vuruşacağız, öleceğiz!..»

«— Ya istiklâl, ya ölüm!..»

«— Dönersem kahpeyim bu yolda bir azimetten!..»

Haykırışları karıştı. Bazı milletvekilleri, oturdukları sıralarda ayağa fırlamışlar; yumruklarını sıkarak sağ kollarını ileriye uzatmışlar; kıpkırmızı kesilen yüzlerinde heyecandan büyüyüp beyazlaşmış gözleriyle dikkati çekiyorlardı.

İsmet Bey, son olarak:

«— İçten ve dıştan, üzerine böylesine saldırılan bir mület, eğer hâlâ ölmemişse, bu, ondaki îmanm sağlamlığı kadar, eldeki yetersiz savunma araçlarının da iyi kullanıldığına delil değil midir?»

İsmet Bey, kürsüden inerken, Mustafa Kemal Paşa, tekrar söz aldı; ağır ağır yürüyerek kürsüye çıktı.

Yüzündeki eski heyecan kırmızılığı kaybolmuştu; sakin görünüyordu.

. îman dolu, tok sesiyle:

«— Efendiler, diyerek söze başladı; memleketimizin elinde biri değil; bütünü de yakılıp yıkılsa; biz yine vuruşacağız; gerekirse bu vatani son kaya üzerinden de savunacağız! Kararımız budur; her hakaretin intikamım alacağız! Binaenaleyh, iki karış yer işgal edilmiş; üç beş köy yakılıp yıkılmış diye, buradan feryada lüzum yoktur!..»

«Ben size açık söylüyeyim efendiler; bazı yerler işgal edilmiştir; bunun üç misli daha işgal olunabilir; fakat bu işgal-ler, hiçbir vakit, bizim îmanımızı sarsmayacaktır!..»

«Bursa'yı geri almanın lüzumunu öne sürüyorsunuz; bunun için düşmana hücum lâzım; hücum için de en azından bir kat fazla er ve ateş kuvvetine sahip olmak zarureti var; bizse, bugün, bu kuvvete sahip değiliz; fakat çok kısa za

manda sahip olacağız; buna inanmız; buna îman ediniz efendiler!..»

«Ben de, bazı arkadaşlarım gibi, Batı Milletlerini, bütün dünyanın milletlerini tanırım; Fransızları da tanırım; Almanları, Rusları ve bütün dünyanın milletlerini şahsen tanırım ve bu tanımam savaş alanlarında olmuştur; ateş altında olmuştur; ölüm karşısında olmuştur! Yemin ederek sizi temin ederim ki efendiler, bizim milletimizin kuvve i mâne viyesi, bütün milletlerin kuvve i mâneviyesinin üstündedir!..»

FEDAKÂR KADIN

Yüzbaşı İhsan, ayrıldığındanberi evine 3 mektup yollamış bunlardan ancak birisi yerine ulaşmış; ona da babasıyla, karısı derhal cevap vermişlerdi.

Yüzbaşı'dan, ondan sonra hiçbir haber alamamaları yüzünden, iki aydır, gerek İhtiyar Baba, gerekse Leman'la Nermiti, üzüntü içindeydiler.

Evin huzuru, son aylarda tamamen uçup gitmişti.

Leman, kızı Nermin'e, mümkün mertebe neşeli görünmeğe çalışıyor; babasının tekrar geleceğini, savaşın yakında sona ereceğim ümitli bir tavırla söylüyorsa da, böyle zoraki konuşmalar, tebessümler, onun hiç sevmediği şeylerdendi.

Ruh yapısı bakımından duygulu bir kadındı; mümkün mertebe sabırlıydı. Aslında sinirli bir insan olmamakla beraber, son olaylar, sinirlerini epey bozmuştu. Bazan önemsiz şeyler yüzünden kızıyor; yüzüne kan hücum ediyor; sabrı tükeniyor; böyle hiddet anlarında, kızının bile —sözle, ya da tokatla— hırpaladığı oluyordu.

Ayrılık gecesi kocasına verdiği sözde duruyor; evinin nafakasını sağlamak hususunda hiçbir fedakârlıktan çekinmiyordu; iş beğenmemelik etmedi; kendisi için zor ve yorucu olsa da, evine üç beş kuruş sağlayacak bütün işler makbulüdü; çamaşır, dikiş, nakış, oya, ne bulursa kabul ediyor; evini, balıkçılık yapan sarhoş kardeşine muhtaç olmadan geçindiriyordu.

Çamaşıra giderken, arasıra Nermin'i de beraberinde götürürdü. Mahalledeki birkaç zengin aile kendisini bellemiş

terdi; arasına bu zenginlerin delaletiyle paşa konaklarına da giderdi.

Çamaşır yıgnaklarmda, ana kız, elbirliğiyle uğraşırlar; Nermin, annesine, ocaktaki kazandan kaynar su, çeşmeden soğuk su, soda filân alivererek yardım eder; bazan küçük parçaları yıkayıverir; işleri tamamlanınca, akşam üzeri, ikisinin de elleri sodalı sudan, sabundan kabarmış halde eve dönerlerdi.

İhtiyar Baba, böyle iş günlerinde evden ayrılmazdı.

İkinci kattaki odasmda kitap okuyarak vakit geçirir; cüt li not defterine, kitaplarından tesbitlediği notları yazar; namaz kılar; Kur'ân ı Kerîm okur; aksanım olmasını beklerdi.

Çoğu zaman, akşam ezanı okunurken; bazan da güneş batarken; Leman'la, Nermin eve dönerlerdi. İhtiyar Baba, güleç yüzle kapıyı açarak onları karşılar; çokça yorgun görürse, espriler yaparak onlara takılır ;haftada bir ya da iki gün, akşam sofrası kurulurken, Nermin, karşı köşedeki bak-kala gider; o gün çamaşırdan aldıkları bir buçuk ya da iki liranın bir kısmıyla ya helva, ya da başka bir çerez getirir; bu sayede gündüzkü yorgunluğun acısını çıkarırlardı.

İhtiyar Baha'nın, ikinci kattaki odasının yarısı kitaplıktı; tarihî ve felsefî konularda seçkin eserlere sahipti. Fransızca ile, Doğu dillerinden Farsça ve Arapçayı iyi bildiği için, düşüncenin —bilhassa felsefe alanındaki— yönlerini izlemek imkânına malikti. En çok ilgilendiği konu Pantheisme'di.

Uzun zamandanberi emekli aylıklarını alamadığı için parası yoktu; hükümet, emeklilerin bu kötü durumlarıyla kafiyen ilgilenmiyordu; ama öte yandan, Düyunu umumiye kasalarından —İngilizlerin yardımıyla— çektiği milyonlarca altın lirayla, Kuvayı Milliye'nin can düşmanı kesilen Kuvayı İnzibatiye Ordusu'nu kurmayı pekâlâ beceriyordu.

Parasızlık yüzünden İhtiyar Baba, son asalarda, değil bir kitap; gazete bile alamaz olmuştu. Gazete okumak için, sık sık, Divanyolu'ndaki Merkez Kahvesine gidiyordu.

Sırf gelininin eline baktığı için üzgündü; ondaki bu ruh halini sezen Leman, sık sık teselli yollu konuşmaktan geri durmuyordu:

«— Vücudumuz sağ ya babacığım, ötesine aldırma; Al

lafa Kerim... Bugün zeytin ekmek, yarın peynir ekmek, öbür gün yağlı yemek... Ne yapalım, karınca kararınca, buna da şükür. Bunların hiçbirisi tasa değil; asıl gönüller şen olsun... Çok şükür, aç açık değiliz ya...»

Genç kadın, çamaşır olmadığı günler, konu komşunun getirdiği dikişleri alır —bunlar genel olarak fazla hüner gerektirmeyen basit dikişlerdi; daha ince hüner isteyen dikişler kendisine getirilmiyordu— erkek gömleği, kadın entarisi, iç çamaşırı, ne bulursa dikmeğe gayret eder; bir yandan da kendi evinin işleriyle uğraşır; bu yüzden akşamları çok yorgun düşerdi.

Son zamanlarda çok zayıflamış; gözlerinin etrafı mor halelerle çevrilmiş; boynu incelmışti; fakat onun buna aldırış ettiği yoktu; mütevekkildi:

«— Keyfim için değil ya, diyordu; Cenâb ı Hak elbette korur; cefayı çekmeyen safayı süremez!..»

Bazı geceler uykusu kaçınca, sıkıntısı artıyordu; o zaman, yatağında sağa sola dönrken işi hayal alemine döküyor; hep kötü şeyler gözlerinin önüne geliyor; böyle gecelerin sabahında, sinirli bir halde yatağından kalkıyordu.

Böyle sabahlarda kimseyle konuşmak istemez; olmiya cak şeyler yüzünden kızırır; bazan Nermin'e bile bağırdığı, gözlerini açıp, döğecekmiş gibi üzerine yürüdüğü olurdu; fakat bu hali pek az sonra geçer; o zaman da yaptığına pişman olur; çocuğun gönlünü almak için bahaneler arar; ondaki durgunluğun sürdüğünü görürse, bu sefer kendi gözleri dolu dolu olur; bu haldeyken, önündeki işini yapmağa çalırdı.

Bütün kini, evinin saadetini mahveden zalim işgal kuvvetlerinin üstünde toplanıyordu. Sokaklarda ellerini kollarını sallaya sallaya, üçü beşi bir arada dolaşan o fellâhlarla, o Avustralya'lı sömürge erlerini gördükçe dişlerini gıcırdatıyordu. O kısa pantolonlu deve bacaklılarla, o hain arapların tez vakitte kahrolmaları için, içinden dua eder dururdu.

İHTİYAR BABANIN ENDİŞESİ

İhtiyar Baba, çoğu zaman geceleyin —eve uzakça da olsa— yavaş yavaş yürüyerek Divanyolu'ndaki Merkez Kah

vesi'ne gidiyor; orada ahbab olduğu bazı Kuvayı Milliyecilere ve onların —Ankara'ya görevle gidip gelen— dostlarına oğlundan haber soruyordu.

Leman, ihtiyar kaynatasının son zamanda âdet haline getirdiği bu gece gezintilerinin aleyhindeydi. Her fırsatta ona sokakların it uğursuzlarla dolu olduğunu anlatarak bundan vazgeçmesini hatırlatıyor; fakat İhtiyar Baha'yı bu huyundan bir türlü döndüremiyordu.

İhtiyar Baba, bu ziyaretlerinde haklı olduğu kanısındaydı; gittiği kahvehane, geceleri, Minicilerin toplanma yeri idi. Oğlu hakkında tek haber kaynağı —mektup gelmediğine göre— ancak bu kahvehanede dertleştiiği, Ankara'yla yakın ilgileri bulunan —MM. Grupuyla, Karakol Cemiyetinde görevli— Millîci subaylar olabilecekti.

Kahvehane Çarşıkapıya yalan, büyük bir bozacı dükânının yanındaydı; ön bölümü camekânlı, içinin duvarları aynalı, masaları düzgün ve temizdi; giriş kapısının karşısında, dip kısma yakın kahve ocağının yanında bir de bilardosu vardı ki hiç boş kalmazdı.

İhtiyar Baba, hemen her gece bu kahvehaneye gidiyor da, kimse kendisine oğlundan bir haber veremiyordu; hiç biri onun nerede bulunduğunu kesin olarak bilmiyor; öğrenmek için de —vaadlerine rağmen— gayret harcamıyorlardı.

TEKMELENEN İHTİYAR

Oğlunun —hiç olmazsa— sağ mı, ölü mü olduğuna dair bir haberini almak için, böyle geceli gündüzlü uğraşırken, İhtiyar Baha'nın, bir akşam başı derde girdi.

Islak sonbahar gecesi idi; fırtınayla karışık yağmur yağıyordu.

Nermin, dikiş makinesinin kolunu çevirerek kendisine yardım ediyordu.

İhtiyar Baba, o gün Ankara'dan yeni döndüğünü duyduğu Binbaşı Rıza Bey'i gündüzdenberi iki kez kahvehanede aramış; fakat bulamamıştı.

Akşam yemeğinden sonra, Binbaşı Rıza'yı görmek için 3. kez kahvehaneye gitti; yine bulamayınca oturmadı; ilân,

hikâye, roman ve padişaha şakşakla dolu gazetelere şöyle bir göz attıktan sonra, kahvehaneden çıktı; kendi kendine dalgın bir halde, bastonuna dayana dayana yürüyerek caddeyi egkti; ara sokaklardan birine saptı.

Yağmur eskisi kadar şiddetli yağmamakla beraber, rüzgâr sert. esiyor; yüzüne çarpan iri yağmur damlaları, sakallarından göğsüne süzülüyordu.

Rüstempaşa Hamamının köşesini dönünce, biraz ilerledi; hamam aralığına saptı; maksadı kestirmeden gitmekti.

Bir ara, nasıl karşılaştığını farkedemediği (çok dalgın yürüyordu) üç sarhoş palikaryanın ânî hücumlarına uğradı.

Son zamanlarda Senegal'li Sömürge araplarıyla işbirliği yapan bu serseriler, azgınlıklarım o derece arttırmışlardı ki, ara sokaklarda rastladıkları fesli, sarıklı, kalpaklı, külâhlı erkeklerle; çarşafı, peçeli, bürgülü kadınları alenî küfürlerle tahkir ediyorlar; sokak aralarında cadde ortalarında avaz avaz tehdit naraları savuruyorlar; bazan evlerin kapılarına yükleniyorlar; sokaklarda yakaladıkları kadın ve kızların yanaklarını sıkıyorlar; kıçlarını avuçluyorlar; duvarlara sıkıştırıp zorla öpüyorlardı, bazılarının yanaklarını çürütüyorlar; bu saldırganlıklara karşı ne ağlama, ne yalvarma ne feryat para ediyordu.

Azgın palikaryalardan biri, İhtiyar Babanın yakasına sarıldı; ötekisi sakalından tuttu; bir üçüncüsü çelme taktı; yere yıktı; iki gün önce kendilerine tramvayda kafa tutan ve ana avrat, küfrederek kaçan bir biletçiye benzettikleri za valfa İhtiyar, küfürler savurarak, tekme, tokat; ağzından, burnundan kan getirinceye kadar patakladılar; hınçlarını aldıktan sonra, homurda homurdana uzaklaşıp gittiler.

İhtiyar Baba, yerdeki sılak kaldırım taşlarının üzerinde baygm yatıyordu.

Sokağın iki yanındaki yüksekçe evlerde oturanlar, korkularından ışıklarım tamamen söndürmüşler; evlerinin karanlılığına sinmişlerdi; kimsede bir hareket yoktu.

Ancak rumlar uzaklaştıktan sonra, sokağa çıkabilen bir kaç kişi, yerde inleyip duran İhtiyar Baha'yla ilgilenebildiler; evi o civarda olduğu için kendisini bir fenerin ışığında tanıyan bu hayır sahipleri, baş ve kollarından tutarak onu

karga tulumbayla kaldırımın üzerinden kaldırdılar; yatsı ezanı sıralarında, baygın halde, kanlan aka aka evine götürdüler.

Her yanlan çamur, kan, çürük içinde kalmıştı.

Kesik hınltilarla nefes alıyor; burnundaki genişçe yarıktan sızan kan dinmiyordu.

Onun bu fecî hali, kendisini çok seven geliniyle torunu nu, yürek kalkmtısına uğrattı.

Acele yetişen iki komşu kadının da yardımıyla, yaralarını üstünkörü sardılar; Leman —komşumun Mercan İdadisinde okuyan oğluyla birlikte— Divanyolu caddesinden bir mütehassısı getirmeğe koştu. Orada tanıdığı ve önceleri birkaç kez muayene olduğu bir doktor vardı; muayenehanesi cadde üzerinde, Çarşıkapı'ya yakındı.

Doktoru evinde bulabildi; on dakika daha geç kalsaydı, Etıbbı Odasının, Beyoğlumda Novotni Gazinosunda düzenlediği ziyafete gitmiş olacaktı mütehassıs...

Ona nefes nefese yalvardı; her yanlan ter içinde kalmıştı.

Şişman, orta boylu, monokl gözlüklü, palabıyıklı, geçkince, kırçıl saçlı bir zat olan doktor, babacan bir adama benziyordu:

«— Peki, dedi; hemen gidelim hemşire hanım; ev yakın olduğuna göre, payton filân istemez!»

On dakika sonra, doktorla birlikte evdeydiler.

Doktor hemen işe başladı. İhtiyar Babamın göğsü zaten açıktı; kanlı gömleğinin yakası yırtılmıştı; göğsündeki beyaz kıllar görünüyordu.

Doktor, bu kılların arasına dayadığı yuvarlak bir âletin iki ucundan uzayan lâstik boruları, iki kulağına taktı; İhti yar'm kalbini dinledi.

Nabız zayıf olmakla beraber düzgündü.

Sağ burun kanadından sızan kanı bir tamponla dindirdi; İhtiyarı yüzükoyun çevirdi; sırtını dinledi; teneffüsünü saydı; vücudundaki çürüklere bazı ilâçlar sürdü; sağ koldundan, kalbi takviye edici bir koral iğnesi yaptı.

On dakika sonra işi bitmişti.

O harekete hazırlanırken Leman, üzgün bir sesle sordu:

«— Durumu nasıl Doktor Bey?»

Sesi kısık ve titrekti; gözleri, yer yatağında dalgın yatan beyaz sakallı, nur yüzlü İhtiyar'm üzerindeydi.

Doktor teselli verdi:

«— Nabız düzgündür; kalb zayıf ama; iyi çalışıyor; pal pitasyon (çarpıntı) yok; kesin karar için yarm sabahı beklemek lâzım...»

«— Bir tavsiyeniz olacak mı?»

«— Yoğurttan başka yiyecek vermeyin; yarm sabah bana haber getirin; şayet açılmazsa tekrar gelir, muayene ederim. ...»

Çantası elinde, ayakta dikiliyordu.

Leman, gündüz dikişten aldığı 3 lirayı ona uzattı.

Doktor, parayı görünce, yüzünü buruşturur gibi yaptı; ağzım sola doğru çarpıtı; canının sıkıldığı belliydi; kanısınca bu para, ancak bir pratisyenin vizite ücretiydi.

«— Hemşire hanım, dedi; benim vizite ücretim 5 liradır!..»

Bu söz, zaten yoksulluk içinde bunalmış olan genç kadını birden titretti; ezildi; bozuldu; kan hücumuyla pembeleşen yüzünde acı bir tebessüm belirdi; suçlu tavırla önüne bakarak mırıldandı:

«— Başka param yok da Doktor Bey!..»

Doktor, kendisine uzatılan parayı aldı; soğuk birkaç kelimeyle vedâ ederek ayrıldı.

Ana kız, o gece sabaha kadar İhtiyar'm başucunda bekledüer; birkaç komşu kadın da kendilerini yalnız bırakmadı.

İhtiyar Baba, ertesi sabah biraz açılır gibi olduysa da, bu fazla sürmedi; 6 7 dakika sonra yine daldı; fakat ondan sonraki günlerde, durumu normal seyir izledi; Leman'la, Nermin'in korktukları «ölüm» olayı olmadı.

İhtiyar Baba, bir ay sonra oldukça iyileşmişti; ama rengi hâlâ sarıydı.

KIRK YÂSÎN DİNLERKEN

Bir gece Leman, birkaç komşu kadın çağırdı; o facia sıralarında, babası kurtulunca okutmayı adadığı (Kırk Yâsın)i

alt kattaki odada, okumağa başladılar.

İhtiyar Baba, yukarı kattaki odasında idi.

Ötekilerin sesini pek duymamakla beraber, sigara içtikleri için sesleri kalınlaşmış olan ihtiyar Gülfem Bacıyla, Tramvay Kondoktoru Hasan Efendi'nin Eşi Remziye Hanımın mırıldılarını işitebiliyordu.

Bu mırıldıları vecd içinde dinlerken, kendi kendine, o uğursuz gecenin hâtıralarına dalmıştı; olaylar, oldukça net hatırmadaydı;

Sarhoş palikaryalardan uzun boylu, iri kemikli olanı, kendisini çok doğmuştu. Onlar, o geceki; bozuk Türkçeli yayvan bağırtılarına göre, kendisini, kızdıkları bir tramvay bileti çisi sanmışlardı:

«— Kes Ankara'ya bileti; Ankara'ya gidilecek kerhanezi, moruz, pesevenk!.. Tramvayda sen, küfreder bise; hem bileti kesmes Ankara'ya, kasarsın diyos, it!..»

Sonradan, komşusu Tramvay kondüktörü Hasan Efendinin açıkladığına göre, birkaç gece önce, Harbiye Fâtih tramvaylarından birinde, yerli ramrlarla, bir ihtiyar Serez muhaciri arasında böyle bir olay geçmişti.

Tramvay biletiçisi, nereye bileti alacaklarını sorunca Rumlar:

«— Kes Ankara'ya!..»

Diye bağırılmışlar; şerlerinden korktuğu için olacak, biletiçisi sesini çıkarmamış; fakat Rumların şımarıklıklarına içerleyen yolculardan ak saçlı, ak sakallı, Serez muhaciri bir ihtiyar, oturduğu yerden ayağa fırlayıp avaz avaz:

«— Ankara'ya değil; Atina'ya keseceğiz bileti; yakında göreceksiniz gününüzü siz köpoğlular!..»

Diyerek çıkmış; kendisini destekleyen Türklerle, Rumlar arasında, bu yüzden, tramvayda müthiş bir döğüş başlamış ve ihtiyar adam, kendisini korumağa çalışan Türklerin yardımları sayesinde, kurtuluşu kaçmakta bulmuştu; yoksa sarhoş ramrlar, kendisini bıçaklıyacaktı.

Aynı Rumlar, işte üç gece sonra İhtiyar Baba'ya musallat olmuşlardı. Türbe'de, sarhoş halde, homurdana homurdana tramvaydan inmişler; bu semtte oturan bir manifaturacı Rumun evine gitmek için ara sokaklara sapmışlar; bu

sırada İhtiyar Baha'yla karşılaşp ona sataşmışlardı.

Bağırtıları üzerine, İhtiyar Baha'nın şaşkın şaşkın kendilerine baktığım görünce, büsbütün azmışlar; yakasına sarılmışlar; yere yıkmışlar; bacaklarını, fecini, böğürlerini, sırtım, kamını tekmelemeğe başlamışlardı.

Kendisi esasen üçüncü tekmede bayıldığı için gerisini bilmiyordu.

Şimdi oturduğu minderde, bir yandan, alt odadan vuran zayıf ışıklarla farkedilen avludaki çiçek saksüanna bakıyor;' bir yandan üzgün sesiyle kendi kendine mırıldanıyordu:

«— Bir zamanlar, ben de insandım; şimdi, döğölüp yerlere çarpılan bir hayvan!.. O zamanlar, insanların en şerefli lerindendim; şimdi, hayvanca yerlere çarpılan, döğülen bir ihtiyar emekli hâkim!.. Yetmiş beş yaşından sonra, düşman vatandaş dayağı yiyen Emekli Devlet Şurası Üyesi Hilmi Beyefendi!.. Hani o beyefendilik günleri; hani hürriyet günleri!..»

Başını duvara dayadı; bir müddet kendi kendini dinledi. • Kulaklarında, aşağı kattan gelen Kur'ân ı Kerîm mırıltıları titriyordu.

Derin derin içini çekti; hafif bir sesle, kendi kendine:

«— İşte, dedi; en büyük ibret bunda zaten; anladın mı Hâkim Baba, vatan acısının dehşetini?... Ruhun sızlıyor ya; gözlerinden kanlı yaşlar boşanmak istiyor ya!.. İdrâk ettin mi, Hakim Baha'ya da hürmetin neyle birlikte uçup gittiğini? Anadolu'ya kaçıp gitmekte ne kadar hakhymış İhsan'ın!.. Ne üzülmüştün o zamanlar budalaca!.. Son günlerinde yerlere çarpılan izzet i nefsinin ıstırabıyla kıvrın şimdi; insanların ruh sefaletini de, inandığın ana fikrin mağlûbiyetini de kabul et artık!..»

Odasındaki pencereden, avludaki bahçeye bakarak nef sâni konuşmasına devam etti; aşağıdakiler bir lâmba daha yaktıklarından, bahçeye vuran ışıklar epey artmıştı:

«— Bak şu çiçeklerin güzelliğine; fesleğenler, güller, ıtır şahiler, karanfiller, küpeçiçekleri... Hanginiz daha bahtiyar? Sen ve senin gibi olan İstanbul insanları mı, yoksa bunlar mı? En küçük bir aksatma, bir zarar, bir incitme var mı bunlarda? Hepsi derin sessizlik, hareketsizlik içinde, Allah'ın

kendilerine yüklediği görevi başarıyorlar; içgüdünün öncülüğüyle... Onların eserleri mükemmel; ya insan oğlunun?...»

Mistik dünya görüşüne sahipti. İdealizme derinden inanmıştı. Bunu Panteizm'de (Panthéisme) sonuçlandırıyor; kâinatı bir evrensel ruhun idare ettiğine inanıyordu. Bu ruhun ana fikri «hayr» idi. Bu ruh, insanda, nebatta, hayvanda aynıydı; adların çeşitli olması, olgunluk derecelerinin çeşitliliğinden doğuyordu. Eşref i mahlûkat, bunların en üstünü ve Tanrı'nın en sevgili eseri idi. Onun görevi, enerji ve hayyiz âleminde beşerî hayrın gelişmesini sağlamaktı.

Fazla derinleşmeden sustu; sonra kendi kendine başını salladı:

«— Kuvvet hakkı boğuyor ya; topyekûn intiharı tavsiye eden şu Alman filozofu Arthur Schopenhauer'ı, bütün kalbinle alkışla bakayım; dinsiz diye bir vakitler kızdığın o simsiyah düşünceli Almam!.. Saadet bir rüya ya; realite —hele şimdiki gibi olursa— tamamen ıstırap değil mi? «Örümcekler, nasıl sinekleri yutuyorlarsa, yeisler de insanları yutuyor; bunun için doğdu insan» demiyor muydu o Alman filozofu Schopenhauer?» İdare, cehit, ihtiyaç, elem, hep aynı felâket dünyasının kör, sağır ve merhametsiz zebanileridir» demiyor muydu?

Schopenhauer'ı alkışla bakayım!..

Hayat, sürekli bir avcılık değil miymiş? İnsan kâh avcı, kâh av değil miymiş?... Şu düşman denilen canavarlar, iğrenç bir köpek payının parçaları için birbirleriyle hırlaşıp boğuşan köpeklerle benzemiyorlar mı? Hayat, ıstırapın bir çeşit tabii (naturelle) tarihi olmuyor mu?

Dünyamızın kabuğu küçücük parçalar halinde dökülünceye kadar da bu süresiz, aralıksız istek, bu sonsuz ıstırap, bu vahşi savaşma hep sürüp gitmiyecek mi?

Sonra da ölüm; en aziz dostların bile «iki çıkçık, bir tuh»u; yazık oldu Süleyman Efendi'ye deyişleri!..

O halde bu cehermenin cenneti?

San'at ve yalnızlık, buna en yakışanı olmuyor mu?

Hakikaten Schopenhauer'in dediği gibi, san'at eseriyle karşılaşan ruh, arzudan ve dolayısıyla ıstıraptan kurtulup vecde gelmiyor mu? Bu süflî âlemin zaman, mekân, irade

(yaşamak arzusu) cehit, ülkü ve emellerinin doğruluğu ıstıraplardan uzaklaşıp hür bir Mutlak'a ulaşmıyor mu?

İşte cennet buydu; hele bu devir için...

İnsanlardan kaçmak lâzımdı, kaçmak... Bu vücut, mad dîleşmiş irade ve dolayısıyla ıstırap olduğuna göre, bu vücuttaki «hayat» alevini, yalnızlıkla öldürmek; vücudu inkâr edip, vücutsuz alemde yaşamak, cinsî arzudan tamamen vaz geçmek lâzımdı; ama o zaman da insan haytı ortadan kalkmıyacak mıydı? Bu, toplumun mtiharı değil miydi?

İhtiyar Baba, Schopenhauer'm bu cephesini kabul etmiyordu.

Sonra Nietzsche; insanın gülmeyi icat etmesini, çektiği zalimce ıstırapta bulan Friedrich Nietzsche...

Hayat, bitmeyen bir dönüştü onun kanısınca; her şey, önceden tesbitlenmişti. Dünyada kuvvet hareket muayyeniyeti (déterminisme) vardı. Şimdi var olan, önceden de vardı; gelecekte de var olacaktı; bir dönüştü bu; bitmeyen dönüş... Bu sebepten, insan bir çemberin içinde gibiydi; bütün servet, 'intibah ümitleri, çocukça gayretlerdi.

Varlığın kum saati biteviye dönüyordu; kumları yutuyordu.

Ruhtaki «bitmeyen dönüş» ıstırabını yenmek için, onu ısırmak, böylelikle üstünlüğünü isbatlamak lâzımdı. Bunu yapanlar üst adamlar (sur homme) dı. Bunlar savaşa, yağmaya, kudretsiz insanlara ıstırap çektirmeğe, âcize hücumla, elhâsıl fena sanılan her şeyi yapmağa hevesliyidiler; çünkü «merhamet» üst adamların düşmanıydı ve bu yüzden galip ahlâkmda «merhamet» yoktu.

İhtiyar Baha'ya öyle geliyordu ki, Nietzsche, daha o zmandan, sanki bu günün galiplerine söyler gibi, bu hakikatleri acı acı haykırmıştı:

«— Ey kardeşlerim, diyordu; işte sizin için çıkardığım yeni kanun budur: Zalim olunuz; elmas gibi sert olunuz; merhamet bir fazilet değil; tersine, tehlikelerin en tehlikelisi dir!».».

İhtiyar Baba, acı acı mırıldandı:

«— Bugün, düşman Yunanlılarla, onlarm yordakçıları, «üst adam» (Sur homme) durumunda değiller mi? Hak, bu

gün için yerlerde sürünüyor ya!.. Yırtın, haykır şu ufuklara doğru; çağır hürriyeti, istiklâli, eski günleri!.. Anladın mı vatan ıstırabının dehşetini; idrâk ettin mi, Hâkim Baha'ya hürmetin de neyle birlikte uçup gittiğini?!.»

Kanısınca savaş, her canlı mahlûkun fonksiyonuydu; hem alelade fonksiyonu...

Milletler de canlı topluluklar olduğuna göre, onlar arasında da savaş mukadder ve zarurîydi; çünkü ferdî kinler gibi, kollektif kinler de vardı ve Anadolu Savaşımın başlıca sebebi buydu.

Yunan saldırganlığının, Türk millî izzet i nefsinde ergeç bir toplu savunma heyecanı yaratacağı tabîî ve muhakkaktı; millet fertleri, beliren dış tehlikeler karşısında birbirlerine sarılacaklar; bu hal, aralarındaki kardeşlik duygusunu perçinliyecekti.

Şimdi Anadolu'da Mustafa Kemal'in yapmağa çalıştığı, kanısınca buydu.

Dünya görüşüne göre; hayvanla, bitki, hürriyetsizdiler; bundan dolayı onlar şahsiyetsiz mükemmellerdi; bu iki türün kendi iç ve dış yapıları hepsinde aynıydı; yâni hayvanlar da bitkiler gibi hep birbirlerine benzerlerdi.

İnşansa, önce akim geniş ufuklu olgunluk derecelerine, ondan sonra Allah'a ulaşmakla görevli şahsiyetli fikir hamlesiydi; bunun için insanlar birbirlerine benzemezlerdi.

Düşüncelerini yine yarıda kesti; kendi kendine hiddetlice bir sesle:

«— Ben, dedi; neler düşünüyorum; neler, neler!..»

Bu karamsarlığına rağmen, düşüncelerini kafasından büsbütün atamadı; onlara karşı içinde, ihtiyarsız arzu vardı; ruhundaki yaranın acısını bunlarla hafifletmek istiyordu; üzgün zamanlarında bu —ötedenberi— başvurduğu çareydi.

İnancına göre, bir dalı kopanlmca bitki, sessiz gözyaşı döker; canı yanan hayvan saldırırdı. Bunlar hep birer içgüdü eseri idi.

İnşansa, böyle bir durum karşısında, düşüncenin hükümyle hareket zorundaydı; fakat işte kendisine reva görülen son olay...

Kanısınca, insan için sabır ve irade esastı; insan, maddî

ve ruhî acılar karşısında, çok kez, susmak için yaratılmıştı; şimdi çektiği manevî acı, ruhunun gıdasıydı; bunsuz insan olamaz; hattâ tasavvur bile edilemezdi; yemek içmek kadar zaruriydi bu... Bu sebepten, gözden, sevinçle de, acıyla da yaş dökülebilirdi:

«— Düşünüyorum, dedi; fakat hayvan düşünemiyor; ama bana tekme vururken, «onlar» da düşünmüyorlardı!..»

Kalbinin atışlarına kulak verdi; sonra konsolun üzerindeki saatin tiktaklarını dinledi: Hayat akıyor; zaman da akıyordu.

Dört unsuru ve başlangıçtan beri geçen müddeti bir «an»a (durée) sığdırdı:

«— Sonuç, dedi; ego cogito ergo sum!..»

Düşünen insanın, Rönesans'tanberi maddede yarattığı hârikalar mükemmeldi; fakat ne çare ki, son yüzyılın madde tiryakiliği, —Bunun ifratını Positivisme (Pozitivizm) le, Matérielisme (Materyalizm) de buluyordu— İnsanları asıl realiteden uzaklaştırmış; bir yandan fen ilerlerken, bir yandan da onların pek çoğunu bencil yapmıştı; bu hatâydı; insanların son yüzyılda, daha önceki yüzyıllardan çok ıstırap çekmelerinin asıl sebebini bunda buluyordu; çünkü Pozitivizm, kardeşi Materyalizm'le birlikte, maddeyi kutsallaştırmışken, asıl kökten ayrıldığıнын farkına varamamış; yolunu şaşırma da maddenin tiryakisi olmuştu.

Kanısınca bu düşünce tarzı, beşerî hatâların en korkuncuna yol açabilirdi. Böyle olunca akıl, ne kadar keşif yapıp ilerlerse ilerlesin, bencillikten kurtulamaz; hattâ bencilliği uğruna, bazan kutsal inanç ve abideleri bile yakan bir alev ve ateş kasırgası olabilirdi.

Düşmanları Anadolu'ya saldırtan o zalim «sömürge ülkesü», o bencil inanç ta işte buydu.

Halbuki bir düşünselerdi realiteyi...

Dış âlemden başka, akim bizzat kendi maddesi, gene akim erişmekle yükümlü bulunduğu harikulade bir bilim eseri değil miydi? Bunu bizzat madde, cevhersiz madde, yoktan nasıl yaratabilirdi? Ana karnındaki yavru da mı kendi kendini yaratıyordu?

Prototip, müteal içgüdülerle, bugünkü sisteme nasıl ulaşabilmişti?

İnsanın şimdiye kadar maddede geçirdiği tekâmül merhalelerini, ana karnındaki yavru nasıl yaşıyorsa, canm akli da, manevi durakların hepsini geçtikten sonra, ancak maddeye ulaşabiliyordu.

Mutlaktan gelen ve şekillendiği vücutla bir zaman sonra yine Mutlak'a giden —bitki ve hayvan gibi— bir fâni yarattı insan...

Bu yolculuk esnasında, bütün hakikatler —çabayla ulaşılmadan— insanın önüne seriliversi... Vakaa o zaman her şey, bir anda kemaliyle tahakkuk edecekti; ama bu sefer düşünceye, göreve, aksiyon libertesine, dolayısıyla insana lüzum kalmayacaktı. İnsan melekleştikten sonra, madde, hayat ve kâinat gayesini kaybedip sona erecekti.

İşte bu sebepten, maddî hayatta «şer» lâzımdı ve dolayısıyla savaş ta lâzımdı; onun için insan hayatı, bir imtihan müddetiydi ve mutlak realiteler iklimi bu sebepten akim ötesinde bulunuyordu.

Aksiyon libertesi (hürriyeti) sağlanmadan «insan» mümkün olamayacağına göre, hürriyet isteği, insanın doğuşunda var demekti; eğer insanda bu duygu olmasaydı, çiftlere, zatlara ve düşünceye lüzum kalmayacaktı.

İşte bu yüzden, düşmanlar, Anadolu'ya saldırmakla, aksiyon ve onun sonucu olan ahlâk bakımından en vahşî hatâyâ işlemişlerdi.

«— AĞLAMAK, BİR İLÂHÎ SIR, GÜLMEK GİBİ...»

Pencereye doğru yaslandı; başını cama dayadı; dışarısının siyahlığı hoşuna gitmediği için. tekrar doğruldu; eski halini aldı; kendi kendine:

«— Dinle, dedi, dinle Hilmi Baba, hem aşağıdan gelen Kur'ân ı Kerîm seslerini, hem kendi ruhunu dinle, madem ki şuurlamadasın; o halde ufuklar çok zaman siyah olacak; sana kaç kez söyledim; lâf dinlemiyorsun!..»

«Dinle ruhunu!.. Hani ilk çılgınlığın O zaman pembe tomurcuktun; ama şimdi!.. Zaman ve mekân!.. Birbirinin iki

azılı düşmanı!.. İnsanın da!.. Fakat dua et ki beşerî hamle var; yoksa sabahla akşam arasında uzayan şuur grafiğinin ıstıraplı kim dayanabilirdi?... Rakkasa şükret; rakkas Allah'tan geldi; yine Allah'a gidiyor!.. Her şey, karar kılacağı yere doğru koşmakta!.. Ezel başlangıcından gelip, ebetten geçerek, yine ezel başlangıcına giden bir devamlı dönüş bu!.. Onun için, dünya bile düz değil; yuvarlak yaratılmış!..»

Başını iki elleriyle kavradı; kendi kendine mırıldandı:

«— Sersem kafa, neler büiyormuşsun sen!.. Sakın bunları bir başkasına söyleme; «koca budala» diye kafam kırarlar senin!.. Hâlâ «hayr», hâlâ «merhamet» ha... İşte caddeelerde pervasız dolaşan kara kara herifler; gemilere kaçırılan Türk kızları, dayak yiyen Hâkim Baba!..»

«Ve zulmün boyunduruğuna geçen Anadolu!..»

«Hani evlâdın, İhsan'm? Öldü mü, sağ mı?»

«Söyle bana, hâlâ mı «hayr»!.. Bu maddeci yüzyılda ne budala adamsm sen; hâlâ vicdan sayıklıyan kabak fikir!..»

Derin derin içini çekti; gözlerini kapadı; başını duvarın köşesine dayadı; bir müddet hiç düşünmeden öylece kaldı; aasğı kattan gelen mırıltılara kulak verdi; sonra yine düşüncelerine devam etti; ruhiyle konuşuyordu:

«— Hani birkaç gün önce Nemli Zadenin verdiği balı yerken düşündüklerin? İşte bunlar da tıpkısı... Arı ve bal örümcekle, terzikuşu da aynı değil mi? Tefekkürsüz arının balı, ne kadar harikuladeydi değil mi? «Arı toplumu»; bu de-yimi hayretle kullanmıştın... Hani, anlar hakkındaki o Fransızca kitabı okuduğun zaman? «Pmar mütealdir» demiştin... Aradaki en büyük fark, içgüdünün bir mükemmeline karşı, tefekkürün, sonsuz mükemmellere açık bulunmasından' doğuyordu...»

«O halde sonuç ne?..»'

«Dur, acele etme, başım yine cama daya; ama dikkat et; azınlık vatandaşlarının dayağını yiyen bu ak saçlı, bu ak sakallı kafayı, sakın kimseler görmesin!.. Mücrim vatan-sız!..»

«Şimdi söyle, Evrensel Ruhun görünüşleri, daima kendi pınarına doğru gelişerek yükseliyordu değil mi? İdealist diyalektiklerin, İslâmî Panteizm'e uygulanmış ayrı şekliydi bu...

Şu halde, madem ki, gelişme var; bundan böyle sen de, dayak yiyip gülebilmeye alışmalısın, mücrim vatansız!..»

Ruhu ezgindi; diz kapaklarım oğuşturdu.

Aradan 34 gün geçtiği halde, tekme yerlerindeki çürükler hâlâ geçmemişti. Bir hayvan kendisine tekme vursaydı, ıstırabı da hayvani cinsten olacaktı; ama ne çare ki «Eşref i Mahlûkat»...

Vaktiyle «muhteşem» sıfatını taktığı ilâhî akim bu derece sefil olması, ruhunu derinden yaralıyordu.

Teessüründen gözlerinde yine yaşlar birikmişti.

Üzerlerinde mavi damarlar belirmiş kemikli, buruşuk elleriyle, gözlerindeki yaşları silerken, ıslak sesiyle mırıldandı:

«— Ağlamak; bir sırrı ilâhî; gülmek gibi!.. Lâkin insan, ağladığı için de hayvandan ayrılır!..»

Ruhuna çevrilen dikkati, en büyük şifaya yöneldi; yaralı onurunun acısını, böylelikle hazmetmeye çalışıyordu.

Ağır ağır mırıldandı:

«— Gözyaşı, bu akpak yüzde!..»

Sebepler belliydi; fakat sabra mecbur olduğunu biliyordu.

Çektiği acı derin olmakla beraber, yine biliyordu ki, onur yaralan çok defa şifasızdı.

Fakat bütün bu ters tecellilerle beraber, yine insan oğlundan ümiidn ikesemiyordu; bütün sebepler bir yana, yalnız kendi varlığı, Mutlak H nraıyr,rrkeşeaşt,htdf cmf m mz kendi varlığı, mutlak Hayrın, şerre karşı kazandığı zaferin bir sonucu ve devam değil miydi?

O halde, sabır lâzımdı; daima daima sabır...

Gözlerinde kabaran iri damlalar, göğsüne dökülüyordu; ıslak sesiyle:

«— Sabır, dedi; sabır!.. Güzel, çirkinin üstünde parlıyan Tann güneşi!.. Varlık sonsuz; yokluk geçici!.. Yanlış ve çirkin beşerî; hakikat ve güzel ilâhî!.. Ölüm maddîç ruh sonsuz!.. Ve mes'ut hayat, bütün bunların üstünde Tanrı güneşi!..

ESİR ŞEHİRDEN, HÜR DİYARLARA DOĞRU

Dayak olayından sonra, üçü de İstanbul'dan iyice diksın mislerdi.

Bir gece, sözbirliğı ettiler: Anadolu'ya kaçmağı karar verdiler.

Kanılarınca, orada ehmi dabi rahat olacaklar; hem, çoktandır haber alamadıkları Yüzbaşı hakkında Millî Savunma Bakanlığından esaslı bilgi alabileceklerdi.

On gün içinde hazırlıklarını tamamladılar. Yanlarına aldıkları eşya çok azdı.

M.M. Gurupunda çalışan Binbaşı Rıza, İstanbul'dan tehlikesizce savuşmaları hususunda kendilerine çok yardım etti. Onun delaletiyle, bir geceyarısmıdan sonra saat 2,00 sıralarında bir İtalyan vapuruna bindiler; birkaç gün süren yolculuktan sonra —Zonguldak'ta çok kalmışlardı— İnebolu'ya çıktılar; oradan kağımlarla Kastamonu Çankırı yoluyla Ankara'ya geldüler.

O geceyi Taşhan'da geçirdiler.

İhtiyar Baba, ertesi gün sabahleyin Millî Savunma Bakanlığına gitti; rastladığı iki yakın tanıdığından —Bunlardan birisi kaymakam (yarbay) Nazrni Bey'di— oğlunun Manisa bölgesinde bulunduğu hakkındaki kesin haberi alınca çok sevindi; hemen Taşhan'a döndü; verdiği müjdeye Le man'la, Nermin de çok sevindüler.

İki gece daha Taşhan'da kalarak dinlendikten sonra, trenle Eskişehir'e hareket ettiler.

Bu, çok sıkıcı bir yolculuk oldu.

Odunla çalışan trenin —askerî önem taşıyan istasyonlarda yaptığı uzun rötalar yüzünden— ancak iki günde Eskişehir'e gelebildiler; İhtiyar Baha'nın okutup yetiştirdiğı evlâtlığı Rahmi'nin evine misafir oldular.

Yolculukların üst üste rastlaması, üçünü de üzüp yormuştu.

Rahmi, Eskişehir'in yukarı bölümünde bulunan Odun pazan'ndaki evinde yalnız yaşıyordu.

Leman, onun karısı Râziye Hamm'ı evde göremeyince hayrette kalmıştı.

Bunun sebebim öğrenmek istedi; İhtiyar Baha'yla birlikte, durumu Rahmi'ye sordular.

Genç adam, acı acı güldü:

«— Sormayın, dedi; başım dertte bu kadınla birkaç ay danberi; sonra anlatırım; araya geçimsizlik girdi; iki aydan beri ayrılıyız...»

TAHANCILARIN NURİYE HANIM

Rahmimin evi, Odunpazarı câmiinin az ilerisindeki köşeden sağa dönünce, elli adım ötede iki katlı, ahşap bir binaydı.

Akşam ezam sıralarında, yorgunluğun etkisiyle, alt katki odada sele serpile oturlurken kapı çalındı; leman kapıyı açtı; 25 yaşlarında, orta boylu, çarşafli bir kadın, elindeki yemek tepsisiyle kapıdan içeri girdi; samimî, güleç bir yüzle:

«— Hoş geldiniz hemşire hanım, dedi; buyurun şunları hele...»

Leman, mütehayyir çehreyle tepsiyi alırken mırıldandı:
«— Zahmet ettiniz...»

«— Komşuyuz hemşire hanım; bizim ev, caddenin üstünde; Şeyh Sahabettin Hazretlerinin Türbesine yakın... Yarın bol bol konuşuruz inşallah...»

«— Buyurun, bekleriz...»

Komşu kadın, vedâ ederek gitti. Leman, elindeki yemek tepsisiyle odaya döndü. Rahmi, bu komşu kadın hakkında izahat verdi:

«— Tabancılardan Nuriye hanım derler bu kadına... Hı-sım akrabada yoktur bundaki insanlık... Kocasını da çok iyi adamdır... Ben bu sabah Ahmet Ağa'ya (kocasını) sizin geleceğinizi çıtlatmışım; meğer Nuriye Hanım, pencerenin önünde sizin gelmenizi kollarmış...»

Yemek tam zamanında yetişmişti; iştahla karınlarını doyurdular.

Ertesi sabah, Rahmi dairesine gittikten sonra, Nuriye hanım, elindeki küçük kahve selesiyle tekrar geldi; teklifsiz bir tavırla, Leman'm açtığı kapıdan içeri girdi.

Orta boylu, zayıf, kınalı saçlı, uzunca burunlu, kaim dudaklı bir kadındı. Konuşkandı.

Cadde üzerindeki odada, birlikte oturdular. O sırada,

önüne açtığı tabakasından sigara saran İhtiyar Baha'dan kaçmağa lüzum görmediği için —kocasından aldığı izinle— hasım açmıştı.

Birlikte kahve içtüler; hu devirdeki yolculuğun zorluğundan; Rahmi'nin karısı Râziye Hanımdan, hu kadının huy-suzluğundan, ortalığın halinden konuştular.

Birbirlerine karşı samimî, teklifsiz davranıyorlardı.

Söz arasında Nuriye Hanım:

«— Bey Baba, dedi; benim kardeşim de asker... Gitti, gideli 7 8 ay oluyor; bir mektubu geldi daha... Leman Hanım dert yandı da şöyle böyle diye... O kurt, hepimizde var; ama ne yapacaksın? Alnımıza ne yazıldıysa onu görürüz; başka ne gelir elden...

İhtiyar Baha'yla, Leman, onu tasdik ettiler; ikisi de bu konuşkan kadına ısımvermişlerdi.

Yarım saat sonra, kocası Ahmet Ağa geldi.

Otuz yaşlarında, güleç yüzlü, tıknazca bir zattı; sakalları henüz tıraş ettirmişti; berberden geldiği belliydi; yüzünde pudra artıkları belli oluyordu.

Uçları hafif kesilmiş gür, siyah bıyıklan, üst dudağını boydan boya akplıyordu.

Parlak, siyah gözleri, birbirine iyice yapışan ince dudak lan, geniş ve çıplak alnı; zeki, temiz kalbli ve anlayışlı bir insan olduğu hissini veriyordu.

Lemanin pişirip kendisine verdiği kahveyi içtikten sonra, İhtiyar Baha'yla ikisi —Ahmet Ağa'nın yalan ahabplarından olup, cephe boyundan henüz gelmiş olan Kasımoğlu'yla, Dudaşlı İsmail Efendi'den yeni haberler almak için— Odun pazarı kahvehanesine gittiler.

Leman'la, Nuriye Hanım da, yolculuk ve savaş hikayelerine daldılar.

NURİYE HANIMIN SAADET TELKİNLERİNE RAĞMEN...

Aradan haftalar geçti.

Birer hafta arayla İhsan'a yolladıkları mektupların hiç

birine cevap alamamış olmalarından, onlar kadar Nuriye hanım da üzgündü.

Bir Cuma günü, yanına Leman'ı aldı; Kurşunlu cami civarındaki bir evde türbesi bulunan Şeyh Sahabettin hazretlerini ziyarete götürdü.

Leman, orada iki rekât namaz kıldı; namazdan sonra; birkaç dakika kendi kendine, sandukanın ayakucuna diz çöküp dua etti; İhsan'dan hayırlı bir haber gelince, —türbeye dikmek üzere— iki mum adadı.

Eve dönüşlerinde, Nuriye Hanım, ondaki durgunluğun sürdüğünü görünce, işi latifeye boğdu:

«— Satıver hepsinin anasını, dedi; senin kocan sağ; dinle beni; şimdi yunanın karşısında o; benim deli Ramazan (kardeşi) gibi... Şimdilik bubanla, kızm sağ ya, ötesine aldırma; ona şükret: düşün, düşün; bir faydası vâ mı; bas gahgahayı; geç öte yana; bu ölümlü dünyada, işin mi yok Allahım seversen; üzülse nne olacak sanki? Hadi bakalım, sen sür şu cezveyi mangala, karşılıklı birer kahve içelim; ben sana bir de fal bakıvereyim...»

Leman, Eskişehir'e geldiklerinin ilk günlerinde, Rahmi'nin masraflarına yardım olmak üzere, evde boş zamanlarında çalışmak için ufak tefek nakışlar, ipek dantel işleri almışsa da, sonraları bundan vazgeçmişti. Zaten zayıf olan bünyesi, bunlarla uğraşırken büsbütün halsiz düşmüştü; Nemin de —ısrarlı yalvarmalarıyla— onun çalışmasını engellemişti. Çocuk, annesinin üç beş kuruş için kendisini harcamasına birtürlü kıyamıyordu.

Bazı akşamlar, bir kuş yavrusu gibi genç kadına sokuluyor; kollarını onun boynuna doluyor; derin derin süzüyor; sık sık öpüyordu.

Çocuğun bu halinde, babasından haber alamamış olmalarının şuur altındaki ezgisiyle, annesini de günün birinde babası gibi elinden yitirmesi endişesi hakimdi.

Leman, kızının böyle hisli zamanlarında, mümkün mer-tebe neşeli görünmeğe çalışır; küçüğün saçlarını sıvazlar; yanaklarından öper; günün başka olaylarından çok, İhtiyar Baha'nın —her cümlesi derin mânalar taşıyan— hikmet dolu sözleriydi.

Leman, onu dinlediği zamanlar, içinin ferahladığını hissederek; geniş nefesler alırdı.

Nuriye Hanım'ın kahve falları da faydasız değildi. Her kahve içište mutlaka fincan tabağına fal kapatılırdı.

Fincanın dibi soğuduktan sonra, Nuriye Hanım onu eline alır; içindeki telvenin aldığı tuhaf şekillere bakarak yorumlara başlar; yollar, haberler, haneye gelecek saadetler hakkındaki inandırıcı sesini, Leman cankulağıyla dinler; sık sık: «İnşallah!..» diyerek dua eder; bir zaman için bu mutlu müş tuların sevinciyle avunur; âdeta keyiflenirdi.

RAHMİNİN BAŞINA GELENLER

Maliye dairesinde vergi kâtibi olan Rahmi, pek yanlarına sokulmuyor; öğle yemeklerini çoğunlukla dairesine aldırıyor; bir de geceleri yatmağa geliyordu.

Evin mutfak masraflarını, onun verdiği paralarla, İhtiyar Baba görüyor; Odunpaşarında kasap Halit Ağa'yla, kö şebaşmdaki Bakkal Ali Efendiden alış veriş ediyor; sebze ihtiyaçlarını, camiin altındaki sebzecilerden —çoğunlukla Emin ve Ahmet Efendilerin dükkânlarından— sağlıyordu,

Rahmi'inn sıkılğan huyu vardı; hele karısından ayrıldı ğmdanberi, büyük neşesini kaybetmişti.

Bu ayrılığa sebep, dedikodular olmuştu. Râziye hanım, ikide bir, yok şu kıza bakmışsın; yok dün akşam razı içip filân yere gitmişsin; filânın genelevinde senin dostun varmış diye; iki yıldır başının etini yemiş; kendisine dünyasını zindan etmişti.

Bununla beraber, asıl kabahatin kendi daire arkadaşlarında olduğunu da bilmiyor değildi. Maazallah, canı çekip Kavaklıdere şaraphanesinde, ya da bir başka meyhanede iki bardak şarap, ya da rakı içmesin; ertesi gün, yangın saçağı sarmış gibi, bir gürültü, bir telâş, evi altüst ederdi.

Muhasebe kâtibinin bacaksız Şişko'suyla, veznedar Mehmet'in o ak gözlü karısı, karıştırlardı ortalığı...

Maksat, karı kocayı kavga ettirip karşıdan seyre bakmaktı.

İki fellik, havadisi, bire bin katarak Râziye hanıma yetiştirirlerdi:

«— Ayol Râziye hanım, dün gece seninki ne haltlar karıştırmış gene?»

«— Hayrola kardeş?»

«— Ne söylüyorsun sen Râziyecğim, mahalle çalkanıyor senin bir şeyden haberin yok... Aaaa, bu kadarı rezalet doğrusu; vallahi duyunca yerin dibine geçtim; benimki söylemiyordu; usuletle baklayı ağzından aldım...»

Kadıncağız hayretle sorar:

«— Ne olmuş kardeş?»

Ötekiler, havadisi sıcağı sıcağına veriyorlarmış gibi, ballandıra ballandıra anlatmağa başlarlar:

«— Ne olacak kardeş, bulmuş senin gibi melek huylu kadını, istediği gibi at oynatıyor... Gene içmiş içmiş de, bir görmek lazım olmuş halini... Hani zıbarımcaya kadar zıkkımlanmış ama; bizimkilere bari musallat olmasa!.. İnşam, vakitsiz Garipler Mezarlığına (Köprübaşı'ndaki Porsuk Oteli ile şimdiki Orduevidir Hükümet Meydanı arasında kalan ve bugün tamamen ev ve apartmanlarla kaplanmış olan semttir) yollayacak bu herif...»

Râziye hanım, küçük çakır gözlerini kırıştırarak bir iki yutkunur; kendisinden böyle şeyler ümit ettiği kocasının yeni marifetini bir an önce öğrenmek merakındadır; sorusunu tekrarlar:

«— Nişlemiş gine?»

Veznedar Mehmet'in zayıf, kısa boylu, uzun burunlu, ak gözlü karısı devam eder:

«— Kavaklıdere midir; nedir o musibet yer; aha Köprü başmda ya; orda içmişler benimkiyle... Dokuza (21,00 e) doğru körkütük çıkmışlar oradan... Yediler'e kadar yalpa vura vura gelmişler; velâkin Yediler'deki mezarlığın (Bugün, lisenin kimsidşraa, gbb Fh)t»Hç cmfhyp cmfhyp cm m senin karşısında, içine Alâettin camiini de alan parktır) içinde bir yıkık minare var ya; aha onun hizasına geldiklerinde Hasan Hoca çıkıvermez mi karşılına... Seninki: «Merhaba...» dmeiş; Hasan Hoca aldırılmamış; gene: «Merhaba...» demiş; hoca gene aldırış etmeyince seninki içermiş olmalı;

kafa dumanlı ya; hocanın önüne geçmiş; yakasına sanlmış; hoca şarap kokusunu duyunca küplere binmiş; seninki boyuna daha: «Merhaba...» deyip sarılmağa çalışmış adamcağıza... Neyse, benimki girmiş aralarına, güç halle ayırmış ikisini...»

«— Hay gidi hay!..»

«— Dinle kardeş, dinle bak sen; iş bu kadarla bitse, öp de basma koy; dahası var...»

Bu sırada, Muhasebe kâtibinin bacaksız Şişkosu, küçük mavi gözlerini rastıklı kaşlarının altında döndüre döndüre lâfa karıştır:

«— Hani Râziyeciğim, seninki gibi erkek bende olsa, dünyayı ters geçiririm basma!.. Odunpazarına gelince, hani o öğretmen okulu var ya kocaman; aha onun ötesinde, Hacı Ömer Ağa'nın köşesine gitmiş seninki; sıkışmış olmalı; bir bacağını kaldırmış; başlamış karanlıkta, duvarın dibinde kaşanmağa; teşaşur ediyordu diyor benimki...»

Muhasebe kâtibinin Şişkosu, gürültüyle geyirip «Estağfurullah»! bastıktan soma devam eder:

«— Meğersem Haçça Bacı da, kaynanasıyla penceredeymiş; akşam yemeğinden sonra, Hacı Amca camiye gidince oturmuşlar; pencerenin önünde gelen geçeni seyredelermiş... Seninkini, bir bacağı kalkık, o kılıkta görüverince, bir fenalarına gitmiş; neredeyse ağlayacak Haçça Bacı anlatırken...»

«Derken efendime söyleyeyim, öyle olmaz böyle olur deyip, bir kova dolusu soğuk suyu boşaltmazlar mı pencereden bunun tepesine... Neyse, dua etsin Remziye'ninkine; işi vakitinde sezmiş; uzaklaştırmış onu; yoksa, yağmurun altında sıpaya döndü gittiydi...»

Râziye hanım, susarak önüne bakmaktadır.

Berikiler, fırsattan istifade, birbirlerine kaş, göz işareti yaparak memnurluklarını belli ederler; bu arada birkaç «ah» «of» çekip, ev sahibine karşı teessürlerini duyurmayı da ihmal etmezler.

Ev sahibinde, kocasının başka marifetlerini öğrenmek için bir arzu olmayınca, muhasebecininki devam eder:

«— Ya kardeş; sen dört duvarın arasına kapanmışsın; işin yoksa didin dur; el oğlu çıftı; o kadar patırdıdan sonra

dönüp gelse ya evine; ah, hu sefer de tutturmuş ille Al yanak Haççe de Alyanak Haççe... A gözlerin bakasıca, revây ı hak mı bu?... Sonra kardeş, Ali Bey'in kahveye uğrarlar; benimki o sıra Tevfik Hoca, Şevket Hoca, Hakkı Hoca, Naz mi Hoca filân aznif oynarlarmış; Ali Usta'yla, İmam da sey rederlermiş onları... Aznifin başından kaldırırlar götürürler oralara benimkini de... Hele o sıçan suratlı kikirik bir gelsin eve; ona bir Alyanak Haççe vereyim de alamadan gitsin hınzır kuru... Neyse uzatmayalım; üçü birlik olurlar; dayanırlar Alyanak'm kapıya... Eh artık, nâra atmak mı ararsın; kapıyı zorlamak mı ararsm; kepezelik dizboyu... Beri yandan Haççe başlar anırtıya; karı cığara içiyor, sesi zati kart; bir de bunlara kafası kızınca... Kimbilir, kapatması filân mı vardı içered nedir?... Mahalle ayağa kalkar; tekme, tokat, yaka paça götürürler bunları Odunpazarı karakoluna...»

Raziye hanım, acı acı gülümser:

«— Hiç haberim yoktu kardeş,» der.

Fakat içinde de Rahmi'ye karşı, müthiş bir hiddet dalgası kabarır; kocasını o dakika eline geçirmiş olsa, alimalah, yolunmadık ne saçmı bırakacaktır, ne bıyığını...

Kadıncağız bu durumdayken, Veznedarın fellik âşiftesi, onu büsbütün çileden çıkaracak yeni bir role başlar:

«— Ah Râziyeciğim, der; ne talihsiz başlarımız varmış bilmem ki; hepimizi dertli yaptı bu adam!.. Sen bir köroğlu, bir ayvazsın ama; bizim çoluk çocuklarımız var!..»

Diye ağlamağa başlayınca, eh artık, Râziye hanım, ağzına kadar sirke dolu küptür.

Misafirleri uğurladıktan sonra, ne ev işi yapar: ne bir yere gider; başını bir beyaz yemeniyle, alnı hizasından çatar; ondan sonra «O, boyu posu devrilesice bir gelsin hele» diye, kocasının yolunu gözlemeğe başlar.

Akşam ezam okunduktan sonra, kahveden eve dönen Rahmi, kapayı çalar, çalar; açan yok; odanın penceresinden sızan ışığı görmektedir; sesler cevap alamaz.

Beri taarftan, köşebaşmdaki ağacın gölgeliğine sinmiş olan Muhasebe Kâtibiyle, Veznedar, pandomimayı, karşıdan kıs kıs gülerek seyrederler.

Neden sonra Râziye hanım, hiddetle kapıyı açar; bekletilmekten kızmış olan Rahmi, içeriye girince, kapıyı çarparak kapatır; ondan sonra bir kızılca kıyamettir kopar.

Rahmi, ne Mushaf, ne ekmek; öpülmedik bir şey bırakmaz:

«— Yahu, der; vallahi tallahi hepsi yalan... Dün ikindi denberi kahvedeydim ben... Akşama biraz geç geldim ama; malûm ya perşembe, daireler tatil; Kavaklıdere'de birkaç kadeh parlattım... Nah şahitlerim var: Öğretmen Tahsin bey ile tavla oynadık; Ülkü Okulundan senin hocan... Resim Hocası Hakkı beyle Aznif oynarken, Ali Ustayla, İmam gelince, yarıda bıraktıp; Tevfik Hoca oynadı sonra... Gözlerim aksın böyle bir şey varsa... Öğretmen Nazmi Hocayla, Şevket Hoca da oradaydılar; Turan Okulundan ikisini de tanırırsın; istersen çağırayım, gelsinler, söylesinler; sana ne diyeyim başka...»

Fakat Râziye hanım, bir türlü affetmez; beri yandan bu inat, Rahmi'yi kızdırır; kendisi de bir erkektir; şu kadın Müslüman sa inansa ya...

Bir ara ikisi de kabarırlar; sert ser konuşmalar büsbütün artar; bazan gece yanlarına kadar sürer gider; rasıra bu sert bağırtilara, tabak ve bardakların yere fırlatılarak kırılmasından doğan şangırtılar da kanşır; çünkü Râziye hanım; çok kızınca, eline geçenleri yere fırlatmakta tereddüt etmez.

Neden sonra gürültüler kesilir; herbiri bir odaya çekilerek, ya minderde, ya da şiltelerin üzerinde sabahı ederler.

KÖR AĞANIN ŞİRRETLİĞİ

Rahminin, karısından başka; daire arkadaşlarının elinden de çekisi çoktu; bazan sırf onu kızdırıp eğlenmek için olaylar düzenledikleri bile olurdu.

Geçen gün başından şöyle bir olay geçmişti:

Sıcak havada, dairedeki işinin başında ter dökerken, bir ara, Odunpazannm meşhur Kör dilencisi, elindeki kalın sopanın, kılavuzluğuyla odadan içeri girmişti.

Genişçe salon şeklinde olan odada, herkes kendi işi gü

cüyle meşgul bulunduğ u için, başlar dosyaların, ciltli kalın defterlerin, tahsilat makbuzlarının üzerine eğ ikti.

Odada 6 kişinin iç inden, dilenciyle yalmz Muhasebe Kâ-tibi ilgüenmişti:

«— Ooo, gel bakalım, buyur K ör Ağa, hangi yeller attı seni böyle, hayrola?»

Muhasebe kâtibi, daha sözünü tamamlamadan dilenci, telâşla bağırmağa başlamıştı:

«— Rahmi Bey kim burda mı o?»

Kaim, çatlak sesiyle öyle de berbat bağırıyordu ki...

Odadaki kâtipler, işlerini güçlerini bırakıp dilenciye ba kakalmışlardı.

Rahmi, masasının başından, elindeki makbuz dip koçan-larını saymaktan vaz geçip K öre doğru bağırmişti:

«— Ne var; Rahmi benim; ne yapacaksın?...»

K ör Ağa, bu sözleri duyunca, ona doğru biraz yürümüş; sonra elini kolunu sallaya sallaya ültimatому dayamıştı:

«— Utanmadın mı benim paramı tırtıklamağa sen?... Ver paramı!..»

Rahmi, hiç beklemediğ i bu müthiş iftira karşısında, ilk anda afallar gibi olmuştu; bundan hiç haberi bile yoktu; yi-ne kim belâ etmişti bu zebellâ körü basma; bu Allah'ın mu-sibetini!..»

İftirayı derhal yalanlamıştı:

«— Ne zaman be, ne zaman; haltetme, senin yüzünü bile görmedim bugün ben!..»

Fakat berikine lâf anlatmanın imkânı yoktu.

Rahmi henüz sözünü tamamlamadan o, bu sefer daha tiz perden feryada başlamıştı:

«— Nah Hacı Beyin gayfede; üç beş gurus dilendiydim ben; onu aşırđın; ben şindicik varıp tefterdara bi güzel ağ natması bilirim yaptıklarım!..»

İşte bu kötüydü; çünkü defterdar ters adamdı. Bu uydurma olayı duyarsa inanır; iş in aslını bilmediğ inden Rah mi'yi mutlaka iş inden ederdi.

Rahmi inkâr ettikçe dilencinin sesi perde perde yükseli-yordu. Odadakiler, komedinin mahiyetini keşfetmekte gecik-memişlerdi; mütebessim yüzlerle sık sık Muhasebe Kâtibi

ne bakıyorlardı; fakat o. hiç oralı bile değildi; suret i haktan görünerek boyuna K r Aġa'ya hak veriyordu:

«— Ya, vah vah, hay gidi hay, çok ayıp doġrusu; bizim Rahmi yapmaz böyle şeyler ama; kimbilir,  eytana mı uydu acaba?...»

Rahmi, rezaleti örtbas etmek için nihayet cebinden para cüzdanım  ıkarmaġa mecbur olmuş; bu arada, dilenciye hiddetle azarlamaktan kendini alamamı tı.

«— Ayıp böyle lâflar sana, sakalından utan; para tablanı ne zaman a ırdım ben senin? Söyle bakalım; haydi, yemin et!..»

Para  ıkırtısını duyunca yumu ayan K r Aġa, için hakikatini a ıġa vurmakta gecikmemi ti:

«— Aha temin, gayfede    be  guru  topladım d  ben; sen baġa seslendin: «Ber i bak, ben Maliyede vergi k tibiyim; adım Irahmi dedin. Dur hele, senin paracıklarını sayıvere yim; b lye i lere yatıktır benim elim; şayet e sikse, mecididenin üstünü ben eklerim, sevaptır dedin... Ne hilem ben, arasıra böyle şeyi yapar bana  ġretmen Tahsin Efendi... Ben tablayı uzattım saġa; velâkin bekle, habire bekle, sesin çıkmaz; saġa ses ederim, «Bire Irahmi Efendi, elini ayaġım öpeyim bizim paralar,» derim; cuvap vermessin... Neden soġra ayaġın suya erdi; « le Osman, dedim; paralar uçtu; go ;» bereket yerini s ylediydin...»

K r gittikten soma, için aslı anla ılmı tı: Rahmimin basma bu çorabı  ren de Muhasebe Kâtibi Muhsin'di; kahveci Hacı Bey'i kandırmı ; plânı birlikte tasarlamı lar; dilenciye Rahmi'nin adım veren, elindeki tablayı, paraları saymak için alan da K tip Muhsin'mi ...

YIKILAN YUVA

Rahmi, kendisine yapılan bu çeşit sata malardan artık bıkip usanmı tı. Evde karı ırım elinden bir türlü, dairedeki arkadaşlarım elinden bir türlü  ekisi vardı. Yaratılı ı itibariyle sessiz bir insan olduġundan, etrafmdakilere söz dinlete miyordu.

Râziye Hanımsa, son zamanlarda içi büsbütün azıtmı tı.

Rabımı'yi artık adam yerine bile koymuyor; o ne söylerse inadına tersini yapıyor; «cam çıkasica aç kalsın» diye, yemeklere kasden tuz dolduruyor; Rahmi daha uyurken o, erkenden kalkıp komşulara sabah kahvesine gidiyor; adamcağızın ne çamaşınıyla, ne elbisesiyle ilgileniyordu.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, son zamanlarda arkadaşlarının ağzında, Rahminin canım çok sıkın bir tevatür dolaşmağa başlamıştı: Güya Rahmi, karısından dayak yiyormuş; evde ortalığı süpüren, bulaşıkları yıkayan, yatakları geceleri yere seren hep Rahmi'ymiş; Râziye hanım, hiçbir şey el sürmüyormuş...

Bunlar da Muhasebe Kâtibiyle, Veznedarın uydurmalarıydı.

Bir gece, bu dedikodular yüzünden, karı koca, adama-kıllı birbirlerine girdiler. Ertesi gün, Râziye hanım, erkenden, Yediler'de oturan babasının evine kaçtı; bir daha da geri gelmedi.

O gün bugün, aradan iki aydan fazla zaman geçtiği halde, hâlâ ayrı yaşıyorlar; pek barışacağa da benzemiyorlardı.

Nuriye hanım, bunları yanayakıla anlatırken, Leman çok üzülmüş; karı kocayı barıştırmak için imkânlar aramışsa da muvaffak olamamıştı. İki taraf ta:

«— Şeytanlar görsün suratmı onun!..»

Diyor; barışmağa yanaşmıyordu.

DOĞU ZAFERİ

(Yzb. Rifat'ın hâtıralarının I. bölümü)

9.Kasım.1920 Pazartesi...

Doğû'da Kâzım Karabekir Paşa'nın kazandığı serî zaferler, Batı Ordumuzun da belini doğrultabiîmesine yaradı.

Doğu harekâtı, 28 29/Eylül 71920 Salı/Çarşamba gecesi başlamıştı.

O sırada Ruslar, Polonya'daki savaşlarla meşguldüler; Taşnak ve Hmjak ermenileri; Sarıkamış, Kars, Gümrü, Ardahan, Van, Bitlis dolaylarındaki Türkleri imha zulümlerini, bütün şiddet ve vahşetleriyle sürdürüyorlardı.

Doğu Ordusu, yukarda yazılan yerleri, bir ay gibi çok

kısa zamanda (Ermeni ordusunu mahvederek) zaptetti. Kazım Karabekir Paşa'nın bu hızlı ve yaman zaferleri, doğrusu ya, memlekette çok sevinç yarattı; hepimiz geniş nefesler aldık; Cenâb ı Hak, razı olsun Paşa'dan; onun sayesinde (Ermenistan kuruldu, kurulacak) belâsından kurtulduk çok şükür...

RUKİYE'NİN MEKTUBU

16 Aralık 1920 Perşembe günü...

Yüzbaşılığa terfi ettiğimderiberi defterime bir şeyler yazmadım. Bu süre içinde önemli olaylar oldu. Bunların birisi, Rukiye'den gelen mektup... Kendisine ayrılırken vaad ettiğim gibi, Eskişehir'den uzun birkaç mektup yazdım; cevap adresini de Eskişehir'den gösterdim.

Biz şimdi, İnönü semtinde tahkimat işleriyle uğraşıyoruz; fırsat bulunca Eskişehir'e sık sık gidip geliyoruz.

Mektuplarımda Rukiye'ye genel, durumdan söz ettim; isyancılarım elinde Gerede ve Hendek'te çektiğim çileleri uzun uzadıya anlattım.

Cevabında o da bana İstanbul ahvalini anlatıyor; «eski tas, eski hamam» diyor. Kuvayı İnzibatiye'nin Geyve Boğazında yediği dayaktan sonra, kaçarken, babası —meğerse orada bir alaya komuta ediyormuş— yaralanmış; evinde iki ay hasta yatmış; kimse kapısını açıp hatırını bile sormamış; Rukiye'nin yanayakûa anlattığına göre: «Ya ölseydi babam, diyor; ne olacaktı halimiz?»

Başını kurt yesin böyle paşaların...

Kızcağız, kimbilir, Ulvi Paşa ölünce, muhtaç duruma düşeceklerinden mi korkuyordur nedir?

Damat Ferit Paşa, Kuvayı İnzibatiye bozgunundanberi üzgünmüş; kabahati Şefik Paşa'da buluyormuş; bağırıp çağırmış ona; o da sadrazama bağırmış; velhasıl bir yığın kepa-zelik...

Ayrıca, bu bozgunundan sonra, General Harrington da Ferit Paşa'ya kafa tutmuş:

«— Bizi dünyanın masrafına sokarak kurduğunuz ordu bu muydu? Bunun için mi bize masraf ettirdiniz?...»

Diye acı acı azarlamış onu... Ama anlıyan kim?

Rukiye, kendi durumunu anlatırken, ifâdelerinde üzgün-lük sezdim: «Beni diyor; yapayalnız bıraktın; ama zaten o gün senin halinden gideceğini anlamıştım; ne yapalım; key-fin için gitmedin ya... Herkesin başında bu... Ben artık gez-meğe fûân çıkmıyorum hiç; okuldan eve; evden okula... Sen İstanbul'a dönünceye kadar bu böyle sürüp gidecek... Her gün, sabah akşam, senin için Allah'a dua ediyorum; seni ka-zalardan korumasını, bana acıyıp seni çabuk yollamasını yal-varıyorum... Ne yalan söylüyeyim; bu duaları yaparken, ken-dimi tutamıyorum; ağlıyorum. Annem, yine toplantılara de-vamda; ben babamla evde... Zaten gitsem bile, sensiz içime sinmez ki... Bazan, seninle birlikte gezdiğimiz yerlere gide-yim diyorum; fakat hem it kopuktan korkuyorum; hem üz-gün olacağımı düşünüyorum. Bu sonuncusu daha ağır ba-sıyor; geçmişi yeniden hissetmek; insana birincisinden daha ıstırap verici oluyor... Sen gelince, yine birlikte gezeriz; bu-na ahdim var; her gün mutlaka senin kolunda olacağım...»

Rukiye'den ayrılığım uzadıkça, ona karşı bağlılığım o nisbette artıyor; bunu kendimde iyiden iyiye hissediyor-dum.

Ben bu paşa kızım, ilk zamanlarda pek beğenmemiştim; benimsememiştim; onun da pek çokları gibi şımarık, kok lanmış bir gonca olduğunu düşünmüştüm ama; yamılmışım; bana İstanbul'dayken söylediği gibi, o zevkine düşkün, pa-dişah hayranı, saray beslemesi Ulvi Paşadan böyle bir kızın hayat bulması, doğrusu hikmet i hüda...

Bugün Rukiye'ye uzun bir mektup yazacağım; bilhassa danslı tonlantılara kat'iyen gitmemesini rica edeceğim. Bu-na belki «Bana itimadın yok mu?» diye gücenecek ama; za-rarı yok; anayla baba, bu çeşit toplantılara düşkün çünkü...

Gelelim bizim işlere:

Yunanlılar bugünlerde çok azgın; bizim dağmık çete vuruşmaları bunların ekmeğine yağ sürüyor...

Üç gün önce, kağnıcı kollarıyla, Eskişehir'in Muttahp Köyüne geldim. Buradan, Bozdağ köylerinden Tandır, Taş-köprü, Sekiören'e geçeceğim. Haber aldığımızı göre, bura-larda aleyhimize kıpırdanmalar varmış. Halkın ruh halini

yoklıyacağırn! kötümserse, kimsene bir şey çaktırmadan gerekli telkinleri yapacağım. Bizim alay komutanından aldığım emir böyle...

Askerî durum, gün geçtikçe kötüleşiyor; Balıkesir ve Bursa'dan sonra, Uşak Cephesi de düştü.

Kulaktan kulağa duyduklarım birbirinden kötü...

Kimisi Yunanlıların hızla ilerlediğini, kimisi Mustafa Kemal Paşa'nın öldürüldüğünü, kimisi Çerkez Etehm'in başa geçtiğini, Millet Meclisinin kapatıldığını, padişahın idareyi ele alacağını söylüyor...

Halbuki —iyi biliyorum— bunların hepsi yalan; fakat dedikoduları önlemenin imkânı yok! birini sutursan, öteden bir başkası patlak veriyor.

Fiskosların çoğu çetecilerle, Yunanlılar hakkında...

Benim anladığıma göre, dıştan birbirlerine ne kadar hürmetkar davransalar da, bizim ordunun general ve subaylarıyla, başıbozuk çete başkanlarının kafa barıştırmaları imkânsız birşey...

Cenab ı Allah, bu millete acır inşallah; 9 10 yıldanberi çok çile çektik; hâlâ da çekiyoruz.

Benim en çok canımı sıkan, din adamlarının aleyhimize yaptıkları kötü propagandalardır. İşlerini güçlerini bırakıp, padişahla Kuvayı İnzibatiye lehine; bizim aleyhimize boyuna şişirmeler yapıyorlar... İnsanda asap bırakmıyor bu hal... Din kokulu sinsî padişah ve halife propagandası, köylere kadar yaygın... En çok köylülerin zihinlerini allak bullak ediyor bu propagandalar...

Balkan Harbimde bunun az mı eblâsını çektik... Ayas tefanos (Yeşilköy)e kadar gelen Bulgar muçularından yediğimiz dayak, tekme, küfür yetmemiş gibi, şimdi yine orduya siyaseti sokuyor bu gözleri kör olasıcalar... . •

İÇ İSYANLARIN ASIL SEBEBİ NEYDİ?

Dün, Eskişehir'in Bozdağ yönündeki Taşköprü köyüne geçtim.

Köhne bir kahvede, tebdil kıyafet —sırtımda eski, boz renkli ceket, yakaları kir içinde bir mintan, onun altmda şal

var, ayaklarımda çarık— otururken, şöyle bir konuşmaya sabit oldum; beni komşu köylerden gelen bir gezginci satıcı sanan ve kılık kıyafetleri benimkinden beter olan kambur, aksakallı, zayıf iki köylü, arasına derin derin öksürerek ve çıkardıkları salyalarını kahvenin toprak zeminine serpip ayaklarıyla çiğneyerek karşılıklı konuşuyorlardı:

«—Hacı Memiş'in oğlu yemin billâh etti...»

«— Pek yanılmaz o...»

«— Padişahın ilenmesi tutmuş Minicileri...»

«— Kâfir dinsizler!.. Bunların cenaze namazını gılmak bilem doğru değil!»

Demindenberi üzerimde toplanmış olan şüpheyi gidermek için, ben de lâfa karıştım:

«— Sahi mi be baba?»

«— Helbet, Minicilerin hali duman; Bozöyük'ün öte yakasmda, Millîci süvarilerin atları toprağa gömülmüş, padişah askerine gılmış savururken!..»

«— Allah Allah!..»

«— Ni sandın ya; kendileri de şaşıp galmışlar bu işe; dirken efendime söylem, hepiciği imana gelmişler kâfirlerin!..»

«— Bunlar gâvur mu?...»

«—Ni sandın! Çerkez Ethem'le, öteki efelerin gızanları bin yaşasın; milleti gurtaracaksa onlar gurtaracaklar; yoksa senin sapısilik, Millîci dediklerin değil!...»

«— Bizim Hacı Ağa deyiverdi öte gün, aha o Anzavur'a gürşun işlemezmiş!..»

«— Neden?»

«— Mehdi Resulmuş da ondan; niden olacak başka... Senin de bi şey çaktığım yok allâlem!..»

Artık kendimi tutamadım; isyan sezilen bir sesle mırıldandım:

«— Yok be baba, inanıyor musun bunlara?...»

«— İnanılma mı len; hanki kövdensin sen?»

«— Sekiören'den...»

«— Görürsünüz neler olacağım yakında; hele siz bakalım daha onun, bunun dinsizine ganin!..»

Bu sefer yanındaki ihtiyar lâfa karışta:

«— Yeşilordu geliyo be; onu da mı duymadınız hele?..»

Ben, saf saf sordum:

«— Yooo, o da ne ki?...»

«— Dini gurtaracaklar Millîcilerin elinden!.. Şehislâm fetmâ (fetva) verdi: Padişahın askerini kim vurursa, neu billâh gâvur oluyo!..»

«— Neden?»

«— Öyle işte; tekin değil onlar; çoğu ermiş allâlem... Hacı Recep dedi ya, şöyle bi okuyup öflediler mi, önlerinde dere tepe dümdüzümüş... Millîcilerin topu, mapusane kaç kını imam yoklar; keyiflerinin havasma, milleti birbirine girdiriyorlar!....

«— Vay anasını be!..»

«— Ülen ni et gaf alınsınız be; dünyanızdan habarmız yok!.. Yonani eyi garşılایn diyorlar; bi dediğini iki ettirmeyin ha; soğra başımız belâdan gurtulmaz hah, diyorlar!..»

Bütün kan beynime sıçramıştı; kafamda şimşekler çakıyordu ama; sabrettim; başka çare yoktu; yüklendiğim görev bunu emrediyordu.

İstanbul hükümetinin zehirli propagandaîarıyla bu derece derinden zehirlenmiş olan ihtiyarlara, mümkün mertebe suret i haktan görünerek hakikati anlatmağa çalıştım ama; benim tatlı, saf ve akla yakın sözlerime rağmen, bunda muvaffak olabildiğimi sanmıyorum.

Bu dedikodular, bence iç isyanların başlıca sebebidir.

ÇERKEZ ETHEM'DEN BEKLENMİYEN HAREKET

25/Aralık/1920 Cumartesi günü...

Üç gündenberi Eskişehir'deyim. Odunpazarı ile, Köprü başmdaki kahvelerde, kimseye birşey sezdirmeden, Çerkezlerin arasında, Millî Hükümetin lehine propaganda yapıyorum.

Çerkez Ethem'le, kardeşleri Reşit ve Tevfik Beylerin, bize karşı tutumlan inan verici değü; sık sık Kütahya'ya gidip geliyorlar.

Bence bu adamlar, ergeç, Millî Hükümetin başına belâ olacağa benzerler ya, hayırlısı Allah'tan... Kendileriyle mal

yetlerindeki çeteler, emrinde bmundukları Garp Cephesi Komutam Alh. İsmet Bey'i (İnönü) tanımadıklarını pervasızca söylüyorlar... Bizim, yâni tüm ordu suhaylarmm korkak birer İttihat Terakki hergelesi olduğumuzu, mecburî askerliğin mutlaka kaldırılması gerektiğini kahve, meyhane ve cadelerde alenen bağıırıp duruyorlar...

UŞAK'LI HALİL EFENDİ'NİN ANLATTIKLARI

Odunpazarı'nda Yapağıcı Ahmet Ağa adlı bir "zatla" tanıştım.

Kara gözlü, orta boylu, geniş alınlı, hoş sohbet, temiz kalbli bir insan.

Cihan Savaşında Bitlis, Muş, Van, Kafkasya ve Süveyş taraflarında savaşırken iki ayağı da romatizmadan sakatlanmış; şimdi elindeki bastonuna dayana dayana güçlkle yürüyebiliyor...

Dün, Ahmte Ağanın «Banyolar» civarındaki yapağıcı dükkânında, birkaç arkadaş kahve içerek konuşuyorduk; aramızda, Uşak'tan yeni gelmiş Halil Efendi adlı bir zat da vardı.

60 yaşlarında tıknazca, kırçıl sakallı, çakır gözlü, benim anladığıma göre, biraz da korkak bir adam...

Düşmanın alçaklığından bize yanayakıla dert yandı:

«— Aman büâder efendiler, bunlar gâvur değü; gâvurun gâvuru!.. Asıp kesmek, yakıp yıkmak bunlara vergi!..»

Ben dayanamadım; merakla sordum:

«— Hani ya, girdikleri şehir ve köylerimize medeniyet götördüklerini söylüyorlar Avrupalılara!..»

Halil Efendi, benim bu sözüm üzerine acı acı güldü:

«— Ne söylüyon sen efendi bilâder, diyerek devam etti; medeniyet kim, bunlar kim?... Hani ya, bir tavuk için inan olsun, bir adama kıyarlar; medeniyet nerde, bunlar nerde? Girdikleri yerde mal yağma, ırz beylik!.. Aldıkları malın, se-kizde bir bile parasını vermiyorlar!.. Haddinse hele azıcık hırılıyayım de!.. O saat temize havale... Gürledin gitti!...»

«— Ne vakit girdiler Uşak'a?...»

«— Ağustosun 26 siydi (1920) aklımda kaldığına göre...»

Ahmet Ağa merakla sordu:

«— Bu yakalara sarkıyorlar mı?»

«— Durur mu elin gâvuru; söylentilere bakarsan niyeti Angara'yımı; Kemal Paşa'yla, bütün Millîci subay ve paşaları, Millet Meclisi'nin önünde asacaklarmış ibret i âlem için!..»

«— Ya!...»

«— Millîci dedin mi, dişleri un öğütüyor herifçi oğullarının!.. Boyuna bu yakalara doğru ilerlemelerine bakarsan, hani Eskişehir elde emanet derim ben bu gidişle!.. Çok sürmez!..»

Buna pek ihtimal vermemekle beraber, korkunç mtimal o konuşurken benim de kalbime saplanıverdi: Acaba düşman hakikaten Ankara'ya girebilir mi?

İnşallah bunca emeklerimizi Cenâb ı Hak heba etmez.

ÇERKEZ ETHEM, NİHAYET İSYAN EDİYOR

2/Ocak/1921 Pazar günü...

Olaylar o kadar çabuk geliyor ki, yazmağa vakit bulamıyorum. Ben zaten bu hâtıraları, ilerde tarihimize faydası olur diye yazıyorum; fırsat buldukça da hep yazacağım.

Önce tahmin ettiğim gibi, Çerkez Ethem'le kardeşleri, Millî Hükümete karşı isyan bayrağını çektiler. Maksatları idareyi ellerine geçirmek...

Şimdiye kadar her uğradıkları köy. ilçe ve illerden, istedikleri gibi yiyecek ve para toplamışlardı; hele Eskişehir de astıkları astık, kestikleri kestikti. Seferlerden döndükçe, konakçı subayları vasıtasıyla, şehrin en güzel evlerini (sahiplerini mülklerinden âdetâ kovarcasma zorbalıkla) boşalttırıyorlar; kendileri bu evlere yerleşip yangeliyorlar; Yozgat İşyarımı bastırırken halktan çalıp çırpıtlıkları altın ve kâğıt paralarla, gönüllerinin her istediğini yapıyorlardı.

Bir yere gittikleri zaman, oranın valisi, kaymakamı, polis müdürü, jandarma komutanı, Ethem'le çetelerim, birkaç saat öteden karşılıyorlar; giderlerken de aynı şekilde uğurluyorlardı.

Bu aşırı iltifatın, bu cahil adamları şımartacağı belli bir şeydi.

Mustafa Kemal Paşa'yla, yakınları da, benim gibi, bu durumun farkındaydılar herhalde; ama bu berbat durumda, bıçak kemiğe dayanmadıkça hır çıkarmaktan çekmiyor olmalıydılar.

Biz subaylar, nizam ve disiplin adamıyız; halka karşı olanlar gibi gaddar hareket etmiyoruz; zulüm yapıp dehşet havası yaratmıyoruz; emrimizdeki erlerin, köy ve kasabalar da, zavallı halkın eşyalarını yağmalamalarına göz yummuyoruz.

Onlarsa, bunların tamamen tersini yapıyorlar.

Bu yüzden, ta sonunda işte Ordu Kuvayı Milliye iküiği doğdu.

Yaptıkları bütün zulümlere rağmen, ben kesinlikle biliyorum ki, halkın nazarında, bize göre onlar daha itibarlılar.

Öyle garip ki, bu halk, canına yandığımın, sevdiğine değil; korktuğuna tapıyor. Bizim kredi, hele son zamanlarda adamakıllı sıfırı tükettiği.

İki kez esaslı tertibat aldıkları halde, ne Mustafa Kemal Paşa'yı, ne Miralay İsmet ve Refet Beyleri şehit edebildiler; buna yüzbin şükür...

Suikastlarında başarı sağlasalardı, memleketin genel durumu o saat altüst olurdu.

GARP CEPHESİ KOMUTANININ SON UYARMA ÇABALARI

Bunların isyanı yüzünden, ben de, tekrar eski görevime, İnönü sırtlarında siper kazan erlerimin arama döndüm. 32. Alay'm 2. Taburuna komuta ediyorum.

Bu adamların isyanına (ne yalan söylüyeyim) önceleri ne ben, ne arkadaşlar, bir türlü inanmak istemedik; dedi-kodu olmasını çok arzuladık ama, gerçek acı...

Ben daha iki ay önceden bunu sezinlemiştim ya, kimseye bir şey söylenmez ki... O zamanlar duyduğum şu olay, midemi bulandırmıştı:

Bursa Merkez Komutam Binbaşı Eşref Bey, Çerkez Et

hem'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik'e selâm vermedi diye, maiyet çeteleri tarafından dövölmüş, sonra da Bursa askerî hapis-hanesine hapsedilmişti.

Bu bir faciaydı.

Olayın, bütün subay arkadaşlar üzerindeki etkisi derin oldu.

Ertesi gün durum, Çerkez Ethem'in eniştesi ve müfreze komutanı Tesalya Yenişehirli Hafız Hüseyin'e duyurulup yardımını istendiğı zaman şu cevabı verdi:

«— Bu hareketi hoş görmiyen subayları derhal îdam ederiz!..»

' Dün bizim teğmen Nihat (kulağıdelik bir Çerkezdir) Cephe Komutanının, Ethem'e yaman bir telgraf çektiğı habelerini getirdi; bunu çetelerden öğrenmiş.

Telgrafında İsmet Bey şöyle diyormuş:

«Büyük mücadelelere girişmiş insanlarda hayat korkusu olmaz. İnsan, bir çarpışmaya başlamadan önce, onu başarıyla sonuçlandırma imkânlarını düşünmelidir. Emrimdeki ordunun size kurşun atmıyacağı, bazı birliklerimin size katılacakları hakkındaki bütün dedikodular ve aldığınız «teminat»lar yanlıştır. Buhıara belbağlamayın. İdareniz altındaki gerçek kuvvetin beş bin kişi kadar olduğunu duymakla berber ben, bunu bir kat fazlasıyla onbin hesap ediyorum. Kuvayı Milliyeyi lâğvettiniz, elimize geçecek çete başkan ve erlerinin hayatlarının tehlikede olduğı hakkındaki uydurma sözlere kanarak, maiyetinizdekileri can ve mal kaygısına düşürdüğünüzü, onlara, bizimle savaşıacakları hakkında yemin ettirdiğınızı büiyorum. Bize karşı çok sayıda topçu ve piyade cepanesi biriktirdiğınızı de haber aldım. Hiç kimse size, benim kadar kardeşlik yapmadı. Sze durumu böylece özetledikten sonra, B.M.M. nin kararı veçhile, uygun göreceğınız şekil ve düzende çetenizin (Birinci Kuva yı Seyyare) başından çekilmenizi, hem şefiniz olarak, hem maiyetinizdekilerin selâmeti bakımından faydalı buluyorum. Bugün artık başka çare kalmamıştır. Daha önceleri konuştuğumuz zaman, düşüncelerimi ne kadar açık söyledirne, şimdi, yazı ile de aynı açıklık ve samimiyetle söylüyorum. Bu telgrafımın bir düzen ya da pazarlığa vesile için çekilmiş olduğınu sanma

nız yanlışı olur. Baki son selâm... Garp Cephesi K. Mra. İsmet (İnönü)»

İsmet Bey, ayrıca halka da, bu isyanla ilgili olarak bir beyanname yayınlamış; Teğmen Nihat, bunun bir suretini eline geçirmiş; birlikte okuduk; beyanname şöyle:

HALKA BEYANNAME

«Önceleri I. Gezici Kuvvetler Komutanı olan Ethem'le kardeşleri Reşit ve Tevfik, B.MM. ne isyan etmişlerdir. Bu isyanlarına sebep, B.M.M. nin verdiği şu kesin emirlere uymak istememeleridir:

- a) Sivil halka hiçbir şekilde zulmedilmemesi;
- b) Halktan, vergilerin dışında (kendi adamları tarafından) para toplanmaması,
- c) Askerlik şubelerinden başka hiçbir kimsenin vatan-daşı askere davet etmemesi;
- d) Ethem'le, ağabeylerinin ve adamlarının, halkı ve emir-lerindeki erleri keyfi olarak îdam etmemeleri;
- e) Suçlu olanların ancak İstiklâl Mahkemelerine verile-rek mahkûm ettirilmemeleri...»

Birinci Gezici Kuvvetlerdeki erler, vatanın dört yönünü sarmış bulunan düşmanlarla savaşmak için bu birliğe gönderilmişlerdir; yoksa Ethemle kardeşlerinin diledik-leri gibi halkı soymaları için ellerine zülüm âleti olarak verilmemişlerdir.

Birinci Gezici Kuvvetlerdeki erleri, B.M.M. temiz vatan evlâtları olarak bilmektedir. Ethem'in arkasından ayrılıp en yakın piyade birliğine katılmaları ve böylece Ethem'in kötülüklerine âlet olmaktan kurtulmaları lâzımdır.

B.M.M. Genel Kurmay Başkanı ve
Garp Cephesi Komutanı
İsmet (İnönü)

TAKİP

Ethem'le çetesinin, gerek iç isyanların bastırılmasında; gerekse Demirci ve Gediz'deki 13. Yunan tümeninin durdurulmasında çok büyük yararlıkları görülmüştü; ama kaç para eder; şimdi hepsini —hani kabacasım yazmıyorum— berbat ettiler; Yunanın ekmeğine öyle bir yağ sürdüler ki, bunun acısını yalnız biz çeksek gene iyi...

Duyduğuma göre, Ethem yemin etmiş:

— Millîci kuvvetleri bozup Ankara'ya girince ük işim, Meclis kapısının bir yanına Mustafa Kemal'i öteki yanına İsmetle (İnönü), Refet'i (Bele) asmak olsun!..» demiş. Maiyetindeki çetelere, bizimle vuruşmaları için teker teker yemin ettirmiş; ellerine geçecek Millîci subayları derhal öldüreceklermiş; aramıza epey bir propagandacı salmışlar ama; henüz kısıtıramadık bunları... Elimize bir geçtiler mi o saat temize havale...

Hepimiz küfrediyoruz; bunların yüzünden bizim de başımız belâya girdi; şimdi peşleri sıra; dağ, dere tepe dümdüz gidiyoruz; bakalım yakalayabilecek miyiz?

Takibe Garp Cephesinden iki piyade tümeniyle (onbirinci ve 61. tümenler) bir süvari tugayı katıldı; bunlar Garp Cephesi Komutanı İsmet Bey'in (İnönü) . komutasındalar; 2500 kişi kadar...

Güney Cephesinden gelen kuvvetler de bu kadar olsa gerek... 8 ve 23. tümenlerle 1 ve 2. süvari tümenleri... Toplamları 2000 piyade, 1800 süvari ediyormuş...

Benim 114 mevcutlu tabur, öteki birliklerle beraber, Bozüyük'ten Kütahya'ya kadar trenle geldi; Kütahya'yı 29.Aralık.1920 de yaptığımız sert ve şiddetli bir hücumla isyancağın elinden kurtardık; bizim sıkı hücumları görünce, karmakarışık Gediz'e doğru çekildiler; biz de Kütahya'dan peşleri sıra Gediz yönüne doğru cebrî yürüyüşle takibe geçtik.

Ayaklarımızda ham sığır derilerinden kendimizin yaptığımız çarıklar var...

Bizim askerî birlikler Gediz yönüne doğru ilerledikçe, acı hakikat bütün çıplaklığıyla kendisini gösterdi. Geçtiğimiz yerlerde partial kılıkli pek çok kadın erkek köylü vatan

daş bize yalvarıyor; batta bazıları ayaklarımıza bile kapıyorlar; acı acı ağlaşıyorlar; bunların mazlum halleri yüreklerimizi yakıyor:

«— Aman asker ağalar, gurtarm bizi bu çetelerin elinden!..»

«— Ayaklarınızın altını öpeyim din gardaşlarımız; goman bunların eline bizi; mafettiler bizi!..»

«— Yonandan beter bunlar!..»

Adamların hakları var; Çerkez Ethem'le kardeşleri, köylerde buldukları bütün yiyecek içeceklerle; yükte hafif pahada ağır bütün mallara el koyuyorlar...

Bunlar, maiyetlerindeki birkaç bin süvariye bol keseden vaade tmişler:

«— Girdiğiniz yerlerde can, mal, para her şey sizin; ona göre vuruşun; kırpık bıyıklı Kemalçilerin anasını (s.....) göreyim sizi!..»

Bizim için —yâni savaşılan askerler için— özel emirleri varmış; yakaladığımız birkaç esirin verdiği habere göre: «Minicilerden esir almak yok; yakalananlar temize havale!..» diye emir vermişler.

Bunlar bizimle din kardeşi ha...

Aramızdaki Müslümanlık bağı ne kuvvetliymiş canına yandığının...

Dumlupınar yönünden Gediz'e doğru gelen Kurmay Albay Refet (Bele) Bey komutasındaki Cenup Cephesi kuvvetleriyle dün (1/Ocak/1921 Cumartesi günü) Gediz yolunda birleştik.

Bunlar iki piyade ve iki süvari tümeni...

İsyancıların peşi sıra şimdi —bilhassa Parti Pehlivan süvarilerini kovalıyarak— Gediz yönüne doğru ilerliyoruz.

Boyuna cibrî yürüyüş...

Çeteler hep Gediz'e doğru kaçıyorlar, ne hikmetse...

Hava soğuk ve sisli...

Kar bazı yerlerde yarım metreyi geçiyor... Bu yüzden, makineli tüfekleri taşıyan katırları yürütmek güç oluyor; sık sık kara batıyor bunlar...

Makineli tüfekleri —böyle zamanlarda— birerle kolda giden erler, sırayla sırtlarında taşıyorlar; o zaman katırlar

daha serbest yürüyebiliyor ama; bu sefer de erlerin sırt çan tanlariyle, kendi mavzerlerinin üstüne, bir de makineli tüfeklerin ağırlığı binince, onlar yürüyemez hale geliyorlar...

Bu bölgede arazi hep yüksek dağlarla çevrili; ormanlarla kaplı bembeyaz dağlar...

Çok yeri bozuk, bataklık içinde bir şöyle, patikalardan başka yol yok; onlar da karla kaplı...

Binbir zorluk içindeyiz; hele ormanların içinden geçen büsbütün üşüyoruz... Çıplak dalları takır takır buz tutmuş bu yüksek ve sık ağaçların altı o kadar soğuk oluyor ki... Titrerken dişlerimiz birbirine vuruyor.

Birer sivil, ya da asker ceketini neyimize yetmiyor...

Havanın arasına sepmek halinde kar yağışlı olmasın, durumumuzu büsbütün güçleştiriyor...

Cephane nakliye kolu filân hakgetire...

Ordunun bütün cephanesi, erlerin üzerinde gidiyor: Kimisi kurşunlarını —göğsüne çaprazlama bağladığı— deri fişekliğine sıralamış; kimisi, beline sardığı, eskiden kalma kütüklüğüne sokmuş; kimisi de memleketten gelirken getirdiği, kaim Anadolu bezinden yapılmış pantolonunun yan ceplerinde taşıyor...

Ordunun bütün cephanesi işte bunlar...

Küçük çaplı dağ toplarım, yerli ve kaim halatlarla kırımlar çekiyor ama; bunlar da sık sık kara saplanıyor...

Bu topların kamaları, Eskişehir'deki Demiryolları Fabrikası'nda yeni yapıldı; atış değerleri hakkında henüz bir fikrimiz yok; deneyemedik daha...

Piyadelerinki gibi, bu topların da ayrı cephaneleri filân yok; cephaneleri, toplarla birlikte götürülüyor...

Bu kış kıyamette, bu sıkıntı içinde düşmanın peşini kovalasak, hepsine eyvallah diyeceğiz ama; bu heriflerin inatçılık ve hayırlılıkları yüzünden çektiğimiz bize zor geliyor doğrusu...

Karların üzerinde yürürken, bazan, dizlerimize kadar gömüldüğümüz oluyor... Önümüzde kılavuzumuz olmasa, yolu bulup çıkarmanın imkânı yok...

Arasıra şiddetlenen poyraz fırtınası yüzümüzü tırmalıyor büsbütün canımıza okuyor; karları etrafımızda savuruyor...

Dua ediyoruz ki, tipi şiddetli değil; yoksa insanı tıkayacak nefes filân aldırımıyacak...

At üzerinde giden tek kişi, yedek teğmenim Recep...

28 30 yaşlarında, uzun boylu, kara gözlü, keskin bakışlı ,beli hafif kambur bir kahraman...

Asıl mesleği Eskişehir'de öğretmenlik...

İki ay önce, Kütahya'nın İnay taraflarında, düşmanla yapılan çetin bir vuruşmada, kolundan yaralanmıştı.

İlâçsızlık yüzünden yaraya iyi bakaamadı; kangren belirtileri görüldü; bu yüzden doktorlar, zavallının kolunu omu zundan kestiler.

Onu ben, Bozöyük'te bırakmak karındaydım. Kolu kesildikten sonra, birbuçuk ay hastahane de yatmış; henüz yeni çıkmıştı; Lâkin bütün ricalarıma rağmen kendisine lâf anlatamadım; ordunun bu en sıkışık zamanında, görevinin başından ayrılmak istemeyen böyle fedakâr bir insana ne denebilir? İstemeye istemeye «Peki» dedim; yalnız ona bir iyilik ettim; yolculuk hazırlıklarımızı tamamlayınca, onu Kütahya'dan elde ettiğim —küçük boylu, sıskaca da olsa— bir kısrağa bindirdim! ne yapayım; daha iyisini bulmanın imkânı yoktu; yanına seyis olarak Eskişehirli Halil' verdim.

Öteki askerî birliklerin peşi sıra, evvelki gün akşam üzeri yola çıktık.

Mümkün mertebe kısrağın yanında yürüyorum. Maksadım, teğmenimin bir kazaya uğramamasını sağlamak...

Doğrusu ya, bu kara kışta, kendim harcarcasma görevine sarılan bu adama karşı sevgim derindi...

Sağ ve sol yönlerimizden (bizimle birlikt etaramaya katılan) öteki askerî birlikler gidiyorlar; aramızda sık sık irtibat müfrezeleri gidi pgeliyor; birbirimizi kaybetmemeğe gayret ediyoruz.

Hiç durmamacasma yol alıyoruz: Günde 30 35 km; başka çare yok...

Dün gece Yenice (Armutçuk) bölgesinde Pehlivan Ağa (Parti Pehlivanı) çetesinden 350 400 kadar süvarinin direnmesiyle karşılaştık.

Biz daha birerle kolda avcı zinciri olup savaş düzenine

girmeden, berikiler tabanları yağladıkları gibi yallar gerilere kaçtılar.

Ele geçirdiğimiz 8 10 esirle, iki sivil mültecinin verdikleri haberlere göre, Ethem'in emrindeki birkaç çete başkasından başkası bize katılmak istiyorlarmış; buna sebep; Ethem'in, emrindeki fazla silâh ve cepaneleri yunanlılara aktarmasıymış; bu durum kanlarım kurutmuş; fakat Ethem'in kendilerini astırmasından korktukları için, bunu yapamıyorlarmış; Ethem'in bütün kuvveti, birkaç tabur piyadeyle, 1700 süvariden ibaretmiş... Piyadeleri 2000 kadar hesaplıyorlar; bunlar, Ethem'in emrindeki 159 piyade alayına bağlıydılar.

Önce şüphayle karşıladığımız bu haberleri, sonra olaylar doğruladı: 120 mevcutlu Kaptan Naci çetesi bize katıldı; Ethem'in süâh ve cepaneleri yunanlılara vermesini bir türlü hazmedememişler... Onları Dr. Fazıl Çetesi takibetti.

Af dilemek için ayaklarımıza kapanışları çok acıklı oldu, Ethem'in Yunanlılarla adamakıllı anlaştığım, onlarla ittifak ettiğim görünce ondan dirsek çevirmişler.

Doğrusu ya, ben takdir ettim ikisini de... Aferin, gene namuslu adamlarınış ötekilerine göre...

ZAVALLI KÖYLER, KÖYLÜLER ve MEHMETÇİKLER

Fırtmanm şiddetinden, yüksek bir sırtın yamacında bulunan Vakır köyüne ulaşamadan geceyi ağaçlıklar içinde, karlar üzerinde geçirmek zorunda kaldık; gayret dayıya düşünce, hepimiz kazma küreklere sarıldık, toprağın kuru kısmım buluncaya kadar kazdık; önce iki katırın ayaklarını kardan kurtardık; onların sırtlarındaki makineli tüfekler canımız ciğerimiz...

Kendimiz için de aynı şekilde yer hazırladık; bu kazılan yerlerin üzerine çadırları geldik.

Ben geniş emniyet tertibatı aldurdım; nöbetçileri sık sık değiştirilmek üzere düzenledim; ısınmak için, meşe ağaçlarının üzerinde ya da karların altmda kalmış kuru dal ve yaprakları topladık; birkaç yere ateş yaktık; beraberimizdeki konyağı, hazırlanan çaya karıştırarak, sabaha kadar sık sık içtik; bu konyakları Eskişehir'den almıştık.

Bazı arkadaşlar yarım, ya da birer saat uyku kestirdiler; ben uyuyamadım.

Yiyeceklerimizi ve bulabildiğimiz takdirde kısmen giyeceklerimizi, bep uğradığımız köylerden sağlamağa çalışıyoruz. Gezici levazım teşkilâtı işe başlamadığı için buna mecburuz.

Elbiseden geçtik; çoğu zaman doğru dürüst karınlarımızı bile doyurmamız mümkün olamıyor; kısa zamanda küçüklü büyüklü birçok savaşların yapıldığı bu bölge köylerinde yiyecek sıkıntısı haddinden fazla... Zavallı köylülerin nesi varsa, Çerkez, Ermeni, Rum Çalibakan çeteleri süp süpürmüşler...

İnsan bu bölgedeki köylülerin perişanlığını gördükçe yüreği sızlıyor...

Hemen her köyde, soğuktan titreşen yarı çıplak, bâzısı yalınayak çocuk ve kadınlarla, bilhassa' içimizi cız ettiren partal kılıklı ihtiyarlar; önümüze aynı yiyecekleri koyuyorlar: Çamur gibi ekmekler, bâzan yumurta, yoğurt, ender olarak tarhana çorbası, ya da bulgur pilâvı...

Bâzısı küf kokan yağsız, tuzsuz nevaleler...

Ama kime ne diyebilirsiniz; kimden daha iyisini bekliye bilirsiniz?

Şunu minnetle karşılıyor ve takdir ediyorum ki, taburumun cefakâr erleri, kendilerine verilen bu entipüften yiyeceklere rağmen, köylülere karşı daima güler yüzlü hareket ediyorlar; hepimiz biliyoruz ki, bize bu yiyecekleri veren zavallı köylülerin zâten kendileri aç; onlar, bize verdikleri yiyeceklere karşıdan hasretle bakan feragatli açlardır; ama halimizi gördükten sonra ne yapsınlar?

Ey İstanbul zenginleri, ey Ulvi Paşa, ey Ferit Paşa, ey pâdişâh; görün Anadolu'nun halini!... Millet, bu gün işte bu kadar düşkün halde!... Asker bu kadar yoksul halde; ama yine savaşıyor; hem kendi zâlim dindaşlarına karşı savaşıyor. ..

Bütün gün, bâzan gece yarılarında kadar —kış kıyamette biteviye— yol yürüyen bizim gibi askerlere, kalorisi pek az olan bu kadarcık yiyecek ne der?...

Bu da ayrı iç sızısı!...

MUHTARI BEKLERKEN

4/Ocak/1921 Salı Günü...

Bu akşam üzeri, hava kar serpiştirirken, yorgun argın Vakır Köyü'ne ulaştık. Hiçbirimizde daha fazla yürümeğe takat kalmamıştı zâten...

Çoğu zaman manga kolunda yürümekle beraber, karlara gömülü köye dağılmış halde girdik; kimimiz ilerde, kimimiz geride, bata çıka gidiyorduk.

Gazdağının kuzeye bakan yüksek yamacına şahin yuvası gibi oturtulmuş eski bir köydü bu... Belki Hititler zamanından kalma...

Karlara bulanmış evlerin çoğu kerpiçten, birkaçı tuğladan yapılmıştı, çoğu tek katlı, önleri sundurmahydı. Bacalardan ancak birkaçı tütüyordu.

O kadar yorgunduk ki, başımızı sokacak bir yer olduktan sonra ahıra bile razıydık.

Erlerimin:

«— Hey, muhtar... Ayan Ağa... Gonşular hey... İmam Ağa... Gorucu... Hacefendi... Mıkdar, hey...»

Bağırılan üzerine, muhtarla birkaç kişi, ellerindeki zeytinyağı fenerleriyle koşuşarak geldiler.

Fenerlerin sönük ışığında, muhtarla yanmdakiler seçile biliyordu: Zayıf, orta yaşlı, iri kemikli, kara gözlü, top sakallı bir adamdı muhtar... Yürürken sağ ayağı aksıyordu.

Biz muhtarla konuşurken, cami tarafında birkaç tülüköpek, erlere musallat olduysa da çabucak defedildiler.

Muhtarın yardımıyla erler, ahşap bir ev biçimindeki vi-ran camiye yerleştirildiler. Binanın kuzey yönündeki iki camı kırık; eski kilimleri soktular.

Camiyle, sağ köşesindeki alçak tahta minarenin kuzey yönü buzlu karla örtülmüştü.

Teğmen Recep'le beni, köy odasma misafir ettiler.

Camiin arka taraflardaki bir sokaktaydı bu oda...

Buraya gitmek için epey zorluk çektik. Eğri büğrü köy yolları, karla kaplıydı; kaygan yüzeyde yürümek zordu; Teğmen Recep, sağlam koluyla, benim sağ koltuğuma girdi; ağır ağır, odaya zorla gidebildik.

Muhtar, bizden önce içeri girdi; duvara dayalı tahta masanın üzerindeki küçük zeytinyağı lâmbasını yaktı.

Çöküverecekmiş gibi duran, tabanı ve tavanı çamur sıvalı, penceresiz bir salaştı burası...

İçerde, karşı duvar boyunca uzatılmış bir tahta peykeyle; üzerinde zeytinyağı lâmbası yanan eski, bir tahta masa ve alt bölümlerindeki hasırları parça parça sarkan 3 hasır iskemleden başka bir şey yoktu.

Köy ihtiyar kurulunun toplanma odası olan bu ahır biçimli yere, ikimiz de istemiyerek girdik. Etrafıma şöyle bir göz attım: Hasır iskemlelerden hayır yoktu. Teğmen Recebin sol elini, parmaklarından tuttum; gidip tahta peykeye yan yana oturduk.

Recep'in kulakları, yanakları, burnunun ucu, soğuktan morarmıştı. Benimkiler de herhalde öyleydi; oturduğumuz yerde titreşip duruyorduk.

Muhtar, bizi odaya soktuktan sonra; yiyecek, mangal fiân bulmak için dışarıya çıktı.

Keyiften çok, açlıktan ezilen midelerimizi avutmak için birer sigara yaktık; ince gazete kâğıtlarına sardığımız bu sigaralarda tütün kıtlığından, yarı yarıya kuru ot karıştıktı.

Elimizdeki sigaralardan derin nefesler çekerek, dereden tepeden konuşmağa başladık. Sigaraların tütün kokusunu boğan kâğıt dumanı, ikimizi de sık sık öksürtüyordu.

Muhtar, 8 10 dakika soma dönmüş olacaktı; aradan yarım saat te geçtiği halde gelemedi.

Böyle küçük köylerde, hepimize yetecek kadar yiyecek bulmanın güçlüğüne takdir etmekle beraber, zaman ilerledikçe içime kurt düşmeğe başladı: Acaba adam bizi unuttu mu? Olur a; bunlara zorla yiyecek getirmek için, yedi sekiz aydanberi çeteler yapmadık zulüm bırakmamışlardı: Falakaya yatırıp dayak atmak; «Yok, yok!...» diye ağlaşan köy muhtarlarını dayaktan ölüm haline getirmek; bacaklarından tavana asmak ufak işlerdi.

Belki bu da, bize yedirecek bir şey bulamaz; bu yüzden ürkerek kuytu bir yere saklanabilirdi.

Açık arazide gelirken, sırtımdaki kaputun göğüs ve omu zuyla, basımdaki, ön tarafı ayılı, yuvarlak subay kabalığının

tepesine biriken kaim kar tabakasını, odaya girerken silk miştım; yapışıp kalanlar şimdi erimeğe başlayınca, ensemeye soğuk suları mendilimle silmek zorunda kaldım.

Ellerim, sırtımdaki ıslak kaputun iki yanındaki ceplerdeydi, avuçlarımla, parmaklarım buz gibiydi; kabalağımı kulaklarım kadar mdirmiştım.

Bir atkı olsa da boynuma dolay abılsem... Ama nerde burada öyle şeyler...

Aklım fikrim muhtardaydı; adam beklemeyi ve bekletmeyi sevmediğim için sabrım tükenmeğe başlamıştı. Böyle aç tâsır soğuktan titreyerek adam beklemenin ne demek olduğunu, ancak başlarına gelenler bilirler.)

Bir sigara daha yaktım; Recep; istemedi.

Etrafımda yükselen ot, kokulu dumanlara bakarak kendimi avutmağa çalıştım.

Bunca yorgunluğun üstüne, bari karnımızı doyurmak nasip olsa...

Günlerdenberi ben kendi hesabıma ne karnımın doyduğunu bildim; ne rahat uyuyabildim; hele bitlerden çektiğim. Bana bir tanesi girdi mi tamam; uyku muyku hakgetire... Bu yüzden, her gece yatarken, sırtımdaki çamaşırları temizliyorum.

Teğmen Recep, bu bakımdan benden daha dayanıklı; onu pek isimliyorlar; kanı hoşlarına gitmiyor herhalde...

Şimdi bile sırtlarımızı yoklasak kimbilir kaç haşere bulmak mümkün...

Yolda gelirken Teğmen Recep, bunlardan bir kocamanını yakasının içinde yakaladı; homurdana homurdana yol bo-yundaki karların içine attı.

Genellikle soğuk havalarda pek canlanamıyorlarsa da kuytu yere girdik mi hepsi dört ayak üstündeler...

Komşu köylerdeki birliklerin de bizden farklı oldukları^m sanmıyorum.

Aradan üç çeyrek geçtiği halde, muhtarın hâlâ gelememesi, beni artık iyiden iyiye kızdırmıştı.

Oturduğum tahta peykeden ayağa kalktım; cebimden saatimi çıkardım; baktım: Vakit yatsıya yaklaşıyordu. Ümidim

artık iyiden iyiye kırılmağa, muhtarın bizden kaçtığına inanmağa başlamıştım.

Canımm sıkıntısından:

«— Anasının gözü bunlar, diye mırıldandım; herif unuttu bizi; geleceği yok!..»

Recep sesini çıkarmadı. Kapıya doğru yürüdüm; mandalın üzerindeki genişçe yarıktan dışarıya baktım: Ortalık mehtaplıydı; etrafı kaplıyan donuk aydınlıkların arasından, karlara bulanmış karşı evlerle, minare ağaçlar seçiliyordu.

Ara sıra kar serpiştirerek esen poyraz, akşamkine göre,

• Çoğumuzun sırtmda kaput filân hakgetire... daha artmıştı; zaman zaman viran kapıyı bile sarsarak esi-yordu.

Dikildiğim yerde birkaç oh pof çektikten soma, gene yerime gittim; peykeye otururken, önüne bakarak susan Recep mırıldandı:

«— Canın sıkıldı galiba yüzbaşım...»

«— Sıkılmaz mı birader; iş yok herifte; ekmek olmağa gitti mübarek!..»

«— Gelir neredeyse...»

«— Hele şu Ethem bir elime geçsin; yapacağımı bilirim, başımıza bu belâları getiren ol!..»

«— Doğru...»

Bu sırada uzaklardan kurt ulumaları başladı.

Konuşmayı kestim; dışarıya kulak kabarttım. Bunlar çakal ulumalarını da andırıyordu; uzun, derin iniltilerdi.

Çakal ya da kurt, ne musibetse, Allah belâsını versin, onların karınları da bizimki gibi açtı. Şimdi önlerine bir çı kıversek... Bu dünya ne garipti; karınlan adamakıllı acıkmış olmasa, bu kadar yanık bağışlırlar mıydı?

Teğmen Recep, boynunu biraz öne doğru uzatmış bu ulumalara kulak kabartıyordu.

Köydeki köpekler, kalımı inceli havlayışlarla —kurtlara meydan okur gibi— biteviye ortalığı velveleye boğuyorlardı.

Ulumalar bir ara kesür gibi olunca, dışardan gelen hafif mırıltılar yaklaştıç derken kapı açıldı; kuvvetli rüzgâr hamlesiyle birlikte, önden muhtar, arkadan kâhya içeriye girdiler. '

Rüzgârın lâmbayı söndürmemesi için hızla yerimden kalktım; kapıyı kapattım.

Muhtarın elinde, içi ateş dolu bir saç mangal, ötekinin elinde, üzeri kırmızımsı bir bezle örtülü bir küçük tepsi vardı.

Teğmen Recep, rüzgârdan sönmesin diye, lâmbanın etraf mı, sol avucuyla çevirmişti.

Muhtara sert bir sesle çıkıştım:

«— Yahu, imanımızı gevrettin be; ne anasının gözü he-riflersiniz siz!..»

O, cevap veremedi; kulplarından tuttuğu mangalı getirdi; önümüze koydu; masayı biraz yan tarafımıza çekti; kâhyanın elindeki siniyi bunun üzerine koydu; çatlak, zayıf bir sesle:

«— Gusura galma bi beğem, dedi; beğlettik emme; neni Cenabı Mevlâm bilir; bi gusur yoh bu gulunda beğem; bi bilsen beğem, bunnan bilen, nice buldum!.. Yoh beğem, gammazlan yolunuza beğem!.. Kemal'in eskeri olduhtan kelli, lâf yoh beğem!.. Velâkin gonşularm halı belli; yohluk biyo beğem!..»

Kaim parmaklı ellerini önünde kavuşturmuş; esmer boynunu, hafif sola bükmişti; dikkatle baktım, siyah gözleri şaşı bakışlarıydı. Sırtındaki rengi solmuş, birkaç yerinden yamalı, kısa ceketinin sol dirseğiyle, onun altındaki şalvar biçimli pantolonunun diz kapaklarındaki yamalar sökül-müştü. Partal urbalarının içinde bir dilenci sefaletiyle duruyor; siyah, ürkek bakışlarında aczin, yoksulluğun ürpertileri okunuyordu.

Onun bu hali beni birden kavramıştı; zâten yokluğa gö-mülmüş, zaten kendisi aç olan bu zavallıyı, bu garip insan-cığı; bize istediğimiz zamanda yiyecek getirmedi diye niçin azarlamıştım? Bunda bu zavallının suçu neydi? Niçin düşün-cesizlik, saygısızlık edip bu adamın kalbini kırmıştım?

Sözlerine cevap vermedim. Masayı biraz önümüze çek-tim.

Sininin içinde iki dilim melez arpa ekmeğiyle, iki baş ku-ru soğan ve suda pişmiş iki yumurta vardı.

Zeytinyağı lâmbasının zayıf, titrek ışığında, iki arkadaş

karınlarımızı doyurmağa başladık; konuşmuyorduk.

Muhtarla kâhya, gidip tahta peykenin öteki ucuna yana yana oturdular.

KARLARIN İÇİNDE ÖLÜMLE BOĞUŞMA

On dakika sonra işimiz bitmişti.

Saatime baktım: 8 i 10 (20,10) geçiyordu.

Hava tutkun olduğundan, köyde fazla kalmayı doğru burmuyordum, teğmen Recep'e:

«— Haydi; dedim, karnımız tok, sırtımız pek; Allah razı olsun köylü dayılardan; fazla durmağa bakma; yolcu yolunda yakışır...»

Muhtara döndüm:

«— Muhtar Ağa, dedim; Allah razı olsun; karnımızı doyurdun; her halde erlere de bir şeyler verdiniz?»

«— Onlara soğan ekmek düştü beğem; nidecen yoh başkası beğem...»

«— Allah razı olsun, ötesine aldırma; demin kalbini kırdım; asker kısmı sert olur; aldırma!..»

Kütahya'dayken alay komutanının bana verdiği emre göre, yolumuz üzerindeki Pordan Köyünde, Üsküplü Rahmi île, Dadaylı Osman'ın taburları bizi bekliyeceklerdi; bu taburlar, şimdi orada olmalıydılar.

Benim sözlerim üzerine, muhtarla kâhya, yerlerinden fırladılar.

Muhtar:

«— Gusur galma beğem, velâkin bi doydunuz mu hele?»

Derken kâhya, dışarıya koştu; yakındaki ahırda bağlı bulunan teğmenin kısırağını getirmeğe gitti; onun bu atikliği hoşuma gitmişti.

Recep'le ikimiz, kapının önüne çıkarken, kâhya, kısırağın yuları elinde olduğu halde sol yanımızdan, karlara bata çıka geldi; hayvanı kapının önünde, merdiven basamağı vazifesini gören büyükçe bir taşın önüne çekti:

«— Buyur beğem, sırtıma dayan hele...»

Diyerek taşın yanında durdu; teğmen Recep'e sırtımı verdi; beygire binmesine yardım etti; ben de Recep'i kolladım;

sonra hep birlikte camiin yanına gittik; beygirin yuları kâh-yanın elindeydi.

Daracık yolda o kadar tetikte yürümeme rağmen iki defa tehlike atlattık. Bâzı evlerin sundurman çanaMıklarından dökülen sabunlu bulaşık, ya da başka eirkef sularla, karlar buz tuttuğundan, iki defa ayağım kaydı, bereket kendimi çabuk topladım; düşmedim; yoksa bir ters tesadüfle, bu işde kol, bacak kırmak ta vardı.

Verdiğim emir üzerine, camideki erler, 3 4 dakikanın içinde hazırlandılar; camiin önündeki inişli ve baştan başa karla kaplı arsada mangalar ardarda dizildiler; sağdan saydırdım; onbaşüar mangalarına teçhizat yoklaması yaptırdılar; erler, üzerlerindeki malzemelerinin tam olup olmadığını, sıhhatlerinin yerinde bulunup bulunmadığını onlara bildirdiler; başçavuştan tekmili alınca, karşımda ardarda 14 manga halinde dizili olan taburuma, yürüyüş yönünü çizdim:

«— İstikamet Fordan Köyü; âdi adım marş; yürüyüş serbest...»

Komutasını verdim.

Peşimize taküan birkaç türlü köpek, kart sesleriyle ha bire havlayıp duruyordu.

Camiin aşağısında, çıplak dalları beyaz karlarla örtülü kavakların sağındaki (yer yer don tutmuş karla kaplı) küçük, thta köprüyü, birerle kolda geçtik. Köyün inişli çıkışlı daracık sokaklarında güçlkle yürüyorduk.

Az sonra köyün dışına çıktık.

Buralarda kar daha fazla birikmişti; bazı yerlerde dizlerimizi geçiyordu.

Tamamen karla örtülü bir patikadan, kılavuzun peşi sıra, gayet ağır yürüyerek, hafif meyilli bir tepeye tırmanmağa başladık; şoseye ulaşacaktık.

Yükseğe çıkınca rüzgâr, suratlarımızı yakarcasına soğuk esmeğe başladı. Erler, sık sık başlarını geriye çeviriyorlar; dar ve kesik nefes alıyorlar; zor yürüyebüyorlardı. Rüzgârın şiddetinden, sırtlarında makineli bulunan katırlarla,

bizim teğmen Recep'in binek hayvanının bile başları hafif yana çevrikti.

Biraz daha yol aldıktan soma, makineli katırları sık sık karlara batmağa başlayınca kolbaşıyı durdurdum; üç makineni tüfeği bu katırların sırtlarından indirttim; nisbeten kanlı canlıca olan erlerin omuzlarına verdirdim; her 50 metrede bir sırayla değiştirmelerini emrettim; karın yol boyunca fazla birikmiş olmasından ve rüzgârın şiddetinden katırlar doğru dürüst yürüyemiyorlar; bu yüzden bizi de oyalıyorlardı.

Daha ilerledikçe, açık arazide hafif tipi başladı; yol boyunca kar azalmış olduğundan, makineli tüfekleri yine katırlara yükledik.

Mehtap tesirliydi; tabura kılavuz olarak katılan köy korucusu Karadayı'nın elindeki zeytinyağı feneri hiç işe yaramıyordu.

Karlarla örtülü şoseyi takip, ediyorduk; birkaç kim. sonra yol bozuldu; kara saplandık; bu bölge çukur olduğundan kalmaşan kar tabakası yolun girintilerini doldurmuş, biz bunun farkına varmamıştık; kabahat kılavuzdaydı.

Hayvanlar da kara batınca, kabile yürüyemez hale geldi; bu seferki durum kötüydü.

Kolbaşıyı durdurdum; katırların sırtlarındaki makineli tüfeklerle, birkaç kazma küreği karların üzerine indirdik, bunları yine erler omuzladı; yüksek hayvanlara karda iz açtırmak suretiyle peşlerinden yürümeğe başladık.

Ağır ağır ilerliyor; böylece, tehlikeli bölgeden kurtulmağa çalışıyorduk.

Erler, sırtlarındaki kendi çanta ve mavzerlerine ilâve olarak verilen yüklerin ağırlığı altında ezilmiş gibiydiler; aşağı yukarı 35 kiloya yakın yük, karlara bata çıka yürümeğe çalışıyorlardı.

Böylece, bir kilometreye yakın yolu ancak bir saatte alabildik.

Çarıklarımın tabanı delindiğinden ayaklarım vıcık vıcık su içindeydi. Buna bir zaman aldırış etmediysem de tabanlarım, donmuş gibi hissizleşmeğe başlayınca, ayaklarıma birer küçük çuval parçası sarmak zorunda kaldım.

Yün eldivenli sağ elimde baston yerine geçen kalınca bir sopayla, kafilenin ortasında yürüyordum. Kulaklarım, burnum, ayaklarım hissizleşircesine donmuştu. Önümde, elindeki zeytinyağı feneriyle Karadayı gidiyordu. Yaşlı, tıknazca, pos bıyıklı, kaım enseli, kaım sesli bir adamdı. Onunla ara sıra, yol durumuna dair konuşuyor; bâzan da Eskişehirli Halil'in çekmekte olduğu, sağımdaki beygirin yularını yokluyor; teğmen Recep'in kazaya uğramamasına dikkat ediyordum.

Gecenin mehtabı; kar tipisi yüzünden sisliydi.

Tepenin doruğuna ulaştığımız zaman; fırtına, tipi daha arttı.

Kar zerreleri, rüzgârın etkisiyle ağızlarımıza, gözlerimize doluyor; başımızı geriye çevirsek bile nefes almamızı zorlaştırıyor; bizi boğacak, tıkayacak gibi oluyordu. Esterler bile, başlarını geriye çevirerek zor nefes alıyorlardı.

Kar fırtması arasında ,acele acele Karadayı'ya seslendim; ol elimi, karların dolmaması için ağız ve burnuma siper ediyordum:

«— Yönümüz doğru mu. sapıtmıyabm yolu?...»

«— Meraklanma sen bey; geçer bu tipi; çoh sürmez; hele acık daha sabır...»

Zaman zaman uzaklardan gelen kurt ulumaları, fırtınanın yol boyundaki —çıplak dalları karlarla kaplı— meşe ağaçlarında çıkardığı uğultulara karışıyordu.

Sağıma baktım: Teğmen Recep —ayın donuk ışığında mütemediyen uçuşan kar zerreleri arasında— beygirin üzerinde iki büklüm denecek kadar eğilmiş, hiç sesini çıkarmıyordu; başındaki kabalağıyla, sırtındaki kaputunun göğüs ve kol bölümleri karla kaplandığından bembeyaz olmuştu.

Onun bindiği beygirin önü sıra, az sağımdan yürüyen Eskişehirli Halil, sol eliyle birlikte beygir yularının ucunu cebine sokmuştu; arasına öksürerek aksırarak, yol boyundaki kar kümelerine bata çıka gidiyordu.

Birerle kolda ardarda yürüyen erlerimin başları önlerine eğikti; kimi elele tutuşarak, kimi elleri ceplerinde yürüyorlardı. Silâhlarının ip ya da kayışlarını, sağ ya da sol omuz

larından koltuklarına doğru yanlamasına geçirmişlerdi; böyle dana rahat yürüyorlardı.

Aralarındaki bazı zayıf erlerin —tipi sertleştikçe— sağa sola sallanmaları dikkatimi çekiyordu ama; elimde bir imkân olmadığından sesim çıkmıyordu.

Durumun kötüye doğru gittiği muhakkaktı.

Böyle tutkun havada köyde kalmayıp yola çıktığıma pişman olmuşum; ama bana verilen kesin emir gereğince, köyde kalmağa da imkân yoktu*

Bir ara teğmen Recep, sağımdaki beygirin üzerinde iki yanma yalpa yapmağa başlayınca, birden tepem attı; sesimin bütün kuvvetiyle kendisine bağırdım; cevap vermedi; biteviye sallanıyor; bazan önüne doğru eğiliyordu.

Bu, donma belirtisiydi.

Karadayı'nın elindeki feneri kavrayıp ona doğru kaldırdım; üstüste birkaç defa tekrar:

«— Recep, Recep Efendi!..»

Diye bağırdıysam da yine cevap vermedi.

Sağ elimdeki sopayı yere attım; sol elimdeki feneri Karadayı'ya verdim; etrafımdaki erlere: «Durun, kolbaşı dursun, dur!..» diye bağırdım; donmak üzere olan arkadaşımı Eskişehirli Halil'le, Karadayı'nın yardımlarıyla belinden kavradım; beygirden aşağıya indirdim; karların içine oturup kucağıma aldım; Halil'le, Karadayı'nın yardımlarıyla yanaklarını, kollarını, bacaklarını, vücudunun başka bölümlerini tokatlamağa başladım.

Erlerim, verdiğim «Dur» emrini, tipinin kar savruntusu arasında, avaz avaz birbirlerine bağırarak, kolbaşma doğru uzaklaştırıyorlardı.

Sür'atli müdahalemin etkisiyle, teğmenin gözleri biraz açılır gibi oldu; baygın, şaşkın etrafına bakmıyordu.

Ona tavsiyelerde bulundum; kendim de heyecanlıydım:

«— Aman Recep, ha gayret arslanım; kollarını bacaklarını hareket ettir hızlı hızlı; ben yine yanaklarını tokatlıya çağım; ha gayret!..»

Ben onunla meşgulken, az sonra, tehlikenin asıl büyüğü baş gösterdi; nefes nefese Seyitgazili İbrahim yanıma geldi:

«— Yüzbaşım; diye bağırdı; donuyor bazıları!..»

«— Demel!..»

«— Sekiz on kişi va!..»

Teğmeni, Eskişehirli HahTle, Karadayıya bıraktım; kendim Seyitgazili İbrahim'le birlikte, karlara bata çıka, bu erlerin yanma koştum; bir yandan da fırtınaya karşı bütün gücümle avaz avaz bağıırıyordum:

«— Kolbaşı yanıma; koşa koşa, girişin birbirinize; güreşin; yumrukla, tokatla girişin; durmayın; tokatlasın; bağırın, güreşin!..»

Emrim ağızdan ağıza tekrarlanmağa başladı.

Erler, birbirleriyle karşılıklı boğuşmaya başlarken, biz, donmak üzere olan erlerin yanma vardık.

Birbirleriyle tokatlaşıp yumruklaşan erlerin bağırtıları ortalığı tutuyordu.

Sihhiyeler, donma belirtisi gösteren erleri, karların üzerine serdikleri birkaç beygirin üzerine yanyana yatırmışlardı; yanaklardaki aşırı kızılığa bakılırsa, onları epey tokat lamışa benziyorlardı.

Yanı başlarında dikilen Hasan Onbaşı:

«— Hele bigaç tokat daha patlatın, durman!..»

Diye bağıırıyordu; müdahale zorunda kaldım:

«— Hep yanaklarına vurmayın; yara açarsınız; kolları, bacakları' da kızıştırın; enseye, göğüse, sırta da vurun!..»

Hemen orada kendim de Seyitgazili İbrahim'le karşılıklı tokatlaşmağa başladım.

Karların içinde, yanaklarımız kızarmcaya, vücutlarımız yer yer çürükler içinde kalıncaya kadar boğuştuk; ilk zamanlarda epey canımız yandıysa da sonradan hepsine alıştık ve yeter derecede kızıştıktan sonra gene yürüyüşe koyulduk.

Elindeki fenerle en önümüzde giden Karadayı, bu boğuşmalarda karşısına düşen Beylikahırlı iri kıyım Ali'den epey dayak yemiş olmalı ki, burnunun kanını dindirmek için 8 10 dakika uğraşmak zorunda kaldım.

Karadayı, Pordan'a doğru, bir müddet hiddetli hiddetli mırüdanarak yürüdü; Beylikahırlıya küfrediyordu: «Canına yandığının ayısı!..» dediğini birkaç defa duydum, ama ne yapalım; tehlikeden şimdilik telefatsız kurtulduk ya; buna şükür...

MOLLA NİNENİN ALDIĞI TEDBİRLER

Fordan köyüne ulaştığımız zaman gece yarısıydı.

Kar dinmiş; soğğun şiddeti bir kat daha artmıştı.

Ayak parmaklarım, büsbütün hissizleştiği gibi, çenele-rim de sık sık takırdıyordu. Bu gidişle hastalık benim için muhakkaktı.

Gece yarısı, sert köpek havlamalarının desteklediği kar-ma karışık: «Muhtar, korucu, imam ağa!..» haykırışlarıyla uyanan köylüler, ellerindeki fenerlerle —Vakır'da olduğu gi-bi— yanımıza geldiler; bir bölümünün uyku mahmurluğu üzerindeydi.

Daha önce köyde konaklamış olan askerî birliklere yap-tıkları gibi, bizi de üçer beşer kişilik gruplar halinde evlere paylaştırdılar; yer ocakları yakıldı; acele konuşmalarla hal hatır soruldu; soma malûm teklifler:

«— Gaminiz aç mı?»

Açlıktan zaten imanı gevremiş askarlere bu sorulur mu behey köylü dayılar!.

Bu köyde, Vakır Köyündeki yumurtayı da bulamadık; erlerimle birlikte soğan ekmekle karnımızı doyurduk.

Buna da şükür... Karnı aç olunca insana, arpa ekmeği, kuzu dolması gibi geliyor...

Recep'le beni, köyün ağası Kocabaş'm İsmayil Ağanın evine misafir etmişlerdi.

Köyün ortasına düşen kerpiç bir evin üst katındaki ba-sık tavanlı bir odadaydık. Kapıdan girince karşıda, içinde ince çam kütüklerinin alev alev yandığı ocak vardı. Onun iki yanında küçük camlı iki pencere...

Odanın üç yanında beyaz minderler seriliydi; ortada da büyükçe bir kilim...

Recep'le ikimiz, hemen ocağın karşısına geçtik. Müba-rek ne de keyifle yanıyordu; gelgelelim, uzun müddet bir türlü ısınamadık; bilhassa donma tehlikesi geçiren Recep, ısındıkça üşüyor; sırtım, tabanlarını tekrar tekrar ateşe gös-teriyordu. Anlattığına göre, kor parçalarını göğsünün içine soıtacağı geüyormuş...

Komşu birliklerden gelen süvari irtibat müfrezelerinin

benimle olan konuşmalarıyla de, bu yüzden ilgilenemedi.

Başlarında süvari teğmenleri bulunan bu birlikler seki-zer kişiydiler. Aldıkları emir gereğince, benimle, aramızdaki irtibat, cephane, yiyecek, levazım v.s. durumlarını konuştular; sonra yine geldikleri yerlere döndüler; onların peşi sıra, Recep'le ikimiz, mindere boylu boyunca uzandık; ben rahat edemediğim için, tekrar ocağın başına döndüm.

Epey çenebez adam olan Kocabaş'm İsmayıl Ağa ile, karşılıklı sigaraları tellendirdik; düşmanm durumu, çetelerin hainliği, yolculuğumuzun hedefi, geçtiğimiz köylerdeki durum hakkında epey çene çaldık.

Alt dudağı sarkık, hafif köşemsi ve çipil çipil bakan küçük çakır gözlü bir adam olan İsmayıl Ağanı nanlattığma göre, Yunanlılar 3 defa, çeteler 2 defa köye uğramışlar; cana kıymamışlarsa da, yiyecek namına bulduklarını silip süpürmüşlerdi.

İsmayıl Ağa; kaim öksürüklü sesiyle dert yanarken, bir ara aklıma nöbetçiler geldi; odaya gelmeden önce nöbet sırasını kendim düzenlemiş; köyün yüksekçe 3 yerine, 10 ar dakika arayla değiştirilmek üzere, başçavuşun nezaretinde 6 er yollamıştım; bunlar ikişer kişi olarak nöbet tutacaklar; korucu, yerlerini gösterecekti; şimdi acaba bunlar nöbetleri başında mıydılar; yoksa soğuktan, yorgunluktan uyuyup ya da donup kalmışlar mıydı?

Donmaları çok mümkündü.

Endişemi ev sahibine açtım:

«— Biz gereğini yaptık Yüzbaşım, dedi; hele tasalanma sen...»

Düşüncemde ısrar edince, durumu, dürbünle sofadan kontrol için birlikte dışarıya çıktık.

Teğmen Recep odada kaldı; ona mindere uzanmasını söyledim; uyursa belki daha çabuk kendini toparlayabilirdi.

Dışarda mehtabın ve karın etkisiyle ortalık epey aydınlıktı.

İsmayıl Ağanın söz konusu ettiği sofa, bütün köyü görüyordu.

10 metre kadar ötede, bir zeytinyağı fenerinin yandığı tahtapoş biçimli, üstü örtülü bir yerde, ayakta dikilen iki

kadın, mırıltılarla bir şeyler konuşuyorlardı. İsmayıl Ağa onlara selendi:

«— Molla Nine...»

«— Gözcüler yerinde mi?»

Çatlak, ihtiyar bir kadın sesi, 7 8 metre .öteden cevap verdi:

«— Hee, haydin bakın siz ırahatmıza...»

Bu sözü duyunca Molla Nine, ağır ağır yürüyerek yanımıza yaklaştı.

Orta boyluydu; sırtında pek seçemediğim, kürke benzer, üzeri kardan aklaşmış eski bir yağmurluk vardı; başını kahır bir üslûkle sımsıkı sarmıştı.

Sağ elini omuzuma koydu; bir an yüzüme baktı; sonra hafifçe beni kendine çekti:

«— Bizim oğlan, dedi; beri gel hele...»

Birlikte birkaç adım attık.

İhtiyar kadın, bütün köyü kuşbakışı gören tahtapoşun kıyısından karlı uzaklıkları işaret ederek izahat verdi:

« —Heç tasalanma sen bizim oğlan; löbetçüer bizden aha... Senin eskerciklerin dinleniyo hinci (şimdi)... Ölüp bayılayazmış ana guzuları... Eee, dile goley bu gara gışta Va kır'dan buraya gelmek... Ben, garı gızan, löbetçileri diktim bizim oğlan yerlerine...»

Sağ elini ileriye doğru uzattı:

«— Bah, şu garşıkı minareyi görüyon ya?...»

«— Evet...»

«— Aha urda benim Hasan Va; minare yümsektir neni; dört yanı görür...»

«— Öyle...»

«— Hacı Durmuş'un Hanay'da, Kâhyanın Güllü va... Şu depeye bah bi; aha görüyon ya; minarenin sağma bah...»

«— Evet...»

«— Aha o depenin berisindeki çınarda Molla Velinin Hasan'ıyla, Osman! bekleyip patırlar...»

«— Donmasınlar orda?...»

«— Bi şeycik bilen olmazlar bizim oğlan; onları goruyan Mevlâ va; Mevlâ'nın eskeri sayılırsınız siz bizim oğlan; Ke

mal'in eskeri, Mevlânın eskeri demek bu sıra; sen biliyon mu o Mevlâyı; ne büyüktür o!...»

Sonra minareyle, tepenin ters yönünü işaret ederek sözlerini tamamladı:

«— Bu yakalar da boş değil ha... Bakırlar Yolunda Nalbant Hamza va... Cırlak Amed'in Damda, benim gelinle, Hacı Onbaşının Haçça va... Hedi sen bah ırahatına bizim oğlan... Burdan dört yaka gözüktüyor... Eşe Gadm'lan burdayık biz... Onlardan verilecek habarı gollayıp patırız... Hepiciğinin elinde çıra va; çıra yakacaklar bi şey olursa... Gâvurun, ya da Ethem'in çeteleri bu yakaya varmadan, siz çoktan uyanıp Bakırlar Yolunu duttunuz gitti. Yavuz savaşılr o de pelerde... Bir dutan yaşadı o depeleri bizim oğlan...»

Bu soğuk kış gecesinde, gerek Molla Nine'nin, gerek öteki köylülerin, kadın erkek, bizim için katlandıkları fedakârlığı ömrüm oldukça unutamayacağım.

Molla Nine'nin «Bizim Oğlan» diyen kaim, titrek sesi, bu atırları yazarken hâlâ kulaklarımda titriyor...

SONUÇSUZ KOVALAMA

Sabaha karşı, o keskin ayazda gene yürüyüşe geçtik.

Gene akşam oldu; gene soğuk, gene yoksulluk, gene uykusuzluk. ..

Çerkez Ethem'den hâlâ etrafta bir belirti yok; sır oldu

ALAY KOMUTANININ ANLATTIKLARI

5 Ocak 1921 Çarşamba günü...

Bugün akşam üzeri, son konak yeri olan Karaağaç'a ulaştığımız zaman, alay karargâhını orada bulduk; bizden birkaç saat önce gelmişler.

Bizden bir kol Gediz'i işgal etmiş bugün...

Karaağaçtaki taburlardan biri evlere yerleşmiş; öteki tabur, çadırılı ordugâh kurup dinlenmeye çekilmiş; erlerin çoğu uykudaydı.

Taramaya bizimle birlikte katılan öteki birlikler, sağdan soldan, birbiri arkasına —bizim gibi yorgun argın— geliyor

lar; bir bölümü köy dolaylarında kalıp, bir bölümü daha ötelere gidiyorlardı.

Benim bölükler, cami meydanında bize ayrılan yere —eski bir mezarlıktı— arka arkaya çadırlarını kurarlarken, Recep ile birlikte, köyün ortasındaki sığır tavalının karşısına düşen dükkân biçimindeki kahvede nargile tokurdatan Alay Komutanını görmeğe gittik.

Ak saçlı komutan, bizi kahvehanenin kapısında görünce tebessüm etti.

Yarımda, bizden önce gelen Yüzbaşı arkadaşlarımdan tisküplü Rahmi ile, Dadaylı Osman vardı; kahve içiyorlardı.

Komutan, her zamanki babacan tavrıyla, karşıdan, kalınca, çatlak sesiyle:

«— Hoş gelmişsiniz bre civanlar!..» dedi.

Karşısında selâm verip esas vaziyetinde durduk; bir elinde nargile marpucu olduğu halde ayağa kalkıp ellerimizi sıktı; kendisine takip raporunu şifahen arzettim; ilgi ve dikkatle dinledikten sonra:

«— Peki, dedi; peki, oturun bakalım şu sandalyelere:..»

Kumandanın gösterdiği sandalyelere oturduk; ısmarladığı kahveleri içerken bize, Çerkez Etmem çetelerinin son durumları hakkında bilgi verdi; pek az kızan bu babacan adamın kalmca sesi, zaman zaman asabiyetten titriyordu:

«— Haberiniz yok tabîî olup bitenden...»

«— Hayır efendim...»

«— Yaptüar yapacaklarım efeler; hem ne efeymişler ya; can kurban böylesine!.. Kelle,koltukta yola çıktık değil mi bre civanlar? Ölüme eyvallah dedik; ama heriflerde mertlik yokmuş; hele Tevfik'te (Ethem'in ağabeyi)!.. Millet Meclisinde ona buna kafa tutmağa benzemez bu iş!.. Kaç defa söyledim ben, bu heriflerde iş yok diye; dinlemedüer; onlar da haklılar ya; ne yapsınlar; umut dünyası bu; belki yola gelirler dediler ama; berikilerde din iman yok!.. Üç yandan sardık onları; demir iradeli kısıkcın içine düşünce kahramanlar (!) şaşırdılar!.. Tabu, şaka yok bu işde; alimallah derilerini bile yüzerim; hele bir elime geçsinler!.. Kasap Osman'a filân iş kalmaz!.. İzzettin Bey (Rahmetli Orgeneral Çalışlar) haber verdi bu sabah; Tümen Komutanı!.. Umudu kesince

ne yapmışlar bunlar .bilir misin Rifat; açık kalan kanattan, düşman saflarına sığınmışlar!..»

Bunu duyunca, Recep'le birlikte kendimizi tutamıyarak gayri ihtiyarî bağırıştık:

«— Vay alçaklar!..»

Komutan, aynı tok sesiyle devam etti:

«— Tabîî ya, başka ne beklenir bunlardan? Ben bunu duyunca, doğrusu ya, bunların suratına tükürmeği bile fazla bulurum; altın adlarını bakır ettiler! Şimdi Yunanlı birlik olup bize kurşun sıkacaklar!. Vay gidi Ethem Bey vay!. Ama ben kabahatin büyüğünü ağabeylerinde bulurum; bilhassa Tevfik'te; Resifi de tanırım; Manastır'da beraber bulunduk; dört ay kurşun sıkıyaydık muçulara!.. Daha o zamanlar subay aleyhtarıydı bu; (Cenabet subaylar) mahallesini yazmıştı; şimdi daha iyi anlaşılıyor ondaki subay kini... Neyse, olan oldu artık...

«Hâtıraların I. Bölümü burada bitiyordu.»

İ N Ö N Ü L E R

I. II.

ÇERKEZ ETHEM VE MUSTAFA KEMAL PAŞA

Ethem'le, kardeşlerinin bu haince hareketleri —maiyetlerinde 1700 2000 kadar silâhlı süvari ve bir tabur piyade vardı— siyasî ve askerî durumda Millî hükümetin aleyhine kötü etki yaratmıştı.

Bunların baş kaldırmalarının başlıca sebebi, emirlerindeki çeteleri, düzgün ordu kadrosuna sokmak istememeleriydi; Ethem, yine eskisi gibi, Birinci Kuvayı Seyyare Komutanı olarak birliğin başında kalmak istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, onun bu arzusunu bir şartla kabullenmişti: Garp Cephesi Komutanlığının emrine girmesi şartiyle...

Fakat Ethem, buna yanaşmamış; Garp Cephesi Komutanı İsmet Beyin (İnönü) verdiği emirlere aldırış etmemiş; ona ne günlük rapor vermiş; ne de bu komutanlık tarafından kendi birliğine yapılan subay tayinlerini tanımış; öte yandan —kendi birliğinin selâmeti halamından tehlikeli saydığı— Cenup Cephesi Komutam Refet (Bele) Beyle, Konya'daki 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Beyin değiştirilmelerinde ayak diremiş; bu isteklerinin kabul edilmediğini görünce, birliğin kuvvetini arttırmak için —Millî Hükümetle vuruşmayı artık göze almıştı— tedbirler almağa başlamıştı; Karargâhının bulunduğu Kütahya şehriyle, dolaylarındaki kasaba ve köylerden, yiyecek maddeleriyle, ücretli çete erleri toplatıyor; bölgesindeki önemli stratejik yönlerde siperler kazdırıyor; hükümetle, B.M.M. Başkanlığına, kafa

tutarcasına, (emir verir gidi) telgraflar çekmekte beis görmüyordu.

Gemi aزیا aldığı belliydi.

Onun bu tutumu, Ankara'da zihinleri bulandırmış; gerçek vatanseverleri derin ısıtıraba sokmuş; milletvekiUerini ikiye bölmüştü; bir kısmı Ethem'i —ki bunlar ötedenberi hükümete muhalif olan yaygaracı milletvekilleri—ydi—bir kısmı da Mustafa Kemal paşayı tutuyorlardı; Meclisteki tartışmalar çok sert ve hararetlıydi; Mustafa Kemal Paşa, çok sıkıntılı günler geçiriyordu; mületvetóllerini, Ethem'i tenkil hareketinin doğruluğına inandırmak için, B.M.M. nde, sırasında 5 — 6 saat süresiz konuştuğı oluyordu.

Çok zayıflamıştı; bol bol sigara içiyordu.

Geceleri de —bir yandan Gediz bölgesindeki ordunun, bir yandan Uşak ve Bursa bölgelerindeki düşman tümenlerinin stratejik durumlarını paftalar başında incelemek; telgrafla o bölgelerden (Gediz, Bursa, Uşak, Eskişehir, Konya) gerekli bilgileri almak için uğraşırken sabahı ediyor; bu sefer de tekrar (çok defa dinlenme ve uyku imkânı bulamadan) hükümetin ve Meclisin işleri başlıyordu.

Çok geceler, bir iki saatten fazla uykusu yoktu.

Ethem, Aydın bölgesinde önemli bir zeybek kuvvetine sahip bulunan Demirci Mehmet Efeyi de —kendisi gibi— Millî Hükümete karşı isyana teşvik etmiş; fakat Cenup Cephesi Komutam Refet Beyin, bir süvari tümeniyle bu efeyi bastırması, onun isyanını önlemişti.

YUNANLILAR, I. İNÖNÜ SAYASINI DAHA ÖNCEDEN KARARLAŞTIRMİŞLARDI

Düşman Başkomutanı Korgeneral Pápulas, Çerkez Ethem olayım, ilk sıralarda haddinden fazla büyüttü; tümen ve alay komutanları —onun emriyle— işgalleri altındaki şehir ve kasabalarda (Batı Anadolu'yla, Trakya'da) bu vesileyle geçit törenleri düzenlediler; askerlerle birlikte yerli rumiara nutuklar çektiler; Anadolu'ya medeniyet getirdiklerini, vahşi Anadolu halkım uyandıracaklarını bir defa daha belirttiler; yerli rumiarla, askerler: «Zito!.. Hurraaa!..» haykırış

lariyle, —kadın, erkek— onları şiddetle alkışladılar; hattâ bir kısım yerli rumlar, heyecanlarından kendilerini tutamı yara kağlaştılar.

Bunlardan destek alan Yunan hükümeti, gerek Yakın Doğuyla, Yunanistan'da, gerekse öteki Avrupa memleketlerinde, Millî Hükümet aleyhine geniş bir propagandaya başladı. Muhteris ve megaloman Yunan karakteri, bu propagan dalardla kendini apaçık gösteriyordu: Anadolu Savaşının bitmek üzere olduğunu, hasta Adamın can çekiştiğini; Mustafa Kemal'le, arkadaşlarını pek yakında esir edip asacaklarını; Anadolu'nun bundan böyle Yunan sömürgesi olacağını; her şeyin buna göre hesaplandığını ilân ediyorlardı.

Kanıalarmca, Çerkez Ethem olayı, kuruluş halindeki Türk ordusuna en kuvvetli yumruğu indirmiş; kendi durumları y sa, bu olay dolayısıyla, çok kuvvetlenmişti.

Düşman propagandası, dünyanın dört yanına —çoğunlukla müslüman memleketlerine ve Pakistan'a— bu mutlu(!) haberi; çeşitli yorumlarla üstüste yayınlamıştı.

Atina Ajansı, Ethem Beyin cesaretinden, Millî hükümetin kuruluşundaki hizmetlerinden, Türk halkı üzerindeki nüfuzundan uzun uzadıya bahsediyor; onun en seçkin bir Türk devlet adamı olduğunu belirterek ilâve ediyordu:

«— Olay meydana; görülüyor ki Kemalist komutanlar, tuttukları yolun sakat olduğunu artık anladılar. Kuvvetli ordularımızın karşısında, bundan böyle hiçbir kıymet ifade edemezler. Anadolu'daki ordumuz, sayıca Türklerinkinden çok üstündür; Kemal'in çapulcu kuvvetlerini tasfiyeye azmettik. Yakın gelecekte «Doğu meselesi» kökünden halledilecektir!..

Bu maksatla, daha önceden (21 Aralık 1920 de) kararlaştırmış oldukları hücum hazırlıklarına hız verdiler.

Aslında, orduyu değil, milleti yok etmek amacını güden strateji plânlarını, Ethem ağabeyleri Reşit ve Tefik Beylerin verdikleri gizli askerî bilgilere göre hazırlıyorlardı. Maksudları, takip dolayısıyla Kütahya, Gediz, Simav bölgelerine dağılmış bulunan millî orduyu dağınık halde yakalayıp parça parça ezmekti.

Düşman ordusu, hücum hazırlıklarını —fırsattan fayda

lanmak için— on beş günde tamamladı. (Keşf i Taarruzî) adım verdikleri bu askerî harekâta girişmekten asıl maksatları, Çerkez Etheme yardım değil (Bu, ancak dördüncü, hattâ beşinci derecede gelen bir işti) ancak, Fransız başbakanı Klemanso ile, İngiliz başbakanı Loid Corc'a yaranmaktı; onlara, yeni Yunan hükümetinin de —takdirkârı oldukları— Venizelos'un Anadolu siyasetini (Anadolu'daki Kemalist İhtilâlini çökertmek, Batı Anadolu'yla birlikte Boğazlara ve İstanbul'a sahip olmak ülküsünü) izlediği inancını vermekti; çünkü Venizelos'un en hararetli takdirkârları olan İngiliz ve Fransız Başbakanları, onun iktidardan uzaklaşmasından sonra (14 Kasım 1920) Yunanistan'a karşı küskün tavır takınmışlar; hattâ seçimleri kazanan Kral Konstantin'in Atina'ya avdetini önlemek için Yunan hükümetini tehditten bile çekinmemişlerdi; Batı Anadolu'da, Yunanistan'a verdikleri İzmir Hinterlandı Sömürgesini geri alacaklar ve şimdiye kadar yaptıkları bütün askerî, malî yardımları derhal kesceklerdi. (Bunların birer blöf olduğunu sonraki olaylar ispatlamıştır.)

Yunan hükümetinin, Birinci İnönü Savaşı girişmekten güttüğü başka maksatlar şunlardı:

a) Büyük Yunanistan Megalo İdea ülküsünü gerçekleştirecek Venizelos taraftarlarını kazanmak, •

b) Anadolu'da günden güne kuvvet bulan ve kendilerinin Anadolu'da tutunmaları için ciddî bir tehlike olmağa başlıyan Kemalist çeteleri (kendi deyimleridir) ezip mahvetmekti.

Başkomutan Paoulasin bu isle 'Görevlendirdisi Bursa'daki Üçüncü Yunan Kolordusu, gerekli bütün hazırlıkları tamamladığının ertesi erünü (6 ocak 1921 nersembe sabahı saat 08.00 de) iki kol halinde —İneerölie, Yenişehir bölgelerinden— Eskişehir yönüne doğru ileri harekete geçti.

Yunan Başkomutanı, bu ileri vürüvü: «Bir askerî sezi» diyor, karşısındaki Türk birliklerini bir savaş kuvveti olarak kabul etmeyecek kadar zayıf ve bakir görüyordu: bunda bir bakıma haklıydı; çünkü taarruzla görevlendirdiği Üçüncü Kolordunun yalnız iki tümeni, (Manisa ve Adalar Tümenleri), Çerkez Ethem belâsı yüzünden Afyon, Kütahya,

Gediz, Konya, Eskişehir bölgelerine dağılmış bulunan Türk Ordusundan er sayısı bakımından en az iki buçuk, üç kat, ateş kuvveti bakımındansa dört beş kat üstünlüğe sahipti ve A. Papulas, bu gerçekleri, —kendisine günü gününe rapor ulaştıran yerli rum casuslarmdan— kesin olarak öğrenmişti.

GARP CEPHESİ KOMUTANININ PSİKOLOJİSİ

Bu sıralarda (6 ocak 1921 günü saat 12,30 da) Garp Cephesi komutanı İsmet Bey emrindeki kuvvetlerle, Gediz yakınlarındaki Efendiköprüsü köyünde bulunuyordu.

Ethem'in Yunanlılara sığındığımdan henüz habersizdi; onunla birlikte ağabeylerini de ölü ya da diri yakalamak az mindeydi. Emrinde 6 7 bin kişilik bir kuvvet vardı; 61. 8. ve onbirinci piyade tümenleriyle, bir süvari tugayı...

61. ve 8. tümenler Gediz'in batı yönündeydüler; On birinci tümen ise, kendisiyle beraberdi.

Subay ve erlerden çoğu, I. Cihan savaşının son bulması üzerine (30/10/1918) Mısır, Yemen ya da Hindistan'daki esir kamplarından yurda yeni dönenlerle, İstanbul'dan Anadolu'ya katılanlardı.

Günlerdenberi aralıksız süren takip dolayısıyla, er ve subayların hepsi çok yorgundular. Hava zehir gibi soğuktu. Er ve subayların bir bölümü köy evlerinde, bir bölümü, köyün sol yakasında kurdukları çadırli ordugâhta dinlenirlerken, Bursa'dan Eskişehir yönüne doğru başlıyan Yunan ilerlemesi hakkındaki telgraf geldi. Bu teli, Bursa bölgesinde artçı kuvveti olarak bulunan 24. Tümen komutanı Atif Bey gönderiyordu.

Cephe Harekât Şubesi Müdürü Tefik Bey (Bıyıklıoğlu merhum), raporu, bir köy evinde, Onbirinci Tümen komutanı Kurmay Yarbay Arif beyle oturmakta olan Cephe komutanına arzetti.

İsmet Bey, düşmanın Bursa'dan ileri hareketiyleğ Ethem ve ağabeylerinin düşman saflarına sığındıklarını ilk defa bu köyde öğrendiği zaman, şaşmadı; zaten bu iki sonucu bekliyordu.

Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Beyin getirdiği telgrafı okuyunca:

«—Evet, diyerek mırıldandı; bekliyordum!..»

Telgrafı okuması için Onbirinci Tümen Komutanı Arif Beye uzattı.

Kendisinin bütün düşüncesi, şimdi Ethem'den uzaklaşmış —onu artık bir siyasî kadavra olarak kabul ediyordu— Bursa'dan başladığını öğrendiği Yunan ilerlemesi üzerinde toplanmıştı.

Bu sırada, Afyonkarahisar'daki 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Beyden de bir tek raporu geldi: Kalabalık bir düşman kuvvetinin Uşak Cephesinden Afyonkarahisar'a doğru ilerlediğini bildiriyordu.

Garp Cephesi Komutanı, bu durumları, esasen (Haziran 1920) de hesaplamış; Genel Kurmay Başkanı olması sebebiyle, gerekli tedbirlerini daha o zamandan almıştı. Kanısınca, düşmana Bursa Eskişehir yolunu kapamak, o zaman için yapılacak en hayâtî işti. Bunun için, en elverişli ve tabîî müstahkem mevki olarak İnönü Bölgesini seçmişti; hem Bursa'dan, hem Yenişehir'le, Bilecik'ten, Eskişehir'e gelen kara ve demiryolları hep o bölgeden geçiyordu.

6 7 ayda, ordu birliklerine yaptırdığı devamlı çalışmalarla —elinde fennî istihkam malzemesi bulunmadığından — o bölgeyi oldukça tahkim ettirebilmiş; ayrıca, artçı göreviyle Bursa Bölgesine yolladığı 24. Tümen Komutanıma kesin emrini vermişti. Bursa'daki Yunan kolordusunun, Eskişehir'e doğru ileri yürüyüşü başladığı takdirde, Yenişehir, Bilecik, İnégöl yönlerini birer alayla savunacak, düşmanın önü sıra, savaş ede ede, mümkün olan oyalamalarla geri çekilirken, İnönü Savunma siperlerinin sağ kanadını korumağa dikkat edecekti.

Komutanın bu emirleri, işte şimdi yerine getiriliyordu.

Kendisini o zamanlar bu tedbirleri almağa zorlayan sebepler şunlardı:

- a) 23 Nisan 1920 den sonra, Ankara'nın, bütün dünyaca önem kazanması;
- b) Böyle önemli bir merkezi zaptetmek için, düşmanın er geç harekete geçeceğini kesin olarak kestirmesi;

c) Millî Hükümeti, düşmanın pek zayıf tahmin etmesi; hattâ onu bir kuvvet olarak bue kabul etmemesi; *

d) Ankara'yı kolaylıkla zaptedebileceğine inanması;

d) Bu takdirde, gerek Anadolu'da, gerekse bütün dünyada, kendi lehine pek önemli bir durumun doğacağını hayal etmesi...

İsmet Bey (İnönü), şimdi, Efendiköprüsü köyündeki basit köy odasında bu eski tahminlerini hatırlarken hafif mü tebessimdi; bugünkü olayları, 7 ay önceden kestirebilmişti.

Kendisinin azılı düşmanı olan Çerkez Ethem'in, bu Yunan ilerleyişi sırasında boş durmayacağını büiyordu; son aldığı haber bu merkezdeydi: Yunan ordusunun sağ kanat açığından, İnönü Cephesinin sol yan ve gerilerine hücum edebilirdi; bu takdirde, Mustafa Kemal Paşanın Ankara'da boş durmayacağını, Fevzi Paşayla birlikte Savunma Cephesine gele meseler bile —B.M.M. indeki oturumlarla, hükümet işlerinin, ikisini de çok meşgul ettiğini biliyordu— kuruluşunu epey tamamlamış olan 4. Tümeni, sür'atle savaş alanına yetiştireceklerini hesaplıyordu.

Kendisine bildirilmiş olan düşman ilerlemesinden, Ankara'nın haberdar edildiğine kesinlikle kaniydi; Cephe Kurmay başkanı Naci (Tmaztepe) beyi, bu iş için Eskişehir'de bırakmış; Cephe karargâhına gelecek önemli raporlardan derhal Ankara'yı haberdar etmesini, kendisine emretmişti; (Nitekim, Naci bey, 24. Tümen komutanının raporunu alınca, telgrafla önce Ankara'ya, sonra Gediz'e durumu bildirmiş, ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, 4. Tümeni, Beylikahır dan trenle ve son sür'atle İnönü'ne doğru yola çıkarmıştı. Bu tümen, Bursa yönünden ilerleyen düşmandan önce İnönü'ne yetişerek savaş mevzilerini işgal etmiş; bu suretle belirmesi muhtemel ve tamiri imkânsız korkunç durumu önlemiştir.)

Garp Cephesi Komutam, Efendikönrüsündeki köy odasında, düşmanın Bursa'dan başlayan ileri hareket haberini bu sebeplerden sükûnetle karşılamış; bir saat sonra yanma gelen Cenup Cephesi komutanı Refet (Bele) Beyle, son durumu, gelişen hayatî olayları, bir saat kadar dikkatle incelemişler; sonuç da, beraberlerindeki bütün kuvvetlerle vakit

kaybetmeden İnönü'ne gerileme kararına varmışlardı.

Bu durumda Garp Cephesi komutanını düşündüren iki önemli problem vardı:

Bunlardan birincisi, emrindeki kuvvetlerin, düşmandan önce İnönü'ne yetişip, oradaki hazır siperleri tutamamaları ihtimaliydi. (Düşman İnégöl bölgesinde olduğundan, kendi birliMerinin bulunduğu mevkie göre, Savaş alanına üçte bir daha yakın bir mesafede bulunuyordu; fakat artçı görevini verdiği 24. Tümenin, Bilecik'le, Pazaryeri bölgelerinde göstereceği şiddetli direnmeler sayesinde kazanılacak zamanla bu ihtimalin giderilmesini de mümkün görüyordu.)

öteki problem de, emrindeki birliklerin, bir haftadan beri karda, kışta, yaptıkları sürekli yürüyüşlerden yorgun düşmüş olmalarıydı. Erlerden çoğu öksürüp duruyorlardı; zayıflamışlardı; bunca yorgunlukların üstüne şimdi tekrar, aynı kötü, bozuk, karlı, çamurlu yollarda yapacakları cebrî yürüyüşler, onları büsbütün takatsiz bırakabilirdi; ama, kendisi de dahil, bütün ordunun, şimdilik bu zorlukları sineye çekmekten başka yapacak bir şeyleri yoktu. Düşmanın dinlenmiş, sıhhatli erleri, Bursa Eskişehir arasındaki iyi yollardan, bol motorlu taşıma araçlarıyla savaş alanına akın ederlerken, kendileri, insan gücünü çoktan aşan binbir yoksulluk ve ıstıraplara katlanarak karlı dağları aşmak zorunda bulunuyorlardı: vatani kurtarmak için, ellerinde başka hiçbir imkân mevcut değildir.

MİLLETİ MAHVEDECEKLERİNİ SANMIŞLARDI

Düşmanın Anadolu'daki —er, subay— bütün işgal kuvvetleriyle, onların yaygaracı hayırhahları olan azınlıklar, bu olaylar sırasında fevkalâde şımarmışlardı. İşgalleri altındaki şehir, kasaba ve köyler halkını hiçe saydıklarını her hareketleriyle belli etmekten çekinmiyorlardı; Başkomutanları Papulas gibi, onlar da «Türk Milleti» ve «Türk Ordusu» diye bir şey kabul etmiyorlardı artık... Fakat düşünmüyorlardı ki, hiçe saydıkları milletin zengin, köklü bir dili; kuvvetli, zengin edebiyatı ve musikisi; belki dünya kadar eski olan tarihi ve bu tarihin yarattığı kuvvetli ve daimî bir «mülî ira

de» si vardı; bıçak kemiğe dayandığı zamanlar harikulade kudretle coşan millî heyecanıyla, yabancı tehlike karşısında harikulade çetinleşen —bilhassa savunmalarda— millî ahlâkı ise, bütün dünyada meşhurdu; Çanakkale savunmasının üzerinden henüz 5,5 yıl geçmişti.

Bunlar, şimdi yok edilmek istenen Türk Ulusunun en kuvvetli manevî silâhlarıydı; bunların yanında, maddî silâhların değeri sönük kalıyordu; o kadar ki, değil yalnız Yunan ordusu; dünyanın bütün orduları bir araya gelseler, belki mület fertlerini yediden yetmişe öldürebilirlerdi ama millî bünyeden bu manevî değerleri söküp atamazlardı.

Türk tarih ve millî karakterine ait bilgilerinin çok zayıf olduğu anlaşılan Yunan Devlet ve Hükümet erkânıyla, Anadolu'daki Yunan işgal ordularının yüksek komutanları, bu çetin realitelerin maalesef farkına varamamışlar; bir yıl sonra 300,000 kişilik mükemmel ve muazzam orduların Anadolu'da imha çukuruna atmakla —26 ağustos 1922 ile 9 Eylül 1922 arasında, Anadolu'daki bütün Yunan orduları, 14 günün içinde tamamen mahvedilmişti— bunun pek fecî şekilde cezasını çekmişlerdi.)

İKİ ORDUNUN FİZİK VE PSİKOLOJİK DURUMLARI

Düşman er ve subaylarının, işgalleri altındaki bütün bölgelerde, Millî şeref ve haysiyeti zedeleyen şımarık ve azgınca haykırışları; yorgun, mustarip Türk ulusunun ruhuna zehir acılığıyla çöküyordu.

O kadar azmışlardı ki, bu şımarıklık, yerli rum çocuklarına kadar bulaşmıştı. Bunlar, rum delikanlılarıyla birlik hareket ediyorlardı. Sokaklarda Türk çocuklarını görmeğe tahammülleri yoktu, rastladılar mı, dövmek için üzerlerine çullanıyorlar; kaçanların peşine düşüyorlar; yakaladıklarını yumruk, tekme, tokat darbeleriyle yere seriyorlar; ağızlarından, burunlarından kan getirinceye, fazlaca kızdırdıklarını bayıltmaya, pestilini çıkarmaya kadar pataklıyorlardı. (Bu zulümlere maruz kalan 7 8 yaşındaki Türk çocuklarından biri de, bu satırların yazarıydı).

«• —Anadolu bizim vre köpoğlu!.. Sizin soyunuzu yoke deceğiz; piç dolazak buralar, sülâlesi bitli, it enikleri!..»

«— Zito Kostantin, zito Ellas!..»

«— Kemaliniz geberezek; leşini köpeklere yedireceğiz ağ nadin mi it oğlu it; okzo, okzo (defol) murdar enik!..»

«— Kemalcilerin beşini bir süngüye dizeceğiz!..»

«— Anadolu'dan bizi, dünya bir araya gelse çıkaramaz; gidin geldiğiniz yere; Asya'ya; ne işin var bizim topraklarda; burası eskiden bizimdi; sindi yine bize geçti!..»

«— Okzo pis Türk!..»

«— Kopsi kefali!..» (başım keserim).

«— Kemalistler kazıkta geberezek..»

«— Bu kuyuları kanınızla dolduracağız, biledik bıçakları!..»

Türk ordusuna gelince:

Çetelerin takibi dolayısıyla dağınık olan birlikler, sür'at le bir araya toplanma emrini almışlardı; yüzbaşı Rifatin 'taburu da bunlardan biriydi.

Babacan Alay komutanı, yüzbaşı Rifat'la buluştuğundan yarım saat sonra, hareket emrini almış; alayını çabucak hazırlamış; cebrî yürüyüşle İnönü yönüne doğru harekete geçirmişti.

Öte yandan, Çerkez Ethem de, maiyetindeki süvarilerle birlikte, Gediz'den tekrar —ordunun peşi sıra— ilerlemeğe başlamış; İnönü'ne doğru geri çekilen birliklerimizin peşine düşmüştü.

Cephe komutanının önceden tahmin ettiği gibi, düşmanla birlik olarak, ordumuzun sol yanından hücumla geçeceği tahakkuk ediyordu.

Ordunun geri çekilişi çok zorlukla oluyordu. Sıkı yürüyüş yüzünden hastalanan ihtiyar ve zayıf erlerin, yol boylarında yıkılıp kalmalarına bakılmıyor; bunlar geriden gelen sıhhiye ve nakliyecilerin ihtimamına terk ediliyor; büyük kısım —düşmandan önce İnönü siperlerine ulaşabilmek için— mümkün olan hızla ve pek az dinlenmelerle cebrî yürüyüşünü sürdürüyordu.

Erlerde ne yemek, ne uyku düşüncesi vardı.

Akılları fikirleri, düşmandan önce İnönü siperlerini tu tabümenin endişe ve heyecanı içindeydi; yaman bir yarıştı bu...

Cephe komutam da aynı durumdaydı.

En önden, at üzerinde, hızla Kütahya'nın Alayunt istasyonuna gidiyordu. Beraberinde maiyet süvarileriyle bir piyade taburu ve karargâhının subayları vardı.

Geceleri birkaç saat ancak uyuyabiliyordu; o da, eğer arazideyse çadırında; bir köy ya da kasaba evindeyse, misafir edildiği odanın bir köşesine yerleştirilen çalışma masasına başını dayayarak...

Emir çavuşu tembihliydi: Uyku müddeti tamamlanınca kendisine:

«— Kumandanım...»

Diye sesleniyor; derhal uyanan İsmet Bey (İnönü), çalışmalarına yine eski hızla başlıyordu: Plân, pafta, harita, yazılı emir, telgraf şifreleri v.s.

Gediz, Simav, Kütahya dağlarının dili olsa da, en büyüğünden en küçüğüne kadar, ayrımsız hepsinin, o kara kışta, yarı aç, yan tok, ölürcesine zorluklar içinde yolculuk yaparken çektiklerini dile getirirler...

Son vatan toprağını, emredilen siperlerde savunabilmek için, canlarını dişlerine takarak günler ve gecelerce cebrî yürüyüş yapan bir avuç kahraman... Yürürken uyuyan, yürürken rüya gören, yürürken soğan ekmek, zeytin ekmek yiyen, yürürken dinlenen Eyüp sabırlı insanlar...

Öte yandan, Bursa bölgesinden, 3. Kolordu komutanı Tümgeneral Petmezas'm komutasında ilerleyen, her şeyleri mükemmel iki Yunan tümeni karşısındaki artçı birliklerimizin çektikleri zorluklar...

İki koldan ilerliyorlardı:

a) İnegöl Pazaryeri Bozüyük.

b) Yenişehir Bilecik Söğüt...

Rahmetli Mareşal Fevzi Çakmak'ın, sonradan B.M.M. de dediği gibi, artçı görevi alan 24. Tümen birlikleri, tıpkı I. Cihan savaşındaki kahramanlıkla savaşmışlar; üstün düşman kuvvetleri karşısında, her dağı, her tepeyi adım adım savunarak gerilemişlerdi.

Örneğin:

a) Nazıfpaşa tepeelrindeki — Bursa Pazaryeri Yolu arasındadır— bir piyade birliğimiz, kendisinden 15 kat üstün düşman İmvvetine, kâh elindeki tek makineli tüfekte ateş açıyor; kâh süngü hücumuna kalkarak karşı koyuyor ve bu şeküde onu bir gün oy alıyor bulunduğ u tepelerde...

b) Pazaryeri sırtlarındaki bir başka birliğimizle, bir taburumuz, geri çekilirken, 20 kat üstün kuvvetle savaşıyor; ilerlemek istiyen Efzonları, Mehmetçikler, süngü hücumları ile kaçırtıyorlar onları bir gün oy alıyorlar...

c) Bilecik'le, Yenişehir araş ma düş en Köprühisar köyündeki alayımız, karşısındaki iki düşman alayını, 24 saat, ateş ve süngü hücumlariyle durduruyor; ondan sonra, İnönü siperlerine doğru ağır ağır geriliyor...

d) Bilecik'teki bir artçı taburumuz, Yenişehir yönünden gelen düşman kuvvetini, (topu olmadığı halde), tek makinel i tüfeğ i, piyade yaylım ateşlerinin desteklemesiyle, sabah-tan akşama kadar oy alıyor...

Rahmetli Mareşal Fevzi Çakmak'ın dediğ i gibi: «Bu eşsiz kahramanlıklar sayesinde üç gün kazanılıyor; bu süre içinde, Gediz yönünden gelen asıl büyük kuvvetlerin İnönü savaş alanına ulaşabilmeleri imkânı sağlanıyor...»

İKİ ORDUNUN ÖNCÜLERİ İNÖNÜ'NE ULAŞIYORLAR

Düşmanm ileri hareketini, Garp Cephesi Kurmay başkanı Naci (Tmaztepe) beyin telgrafından öğrenen Mustafa Kemal Paşa, hemen harekete geçmiş; Beylikahır'dan —maden kömürü olmadığından odunla işletilebilen— askerî trenle, 4. Tümen birliklerini yola çıkarmıştı. (Bolu'da kurulan 4. Tümen, Ankara Eskişehir Demiryolu üzerindeki Beylikahır' da konaklamıştı.)

Gelen birlikler, bu tümenin 58. Alayı ile, hücum taburu ve topçu bataryalarıydı.

Trenin ağır gitmesi ve arasıra bozulması yüzünden, ancak 8 Ocak 1921 cumartesi günü saat: 18.00 sularında İnönü İstasyonuna ulaşabüdiler ve henüz düşman tarafmdan işgal edilmemiş olan sol kanat siperlerinin, İstanbul Eski

şehir demiryolu karşısındaki Akpınar Saraycık Kavalca bölümünü, koşar adımla gidip işgal ettiler; böylece tehlikenin en büyüğünü önlemiş oldular.

58. Alayın savunma bölgesi çok genişledi: 10 km. ye varıyordu.

Gene bugün, Gediz bölgesinden gelen asıl büyük kuvvetlerin ilk bölümü, sabahleyin saat 08.00 de, Kütahya'nın Alayunt istasyonuna ulaştılar.

Arif Beyin Onbirinci tümenine bağlı birliklerdi bunlar...

Gediz'den, Alayunt istasyonuna kadar olan 80 km. lik mesafeyi, cibrî yürüyüşle 24 saatte —uyku filân uyumadan devamlı yürüyerek— almışlardı.

Gösterilen bu fedakârlık, bu vatan uğrunda, harikuladeliği çoktan aşan feragat şaheseri idi.

Bu sıkı yürüyüş, tümenin ancak 70. Alayı ile, hücum taburu katlanabilmişler di; yolların çoğu yeri diz boyu kar ve çamur içindeydi; tipi ve poyraz devamlıydı.

Alayunt'a gelebilen erler yorgunluktan bitkin haldeydiler; ne ayaklarındaki çarıklarından, ne ayak tabanlarından hayır kalmıştı.

Genci, orta yaşlısı, ihtiyarı, sık sık inliyorlar; güçlkle ayakta durabiliyorlardı.

Ağızları köpürmüş; gözleri çökmüş; yüzleri sapsarı kesilmişti.

Tren henüz hazırlanmakta olduğundan —odun ve vagon tedariki çok zaman alıyordu— bir müddet dinlenmek için —havanın soğuk olmasına rağmen— istasyon civarına yayıldılar; açık arazide uykuya vardılar.

Birkaç saat bu şekilde dinlenebildikten sonra karınlarını doyurdular; bol bol su içtiler ve ancak saat 16,00 da ha zırlanabilen trene bindiler; İnönü'ne doğru hareket ettiler.

Saat 20,00 sıralarında İnönü istasyonuna ulaştılar.

Etraf zifirî karanlıktı.

Ellerindeki feenlerle birkaç kılavuz önlerine düştüler; 70. Alay, erleri, sol kanattaki Saraycık Karaağaç köyleri bölgesinde savaş siperlerine yollandılar, bir saatlik sıkı yürüyüşten sonra, mütemadiyen top seslerinin geldiği savaş bölgesine ulaşıncı, ayaklarının çamurlariye savaşa katıldılar;

çünkü düşman öncü birlikleri de cephe boyuna ulaşmışlar ve daha önce bu bölgeyi tutmuş olan 58. Alayla karşıdan karşıya şiddetli ateş savaşıma tutuşmuşlardı.

70. Alay tamamen topçusuzdu; topçular, tümenin sıkı yürüyüşüne dayanamıyan 127. Alayla birlikte geriden geliyorlardı.

Ancak ertesi gün (9 ocak 1921 pazar günü) saat 13,30 da İnönü istasyonuna ulaşabildiler; sol kanattaki Kavalca Akpınar bölgesine gönderildiler.

Günde en az 50 km. cebrî yürüyüşle gelen öteki tümenler (61. ve 8. Tümenler), ancak bundan sonra savaş alanına yetişebildiler. (61. Tümenin yalnız bir alayı gelmişti.)

Yüzbaşı Rifat'm taburu da bunların arasındaydı.

Er ve subaylar, kendilerine emredilen savunma bölgelerine ulaşınca, ekmek yemek aramadan, siperlerin içine çöktüler; mavzeri olanlar, bunları kucaklarına aldılar; siperlerin ıslak tabanlarına kıvrılıp kaldılar; bir kısmı horultuyla uyudu; bir kısmı uyuyamadı; inledi durdu; günlerdir süren arasız yürüyüşlerle, uykusuzluğun verdiği yorgunluk ve halsizlikten hepsi ölü gibi kalmışlardı.

Bu arada, düşman birlikleri de biteviye savaş alanına akıyorlardı.

«— TOPRAK, BAŞIMI BİRAZ DİNLENDİRİR GİBİ OLDU!»

' 10 Ocak 1921 pazartesi günü...

İsmet bey (İnönü), Gediz dağlarından, Alayunt bölgesine doğru gerüeyen ordunun bu en kritik druumunda —birlikleri mümkün olan düzenle savaş alanına sevk için— önce İnönü'ne gitmiyerek Kütahya bölgesine geçmiş; oralarda iki gün kalarak, Çerkez Ethem süvarilerinin, şiddetli ateş desteğiyle Alayunt istasyonuna yaptıkları kılıç, mızrak, süngü hücumlarını, 61. tümenle karşılamağa çalışmış (iki alaylı olan bu tümenin er sayısı 700 dü) elindeki bütün imkânları kullanarak çetelerle vuruşan tümenin komutanı İzzettin beye (rahmetli Orgeneral'İzzettin Çalışlar) sık sık taktik ve stratejiyle ilgili telkinlerde bulunmuş; Gediz bölgesinden Alayunt'a inen birlikler, trenlerle peyderpey —gece, gündüz—

İnönü savaş alanına yollanırken kendisi, 61. Tümen birliklerine sırasında bizzat komuta ederek düşman çetelere hücum etmiş ve 9/10 Ocak 1921 pazar/pazartesi gece yarısı, İnönü savaş alanındaki Yunan hücumlarının sertleşmesi üzerine, trenle oraya hareket zorunda kalmıştı. (61. Tümen, Alayunt'tan, Kütahya'ya gerilemeğe başlamıştı.)

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa —Fevzi Paşayla birlikte— B. M. M. de Ethem yüzünden çıkan sert çatışmaları ve gergin havayı, bütün kudret ve imkânlarını sarfederek yumuşatmakla meşguldü.

Türk tarihi dönüm noktasındaydı.

Komutan İsmet bey, bu sabah saat 08.00 de, sislere gömülmüş İnönü istasyonuna ulaştığı zaman, savaş, sol karnatta kızışmıştı.

Beraberinde karargâhının süvari bölüğüyle, 174. Alayın —Binbaşı Sait bey idaresindeki— I. Tabur erleri vardı.

Top, bomba, makineli tüfek gürültüleri, sisli ve çok soğuk havayı sarsarak, kuvvetli uğultu halinde istasyondan duyuluyordu.

Kar yağacak gibiydi.

Komutan, günlerdir süren uykusuzluk ve sürekli çalışmalardan —4 gündenberi uyuyabildiği zamanlar, bu 4 günün rakamını ya geçer, ya geçmezdi— çok yorulmuş görünüyordu; benzi sapsarıydı; hafif kanlı gözlerinin alta mor halelerle çevriliydi.

Komutanlık karargâhı olarak —Ankara'yla devamlı telgraf haberleşmesi olabileceğini düşünerek— istasyondaki üstü kapalı büyükçe bir vagon uygun buldu, zaten o civarda işe yarar bir bina da yoktu.

Karargâhı, vagona yerleşirken kendisi atına atladı; maiyetindekilerle birlikte, istasyonun kuzey ve batı yönlerinde ki sırtlara gitti; oralardan elindeki dürbünüyle, sağ ve sol yönlerdeki savaş alanlarına baktı; dört yanı gereği gibi göremeyince geri döndü; karargâh vagonuna girmek üzereyken yanma istasyon şefi geldi:

«— Efendi, dedi; Ankara'dan Mustafa Kemal Paşa hazretleri, sizi telgraf makinesi başında bekliyorlar...»

«— Peki gidelim...»

Saat 09.00 a gelmişti.

İsmet bey, istasyon şefiyle birlikte telgraf odasına gitti; Mustafa Kemal Paşayla, makine başında, şefin delaletiyle birkaç dakika konuştu; ona, savaş başlamakla beraber, durumun henüz beklenen şiddeti bulmadığını; Çerkez Ethem süvarilerinin Alayunt istasyonuna sürekli hücumlar yaptıklarını; bunları hâlen İzzetin Beyin durdurmağa çalıştığını; 61. Tümenin Kütahya'ya doğru ağır ve düzgün şekilde gerilediğini bildirdi; İnönü'ndeki tümenlerin kesin savaş bölgeleri hakkında bilgi verdi.

Komutan, telgrafhaneden çıktıktan sonra, kendi vagonuna gitmeden önce, telefon santral vagonuna girdi; savaş alanındaki tümenlerden, Cephe Karargâhına —yerlere serilmek suretiyle— çabucak uzatılmış olan telefon kabloları, batı, güney ve kuzey yönlerinden gelip bu vagonda birleşiyordu.

Vagonda üç muhabere eri vardı. Santral makinesinin başındaki bir hasır iskemlede oturan uzunca boylu, orta yaşlı, karayağız, zayıf bir er, eliyle tutup kulağına dayadığı mikro telefonun ağızlık kısmına, devamlı olarak: «Alo, alo, Gün düzbe, Karaağaç, Kovalca, Akpmar...» diye bağıırıyordu.

Komutanı görünce, iskemlesinden ayağa kalktı; sağ ve sol kanatlardaki 24, 4. ve Onbirinci tümenlerle haberleşmelerin normal olduğunu bildirdi.

İsmet Bey, ona:

«— Oğlum, dedi; bana tümenlerin komutan, yada kurmay başkanlarını bul bakayım çabuk...»

«— Başüstüne efendim...»

Muhabere çavuşu, hemen santral makinesinin manyeto koluna sarıldı; sert sert çevirmeğe başladı.

İsmet Bey, tümen komutanlarından, en son savaş durumunu telefonla öğrendikten sonra, yorgun argın kendi vagonuna gitti.

Darca olan bu vagonu — kendisi haberleşmelerle meşgulken— emir çavuşu Eskişehirli Mustafa (Merhum Milletvekili Mustafa Çürük) çabucak hazırlamıştı: Üzeri bir beylikle örtülü seyyar karyola, vagonun doğu köşesinde kurulu idi; kapıdan girince sağda, borusu yandan dışarıya uzatıl

mış bir saç soba, solda bir seyyar tahta masa, kapının önünde ve sağmda iki hasır iskemle vardı.

Saç soba hafif hafif yanıyordu.

Komutan, üzeri boz renkli bir beylikle örtülü seyyar karyolasına uzandı.

Ayaklarında çamurlu çizmeleri, sırtında alelade bir er elbisesi, onun üzerinde uzun bir er kaputu; başında, kaşlarına kadar indirdiği parlak siyah tüylü kalpağı vardı.

Günlerdenberi tıraş olamadığı için sakalları uzamıştı; kaşlarına kadar inik kalpağı, renksiz ve süzgün yüzüne hasta görünüşü veriyordu.

Sırtındaki uzun kaputun yakalarındaki eşkenar dörtken (mâin) biçimli soluk vişne rengi çuhalara iştirilmiş üçer yıldız, onun albay olduğunun tek belirtileriydi; yoksa, sırtındaki alelade kaputla, bir birlik çavuşundan farkı yoktu.

Ara sıra sağma soluna döndükçe, altındaki seyyar karyola gıcırdıyordu.

10 15 dakika sonra karyoladan kalktı; ağır ağır yürüyerek vagondan çıktı; 30 m. ötedeki bir hafif tümseğin yanına gitti; oraya kazılmış geniş bir boy siperine sırtüstü uzandı; ellerini ensesinde kenetledi; başını siperin şevine dayadı; sislerle kaplı gökyüzüne çevrili gözlerini kapadı; öylece kaldı.

Başmda hafif ağrı vardı; akli fikri, etrafında uğuldayan top ve bomba gürültüleriyle, makineli tüfek takırtılarından; Acaba emrindeki üç tümenin savaş güçleri düşmanı durdurmağa yetecek miydi?

Tümenlerin alay, tabur, bölük ve takımları, savaş alanına iyice uyabilmiş miydiler? Kendisi son emriyle, tümenlerin savunma bölge ve yönlerini belirtmişti; yalnız cephane durumu kötüydü; ah o cephane...

Karşısındaki dolgun mevcutlu düşman birlikleri dinçti; kuvvei maneviyeleri yüksekti.

Kendisi, bu birliklerden başka, bir de Ethem bel âsiyle uğraşmak zorunda bulunuyordu; bunun için, İzzettin Bey komutasındaki 61. Tümenin yalnız 174. Alayının İnönü'ndeki asıl savaş alanına çekebilmiş; tümenin geri kalan bütün kuv

vetlerini —190. Alayla, bir süvari tugayını— Kütahya dolay-larını savunmaları için o bölgede bırakmıştı.

61. Tümenin böyle ikiye bölünmesi, kendisini çok düşün-dürüyordu; bu en sıkışık zamanda —asıl düşman dipdiri ve üstün kuvvetteyken— bu olmamalıydı ama; şimdiki durumu göğüslemek için başka çare bulamamıştı.

Verdiği kesin emir gereğince, İzzettin Bey, Kütahya'yla birlikte, Seyitgazi —Sivrihisar yönünü de koruyacak; Afyon-daki 12. Kolorduyla, Garp Cephesi karargâhı arasındaki irtibatı da sağlayacaktı.

Komutan, uzandığı boy siperinde bunları düşünürken, yanma Kurmay Başkam Yarbay Naci bey (Emekli Korgene-ral Sayın N. Tınaztepe) geldi; elinde katlanmış kâğıtlar var-dı; bunların arasındaki iki paftada, tümenlerden gelen son raporlarla, gizli ajanlardan ve yakalanan esirlerden edinüen bilgilere göre, iki ordunun krşılıklı durumları işaretliydi; komutana bu hususta açıklamada bulunacaktı.

İsmet bey, onu görünce ayağa kalktı; kaşlarına kadar inik siyah kalpağını düzeltti; yorgun sesiyle, mırıldamr gibi: «— Toprak, dedi; başımı biraz dinlendirir gibi oldu!..»

Birlikte ağır ağır yürüyerek komutanlık vagonuna gitti-ler; tahta masanın başına geçtiler; Naci bey, elindeki (mavi, kırmızı çizgilerle işaretli) paftayı bu masanın üzerine serdi; ordunun ve düşmanın son durumlarını birlikte incelemeğe başladılar:

Önce sağ kanattaki 24. ortadaki 4. ve sol kanattaki On birinci Tümenlerin saldırı ve muhtemel geri çekiliş yönleriyle, topçu bataryalarının mevzügenme ve cephe durumlarını gözden geçirdiler.

Sağ kanat pek geniş alan kaplıyordu: Bir yanı Eskişehir Söğüt şosesi üzerindeki Gündüzbey köyünde, öbür yanı 8 km. batıdaki Metristepe'deydi. Bu geniş bölgeyi savunacak olan 24. Tümenin 5 gündenberi —Bursa bölgesinden geri çe-kilirken— düşmanla yaptığı sürekli artçı savaşlarında çok, yorgun düşmüş olması, Cephe komutanını endişelendiriyor-du; bundan Naci Bey'e bir şey bahsetmedi.

Tümenlerin durumlarından sonra, düşman hatları için-de bulunan sivil ajanların yolladıkları raporları gözden ge-çirdiler; bunların ifadesine göre, düşmanın ilk hedefi Eski

şehir'di; kuvveti iki tûmene yakındı; ayrıca süvari birlikleriyle, tayyareleri de vardı; topçu bataryalarıyla, ağır ve hafif makineli tüfekleri fazla ve cephaneleri boldu; Kolordu komutanı Tümgeneral Petmezas'tı.

Askerî keşif kollariyle, gözetleme birliklerinin son raporlarını okudular; yüzbaşı Faruk ve Şükrü efendilerinkilerle birlikte, onlar da yukarıdaki 'kanıları destekliyorlardı.

Bu raporlardan sonra, dün gece yakalanan birkaç düşman esirinin verdikleri ifadeleri incelediler; onlar da aynı mahiyetteydiler.

Komutanla, Kurmay Başkam, tek hükümde birleşiyorlardı; Düşman kolordu, ne olursa olsun —hem Yunan milletinin, hem erlerin kuvvei mânevîyelerini yükseltmek için— Garp cephesi ordusunu sol yakasından çevirip imha etmek; sonra da Eskişehir'le, Ankara'ya girmek emelindeydi.

İkisi de durgun ve düşünceliydi; düşman 3 kat ve belki daha çok üstün sayı ve ateş kuvvetine sahipti (Çerkez Ethe minkilerle birlikte 19,000 savaş eri, 362 ağır ve hafif makineli tüfeği, 76 irili ufaklı topu vardı; Garp cephesi ordusu nunsu, 6,000 savaş eri, 65 ağır ve hafif makineli tüfeği, 28 topu bulunuyordu.)

Bu çetin savaşta, Garp cephesi karargâhının omuzlarına yüklenen tarihî yük çok ağırdı; er, subay, tüfek, ton, süngü, makineli tüfek, mermi ve yiyecek maddesi bakımlarından çekilen yoksulluklar bir yana; asıl, milletin geleceğini kurtarmak için mutlak zafer mecburiyeti vardı; aksi halde, Kurtuluş Savaşı, daha başlangıçtayken ölüme mahkûm demekti. (Yunanlıların bu savaş sırasında Anadolu'daki tüm kuvvetleri «4073» subay, «105,270» er, «243» toptu ki, «on» tümen ediyordu.)

YOKSUL MİLLETİN SON ÜMİDİ

Komutanla, Kurmay başkanının tek zafer teminatları olan Mehmetçikler, cephe boylarında, büyük kitleler halinde düşmanla karşı karşıya gelmişlerdi; hepsi siperlerde, irade bakımından diri ve imanlıydılar; bu sabahtanberi bütün sertlik ve kesinliğiyle başlayan kritik devrenin önemini sezmışlerdi; hepsi de biliyorlardı ki, gerilerinde kendilerinden mutlak zafer bekleyen —dörtte üç halkı işgal boyunduruğuna uğramış— gözyaşlı millet vardı; günlerdenberi cami ve mesitlerde, kendilerinin muzaffer olmaları için, Allaha yalvarı

yordu bu millet... Bu savaşta, tarihinin kesin dönüm noktasında bulunan Türk milleti... Bunca bin yıllık vatan ve tarihini, şeref ve namusunu, istiklâl ümidini, şimdi bu savaşın kazamlasma bağlamışta bu millet...

Karşıdaysa, bu milleti esir etmek; vatanını sömürge yapmak isteyen Yunan emperyalizmi vardı; bütün gücünü ortaya dökmüş, şahlanmıştı şimdi bu emperyalizm... Bu savaşı «bir gezinti» olarak vasıflandıran mağrur ve zalim Yunan emperyahzmi...

BİRİNCİ CİLDİN SONU

BİBLİYOGRAFYA

(Faydalanılan Eserler)

- Ali Fuat Cebesoy: Millî Mücadele hâtıraları
 Askerî Mecmua: Kafkas Cephesi hâtıraları
 Askerî Mecmua: Atatürk (1939, Özel Nüsha)
 Atatürk: Nutuk, C. I.
 Bakî Vandernir: İstiklâl harbinde Demirci Akıncılara.
 Bn. Kâzım Aras: İstiklâl Savaşında Kocaeli Böl. Harekâtı.
 Cemal Kutay: Türkiye Hür. ve İstiklâl Müca. Tarihi, C: 19
 Cemal Kutay: Tarih Konuşuyor, C. I ve II.
 Cevdet Kerim İncedayı: İstiklâl Mücadelesi Konferansları
 Çerkez Ethem: Çerkez Ethem'in hâtıraları.
 D. Kitsikis (Yunanlı Tarih Dr.) Yunan propagandası 1919 20)
 Enver Behnan Şapolyo: Kurtuluş Edebiyatı Tarihi
 Falih Rıfkı Atay: Mustafa Kemal'in Mütareke defteri
 Falih Rıfkı Atay: Çankaya, C. I.
 Falih Rıfkı Atay: Atatürk'ün Anlattıkları
 Genel Kurmay Başkanlığı: Anadolu'da Yunan fecayiine ait Vesikalar (1921)
 General Kemal Koçer: Kurtuluş Savaşlarımızda M. M. Grupu
 Halide Edip Adıvar: Türkün Ateşle imtihanı
 Hüsamettin Ertürk: İki Devrin perde arkası
 İbrahim Kemal: Yunan ordusunun seferleri (Alb. Büjak'tan çeviri).
 İslâm Ansiklopedisi: Atatürk Maddesi.

- İ. Hâmi Danişment: İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi C. 4
M. Şevki Yazman: İstiklâl Savaşı Nasıl Oldu?
Mustafa Kemal (Atatürk): Anafar talar Hâtıraları.
Niyazi Ahmet Banoğlu: Tarih Dünyası, C. I.
Niyazi Ahmet Banoğlu: Tarih Coğrafya Dünyası, C. 1 — 2
Nurettin Peker: İstiklâl Savaşında İnebolu, Kastamonu.
Rahmi Apak: İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl kuruldu
Refik Halit Karay: Minelbab ilelmihrab...
Resimli Tarih Mecmuası: Çeşitli sayılarda Ku. Savaşıyle İl-
gili Anı.
Ruşen Eşref Ünaydın: Anafartalar Kahramanı Mustafa Ke-
mal ile Mülakat.
Safahattin Selek: Anadolu İhtilâli C. I ve II.
Sel Yayınevi: Kılıçali Hâtıralarını Anlatıyor.
Sel Yayınevi: Atatürk'ün Hususiyetleri (Kılıçali'den)
Samet Ağaoğlu: Kuvayi Milliye Ruhı
Sındırgın Süreyya (Örgeevren): Demirci Mehmet Efe
Süvari Yüzbaşısı Ahmet: Birinci İnönü Muharebesinin İçyüzü
Şerif Güralp: İstiklâl Savaşının İçyüzü.
Şevket Süreyya Aydemir: Tek Adam C. II.
Şevket Soğucak: İstiklâl Harbinden Olaylar.
Dr. S. Şükrü Pamırtan: İzmir'in Kara Günleri (Cumhuriyet
Gazetesi).
Tarih Zafer Tunaya: Atatürk ve Atatürkçülük (Milliyet Ga-
zetesi.)
Türk Tarih Tetkik Cemiyeti: Tarih, C. 4.
Yarbay Salâhattin: Birinci İnönü Muharebesi.
Yunus Nadi: Ankara'nın İlk Günleri.
Yunus Nadi: Çerkez Ethem Kuvvetlerinin ihaneti.
Yunus Nadi: Birinci Büyük Millet Meclisi
Yunus Nadi: Ali Galip Hâdisesi.
Yunus Nadi: Mustafa Kemal Paşa Samsun'da
Yusuf Ziya Ortaç: İsmet İnönü
Feridun Kan d emir: Yakın Tarihimiz, C. 1 — 2
Ömer Rıza Doğrul: Kur'andan âyetler ve Nesirler (Mehmet
Akif Ersoy'un Ku. Savaşı Anıları)
Arif Baytın: İlk Dünya Harbinde Kafkas Cephesi
Genel Kurmay Başkanlığı: İstiklâl Harbi Cephesi.
Genel Kurmay Başkanlığı: İstiklâl Harbi C. 1—6.